

MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSÎRİ

İsmail Hakkı Bursevî

RÛHU'L BEYÂN TEFSÎRİ

3

YENİDEN GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ

SEKİZİNCİ BASKI

MUHTASAR

RÛHU'L-BEYÂN TEFSÎRİ

İsmail Hakkı Bursevî

İhtisar Eden: Muhammed Ali Sabûnî

ÜÇÜNCÜ CİLD

DAMLA YAYINEVİ

Damla Yayınevi No: 211

Rûh'ul-Beyân Tefsîri Cilt: 3

DAMLA YAYINEVİ®

Prof. K. İsmail Gürkan Cad. No: 6
Cağaloğlu-İSTANBUL
Tel: 0.212. 514 28 28 (pbx)
526 21 99
Faks: 0.212.528 24 01

ISBN 975-381-117-9

Yayın Hakkı: © Copyright DamlaYayınevi Ltd. Şti. **Dizi - Montaj:** Damla Yayınevi
Baskı - Cilt: Erkam Matbaası, Başakşehir - İstanbul 2012 / 7.
www.damlayayinevi.com.tr

TERCÜME HEYETİ

Abdullah ÖZ - Çatalca Müftüsü
Ali Rıza TEMEL - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
Cüneyt GÖKÇE - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Halit SEVİMLİ - Emekli İmam-Hatip
Harun ÜNAL - İmam-Hatip
Yrd. Doç. Dr. Hasan Hüseyin TUNÇBİLEK - Urfa İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İbrahim TÜFEKÇİ - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi
İlyas KARSLI - Rize İlâhiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
Muharrem ÖNDER - Mütercim
Mustafa AYDIN - Mütercim
Dr. Süleyman MOLLAİBRAHİMOĞLU - Tefsir Doktoru ve Süleymaniye Camii İmamı
Yahya ALKIN - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

TERCÜME KONTROL

Dr. Durak PUSMAZ - Haseki Eğitim Merkezi Müdürü
Dr. Hüseyin KAYAPINAR - Haseki Eğitim Merkezi Öğretim Üyesi

(Bu ciltteki sûrelerin tercüme kontrolü, sayın
Dr. Durak PUSMAZ tarafından yapılmıştır)

REDAKSİYON

Yüksel KANAR

EDİTÖR VE SON KONTROL

Mehmet DOĞRU - Emekli Eminönü Müftüsü

HAT

Kapak Hattı: Hüseyin KUTLU
Hilâlli Besmele: Abdülkadir SAYNAÇ
Kur'ân-ı Kerîm Hattı: Hafız Osman

EN'AM SÛRESİ'NİN DEVAMI

قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ ٱلَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ
وَلَٰكِنَّ ٱلظَّٰلِمِينَ بِـَٔايَٰتِ ٱللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ كُذِّبَتْ
رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ فَصَبَرُوا۟ عَلَىٰ مَا كُذِّبُوا۟ وَأُوذُوا۟ حَتَّىٰٓ أَتَىٰهُمْ نَصْرُنَا ۚ
وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَٰتِ ٱللَّهِ ۚ وَلَقَدْ جَآءَكَ مِن نَّبَإِى ٱلْمُرْسَلِينَ ﴿٣٤﴾
وَإِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنِ ٱسْتَطَعْتَ أَن تَبْتَغِىَ
نَفَقًا فِى ٱلْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِى ٱلسَّمَآءِ فَتَأْتِيَهُم بِـَٔايَةٍ ۚ وَلَوْ شَآءَ
ٱللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى ٱلْهُدَىٰ ۚ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْجَٰهِلِينَ ﴿٣٥﴾

33. Onların söylediklerinin seni üzeceğini elbette biliyoruz. Onlar aslında seni yalanlamıyorlar. Fakat o zâlimler, Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar.

34. Senden önce de nice peygamberler yalanlanmıştı. Kendilerine yardımımız gelene kadar yalanlanmaya ve eziyet olunmaya sabrettiler. Allah'ın sözlerini değiştirecek hiçbir kimse yoktur. Şüphesiz ki sana, peygamberlerin haberlerinden bir kısmı geldi.

35. Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır geliyorsa ve on-

lara bir âyet getirmek için yere bir tünel kazmaya veya göğe bir merdiven kurmaya gücün yetiyorsa, yap. Allah dileseydi onları, hidayette birleştirirdi. O halde sakın câhillerden olma!

33. Ey Muhammed! **«Onların söylediklerinin seni üzeceğini»**, Mekke kâfirlerinin dedikodularından rahatsız olacağını **«elbette»** çok iyi **«biliyoruz.»** Ancak üzülme! Çünkü: **«Onlar aslında seni yalanlamıyorlar.»** Onlar ilâhî âyetleri yalanlarken direkt olarak seni yalanlamış olmuyorlar. **«Fakat o zâlimler, Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar.»** Onların inkârları doğrudan doğruya Bana yöneliktir. Dolayısıyla "bile bile inkâr"dan ibaret olan bu zulümlerinin karşılığını Ben verir ve intikamını en şiddetli bir şekilde Ben alırım.

34. «Senden önce de nice peygamberler yalanlanmıştı.» Bu, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yönelik bir tesellidir. Çünkü herhangi bir musîbet ve felâket, herkesi kuşatıp genelleşmesi durumunda hafifleşir. Yani, ey Muhammed! Allah'a yemin olsun ki, senden önce de çok sayıda peygamber, tıpkı senin gibi yalanlanmışlardı. **«Kendilerine yardımımız gelene kadar yalanlanmaya ve eziyet olunmaya sabrettiler.»** Başka bir deyimle; sabırlarının sonucu olarak Allah'ın yardımına kavuştular. Dolayısıyla, sen de, kavminden gördüğün eziyet ve davranışlara karşı sabırlı ol!

«Allah'ın sözlerini değiştirecek hiçbir kimse yoktur.» Yardım ve üstünlük konusunda verdiği sözlere engel olacak hiçbir güç yoktur. Nitekim yüce Allah (c.c.) bu konuda şöyle buyurmaktadır: *"Şüphesiz bizim peygamber olarak gönderdiğimiz kullarımıza ezelden bir vaadimiz vardır: Onlar mutlaka yardım göreceklerdir. Şüphesiz gâlip gelecek olan da bizim ordumuzdur."* (Sâffat: 171-173) **«Şüphesiz ki sana, peygamberlerin haberlerinden bir kısmı geldi.»** Allah'ın yardımını göreceğine ilişkin haberler türünden, senin gönlünü rahatlatacak bazı peygamber haberleri sana ulaştı. Dolayısıyla müsterih ol!

35. «Eğer onların» iman ve Kur'an'dan **«yüz çevirmeleri sana»** son derece **«ağır geliyorsa»**; onların müslüman olmalarını şiddetli bir şekilde istediğin için her isteklerini karşılamak **«ve onlara bir âyet getirmek için yere bir tünel kazmaya ve göğe»** tırmandırıcı **«bir merdiven kurmaya gücün yetiyorsa, yap.»** Bu ifadeler, kavminin İslâm'a girmesi konusunda Hz. Peygamber'in ne derece istekli olduğunu çok güzel bir şekilde belirtiyor. Kısacası, iman etmeleri uğruna, yerin dibinden, ya da göklerin yüksekliklerinden bir

delil getirmeye gücü yetse kesinlikle bundan kaçınmayacaktı.

Eğer **«Allah dileseydi onları, hidayette birleştirirdi.»** Ancak dilememiştir. Çünkü onların bu konuda hiçbir çabaları yoktur. Tercihlerini bu yönde kullanmamışlardır. İnanabilecekleri halde bilerek inanmamışlar, iman etmeyi gerektiren delilleri gözleriyle gördükleri halde iman etmemişlerdir.

«O halde sakın câhillerden olma!» Olmayacak bir iş için ısrarlı davranma. Çünkü imkânsız bir işin olması için ısrar etmek, ilâhî sırların inceliklerini bilmeyen cahillere yakışan bir davranıştır. Nitekim ilâhî iradenin, onların inanmalarıyla ilgili olmadığı husûsu da ilâhî sırlardan bir tanesidir. Öte yandan bu âyette, Hz. Peygamber'i eğitip terbiye eden bir nokta da göze çarpmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmaktadır: *"Beni Rabbim terbiye etti ve ne güzel bir şekilde eğitti..."* Bundan anlaşılıyor ki hak etmeyene ve lâyık olmayana karşı şefkat göstermek doğru değildir.

إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ ٱلَّذِينَ يَسْمَعُونَ ۘ وَٱلْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ ٱللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ
يُرْجَعُونَ ﴿٣٦﴾ وَقَالُوا۟ لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ ءَايَةٌ مِّن رَّبِّهِۦ ۚ قُلْ إِنَّ ٱللَّهَ
قَادِرٌ عَلَىٰٓ أَن يُنَزِّلَ ءَايَةً وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٧﴾
وَمَا مِن دَآبَّةٍ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا طَٰٓئِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّآ أُمَمٌ
أَمْثَالُكُم ۚ مَّا فَرَّطْنَا فِى ٱلْكِتَٰبِ مِن شَىْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ
يُحْشَرُونَ ﴿٣٨﴾ وَٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ فِى
ٱلظُّلُمَٰتِ ۗ مَن يَشَإِ ٱللَّهُ يُضْلِلْهُ ۖ وَمَن يَشَأْ يَجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَٰطٍ
مُّسْتَقِيمٍ ﴿٣٩﴾

36. Daveti ancak dinleyenler kabul ederler. Ölülere gelince, Allah onları diriltir. Sonra O'na döndürülürler.

37."Ona Rabbinden bir mûcize indirilmeli değil miydi?" dediler. De ki: "Şüphesiz ki Allah, bir mûcize indirmeye kadirdir. Fakat onların çoğu bunu bilmezler."

38. Yeryüzünde hareket eden hiçbir canlı varlık ve kanatlarıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki, sizin gibi birer topluluk olmasınlar. Biz, kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Onlar sonra hesap için Rablerinin huzurunda toplanacaklardır.

39. Âyetlerimizi yalanlayanlar karanlıklarda kalmış sağır ve dilsizlerdir. Allah, kimi dilerse onu saptırır, kimi de dilerse onu doğru yola koyar.

36. İman etmeye ilişkin olarak yaptığın «**daveti, ancak**» anlamak ve kavramak niyetiyle çok ciddi bir biçimde «**dinleyenler kabul ederler**», bunlar gibi ölüler değil!... «**Ölülere gelince,**» yani gerçekleri dinlememe konusunda ölüler gibi olan kâfirlere gelince, «**Allah onları**» kabirlerinden «**diriltir. Sonra**» başkasına değil, yalnız «**O'na döndürülürler.**» O zaman cezayı görmeye ilişkin emirlere ister istemez uyacaklar; çünkü başka seçenekleri olmayacaktır. Daha önce ise, bunlara ilâhî emirleri dinletmenin yolu yoktur.

37. Kureyş ileri gelenlerinden olan o kâfirler: «**'Ona Rabbinden bir mûcize indirilmeli değil miydi?'**» Öyleyse indirilseydi ya «**dediler.**» İnanmayı gerektiren "deve", "âsâ" ve "sofra" gibi olağanüstü bir takım mûcizelerin meydana gelmesi gerektiğini savundular. «**De ki: 'Şüphesiz ki Allah**» onların istedikleri türden «**bir mûcize indirmeye kadirdir. Fakat onların çoğu bunu bilmezler'.**» İstedikleri mûcizenin kendileri için bir felâket olacağını, çünkü onu inkâr ettikleri takdirde helâke gitmelerinin zorunlu olarak gerektiğini bilmezler.

Eğer şöyle bir soru sorsan ve desen ki: "Yüce Allah'ın, insanları itaatkâr ve isyankâr (said ve şâki) olarak yaratmasının, ardından da: *"Allah dileseydi onları hidayette birleştirirdi"* (En'am: 35) ve *"Allah hepinizin doğru gitmesini dileseydi, sizleri doğru yola sevkederdi"* (Nahl: 9) gibi açıklamalarda bulunmasının hikmeti nedir?" Cevap olarak deriz ki: Yüce Allah ezelden, yarattıklarından falancasının günah işleyip isyan edeceğini, çünkü söz konusu insanın yeteneğinin sâlih ameller işlemeye elverişli olmadığını, biliyor. Bu yüz-

den ezelî hükmü gereği onu şakî olarak yaratır. Öte yandan, ezelî ilmi gereğince itaatkâr olacağını bildiği kulunu da said ve itaatkâr olarak dünyaya getirir. Yani hayırlı işler yapmaya yetenekli olduğunu bildiği için, içine yerleştirilen özellikler doğrultusunda onu itaatkâr olarak yaratır. Kısacası insanlar itaatkâr ve isyankâr olmak üzere iki sınıftır. İtaatkârın yetenekleri sadece Allah'ın hoşnut olduğu emirleri ve güzel ahlâkî davranışları yapmaya elverişli olur. Bunlar da hoşgörülü ve rahat olmayı gerektirir. İsyankâr kimsenin yetenekleri ise sadece sıkıntı doğuracak hususlara elverişli olur. Bu yüzden yüce Allah, sevgili Peygamber (s.a.v.)'ine sabırlı olmasını ve isyankârlardan göreceği eziyetlere katlanmasını emrediyor.

Dünyada karşılaşılan musîbetler affedilmeye sebep olur. Ayrıca kişinin cennette ulaşacağı dereceler, dünyadaki imtihan ve felâketin miktarına göre değerlendirilir. Kısacası insan, dînî gücü oranında imtihana tabi tutulur. Din duygusu kuvvetli olanın imtihanı da çetin olur. Din duygusu zayıf olanın imtihanı ise daha hafif olur. Başka bir deyişle, belâ ve musîbet, insanı günahsız kılmadıkça, yani tüm hatalarının silinmesine sebep olmadıkça yakasını bırakmaz. Belâ ve musîbet yüce Allah (c.c.) tarafından kullarına bir şefkat tokatıdır. Bu sâyede kişi, dünyaya dalmaktan ve kalben onunla meşgul olmaktan kurtulur ve tıpkı atın, sığınağına koşması ve sığınması gibi, kulun Allah'a dönmesini sağlar. Kısacası gerçek rahat ve huzur yeri âhiret yurdudur.

38. «**Yeryüzünde**», dünyanın herhangi bir yerinde «**hareket eden hiçbir canlı varlık ve**» gök yüzünün herhangi bir bölgesinde «**kanatlarıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki, sizin gibi**» durumları korunan, rızık ve ömürleri belirlenen «**birer topluluk olmasınlar.**» Burada uçmayla beraber ayrıca kanatlardan söz edilmesi pekiştirme içindir. Nitekim zaman zaman, gözümle gördüm, elimle aldım gibi ifadeler bu anlamda kullanılır. «**Biz, kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık.**» İnsanlığın yararına olan hiçbir önemli şeyi zayi edip terketmedik. Az çok her şeye, Kur'an'da dokunduk. «**Onlar sonra hesap için Rablerinin huzurunda toplanacaklardır.**»

Rivayet edildiğine göre İmam Şâfiî Mescid-i Haram'da bulunduğu bir sırada etrafındaki insanlara: "Bana ne sorarsanız mutlaka Kur'an'dan cevaplandırırım" demiş. Bunun üzerine adamın birisi kalkıp kendisine: "İhramlı birisinin eşek arısını öldürmesinin hükmü nedir?" şeklinde bir soru sormuş. Şâfiî şöyle cevap vermiş: "Hiçbir şey gerekmez." Adam: "Bu hükmün Kur'an'daki delilini göster" deyince, İmam Şâfiî hemen: *"Peygamber size ne verdiyse onu alın"* (Haşr: 7) âyetini okumuş ve ardından Hz. Ömer'e dayan-

dırdığı şu hadisi nakletmiş: *"İhramlının eşek arısını öldürmesinde hiçbir sakınca yoktur."*

39. «**Âyetlerimizi**» yani Kur'ân-ı Kerim'i «**yalanlayanlar**» küfre ait «**karanlıklarda kalmış sağır ve dilsizlerdir.**» Düşünüp anlayacak şekilde dinlemezler ve gerçeği söyleyemezler. Durumları tıpkı sağır ve dilsizlerin durumu gibidir. Bu yüzden başka şeylerin peşinde koşup senin çağrına kulak asmazlar. «**Allah, kimi dilerse onu saptırır.**» Allah, kimde sapıklığı yaratmak isterse yaratır. Ancak bu istek bir zorlama sonucunda değildir. Başka bir deyimle, Allah kulu zorlayarak böyle bir konuma getirmez. Aksine, kulun, tercihini sapıklık yönünde kullanması ve o yönde çaba harcaması durumunda yüce Allah böyle bir yola baş vurur. Allah «**kimi de dilerse onu doğru yola koyar.**» Kendisine yöneleni saptırmaz, doğru yolda olanın ayağını kaydırmaz.

Bu âyetlerden şu sonuçlar çıkarılabilir:

a) İnsanlar dışında da çeşitili topluluklar vardır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Köpekler de bir topluluk olmasaydı, öldürülmelerini emrederdim. Siz yalnız siyah ve zararlı olanlarını öldürün."*[4]

b) Haşr olayı tüm yaratıklar için sözkonusudur. Nitekim Ebû Hureyre şöyle demiştir: "Yüce Allah kıyamet gününde hayvanları, canlıları, kuşları; kısacası her şeyi ile tüm yaratıkları bir araya getirir. O zaman boynuzsuz hayvanın hakkı boynuzludan alınacaktır." Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur: *"Kuşkusuz, kıyâmet gününde herkese, hakkı verilecektir. Hatta boynuzsuz koyunun hakkı boynuzlusundan alınacaktır."* [5] Yani boynuzsuzun hakkı kısas yapılarak boynuzludan alınacaktır. Bu da gösteriyor ki, yabanî hayvanlar da kıyamette bir araya gelecek, haşrolacaktır. Nitekim yüce Allah (c.c.): *"Yabanî hayvanların korkudan bir araya toplandıkları zaman"* (Tekvir: 5) buyurmaktadır. Ancak bundaki kısas, karşılıklı ödeşme kısasıdır. Yoksa mükelleflere uygulanan ve bir had türü olan kısas değildir.

c) Allah tarafından kalbleri mühürlenenlerin sağır ve dilsizlerden farkları yoktur. Zaten dilsizin bir özelliği de, aynı zamanda sağır olmasıdır.

4- Müslim, Tirmizî ve Ahmet b. Hanbel.
5- Müslim, *Birr*; Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî.

قُلْ أَرَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتَىٰكُمْ عَذَابُ ٱللَّهِ
أَوْ أَتَتْكُمُ ٱلسَّاعَةُ أَغَيْرَ ٱللَّهِ تَدْعُونَ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ
﴿٤٠﴾ بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِن شَآءَ
وَتَنسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ ﴿٤١﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَآ إِلَىٰٓ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ
فَأَخَذْنَٰهُم بِٱلْبَأْسَآءِ وَٱلضَّرَّآءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ ﴿٤٢﴾
فَلَوْلَآ إِذْ جَآءَهُم بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا۟ وَلَٰكِن قَسَتْ قُلُوبُهُمْ
وَزَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ فَلَمَّا نَسُوا۟ مَا
ذُكِّرُوا۟ بِهِۦ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَٰبَ كُلِّ شَىْءٍ حَتَّىٰٓ إِذَا فَرِحُوا۟
بِمَآ أُوتُوٓا۟ أَخَذْنَٰهُم بَغْتَةً فَإِذَا هُم مُّبْلِسُونَ ﴿٤٤﴾ فَقُطِعَ
دَابِرُ ٱلْقَوْمِ ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ۚ وَٱلْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٤٥﴾

40. De ki: "Söyleyin bana, Allah'ın azabı size erişse veya kıyamet vakti size gelse, Allah'tan başkasına mı yalvarırsınız? Eğer sözünde doğru kimselerseniz (cevap verin.)"

41. Hayır, (sıkıntı zamanınızda) sadece Allah'a yalvarırsınız. O da dilerse yalvardığınız şeyi giderir. Siz de koştuğunuz ortakları unutursunuz.

42. Şüphesiz ki, senden önceki ümmetlere de peygamberler gönderdik. Yalvarmaları için onları sıkıntı ve zararlara uğrattık.

43. Onlara azabımız geldiği zaman yalvarmalı değiller miydi? Fakat kalbleri katılaştı ve şeytan, yaptıklarını kendilerine güzel gösterdi.

44. Kendilerine hatırlatılanları unuttuklarında onlara her şeyin kapısını açtık. Nihayet kendilerine verilen o nimetlerle sevinip zevke dalınca, onları azabımızla ansızın yakalayıverdik. Hemen ümitsizliğe kapılıp şaşkına döndüler.

45. Böylece zulmeden kavmin kökü kesildi. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun.

40. Ey Muhammed! Mekke halkına **«de ki: 'Söyleyin bana»**, eğer **«Allah'ın azabı»** tıpkı sizden önceki milletlerde olduğu gibi henüz dünyada iken **«size erişse veya»** sözkonusu azabı kuşatan **«kıyamet vakti size gelse, Allah'tan başkasına mı yalvarırsınız?»** Âyetin başında yer alan ve *"söyleyin bana"* diye ifade edilen *"eraeyteküm"* kelimesindeki "kef", özneyi pekiştirmek üzere getirilen bir hitap harfidir. Haber vermenin sebebi olan "ilim-bilgi", mecaz olarak haber verme anlamında kullanılmıştır. Yani haber verin, bildirin, söyleyin, bakalım... Çok kısa bir sürede önemli işlerin meydana gelmesi sebebiyle kıyamete *"saat"* denilmiştir. Yani kıyametin kopacağı saat, vakit, zaman **«Eğer sözünde doğru kimselerseniz»** putlarınızın ilâh oldukları konusunda samimi iseniz **«(cevap verin.)'»**, söyleyin bakalım, eğer Allah'ın azâbı size erişse yine Allah'tan başkasına mı yalvarırsınız?

41. «Hayır,» sıkıntı zamanınızda **«sadece Allah'a yalvarırsınız.»** Bu, yukarıda geçen yadırgayıcı olumsuz soru cümlesine bağlı bir cümledir. Sanki: "Siz O'ndan başkasına yalvarmazsınız; sadece O'na yalvarırsınız" denilmiştir. **«O da dilerse»**, ortaya çıkarılıp giderilmesini murad ederse, **«yalvardığınız şeyi giderir.»** Yalvarmanızın hemen akabinde duânızı kabul eder. Şu halde duâların kabul edilip edilmemesi Allah'ın iradesine bağlıdır. Bazan kabul eder; bazan da etmez. **«Siz de koştuğunuz ortakları unutursunuz.»** Akıllar, sadece yüce Allah'ın azabı gidermeye gücü yettiği konusunda yoğunlaşınca, O'na ortak koştuğunuz putları terkedersiniz. Şu halde burada *"unutma"*, "gaflete dalma" anlamında değil "terketme" anlamındadır.

42. Allah'a yemin olsun, hiç **«Şüphesiz ki, senden önceki»** pek çok **«ümmetlere de peygamberler gönderdik. Yalvarmaları için onları sıkıntı ve zararlara uğrattık.»** Âyetin bu bölümünde yer alan *"onları zararlara uğrattık"* anlamındaki *"ehaznâhüm"* fiilinin başında "fe" harfi, açıklayıcı bir harftir; cümledeki bu akışın takdîrî bir hükme dayandırıldığını açıklamaktadır. Sanki ifadenin tamamı şöyledir: "Şüphesiz ki, senden önceki ümmetlere de peygamberler gönderdik. Ancak söz konusu ümmetler gönderilen peygamberleri yalanladılar; bunun üzerine, yalvarmaları için onları sıkıntı ve zararlara uğrattık"; azabını gidermesi için yalvarış ve yakarış içerisinde O'na duâ etmeleri, inkâr ve isyanlarından dolayı O'na tevbe etmeleri için onları felâketlere uğrattık.

43. «Onlara azabımız geldiği zaman yalvarmalı değiller miydi?» Evet, durum bunu gerektirdiği halde yapmadılar; yalvarmaya yanaşmadılar. **«Fakat kalbleri katılaştı.»** Bu ifadeyle anlam tamamlanıyor. Yani, Allah'a yalvarmadılar, fakat kalbleri kaskatı kesildi, kuruyuverdi. Çünkü kalblerinde en ufak bir duygu ve korku olsaydı, O'na yalvaracaklardı. **«Ve şeytan, yaptıklarını kendilerine güzel gösterdi.»** İnkâr ve isyanı kendilerine süslü ve câzip gösterdi. Onları aldatarak nefis, hevâ, heves, lezzet ve rahat peşinde koşturdu. Oysa kendilerine isabet eden azap ve felâketler hep bu yüzdendi; ancak onlar bunu düşünüp kavrayamadılar.

44. «Kendilerine hatırlatılanları unuttuklarında», gaflete dalıp kendilerine hatırlatılan azap ve felâketleri unutuverdiklerinde **«onlara her şeyin kapısını açtık.»** Onlara çeşit çeşit nimetler verdik. Böylece derece derece helâklerine yaklaştılar. **«Nihayet kendilerine verilen o nimetlerle sevinip zevke dalınca,»** tıpkı Kârûn gibi elde ettikleri dünyevî nimetler karşısında sevinçten şımarıp kendi kendilerini beğenince **«onları azabımızla ansızın yakalayıverdik»**, daha ürkütücü, korkutucu ve etkin olması için onları ansızın azabımızla karşı karşıya getirdik. **«Hemen ümitsizliğe kapılıp şaşkına döndüler.»** Her türlü hayır ve güzellikten ümitlerini keserek üzüntüyle yanıp tutuştular. Buradaki ümitsizliğe kapılıp şaşkına dönmek anlamındaki *"iblas"* sözcüğü aslında felâket anında kurtuluştan ümit kesmek, hüzün ve hasretle yanıp tutuşmak demektir.

45. «Böylece zulmeden kavmin kökü kesildi.» Onlardan tek birey kurtulmayacak şekilde, sonlarını getirdik. Bağavî bu ifadenin anlamını: "Zalimler azaba çarptırılıp bütünüyle yok edildiler" şeklinde tefsir etmiştir. Burada "onlar" zamiri yerine, açık ifadeyle *"zulmeden kavim"* denmesi, "yok edilme-

nin" asıl sebebine işaret etmek içindir. Buna göre, şükrün yerine küfrü; itaatin yerine isyanı ikame etmekten ibaret olan zulümleri sebebiyle kökleri kesildi ve bütünüyle yok edildiler. **«Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun.»** Onları helâk ettiği için kendisine sonsuz şükürler olsun. Çünkü kâfirlerin ve isyancıların yok edilmesi, gerçekten, karşısında hamdedilecek kadar büyük bir nimettir. Bu âyetten şu sonuçları çıkarmak mümkündür:

a) Her konuda tek merci yüce Allah'tır. Hem normal zamanlarda, hem de sıkıntılı anlarda; kısacası her zaman sadece O'na başvurulur. Akıllı kimse O'ndan başkasına sığınmaz. Çünkü O'nun dışındaki her şey araç ve sebeplerden ibarettir. Gerçekte müessir olan yalnızca O'dur.

b) Yüce Allah bazan insanı darlık ve sıkıntıdan genişlik ve rahata çıkarır; bazan da tersini yapar. Tıpkı çocuğunu sevip ona şefkat eden babanın, çocuğun iyiliği ve terbiyesi için bazan sert davranması, bazan da yumuşak muamele etmesi gibi... Kısacası bu uygulamada insanoğlu için hem bir terbiye hem de dînî ve dünyevî büyük bir yarar söz konusudur.

c) Helâke derece derece yaklaşılır. Böylesine kötü durumlara düşmekten Allah'a sığınırız. Öte yandan Hz. Peygamber (s.a.v.)'in : *"Yüce Allah'ın herhangi bir kula -günahkârlığına rağmen- dilediğini verdiğini gördüğün zaman, bu, derece derece onu helâke yaklaştırmak içindir."* [6] dediği ve ardından da: *"Kendilerine hatırlatılanları unuttuklarında..."* (En'am: 44) şeklinde başlayan âyeti okuduğu nakledilir.

d) Ucb, yani kişinin kendisini beğenmesi ve kendisiyle övünmesi çok çirkin ve helâk edici bir davranıştır. Nitekim hadiste de şöyle buyurulmuştur: *"İnsanı şu üç şey helâke götürür: Boyun eğdiren bir cimrilik; peşinde koşulan bir hevâ ve insanın kendisiyle övünmesi."* [7]

e) Nimete karşı mutlaka hamd ve şükretmek gerekir. Buna göre dînî ve dünyevî bakımdan herhangi bir tehlikeden korunmaya karşı mutlaka Allah'a hamdetmek lâzımdır. Çünkü bunların her biri birer nimet sayılır.

Nakledildiğine göre, Sehl b. Abdullah'ın yanına bir adam gelip: "Evime hırsız girdi ve eşyalarımı çaldı" demiş. Bunun üzerine Sehl: "Allah'a şükret; eğer en büyük hırsız olan şeytan senin kalbine girip tevhid inancını bozsaydı ne yapardın?" demiş.

6- Ahmet b. Hanbel, *Müsned.*

7- Bu hadis Tirmizî, Ebû Davud ve İbn Mâce tarafından: *"Boyun eğilen bir cimrilik, uyulan bir hevâ.. gördüğün zaman"...* şeklinde başlayan bir ifadeyle nakledilmiştir. Öte yandan Taberânî ise, *Evsat*'ında yukarıdaki şekliyle zayıf bir senetle nakletmiştir.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ وَخَتَمَ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ
مَنْ إِلَٰهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِهِ ۗ انْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ
ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ ﴿٤٦﴾ قُلْ أَرَأَيْتَكُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ
بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا
نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ ۚ فَمَنْ آمَنَ وَأَصْلَحَ
فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٤٨﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٤٩﴾

46. De ki: "Söyleyin bana, eğer Allah kulağınızı, gözlerinizi alırsa ve kalblerinizi mühürlerse, Allah'tan başka onu size getirecek ilâh kimdir?" Bak âyetleri nasıl açıklıyoruz? Sonra onlar nasıl yüz çeviriyorlar?

47. De ki: "Söyleyin bana, eğer size Allah'ın azabı ansızın veya açıkça gelirse, zâlim kavimden başkası mı helâk olur?"

48. Biz, peygamberleri ancak müjdeleyenler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Kim iman eder ve kendini düzeltirse, onlara korku yoktur. Onlar üzülmezler de.

49. Âyetlerimizi yalanlayanlara ise, doğru yoldan çıkmaları sebebiyle azap dokunacaktır.

46. Ey Muhammed! Mekke halkına **«de ki:»** Ey müşrikler! **«'Söyleyin»**, haber verin **«bana, eğer Allah kulağınızı, gözlerinizi alırsa ve»**, sizi sağırlaştırıp körleştirirse, akıl ile anlayışınızı giderecek ve sizi delirtecek şekilde **«kalblerinizi mühürlerse, Allah'tan başka onu size getirecek ilâh kimdir?'»** Ey müşrikler! Söyleyin bana, yüce Allah sizin en değerli organlarınızı devre dışı bırakacak olursa, O'ndan başka, söz konusu organları size tekrar verecek kimse var mıdır? Hayır, kesinlikle yoktur. Şu halde, O'ndan başka böyle bir şeye gücü yeten kimse olmadığına göre, ibadet edilmeye ve yüceltilmeye en lâyık olan da O'dur. Kuşkusuz bu da müşrikler aleyhine ileri sürülmüş olan başka bir delildir...

Ey Muhammed! **«Bak»** ve ibret al **«âyetleri nasıl açıklıyoruz?»** Onları farklı ifadelerle nasıl belirleyip tekrarlıyoruz. Bazan teşvik edici ya da korkutucu bir yöntemle, bazan da eski milletlerin durumlarına dikkat çekerek, uyarıcı ve hatırlatıcı bir üslupla nasıl izâh ediyoruz... Hâddadî der ki: *"Tasrîf - açıklamak"*'tan amaç, anlamı en güzel bir biçimde ifade eden yönlere dikkat çekmektir. **«Sonra onlar nasıl yüzçeviriyorlar?»** Nasıl da iltifat etmiyor ve inanmıyorlar.

47. «De ki:» Ey müşrikler! **«'Söyleyin»** ve haber verin **«bana, eğer size Allah'ın azabı ansızın veya açıkça gelirse, zâlim kavimden başkası mı helâk olur?'»** *"Ansızın"* gelen azaptan amaç geceleyin, *"açıkça"* gelenden amaç ise gündüz vaktinde gelen azaptır. Çünkü genelde geceleyin gelen felâketlere ansızın yakalanılır; gündüz vaktinde gelen felaketlerde ise nisbeten daha fazla bir açıklık vardır. Dolayısıyla en uygun açıklama budur. Nitekim yüce Allah A'râf sûresi'nde de: *"O memleketler halkı, azabımızın onlara uyurlarken gece gelmeyeceğinden emin midirler? Ve yine o memleketler halkı, azabımızın kendilerine kuşluk vaktinde eğlenirken gelmeyeceğinden emin midirler?"* (A'râf: 97-98) buyurmuştur.

Bilindiği gibi Kur'an-ı Kerim'in bir kısım âyetleri diğer bir kısmını tefsir etmektedir. Buradaki *"zâlim kavimden başkası mı helâk olur?"* şeklindeki soru da olumsuzluk ifade eder. Yani, ey müşrikler! Söyleyin bana, eğer bu dünyada size verilecek ceza tıpkı sizden önceki milletlere geldiği gibi aniden veya açıkça gelse, sizden başkası mı helâk olur? Hayır, sizden başkası helâk olmaz! Bunu bilesiniz!...

48. «Biz, peygamberleri ancak müjdeleyenler ve uyarıcılar olarak göndeririz.» Onları kendilerinden bir takım mûcizeler istenmesi ve kendile-

riyle alay edilmesi için değil, aksine kendi kavimlerini taata karşılık sevapla müjdelemeleri ve günah konusunda onları azapla uyarmaları için gönderiyoruz. Bilindiği gibi müjdelemek, sevindirici bir olayı haber vermek; inzar - uyarmak da üzücü bir olayı bildirmek ve o konuda ikaz etmek anlamına gelir. **«Kim»** o peygamberlere **«iman eder ve kendini»** yani kendi amelini **«düzeltirse,»** dünyevî olsun, uhrevî olsun uyarıldıkları azap konusunda artık **«onlara korku yoktur.»** Kendilerine müjdelenen dünyevî veya uhrevî faydaları kaybetmelerinden dolayı **«onlar üzülmezler de.»**

49. «Âyetlerimizi», yani peygamberlerin ortaya koydukları ve ümmetlerine tebliğ ettikeri gerçekleri **«yalanlayanlara ise, doğru yoldan çıkmaları»**, gerçekleri onaylamama ve kulluk yapmama konusunda, ısrar etmeleri **«sebebiyle»** acıklı bir **«azap dokunacaktır.»** Bu âyetlerde teşvik ve uyarı söz konusudur.

Mâlik b. Dinar der ki: Bir gün Basra kabristanına girdim. Orada Mecnun Sadun denilen bir adama rastladım. Kendisine: "Nasılsın, durumun nasıl?" diye sordum. Bana dedi ki: "Ey Mâlik! Azıksız ve hazırlıksız bir vaziyette olan ve sabah akşam sürekli olarak uzun bir yolculuğa çıkmayı düşünen ve kullar arasında adaletli bir şekilde hükmeden bir Rabbin huzuruna çıkmaya hazırlanan bir adamın durumu nasıl olur ki?" Ardından da, şiddetli bir şekilde ağlamaya başladı... Bunun üzerine ben kendisine : "Seni ağlatan ne? Niye ağlıyorsun?" diye sordum. Dedi ki: "Allah'a yemin ederim ki, ben dünyaya olan aşırı bağlılığımdan, ya da çeşitli belâlar ve ölüm korkusundan ağlamıyorum. Ben, herhangi bir hayırlı iş yapmadan ömrümden boş olarak geçirdiğim bir güne ağlıyorum. Beni ağlatan azığımın azlığı, yolumun uzak oluşu ve engellerin çetin oluşudur. Çünkü cennete mi, cehenneme mi gideceğimi bilmiyorum." Evet işte o mecnundan bu şekilde çeşitli hikmetli sözler işittim. Sonra kendisine: "Millet senin deli olduğunu ileri sürüyor, ne dersin?" diye sorduğumda cevabı şu oldu: "Hayır, bende herhangi bir delilik falan yok. Aksine, efendim olan Allah'ın sevgisi kalbime, içime girmiş; etim kanım ve kemiklerim arasında dolaşmaktadır."

قُلْ لَآ أَقُولُ لَكُمْ
عِندِي خَزَآئِنُ ٱللَّهِ وَلَآ أَعْلَمُ ٱلْغَيْبَ وَلَآ أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ ۖ
إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَىٰٓ إِلَيَّ ۚ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي ٱلْأَعْمَىٰ وَٱلْبَصِيرُ ۚ أَفَلَا
تَتَفَكَّرُونَ ﴿٥٠﴾ وَأَنذِرْ بِهِ ٱلَّذِينَ يَخَافُونَ أَن يُحْشَرُوٓا
إِلَىٰ رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُم مِّن دُونِهِۦ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ
﴿٥١﴾ وَلَا تَطْرُدِ ٱلَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم بِٱلْغَدَوٰةِ وَٱلْعَشِيِّ
يُرِيدُونَ وَجْهَهُۥ ۖ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِم مِّن شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ
عَلَيْهِم مِّن شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٥٢﴾ وَكَذَٰلِكَ
فَتَنَّا بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لِّيَقُولُوٓا أَهَٰٓؤُلَآءِ مَنَّ ٱللَّهُ عَلَيْهِم مِّنۢ
بَيْنِنَآ ۗ أَلَيْسَ ٱللَّهُ بِأَعْلَمَ بِٱلشَّٰكِرِينَ ﴿٥٣﴾

50. De ki: "Size Allah'ın hazineleri benim yanımdadır demiyorum. Gaybı da bilmiyorum. Ve size, ben bir meleğim de demiyorum. Ben sadece bana vahyolunana tâbi oluyorum." De ki: "Kör ile gören bir olur mu? Hiç düşünmez misiniz?"

51. Rablerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları onunla uyar. Onlar için Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir

şefaatçi vardır. Umulur ki, Allah'tan korkarlar.

52. Sırf Allah'ın rızâsını diliyerek sabah akşam Rablerine duâ edenleri huzurundan kovma. Onların hesabından sen sorumlu değilsin. Onlar da senin hesabından sorumlu değiller ki, onları kovasın da zalimlerden olasın.

53. Neticede: "Allah aramızdan bunlara mı lütufta bulundu?" desinler diye, onları birbirleriyle böyle imtihan ettik. Allah, şükredenleri daha iyi bilen değil midir?

50. Ey Muhammed! Bazen senden birtakım âyetlerin indirilmesini isteyen, bazen de başka isteklerde bulunan kâfirlere **«de ki: 'Size Allah'ın hazineleri benim yanımdadır demiyorum'»** Allah'ın, olup bitecek şeylere ait hazinesi bana verilmiştir, onda dilediğim gibi tasarruf ederim, iddiasında bulunmuyorum ki benden âyetlerin indirilmesini veya azabın gelmesini, ya da dağları altına çevirmem gibi şeyleri isteyesiniz.

Nitekim müşrikler Hz. Peygamber'e geliyor ve: "Eğer gerçekten Allah tarafından gönderilen bir peygambersen dünyadaki gelir ve menfaatlerimizi bollaştır," diyorlardı. İşte bu noktada Hz. Peygamber'e, onlara şu anlamda bir cevap vermesi emrediliyor: "Rızık anahtarları benim elimdedir, dilediğim gibi alır, dilediğim gibi de bollaştırırım gibi bir iddiam yok."

Ayrıca de ki: **«Gaybı da bilmiyorum.»** Yüce Allah'ın fiillerinden gaybı da biliyorum gibi bir iddiam yok ki, kıyametin ne zaman kopacağını, azap ve benzeri şeylerin ne zaman ineceğini bana soruyorsunuz.

«Ve size, ben bir meleğim de demiyorum», meleklerden birisi olduğumu ileri sürmüyorum ki, insanların yapamayacakları şeyleri yapmak, semâya çıkmak gibi fevkalâdelikler göstermemi istiyorsunuz ve size vermeyişimi peygamberliğimin geçersizliğine ve yanlışlığına delil sayıyorsunuz.

«Ben sadece bana vahyolunana tâbi oluyorum.'» Vahiyde herhangi bir müdahelem yok. Benim yaptığım iş, sadece bana vahyedilip bildirilene uymaktır.

«De ki: 'Kör ile gören bir olur mu?» Körlük sapıklığa düşenin; görmek ise hidayete erenin sembolüdür. Kuşkusuz Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisini ilâhî vahye uyan kişi olarak nitelendirince, doğal olarak nefsini hidayete ermiş; kendisine inatla karşı çıkanı da haktan sapmış kimse olarak nitelen-

dirmesi gerekiyordu. Buna göre vahye uymayan bir amel, körükörüne yapılmış bir amele, yani kör adamın yaptığı işe benzer. Vahyin gereğini yapmak ise gözü görenin yaptığı iş gibidir. «**Hiç düşünmez misiniz?**'» Bu hak kelâmı dinleyip üzerinde düşünmek sûretiyle hidayete gelmek, vahye uyup gereğini yapmak istemez misiniz? Buradaki sahne, azarlama sahnesi olduğundan, âyetin bu noktasında iki emri; yani hem dinlemeyi, hem de düşünmeyi beraberce emretme yoluna gidilmemiştir. Akış bunu gerektiriyor.

51. «Rablerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları» yeniden diriltilip hiç kimsenin zarar da, yarar da veremiyecekleri bir yerde Rableri'nin huzurunda bir araya gelmekten çekinenleri **«onunla uyar. Onlar için Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir şefaatçi vardır.»** Allah'tan başka onlara yararı dokunacak ve kendilerini savunabilecek hiç kimse yoktur. Kısacası, Allah'tan başka günahkâr mü'minleri koruyup kollayabilecek hiç kimse düşünülemez!... **«Umulur ki, Allah'tan korkarlar.»** Ey Muhammed! Sen onları uyar ki Allah'tan korksunlar, küfür ve isyandan uzaklaşsınlar!

52. «Sırf Allah'ın rızâsını diliyerek sabah akşam Rablerine duâ edenleri huzurundan kovma.» Rivayet edildiğine göre, Kureyş ileri gelenleri, Suhayb, Ammar, Habbab, Bilal ve Selman gibi fakir mü'minleri Hz. Peygamberin yüce huzurunda gördüklerinde: "Bu köleleri huzurundan kovarsan seninle otururuz ve konuşuruz" önerisinde bulunmuşlar. Hz. Peygamber (s.a.v.) de: *"Ben mü'minleri huzurumdan kovmam"* cevabını vermiş. Daha sonra demişler ki: "Öyleyse, hiç olmazsa biz geldiğimiz zaman onları gönder ki, Araplar bizim değerimizi bilsinler. Çünkü sana grup grup Arap kabileleri geliyor. Gelenlerin bizi onlarla beraber senin huzurunda görmelerini istemiyoruz. Böyle bir şeyi kendimize yakıştıramıyoruz. Biz gittikten sonra istersen onları tekrar geri çağır." Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.), belki bu sayede imana gelirler temennisiyle böyle bir yola başvurmayı düşünmüş. İşte bu sırada yüce Allah (c.c.) bu âyeti indirmiştir.

Burada özellikle sabah ve akşam vakitlerinden söz edilmesinin sebebi, sürekliliğe işaret etmek içindir. Çünkü Allah'ı sürekli hatırlayan, devamlı olarak kendini O'nun huzurunda hisseder. Nitekim yüce Allah (c.c.), bir kutsî hadiste şöyle buyurmuştur: *"Ben, sürekli olarak beni hatırlayanın meclisinde sayılırım."* Yani beni hatırlayanla beraberim.

Öte yandan burada, sabah-akşam duâ edenlerden amaç, zikir ve ibadetlerinde herhangi bir dünyevî menfaati değil, sadece Allah'ın rızâsını hedefle-

yen ve samimi bir şekilde ihlâslı olarak O'na duâ eden kimselerdir. Duânın ihlâsla yapılması şartı, ihlâsın, ibadetin özü olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Allah'tan uzaklaşmayı engelleyen, başka bir deyimle kulu Allah'a yakınlaştıran en güçlü faktör ihlâstır...

«Onların hesabından sen sorumlu değilsin. Onlar da senin hesabından sorumlu değiller ki, onları kovasın da zalimlerden olasın.» Müşriklerin, fakir müslümanları sadece kölelik ve fakirlikle değil, imanları noktasından da horlayıp küçümsemeleri ve onlar hakkında Hz. Peygamber'e: "Ey Muhammed! Bunlar, yiyecek ve giyecek için senin yanına geliyorlar" demeleri üzerine, yüce Allah (c.c.) şöyle buyurdu: *"Onların hesabından sen sorumlu değilsin."* Sen onların dış görünüşüne bak; Allah'tan korkan insanlar sûretinde olmaları seni ilgilendirir... Bu ifadeler, bir yandan kâfirlerin tenkitlerini yüzlerine çarptığı gibi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i de fakir mü'minlerin eğitilmeleri ve oldukları gibi kabul edilmeleri konusunda yönlendiriyor. Kısacası onların hesabından sorumlu olmadığın için onları kovma; ayrıca onları kovma ki zâlimlerden olmayasın.

53. «Neticede: 'Allah aramızdan bunlara mı lütufta bulundu?'», doğruyu ve gerçeği bulmaları konusunda bunları mı başarılı kıldı? Oysa bunlar fakir ve köle, biz ise zengin ve ileri gelen bir topluluk durumundayız. Allah katında onların değeri var da bizimki yok, öyle mi? **«desinler diye onları birbirleriyle böyle imtihan ettik.»** Buna göre, dünyevî bakımdan aralarında korkunç bir fark bulunan müşrikler, mü'minlere bu gözle bakacaklar ve onları bu şekilde horlayacaklar...

Kelbî der ki: "Soylu ve zengin birisi, kendisinden önce Müslüman olmuş bir fakiri gördüğü zaman burun kıvırır, Müslüman olmayı kendisine yakıştırmaz "bu mu, İslâm'a girme konusunda beni geçti" der ve Müslüman olmazdı."

«Allah, şükredenleri daha iyi bilen değil midir?» Burada yüce Allah (c.c.) müşriklerin iddialarını yüzlerine çarparak yanlış olduğunu vurguluyor. Yani Allah (c.c.), nimetlerine karşı şükredenlerin kimler olduğunu daha iyi bilmiyor mu ki, bu fakirlere lütufta bulunulmasını uzak görüyorsunuz? Öte yandan bu ifadeler, söz konusu fakir mü'minlerin, yüce Allah'ın Kur'an'ı indirme ve iman etmeye muvaffak kılma nimetine karşı şükür görevlerini tam anlamıyla yerine getirdiklerine ve bunun değerini bildiklerine işaret etmektedir.

Ayrıca, âyette fakirlerin faziletleri konusuna da işaret edilmektedir. Ebû Said el-Hudrî der ki: "Ben bir grup fakir muhacirle beraber oturuyordum. Elbiselerden o denli yoksun idiler ki, birbirlerinin arkasına sığınıyorlardı. Birisi Kur'an-ı Kerim okuyor, biz dinliyorduk. Bir ara Hz. Peygamber (s.a.v.) yanımıza gelip durunca Kur'an okuyan arkadaşımız sustu. Hz. Peygamber (s.a.v.) bize selâm verdi ve: *"Ne yapıyordunuz?"* diye sordu. Biz de: "Birimiz Kur'an-ı Kerim okuyor, biz de dinliyorduk" cevabını verdik. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Ümmetimden bir kısım insanlarla beraber bulunmaya sabretmemi emreden Allah'a hamdolsun."* Sonra da şöyle ilâve etti: *"Ey fakir muhacirler topluluğu! Kıyamet gününde erişeceğiniz tam mutluluktan dolayı size müjdeler olsun! Çünkü siz, zenginlerden yarım gün önce cennete gireceksiniz ki, bu da beşyüz yıllık bir süre demektir."*[8]

Öte yandan yine şöyle bir rivayet nakledilir: "Fakir kul Allah'ın huzuruna getirildiğinde, yüce Allah (c.c.), tıpkı bir adamın diğer bir adama özür beyan etmesi gibi şöyle buyurur: *'Ey kulum! İzzet ve celâlime yemin ederim ki, seni hakir gördüğümden değil, sana hazırladığım lütuf ve ikramdan dolayı dünyayı sana küstürdüm, seni fakir kıldım. Ey kulum! Şu safların arasına çık, dünyada benim rızâm için seni yedirip giydiren kimselere bak; elinden tut. Onu sana teslim ediyorum.'* O sırada tüm insanları bir ter kaplar. O kul da saflar arasında gezip, dünyada Allah rızâsı için kendisini yedirip giydirenleri bulur, elinden tutup cennete girdirir."

وَإِذَا جَآءَكَ ٱلَّذِينَ
يُؤْمِنُونَ بِـَٔايَٰتِنَا فَقُلْ سَلَٰمٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَىٰ نَفْسِهِ
ٱلرَّحْمَةَ أَنَّهُۥ مَنْ عَمِلَ مِنكُمْ سُوٓءًا بِجَهَٰلَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنۢ بَعْدِهِۦ وَ
أَصْلَحَ فَأَنَّهُۥ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥٤﴾ وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ ٱلْـَٔايَٰتِ
وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلُ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٥٥﴾ قُلْ إِنِّى نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ ٱلَّذِينَ

8- Tirmizî ve Ahmet b. Hanbel.

تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ ۖ قُلْ لَا أَتَّبِعُ أَهْوَاءَكُمْ قَدْ ضَلَلْتُ إِذًا
وَمَا أَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾ قُلْ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَكَذَّبْتُم بِهِ ۚ
مَا عِندِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ ۚ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۖ يَقُصُّ الْحَقَّ
وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ ﴿٥٧﴾ قُل لَّوْ أَنَّ عِندِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ
لَقُضِيَ الْأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ ۗ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ ﴿٥٨﴾

54. Âyetlerimize iman edenler, sana geldikleri zaman onlara şöyle de: "Selâm olsun size! Sizden bilmeyerek bir kötülük işleyip de sonra tevbe edip nefsini ıslah eden kimselere, Rabbiniz merhamet etmeyi üzerine almıştır. Çünkü O, çok affeden ve çok merhamet edendir."

55. Suçluların tuttuğu yol açığa çıksın diye, âyetleri işte böyle genişçe açıklarız.

56. De ki: "Ben, sizin Allah'tan başka taptıklarınıza ibadet etmekten menolundum." Ve de ki: "Sizin hevâ ve heveslerinize uyacak değilim. Aksi takdirde sapıklığa düşmüş olurum. Ve hidayete erenlerden olmamış olurum."

57. De ki: "Ben, Rabbimden gönderilen açık bir delile dayanmaktayım. Siz ise, onu yalanladınız. Acele istediğiniz şey de benim elimde değildir. Hüküm ancak Allah'ındır. O, hakkı haber verir. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır."

58. De ki: "Eğer acele istediğiniz şey benim elimde olsaydı, sizinle benim aramızdaki iş bitmiş olurdu." Allah, zâlimleri daha iyi bilir.

54. «Âyetlerimize iman edenler, sana geldikleri zaman...» Rivâyet edildiğine göre bir grup insan Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelip: "Biz çok büyük günahlar işledik. Affedilmesi için ne yapmamız lazım?" diye sormuşlar. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise onlara herhangi bir cevap vermemiş. Onlar da ümitsizliğe kapılarak geri dönmüşler. İşte bu âyet bu olay üzerine inmiştir. Şunu da belirtelim ki, Allah'a iman eden herkes bu şerefe nail olur.

İşte ey Peygamber! Âyetlerimize iman edenler sana geldikleri zaman **«onlara şöyle de: 'Selâm olsun size!...»** Her türlü felâket ve kötülükten korunmuş olasınız! *"Selâm olsun size"* ifadesinin anlamı şudur: "Dininiz ve canınız konusunda her türlü felâketten sizi koruması için yüce Allah'a duâ ediyorum. **«Sizden bilmeyerek bir kötülük işleyip de sonra tevbe edip nefsini ıslah eden kimselere,»** zarar ve sonucunu bilmeden herhangi bir iş yaptıktan sonra pişmanlık duyanlara, yaptığı hatadan dönenlere, bozduğunu düzeltenlere ve bir daha kötülük yapmamak üzere doğruya yönelenlere, **«Rabbiniz merhamet etmeyi üzerine almıştır.»** Bir lütuf ve ihsan olarak bu kullarına merhamet etmeyi yüce Zatına gerekli kılmıştır. **«Çünkü O, çok affeden ve çok merhamet edendir.'»** Söz konusu kullarını affetmesi ve onlara merhamet etmesi O'nun emrinin gereğidir.

55. «Suçluların tuttuğu yol açığa çıksın diye,» iyice ortaya çıkıp sakınılsın diye **«âyetleri işte böyle genişçe açıklarız.»** İtaatkâr ve isyankâr insanları ve bu durumda ısrarlı olanları Kur'an âyetleriyle işte böyle detaylı bir biçimde ortaya koyarız. Böylece hak ortaya çıkıp uyulacak, suçluların tuttuğu yol da belli olup sakınılacaktır.

Şu halde akıllı olan kimse başarı ve kurtuluş yolunu tutar ve sâlih kimselerin mertebesine ulaşır. Bu yolun birinci basamağı ise yapılan hatalardan dönüp tevbe etmek ve affedilmeyi istemektir.

Âlimler diyorlar ki: Önce günahların çirkinliğini ve ilâhi cezanın şiddetini düşün. Ardından da kendi güçsüzlüğünü ve çaresizliğini hatırla... Karıncanın ısırmasına ve güneşin sıcaklığına katlanamayan insan, cehennem ateşine ve ejderhaların sokmasına nasıl göğüs gerebilir? Öyleyse, seninle Allah'ın diğer kulları arasında meydana gelen günahlardan helâllık dilemek ve herkese hakkını iade etmek sûretiyle kurtulmaya çalış! Namaz, oruç ve zekât gibi yükümlülüklerini yerine getirmemenden kaynaklanan günahları ise bu borçlarını kaza etmek sûretiyle silmeye çalış. İçki içmek, çalgı çalmak ve faiz yemek gibi, seninle Allah arasında olan günahlarından da pişmanlık duy ve bir daha iş-

lememeye söz verip bu duyguyu kalbine iyice yerleştir. Sana hakları geçen insanları imkânlar ölçüsünde memnun ettikten, gücünün yettiği oranda geçmiş ibadet borçlarını kaza ettikten ve kalbini günahlardan temizledikten sonra, huşû ve niyazla Allah'a dönmen gerekir. Allah'ın lütfu sana kâfidir. Nitekim sahih bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: *"Günahkâr kul, güzelce temizlendikten sonra kalkıp iki rekât namaz kılar ve kendisini bağışlaması için Allah'a yalvarırsa yüce Allah onu mutlaka affeder."* [9]

Öte yandan ölünün kabirdeki durumu, boğulma tehlikesi geçiren insanın bekleyişine benzer. Babasından, annesinden, kardeşinden ve dostlarından kendisine ulaşacak bir duâ beklemektedir. Kendisine ulaşan bu duâ, kendisi için dünya ve tüm içindekilerden daha hayırlıdır ve ona daha sevimli gelir. Yüce Allah (c.c.) kabirde bulunanların üzerine yeryüzündeki insanların yaptıkları duâlardan dağlar büyüklüğünce gönderir. Dirilerin ölülere en güzel hediyeleri affedilmeleri için duâ etmektir. Bu konuda güzel bir örnek olarak Kur'an-ı Kerim'de şu ifadeler yer alır: *"Ey Rabbimiz! Herkesin hesaba çekileceği günde beni, annemi, babamı ve bütün mü'minleri affet!"* (İbrahim: 41)

56. Kureyşli kâfirlerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'i atalarının dinine uymaya çağırmaları üzerine şu âyet-i kerîme inmiştir: Ey Muhammed! **«De ki: 'Ben, sizin Allah'tan başka taptıklarınıza»**, ne olursa olsun ibadet ettiklerinize **«ibadet etmekten»**, onlara tapmaktan **«menolundum.'»** Allah'tan başkasına tapmam yasaklandı... **«Ve de ki: 'Sizin hevâ ve heveslerinize uyacak değilim.»** Sizin tuttuğunuz yol hidayetten uzak olup hevâ ve hevese uymaktan ibarettir. Ben nasıl hidayet yolunu bırakırım da, sizin hevâ ve heveslerinizin peşine takılırım? **«Aksi takdirde sapıklığa düşmüş olurum.»** Hidayet yolunu bırakıp sizin isteklerinize uyduğum takdirde hak yoldan çıkmış **«ve hidayete erenlerden olmamış olurum.'»** Doğru yola uyan insanlardan olmamış olurum.

57. «De ki: 'Ben, Rabbimden gönderilen açık bir delile dayanmaktayım.» *"Açık delil"* den amaç, hak ile bâtılı birbirinden ayıran kesin kanıttır. Başka bir deyimle Kur'an ve vahiydir. Nitekim, "ben falanca konuda açık delil üzereyim" denildiğinde anlamı şu olur: "O konuda kesin kanıtlarım, sağlam dayanaklarım ve güvenilir tanıklarım vardır ve o konuda en ufak bir tereddüdüm yoktur." İşte ey Muhammed! De ki: "Ben, Rabbim tarafından gönderilen kesin bir kanıta dayanıyorum. **«Siz ise onu yalanladınız.»** Bana gelen

9- Ebu Davud; Tirmizî, *Kitabus'salât*; İbn Mâce; Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, 1/10.

gerçeği muhtevâsı ile birlikte inkâr ettiniz. Bu arada ilâhi azapla ilgili tehdide de kulak asmadınız, önem vermediniz, yalan olduğunu ileri sürdünüz."

«Acele ettiğiniz şey de benim elimde değildir.» Kureyş ileri gelenleri, Hz. Peygamberle alay etmek, ya da onu susturmak amacıyla, ondan azabın bir an önce gelmesini istiyorlardı. Bunun üzerine yüce Allah (c.c.), Hz. Peygamber'e onlara şu cevabı vermesini emretti: "Vâdedilen azabın getirilmesi benim yetkim dahilinde değildir. Onu ben getiremem. Gerek başka hususlarda gerekse ilâhi azabın hemen getirilmesi ya da geciktirilmesiyle ilgili **«hüküm ancak Allah'ındır.»** Bu konuda karar verme hususunda benim herhangi bir yetkim yoktur. Hüküm sadece Allah'a aittir.

«O, hakkı haber verir.» Açıkladığı ve verdiği hüküm hak ve gerçek olduğuna göre, ilâhi azabın ertelenmesi de bu hak kanun doğrultusunda gerçekleşecektir. Bu hususta mutlaka önemli ve ince bir hikmet vardır. **«O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır.'»** Âyetin sonunda yer alan bu cümle, "hakkı haber vermek"ten amacın, "hak ile bâtılı birbirinden ayırmak ve aralarında hakkıyla hükmetmek" olduğuna işaret etmektedir.

58. «De ki: 'Eğer acele istediğiniz şey benim elimde olsaydı», benim gücümün ve yetkimin sınırları içerisinde bulunsaydı, **«sizinle benim aramızdaki iş bitmiş olurdu.'»** İlâhi azabın gelmesini acele istemenizden hemen sonra söz konusu azap üzerinize indirilirdi. **«Allah zâlimleri daha iyi bilir.»** Zalimlerin durumunu ve şiddetli azabı hakettiklerini yüce Allah daha iyi bilir, dolayısıyla kendilerine süre tanır. Kısacası, azabı gönderme işini bana vermemiş ve bu konuda beni yetkili kılmamıştır. Şu halde putlara tapan kimse, mutlaka ilâhi azabı tadacak ve kesinlikle yakasını kurtaramayacaktır. Dünya, nefis, şeytan ve hevâlarına tapanların durumu da bundan farklı değildir.

Anlatıldığına göre, Yemen fakihlerinden bir grup, bir konuda kendisini imtihan etmek üzere büyük şeyh Ebu'l-Gays'e giderler. Ona yakınlaştıkları zaman, şeyh onları: "Ey benim kulumun kulları! Hoş geldiniz!" diye karşılar. Onlar bu ifadeyi çok yadırgayarak ilim şeyhi İsmail b. Muhammed el-Hadremî'ye gidip Şeyh Ebu'l-Gays'ın kendilerine söylediği sözleri aktarırlar. Şeyh İsmail gülerek: "Şeyh Ebu'l-Gays doğru söylemiştir" der ve şu açıklamayı yapar: "Siz hevânın kullarısınız; hevâ ise şeyh Ebu'l-Gays'ın kulu..." Kişinin hevâdan kurtulması ise takvâ ile mümkündür.

Şunu da belirtelim ki, hevâ nefsin özelliklerindendir. Rabbinden gönde-

rilen açık bir delile dayanan kimse hevâ yolunda değil hidayet yolunda olur. Allah'tan gönderilen delil, aslında kalbi ferahlatan bir nurdur. Kuşkusuz hidayet üzere bulunanın belirgin özellikleri olacaktır.

Anlatıldığına göre Allah'ın sâlih kullarından birisi insanlara sohbet ediyor, onlara çeşitli öğütlerde bulunuyordu. Günün birinde, söz konusu sâlih adamın yine insanlara öğütlerde bulunarak onları, *"Sizden cehenneme uğramayacak hiç kimse yoktur. Bu, Rabbinin üzerine aldığı değişmez bir hükümdür."* (Meryem: 71) âyetiyle korkuttuğu bir sırada yahudinin biri oradan geçer ve sâlih adama: "Eğer okuduğun bu söz doğruysa, o zaman bizimle sizin aranızda hiçbir fark yoktur" der. Bunun üzerine âlim ve sâlih zat şu cevabı verir: "Hayır, eşit durumda değiliz. Biz oraya girip çıkarız, siz ise gireceksiniz ve oradan çıkmayacaksınız. Biz, takvâ sayesinde oradan çıkmayı başaracağız. Siz ise zulmünüzün sonucu olarak orada diz üstü çöküp kalacaksınız." Ardından da şu âyeti okur: *"Sonra takvâ sahiplerini cehennemden kurtaracağız. Zulmedenleri de diz üstü çökmüş olarak cehennemde bırakacağız."* (Meryem:72) Daha sonra yahudi: "Takvâ sahipleri biziz" deyince sâlih ve âlim zat: "Hayır, kesinlikle. Asıl takva sahipleri biziz" cevabını verdikten sonra şu âyetleri okur: *"...Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır. Rahmetimi, Allah'tan korkanlara, zekâtını veren ve âyetlerimize iman eden kimselere yazacağız. Onlar, okuyup yazması olmayan Allah'ın elçisi peygambere tabi olurlar."* (A'raf: 156-157)

وَعِنْدَهُۥ
مَفَاتِحُ ٱلْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَآ إِلَّا هُوَ ۚ وَيَعْلَمُ مَا فِى ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ ۚ وَمَا
تَسْقُطُ مِن وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٍ فِى ظُلُمَٰتِ ٱلْأَرْضِ وَلَا
رَطْبٍ وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِى كِتَٰبٍ مُّبِينٍ ﴿٥٩﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى يَتَوَفَّىٰكُم
بِٱلَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِٱلنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰٓ

أَجَلٌ مُّسَمًّى ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

(٦٠) وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ (٦١)

ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ ۚ أَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ

الْحَاسِبِينَ (٦٢)

59. Gaybın hazineleri Allah'ın katındadır. Onları ancak O bilir. O, karada ve denizde olanları bilir. Düşen hiçbir yaprak dahi yoktur ki, Allah onu bilmesin. Yerin karanlıklarında olan her tane, kuru ve yaş her şey mutlaka apaçık bir kitaptadır.

60. Geceleyin sizi, öldürür gibi uyutan, gündüzün ne yaptığınızı bilen O'dur. Sonra, tayin edilen vadenin tamamlanması için sizi gündüzün diriltir gibi uyandırır. Sonra dönüşünüz yine O'nadır. Nihayet O, yaptıklarınızı size haber verecektir.

61. O, kulları üzerinde kahredici güce sahiptir. Size koruyucu melekler gönderir. Nihayet sizden birine ölüm geldiği zaman elçilerimiz onun canını alırlar. Ve hiçbir eksiklik yapmazlar.

62. Sonra, gerçek sahipleri olan Allah'a döndürülürler. Doğrusu, hüküm yalnız O'nundur. O, hesap görenlerin en süratlisidir.

59. «Gaybın hazineleri» sadece **«Allah'ın katındadır.»** Âyette geçen *"mefâtih"* kelimesi, "hazine" anlamındaki "mefteh" kelimesinin çoğulu olabileceği gibi "anahtar" anlamındaki "miftah" kelimesinin çoğulu da olabilir. O zaman gayb âlemi kilitli hazinelere benzetilmiş ve onların anahtarlarının Al-

lah katında olduğuna dikkat çekilmiş olur. **«Onları ancak O bilir.»** Bu cümle, kendisinden önceki cümleyi pekiştirir. Gayb hazinelerinden amaç ise: *"Kıyâmetin ne zaman kopacağına dair bilgi, ancak Allah'ın katındadır."* (Lokman: 34) âyetinde belirtilen beş hususdur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur: *"Gaybın hazineleri beştir ve onları ancak Allah bilir: Rahimlerdekilerin mahiyetini sadece Allah bilir; yarın ne olacağını sadece Allah bilir; yağmurun ne zaman yağacağını sadece Allah bilir; kimin nerede öleceğini sadece Allah bilir. Kıyâmetin ne zaman kopacağını sadece Allah bilir."* (10)

«O, karada ve denizde olanları» türleri ve cinsleriyle birlikte detaylı olarak **«bilir. Düşen hiçbir yaprak dahi yoktur ki, Allah onu bilmesin.»** Yani hem düşen, hem de ağaçlarda kalan yaprakların sayısını dahi bilir. Kuşkusuz, bu ifadeyle, ilminin her şeyi kuşattığı anlatılmak istenmiştir. **«Yerin karanlıklarında olan her tane»** O'nun bilgisi dahilindedir. **«Kuru ve yaş her şey»** O'nun tarafından bilinir.

Haddâdî der ki: "Yaş ve kurudan amaç, göklerde ve yerde bulunan her şeydir. Çünkü her şey, ya kuru veya yaş olur; cisim sahibi olmak bunu gerektirir." İşte yukarıda sözü edilen şeylerin tümü **«mutlaka apaçık bir kitaptadır.»** *"Kitap"*tan amaç, ya Levh-i Mahfuz veya bizzat ilâhî bilgidir.

Haddâdî der ki: "Eğer: 'Hiçbir şey Allah'a gizli olmadığı halde, onları Levh-i Mahfuz'da kaydetmenin anlamı nedir? Ayrıca O, herşeyi yaratmadan ve yazmadan önce de biliyordu; öyleyse bunları okuyup ezberlemek ve öğrenmek için de yazmadığına göre, başka ne hikmeti olabilir?' şeklinde bir soru sorulsa, cevaben denilebilir ki: 'Kaydedildikleri şekliyle olayların meydana gelmesiyle meleklerin yüce Allah'ın sıfatlarının üstünlüğü hakkındaki inançları artar, bilgileri fazlalaşır; işte bunun faydası ve manası budur.'"

60. «Geceleyin sizi, öldürür gibi uyutan» mü'min veya kâfir hepinizi, bir şey hissetmeme ve ayırt etmeme konusunda ölü gibi uyutan, **«gündüzün ne yaptığınızı bilen O'dur.»** Kısacası, ne yaptığınızı gayet iyi bilir. Âyette geçen *"cereha"* bir şeyi yapmak anlamınadır. "cevârihu'l-insan", insanın iş yaptığı organları demektir. **«Sonra, tayin edilen vâdenin tamamlanması»**, kişinin dünya hayatının son bulması ve ecelin noktalanması **«için sizi gündü-**

10- Bu hadisi Buharî *Sahih*'inde; Ahmet b. Hanbel de Abdullah b. Ömer'den naklen *Müsned*'inde rivayet etmiştir. Ayrıca bkz. Suyutî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/137.

zün diriltir gibi uyandırır.» Sizler günah işledikten sonra, size belli bir süre tanır ve o sürenin bitiminde canınızı alıp daha sonra sizleri huzuruna getirir. **«Sonra dönüşünüz yine O'nadır.»** Öldükten sonra başkasına değil, O'na döneceksiniz. **«Nihayet O, yaptıklarınızı size haber verecektir.»** Sözkonusu gece ve gündüzlerde ne yaptığınızı size bildirecek ve karşılıklarını size verecektir.

61. «O, kulları üzerinde kahredici güce sahiptir.» Onların her işinde tasarruf yetkisine sahip olan yalnız O'dur. Onlara dilediğini yapar. Yaratma veya yoketme; diriltme veya öldürme; azap etme veya mükâfat verme konularında serbesttir. **«Size koruyucu melekler gönderir.»** Söz konusu melekler yaptıklarınızı kaydederler. Bunlara "Kirâmen-Kâtibîn" denir. Kuşkusuz, yaptığı amellerin kaydedildiğini ve günün birinde deşifre edileceğini bilen insan daha dikkatli davranır. Ayrıca, efendisinin lütfundan emin olan ve kendisini affedip hatalarını örteceğine inanan hizmetçi, hatalarının farkına varan hizmet ettiği diğer insanlardan çekinip sıkıldığı kadar, efendisinden çekinip utanmaz.

Şöyle rivâyet edilir: *"Bizden her insanı geceleyin iki melek ve gündüzün de iki melek izler. Bunların biri iyilikleri, diğeri kötülükleri kaydeder. Sağ tarafta bulunanı, sol tarafta bulunanın başkanı konumundadır. İnsan herhangi bir iyilik işlediğinde sağ taraftaki melek bunu on katıyla kaydeder. İnsan herhangi bir kötülük işleyip de soldaki melek bunu kaydetmeye kalkıştığında sağdaki melek ona "dur, bekle" der. Bunun üzerine soldaki melek altı-yedi saat bekler. Eğer bu süre içerisinde insan, yaptığından pişmanlık duyup Allah'tan bağışlanmayı dilerse, soldaki melek kaydetmekten vazgeçer. Yok eğer, tevbe-istiğfar etmezse, bu kez bire bir olarak yazar."* [11]

Eğer: "Bu melekler, görünürdeki fiilleri bildikleri gibi insanın gizlediği niyetleri de bilirler mi?" diye bir soru sorulsa, cevaben deriz ki: "Evet bilirler. Çünkü bunlar herşeyin durumunun kaydedildiği Levh-i Mahfuz'a müvekkel meleklerden yazarlar."

Öte yandan denilmiştir ki: "Kul, herhangi bir iyilik yapmaya kalkıştığında ağızından mis gibi bir koku yayılır, kötülük yapmaya niyetlendiğinde ise kendisinden çok kötü bir koku yayılır. İşte bu belirtiler doğrultusunda kayıt-

---

11- Taberanî *el-Kebir*'de şu ifadelerle tahric eder: *"Soldaki melek altı saat süresince hata işleyen mü'min kul aleyhine bir şey kaydetmez. Eğer bu süre zarfında mü'min pişmanlık duyup Allah'tan bağışlanmayı dilerse, işlediği o günah atılır. Aksi takdirde bir günah olarak kaydedilir."* Ayrıca bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/395.

larda bulunurlar." Buna göre insanın, yaşadığı sürece kendisini gözetleyen iki meleği değişmez.

«Nihayet sizden birine ölüm geldiği zaman», yani kim olursa olsun, herhangi birinizin eceli dolduğu ve ölüm belirtileri ortaya çıktığı zaman **«elçilerimiz onun canını alırlar»**; bu işle görevli meleklerimiz, Azrâil ve yardımcıları onun ruhunu kabzederler. Böylece koruyucu meleklerin görevi biter. **«Ve»** bu elçiler **«hiçbir eksiklik yapmazlar.»** Kendilerine verilen görevi bir an bile ihmal etmez ve belirlenen süreyi aşmazlar.

Öte yandan ölüm meleği Azrail'e yardım eden on dört melek vardır. Bunlardan yedisi rahmet meleği olup mü'minlerin alınan ruhları onlara teslim edilir. Diğer yedisi de, kendilerine ölen kâfirlerin ruhları teslim edilen azap melekleridir.

Mücahid der ki: "Yeryüzü ölüm meleği için bir leğen gibi yapılmıştır. Dilediği yerine uzanabilir." Yani, değişik yerlerde olup sayıları çok olsa bile ruhları alma konusunda herhangi güçlükle karşılaşmaz. Ancak, şeytanın dünyadaki tüm insanların kalblerine nasıl vesvese verdiğini bilemediğimiz gibi, bu meleklerin ruhları nasıl alabildiği keyfiyetini çok sınırlı olan aklımızla kavrayamayız.

Âlimler diyorlar ki: "Ölüm bir hiçlik ve yokluğa mahkûm olmak değildir. Aksine ölüm, sadece ruhun bedenden ayrılmasıdır. Ölüm bir ülkeden başka bir ülkeye göç etme halinden ibarettir. Oysa, insanlar uzun bir emele sahip olmaları dolayısıyla ölümü unuturlar. Dünyaya bağlandıkları ve kadın şehvetine daldıkları için ölümü hatırlamazlar. Bu yüzden denilmiştir ki: 'Ölüm çok büyük bir musîbettir, fakat gaflet ondan daha da büyük bir musîbettir.'"

62. Ölümün ardındaki dirilişten **«Sonra»** melekler tarafından **«gerçek sahipleri olan Allah'a»**, her durumlarını bilen Allah'a **«döndürülürler.»** O'nun hükmüne ve adaletine teslim edilirler. O'ndan başka hiçbir söz sahibinin bulunmadığı hesap meydanında sorgulanmak üzere O'nun huzuruna çıkarılırlar. Buradaki *"gerçek sahipleri olan Allah..."* ifadesinin *"Kuşkusuz, kâfirler sahipsizdirler"* (Muhammed: 11) âyetiyle çeliştiği zannedilmesin. Çünkü bunun anlamı "kâfirlerin yardımcıları yoktur" şeklindedir.

«Doğrusu, hüküm yalnız O'nundur.» Kıyamet gününde hiçbir sûrette, O'nun dışında hiç kimsenin kullar arasında hükmetmesi sözkonusu değildir. **«O, hesap görenlerin en süratlisidir.»** Çok kısa sürede tüm yara-

tıkların hesabını görecektir. O'nun için bir hesap diğer bir hesaba; bir durum diğer bir duruma engel olamaz. Çünkü O, herhangi bir âlet aracılığıyla konuşmaz. Hesap yapabilmesi için düşünmeye ve parmaklarını kullanmaya ihtiyacı yoktur. Zaten hesap görmesi herkesin hak ettiği mükâfat ve cezayı belirlemesi demektir.

Şüphesiz haşir ve hesap yeryüzünün üzerinde görülecektir. Ancak bu yer şimdikinden farklı olacaktır. Üzerinde hiçbir kanın akmadığı, hiçbir haksızlığın yapılmadığı gümüş gibi bembeyaz bir toprak parçası olacaktır. Haşir ve hesabın Allah tarafından yapılacağı kesin olduğuna göre, akıllı insanın kendisini sorgulaması ve hesap tartışmasına girmemesi gerekir. Çünkü insan, âhiret yolculuğunu sürdüren bir tüccar konumundadır. Sermayesi ömrüdür. Bu ömrü taat ve ibadetle harcadığı takdirde kârlı, günah ve isyanda tükettiği takdirde ise zararlı olacaktır. Bu ticaretteki ortağı ise kendi nefsidir. Nefis hem iyilik yapmaya, hem de kötülük işlemeye yetenekli olsa bile günah ve şehvetlere daha eğilimlidir. Bu yüzden nefsin, sürekli olarak denetlenmesi ve sorgulanması gerekir.

قُلْ مَنْ يُنَجِّيكُمْ مِنْ ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ
تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَئِنْ أَنْجَانَا مِنْ هَٰذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٣﴾
قُلِ اللَّهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ تُشْرِكُونَ
﴿٦٤﴾ قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ
أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبِسَكُمْ شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ
بَعْضٍ ۗ انْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾
وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ ۚ قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ ﴿٦٦﴾

لِكُلِّ نَبَإٍ مُّسْتَقَرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾

63. De ki: "Sizi kara ve denizin karanlıklarından kim kurtarır. Halbuki siz: 'Eğer bizi bundan kurtarırsa yemin olsun ki şükredenlerden oluruz' diye boyun eğerek gizlice O'na duâ edersiniz."

64. De ki: "Sizi ondan ve bütün sıkıntılardan Allah kurtarır. Sonra da siz O'na ortak koşarsınız."

65. De ki: "Üstünüzden yahut ayaklarınızın altından size azap göndermeye veya sizi parçalara bölüp bir kısmınızın kötülüğünü diğer bir kısmınıza tattırmaya kâdir olan O'dur." Bak, âyetleri iyice anlasınlar diye nasıl açıklıyoruz?

66. Kavmin, hak olduğu halde onu yalanladı. De ki: "Ben sizin üzerinize vekil değilim."

67. Her haberin neticelenip kararlaşacağı bir vakit vardır. Yakında bileceksiniz.

63. Ey Muhammed! Mekke halkına: **«De ki: 'Sizi kara ve denizin karanlıklarından»**, yolculuklarınız sırasında kara ve denizin tehlike ve sıkıntılarından **«kim kurtarır?»** Sizi bu durumlardan kim muhafaza eder?.. Burada *"karanlığın"* şiddet ve sıkıntı yerine kullanılmasının sebebi, ikisinin de benzer sonuçlar doğurmasındandır. Nitekim hem "karanlık", hem de "şiddet ve sıkıntı", görmeyi engelleme ve korku verme konusunda aynı neticelere sebep oluyorlar. Hatta -bu anlamda- sıkıntı dolu güne "karanlık gün" denir. **«Halbuki siz: 'Eğer bizi bundan kurtarırsa yemin olsun ki şükredenlerden oluruz' diye boyun eğerek gizlice O'na duâ edersiniz.'»** Son derece muhtaç bir konumda olduğunuzu belirterek O'na yalvarırsınız. Nimetlerine karşı tam anlamıyla şükür görevinizi yerine getireceğinize ilişkin söz verirsiniz. Oysa, nimetlere karşı şükür görevi, Allah'a ortak koşma bir yana, o nimetleri vereni hatırlayarak O'na kulluk etmeyi ve O'nun emirlerine karşı gelmemeyi gerektirir.

64. Ey Muhammed! Onlara **«de ki: 'Sizi ondan ve»** onun dışındaki **«bütün sıkıntılardan»**, insanı üzen tüm dert ve kederlerden **«Allah kurtarır.»** Bütün bu nimetleri gördükten **«sonra da siz O'na ortak koşarsınız'.»**

Aslında insan, bir önceki âyette yer alan *"şükredenlerden oluruz"* sözlerine karşılık, en uygun sözün "sonra da siz şükretmezsiniz", yani kulluk görevlerinizi yapmazsınız, denilmesi olduğunu düşünüyor. Ancak Allah'a ortak koşmanın doğrudan doğruya bir şükürsüzlük olduğuna dikkat çekmek için *"sonra da siz O'na ortak koşarsınız"* denilmiştir.

65. «De ki:» Kendisine ortak koşmanızın cezası olarak: **«'Üstünüzden yahut ayaklarınızın altından size azap göndermeye veya sizi parçalara bölüp bir kısmınızın kötülüğünü diğer bir kısmınıza tattırmaya kâdir olan O'dur.'»** Nitekim Lut kavminin ve fil ashabının tepesinden taşlar yağdırmış; Firavun'u boğdurup Karun'u batırmıştı... Parçalara bölünmekten amaç ise, muhtelif hiziplere ve farklı görüşlere sahip gruplara ayrılmak demektir. Böylece her grup bir önderin peşine takılacak, aralarında savaş çıkacak, bir grup diğer bir kısmın kötülüğünü tadacak, yani bir kısmı diğer bir kısmını öldürecek...

Kuşkusuz, yüce Allah'ın cemal ve celâl sıfatlarının tecellisi ve hikmetinin gereği olarak kimi zaman mü'minler kâfirlere üstünlük sağlayabilir, bazan da tam tersi olabilir. Hadiste de şöyle buyurulmuştur: *"Ben Rabbimden üç şey istedim: İkisini lütfetti. Birisini ise kabul etmedi. Önce O'ndan ümmetimi açlıkla perişan etmemesini istedim kabul etti. Ardından yine O'ndan ümmetimi batırmakla mahvetmemesini diledim, onu da kabul etti. Sonra aralarında düşmanlık meydana getirmemesi için duâ ettim, kabul etmedi."* [12] Kuşkusuz, açlıktan amaç tüm ümmeti etkileyen bir kıtlık; batırmaktan amaç ise Nuh tufanı gibi genel bir sel felâketiyle ümmeti yok etmektir. Düşmanlıkla işaret edilmek istenen husus ise, savaş ve benzeri felâketlerdir.

Bir hadiste de şöyle buyurulmaktadır: *"Ümmetimin yok olması, savaş ve salgın hastalıkla olacaktır."* [13] Bir başka hadis-i şerif de şöyledir: *"Ümmetimin arasına kılıç konulduğu takdirde artık kıyamete kadar çıkmaz."* [14]

12- Müslim'in *Sahih*'ine daha uzun ifadelerle aldığı bu hadisin baş tarafı şöyledir: *"Kuşkusuz yüce Allah, yeryüzünü gözümün önüne seriverdi. Doğusundan batısına kadar her tarafını gördüm..."*

13- Bu hadisi Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'inde tahric etmiş; Taberani ise *el-Kebîr*'de şu ifadelerle nakletmiştir: *"Ümmetim savaşla yok olacaktır. Taûn da cinnî düşmanlarınızdan size geçecek bir tehlikedir. Her ikisinde de şehitlik mertebesi vardır."* Ayrıca bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/271.

14- Ebû Davud, Tirmizî, İbn Mâce, Ahmet b. Hanbel rivayet etmiştir. Ayrıca bkz. Suyuti, *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/159.

Bu hadiste Hz. Peygamberin bir mûcizesi görülmektedir. Çünkü, haber verdiği gibi olmuştur. Hadislerde geçen *"be's"*ten amaç, şiddetli savaştır. Öte yandan, Muhammed ümmetinin arasına fitne ve savaş girmesinin başlıca sebebi, yetkililerin Allah'ın kitabına göre hüküm vermemeleridir.

«**Bak**» ey Muhammed! Kur'an'daki «**âyetleri**», çeşitli şekillerde ortaya konan vaad ve tehditleri «**iyice anlasınlar**» ciddiyetini kavrayıp kendilerine gelsinler, hatalarından dönsünler «**diye**» söz konusu âyetleri değişik şekillerde «**nasıl açıklıyoruz?**»

66. «**Kavmin,**» yani onların içindeki inatçı kâfirler «**hak olduğu halde onu**» va'dedilen azabı, ya da ondan bahseden Kur'an'ı «**yalanladı.**» Oysa o azap mutlaka vuku bulacaktır ve o kitap haber verdiği şeylerde doğrudur. «**De ki: 'Ben sizin üzerinize vekil değilim.'**» Sizi yalandan çevirecek ve tasdik etmeye zorlayacak durumda değilim. Çünkü benim görevim sizleri uyarmaktan ibarettir.

67. Kur'an'da belirtilen «**her haberin neticelenip kararlaşacağı bir vakit vardır.**» İşte o vakit gelecek, böylece azaplandırılmanızın zamanı da gelmiş olacaktır. «**Yakında**» yani meydana geldiğinde, dünyada veya âhirette, ya da her ikisinde, bu durumu «**bileceksiniz.**» Başınıza nelerin geldiğini farkedeceksiniz!

Durum böyle olunca, akıllı insanın yapması gereken iş, sıkıntıları gidermesi için Allah'a yalvarması ve günahta ısrarlı olmamasıdır. Çünkü her günah bir musîbete sebep olduğu gibi, meydana gelen her kötü durum da mutlaka kötülüğü emreden nefsin davranışlarından kaynaklanmaktadır.

وَإِذَا رَأَيْتَ ٱلَّذِينَ
يَخُوضُونَ فِىٓ ءَايَٰتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا۟ فِى حَدِيثٍ غَيْرِهِۦ ۚ
وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ ٱلشَّيْطَٰنُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ ٱلذِّكْرَىٰ مَعَ ٱلْقَوْمِ
ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٦٨﴾ وَمَا عَلَى ٱلَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِم مِّن شَىْءٍ وَلَٰكِن

ذِكْرَىٰ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٦٩﴾ وَذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا
وَلَهْوًا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَذَكِّرْ بِهِ أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ
بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَإِنْ تَعْدِلْ
كُلَّ عَدْلٍ لَا يُؤْخَذْ مِنْهَا أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا
لَهُمْ شَرَابٌ مِنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

68. Âyetlerimiz aleyhinde konuşmaya dalanları gördüğün zaman başka bir söze geçmelerine kadar onlardan yüz çevir. Eğer şeytan sana unutturursa hatırladıktan sonra artık o zâlim kavimle beraber oturma.

69. Allah'tan korkanlar, o zalimlerin hesabından sorumlu değillerdir. Fakat (onlara düşen) bir hatırlatmadır. Umulur ki, sakınırlar.

70. Dinlerini oyun ve eğlence edinen ve kendilerini dünya hayatının aldattığı kimseleri bırak. Kişi kazandığı amel yüzünden helâke uğramasın diye Kur'an'la öğüt ver. (O gün) onun, Allah'tan başka ne bir dostu ne de bir şefaatçisi vardır. Her türlü fidyeyi verse de ondan kabul edilmez. İşte onlar, yaptıkları amel yüzünden kendilerini helâke teslim eden kimselerdir. Onlar için inkâr ettiklerinden dolayı kaynar bir içecek ve can yakıcı bir azap vardır.

68. «Âyetlerimiz aleyhinde konuşmaya dalanları gördüğün zaman...» Aslında *"dalmak"*, diye tercüme edilen "havd" kelimesinin anlamı mutlak olarak bir şeye başlamaktır. Ancak tağlip yoluyla batıl bir şeye başlamakta kullanılmaktadır. Âyetlerden maksat da Kur'an'dır. Yani: Kur'an'ı yalanlamak, alay edip tenkit etmek sûretiyle konuşmaya dalanları gördüğün za-

man... Nitekim bu Kureyş kâfirlerinin genel karakteriydi. İşte bunları, bu durumda gördüğünde **«başka bir söze geçmelerine kadar onlardan yüz çevir»**, âyetlerimiz aleyhindeki dedikoduyu sürdürdükleri sürece onlarla ilişiğini kes. **«Eğer şeytan»** onlardan yüz çevirme ve yanlarında oturmama işini **«sana unuttursa, hatırladıktan sonra artık o zâlim kavimle beraber oturma.»** Tasdik etme ve yüceltmenin yerine alay etme ve yalanlamayı koyan insanlardan uzaklaş. Âyette geçen *"şeytan"*dan amaç iblis veya askerlerinin ileri gelenlerinden birisidir.

69. Müslümanların: "Eğer bunların Kur'an'la alay ettikleri her defasında yanlarından kalkmamız gerekiyorsa, Mescid-i Haram'da doğru-dürüst oturamayız, hiç tavaf yapamayız. Çünkü işleri güçleri Kur'an aleyhinde konuşmaktır" diye sıkıntılarını dile getirmeleri üzerine yüce Allah, zâlimlerin hatalarını onlara hatırlatmaları ve onları ikaz etmeleri için oturabileceklerine ruhsat vererek şöyle buyurdu:

«Allah'tan korkanlar, o zâlimlerin hesabından sorumlu değillerdir.» Kur'an'ın aleyhinde konuşanların çirkin davranışlarından sakınan mü'minler o zalimlerin işledikleri cinayetlerden mesul değillerdir. **«Fakat (onlara düşen) bir hatırlatmadır.»** Yani hatırlatma ve sözkonusu dedikodulardan vazgeçirme niyetiyle oturabilirler. Buna göre mü'minler, imkânlar ölçüsünde Kur'an aleyhinde konuşanları uyaracaklar, yaptıkları işin çirkinliğini kendilerine hatırlatacaklar ve onları vazgeçirmeye çalışacaklardır. **«Umulur ki, sakınırlar.»** Utanma pahasına bile olsa belki böylece Kur'an'ın aleyhinde konuşmaktan vazgeçerler ve kötü duruma düşmekten sakınırlar.

70. «Dinlerini oyun ve eğlence edinen ve kendilerini dünya hayatının aldattığı kimseleri bırak.» Kuşkusuz bunlardan amaç, Kur'an aleyhinde konuşan kâfirlerdir. Dini oyun ve eğlence edinmek, onunla alay etmek ve onu hafife almak demektir. Bilindiği gibi *"oyun"*, yararlı şeyleri bırakıp faydasız şeylerin peşinde koşmak; *"eğlence"* ise ciddiyetten uzaklaşmak demektir. *"Dünya hayatının aldatmasından"* amaç ise, bütünüyle dünyaya bağlanmak, ondan sonra başka bir hayatın olmayacağına inanmak demektir. Yani bu gibi insanlarla muhatap olma, onlarla şakalaşma. Onların yalanlamalarına önem verme ve alaylarıyla kalbini meşgul etme.

«Kişi kazandığı» kötü **«amel yüzünden helâke uğramasın»**, yok olmaya mahkûm olmasın **«diye Kur'an'la öğüt ver.»** Yaptığı çirkinliklerin cezasını çekmesin diye, öğütten anlayana Kur'an'la nasihat et!

«**(O gün) onun**», yani söz konusu durumda olan insanın «**Allah'tan başka ne bir dostu, ne de bir şefaatçisi vardır.**» O'ndan başka kendisini azaptan kurtaracak kimse yoktur. «**Her türlü fidyeyi verse de...**» Meselâ fidye olarak yeryüzünde olan her şeyi takdim etse de «**ondan kabul edilmez.**» Artık onun için tüm kurtulma yolları tıkanmıştır. Bu gerçeğe inanıp da günah işlemeye yeltenenlerin, kalbi nasıl ürpermiyor hayret doğrusu?!...

«**İşte onlar**», yani dinlerini oyun ve eğlence edinip dünya hayatına aldananlar, «**yaptıkları amel yüzünden**» çirkin davranışları ve bâtıl inançları yüzünden «**kendilerini helâke**» ve azaba «**teslim eden kimselerdir. Onlar için inkâr ettiklerinden**» dünyada küfür üzere kaldıklarından «**dolayı kaynar bir içecek ve can yakıcı bir azap vardır.**» Sözkonusu kaynar su ile içleri parçalanacak, bağırsakları paramparça olacak ve cehennem ateşi tarafından yakılacaklardır. Şüphesiz Allah'ın âyetlerini kabul etmemek ve onlarla alay etmek küfürdür, inkârcılıktır... İnkârcılığın sonucu ise can yakıcı azaptır. Öte yandan günahta ısrar da çoğu âsî mü'minlerin kâfir olarak ölmelerine sebep olmaktadır. Böyle bir duruma düşmekten Allah'a sığınırız.

قُلْ أَنَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَىٰ
أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَانَا اللَّهُ كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ
فِي الْأَرْضِ حَيْرَانَ لَهُ أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَى ائْتِنَا ۗ قُلْ إِنَّ
هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ ۖ وَأُمِرْنَا لِنُسْلِمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾
وَأَنْ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَاتَّقُوهُ ۚ وَهُوَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٢﴾
وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۖ وَيَوْمَ يَقُولُ كُن

فَيَكُونُ ۚ قَوْلُهُ ٱلْحَقُّ ۚ وَلَهُ ٱلْمُلْكُ يَوْمَ يُنفَخُ فِى ٱلصُّورِ ۚ
عَٰلِمُ ٱلْغَيْبِ وَٱلشَّهَٰدَةِ ۚ وَهُوَ ٱلْحَكِيمُ ٱلْخَبِيرُ ﴿٧٣﴾

71-72. De ki: "Allah'ı bırakarak bize bir fayda ve bir zarar veremeyen şeylere mi tapalım da, Allah bizi hidayete erdirdikten sonra geriye döndürülmüş olalım? Şeytanların yeryüzünde aldattığı, şaşkınlık içerisinde kalan, arkadaşlarının kendisini doğru yola davet ederek: 'Bize gel' dedikleri kimse gibi mi olalım?" De ki: "Şüphesiz, hidayet ancak Allah'ın hidayetidir. Biz, âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim olmakla ve 'namazı kılın ve Allah'tan korkun' diye emrolunduk." Huzurunda toplanacağınız O'dur.

73. Gökleri ve yeri , yerli yerince yaratan O'dur. Bir şeye "ol" dediği gün hemen oluverir. O'nun sözü haktır. Sûr'a üfürüldüğü gün de mülk ancak O'nundur. O, gizliyi ve açığı bilendir. O, hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyden haberdardır.

71-72. Ey Muhammed! **«De ki: 'Allah'ı bırakarak»** O'na ibadet etmekten vazgeçerek **«bize bir fayda ve zarar veremeyen»**, vermekten âciz olan **«şeylere»**, yani putlara ve heykellere **«mi tapalım da, Allah bizi hidâyete erdirdikten»**, İslâm'la şereflendirdikten ve şirkten kurtardıktan **«sonra geriye döndürülmüş olalım?»** İslâm'dan vazgeçip şirke dönmüş olalım? **«Şeytanların yeryüzünde aldattığı,»** cinnî şeytanların alıp kuytu bir yere götürüp kaybettirdiği, **«şaşkınlık içerisinde kalan,»** yolunu yitiren, **«arkadaşlarının kendisini doğru yola dâvet ederek»**, hakka çağırarak: **«'Bize gel' dedikleri kimse gibi mi olalım?'»**

Kendisine hak ile bâtılı kesin bir biçimde birbirinden ayıran deliller serdedildiği halde Allah'a ortak koşup O'ndan başkasına tapan kimseyi yüce Allah, şu üç niteliğe sahip olan bir kişiye benzetiyor:

Birincisi, kötü ruhlu cinnî şeytanlar tarafından kaçırılıp kuytu bir yere götürülüp kaybettirilmiş;

İkincisi, şaşkın ve yolunu yitirmiş, ne yapacağını bilmez bir biçimde donakalmış;

Üçüncüsü, arkadaşları tarafından uyarıldığı, "yolunu şaşırdın bize gel" denildiği halde cinlere ve şeytanlara uymaktan vazgeçmemiş... Şüphesiz cinler, çeşitli şekillerde ortaya çıkabilen nûrânî cisimlerdir. Nasıl ki hava, delikli ve ayrık olan cisimlerin arasına sızabiliyorsa, cinler de hayvanların ve diğer canlıların içine sızabiliyorlar.

«De ki: 'Şüphesiz, hidâyet» yani bizi yönelttiği İslâm, **«ancak Allah'ın hidâyetidir.»** İslâm'ın dışındaki her şey sapıklıktır. Yine de ki: **«Biz, âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim olmakla»** müslüman olup O'nun emirlerine boyun eğmekle **«ve 'namazı kılın ve Allah'tan korkun' diye emrolunduk'.»** Şu halde İslâm, ruhanî taatların; namaz da cismanî taatların başıdır. Allah'tan korkma, yani takva ise, sakınılması gereken her şeyden sakınmak demektir. **«Huzurunda toplanacağınız O'dur.»** Evet kıyamet gününde Allah'ın huzurunda toplanıp hesaba çekileceksiniz.

73. «Gökleri ve yeri», yani yükseklerde ve derinliklerde bulunan tüm yüce ve aşağı varlıkları **«yerli yerince»** hak ve hikmete uygun olarak **«yaratan O'dur. Bir şeye 'ol' dediği gün hemen oluverir. O'nun sözü hak'tır.»** Her şeyle ilgili olarak verdiği emir gerçekleşir ve bu emir o şeyin mahiyetini içeren "hak" doğrultusunda olur.

«Sûr'a üfürüldüğü gün de mülk ancak O'nundur.» O gün, dünyadaki gibi mecâzi türden bile olsa, hiç kimse için herhangi bir mülk ve hükümranlık sözkonusu değildir. **«O, gizliyi ve açığı bilendir.»** Görünen ve görünmeyen her şeyi bilir. **«O»**, yaptığı her şeyde **«hüküm ve hikmet sahibidir.»** Gizli ve açık **«her şeyden haberdardır.»**

Kuşkusuz, Sûr'a üfürülüş olayı üç aşamada gerçekleşecektir:

Birincisi: Korkutma üfürüğüdür. Bu üfürüğü duyan herkes artık öleceğine inanır. Dünya ömrünün bitmek üzere olduğunu anlar. Sorgu, hesap ve azap dolayısıyla kendisini bir korku kaplar.

İkincisi: Sûr'a bu üfürüşte Allah'tan başka her şey ölüverir. Çünkü O'nun dışında her şey fânîdir.

Üçüncüsü: Kabirlerden diriliş üfürüğüdür. Tüm yaratıklar öldükten sonra ruhları Sûr'a yerleştirilir. "Acbü'z-zeneb" denilen kuyruk sokumundaki bir

parça dışında insan bütünüyle çürür. Toprak tarafından yenilmeyen ve çürütülmeyen söz konusu parça kıyamet gününde yaratıkların temelini oluşturur. Başka bir deyimle tüm yaratıklar tekrar "acbü'z-zeneb"ten meydana getirilir. Nitekim sahih hadislerde de bu tip bilgilere yer verilir .[15]

وَإِذْ قَالَ
إِبْرَٰهِيمُ لِأَبِيهِ ءَازَرَ أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا ءَالِهَةً ۖ إِنِّىٓ أَرَىٰكَ وَقَوْمَكَ فِى
ضَلَٰلٍ مُّبِينٍ ﴿٧٤﴾ وَكَذَٰلِكَ نُرِىٓ إِبْرَٰهِيمَ مَلَكُوتَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَٱلْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ ٱلْمُوقِنِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ ٱلَّيْلُ رَءَا
كَوْكَبًا ۖ قَالَ هَٰذَا رَبِّى ۖ فَلَمَّآ أَفَلَ قَالَ لَآ أُحِبُّ ٱلْءَافِلِينَ ﴿٧٦﴾
فَلَمَّا رَءَا ٱلْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هَٰذَا رَبِّى ۖ فَلَمَّآ أَفَلَ قَالَ لَئِن لَّمْ يَهْدِنِى رَبِّى
لَأَكُونَنَّ مِنَ ٱلْقَوْمِ ٱلضَّآلِّينَ ﴿٧٧﴾ فَلَمَّا رَءَا ٱلشَّمْسَ بَازِغَةً قَالَ
هَٰذَا رَبِّى هَٰذَآ أَكْبَرُ ۖ فَلَمَّآ أَفَلَتْ قَالَ يَٰقَوْمِ إِنِّى بَرِىٓءٌ مِّمَّا
تُشْرِكُونَ ﴿٧٨﴾ إِنِّى وَجَّهْتُ وَجْهِىَ لِلَّذِى فَطَرَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ
حَنِيفًا ۖ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿٧٩﴾

15- İbn Mâce şu ifadelerle bir hadis nakleder: *"Acbü'z-zeneb denilen bir kemik dışında insan bütünüyle çürür. Kıyamet gününde ise insan sözkonusu kemikten meydana getirilir."* Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/60.

74. Bir zaman İbrahim, babası Âzer'e: "Putları ilâhlar mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni ve kavmini apaçık bir sapıklık içerisinde görüyorum" demişti.

75. Yakînen iman edenlerden olsun diye İbrahim'e, göklerin ve yerin muhteşem mülkünü öylece gösteriyorduk.

76. Kendisini gece bürüyünce, bir yıldız gördü. Ve: "İşte benim Rabbim budur" dedi. Yıldız kaybolunca da: "Ben, kaybolup gidenleri sevmem" dedi.

77. Ay'ı doğarken görünce: "Benim Rabbim budur" dedi. O da kaybolunca: "Eğer Rabbim, beni doğru yola sevketmeseydi, yemin olsun ki, sapık kavimden olurdum" dedi.

78. Güneşi doğarken görünce: "Benim Rabbim budur, bu daha büyüktür" dedi. O da kaybolunca, dedi ki: "Ey kavmim! Ben, sizin ortak koştuğunuz şeylerden uzağım.

79. Şüphesiz ki ben, Hakk'a eğilerek yüzümü gökleri ve yeri yaratana çevirdim. Ben, Allah'a ortak koşanlardan değilim."

74. Ey Muhammed! Mekke halkına İbrahim'in kıssasını anlat. Çünkü senin bu anlatışın onları susturur. **«Bir zaman İbrahim»**, putlara tapan **«babası Âzer'e: 'Putları ilâhlar mı ediniyorsun?»** diyerek bu davranışından dolayı yadırgamış, putları ilâh edinmesinin şaşılacak şey olduğunu vurgulamış; daha sonra da : **«Doğrusu ben, seni ve»** bu konuda sana uyan **«kavmini apaçık bir sapıklık içerisinde görüyorum' demişti.»** *"Âzer"* kelimesi de tıpkı "Târeh" kelimesi gibi İbrahim'in babasının ismi olabileceği, başka bir deyimle İbrahimin babasının Âzer ve Târeh şeklinde iki ismi olabileceği gibi, Âzer onun lakabı, Târeh de ismi olabilir. Nitekim İsrail ve Yakup da aynı peygamberin iki ayrı ismidir.

Kuşkusuz Hz. İbrahim'in babasına yönelttiği bu soru bir yadırgama ve ayıplama sorusudur. Şunu da belirtelim ki, putlara tapmak küfürdür. Bu âyetten Âzer'in küfür üzere olduğu anlaşılsa da bu, soyundan olması dolayısıyla peygamberimize bir eksiklik olarak izâfe edilemez. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: *"Ben hep tertemiz sulplerden, tertemiz rahimlere intikal ettim"* sözünden amaç: "Benim soyumdan, zinadan doğan olmamıştır" demektir. Ayrıca, cahiliye dönemindeki nikâh, kendi şartları içerisinde geçerlidir. Nitekim

başka bir hadiste de Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyuruyor: *"Ben zinadan değil, nikâh neticesi doğdum."*

75. «Yakînen iman edenlerden» yani Allah'ı tanıyanlardan **«olsun diye İbrahim'e göklerin ve yerin muhteşem mülkünü»**, yani yüce Allah'ın gökleri ve yeri egemenliği altında nasıl tuttuğunu; nasıl, onların Rabbi olduğunu **«öylece gösteriyorduk»**, tanıtıyorduk.

76. «Kendisini gece bürüyünce», ortalık kararıverince **«bir yıldız gördü.»** Bir kısım rivayetlere göre Zühre (Venüs gezegeni), bir kısmına göre de Müşteri yıldızını (Jüpiter gezegeni), kısacası yedi gezegenden birisini görüverdi. **«Ve: 'İşte benim Rabbim budur' dedi.»** Bilindiği gibi Hz. İbrahim'in babası ve kavmi putlara ve yıldızlara tapıyorlardı. Öte yandan Hz. İbrahim'in, burada ortaya attığı iddialara inanç olarak sahip olmadığının ve bu iddiaların temelsiz olduğunun delili, ifadelerin başkasının dilinden anlatılması sonra da bunun çürütülmesidir. **«Yıldız kaybolunca da: 'Ben, kaybolup gidenleri sevmem' dedi.»** Yıldız battıktan sonra da, şekilden şekile giren ve sürekli yer değiştiren, değişken varlıkların Rab olamıyacağını belirtti.

77. Yıldızların batımından sonra: **«Ay'ı doğarken görünce: 'Benim Rabbim budur' dedi.»** Tıpkı yıldız gibi **«O da kaybolunca: 'Eğer Rabbim, beni doğru yola sevketmeseydi, yemin olsun ki sapık kavimden olurdum' dedi.»** Böylece kendi kavminin dalalet üzre olduğuna işaret etti. Büyük bir ihtimalle o zaman Hz. İbrahim (a.s.), batısında büyük bir dağın yer aldığı, yıldızlarla ayın o dağın arkasında kaybolduğu bir bölgede bulunuyordu. Yoksa, yıldızların kaybolmasından sonra hemen ayın çıkmasını ve güneş çıkmadan hemen önce de ayın kaybolmasını bir ânda düşünmek normalde çok zor bir olaydır.

78. «Güneşi doğarken», yani doğmaya başlarken **«görünce: 'Benim Rabbim budur,»** çünkü **«bu»** ay ve yıldızlardan **«daha büyüktür' dedi.»** Bu ifade de tıpkı : "Yemin olsun ki sapık kavimden olurdum" ifadesi gibi Hz. İbrahim'in kendi kavmini dalalette gördüğüne işaret ediyor. **«O da»** yani, güneş de tıpkı yıldız ve ay gibi **«kaybolunca, dedi ki: 'Ey kavmim! Ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden uzağım.»** Bütün delillere rağmen, kavminin, doğru yola dönmediğini gören Hz. İbrahim gerçeği böylece haykırarak onlarla herhangi bir ilişkisi olmadığını belirtti; yaratılmaya muhtaç cisimlere ve putlara tapmasının mümkün olmadığını vurguladı.

79. Bunun üzerine Hz. İbrahim'in kavmi kendisine: "Peki, öyleyse sen neye ibadet ediyorsun?" diye bir soru sorunca cevabı şu oldu: «**Şüphesiz ki ben Hakk'a eğilerek**», yani sadece Allah'a ibadet edip O'na yönelerek «**yüzümü gökleri ve yeri yaratana çevirdim.**» Kesin bir şekilde bâtıl inançlardan vazgeçip Allah'ın dinine döndüm. «**Ben**» herhangi bir söz ve davranışla «**Allah'a ortak koşanlardan değilim.**'» Kuşkusuz bu, kalb aynası tertemiz olup pırıl pırıl parlayan, nefis ve şehvetin karanlıklarından kurtulan kişilerin durumunu yansıtmaktadır.

وَحَآجَّهُۥ قَوْمُهُۥ ۚ قَالَ أَتُحَآجُّوٓنِّى
فِى ٱللَّهِ وَقَدْ هَدَىٰنِ ۚ وَلَآ أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِۦٓ إِلَّآ أَن
يَشَآءَ رَبِّى شَيْـًٔا ۗ وَسِعَ رَبِّى كُلَّ شَىْءٍ عِلْمًا ۗ أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ ﴿٨٠﴾
وَكَيْفَ أَخَافُ مَآ أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُم بِٱللَّهِ
مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِۦ عَلَيْكُمْ سُلْطَـٰنًا ۚ فَأَىُّ ٱلْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِٱلْأَمْنِ ۚ
إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨١﴾ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَلَمْ يَلْبِسُوٓا۟ إِيمَـٰنَهُم بِظُلْمٍ
أُو۟لَـٰٓئِكَ لَهُمُ ٱلْأَمْنُ وَهُم مُّهْتَدُونَ ﴿٨٢﴾ وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ ءَاتَيْنَـٰهَآ
إِبْرَٰهِيمَ عَلَىٰ قَوْمِهِۦ ۚ نَرْفَعُ دَرَجَـٰتٍ مَّن نَّشَآءُ ۗ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ
عَلِيمٌ ﴿٨٣﴾

80. Kavmi onunla tartışmaya başladı. O da: "Beni doğru yola eriştirdiği halde Allah hakkında benimle mücadele mi ediyorsunuz? O'na ortak koştuklarınızdan korkmuyorum. Ancak Rabbimin dilediği şey müstesna. Rabbim ilmiyle her şeyi kuşatmıştır. Düşünmez misiniz?" dedi.

81. "Hakkında size hiçbir delil indirmediği şeyi, siz Allah'a ortak koşmaktan korkmuyorsunuz da, ben sizin ortak koştuklarınızdan nasıl korkarım?" Eğer bilirseniz (söyleyin.) Bu iki topluluktan hangisi emniyet içinde olmaya daha lâyıktır?

82. İman edenler ve imanlarına zulüm kisvesi giydirmeyenler, işte emniyet içinde olma onların hakkıdır. Onlar doğru yoldadır.

83. Bu, İbrahim'e, kavmine karşı verdiğimiz delilimizdir. Biz, dilediğimizin derecelerini yükseltiriz. Şüphesiz ki Rabbin, hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyi iyi bilendir.

80. Hz. İbrahim'in «**kavmi**», dîni konusunda «**onunla tartışmaya başladı.**» Putları terkettiği takdirde, putlardan kendisine bir zarar geleceğini belirttiler ve bu hususta onu tehdit ettiler. «**O da: 'Beni doğru yola eriştirdiği**», yani bana gerçeği gösterdiği «**halde Allah hakkında benimle mücadele mi ediyorsunuz? O'na ortak koştuklarınızdan korkmuyorum.**» Putların bana hiçbir zarar veremiyeceğine inanıyor ve onlardan çekinmiyorum. Çünkü onların hiçbir şeye güçleri yetmez. «**Ancak Rabbimin dilediği şey müstesna.**» Eğer Allah, başıma herhangi bir felâketin gelmesini takdir etmişse, bu O'nun tarafından olur. Yoksa sizin putlarınızın hiçbir şey yapmaya güçleri yoktur. «**Rabbim ilmiyle her şeyi kuşatmıştır.**» Her şey O'nun bilgisi dahilindedir. «**Düşünmez misiniz?'**» Cansız ve donuk şu putlarınızın hiçbir zarar ve fayda veremiyeceklerini, dolayısıyla bana herhangi bir kötülük dokunduramıyacaklarını anlamaz mısınız? «**dedi.**»

81. «'**Hakkında size hiçbir delil indirmediği şeyi, siz Allah'a ortak koşmaktan korkmuyorsunuz da, ben sizin ortak koştuklarınızdan nasıl korkarım?'**» Hiçbir dayanağınız olmadığı halde siz cinayetlerin en korkuncunu işliyorsunuz, yerlerde ve göklerde benzeri olmayan Allah'a ortak koşmaktan çekinmiyorsunuz da, ben hiçbir fayda ve zarar veremeyen putlardan nasıl korkarım? «**Eğer bilirseniz,** (söyleyin.)» bakalım «**bu iki topluluktan hangisi emniyet içinde olmaya daha lâyıktır?**» Biz mi? Yoksa siz mi?...

82. Bu iki topluluktan birincisi: **«İman edenler ve imanlarına»**, müşrik grubun aksine **«zulüm»** ve şirk **«kisvesi giydirmeyenler»**, yani imanlarına şirk karıştırmayanlardır; **«işte emniyet içinde olma onların hakkıdır.»** Azaptan kurtulmaya lâyık olanlar onlardır. **«Onlar doğru yoldadır.»** Diğerleri ise apaçık sapıklık içindedirler.

83. **«Bu,»** yani *"kendisini gece bürüyünce..."* (En'am: 76) ifadesinden başlayıp *"...Onlar doğru yoldadır."* (En'am: 82) ifadesiyle biten bu kanıtlar **«İbrahim'e, kavmine karşı verdiğimiz delilimizdir.»** Bilindiği gibi *"delil"*, herhangi bir şeyi ispatlamak için ortaya konan sözdür. İşte biz İbrahim'e bu delili gösterip öğrettik. **«Biz, dilediğimizin derecelerini»**, ilim ve hikmet bakımından **«yükseltiriz.»** Nitekim, çocuk yaşta iken kendi dönemindeki yaşlılardan üstün olacak şekilde İbrahim'in derecelerini yükselttik. Böylece, ancak büyük peygamberlerin bulabilecekleri delillere yöneldi. **«Şüphesiz ki Rabbin,»** birtakım kimselerin derecelerini yükseltip bir kısmınınkini alçaltma konusunda **«hüküm ve hikmet sahibidir.»** Derecesini yükselttiği kimsenin durumunu ve yeteneğini bildiği gibi, **«her şeyi iyi bilendir.»**

Kuşkusuz Hz. İbrahim'le kavmi arasındaki bu kıssalardan amaç, kavmin tartışma ve delil ileri sürme yöntemiyle susturulması, sapıklık içinde bulunduklarına dikkatlerinin çekilmesidir. İleri gelen seçkin müfessirlerin görüşü de bu doğrultudadır. Söz konusu müfessirler bahsi geçen âyetleri bu istikamette yorumlamışlardır. Bir kısmına göre Allah'ın birliğinin ispatlanması ve O'nun dışındakilerin ilâhlığının çürütülmesi konusunda ileri sürülen bu deliller, Hz. İbrahim'i yetiştirmeye ve tam bilgi sahibi etmeye yöneliktir. Buna göre Hz. İbrahim, henüz delikanlılık çağında ve ergenliğinin ilk basamağında böyle bir durumla karşılaşmıştır.[16] Bu durumda 75. âyetteki melekût-muhteşem mülk'ten amaç ilâhi âyetler olur.

وَوَهَبْنَا لَهُۥٓ إِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ ۖ كُلًّا هَدَيْنَا ۚ وَنُوحًا

16- Ancak birinci görüş daha doğrudur. Yani Hz. İbrahim (a.s) kavmiyle münazara ediyordu;"Bu benim Rabbimdir" ifadeleriyle de kavmine meydan okuyor, yıldızlara ibadet etmenin yanlışlığını vurguluyordu. Nitekim *"Bu, İbrahim'e, kavmine karşı verdiğimiz delilimizdir"* (En'am:83) âyeti de buna işaret etmektedir. Kısacası, Hz. İbrahim, bir arayış içerisinde değil, bir tartışma pozisyonundaydı. Daha geniş bilgi için bkz. *Safvetu't-Tefâsir*, 1/402.

هَدَيْنَا مِن قَبْلُ وَمِن ذُرِّيَّتِهِۦ دَاوُۥدَ وَسُلَيْمَٰنَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ
وَمُوسَىٰ وَهَٰرُونَ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿٨٤﴾ وَزَكَرِيَّا
وَيَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِلْيَاسَ ۖ كُلٌّ مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿٨٥﴾ وَإِسْمَٰعِيلَ
وَٱلْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا ۚ وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٦﴾
وَمِنْ ءَابَآئِهِمْ وَذُرِّيَّٰتِهِمْ وَإِخْوَٰنِهِمْ ۖ وَٱجْتَبَيْنَٰهُمْ وَهَدَيْنَٰهُمْ
إِلَىٰ صِرَٰطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٨٧﴾ ذَٰلِكَ هُدَى ٱللَّهِ يَهْدِى بِهِۦ مَن يَشَآءُ
مِنْ عِبَادِهِۦ ۚ وَلَوْ أَشْرَكُوا۟ لَحَبِطَ عَنْهُم مَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿٨٨﴾
أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحُكْمَ وَٱلنُّبُوَّةَ ۖ فَإِن
يَكْفُرْ بِهَا هَٰٓؤُلَآءِ فَقَدْ وَكَّلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّيْسُوا۟ بِهَا بِكَٰفِرِينَ
﴿٨٩﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ هَدَى ٱللَّهُ ۖ فَبِهُدَىٰهُمُ ٱقْتَدِهْ ۗ قُل لَّآ أَسْـَٔلُكُمْ
عَلَيْهِ أَجْرًا ۖ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرَىٰ لِلْعَٰلَمِينَ ﴿٩٠﴾

84. Biz ona, İshak'ı ve Yakub'u bahşettik. Ve hepsini doğru yola sevkettik. Daha önce Nuh'u ve soyundan olan Dâvud'u, Süleyman'ı, Eyyûb'u, Yusuf'u, Mûsa'yı ve Hârun'u da doğru

yola sevketmiştik. İşte Biz iyilikte bulunanları böyle mükâfatlandırırız.

85. Zekeriya, Yahya, İsa ve İlyas'ı da (hidayete erdirdik.) Hepsi de sâlihlerdendi.

86. İsmail, Elyesa, Yunus ve Lut'u da (hidayete erdirdik.) Hepsini de âlemlerden üstün kıldık.

87. Babalarından, nesillerinden ve kardeşlerinden bazılarını da (üstün kıldık.) Onları seçtik ve doğru yola ilettik.

88. İşte bu, Allah'ın doğru yoludur. Kullarından dilediğini o doğru yola iletir. Eğer onlar Allah'a ortak koşsalardı yaptıkları bütün amelleri boşa giderdi.

89. Kendilerine kitap, hikmet ve peygamberlik verdiklerimiz işte bunlardır. Eğer o kâfirler, bu verdiklerimizi inkâr ederlerse, bunları inkâr etmeyecek bir kavmi, o verdiklerimize vekil kılarız.

90. İşte bunlar, Allah'ın hidayete erdirdiği kimselerdir. Sen de onların doğru yoluna uy. De ki: "Sizden bu tebliğe karşılık bir ücret istemiyorum. O Kur'an, âlemler için ancak bir öğüttür."

84. «Biz ona,» İbrahim'e **«İshak'ı ve Yakub'u bahşettik»,** ikramda bulunduk. İshak (a.s.) Hz. İbrahim (a.s.)'in öz oğludur. Hz. İshak, İsrailoğullarına gönderilen tüm peygamberlerin babası sayılır. Yakub ise İshak'ın oğludur **«Ve hepsini doğru yola sevkettik.»** Hepsine ilmî ve amelî üstünlükler vererek dînî faziletlere yönelttik. İbrahim'den **«daha önce Nuh'u ve soyundan olan Dâvud'u,»** onun oğlu **«Süleyman'ı,»** Emvas oğlu **«Eyyûb'u,»** Yakub'un oğlu **«Yusuf'u,»** İmran oğlu **«Mûsa'yı ve»** kendisinden bir yaş büyük olan kardeşi **«Hârun'u da doğru yola sevketmiştik.»**

Burada, Hz. İbrahim'den bahsedildiği bir sırada atalarından olan Nuh'un doğru yola sevkedilmesinden söz edilip Hz. İbrahim için bir nimet olarak değerlendirilmesi dikkat çekicidir. Kuşkusuz bunun sebebi, Hz. Nuh'un, Hz. İbrahim'in babalarından olması ve babaya ait olan bir şerefin oğula da sirayet etmesi dolayısıyladır. Öte yandan burada sayılan peygamberlerin, Hz. İbrahim'in değil de, Hz. Nuh'un *"soyundan"* olduklarına dikkat çekilmesinin sebebi de, gerçekten Hz. İbrahim'in "soyundan" olmayan Hz. Yunus ve Hz.

Lut'tan da söz edilmesinden dolayıdır. Nitekim Bağavî de bu hususu böylece açıklamıştır. Şunu da belirtelim ki, Hz. Dâvud ve Hz. Süleyman'ın soyları Yakub oğlu Yahuda'ya kadar çıkar. Ayrıca burada adı geçen peygamberler geldikleri zaman sırasına göre zikredilmemişlerdir. «**İşte Biz iyilikte bulunanları**», derece bakımından yücelttiğimiz gibi, onları ayrıca «**böyle mükâfatlandırırız.**» Hak ettikleri oranda onlara mükâfat veririz.

85. Öte yandan, soyu Hz. Süleyman (a.s.)'a kadar uzanan «**Zekeriya,**» onun oğlu «**Yahya,**» İmran'ın kızı olan Meryem'in oğlu «**İsa ve**» Musa'nın kardeşi olan Harun'un yeğeni «**İlyas'ı da (hidayete erdirdik.)**»

Burada İmran'ın kızı olan Meryem'in oğlundan, yani Hz. İsa'dan bahsedilmesi, kişinin kızının çocuklarının da kendi zürriyetinden sayıldığını göstermektedir. Buna göre anneleri aracılığıyla Hz. Peygambere bağlandıkları halde, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Rasûlullah (s.a.v.)'ın soyundan kabul edilir ve onlara hakarette bulunan Hz. Peygamber'in zürriyetine hakaret etmiş olur.

«**Hepsi de sâlihlerdendi.**» Adı geçenlerin tümü de yapılması gerekeni yapıyor, sakınılması gerekenden sakınıyordu. Hepsi de salâhda kemâle erenlerdendi.

86. Nuh'u hidayete erdirdiğimiz gibi İbrahim'in oğlu «**İsmail**» peygamberi de hidayete erdirdik. Hz. İsmail'in, Hz. İbrahim'in diğer soyundan ayrı olarak zikredilmesinin hikmeti, belki de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Hz. İsmail'in soyundan olmasından dolayıdır. Bu yüzden müstakil olarak kendisinden bahsedilmiş ve sona bırakılmıştır. Öte yandan Acuz'un oğlu olan Ahtub'un oğlu «**Elyesa,**» Mettâ'nın oğlu «**Yunus ve**» İbrahim'in kardeşinin oğlu olan Haran'ın oğlu «**Lut'u da (hidayete erdirdik.)**» Hepsini doğru yola sevkettik. «**Hepsini de âlemlerden üstün kıldık.**» Onları kendi dönemlerinde bulunan insanların tümünden üstün kıldık.

87. «**Babalarından**» bir kısmını «**nesillerinden ve kardeşlerinden bazılarını da (üstün kıldık.)**» Babalarından bir kısmını dedik. Çünkü Âdem, Şît ve İdris gibi bazı babalar Peygamber iken, diğer bir kısmı bu konumda değildi. Öte yandan *"nesillere"* Yakupoğullarını; *"kardeşlere"* de onların dönemlerindeki Hz. Yusuf'un kardeşlerini örnek vermek mümkündür. Ayrıca kardeşlerden amaç, adı geçen peygamberlere inanan ve dinde kardeş olan tüm insanlar olabilir. «**Onları seçtik ve doğru yola ilettik.**» Doğru yola giren sapıtmış olmaz.

88. «İşte bu» hidayet **«Allah'ın doğru yoludur.»** Yolun Allah'a nisbet edilmesi, ona şeref kazandırmak içindir. **«Kullarından dilediğini»**, hidayet ve irşada elverişli olanlarını **«o doğru yola iletir»**, hidayete sevkeder. **«Eğer onlar»** yani adı geçen peygamberler, faziletli ve üstün değerli olmalarına rağmen **«Allah'a ortak koşsalardı»**, şirke girselerdi, **«yaptıkları bütün amelleri boşa giderdi.»** Tüm iyilikleri geçersiz sayılırdı. Bunların durumu böyleyken artık diğer insanların durumunun nasıl olacağını siz düşünün? Bu, gerçekten hem sıradan insanlar, hem de üstün konumda bulunanlar için son derece önemli bir uyarıdır. Allah'ın gazabından bütünüyle emin olmamaları gerektiğine ilişkin şiddetli bir ikazdır.

89. «Kendilerine kitap, hikmet ve peygamberlik verdiklerimiz işte bunlardır.» Adı geçen on sekiz peygambere semavî kitapların muhtevasını tam anlamıyla kavrattık. Yoksa bunların hepsine ayrı ayrı kitap gönderilmemişti. Ancak her birine ayrı ayrı yetenekler verilmiş, bir kavrama kabiliyeti bahşedilmişti. **«Eğer o kâfirler,»** yani Mekke halkı, **«bu verdiklerimizi»** yani kitap, hikmet ve peygamberliği **«inkâr ederlerse, bunları inkâr etmeyecek bir kavmi»**, Rasûlüllah'ın ashabını **«o verdiklerimize vekil kılarız.»** Bu gerçeklere uymalarını emreder, iman etmelerini sağlar ve bu hususların gereğini yapmalarını temin ederiz.

90. «İşte bunlar,» kendilerinden söz edilen bu peygamberler, **«Allah'ın hidayete erdirdiği kimselerdir.»** Yüce Allah onları doğru yola yöneltmiş ve kendilerine gerçeği göstermiştir.

«Sen de onların doğru yoluna uy.» Başkalarının değil, yalnız onların yolunu izle. Kuşkusuz bu yoldan amaç, Allah'a iman etme, O'nu birleme ve dinin temel rükünlerini izleme gerçeğidir.

Âlimler, bu âyete dayanarak Hz. Peygamber'in bütün peygamberlerden daha faziletli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Çünkü erdemlik özellikleri ve şeref sıfatları peygamberler arasında dağıtılmıştı. Her biri bir noktada ilerlemişti. Meselâ, Hz. Dâvud ve Hz. Süleyman'ın başlıca özellikleri nimetlere karşı şükretmeleriydi. Hz. Eyyûb, mûsibetlere karşı sabretmekle meşhur olmuştu. Hz. Yusuf, hem şükreden, hem de sabredendi. Hz. Mûsa fevkalâde mûcizeleri göstermekle ün salmıştı; Hz. Zekeriya, Hz.Yahya, Hz. İsa ve Hz. İlyas, zühd sahibi kimselerdi. Hz. İsmail doğruluk ve teslimiyetiyle tanınmıştı... Görüldüğü gibi her peygamber belirli bir özellikle meşhur olmuş ve tanınmıştı. İşte yüce Allah, tüm güzel sıfatları sevgili peygamberi Hz. Muhammed'de topla-

mıştı. Çünkü ona: *"Sen de onların doğru yoluna uy"* buyuruyordu. Bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.v.), kendinden önceki tüm peygamberlerin güzel özelliklerini eksiksiz uygulamak durumundaydı.

Ve Kureyşli kâfirlere **«de ki: 'Sizden bu tebliğe karşılık bir ücret istemiyorum.»** Size Kur'an'ı tebliğ ettiğimden dolayı herhangi bir menfaat beklemiyorum. **«O Kur'an, âlemler için ancak»** bir hatırlatma, **«bir öğüttür.'»** Yüce Allah tarafından gönderilmiş bir irşad kaynağıdır. Kuşkusuz irşad hizmeti hep böyle olagelmiştir. Öyleyse dînî eğitim, öğretim ve irşad için herhangi bir maddî ücret beklenilmemelidir. Başka bir deyimle din hizmeti her türlü dünyevî çıkardan arındırılmış olmalıdır.

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ
حَقَّ قَدْرِهِۦٓ إِذْ قَالُوا مَآ أَنزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ بَشَرٍ مِّن شَىْءٍ ۗ قُلْ مَنْ أَنزَلَ
ٱلْكِتَٰبَ ٱلَّذِى جَآءَ بِهِۦ مُوسَىٰ نُورًا وَهُدًى لِّلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُۥ
قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُخْفُونَ كَثِيرًا ۚ وَعُلِّمْتُم مَّا لَمْ تَعْلَمُوٓا۟ أَنتُمْ
وَلَآ ءَابَآؤُكُمْ ۖ قُلِ ٱللَّهُ ۙ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِى خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩١﴾ وَهَٰذَا
كِتَٰبٌ أَنزَلْنَٰهُ مُبَارَكٌ مُّصَدِّقُ ٱلَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنذِرَ
أُمَّ ٱلْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا ۚ وَٱلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِٱلْءَاخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِۦ
وَهُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩٢﴾

91. Onlar: "Allah hiçbir insana bir şey indirmedi" diyerek, Allah'ı hakkıyla takdir etmediler. De ki: "Musa'nın insanlar için bir nur ve hidayet rehberi olarak getirdiği Tevrat'ı kim indirdi? Siz, onu parça parça kâğıtlar haline getirip (işinize geleni) açıklıyor, çoklarını da gizliyorsunuz. Sizin de, atalarınızın da bilmediğiniz şeyler size (o kitapta) öğretilmişti." "Allah"de. Sonra bırak onları, daldıkları bataklıkta oynayadursunlar.

92. Bu, kendinden önceki kitapları tasdik eden, Ümmü'l-Kurâ ve çevresindekileri uyarman için indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. Âhiret gününe iman edenler, buna da iman ederler ve onlar namazlarına devam ederler.

91. «Onlar: 'Allah hiçbir insana» kitap ve vahiy adına **«bir şey indirmedi' diyerek Allah'ı hakkıyla takdir etmediler.»** O'nu tam anlamıyla tanımadılar. O'nun hukukunu gözetmeyip çiğnediler. Dolayısıyla peygamberlerin gönderilişini ve kitapların indirilişini inkâr ettiler. Bu arada Kur'an'ın indirilişine de olanca güçleriyle karşı çıktılar. Bir şeyi hakkıyla takdir etmek, onu tüm yönleriyle bilmek demektir. Buna göre kâfirlerin Allah'ı, hakkıyla takdir etmeyişleri, O'nun sıfatlarını tanımama anlamına gelir.

Rivâyet edildiğine göre, yahudilerin bilginlerinden ve ileri gelenlerinden Mâlik b. Sayf, birgün inatçı bir grup arkadaşıyla birlikte Mekke'ye gitti. Amaçları Hz. Peygambere bir şeyler sormak ve onu zor durumda bırakmaktı. Mâlik, iri-yarı şişman bir adamdı. Hz. Peygamberin yanına geldiğinde Allah'ın Rasûlü (s.a.v.) ona: *"Hz. Musa'ya Tevrat'ı indiren Allah aşkına doğru söyle: Tevrat'ta yüce Allah'ın şişman âlimden hoşlanmadığı yazılı değil mi?"* diye bir soru sordu. Bunun üzerine Mâlik: "Evet, böyle bir şey var" diye cevap verdi. Ardından Hz. Peygamber: *"İşte sen şişman bir bilginsin. Yahudilerin sana verdiği yiyeceklerle bayağı şişmanlamışsın"* deyince, yahudi Mâlik çok kızdı ve: *"Allah insana bir şey indirmedi"* dedi. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime inmiştir. Yahudinin bu sözünden sonra yüce Allah onu susturması ve ağzına taşı tıkaması için Rasûlüne şu emri veriyor:

Ey Muhammed! **«De ki: 'Musa'nın insanlar için»** aydınlatıcı ve başkasına yol gösterici **«bir nur ve hidayet rehberi olarak getirdiği Tevrat'ı kim indirdi? Siz, onu parça parça kağıtlar haline getirip»** parçalanmış bölümlere ayırıp **«(işinize geleni)»** ortaya koyarak **«açıklıyor, çoklarını da gizli-**

yorsunuz.» Meselâ, Tevrat'ta yer alan Hz. Muhammed'in sıfatları, recim âyeti ve benzeri bir takım hükümleri örtbas ediyorsunuz. **«Sizin de, atalarınızın da bilmediğiniz şeyler»** Hz. Muhammed aracılığıyla **«size (o kitapta) öğretilmişti.'»** Çeşitli ilim ve hükümleri oradan aldınız. **«'Allah' de.»** Yani 'O kitabı Allah indirdi,' de. Onların şaşırıp kaldıklarına ve cevap veremediklerine dikkati çekmek için Hz. Peygambere onlara cevap vermesi emredilmiştir. Ardından yüce Allah, onların aldandıklarını ve rezil olduklarını Peygamberine bildirerek şöyle buyuruyor:

«Sonra bırak onları, daldıkları bataklıkta oynayadursunlar.» Sen tebliğ görevini yapıp gerekli delilleri ortaya koyduktan sonra gerisine karışma. Bırak onları, içine düştükleri bataklıkta yuvarlanadursunlar. Oyalanmalarının kendilerine hiçbir yararı dokunmayacaktır.

92. «Bu» Kur'an, **«kendisinden önceki»** Tevrat ve benzeri **«kitapları tasdik eden,»** söz konusu kitaplarda belirtilen ilkeler doğrultusunda inip onları onaylayan, **«Ümmü'l-Kurâ»** yani şehirlerin ana merkezi olan Mekke halkını **«ve çevresindekileri»** doğusundaki ve batısındaki bütün insanlığı **«uyarman için indirdiğimiz mübarek»**, yani çok faydalı **«bir kitaptır.»** Gerçekten Kur'an çok yararlı bir kitaptır. Çünkü teorik ve pratik tüm bilimleri kuşatır. Kuşkusuz Allah'ın zâtını, sıfatlarını, fiillerini ve hükümlerini tanımak teorik bilimlerin en değerli kısmıdır. İşte, başka hiçbir kitap Kur'an kadar bu önemli konu üzerinde durmamıştır. Pratik bilimler ise ya duyu organlarının işleyişini konu edinen bilimler, ya da kalbî faaliyetleri içeren bilimlerdir. İşte ahlâk ve nefis terbiyesi dediğimiz bu bilimler en güzel biçimde Kur'an-ı Azim'de işlenmiştir. Öte yandan yeryüzü, Mekke'nin altından yayılmaya başladığı için, Mekke yeryüzünün ana merkezi kabul edilir. Tıpkı bir ananın kendi neslinin kaynağı olması gibi.

«Âhiret gününe» ve ondaki azap çeşitlerine **«iman edenler, buna»** bu Kur'an'a **«da iman ederler.»** Çünkü sonlarından korkarlar. İşte bu korku ve düşünce onları inanmaya sevkeder. Dolayısıyla bunlar inanırlar. **«Ve onlar namazlarına devam ederler.»** Beş vakit namazlarını ihmal etmezler. Çünkü namaz, ibadet ve yükümlülüklerin en değerlisidir. Bu yüzden özellikle namaza dikkat çekilmiştir. Öte yandan bu âyetten bir kaç hüküm çıkarmak mümkündür:

Birincisi: Yaratılanın, yaratanı tam anlamıyla tanıması, bütün özellikleriyle kavraması mümkün değildir. Şu halde yaratılmış bir araçla Allah'ı tanımaya çalışan kimse tam anlamıyla O'nu tanıyamaz. Kısacası, Allah'ın mahi-

yetini gerçek anlamıyla yine ancak Allah bilir.

İkincisi: Âyetin inişine sebep olan olaydan anlaşıldığı gibi, şişmanlık güzel bir şey değildir. Kuşkusuz bu şişmanlıktan amaç, fıtrat açısından, yani yapı itibariyle mevcut olan şişmanlık değil, aşırı yemekle elde edilen şişmanlıktır. Nitekim hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Kıyamet gününde şişman bir adam gelir. Allah katında bir sinek kanadı kadar değeri olmaz. İsterseniz: 'Biz kıyamet gününde onlara hiçbir değer vermeyeceğiz'* (Kehf:105) *âyetini okuyunuz."* (17)

Kurtubî, *Tezkire*'sinde, "zoraki yemekle meydana gelen şişmanlığın hoş bir şey olmadığı hükmünü bu hadisten çıkarmak mümkündür" demiştir. "Çünkü bu durum insana aşırı yemek yükü getirdiği gibi, onu, güzel şeyleri yapmaktan da meşgul eder. Hatta, aşırı yemenin, yani ihtiyaçtan fazla, sırf şişmanlamak ve lezzetlenmek amacıyla yemenin haram olduğu hükmü de çıkarılabilir" demiştir.

Konuların detayına inen bazı âlimler de şöyle demişlerdir: "Nefsi yok olmaktan kurtarmak amacıyla yemek farzdır. Oruç ve namaz gibi ibadetlere güç getirebilmek niyetiyle yenildiği takdirde ise ayrıca sevap kazanılır. Doymak ve gücünü artırmak niyetiyle yeme de mubahtır. Ertesi günkü oruca dayanabilmek ve misafirlerin utancını gidermek gibi mazeretler dışında, doyduktan sonra yemek ise haramdır."

Hadiste buyuruluyor ki: *"Kuşkusuz, yüce Allah, şişman âlimden hoşlanmaz."* Tevrat'ta da şöyle buyurulmuştur: "Kuşkusuz, yüce Allah şişman bilgine buğzeder." Ayrıca: "Kuşkusuz, yüce Allah şişman okuyucudan nefret eder" şeklinde bir rivayet de vardır.

İmam Şâfiî'nin şöyle dediği nakledilir: "Şişman kimse, kesinlikle kurtuluşa ermez." Kendisine bunun sebebi sorulduğunda ise: "Çünkü o düşünemez," diye cevap vermiştir.

"Ayrıca şunu da belirtelim ki, akıllı kimse her zaman ya âhiret için, ya da dünya hayatı ve geçimi için uğraşır. Yani bu iki durumdan birisinde bulunur. Şişmanlıktan kaynaklanan fazla yağ ise gaye ile bağdaşmaz. Söz konusu olan şu iki düşünceden yoksun kalan kimse ise hayvanların durumuna düşer. Çünkü yağ onun basiretini bağlar."

17- Buhari, Müslim. Ayrıca Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/235.

Daha sonra Şâfiî sözlerini şöyle sürdürmüş: "Eski zamanların birisinde çok şişman bir hükümdar varmış. Tıp uzmanlarını bir araya toplayıp onlara: 'Etimi hafifletecek, beni bir parça zayıflatacak bir çözüm önerin, bir yol gösterin' demiş; ancak ona bir çare bulamamışlar. Daha sonra ona akıllı edip ve bu işten anlayan başka bir adam göndermişler. Hükümdar kendisine gönderilen adama şöyle bir gözatıp: 'Bu delikanlı mı beni tedavi edecek?' demiş. Delikanlı da şöyle cevap vermiş: 'Allah iyiliğinizi versin, hükümdarım! Ben tabip ve müneccim bir adamım. Bana bir gece süre tanı, ta ki senin burcuna bakıp senin ilâcını tesbit edeyim ve ona göre seni tedavi edeyim.' Bunun üzerine hükümdar isteğine uyup bir gece kendisine süre tanımış. Ertesi gün delikanlı, hükümdardan eman dileyerek: 'Hükümdarım, bana bir şey yapmayacağına söz ver' demiş. O da kabul etmiş. Bunun üzerine delikanlı hükümdara demiş ki: 'Senin talihine, burcuna baktım. Göründüğüne göre, senin bir aylık bir ömrün kalmış. Dolayısıyla seni ne zaman tedavi edebilirim ki? Bunun açıklamasını istersen bu süre içinde beni yanında alıkoy, beni hapset. Sözüm doğru çıkarsa beni serbest bıraktırırsın. Yok eğer bir ayın bitiminde sözüm doğru çıkmazsa, bana istediğin cezayı verirsin.' Ardından hükümdar genci alıkoymuş. Sonra kendisi de eğlenceyi bırakıp insanlardan gizlenmiş. Tek başına kalıp derin üzüntüye dalarak günlerce kederinden başını kaldıramaz olmuş. Günler geçtikçe kederi ve derdi artıvermiş. Nihayet yağları erimiş ve hafifleyivermiş. Yirmi sekizinci günde delikanlıyı huzuruna çağırıp görüşünü sorunca, delikanlı şu cevabı vermiş: 'Allah, sana güç-kuvvet versin hükümdarım! Gaybı bilmekten Allah'a sığınırım. Yüce Allah'a karşı böyle bir saygısızlığı işlemem sözkonusu değildir. Allah'a yemin ederim ki, ben kendi ömrümü bile bilemezken senin ne kadar yaşayacağını nereden bileyim? Bana göre senin tek ilâcın düşünmek ve üzülmekti. Ancak bu şekilde seni düşünceye sevkedebileceğimi düşündüm.' Sonuçta hükümdar zararlı yağlardan kurtulup sağlığına kavuştu. Delikanlıya iyiliklerde bulunup mükâfatlandırdı."

Üçüncüsü: *"'Allah' de"* ifadesinde anlayabilenler için ince işaretler vardır. Buna göre, Allah'a ulaşmak isteyen kimsenin, O'nun dışındaki her şeyden ilişiğini kesmesi gerekir. Çünkü O'nun dışındaki her şey bir eğlence ve oyundan ibarettir. Eğlence ve oyuna dalan ise bir şey yapmış olmaz. O'nun dışındaki şeylere bağlanmaktan Allah'a sığınırız.

Dördüncüsü: Bu âyette Kur'an'ın faziletine ve faydalarına işaret edilmiştir. Ahmet b. Hanbel demiş ki: "Ben yüce Allah'ı rüyada görüp: 'Sana ulaşmak isteyenleri ulaştıracak en faziletli şey nedir, ya Rabbi?' diye sordum. Ba-

na: 'Benim ilâhî kelâmım ey Ahmet!' diye cevap verdi. Sonra: 'Ey Allah'ım! anlamak şartıyla mı, yoksa anlamadan da mı?' diye sordum. 'Anlıyarak da, anlamıyarak da...' diye cevaplandırdı."[18] Hadiste: *"Sizin en hayırlınız Kur'an-ı Kerim'i öğrenen ve öğretendir"*[19] buyurulmuştur. Bu yüzden bu konuda Hz. Peygamber'e uyarak Kur'an öğretme karşılığında herhangi bir ücret istememeli, bir mükâfat ve teşekkür beklentisi içinde olunmamalıdır. Aksine, Kur'an'ı öğreten kimse bu işi sırf Allah rızâsı için ve O'na yakınlaşmak amacıyla yapmalı ve peygamberleri örnek almalıdır. Çünkü onlar, çağrı görevlerini yaptıklarında, muhataplarına hep: *"Tebliğ görevine karşılık sizden bir ücret istemiyorum"* (Hûd: 51; Şûra: 23) demişlerdir.

El-Esrâr'ul-Muhammediye adlı eserde şöyle denilmektedir: "Kim Kur'an'ı öğrenmek için ücret alırsa bu, kendisi için helâldır. Fakat kim de ücret almak için Kur'an'ı öğrenirse bu, kendisine haramdır. Kur'an'ı okuyan kimse tecvid kurallarına dikkat etmeli ve güzel bir sesle okumalıdır. Nitekim; Hadiste de şöyle buyurulmaktadır: *'Kur'an-ı Kerim'i güzel bir edâyla okumayan bizden değildir. Şu halde Kur'an'ı, seslerinizle güzelleştiriniz.'*"[20]

Kimine göre hadiste geçen "tegannî"den maksat müstağnî olmak, kimine göre ise "güzel sesli ve güzel makamlı" demektir. Dil uzmanlarına göre bu ikinci yorum daha isabetlidir. Kısacası, Allah'ı sevip sürekli O'nun kelâmıyla meşgul olan, herhangi bir dünyevî amaç gütmeden, fasıkların müzikal makamlarını taklit etmeden, örneğin fıtrî Arap makamları doğrultusunda sesini güzelleştirip Kur'an okuyan kimsenin maddî manevî tenkit edilmemesi gerekir. Yine de her şeyin en doğrusunu Allah bilir.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى
اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ

18- Ahmet b. Hanbel, *Müsned.*
19- Buharî, Tirmizî, Ebû Davud, İbn Mâce. Ayrıca Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 2/452.
20- Bu hadisi Buharî: *"Kur'an-ı Kerim'i güzel bir edâyla okumayan bizden değildir"* ifadesiyle nakletmiş, Ebû Dâvud da aynı şekilde tahric etmiştir. Nesâi ise ayrıca: *"... öyleyse Kur'an'ı seslerinizle süsleyiniz"* cümlesini de eklemiştir. Ayrıca Bkz. *Câmiu'l-Usûl* 2/454.

سَأُنزِلُ مِثْلَ مَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ ۗ وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ ٱلظَّٰلِمُونَ فِى غَمَرَٰتِ
ٱلْمَوْتِ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ بَاسِطُوٓا۟ أَيْدِيهِمْ ۖ أَخْرِجُوٓا۟ أَنفُسَكُمُ ۖ
ٱلْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ ٱلْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَقُولُونَ عَلَى ٱللَّهِ غَيْرَ
ٱلْحَقِّ وَكُنتُمْ عَنْ ءَايَٰتِهِۦ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٩٣﴾ وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا
فُرَٰدَىٰ كَمَا خَلَقْنَٰكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُم مَّا خَوَّلْنَٰكُمْ
وَرَآءَ ظُهُورِكُمْ ۖ وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَآءَكُمُ ٱلَّذِينَ زَعَمْتُمْ
أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَٰٓؤُا۟ ۚ لَقَد تَّقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنكُم مَّا
كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٩٤﴾

93. Allah'a yalan uyduran veya kendisine hiçbir şey vahyolunmadığı halde: "Bana vahyolundu" diyen ve: "Allah'ın indirdiği gibi bir kitap da ben indireceğim" diye iddia edenden daha zâlim kim olabilir? O zâlimlerin halini ölüm şiddeti içindeyken bir görsen! Melekler onlara ellerini uzatırlar ve: "Ruhunuzu teslim edin. Bugün, Allah'a karşı haksız şeyler söylediğinizden ve O'nun âyetlerine karşı böbürlenmenizden dolayı alçaltıcı bir azapla cezalandırılacaksınız" derler.

94. Şüphesiz ki, (bugün) ilk yarattığımız gibi teker teker huzurumuza geldiniz. Verdiğimiz her şeyi ardınızda bıraktınız. (Size Rab olmada) Allah'a ortak olduğunu sandığınız şefaatçilerinizi, sizinle beraber göremiyoruz. Muhakkak ki, onlarla aranızdaki irtibat kesildi. Şefaatçileriniz olduğunu zannettiğiniz şeyler sizi bırakıp kayboldular.

93. «Allah'a yalan uyduran», Müseylemetu'l-Kezzâb ve Esved'ül-Ansî gibi yalan yere "Allah beni peygamber olarak gönderdi" iddiasında bulunan **«veya kendisine»** kesinlikle **«hiçbir şey vahyolunmadığı halde: 'Bana vahyolundu' diyen ve: 'Allah'ın indirdiği gibi bir kitap da ben indireceğim'»**, diyerek alay edenler ve: "Dilersek bunun gibisini biz de söyleriz" **«diye iddia edenden daha zâlim kim olabilir?»** Evet, bu tip iddialarda bulunanlardan daha zâlim kimse yoktur.

Katâde der ki: "Müseyleme, bir takım kâhinliklerde bulunuyor, birtakım secî'li ifadeler ortaya atıyordu. Nitekim Kevser sûresine nazire olarak şu saçmalıklarda bulunmuştu: 'Biz sana çok şeyler verdik. Rabbine namaz kıl ve oralara hicret et. Biz senin açık ve büyük günahlarını affettik.' Evet, şu ifadelerin iğrençliğine ve bozukluğuna bakın. İşte yalancı Müseyleme bu şekilde yalancı peygamberlik iddiasında bulunmuştu."

Öte yandan hadis-i şerif'te şöyle buyurulmaktadır: "*Ben uyku âlemindeyken bir ara tüm yeryüzü hazineleri bana getirilip elime iki altın bilezik konulduğunu gördüm. Söz konusu bilezikler büyük gelip bana sıkıntı veriyorlardı. O sırada bana, onlara üfürmem vahyedildi. Ben de üfledim. Birden kayboluverdiler. Ben onları, karşılaştığım iki yalancı ile yorumladım: Biri San'a'lı, diğeri Yemâme'li.*" [21]

Kâdî Hz. Peygamberin iki bilezik ile ilgili yorumuyla ilgili olarak der ki: "Bileziklerin, yalancı peygamberlik iddiasında bulunanlar olarak yorumlanmasının sebebi, bileziklerin, ellerin serbest olarak çalışmasını engelleyen birer unsur olduklarındandır. Nitekim bu yalancılar da Hz. Peygamberin şeriatına karşı çıkmışlar, emirlerini uygulamaktan kaçınmışlardı."

Bu yalancılardan "San'alı" denilen Esved'ül-Ansî, Hz. Peygamber'in son hastalığında bulunduğu ve henüz yaşadığı bir dönemde Feyruz ed-Deylemî tarafından; "Yemâme'li" denilen Müseyleme de Hz. Ebû Bekir döneminde Hamza'nın katili Vahşî tarafından öldürüldü... Nitekim Vahşî, onu öldürdükten sonra: "Ben cahiliye döneminde insanların en hayırlısını, müslümanlığım döneminde de insanların en kötüsünü öldürdüm" demiştir.

Daha sonra yüce Allah, Hz. Peygamber'e şöyle sesleniyor: **«O zâlimlerin halini ölüm şiddeti içindeyken bir görsen!»** O zaman çok deh-

21- Buhari, Müslim, Tirmizî ve İbn Mâce. Ayrıca Bkz. *Câmiu'l-Usûl, 2/537.*

şetli bir manzarayla karşılaşırsın! Burada *"ölüm şiddeti"* diye ifade edilen *"Ğamerat'ül-mevt"* tamlamasındaki "ğamerat" sözcüğü "ğumre"nin çoğuludur. Aslında "ğumre", üstün gelen şiddet anlamında olup suyun bir şeyi kuşatması, örtüp içine alması ifadesinden alınmış ve olağanüstü ölüm ve ecel şiddetini dile getirmek için kullanılmıştır. İşte ey Muhammed sen onları sekerat ânında bir görsen!

«**Melekler**», can alma meleği ve yardımcıları olan azap melekleri «**onlara ellerini uzatırlar.**» Başkasından alacaklı olanın alacaklı bulunduğu kişiye haklı olarak elini uzatıp hiç süre tanımadan alacağını istemesi ve sıkboğaz etmesi gibi, melekler onların ruhlarını alırlar. Ya da melekler ellerini azapla uzatırlar «**ve: 'Ruhunuzu teslim edin**» cesetlerinizden çıkarıp bize verin derler. Bu gerçekten çok dehşetli bir istektir. Bu cümleyi: "Gücünüz yetiyorsa ruhlarınızı azaptan ve elimizden kurtarın bakalım" şeklinde yorumlamak da mümkün... İşte ey zâlimler! Ruhlarınızın alındığı «**bugün, Allah'a karşı haksız şeyler söylediğinizden...**» O'na çocuk, ortak ve benzeri şeyler isnad edip yalan yere vahiy ve peygamberlik iddiasında bulunduğunuzdan «**ve O'nun âyetlerine karşı böbürlenmenizden**», O'nun âyetlerini düşünmeye ve kabullenmeye yanaşmadığınızdan «**dolayı alçaltıcı bir azapla cezalandırılacaksınız,'**» şiddet ve hakaret dolu bir azap göreceksiniz «**derler.**»

94. «**Şüphesiz ki, (bugün) ilk yarattığımız gibi**» çıplak ve yalın ayak «**teker teker**», yani mallarınızdan ve çoluk-çocuğunuzdan ayrılmış olarak hesap vermek ve karşılık görmek üzere «**huzurumuza geldiniz**», yani gelecek-siniz!... Bu da, tıpkı *"Allah'ın emri geldi"* (Nahl: 1) âyetinde olduğu gibi meydana gelmesi kesin bir olay olduğu için, sanki meydana gelmişçesine, "di"li geçmiş kipiyle ifade edilmiştir. Öte yandan hadiste şöyle buyurulur. *"Kıyamet gününde insanlar, anadan doğma çıplak, yalın ayak ve başları açık olarak haşir meydanına gideceklerdir."* Bunun üzerine Hz. Âişe validemizin, sıkılganlığını ve utangaçlığını dile getirerek: "Aman Allah'ım! Ne ayıp şey! Kadınlar da, erkekler de aynı durumda mı olacaklar?" diye sorması üzerine Allah'ın Rasûlü (s.a.v.): *"O gün herkesin kendine yetecek kadar derdi vardır."* (Abese: 37) âyetini okuyarak: *"Herkesin işi başından aşkındır, herkes kendi telâşına düşmüştür. Dolayısıyla ne erkekler kadınlara bakacak, ne de kadınlar erkeklere bakacaklardır."*[22]

«**Verdiğimiz her şeyi ardınızda bıraktınız.**» Dünyada size verdiğimiz

22- Hadisin aslı Buharî ve Müslim'de geçer.

nimetlerin kıymetini bilmediniz. Onlarla oyalanıp âhireti unuttunuz. Mü'minler ise sizlerin aksine bütün himmetlerini sâlih amel işleme yolunda harcadıkları için onlara verdiğimiz nimetler boşa gitmedi. Onlarla beraber kıyamet sahnesine geldi. «**(Size Rab olmada) Allah'a ortak olduğunu**», tıpkı O'nun gibi ibadet edilmeye lâyık bulunduğunu «**sandığınız şefaatçilerinizi,**» yani putlarınızı «**sizinle beraber göremiyoruz. Muhakkak ki onlarla, aranızdaki irtibat kesildi.**» Birbirinizden uzaklaştınız. «**Şefaatçileriniz olduğunu zannettiğiniz şeyler sizi bırakıp kayboldular.**» İlâhi azabı sizden uzaklaştırmaya güçleri yetmedi. Ya da: Sizin Rabbiniz olma hususunda Allah'a ortak olduklarını zannettiğiniz putlar kaybolup gitti... Hatta bu ikinci yorum, âyetin akışına daha da uygun düşmektedir.

Kuşkusuz insanın dört düşmanı vardır: Mal, aile, çoluk-çocuk ve dostlar. Ayrıca bunların hiçbirisi insanla birlikte kabre girmez, aksine kabirde yalnız kalır. Öte yandan yine insanın başlıca dört dostu vardır: Kelime-i şehadet, namaz, oruç ve Allah'ı zikretmek. Üstelik bunların dördü de kendisiyle birlikte kabre girer ve Allah katında ona şefaatçı olur. Dolayısıyla yalnızlıktan kurtulur. Şu halde insan yalnızlığını göz önünde bulundurarak bir takva libâsı , bir de arkadaş, yani sâlih amel edinmeye çalışmalıdır.

إِنَّ ٱللَّهَ فَالِقُ ٱلْحَبِّ وَٱلنَّوَىٰ ۖ يُخْرِجُ ٱلْحَىَّ
مِنَ ٱلْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ ٱلْمَيِّتِ مِنَ ٱلْحَىِّ ۚ ذَٰلِكُمُ ٱللَّهُ فَأَنَّىٰ تُؤْفَكُونَ
﴿٩٥﴾ فَالِقُ ٱلْإِصْبَاحِ ۚ وَجَعَلَ ٱلَّيْلَ سَكَنًا وَٱلشَّمْسَ وَٱلْقَمَرَ
حُسْبَانًا ۚ ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ ٱلْعَزِيزِ ٱلْعَلِيمِ ﴿٩٦﴾ وَهُوَ ٱلَّذِى جَعَلَ
لَكُمُ ٱلنُّجُومَ لِتَهْتَدُوا۟ بِهَا فِى ظُلُمَٰتِ ٱلْبَرِّ وَٱلْبَحْرِ ۗ قَدْ فَصَّلْنَا
ٱلْءَايَٰتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٩٧﴾ وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنشَأَكُم مِّن نَّفْسٍ

وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ ۗ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ
يَفْقَهُونَ ﴿٩٨﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً ۖ فَأَخْرَجْنَا بِهِ
نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا
مُتَرَاكِبًا ۚ وَمِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ
أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ ۗ انْظُرُوا إِلَىٰ
ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكُمْ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٩٩﴾

95. Şüphesiz ki, taneyi ve çekirdeği yaran Allah'tır. O, ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkaran O'dur. İşte Allah budur. O halde nasıl yüzçevirirsiniz?

96. Karanlığı yarıp tan yerini ağartan, geceyi dinlenme zamanı yapan, güneşi ve ayı bir hesaba göre hareket ettiren O'dur. İşte bu, her şeye galip olan ve her şeyi bilen Allah'ın takdiridir.

97. Kara ve denizin karanlıklarında yolunuzu bulasınız diye sizin için yıldızları yaratan O'dur. Muhakkak ki Biz, bilen bir kavim için âyetleri geniş bir şekilde açıkladık.

98. Sizi bir tek candan yaratan O'dur. (Sizin için) bir kalma yeri ve emanet olarak konulacağınız yer vardır. Anlayan bir kavim için âyetleri geniş bir şekilde açıkladık.

99. Gökten suyu indiren O'dur. İşte Biz, her çeşit bitkiyi onunla bitirdik. Ondan da yeşillik meydana getirdik. Yeşillikten ise, birbiri üzerine yığılmış taneler çıkarırız. Hurmanın tomurcuğundan, sarkıp yere yaklaşan salkımlar çıkarırız. Ayrıca o su ile birbirine benzeyen ve benzemeyen üzüm bağları, zeytin ve nar bahçeleri meydana getiririz. Her birinin meyve

verdiği zaman meyvesine ve onun olgunlaşmasına bakın. Şüphesiz ki, bunlarda iman eden bir kavim için birçok deliller vardır.

95. «Şüphesiz ki, taneyi ve çekirdeği yaran Allah'tır.» Buradaki *"tane"*den amaç buğday, arpa ve pirinç gibi tüm tane'lerdir. Yani kuru taneyi içindeki bitki özüyle yarıp filizlendiren, kuru taneden yeşil bitkiyi çıkaran O'dur. *"Çekirdek"* ise şeftali, kayısı, hurma ve benzeri meyvelerin içinde bulunan şeydir. Yani, sert çekirdeği yarıp içinden yapraklı, dallı budaklı ağacı fışkırtan Allah'tır.

«O, ölüden diriyi çıkarır.» Hayvan ve bitki gibi gelişmeye elverişli yaratıkları, kendi kendine gelişemeyen nutfe ve taneden meydana getirir. Hayvan ve bitki gibi **«Diriden de»** nutfe ve tane gibi **«ölüyü çıkaran O'dur.»** Burada mecaz yoluyla gelişen şeyler *"diri"*, donuk şeyler de *"ölü"* olarak ifade edilmiştir. Aslında diri, hislerine tâbi olan ve iradî hareket yapabilen varlıklara; ölü de her türlü yaşama niteliklerinden yoksun bulunan varlıklara denir. Bir kısım âlimler de mecaz yoluna başvurmadan kelimeleri olduğu gibi almış ve : "Ölü nutfeden diri insanı ve diri tavuktan ölü yumurtayı çıkaran Allah'tır" şeklinde yorumlamışlardır.

İbn Abbas'ın yorumu ise şöyledir: "İbrahim (a.s.)'de olduğu gibi kâfirden mü'mini; ve Nuh (a.s.)'da olduğu gibi mü'minden kâfiri; itaatkâr olandan isyânkar olanını ve isyankârdan itaatkârı; cahilden âlimi ve âlimden cahili; ahmaktan akıllıyı ve akıllıdan ahmağı... meydana getiren Allah'tır."[23]

«İşte» ibadet edilmeye lâyık olan yüce **«Allah budur.»** Bu derece güçlü ve kuvvetlidir. **«O halde nasıl yüz çevirirsiniz?»** Nasıl O'nu bırakıp başkasına ibadet edersiniz? Âyette *"yüz çevirmek"*, olarak tercüme edilen *"ifk"* sözlükte bir şeyi ters yüz etmek ve çevirmek anlamına gelir. Kuşkusuz buradaki hitap Kureyşli kâfirleredir. Çünkü bu sûre Mekke'de inmiştir.

96. «Karanlığı yarıp tanyerini ağartan, geceyi dinlenme» ve yorgunluktan dolayı istirahat **«zamanı yapan,»** parlak olan **«güneşi ve ay'ı bir hesaba göre hareket ettiren»**, onları belli zaman birimlerinin ve çeşitli hesaplamaların dayanağı yapan **«O'dur.»** Evet, yüce Allah güneşin hareketini belli

23- İbrahim (a.s.)'in babası Âzer kâfirdi. Nuh (a.s.)'un Yam ve Ken'an adındaki oğulları da kâfirdi. Tufanda boğulup gitmişlerdir. (Nâşir)

bir ölçü ve süratte takdir etmiştir ki devrini bir senede tamamlar. Aya da öyle bir hareket takdir etmiştir ki devrini bir ayda tamamlar. İşte güneş ve aya verilen bu hareketlerle dört mevsim meydana gelir. Meyvelerin olgunlaşması, ekinlerin biçilmesi, doğum zamanının belirlenmesi gibi maslahatlar hep bu hareketlere göre bilinir. Kısacası, kâinat ve hayat çarkı hep bu hareketlere göre düzenlenmiştir.

«**İşte**» söz konusu hareketlerle tesbit edilen tüm «**bu**» olağanüstü intizam «**her şeye galip olan ve her şeyi bilen Allah'ın takdiridir.**» Dolayısıyla O, her şeyi kendi yüce iradesi doğrultusunda hareket ettirir. Yaratıkların hayatı ve geleceği ile ilgili yarar ve maslahatları O bilir.

97. «**Kara ve denizin karanlıklarında yolunuzu bulasınız diye**», gece karanlığında, uçsuz bucaksız denizlerde bir yerden başka yere gidebilesiniz, yolunuzu bilesiniz, ürkütücü gecelerde rahatlıkla yönünüzü bulabilesiniz diye «**sizin için yıldızları yaratan O'dur.**» Nitekim yolcular bazan bu yıldızlardan bir kısmını önlerine, bazan sağlarına, bazan sollarına, bazan da arkalarına alarak yönlerini ve gidiş istikametlerini belirlerler. Ayrıca yıldızların, gökyüzünün süslenmesi ve şeytanların kovalanması gibi daha pek çok faydaları vardır.

«**Muhakkak ki Biz, bilen bir kavim için**» kudretimize delâlet eden «**âyetleri**» bölüm bölüm «**geniş bir şekilde açıkladık.**» Çünkü âyetlerimizden faydalananlar, onları bilenlerdir.

98. «**Sizi**» çokluğunuza rağmen «**bir tek candan yaratan O'dur.**» Evet hepimizi Hz. Âdem'den yarattı. Çünkü Hz. Havva annemizi de onun kaburga kemiğinden meydana getirdi. Böylece tüm insanlar bir tek candan yaratılmış oldu. Bu hususun bir nimet olarak özellikle vurgulanmasının hikmeti, bir tek asıldan meydana gelen insanların birbirleriyle daha çok anlaşabileceklerine işaret etmek içindir.

Sulblerde «**(sizin için) bir kalma yeri ve**» rahimlerde «**emanet olarak konulacağınız yer vardır.**» Nitekim kendisinden yaratıldığınız nutfenin kalma yeri babanızın sulbüdür. Annenizin rahmi ise söz konusu nutfe için emanet olarak kalınan yer kılınmıştır. Çünkü nutfe, babanın sulbünde kendi kendine hasıl olmasına rağmen annenin rahminde ancak babanın fiiliyle hasıl olmaktadır. Tıpkı bir emanet gibi erkek tarafından kadının rahmine yerleştirilir. Başka bir deyişle erkek, kendisinde yerleşmiş olan şeyi kadının rahmine emanet olarak bırakır. Hasan Basrî bu anlamda der ki: "Ey Âdemoğlu! Sen akra-

baların arasında bir emanetsin. Günün birinde gerçek sahibini bulursun." Lebid de şöyle der:

Mal ve aile fertleri emanetten başka bir şey değildir.
Günün birinde emanetlerin geri verilmesi ise zorunludur.

«**Anlayan**», yani zekâsını kullanmak ve düşünmek sûretiyle olayların inceliklerini kavrayabilen «**bir kavim için**» insanların yaratılışını belirten «**âyetleri geniş bir şekilde açıkladık.**» Yıldızlardan söz edildiği sırada *"bilen bir kavim"*; insanların yaratılışı bahsinde ise *"anlayan bir kavim"* ifadesinin kullanılması çok anlamlıdır. Başka bir deyişle, yıldızlar bahsinde yer alan deliller dış dünya ile, yaratılış bahsindeki deliller ise iç dünya ile ilgili olduğundan, her birisine uygun ifade seçilmiştir. Dış dünya ile ilgili örneklerin daha belirgin ve daha açık olduğu gerçeği inkâr edilemez. Bu yüzden orada "bilen" ifadesi uygun düşer. İç dünya ile ilgili örnekler ise kavrayış gerektiren durumlardır. Dolayısıyla "anlayan" deyimi son derece uygun düşer. Çünkü anlamak genelde gizli manaları kavramak için kullanılır. Anlayan ve kavrayan bilgin anlamındaki "fakih" terimi de, hükümleri detaylıca inceleyip açıklayan, hikmetlerini ve inceliklerini ortaya koyan, problemlerini çözen âlim için kullanılır. Kısacası "anlamak" zeki olmanın, kavrayış yeteneğine sahip olmanın ve ileri görüşlü olmanın göstergesidir.

Öte yandan bu dış ve iç dünya ile ilgili deliller yüce Allah'ın orijinal sanatını gösterip şirk ehlini tevhid ve imana çağırır. İhlâs sahiplerini de ibret dersi almaya ve delilleri gözleriyle görmeye davet eder. İsyankârların dilleri ve kalbleriyle tevbe etmeleri gerektiğini hatırlatır. Şu halde değerli nimetlerin hatırlatılması ve vurgulanması onlara karşı şükür görevini yerine getirmeyi gerektirir. Bu yüzden akıllı insan, gerçeği bulma yolunda çaba sarfeder. Çünkü en büyük perde gaflettir.

Anlatıldığına göre, Şah Ebu'l-Fevaris el-Kirmanî bir gün ava çıkmış. Israrlı arayışlar sonunda ıssız bir çöle varmış. Orada yırtıcı bir hayvanın sırtına binen ve etrafında pekçok yırtıcı hayvan bulunan bir genç adam görmüş. Şah Ebu'l-Fevaris'i gören bu hayvanlar onu gördüklerinde saldırmaya yeltenmişler. Ancak genç adam engel olmuş ve onları geri çevirmiş, sonra Şah'a yaklaşıp selâm vermiş ve şöyle demiş: "Ey Şah! Nedir bu gaflet!... Neden Allah'tan bu kadar gâfil kaldın? Dünyaya sarılıp âhireti unuttun? Zevkine dalarak O'na hizmet etmeyi bıraktın? Oysa yüce Allah, O'nun hizmetine koşasın diye sana

dünyayı vermiştir. Sen ise dünyayı Allah'ın hizmetine koşmamak için bir araç olarak kullanıyorsun." Genç, böyle konuşurken ihtiyar bir kadın görünüvermiş. Elinde bulunan su kabını gence uzatmış. Genç suyu içmiş, artanını da şah'a vermiş. O da içmiş ve: "Şimdiye kadar, bu sudan daha lezzetli, daha soğuk, daha tatlı bir şey içmemiştim" demiş. Sonra ihtiyar kadıncağız kaybolmuş. Ardından genç adam konuşmasını şöyle sürdürmüş: "Gördüğün o kadın dünyadır. Allah onu benim hizmetime sunmuştur. İhtiyaç duyduğum ve aklımdan geçirdiğim her şeyi anında benim için hazırlar. Yoksa sen, yüce Allah'ın dünyayı yarattığı sırada ona: 'Ey dünya! Bana hizmet eden kimseye sen de hizmet et. Sana hizmet edeni ise kendi emrinde çalıştır' dediğini duymadın mı? " Bu durumu gören Şah, tevbe edip Allah'a dönmüş...

99. «Gökten suyu», yani yağmuru **«indiren O'dur.»** Yâni, Allahü Teâlâ'dır. Âyetin bu noktasında üçüncü şahıs kipinden birinci şahıs kipine dönülerek şöyle deniliyor:

«İşte Biz,» buğday, arpa, nar ve elma gibi **«her çeşit bitkiyi onunla»**, o su ile **«bitirdik.»** Kuşkusuz buradaki *"Biz"* ifadesi çoğulluk için değil, yüceliğe işaret etmek içindir. Başka bir deyişle, yüce Allah şanını yüceltmek için bu ifadeyi kullanır. Öte yandan *"bitki"* den amaç, yeryüzünde biten her şeydir. Bunlar ağaç gibi gövdesi olanlar olabileceği gibi, gövdesi olmayan normal bitki türleri de olabilir. **«Ondan da»**, yani normal bitkilerden de **«yeşillik meydana getirdik.»** Ardından bu **«Yeşillikten de, birbiri üzerine yığılmış»**, düzenle dizilmiş **«taneler çıkarırız,»** meydana getiririz. Bitkilerin geçirdiği aşamaya böylece işaret edildikten sonra, şimdi de ağaçların durumunu belirten bir örnek veriliyor:

«Hurmanın tomurcuğundan,» tıpkı üzümde olduğu gibi, **«sarkıp yere yaklaşan»** ve rahatlıkla koparılabilen **«salkımlar çıkarırız.»** Yere yakınlaşan bu salkımlar küçük de olsalar oturanlar tarafından rahatlıkla alınabilir ve yükseklerde bulunan salkımlar da vardır. Yere yakın olanlar onlara oranla daha faydalı olurlar. Bu yüzden burada onlara işaret edilmiştir.

«Ayrıca o su» sebebi **«ile»** yere yakın olmayan yaprakları **«birbirine benzeyen ve»** meyveleri bakımından ise birbirine **«benzemeyen üzüm bağları, zeytin ve nar bahçeleri meydana getiririz.»** Cennet kelimesi, gizli olmak, görünmemek anlamındaki "cenne" kökünden türemiştir. İçerisinde ağaçların sıkça bulunduğu ve bir kısmı diğerini örttüğü için bu isim verilmiştir. Âyette çoğul olarak *"cennetler=bahçeler"* şeklinde zikredilmesine gelin-

ce ancak bu durumda istifadenin tam olacağına işaret içindir.

İşte ey muhataplar! **«Her birinin meyve verdiği zaman meyvesine ve onun olgunlaşmasına»** ibretle **«bakın.»** İlk başta zayıf ve hiç işe yaramaz gibi görünen meyvenin olgunlaştıktan sonraki durumuna bakın, lezzetinden ders alın! Aynı topraktan çıktığı ve aynı suyla beslendiği halde meyvenin ilk durumu ile son durumu arasındaki korkunç farkı ibretle seyredin! Birbirine zıt durumlara nasıl büründüğünü bir düşünün. Kuşkusuz tüm bu olağanüstü değişiklikler, rahmet, hikmet ve maslahat doğrultusunda bu koca evreni yöneten, her şeyi bilen, güçlü olan, hüküm ve hikmet sahibi bulunan Allah'ın kudretine dayanır.

«Şüphesiz ki, bunlarda», ibretle bakılması emredilen bütün bu işlerde **«iman eden bir kavim için»** hüküm ve hikmet sahibi olan yüce Allah'ın varlığına ve birliğine işaret eden **«birçok deliller vardır.»** Burada özellikle iman edenlerden söz edilmesi, mü'minlerin delillerden en çok ibret almalarından dolayıdır.

وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ
وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٠٠﴾ بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ أَنَّىٰ يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُن لَّهُ صَاحِبَةٌ وَخَلَقَ
كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٠١﴾ ذَٰلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ
لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ
شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٠٢﴾ لَّا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ
وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٠٣﴾

100. Cinleri Allah yarattığı halde, onları Allah'a ortak koştular. Ve hiçbir bilgiye dayanmadan O'na oğullar ve kızlar isnad ettiler. Hâşâ! O, onların uydurdukları sıfatlardan münezzehtir, yücedir.

101. O, gökleri ve yeri eşsiz bir şekilde yoktan varedendir. O'nun eşi yokken çocuğu nasıl olabilir? Her şeyi yaratan da O'dur. O, her şeyi çok iyi bilir.

102. İşte Rabbiniz olan Allah budur. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Her şeyin yaratıcısıdır. O halde O'na ibadet edin. O, her şeye vekildir.

103. Gözler O'nu kavrayamaz. O ise, bütün gözleri kavrar. O, her şeyin inceliklerini bilir, her şeyden haberdardır.

100. «Cinleri Allah yarattığı halde...» Kendilerini cinlerin değil, yüce Allah'ın yarattığını ve yine cinleri de O'nun yoktan varettiğini bildikleri halde, kâfirler **«onları Allah'a ortak koştular.»** Bu âyet, kendilerine "Seneviyye" yani "iki tanrıya inananlar" adı da verilen mecûsi zındıklar hakkında inmiştir. Bunlar yüce Allah (c.c.) ile İblis'in kardeş olduklarını ileri sürüyor, yüce Allah'ın insan, hayvan ve tüm iyilikleri, İblis'in de yılan, çıyan, akrep ve tüm kötülükleri yarattığını iddia ediyorlardı. Yani yüce Allah'ın cinleri yarattığını bildikleri halde, bâtıl inançlarına göre bunları O'na ortak koştular.

«Ve hiçbir bilgiye dayanmadan», doğru ya da yanlış olduğunu araştırmadan, körü körüne ve bilgisizce **«O'na»**, Yani Allah'a **«oğullar ve kızlar isnad ettiler,»** yalan ve iftirada bulundular. Nitekim yahudiler Uzeyr'in, hıristiyanlar ise İsa Mesih'in, Allah'ın oğlu olduğunu ileri sürüyorlardı. Araplardan bir grup ise: "Melekler Allah'ın kızlarıdır" diyorlardı. **«Hâşâ! O»** Allah **«onların uydurdukları sıfatlardan»**, ileri sürdükleri ortak ve çocuklardan kendi zatına lâyık bir şekilde **«münezzehtir, yücedir.»**

101. «O, gökleri ve yeri eşsiz bir şekilde», yani daha önceden herhangi bir örnek modeli olmaksızın **«yoktan var edendir.»** Bir şeyin etkisinde kalmaktan münezzehtir, yücedir. Çocuk babanın bir parçasıdır. Çocuğun maddesinin kendisinden intikal etmesiyle etkilenir. Şu halde yüce Allah'ın çocuklarının olması nasıl mümkün olabilir? Öte yandan bu âyeti: "O, eşsiz olan gökleri ve yeri yoktan var edendir" şeklinde yorumlamak da mümkündür. O zaman âyetin başında yer alan *"Bedîu's-semâvâti ve'l-ard"* ifadesi, öznesine izâfe edilen sıfat tamlaması olur. Yani, O'nun eşsiz olan gökleri ve yeri olağa-

nüstü bir uyum ve parlak bir güzelliğe sahiptir.

«O'nun eşi yokken çocuğu nasıl olabilir?» Hz. İsa misâlinde olduğu gibi, çocuğun baba olmadan düşünülmesi mümkün ise de, annesiz düşünülmesi mümkün olmadığı ve yüce Allah'ın eşi bulunmadığı halde nasıl O'na çocuk nisbet edilebilir. Üstelik Allah'ın çocukları oldukları ileri sürülen varlıklar dahil **«her şeyi yaratan da O'dur.»** Şu halde nasıl olur da bir yaratık, yaratıcısının çocuğu olabilir? Ayrıca **«O,»** yaratılan ya da yaratılmayan **«her şeyi çok iyi bilir.»** Ezelden ebede her şey O'nun bilgisi dahilindedir. Olmuş veya olacak hiçbir şey ondan gizli değildir.

102. «İşte» ey müşrikler! Bütün bu yüce sıfatlara sahip bulunan ve **«Rabbiniz olan Allah budur.»** İbadet edilmeye lâyık olan ve işlerinizin sahibi bulunan O'dur. **«O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur.»** Kesinlikle hiçbir ortağı bulunmaz. Meydana gelen ve gelmeyen **«her şeyin yaratıcısıdır. O halde O'na ibadet edin.»** Çünkü, ancak bu özelliklere sahip olan birisi ibadet edilmeye lâyıktır. **«O, her şeye vekildir.»** Her şeyinizi kendi üzerine almıştır. Şu halde siz de her şeyi O'na havale edip dünyevî ve uhrevî kurtuluşunuz için O'na ibâdet etmek sûretiyle sığınınız. Çünkü gerçek vekil, üstlendiği görevin gereğini eksiksiz olarak yapandır. İşte bu yüce Allah'tır.

103. «Gözler O'nu kavrayamaz.» O'nu tam anlamıyla idrak edemez ve kuşatamaz. **«O ise, bütün gözleri kavrar.»** O'nun ilmi hepsini ihata eder. **«O, her şeyin inceliklerini bilir, her şeyden haberdardır.»** Dolayısıyla gözlerin kavrayamadıklarını bilir ve idrak eder. Nitekim gözler, kendi kendilerini bile idrak edemezler. Başka bir deyişle insanlar gözlerin yardımıyla görmenin mahiyetini kavrayamazlar. Gözlerin görmesini sağlayan görme duyusunun gerçeğini anlayamazlar. Neden, başka organlarıyla değil de, gözleriyle gördüklerinin sırrını çözemezler? Ayrıca "kavramak-idrak" ve "görmek" farklı şeylerdir. "Kavramak", bir şeyin mahiyetini anlamak ve ihata etmek manasına gelir. "Görmek" ise, herhangi bir nesneyi gözle görmeye denir. Ayrıca "görmek", kavrama olmaksızın da gerçekleşebilir. Öte yandan "Özel" bir durumun imkânsızlığını belirtmek "genel" durumun imkânsızlığını gerektirmez. Buna göre, bir şeyi görme ve idrakin mümkün olmaması, o şeyin görüntüden soyutlanması itibariyledir, ancak perdelerin kaldırılması ve mesafelerin katedilmesi durumunda görülebilir. Nitekim şâir şöyle der:

Sevgilinin yüzü güneş gibi ortada iken görünmez...
Onun görünmesi ancak ince bir bulut giymesiyle mümkün olabilir.

Diğer bir kısım müfessirlere göre ise "kavrama" sözcüğü "göz"le birlikte anıldığında "normal görme" anlamına gelir. Buna göre "gözlerimle gördüm" ile "gözlerimle kavradım" arasında bir fark yoktur. Bu durumda bu âyetteki: *"Gözler O'nu kavrayamaz"* cümlesinin yorumu: "Gözler O'nu dünyada göremez" şeklinde olur. Kuşkusuz bu da mü'minlerin O'nu âhirette görmelerine engel değildir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'in başka bir âyetinde de şöyle buyurulmuştur: *"O gün Rablerine bakıp O'nu gören ve pırıl pırıl parlayan gözler vardır."* (Kıyâme: 22-23)

Müslim ve Buhârî'nin naklettiği bir hadiste de Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Sizler yüce Allah'ı, tıpkı ondördündeki ayı gördüğünüz gibi göreceksiniz."* Kuşkusuz buradaki benzetme olayı iki şeyi birbirine, yani yüce Allah'ı aya benzetmek değil, görüntünün açıklığını vurgulamak içindir. Vurguyu belirtmek için iki görüntüyü birbirine benzetmektir.

Ayrıca yüce Allah'ı görmenin büyük bir ikram olduğuna işaret edilmiştir. Nitekim bu ikramın en büyüğü Mirac gecesi yüce makam sahibi Hz. Muhammed (s.a.v.)'e nasip olmuştur. Çünkü İbni Abbas'ın da naklettiğine göre o gece Hz. Muhammed (s.a.v.) yüce Allah'ı gözleriyle de görmüştür.

قَدْ جَآءَكُم بَصَآئِرُ مِن رَّبِّكُمْ ۖ
فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَنْ عَمِىَ فَعَلَيْهَا ۚ وَمَآ أَنَا۠ عَلَيْكُم بِحَفِيظٍ ﴿١٠٤﴾
وَكَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ ٱلْـَٔايَٰتِ وَلِيَقُولُوا۟ دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُۥ
لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٥﴾ ٱتَّبِعْ مَآ أُوحِىَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ۖ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ
وَأَعْرِضْ عَنِ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٦﴾ وَلَوْ شَآءَ ٱللَّهُ مَآ أَشْرَكُوا۟ ۖ
وَمَا جَعَلْنَٰكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ۖ وَمَآ أَنتَ عَلَيْهِم بِوَكِيلٍ ﴿١٠٧﴾

104. Şüphesiz size Rabbinizden hakikati gösteren deliller gelmiştir. Kim onları görürse kendi lehinedir. Kim de onlara karşı kör olursa kendi aleyhinedir. Ben sizin üzerinize bekçi değilim.

105. Böylece Biz âyetleri geniş geniş açıklıyoruz ki, "sen ders almışsın" desinler de Biz de anlayan toplum için Kur'an'ı iyice açıklayalım.

106. Rabbin tarafından sana vahyolunana tâbi ol. O'ndan başka ilâh yoktur. Allah'a ortak koşanlardan yüz çevir.

107. Allah dileseydi, onlar ortak koşmazlardı. Biz seni, onların üzerine bekçi yapmadık. Sen onlara vekil de değilsin.

104. Ey Muhammed! İnsanlara, özellikle Mekke halkına de ki: **«Şüphesiz size Rabbinizden hakikati gösteren deliller gelmiştir.»** Tevhid inancını belgeleyen, peygamberliğinin gerçekliğini ispatlayan, ölümden sonra dirilmeyi, herkesin hesaba çekileceği ve yaptıklarının karşılığını göreceği hakikatını ve diğer imanî meseleleri kanıtlayan deliller ortaya çıkmıştır. Âyette *"deliller"* diye tercüme edilen *"besâir"* "basîret" kelimesinin çoğuludur. Basîret, kalbin görmesine sebep olan nurdur. Buna kalp gözü de diyoruz. Basar ise gözlerin görmesine sebep olan nur, görme kuvvetine denir. Burada basiret, istiâre yoluyle açık deliller anlamında kullanılmıştır. Çünkü bunların her biri idrak - kavrama sebebidir.

«Kim» sözkonusu deliller sayesinde **«onları»**, yani yukarıdaki gerçekleri **«görürse»**, kavrayıp iman ederse **«kendi lehinedir.»** Çünkü yararı kendisine dokunur. **«Kim de»** ortadaki bunca kanıt ve belgeye rağmen **«onlara karşı kör olursa»**, hakkı görmezse **«kendi aleyhinedir.»** Burada hakkı görmemenin *"kör"*lük olarak nitelenmesi, olayın çirkinliğine ve iğrençliğine dikkat çekmek içindir.

«Ben sizin üzerinize bekçi değilim.» Benim görevim, sizleri uyarmak ve gerçekleri duyurmaktır. Sizi gözetleyip yaptıklarınızı kaydedecek olan ise yüce Allah'tır. Kuşkusuz O, yaptıklarınızın karşılığını mutlaka verecektir.

105. «Böylece Biz» Kur'an **«âyetleri»**ni ince nükteleriyle **«geniş geniş açıklıyoruz ki,»** kâfirler: **«'Sen ders almışsın'»** onu başkalarından öğrendin, başkası sana okutup öğretti **«desinler de Biz de anlayan toplum için**

Kur'an'ı iyice açıklayalım.» Burada özellikle *"anlayan toplum"*dan söz edilmesi, âyetlerden onların yararlanması sebebiyledir.

106. «Rabbin tarafından sana vahyolunana tâbi ol.» Ey Muhammed! Üzerinde bulunduğun Kur'an yolunu izlemeye devam et. Kur'an hükümlerinin eksenini tevhid inancı teşkil eder. **«O'ndan başka»** kesinlikle hiçbir **«ilâh yoktur.»** O'nun ortağı bulunmaz. **«Allah'a ortak koşanlardan yüz çevir.»** Onların dedikodularına ve görüşlerine aldırış etme, hiç önem verme. Kısacası, câhillerin câhillikleri dolayısıyla tebliğ görevini aksatman doğru değildir.

107. «Allah» tevhid inancı üzre olmalarını ve ortak koşmamalarını **«dileseydi, onlar ortak koşmazlardı.»** Bundan da anlaşılıyor ki, yüce Allah (c.c.) kâfirlerin imanını murad etmemiştir. Başka bir deyişle kâfirler imana yönelmedikleri ve küfürde ısrar ettikleri için yüce Allah onların iman etmelerini dilememiştir. Yoksa bu, "onların iman etme isteklerine rağmen yüce Allah onlara engel olmuştur" anlamında değildir.

«Biz seni onların üzerine» amellerini koruyacak bir **«bekçi yapmadık.»** Ayrıca **«sen onlara vekil de değilsin.»** İşlerini yönetmek ve yararlarını gözetmek için kendileri tarafından böyle bir görevle de görevlendirilmedin.

Farklı anlamlarda oldukları için burada *"hafîz - bekçi"* ile *"vekil"* beraber kullanılmıştır. Çünkü herhangi bir şeyin bekçisi, onu zarar verecek unsurlardan koruyan; herhangi bir şeyin vekili ise ona iyilik sağlamaya çalışan ve fayda temin etmek için uğraşan kimsedir. Sonuç olarak anlaşılıyor ki, kâfirlerin hakkı kabul etmemeleri köklü bir şakavetten kaynaklanmaktadır. Bu yüzden yüce Allah saadet ve hidayetlerini dilememiştir.

Şakavetin başlıca göstergesi gözlerin donması, kalblerin kaskatı kesilmesi, dünya sevgisi ve uzun emel (tûli emel) taşınmasıdır.

Saadetin belirtisi de Allah'ın sâlih kullarını sevip onlara yaklaşmak, Kur'an okumak, geceleri ibadetle geçirmek, âlimlerin sohbetinde bulunmak ve ince kalbli olmaktır.

Buna göre kulun başlıca görevi, iyi ve sâlih amellere koşmaktır. Çünkü bu, saadetin belirtisidir. Bu konuda gevşeklik göstermek ve dünya konusunda sanki ölmeyecekmiş gibi uzun emel sahibi olmak ise şakavetin belirtisidir...

Rivayet edildiğine göre âbidlerden birisi, rüyasında şeytanı göstermesi için Allah'a yalvarmış, Allah da rüyasında şeytanı ona göstermiş. Şeytanı gö-

ren âbid, onu dövmeye yeltenmiş. Ancak şeytan ona demiş ki: "Sen yüz yıl yaşamayacak olsaydın ben seni yener alt ederdim...." Onun bu sözüne aldanan âbid, kendi kendine: "Benim daha epey ömrüm var, dilediğim gibi yaşar, sonra tevbe ederim" demiş, kötü yola düşüp ibâdeti terketmiş ve helâka gitmiş. Bu hikâye de sana, uzun emel sahibi olmanın ne kadar tehlikeli olduğunu gösteriyor.

وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا
بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ كَذَٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِم
مَّرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ
جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَّيُؤْمِنُنَّ بِهَا ۖ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ
عِندَ اللَّهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٩﴾
وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ
وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١٠﴾

108. Onların, Allah'tan başka taptıklarına sövmeyin ki onlar da aşırı giderek bilgisizce Allah'a sövmesinler. Her ümmete yaptığı işi böylece süslü gösterdik. Sonra onların varacakları yer, Rablerinin huzurudur. O, yaptıklarını kendilerine haber verecektir.

109. Kendilerine bir mucize gelirse, ona mutlaka iman edeceklerine dair en ağır bir biçimde Allah'a yemin ettiler. De ki: "Mucizeler ancak Allah katındandır." Onlara mucizeler geldiğinde dahi iman etmeyeceklerini bilemezsiniz.

110. Biz onların kalblerini ve gözlerini ters çeviririz. Tıpkı

evvelce ona iman etmedikleri zamanki gibi. Onları azgınlıkları içerisinde bırakırız, bocalayıp dururlar.

108. Ey mü'minler! **«Onların,»** yâni kâfirlerin **«Allah'tan başka taptıklarına»**, ilâh edindikleri putlarına **«sövmeyin.»** "Size ve taptığınız putlara yazıklar olsun" şeklinde hakaretlerde bulunmayın **«ki onlar da aşırı giderek»**, hakkı bırakıp bâtıla yönelerek **«bilgisizce Allah'a sövmesinler.»** Allah'ı, anılması gereken yüce ifadelerle anmayıp O'nun hakkında körü körüne ileri-geri konuşmasınlar.

Bu âyetten anlaşılıyor ki, isyan ve günaha yol açan taatı terketmek vaciptir. Çünkü, kötülüğün meydana gelmesini sağlayan şey de kötüdür. Nitekim, putlara sövmek bir bakıma taat olduğu halde -Allah'a ve peygamber'e sövmek ve bilgisizce hareketin kapısını açmak gibi- çok büyük günaha dolaylı olarak sebep olduğundan yüce Allah (c.c.) tarafından yasaklanmıştır.

«Her ümmete» iyilik ve kötülük, itaat ve günah olarak **«yaptığı işi böylece süslü gösterdik.»** Daha **«sonra onların varacakları yer,»** öldükten sonra dirilip toplanacakları yer, onların her şeyini yöneten **«Rablerinin huzurudur.»** Kesinlikle, O'nun huzuruna varacaklardır. **«O»** Rableri, **«yaptıklarını kendilerine haber verecektir.»** Dünyada iken kendilerine süslü gösterilen günahlarda nasıl ısrarla hayat sürdürdüklerini kendilerine bildirecektir.

Buradaki *"haber verme"* olayı, herhangi bir adamın, tehdit ettiği birisine: "Ne yaptığını sana gösteririm" demesine benzer. Öte yandan, burada çok anlamlı bir incelik vardır. Buna göre, bu dünyada görünen madde ve arazlar, âhirette görülecekleri hakiki şekillerinden farklı bir durumda görünürler. Nitekim öldürücü bir zehir olan günahlar, bu âyette de belirtildiği üzere dünyadaki günahkârlarca çok süslü görünür. Güzellerin güzeli olan taat ve ibadetler ise, onlarca çirkin karşılanır. Bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Cennet nefsin hoşlanmadığı şeylerle, cehennem de şehevî arzularla kuşatılmıştır"* buyurmuştur. [24] Şu halde dünyada, kâfirlerin amelleri kendilerine çok güzel görünmüştür. Âhirette de yaptıkları amellerin gerçek yüzünü görecekler, ne kadar kötü ve ürkütücü olduğunu anlayacaklardır. Başka bir deyişle; kâfirler, âhirette amellerinin gerçek yüzünü tanıyacaklardır.

24- Müslim, Tirmizî, Nesâi ve Ahmed b. Hanbel.

Sâlih insanlardan bir zat diyor ki: Bana yakın oturan ve ibadet ede ede zayıf düşen bir kadıncağız vardı. Ben ona: "Biraz kendine acı" dedim. Bana şu cevabı verdi: "Ey Şeyh! Nefsime acıdığım takdirde, Mevlâmın kapısından uzaklaştırılacağımı bilmiyor musun? Çünkü, dünya ile meşgul olup o Mevlâdan uzaklaşan çeşitli felâketlerle sınanır. Ayrıca, gayret gösterdiğim halde amelim ne kadardır ki, az yaptığımda ne olsun?" Daha sonra dedi ki: "Yarışmanın hasretinden ve ayrılığın acısından dolayı, vay başıma gelenler!..." Yarışma hasretinden amaç şudur: Kabirlerden kalkıldıktan sonra bir kısım insanlar, nuranî bineklere binip saygın ve yüce bir saraya gidecekler. Kendilerine üstün makamlar verilip Allah dostlarına yaraşır hediyeler sunulacak. Yarışı kaybedenler ise üzüntülüler arasında kalacaklardır. İşte o zaman bunların kalbleri üzüntü ve kederden dolayı yerinden kopacak, pişmanlıktan ötürü eriyip gideceklerdir. Ayrılığın acısıyla da şu husus anlatılmak istenmiştir: Bütün insanların bir arada toplandıkları bir sırada yüce Allah bir meleğe: *"Ey suçlular! Bugün mü'minlerden ayrılın!"* (Yâsin: 59) şeklinde bir duyuru yapmasını emreder. O zaman erkek karısından, çocuk annesinden, sevgililer biribirinden ayrılmak zorunda kalacaktır. Bir kısmı cennet bahçelerine gönderilirken diğer bir kısmı da cehennem çukurlarına atılacaktır. Kısacası, acı ayrılıktan dolayı, gözyaşları dinmeyecek sel gibi akacaktır. Hatta bu durum şu şekilde şiirle ifade edilmiştir:

Eğer ayrılık ânında aramızda olsaydın
Ve defalarca vedalaştığımızı görseydin
O zaman göz yaşlarından denizlerin oluştuğunu
Ve kan şeklinde aktığını görecektin....

109. İstemiş oldukları mûcizelerden **«kendilerine bir mucize gelirse, ona mutlaka iman edeceklerine dair en ağır»**, en kaba ve en şiddetli **«bir biçimde Allah'a yemin ettiler.»**

Rivayet edildiğine göre Kureyşliler Hz. Peygamber (s.a.v.)'e: "Ey Muhammed! Sen bize Hz. Musa'nın bir âsâsının olduğunu, bununla taşa vurduğunda on iki çeşme fışkırttığını, Hz. İsa'nın ölüleri dirilttiğini ve Hz. Salih'in kayadan bir deve çıkardığını anlatıyorsun. Öyleyse sen de bize apaçık bir mucize getir. Eğer dediğimizi yaparsan, sana kesinlikle iman ederiz." dediler ve bu konuda çok ağır bir şekilde yemin ettiler. İşte bunun üzerine yüce Allah, bu âyeti indirdi ve Hz. Peygamber'e şu emri verdi: Ey Muhammed! Sen Kureyş halkına **«de ki: 'Mucizeler»** bütünüyle **«ancak Allah katındandır.'»** İstediği zaman çıkarabilir. Bu benim yetki ve gücümün dışındadır. Çünkü ben,

ancak bir uyarıcıyım...

Ardından yüce Allah mü'minlere hitabederek onlara niçin mucizeler göndermediğini çok anlamlı ifadelerle şu şekilde açıklıyor: **«Onlara mucizeler geldiğinde dahi iman etmeyeceklerini bilemezsiniz.»** İstekleri yerine getirilse bile inanmayacaklarını siz nerden bilebilirsiniz ki? Her hâlükârda küfür ve inatta ısrar edeceklerini bilmediğiniz için -belki iman edebilirler diye- istedikleri mucizelerin gerçekleşmesini istiyorsunuz. Burada müşriklerin yalan yere yemin ettiklerine ve delilleri açıklamanın, ilâhî rahmete mazhar olmayanlara yarar sağlamadığına işaret ediliyor.

110. «Biz onların kalblerini ve gözlerini ters çeviririz. Tıpkı evvelce ona», yani getirdiği âyetlere **«iman etmedikleri zamanki gibi,»** şimdi de iman etmezler. Kalbleri, haktan saptığı ve gözleri körleştiği için doğruyu bulamazlar. Dolayısıyla daha önce "ayın yarılması" gibi mucizelere karşı çıktıkları gibi, şimdiki mucizelere de karşı çıkarlar. Bu yüzden **«onları azgınlıkları içerisinde bırakırız, bocalayıp dururlar.»** İlâhi hidayeti bulamadıkları için şaşkınlık içerisinde kalırlar. Kuşkusuz, azgınlıkları içerisinde bırakılıp tersyüz edilişlerinin sebebi, onların hidâyeti kabule yeteneklerinin bozulması ve haktan bütünüyle yüz çevirmeleridir.

وَلَوْ أَنَّنَا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ
الْمَلَائِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَىٰ وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا
مَّا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ
يَجْهَلُونَ ﴿١١١﴾ وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنسِ
وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا ۚ وَلَوْ شَاءَ
رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١١٢﴾ وَلِتَصْغَىٰ إِلَيْهِ

أَفْئِدَةَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١٠﴾ وَلَوْ أَنَّنَا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَىٰ وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَّا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿١١١﴾ وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُورًا وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١١٢﴾ وَلِتَصْغَىٰ إِلَيْهِ أَفْئِدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُم مُّقْتَرِفُونَ ﴿١١٣﴾

111. Eğer Biz onlara melekleri indirseydik, ölüler kendileriyle konuşsaydı ve her şeyi üzerlerine kefil olarak toplasaydık, Allah dilemedikçe yine de iman edecek değillerdi. Fakat çoğu, bu hususta bilgisizdirler.

112. Her peygamber için, insan ve cin şeytanlarından düşmanlar yarattık. Bunlar birbirini aldatmak için süslü sözlerle vesvese verirler. Eğer Rabbin dileseydi, bunu yapamazlardı. Onları iftiraları ile başbaşa bırak.

113. Bir de âhirete iman etmeyenlerin kalbleri, o süslü söze meyletsin, ondan hoşlansın ve işleyecekleri suçu işlesinler diye (böyle yaparlar.)

111. «**Eğer**» istekleri doğrultusunda «**Biz onlara melekleri indirseydik, ölüler kendileriyle konuşsaydı**», yani onların isteklerine uygun olarak ölüleri diriltseydik de gerçek imanı ve senin hak peygamber olduğunu onlara bildirselerdi «**ve her şeyi üzerlerine kefil olarak toplasaydık,**» yani peygamber (s.a.v.)'in ve getirdiği mesajların doğruluğu hususunda her şeyi kefil olarak bir araya getirseydik, «**Allah dilemedikçe yine de iman edecek**» bir konuma girecek «**değillerdi.**» İsyanda ısrar ettikleri ve inkârcılığı inatla sürdürdükleri sürece inanmaları sözkonusu değildir. «**Fakat**» mü'minlerin «**çoğu bu hususta bilgisizdirler.**» Onların iman etmeyeceklerini bilmedikleri için olmayacak bir konuda ümit beslerler, inanmalarını beklerler.

112. Bir kısım Kureyş kâfirlerini sana düşman kıldığımız gibi, senden önceki «**her peygamber için, insan ve cin şeytanlarından düşmanlar yarattık.**» Burada Hz. Peygamberin teselli edilmesi sözkonusudur. Başka bir deyimle, düşmanlıkla karşılaşmak yalnızca Hz. Peygamber'e özgü bir olay değildir. Aksine bütün peygamberler de tıpkı Hz. Muhammed (s.a.v.) ve ümmeti gibi çeşitli musîbetlere mâruz kalmışlar ve onlar da sınanmışlardır.

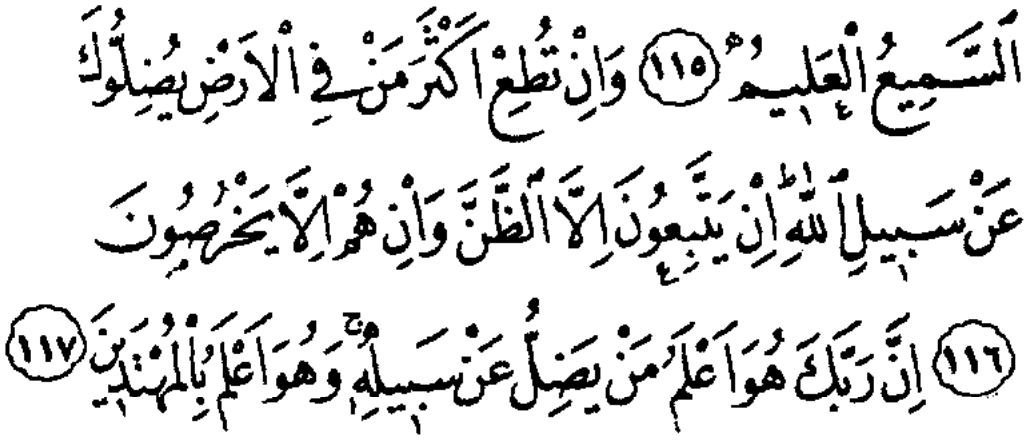
İnsan olsun, cin olsun, haddini aşan, fitne çıkaran, bozgunculuk yapan herkese şeytan denir. Öte yandan cinlerden olan şeytan, başına musallat olduğu insanın direnmesiyle karşılaşıp onu yenemediğinde bu hususta kendisine yardımcı olması için insandan olan bir şeytana başvurur.

Mâlik b. Dinar'dan şöyle dediği nakledilmiştir: "Bana insanların şeytanları, cinlerin şeytanlarından daha tehlikelidir. Ben cinnî şeytanlardan Allah'a sığındığımda giderler. Oysa insî şeytanlar ise gelir ve göz göre göre beni günahlara sürükler."

«Bunlar birbirini aldatmak» ve kandırmak **«için süslü»** ve yaldızlı **«sözlerle vesvese verirler»**, yalan ve yanlış kandırmacalarla gizliden gizliye kısa sürede ortalığı karıştırırlar. **«Eğer Rabbin dileseydi»**, düşmanlık ve vesvesenin meydana gelmemesini murad etseydi **«bunu yapamazlardı.»** Öyleyse **«onları iftiraları»** çeşitli desise ve hileleri **«ile başbaşa bırak.»** Çünkü onlara çok acı azaplar verileceği gibi, seni de çok güzel sonuçlar beklemektedir.

113. «Bir de âhirete iman etmeyenlerin kalbleri, o süslü söze meylet-sin, ondan hoşlansın ve işleyecekleri suçu işlesinler diye (böyle yapar-lar.)» Bu vesveseyi yaymalarının diğer bir sebebi de, âhirete inanmayanların gönüllerini, bu yalan sözlere meylettirmek, onlara benimsettirmek ve onun gereğini yapmalarını sağlamaktır. Mü'minlere gelince, onlar bu yaldızlı ve yalan sözlerin geçersizliğini ve vahim sonuçlar doğuracağını gayet iyi biliyorlardı. Kuşkusuz haklarında verilen hüküm Levh-i Mahfuz'da da kayıtlıdır.

أَفَغَيْرَ ٱللَّهِ أَبْتَغِى حَكَمًا وَهُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ
إِلَيْكُمُ ٱلْكِتَٰبَ مُفَصَّلًا ۚ وَٱلَّذِينَ ءَاتَيْنَٰهُمُ ٱلْكِتَٰبَ
يَعْلَمُونَ أَنَّهُۥ مُنَزَّلٌ مِّن رَّبِّكَ بِٱلْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُمْتَرِينَ ﴿١١٤﴾
وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا ۖ لَّا مُبَدِّلَ لِكَلِمَٰتِهِۦ ۚ وَهُوَ

114. Size kitabı genişçe açıklanmış olarak indirmişken; Allah'tan başka hakem mi arayayım? Kendilerine kitap verdiklerimiz, o Kur'an'ın, gerçekten Rabbin tarafından, hak olarak indirilmiş olduğunu bilirler. O halde sakın şüphe edenlerden olma.

115. Rabbinin sözü doğruluk ve adaletle tamamlandı. O'nun sözlerini değiştirecek hiç kimse yoktur. O, her şeyi çok iyi işiten ve çok iyi bilendir.

116. Eğer yeryüzündekilerin çoğunluğuna uyarsan seni Allah yolundan saptırırlar. Onlar sadece zanna uyarlar ve sadece tahmin yürütürler.

117. Şüphesiz ki Rabbin, yolundan kimin saptığını çok iyi bilir. O, doğru yolda olanları da çok iyi bilir.

114. «Size kitabı genişçe açıklanmış olarak indirmişken; Allah'tan başka hakem mi arayayım?» Rivayet edildiğine göre Mekke müşrikleri Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelip kendisine: "Ey Muhammed! İstersen yahudi bilginlerinden, istersen hıristiyan piskoposlarından, bizimle senin aranda hakemlik yapacak ve haklıyı haksızdan ayıracak bir hakem seç. Çünkü onlar senden önceki kitapları okumuşlar" dediler. Bunun üzerine yüce Allah (c.c.), bu âyeti indirdi ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in onlara: "Sizinle benim aramda hükmedecek Allah'tan başka hakem mi arayayım? Böylece haktan mı sapayım?" demesini emretti. Oysa onlar ümmî idi. Neyi yapıp neyi yapmıyacaklarını, bilmiyorlardı. Yüce Allah onlara gerçeği haykıran, hak ile bâtılı ve haram ile helâlı açıklayan bu Kur'an'ı indirmişti. Din ile ilgili bütün konuları açıklamış

ve hiçbir karışıklık bırakmamışken başka hakeme gerek var mıydı? Buradaki ifadelerden de anlaşıldığı gibi Kur'an, dinle ilgili bütün hususları açıklamış ve başka herhangi bir şeye ihtiyaç bırakmamıştır.

«Kendilerine kitap verdiklerimiz, o Kur'an'ın, gerçekten Rabbin tarafından, hak» ve doğru **«olarak indirilmiş olduğunu bilirler.»** Kendilerine Tevrat ve İncil öğrettiğimiz yahudi ve hıristiyan bilginleri, Allah katından gönderilen Kur'an'ın gerçek olduğunu gayet iyi bilirler. **«O halde sakın şüphe edenlerden olma.»** Her ne kadar bunu açığa vurmuyorlarsa da onlar Kur'an'ın hak olduğunu bilmektedirler. Yüce Allah (c.c.) Kur'an-ı Kerim'in eksiksizliğinin gerekçesi olarak, kendi katında hak ile indirilmiş olmasını belirttikten sonra bu eksiksizlik ve yüceliğin diğer bir sebebinin de bizzat Kur'an-ı Kerim'in kendisi olduğuna şöyle dikkat çeker:

115. «Rabbinin sözü doğruluk ve adaletle tamamlandı.» Anlattığı olaylar ve ortaya koyduğu hükümler bakımından Kur'an, doğruluk ve adaletin doruk noktasındadır. Meselâ; Allah'ın varlığı ve birliği, O'nun sıfatları, vaad ve tehdid, ceza ve mükâfat, geçmiş miletlerin durumları, gaybî meseleler ve benzeri konularda yaptığı açıklamalarda en ufak bir şüphe yoktur. Namaz, oruç, zekât ve hac gibi yükümlülüklerle emir ya da yasaktan ibaret olan diğer şer'î sorumluluklar konusunda son derece adaletli hükümler ortaya koymuştur. **«O'nun sözlerini değiştirecek»**, daha doğru ve daha âdil hükümler ortaya koyacak **«hiç kimse yoktur.»** Şu halde Allah'tan başka bir hakemin aranması söz konusu olabilir mi? **«O,»** işitme ile ilgili **«her şeyi çok iyi işiten ve»** bilinmesi mümkün olan her şeyi **«çok iyi bilendir.»**

Bu âyetten çıkarılacak sonuç şudur: Kur'an, Allah'ın hükmü ve insanlar arasındaki üstün delilidir. Şu halde başkasının hakemliğine başvurulamaz. Çünkü böyle bir şeyi ancak kâfirler yapar. Ayrıca kul, kullukla ilgili yükümlülüklerden kurtulamaz. İlâhî tecellilerle manevî bir makama ulaşsa da dünyada bulunduğu sürece kulluğa ilişkin sorumlulukları devam eder. Başka bir deyişle, yükümlülük ve sorumluluklar ancak âhiret yurdunda kalkar. Bazılarının sandığı gibi dünyada bu sorumluluk kalkmaz.

Kuşkusuz bu âyetin, nefsin dereceleri ve ıslahıyle ilgili bir yönü de vardır. Çünkü Allah'tan başka birisinin hakemliğine başvurmak, nefsin arzularından kaynaklanır. Şu halde nefsin ıslahı Allah'ın emirlerini benimsemek ve O'na teslim olmakla mümkün olur. Ayrıca zahirî, ya da batınî olarak Kur'an

ilminden nasibi olan kimse, kendi çapında Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vârisi sayılır.

Anlatıldığına göre, bir gün Şa'bî'ye bir soru sorulur. Şa'bî ise: "Bilmiyorum" der. Bunun üzerin soruyu soran kişi Şa'bî'ye der ki: "Sen Iraklıların fakihi olduğun halde bu soruya cevap verememekten utanmıyor musun?" Şa'bî ise şu karşılığı verir: "Meleklerin: *'Seni tesbih ederiz. Bize öğrettiklerinin dışında hiçbir bilgimiz yoktur.'* (Bakara: 32) diyerek, bilemediklerini itiraf etmekten çekinmedikleri bir hususta, ben niye utanayım ki?!..."

116. «Eğer yeryüzündekilerin çoğunluğuna uyarsan...» Ey Muhammed! Eğer, yeryüzünün çoğunluğunu oluşturan kâfirlerin peşinde gidersen **«seni Allah yolundan»** O'nun dininden ve şeriatından **«saptırırlar.»** Seni yoldan çıkarırlar. Çünkü **«onlar,»** gerek dinî meselelerde, gerekse ölü hayvanlarla ilgili olarak seninle yaptıkları tartışmalarda **«sadece zanna uyarlar.»** Geçmiş atalarının doğru yolda olduklarını sanarak izlerini takip ederler. Kuşkusuz gerçekten kendisi doğru yoldan saptığı halde öğüt vermeye kalkışan, başkasını kendi yoluna çekmeye çalışır. Şu halde kâfirler hem kendileri sapmışlardır hem de başkalarını saptırırlar. Gerçeğe giden yol ise zan ve tahminle yürütülmez. Aksine hak yolun başlıca belirtisi doğruluk, araştırıcılık ve hidayet özellikleridir. Bâtıl yolda gidenler ise zanları peşinde koşarlar **«ve sadece tahmin yürütürler.»** Allah'a karşı yalan söylerler. Allah'ın haram kıldığı ölü hayvan eti gibi pek çok şeyi helâl sayarak O'na iftirada bulunurlar.

117. «Şüphesiz ki Rabbin, yolundan kimin saptığını çok iyi bilir.» Ayrıca **«O, doğru yolda olanları da çok iyi bilir.»** Dolayısıyla, herkesin hak ettiğini eksiksiz olarak verir. Öyleyse birinci gruptan olmamaya dikkat et. Öte yandan yüce Allah, her şeyi bütün yönleriyle bildiği için *"çok iyi"* deyimi kullanılmıştır. Allah'ın dışındakiler ise bir kısım şeylerin, bazı yönlerini sınırlı olarak bilebilirler.

فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ
بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾ وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ
اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ

وَإِنَّ كَثِيرًا لَّيُضِلُّونَ بِأَهْوَائِهِم بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ
بِالْمُعْتَدِينَ ﴿١١٩﴾ وَذَرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ ۚ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ
الْإِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ ﴿١٢٠﴾ وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا
لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ ۗ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ
إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ ۖ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢١﴾

118. Eğer Allah'ın âyetlerine iman ediyorsanız, (kesilirken) üzerlerine Allah'ın adı zikredilenlerden yeyin.

119. Size ne oluyor da üzerine Allah'ın adı zikredilenlerden yemiyorsunuz? Halbuki O size, (yemeye) mecbur kalmanızın dışında haram olan şeyleri geniş olarak açıklamıştır. Doğrusu birçokları heveslerine uyarak hiçbir ilme dayanmaksızın doğru yoldan saptırırlar. Muhakkak ki Rabbin, haddi tecavüz edenleri çok iyi bilir.

120. Günahın, açığını da gizlisini de terkedin. Şüphesiz ki günah kazananlar, yaptıklarından dolayı cezalandırılacaklardır.

121. Üzerine Allah'ın adı zikredilmeyenleri yemeyin. Bunu yapmak Allah'ın yolundan çıkmaktır. Şüphesiz ki, şeytanlar sizinle mücadele etmeleri için dostlarına telkinlerde bulunurlar. Eğer onlara uyarsanız, muhakkak ki, Allah'a ortak koşanlar olursunuz.

118. Ey mü'minler! **«Eğer Allah'ın âyetlerine iman ediyorsanız,»** kesimi esnasında **«üzerlerine Allah'ın adı zikredilenlerden»** hayvanların etlerinden **«yeyin.»** Allah'tan başka birisinin adı anılarak kesilen, ya da kesilmeden ölen hayvanlardan sakın yemeyin. Çünkü Kur'an âyetlerine iman etmek,

Allah'ın helâl kıldığını helâl görmeyi ve yasakladığı şeylerden sakınmayı gerektirir.

119. «Size ne oluyor da üzerine Allah'ın adı zikredilenlerden yemiyorsunuz?» Bunun sebebi nedir? **«Halbuki O size,»** bu sûrede yer alan ve: *"Ey Muhammed! De ki: 'Bana vahyolunanlarda, yiyen bir kişinin yediği herhangi bir şeyin haram olduğuna dair bir hüküm bulamıyorum'"* (En'am: 145) diye başlayan âyette yemeye **«mecbur kalmanızın dışında haram olan şeyleri geniş olarak açıklamıştır.»** Haram ve helâli birbirinden ayırmıştır. Zorunluluklar dışında, sürekli olarak haram ve yasak olan şeyleri sözkonusu âyette belirtmiştir. **«Doğrusu»** kâfirlerden **«birçokları heveslerine uyarak hiçbir ilme dayanmaksızın»** insanları **«doğru yoldan saptırırlar.»** Şanlı şeriattan alınmış hiçbir bilgiye başvurmaksızın, kendi kafalarına göre birtakım hükümler ileri sürerler; leşlerin helâl olduğunu iddia ederler ve sapık davranışlarıyla insanları yoldan çıkarırlar. **«Muhakkak ki Rabbin, haddi tecavüz edenleri çok iyi bilir.»** Hakkı bırakıp batıla, helâli bırakıp harama yönelenleri çok iyi tanır.

Kuşkusuz heveslerine uyan insanlar birkaç çeşittir. Meselâ, Kıble ehlinden olan Mûtezile ve Şia gibi gruplar da Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'e muhalefet ederek Kur'an ve sünneti kendi hevesleri doğrultusunda yorumladıkları için heveslerine uyan insanlar türündendir. Kâfirler ve müşriklerin insanları saptırdıkları gibi bunlar da insanları kendi heveslerine uydurmaya ve sağlıklı yoldan çıkarmaya çalışırlar.

Öte yandan şer'-i şerife uygun olarak âyet ve hadislerden birtakım işaretler çıkarmak ise "hevese uyma" sayılmaz. Aksine bu iş, doğrudan doğruya bir irfan ve fazilettir. Şu halde bu tür işaret sahiplerine uymak, kendi heveslerine uyan dalalet ehline uymaya benzemez. Çünkü gerçek işaret sahipleri, zan ve tahmine değil, kesin bilgi ve görgüye dayanırlar.

Ayrıca dünya ehli de âhiret ehline kıyasla heves ehli sayılırlar. Çünkü evren bütünüyle bir bakıma hayalden ibarettir. Hayal peşinde koşan ise tam anlamıyla akıllı adam sayılamaz.

Behlül der ki: Günün birinde ben Basra sokaklarında gezerken ceviz ve bademlerle oynayan bir grup çocuğa rastladım. Onlara bakıp ağlayan bir çocuk dikkatimi çekti. Kendi kendime, herhalde diğer çocukların ellerinde bulunan şeylere sahip olamadığı için üzülüp ağlıyordur, diye düşündüm. Kendisi-

ne yaklaşıp: "Yavrucuğum, niye ağlıyorsun? Ben sana ceviz ve badem satın alırım; sen de arkadaşlarınla oynarsın" dedim. Bunun üzerine çocuk bana bakıp: "Behey geri zekâlı! Biz oyun için mi yaratılmışız?" dedi. Ben de : "Peki yavrucuğum, öyleyse niçin yaratılmışız?" dedim. Çocuk dedi ki: "Biz ilim ve ibadet için yaratılmışız." Bunun üzerine ben: "Âferin tebrik ederim; bunu nereden öğrendin?" dedim. Çocuk: "Ben bunu yüce Allah'ın: *'Sizi boşuna yarattığımızı ve huzurumuza çıkarılmayacağınızı mı sandınız?'* (Mü'minûn: 115) sözünden öğrendim," dedi. Daha sonra ben kendi kendime: "Vallahi bu çocuk benden daha akıllıdır " dedim.

120. «Günahın, açığını da, gizlisini de,» yani açık ve gizlisiyle bütün günahları **«terkedin.»** Nitekim günahlar bu iki türden ibarettir. Dolayısıyla hem kalblerin, hem de diğer organların tüm yaptıkları bu ifadenin içine girer. **«Şüphesiz ki»** açık ve gizli **«günah kazananlar»**; hatalı işler yapanlar, âhiret yurdunda **«yaptıklarından dolayı cezalandırılacaklardır.»** Ne olursa olsun, dünyada yaptıkları her şeyin karşılığını mutlaka göreceklerdir. Bu yüzden günahlardan sakınmak gerekir.

Kuşkusuz tüm günahkârlar tehlikeli bir durumda bulunmaktadırlar. Öyleyse ey günahkâr, aldanma! Çünkü, inayet-i ilâhiyenin her günahkâra nasip olması sözkonusu değildir. Başka bir deyişle sen, yüce Allah'ın bağışlanmalarını istediği kimselerden olduğunu bilemezsin. İlk plânda affedilenlerin sayısı azdır.

Rivayet edildiğine göre Mâik b. Dinar der ki: Ben Basra'da, cenaze taşıyan bir grup insana rastladım. Beraberinde cenazeyi uğurlayan başka kimseler yoktu. Onlara cenazenin hayattaki durumunu sordum, günahkârların ileri gelenlerinden olduğunu söylediler. Ben, namazını kılıp kabrine koydum ve bir gölgeliğe çekilip uyudum. Gökten iki meleğin inip kabrini açtıklarını gördüm. Birisi ölünün yanına indi ve diğer arkadaşına: "Cehennemliklerden olduğunu yaz" dedi ve şöyle ilâve etti: "Günahlara bulaşmamış bir tek organı bile yoktur..." Bunun üzerine arkadaşı dedi ki: "Acele etme gözlerini incele" O da: "Gözlerini inceledim Allah'ın yasakladığı şeylere bakmakla doludurlar" dedi. Bu kez: "Öyleyse kulaklarına bak" dedi. Bu sefer de: "Kulaklarına da baktım. Onlar da iğrençliklerle doludurlar" dedi. Bunun üzerine arkadaşı: "O zaman, dilini araştır" dedi. O da şu cevabı verdi: "Dilini de araştırdım. Dili de her türlü yasaklara bulaşmış ve haram işlemiştir." Bu kez arkadaşı: "Öyleyse ellerine bak" dedi. Bunun üzerine de: "Ellerini de araştırdım. Tamamen haram, şehvetler ve meşrû olmayan lezzet ve keyiflerle dolu olduğunu gördüm" cevabını verdi. Bu kez de arkadaşı: "Bir de ayaklarına bak" dedi. Bu sefer de

cevabı şu oldu: "Ayaklarını da inceledim. Onların da pisliklere ve iğrenç işlere bulaştıklarını gördüm..." Sonra tekrar: "Acele etme, müsaade et; bir de ben bakayım" dedi ve ikinci melek de kabrine inip yanında bir süre kaldı ve önceki arkadaşına: "Bak kardeşim, ben onun kalbini inceledim ve imanla dopdolu olduğunu gördüm. Öyleyse onun, rahmeti hak etmiş ve bağışlanmış mutlu bir kimse olduğunu yaz" dedi ve şöyle devam etti: "Yüce Allah'ın lütfu, onun hata ve günahlarını kuşatacak kadar geniştir."

Evet, bu husus iman sayesinde gerçekleşmişse de örnekleri azdır. Kısacası: *"Allah'ın ansızın yakalamasından ancak hüsrana uğrayan bir topluluk emin olur."* (A'râf: 99)

121. Kesilirken **«üzerine»** kasden **«Allah'ın adı zikredilmeyen»** hayvanların **«etleri»**ni **«yemeyin.»** Çünkü kişi, unutarak yaptığı işlerden sorumlu değildir. Öte yandan mü'minin kalbi, Allah'ın zikriyle dolu iken, üzerine Allah'ın adının zikredilmediği bir nesnenin girmesi uygun olmaz. Ayrıca Allah'tan başkası adına kesilen hayvanın yenilmesi de yasaktır. **«Bunu yapmak»**, yani yukarıda sözkonusu edilen hayvanları yemek **«Allah'ın yolundan çıkmaktır.»** Helâl olmayan bir şeyi işlemektir. Nitekim İmam Azam'a göre, kesim esnasında besmeleyi kasten terkedenin kestiği bir hayvanın etinin yenilmesi helâl değildir.

Öte yandan müşrikler, müslümanlarla tartışıp: "Nasıl oluyor da kendi öldürdüklerinizi yiyorsunuz da Allah'ın öldürdüğünü yemiyorsunuz?" diyorlardı. İşte bunun üzerine yüce Allah (c.c.) mü'minlere şöyle seslendi: **«Şüphesiz ki, şeytanlar»** yani iblis ve yandaşları leşlerin helâl olduğu hususunda **«sizinle mücadele etmeleri için dostlarına telkinlerde bulunurlar.»** Müşriklere vesvese verirler. **«Eğer»** haramı helâl kılma konusunda **«onlara uyarsanız»** ve bâtıl görüşlerine yardım ederseniz, **«muhakkak ki, Allah'a ortak koşanlar olursunuz.»** Çünkü, Allah'ın emirlerine uymayıp başkasına itaat eden O'na ortak koşmuş olur.

Rivayet edildiğine göre: *"Şeytan, üzerinde Allah adı zikredilmeyen yemeği mübah sayar."* [25] Yani Allah'ın adı anılmadan başlanılan yemekte birlikte olur. Başlanılmadığı sürece şeytanın müdahale imkânı yoktur. Şu halde

25- Bu hadisi Müslim, Ebû Davud ve Neseî tahric etmişlerdir. Ahmed b. Hanbel de Huzeyfe'den: *"Kuşkusuz, şeytan Allah'ın adının anılmadığı yemeği mübah kılar, ona müdahele eder"* ifadeleriyle uzun bir kıssanın içinde nakletmiştir. Ayrıca bkz. *el-Fethu'l-Kebir*, 1/307.

sofrada bulunanlardan en az birisinin besmele çekmesiyle sünnet yerine gelmiş olur. Başlangıçta besmele unutulduğunda, ne zaman hatırlanılırsa: "Başta ve sonda Allah'ın adıyla" anlamında "Bismillâhi evvelehü ve âhirehü" demek gerekir. Bu durumda işlenen kusur telâfi edilmiştir.

أَوَمَن كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ
فِي النَّاسِ كَمَن مَّثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِّنْهَا كَذَٰلِكَ
زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٢﴾ وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا
فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا ۚ وَمَا يَمْكُرُونَ
إِلَّا بِأَنفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢٣﴾ وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَن
نُّؤْمِنَ حَتَّىٰ نُؤْتَىٰ مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ ۘ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ
رِسَالَتَهُ ۗ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِندَ اللَّهِ وَعَذَابٌ
شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٤﴾

122. Ölü iken diriltip, kendisine insanlar arasında yürüyeceği bir nur verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp, ondan çıkamayan kimse gibi midir? İşte kâfirlere yaptıkları böyle süslü gösterildi.

123. Ve böylece her bir beldenin günahkârlarını orada hîlekârlık etsinler diye büyükler kıldık. Halbuki onlar hîlekârlığı ancak kendilerine yaparlar da farkında olmazlar.

124. Onlara bir âyet geldiği zaman: "Allah'ın peygamberlerine verilenin aynısı bize de verilmedikçe iman etmeyiz" dedi-

ler. Allah peygamberliğini nereye vereceğini daha iyi bilir. Suçlu olanlara, yaptıkları hilelerinden dolayı Allah katından bir zillet ve şiddetli bir azap erişecektir.

122. Rivayet edildiğine göre Ebû Cehil Hz. Peygamber'e işkembe pisliği fırlattı. Bunun üzerine Ebû Cehil'in yaptıkları Hamza'ya anlatıldı. O günlerde henüz müslüman olmayan Hamza, elinde bir yayla avdan dönüyordu. Hamza, Ebû Cehil'e rastladığında elindeki yay ile onun kafasına vurdu. Bunun üzerine Ebû Cehil: "Sen onun ne yaptığını görmüyor musun? Baksana getirdiği mesajlarla bize meydan okuyor, akıllarımızı küçümsüyor ve ilâhlarımıza sövüyor" dedi. Bunun üzerine Hamza: "Gerçekten siz insanların en geri zekâlılarısınız; yüce Allah'ı bırakıp taşlara tapıyorsunuz" dedi ve: "Eşhedü enlâ ilâhe illallahu vahdehû lâ şerîkeleh ve eşhedü enne Muhammeden abduhû ve rasûlüh" (Ben şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur, tektir ve ortaksızdır. Yine şahitlik yaparım ki Muhammed O'nun kulu ve rasûlüdür) diyerek müslüman olduğunu ilân etti. İşte bunun üzerine bu âyet-i kerime indi. Burada müşriklerin ölüye benzetilmesi sözkonusudur. Evet yüce Allah şöyle buyuruyor:

«**Ölü iken**» hidayetle «**diriltip,**» kendisine bir hayat ve algılama gücü verdiğimiz; bunun dışında ayrıca yine «**kendisine insanlar arasında**», onun sayesinde «**yürüyeceği bir nur verdiğimiz**», onu insanların kötülüklerinden emin kıldığımız «**kimse, karanlıklar içinde kalıp, ondan çıkamayan kimse gibi midir?**» Allah'ın hidayetiyle dalaletten kurtulup ilâhi delilleri kavrayabilen ve dolayısıyla hak ile bâtılı birbirinden ayırma gücüne sahip kimse, küfür karanlığında yüzmeye devam eden gibi midir?

«**İşte**» mü'minlere, iman süslü gösterildiği gibi «**kâfirlere yaptıkları böyle süslü gösterildi.**» Buradaki süslü gösterilmenin yaratılış noktasından Allah tarafından yapıldığını düşünmek mümkün olduğu gibi şeytan tarafından vesvese yoluyla yapıldığını düşünmek de mümkündür. Kısacası, kâfirler küfür ve günaha devam ettikleri sürece yaptıklarını süslü görürler ve bu süslemeyle küfür ve isyanda devam edip iman ve hidayet nuruna yönelmezler.

Buna göre hakkı tanıyan ve bilen ârif, bir nura sahiptir. Bu nur ile yolunu görür ve dilediği kadar gider. Marifetten yoksun olan câhil ise şaşkınlık vadisinde yolunu kaybeder... Gözü gören kimseyle görmeyen kimse, nasıl aynı değillerse; basîret sahibi kimseyle diğerleri, yani âlim ile câhil de bir ola-

maz. Bunun gibi Allahü Teâlâ hâl ehli ile söz ehlinin arasını ayırır, onlara farklı muamele eder. Buna göre insanın sahip olduğu nurun boyutu, kalbinin genişliğine ve marifet derecesine göredir. Kalb, yüce Allah'ın kudret eli arasındadır ve onu dilediği gibi çevirir. İşte bu yüzden, çeşitli hayır ve taatlar iman ehli için süslü gösterilmiştir. Onlara güzel görünür. Kâfirler için ise kötülükler ve günahlar süslenmiştir. Ancak kullar cebir ve zorunluluk baskısı altında değildirler; kendi iradelerini kullanarak karanlıklardan kurtulmaları mümkündür. Başka bir deyişle, yeteneklerini, yaratılış amacına yöneltmedikleri takdirde, tabiat ve nefsin karanlıkları arasında kalırlar.

123. «**Ve böylece**», yani Mekke fâsıklarını, ileri gelenler zümresine kattığımız gibi «**her bir beldenin günahkârlarını orada**» yani söz konusu beldede «**hîlekârlık etsinler diye büyükler**», ileri gelenler «**kıldık.**» Çünkü onlar çeşitli plân ve tuzak kurmaya daha çok muktedirdirler. Bâtıl inançlarını insanlara benimsetme yönünde daha çok etkindirler. Nitekim Kureyş ileri gelenleri, Mekke'ye giren her yolun başına dört adam yerleştirmişler ve insanları Hz. Muhammed'e gitmekten alıkoymakla görevlendirmişlerdi. Sözkonusu görevliler gördükleri herkese: "Aman, sakın bu adama yaklaşmayın. Çünkü o yalancı bir sihirbazdır" diyerek Hz. Muhammed (s.a.v.)'i kötülüyorlar ve insanların onunla görüşmesine engel olmaya çalışıyorlardı.

Her ülkenin en güçsüz ve en zayıf olanlarını gönderdiği her peygamberin yoldaşı yapmak Allah'ın bir kanunu idi. Nitekim Hz. Nuh'un kavmi kendisine: *"Sana rezil ve bayağı kişiler tabi olmuşken, biz sana iman eder miyiz?"* (Şuara: 111) demişlerdi. Ayrıca, gizliden gizliye çeşitli planlar kurmaları ve bozgunculuk yapmaya çalışmaları için yoldan çıkanlarını ileri gelenlerden yapması da yine ilâhi kanunun bir parçasıydı. Âyette Hz. Peygamber (s.a.v.) teselli ediliyor.

«**Halbuki onlar, hîlekârlığı ancak kendilerine yaparlar da farkında olmazlar.**» Çünkü bunun sorumluluğu onlara aittir. Kurdukları tuzağın başkasına zarar verdiğini zannederler.

124. Bir önceki âyette bir beldedeki fâsıkların, oradaki ileri gelenler, mal ve mevki bakımından seçkin bir konumda bulunanlar olduğu belirtildikten sonra bu âyette Mekke reislerinin işlemiş oldukları suç ve fısk belirtilmiştir. Bu durum âyette şöyle belirtilir:

«**Onlara**» Hz. Muhammed'in peygamberliğinin doğruluğunu kanıtlayan «**bir âyet geldiği zaman: 'Allah'ın Peygamberlerine verilenin aynısı bize**

de verilmedikçe»; bize de vahiy ve kitap gönderilmedikçe **«iman etmeyiz' dediler.»**

Rivayet edildiğine göre Ebû Cehil şöyle demiştir: "Biz Abdülmenaf oğullarıyla tıpkı iki yarış atı gibi şan ve şeref konusunda yarıştık. Sonuçta bize: 'Bizden, kendisine vahiy gönderilen bir peygamber çıktı', dediler. Vallahi, ona vahiy geldiği gibi, bize de gelmedikçe biz bu işe razı olmayız." İşte bunun üzerine bu âyet inmiştir. [26]

Kısacası, Mekke halkı, Hz. Muhammed'e verilen nûbüvvet ve risaletin aynısının kendilerine verilmesini istiyor ve kendilerinin, uyan kimseler değil, uyulan kimseler olmasını istediklerini ortaya koyuyorlardı. Kuşkusuz herhangi bir adama "iman et" denildiğinde: "Hayır, Allah beni peygamber yapmadıkça iman etmem" karşılığını vermesi, akılsızlığın doruk noktasıdır.

Buradaki âyette geçen *"Peygamberler"* ifadesinden amaç, Hz. Peygamber (s.a.v.)'dir. Kendisini yüceltme amacıyla çoğul olarak kullanılmıştır. **«Allah peygamberliğini nereye»** yani kime **«vereceğini»**, peygamberlik için en uygun olan yeri her şeyden **«daha iyi bilir.»** Bunlar ise peygamberliğe lâyık değildirler. Çünkü peygamberlik için ehliyet ölçüsü soy ve mal değil, kişisel erdemliktir.

«Suçlu olanlara» bekledikleri peygamberlik şerefi yerine sürekli olarak **«yaptıkları hilelerinden dolayı»** kıyamet gününde **«Allah katından bir zillet ve şiddetli azap erişecektir.»** Şu halde peygamberlik, çalışılarak elde edilen bir şey değil, ilâhî bir tensibtir. O'nun tahsisiyle gerçekleşir. Buna göre kişi, bütün şart ve sebeplerini yerine getirse bile, kendi kendine o makama ulaşamaz.

فَمَنْ يُرِدِ اللّٰهُ اَنْ يَهْدِيَهٗ
يَشْرَحْ صَدْرَهٗ لِلْاِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ اَنْ يُضِلَّهٗ يَجْعَلْ صَدْرَهٗ

26- Bkz. Vahidi, *Esbâbu'n-Nüzûl*, 131; *Tefsiru'l-Bahri'l-Muhit, 4/216.*

ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ ۚ كَذَٰلِكَ يَجْعَلُ
اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢٥﴾ وَهَٰذَا صِرَاطُ رَبِّكَ
مُسْتَقِيمًا ۗ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾ لَهُمْ
دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٧﴾
وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْثَرْتُمْ مِنَ الْإِنْسِ ۖ
وَقَالَ أَوْلِيَاؤُهُمْ مِنَ الْإِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَغْنَا
أَجَلَنَا الَّذِي أَجَّلْتَ لَنَا ۚ قَالَ النَّارُ مَثْوَاكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا
إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ ۗ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٢٨﴾

125. Allah kimi hidayete erdirmek isterse, onun gönlünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmak isterse, sanki göğe yükseliyormuş gibi gönlünü dar ve sıkıntılı kılar. İşte böylece Allah, iman etmeyenlerin üzerine azap yağdırır.

126. İşte Rabbinin doğru yolu budur. Şüphesiz Biz, hatırlayıp ibret alan bir kavim için âyetleri geniş bir şekilde açıkladık.

127. Rablerinin katında onlara güven yurdu vardır. Yaptıkları iyi amelden dolayı, Allah onların dostudur.

128. Allah, onların hepsini bir araya topladığı gün: "Ey cin topluluğu! İnsanların çoğunu yoldan çıkardınız" (buyurur.) İnsanlardan, cinlerin dostu olanlar da şöyle derler: "Rabbimiz! Biz birbirimizden faydalandık. Nihayet bize tayin ettiğin vâdemize ulaştık." Allah da: "Sizin durağınız cehennemdir.

Orada, Allah'ın dilediği müstesna, ebedî olarak kalacaksınız" buyurur. Şüphesiz Rabbin, hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyi çok iyi bilendir.

125. «Allah kimi hidayete erdirmek», doğru yolu ona gösterip iman etmeye muvaffak kılmak **«isterse, onun gönlünü İslâm'a açar.»** Böylece gönlü genişler ve enginleşir. Başka bir deyişle, yüce Allah kimin iman etmesini dilerse, kalbini bu işe yatkın kılar. Gönlünde imana aykırı bir şey bırakmaz, arındırır.

Bu âyet indiğinde sahabe Hz. Peygamber (s.a.v.)'e *"gönül açma"*nın açıklamasını sordular. Hz. Peygamber (s.a.v.) de şu cevabı verdi: *"O, bir nurdur. Yüce Allah onu, mü'minin kalbine yerleştirir. Böylece genişler ve enginleşir."* Daha sonra tekrar bunun bir belirtisi var mıdır, diye sordular. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Evet, ebedî olan âhiret yurduna eğilimli olmak; aldatıcı dünyadan uzaklaşmak ve gelmeden önce ölüme hazırlıklı olmak, bu nurun başlıca belirtisidir."* [27] buyurdu.

«Kimi de saptırmak isterse,» yani iradesini ona yöneltmesi için, içinde dalaleti yaratırsa **«sanki göğe yükseliyormuş gibi gönlünü dar ve sıkıntılı kılar.»** Böylece, hakkı kabul etmez ve gönlüne iman girmez. Yani yüce Allah, kimin küfrünü dilerse, imana engel olan manilerini çoğaltır, küfre sürükleyen sebeplerini güçlendirir, gönlünü olağanüstü bir biçimde darlaştırır.

Buradaki göğe yükselme benzetmesiyle ilgili olarak İmam Fahreddin er-Râzî Tefsirinde der ki: "Bu hususu iki noktada değerlendirmek mümkün: Birincisi; Nasıl göğe yükselmesi istenen bir adama bu görev ağır gelir, bu işi gözünde büyütüp nefret eder ve kaçıp yanaşmak istemezse, tıpkı bunun gibi kâfir imandan kaçar ve bu husus ona son derece ağır gelir. İkincisi; kalbi, iman ve İslâm'dan o denli uzaklaşır ki bu uzaklık, yerden göğe çıkan birisinin katettiği mesafe kadar olur."

«İşte böylece Allah, iman etmeyenlerin üzerine azap» ve lânet **«yağdırır»**; onları rezil ve perişan eder. Burada zamir kullanılarak "onlar" denilmeyip bunun yerine *"iman etmeyenler"* kelimesi kullanılarak, kâfirlerden açık isimle söz edilmesi küfür ve isyanda ısrar ettiklerine ve imana hiç yanaşmadıklarına işaret etmek içindir.

27- Bu hadisi İbn Ebî Hâtem tahric etmiştir. İbn Kesîr de bu hadisle ilgili olarak: "Bunun birbirini destekleyen mürsel ve muttasıl pekçok rivayet yolları vardır" demektedir.

126. «İşte Rabbinin doğru yolu budur.» Yani Kur'an'ın getirdiği açıklamalardır. Rabbin tarafından kabul edilen, içinde en ufak bir eğrilik bulunmayan ve cennete ulaştıran yol bundan ibarettir. **«Şüphesiz Biz, hatırlayıp ibret alan»** ve öğüt kabul eden **«bir kavim için âyetleri geniş bir şekilde»** ve birbirine karışmayacak bir biçimde **«açıkladık.»** En çok ders alanlar, kendileri olduğu için burada özellikle *"hatırlayıp ibret alan bir kavim"* den söz edilmiştir.

127. «Rablerinin katında», O'nun ikramı ve ziyâfetinde **«onlara güven yurdu»** olan cennet, Dâr'us-Selâm **«vardır.»** Orada her türlü kötülükten korunmuşlardır. **«Yaptıkları iyi»** ve sâlih **«amelden dolayı Allah onların dostudur.»** Onları sever, korur ve düşmanlarına karşı onlara yardım eder.

Kuşkusuz, yüce Allah, imanın güzelliğine ve küfrün çirkinliğine dikkat çekmiş, sâlih olan ve olmayan kimsenin durumunu belirtmiş, peygamberlerin ve velilerin yollarına teşvik etmiştir. Öte yandan sâlih amelin Allah dostluğuna sebep olduğunu ve kişinin güven yurdu olan Cennete girmesini doğurduğunu açıklamıştır. Evet Cennete giren, Allah'ın azabından kesin olarak kurtulur. Kısacası: *"Allah iman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır."* (Bakara: 257)

Allah'ım! Bizi dosdoğru yola giren ve sağlıklı bir kalble senin tarafına ulaşan ve senin acıklı azabından kurtulan kimselerden eyle. Ey Kerîm ve Rahîm olan yüce Allah'ım, bu duâmızı kabul et!

128. Ey Muhammed! Mekke halkına ve diğer insanlara şunu hatırlat: **«Allah, onların hepsini»**, cin ve insanların tümünü kıyamet sahnesinde **«bir araya topladığı gün»**, azarlayıcı bir ifadeyle cinlere: **«'Ey cin topluluğu!»** Yani ey şeytanlar güruhu! **«İnsanların çoğunu yoldan çıkardınız' (buyurur.)»** Cinlere, gizlenmek anlamına gelen "cin" isminin verilmesinin sebebi, insanlardan gizlenip görünmedikleri içindir.

«İnsanlardan, cinlerin» yani şeytanların **«dostu»** olup onlara uymuş **«olanlar da şöyle derler: 'Rabbimiz! Biz birbirimizden faydalandık. Nihayet bize tayin ettiğin vâdemize ulaştık.'»** İnsanlar cinlerden, cinler de insanlardan yararlandı, sonra kıyamet günü geldi çattı. Kuşkusuz bu, şeytanlara uyduklarına ilişkin insanların itirafı ve pişmanlığıdır. Şeytanlar insanları kötü yollara yöneltmek ve bu yolları onlara kolaylaştırmak sûretiyle onlara yarar sağlamışlar, insanlar da şeytanlara uymak ve emeklerini boşa çıkarmamak sûretiyle onlara bir tür fayda temin etmişlerdir. Çünkü emri dinlenilen başkan,

kendisine uyan insanların ona boyun eğmesiyle, bir bakıma fayda görür. İşte, şeytanlara uyan insanların, karşılıklı olarak sağladıklarını belirttikleri yararın açıklaması bundan ibarettir.

«Allah da: 'Sizin durağınız» ve varış yeriniz **«cehennemdir. Orada, Allah'ın dilediği müstesna, ebedî olarak kalacaksınız' buyurur.»** Buna göre, tevbe edip Allah'a dönenlerin durak yeri cehennem olmayacaktır. Şu halde âyette geçen *"Allah'ın dilediği müstesna"* ifadesiyle ebedî cehennemliklere değil, dünyadaki tevbe ehline işaret edilmiştir.

Bir kısım müfessirlere göre ise *"Allah'ın dilediği müstesna"* ifadesinin açıklaması: "Allah'ın dilediği zamanlar, yani ateşten zemheri soğuğuna götürülmelerini istediği vakitler hariç..." şeklindedir. Buna göre cehennemlikler, Allah'ın dilediği vakitler dışında cehennem azabını ebedî olarak tadacaklardır. Nitekim, cehennem ehlinin bazı vakitlerde, içinde zemherî soğuğu bulunan bir vâdiye nakledilecekleri, orada sızlanarak tekrar cehenneme götürülmeyi istiyecekleri rivayet edilir. Şu halde buradaki istisna, onlarla alay etme amacına yöneliktir.

Celaleyn Tefsiri'nde ise *"Allah'ın dilediği müstesna"* ifadesi, "Kaynar su karıştırılmış içecekler verilmek üzere çıkarılacakları vakit hariç" şeklinde açıklanmıştır. Çünkü bu içecekler dışarda yer alır. Nitekim yüce Allah: *"Sonra onların dönüp varacakları yer cehennemdir"* (Saffat: 68) buyurmuştur. Başka bir görüşe göre de bu ifadeden amaç, cehenneme girmeden önceki vakittir. Yani Allah'ın ertelemesini dilediği vakit hariç, bunların ebedî yeri cehennemdir.

«Şüphesiz Rabbin,» bütün yaptıklarında **«hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyi»** bu arada cinlerin ve insanların durumlarını, yaptıklarını ve hak ettiklerini **«çok iyi bilendir.»**

وَكَذَٰلِكَ
نُوَلِّي بَعْضَ ٱلظَّٰلِمِينَ بَعْضًۢا بِمَا كَانُوا۟ يَكْسِبُونَ ﴿١٢٩﴾ يَٰمَعْشَرَ
ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ

اٰيٰتِي وَيُنْذِرُونَكُمْ لِقَآءَ يَوْمِكُمْ هٰذَا ۚ قَالُوا شَهِدْنَا عَلٰٓى أَنْفُسِنَا
وَغَرَّتْهُمُ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوا عَلٰٓى أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا
كٰفِرِينَ ﴿١٣٠﴾ ذٰلِكَ أَنْ لَمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ
وَأَهْلُهَا غٰفِلُونَ ﴿١٣١﴾ وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا ۚ وَمَا رَبُّكَ
بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٢﴾

129. İşte Biz böylece, kazandıkları günahlardan dolayı zâlimlerin bir kısmını diğer bir kısmının başına dikeriz.

130. "Ey cin ve insan topluluğu! İçinizden size âyetlerimi okuyan ve sizi bu gününüze kavuşacağınız hususunda uyaran peygamberler gelmedi mi?" Onlar: "Kendi aleyhimize şahidiz" derler. Dünya hayatı onları aldattı ve kendi aleyhlerine kâfir olduklarına dair şahitlik ettiler.

131. Bu böyledir. Çünkü Rabbin, bir ülkeyi, halkı gaflette iken zulümleri sebebiyle helâk edici değildir.

132. Herkesin yaptığı işlerden dolayı dereceleri vardır. Rabbin, onların yaptıklarından habersiz değildir.

129. «İşte Biz böylece,» insan ve cinlerin âsîlerini yardımsız bıraktığımız gibi **«kazandıkları günahlardan dolayı»**, işlemiş oldukları küfür ve isyan suçundan ötürü **«zâlimlerin bir kısmını diğer bir kısmının başına dikeriz.»**Onlardan diğer bir kısmına musallat ederiz.

İbn Abbas şöyle rivayet etmiştir: "Yüce Allah (c.c.) bir milletin iyiliğini istediğinde, başlarına iyi kimseleri hâkim kılar. Bir kavmin kötülüğünü murad

ettiğinde ise idarelerini kötü kimselerin eline verir."

Bir kısım ilâhî kitaplarda şu ifadeler yer alır: "Ben hükümdarlar hükümdarı olan yüce Allah diyorum ki: Hükümdarların kalbleri benim elimdedir. Bana itaat ederlerse, hükümdarlarını kendileri hakkında rahmete çeviririm. Bana karşı gelirlerse, başlarındaki hükümdarları onlar için azaba çeviririm. Dolayısıyla hükümdarların dedikodusunu yapmayı bırakın da bana yönelin, tevbe edin. Ben başınızdakileri size merhametli kılarım."

130. Kıyamet gününde yüce Allah (c.c.) bütün cinlere ve insanlara diyecek ki: «**'Ey cin ve insan topluluğu!»** Dünyada iken «**içinizden**», sizin aranızdan «**size âyetlerimi**» ve gönderdiğim kitapları «**okuyan ve sizi bu**» kıyamet «**gününüze kavuşacağınız hususunda uyaran**» Allah tarafından görevlendirilmiş «**peygamberler gelmedi mi?'**» Kuşkusuz, hem cinlerin, hem de insanların mükellef oldukları, yani sorumluluk taşıdıkları ittifakla belirtilmiştir. Ancak kendilerine gönderilen peygambere gelince bu, kendi cinslerinden olduğu gibi, farklı cinsten yani insanlardan da olabilir. Farklı oluşu, kendisinden yararlanmaya engel olmaz. Bu durumda, seçkin olanlar peygamberin mesajlarını alıp onun bir elçisi olarak bu mesajları kendi milletine iletmesi caizdir.

Öte yandan, bizim peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'in, hem cinlerin, hem de insanların peygamberi olduğuna ilişkin görüş birliği vardır. Ondan önceki peygamberler ise sadece kendi kavimlerine gönderilmişlerdir. Hz. Süleyman (a.s.) da, genel peygamberlik göreviyle cinlere gönderilmemiş, hükümdar, yönetici ve idareci olarak vazifelendirilmiştir.

Buna göre âyette geçen *"içinizden"* ifadesi, ya yukarıdaki birinci açıklamaya işaret eder, yani peygamberlerin hem insanlardan, hem de cinlerden olabileceğini belirtir. Ya da ikinci açıklamaya işaret eder. Peygamberlerin yalnız insanlardan olabileceğini vurgular. Ancak "Ey cin ve insan topluluğu!" şeklinde de hitabedilerek hem cinlere, hem insanlara birlikte seslenilmesi *"içinizden"* ifadesinin kullanılmasını doğru kılmıştır. Bu ifadenin benzeri başka yerlerde de geçer. Meselâ tatlı sulu denizlerden değil, yalnız tuzlu sulu denizlerden inci ve mercan çıkarıldığı halde, birlikte anıldıkları için: *"O iki denizden inci ve mercanlar çıkar"* (Rahman: 22) denilmiştir.

İşte yüce Allah'ın *"size... peygamberler gelmedi mi?"* sorusuna karşılık «**Onlar: 'Kendi aleyhimize şahidiz' derler.**» Aslında bu, inkârcılık yaptık-

larını ve ilâhî azabı hak ettiklerini dile getiren bir itiraftır. **«Dünya hayatı onları aldattı.»** Bu yüzden iman etmediler **«ve kendi aleyhlerine kâfir olduklarına»** dünyada iken ilâhî âyet ve uyarıları inkâr ettiklerine **«dair»** âhirette **«şahitlik ettiler.»** Bu da, görüşlerinin yanlışlığına ve isabetsizliğine işaret eder. Çünkü onlar, dünya hayatına aldanarak, âhiretten bütünüyle yüz çevirdiler. Sonuçta inkârcılıklarını itiraf etmek zorunda kalarak ebedî azaba teslim oldular.

131. «Bu böyledir.» Rabbin, uyarıcı peygamberler göndermiştir. **«Çünkü Rabbin, bir ülkeyi, halkı gaflette iken zulümleri sebebiyle helâk edici değildir.»** Açıklayıcı peygamberler göndermeden, sırf yaptıkları zulümlerden dolayı kimseyi yok etmez. Günahsız olarak kimseyi azaplandırmamak ilâhî bir kanundur. Kişi emredileni yapmaz, yasaklananı yaparsa günahkâr olur. Bu da peygamberlerin uyarmasından sonra olur. Allah peygamber göndermeden hiç bir millete azab etmez.

132. Mü'min olsun, kâfir olsun, cin ve insanlardan bütün mükellefler için **«herkesin yaptığı işlerden dolayı dereceleri»**, mertebeleri **«vardır.»** İyi veya kötü yaptıkları tüm işlere karşılık farklı konumlarda bulunurlar. İyilik yapan sâlih insanların cennette birtakım dereceleri olduğu gibi, müşrikler için de cehennemde yer alan, zorlukları farklı biri diğerinden daha şiddetli mertebeler bulunur. *"Derece"* kelimesi, genellikle iyiliklerin sıralamasında kullanıldığı için, âyette geçen "derece" ifadesi "mertebe" olarak açıklanmıştır. Çünkü kâfirler için sevap diye bir şey söz konusu değildir. **«Rabbin onların yaptıklarından habersiz değildir.»** Yaptıkları amellerin O'ndan gizli kalması söz konusu olamaz. Yani herkese yaptığının karşılığını verecektir.

وَرَبُّكَ ٱلْغَنِىُّ ذُو ٱلرَّحْمَةِ ۚ إِن يَشَأْ
يُذْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنۢ بَعْدِكُم مَّا يَشَآءُ كَمَآ أَنشَأَكُم مِّن
ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ ءَاخَرِينَ ﴿١٣٣﴾ إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَءَاتٍ ۙ وَمَآ أَنتُم بِمُعْجِزِينَ ﴿١٣٤﴾

قُلْ يَٰقَوْمِ ٱعْمَلُوا۟ عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّى عَٰمِلٌ ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَن
تَكُونُ لَهُۥ عَٰقِبَةُ ٱلدَّارِ ۖ إِنَّهُۥ لَا يُفْلِحُ ٱلظَّٰلِمُونَ ﴿١٣٥﴾

133. Rabbin, zengindir. Merhamet sahibidir. Sizi, başka bir kavmin soyundan getirdiği gibi, dilerse, sizi de yok edip, sizden sonra yerinize dilediğini getirir.

134. Size vâdedilen şeyler mutlaka gelecektir ve siz (Allah'ı) âciz bırakamazsınız.

135. De ki: "Ey kavmim! Gücünüzün yettiğini yapın. Muhakkak ki, ben de yapacağım. Yakında o yurdun âkıbetinin kimin olacağını (kimin iyi sonuçlar elde edeceğini) bileceksiniz." Şüphesiz ki zâlimler, kurtuluşa eremezler.

133. «Rabbin zengindir.» Hiçbir şeye muhtaç değildir ve hiç kimsenin ibadetine ihtiyacı yoktur. **«Merhamet sahibidir.»** Mükemmelleştirmek için sorumluluk verir, şefkat eder, günahkârları hemen cezalandırmaz, süre verir.

«Sizi,» niteliklerinizi taşımayan **«başka bir kavmin soyundan getirdiği gibi, dilerse, sizi de»** ey günahkârlar **«yok edip, sizden sonra»**, sizi yok edip helâk ettikten sonra **«yerinize dilediğini getirir.»** Onlar Allah'a sizden daha çok itaatkâr olurlar. Ancak, size acıdığı için bırakmış, yok etmemiştir. Âyette geçen *"başka bir kavim"* den amaç, Hz. Nuh'un gemisindeki kavimdir.

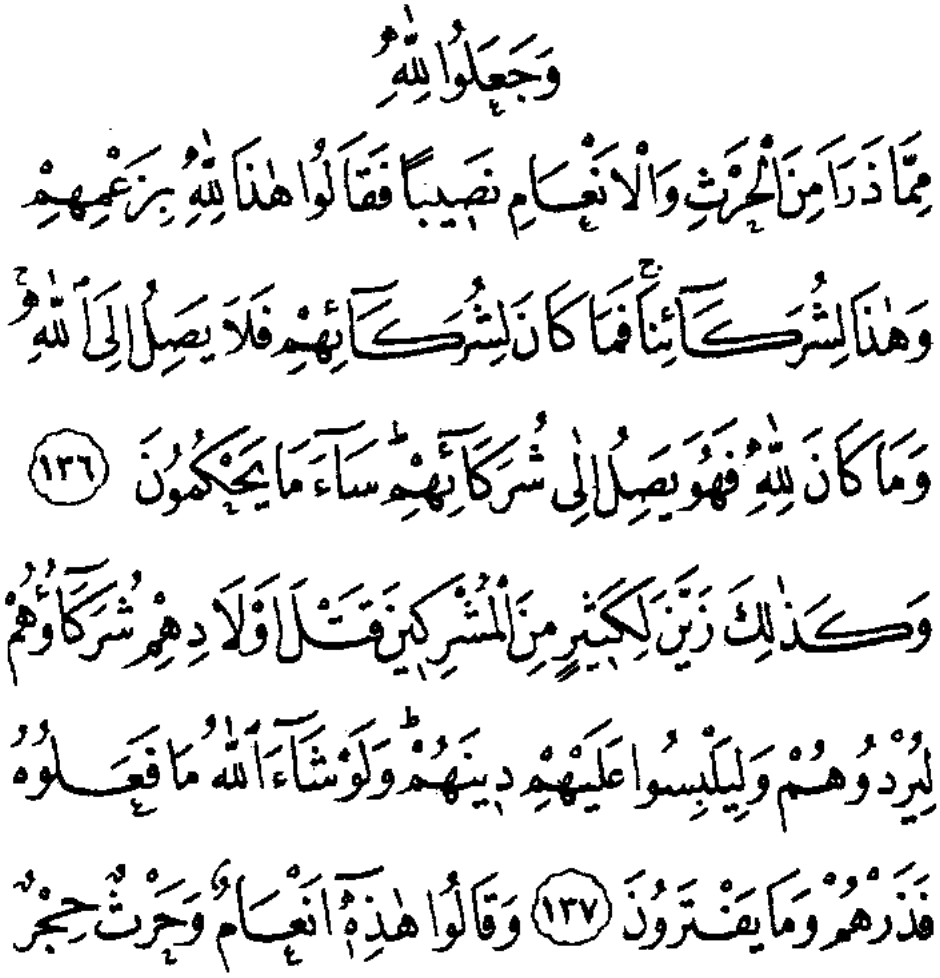
134. «Size vâdedilen» haşir ve azap gibi **«şeyler mutlaka gelecektir.»** Bunda şüphe yoktur. **«Ve siz»** Allah'ı **«âciz bırakamazsınız.»** Bunların gelmesine engel olamazsınız, bunlardan kurtulamazsınız. Başvurmadık hiçbir çare bırakmasanız bile bunlardan kurtuluş yoktur.

135. Ey Muhammed! Mekke halkına **«de ki: 'Ey kavmim! Gücünüzün yettiğini yapın.»** Küfür ve düşmanlık konusunda bütün gücünüzü kullanın. **«Muhakkak ki, ben de»** İslâm'da kararlılık göstermek, sabretmek ve sâlih

amellere devam etmek gibi bana emredilenleri **«yapacağım.»** Yukarıdaki *"yapın"* emri, aslında bir tehdittir. **«Yakında o yurdun âkıbetinin kimin olacağını»**, kimin iyi sonuçlar elde edeceğini **«bileceksiniz.'»** Âkıbetin, kimin lehinde olacağını göreceksiniz. **«Şüphesiz ki zâlimler,»** yani kâfirler **«kurtuluşa eremezler.»** Umduklarını bulamazlar.

Kuşkusuz kurtuluşun çaresi, ilim ve amele sarılmak, dünyayı ve tembelliği terketmektir. Anlatıldığına göre, adamın birinin yanına fakirlerden biri girmiş ve dünya malı adına hiçbir şey bulamamış. Bunun üzerine ona: "Hiçbir şeyiniz yok mu?" diye sormuş. Adam şu cevabı vermiş: "Evet, iki dünyamız var. Birisi güvenlik ve emniyet yurdu, ikincisi de korku yurdudur. Biz, elde ettiğimiz her şeyi güvenli evimizde, yani âhirette koruma altına alıyoruz." Bunun üzerine, fakir: "Ama, bu dünyaya da birtakım şeyler lâzım" deyince adam: "Bu dünya sahibi bizi burada bırakacak değildir. Çünkü dünya bir emanettir. Emanet ise asıl sahibine döner," cevabını vermiş.

Şu halde iyi âkibetleri elde edecek olanlar, sâlih ve hayırlı kimselerdir. Bunlar gece-gündüz Allah için çalışırlar ve hiçbir vakit O'ndan ayrılmazlar.

لَا يَطْعَمُهَآ إِلَّا مَن نَّشَآءُ بِزَعْمِهِمْ وَأَنْعَٰمٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا
وَأَنْعَٰمٌ لَّا يَذْكُرُونَ ٱسْمَ ٱللَّهِ عَلَيْهَا ٱفْتِرَآءً عَلَيْهِ ۚ سَيَجْزِيهِم
بِمَا كَانُوا۟ يَفْتَرُونَ ﴿١٣٨﴾ وَقَالُوا۟ مَا فِى بُطُونِ هَٰذِهِ ٱلْأَنْعَٰمِ خَالِصَةٌ
لِّذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰٓ أَزْوَٰجِنَا ۖ وَإِن يَكُن مَّيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَآءُ ۚ
سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ ۚ إِنَّهُۥ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٣٩﴾ قَدْ خَسِرَ ٱلَّذِينَ
قَتَلُوٓا۟ أَوْلَٰدَهُمْ سَفَهًۢا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا۟ مَا رَزَقَهُمُ ٱللَّهُ ٱفْتِرَآءً
عَلَى ٱللَّهِ ۚ قَدْ ضَلُّوا۟ وَمَا كَانُوا۟ مُهْتَدِينَ ﴿١٤٠﴾

136. Allah'ın yarattığı ekin ve hayvanlardan O'na pay ayırdılar. Ve kendi iddialarına göre: "Bu Allah'ındır. Şu da ortaklarımızındır" dediler. Ortakları için ayırdıkları Allah için verilmezdi. Fakat Allah için ayırdıkları ortakları için verilirdi. Bu hükümleri ne kötüydü!

137. Yine ortakları, müşriklerden çoğuna çocuklarını öldürmeyi hoş gösterdi ki, müşriklerin helâk olmalarına ve dinlerinde şüpheye düşmelerine sebep olsunlar. Eğer, Allah dileseydi bunu yapamazlardı. Onları iftiraları ile başbaşa bırak.

138. Onlar, bâtıl zanlarıyla: "Şu hayvanlarla ekinler yasaktır. Onları bizim dilediğimizden başkası yiyemez. Şu hayvanların da sırtları binmeye ve yüklemeye haram kılınmıştır" dediler. Ayrıca bir kısım hayvanlar da vardır ki, Allah'a iftira ederek Allah'ın adını onların üzerine zikretmezler. Allah onları, yaptıkları iftira sebebiyle cezalandıracaktır.

139. Onlar: "Bu hayvanların karınlarındaki şeyler sadece

erkeklerimize ait olup kadınlarımıza haramdır" dediler. Eğer ölü doğarsa, o zaman hepsi onda ortaktır. Allah onların bu yanlış vasıflandırmalarının cezasını verecektir. Şüphesiz ki O, hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyi çok iyi bilendir.

140. Hiçbir bilgiye dayanmadan beyinsizce çocuklarını öldürenler ve Allah'a iftira ederek, O'nun kendilerine verdiği rızkı haram kılanlar, muhakkak ki hüsrandadırlar. Onlar, doğru yoldan sapmışlardır. Hidayete erecek de değillerdir.

136. Arap müşrikler, «**Allah'ın yarattığı ekin ve hayvanlardan**» hem «**O'na**», hem de O'na ortak koştukları tanrılarına «**pay ayırdılar ve kendi**» bâtıl «**iddialarına göre: 'Bu Allah'ındır. Şu da ortaklarımızındır' dediler.**» Allah'ın emri dışında böyle bir paylaştırmada bulundular. Bir kısmını Allah'a, bir kısmını da mallarında, ticaretlerinde ziraatlarında, hayvanlarında ve başka şeylerinde kendilerine ortak kabul ettikleri sahte tanrılarına ayırdılar. Şu halde buradaki *"şürekâ'"* ifadesi"şirk" kelimesinden değil, "şeriket" kelimesinden türemiştir. Yani "ortak koştuklarımız" değil, "ortaklarımız" anlamındadır.

Rivayet edildiğine göre müşrikler, ekinlerinden ve diğer mahsüllerinden bir kısmını Allah'a ayırarak misafirlere ve yoksullara harcıyorlar, bir kısmını da kendi putlarına ve tanrılarına ayırıp onlara hizmet edenler için harcıyor, putlara birtakım adaklar sunmak için kullanıyorlardı. Hatta Allah'ın payı olarak ayırdıkları şeyin daha değerli olduğuna kanaat getirdiklerinde, vazgeçip kendi tanrılarına tahsis ediyorlardı. Ancak, tanrıları için ayırdıkları şeyin daha kıymetli ve üstün olduğunu gördüklerinde ise "Allah zengindir" bahanesiyle ilâhlarına bırakıveriyorlardı. Kuşkusuz bu, kendi sahte ilâhlarını daha çok sevmelerinden kaynaklanıyordu.

«**Ortakları için ayırdıkları**» ürün ve hayvanlar «**Allah için**» yoksullara ve misafirlere «**verilmezdi.**» Allah istese kendi payını çoğaltabilir diyorlardı. «**Fakat Allah için ayırdıkları**» pay «**ortakları için verilirdi.**» Ortakları için ayırdıkları payı yeterli görmedikleri zaman, Allah için ayrılmış olan ve artan ve çoğalan payı ilâhlarına ait kılarlardı. Allah'a karşı sahte ilâhları tercih etmeleri hususuna ilişkin «**bu hükümleri ne kötüydü!**»

137. «**Yine ortakları,**» cinlerden ve Kâbe'ye bakanlardan dostları tıpkı yukarıdaki olay gibi, «**müşriklerden çoğuna**» kız «**çocuklarını öldürmeyi**

hoş gösterdi ki, müşriklerin helâk olmalarına ve dinlerinde şüpheye düşmelerine sebep olsunlar.» Cahiliye döneminde insanlar, yoksulluk ya da evlendirme korkusuyla kız çocuklarını diri diri gömüyorlardı. Onlardan biri: "Şu şu nitelikte ve şu kadar sayıda erkek çocuğa sahip olursam, onların birisini kurban ederim" diye yemin ediyordu. İşte bu şekilde ortakları, müşrikleri yoldan çıkarıyor ve ataları İsmail'in dininde şüpheye düşürüyorlardı.

«**Eğer Allah dileseydi**» müşrikler «**bunu yapamazlardı.**» Kendilerine hoş gösterilen öldürme eylemini gerçekleştiremezlerdi. Ey Muhammed! «**Onları iftiralarıyla başbaşa bırak!**» "Kızlarımızı canlı canlı gömmeyi Allah bize emretti" şeklindeki iftiralarıyla başbaşa bırak. Engel olabildiği halde Allah onları yaptıklarıyla başbaşa bıraktığına göre, sen de onları iftiralarıyla başbaşa bırak! Çünkü onların sorgulanacakları gün elbette gelecektir!...

138. «**Onlar,**» yani müşrikler «**bâtıl zanlarıyla**», hiçbir delile dayanmaksızın: «'**Şu hayvanlarla ekinler yasaktır**», yani haramdır. «**Onları bizim dilediğimiz**» yani kadınlar değil, putların hizmetçileri ve erkekler «**den başkası yiyemez. Şu hayvanların da sırtları binmeye ve yüklemeye haram kılınmıştır' dediler.**» Bu hayvanlardan amaçları ise daha önce Mâide sûresinde (Âyet: 103) adı geçen "Bahîre, Sâibe ve Hâmi" dedikleri hayvanlardır. «**Ayrıca bir kısım hayvanlar da vardır ki,**» putları için keserken «**Allah'a iftira ederek Allah'ın adını onların üzerine zikretmezler.**» Yani Allah'ın adını değil, putlarını anarak Allah'a iftirada bulunurlar. İşte «**Allah onları yaptıkları iftira sebebiyle cezalandıracaktır.**»

139. «**Onlar**», yani o müşrikler, Bahîre ve Sâibe dedikleri hayvanların yavrularına işaret ederek: «'**Bu hayvanların karınlarındaki şeyler sadece erkeklerimize ait olup kadınlarımıza haramdır' dediler.**» Doğacak yavruların sadece erkeklere ait olduğunu, kadınların bundan yararlanamayacağını ileri sürdüler. «**Eğer ölü doğarsa o zaman**» erkeği ve kadınıyla «**hepsi onda**», yani hayvanların karınlarındaki şeylerde «**ortaktır.**» Hepsi yerler. «**Allah onların bu yanlış vasıflandırmalarının**», yani helâl ve haram kılma konusunda Allah'a iftira ettikleri yanlış değerlendirmelerinin «**cezasını verecektir.**» Kesinlikle karşılıksız bırakmayacaktır. «**Şüphesiz ki O, hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyi çok iyi bilendir.**» Yaptıklarını bildiği şeyleri karşılıksız bırakmaması O'nun hikmetinin gereğidir.

140. Yemin olsun ki, «**hiçbir bilgiye dayanmadan beyinsizce çocuklarını öldürenler ve Allah'a iftira ederek,**» O'nun kendilerine emrettiğini ileri

sürerek **«O'nun kendilerine verdiği»** Bahîre gibi **«rızkı haram kılanlar, muhakkak ki»** hem dünyada, hem de âhirette **«hüsrandadırlar»** büyük bir zarar içerisindedirler. **«Onlar, doğru yoldan sapmışlardır. Hidayete erecek de değillerdir.»** Çocuklarını öldürenlerden amaç, Rabia ve Mudar kabileleri ve benzeri Araplardır. Bunlar, kız çocuklarını diri diri toprağa gömüyorlardı. İşte âyetteki *"beyinsizce"* ifadesi, Allah'ın hem kendilerini, hem de çocuklarını rızıklandırdığından habersiz olacak kadar cahil olan bu insanların durumlarını, çok güzel bir biçimde canlandırmaktadır.

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından sürekli olarak üzüntü içerisinde bulunan bir adam vardı. Bir gün Allah'ın Rasûlü: *"Niçin, hep üzgünsün?"* diye sordu. Adam dedi ki: "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben cahiliye döneminde öyle bir günah işledim ki, müslüman olduğum halde bağışlanmamaktan korkuyorum." Hz. Peygamber (s.a.v.): *"İşlediğin günahı anlat bakalım"* deyince adam başından geçenleri şöyle anlattı: "Cahiliye döneminde ben de kız çocukların öldürenlerdendim. Bir gün yine bir kızımız doğdu. Eşim, bu kızı öldürmememi rica etti. Ben de onun ricasını kabul edip kızı öldürmedim. Kız büyüdü, olgunlaştı ve çok güzel bir genç kız oldu. Günün birinde evlendirmem için onu benden istediler. Taassup, namus ve izzet-i nefis damarım kabardı. Evlendirme ya da evde bırakma arasında bir tercih yapamıyordum. Bunun üzerine eşime: 'Ben falanca yerdeki şu kabileye, akraba ziyaretine gideceğim. Kızı da benimle beraber gönder' dedim. Eşim çok sevindi. Kızı hazırladı, süslü elbiseler giydirdi, çeşitli takılar taktı ve kıza herhangi bir şey yapmamam konusunda benden söz aldı. Kızla beraber bir kuyunun başına vardık. Kız kuyuyu görünce, kendisini kuyuya atmak istediğimi anladı. Bana sarılıp ağlamaya başladı ve: 'Babacığım, bana ne yapmak istiyorsun?' dedi. Ona acıdım. Ancak kuyuya bakınca, tekrar taassup damarım kabardı. Kızcağız, yine bana yalvarıp: 'Babacığım, ne olur, anneme verdiğin sözü bozma. Onun emanetini yitirme' dedi. Ben, bir kuyuya bakıyor, bir de kızıma bakıp ona acıyordum. Sonunda şeytana yenildim ve baş aşağı kuyuya attım. Zavallı kız: 'Babacığım, beni öldürdün' diye bağırıyordu. Çığlıkları kesilip ölünceye kadar orada bekledim. Sonra geri döndüm..." Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) ağladı ve adama: *"Eğer, cahiliye döneminde yaptıkları işler dolayısıyla insanları cezalandırmam konusunda bana emir verilseydi, bu davranışından ötürü seni mutlaka cezalandırırdım"* [28] dedi.

28- Bu kıssada öğüt, ibret ve cahiliyye dönemindeki kadının durumu vardır. Bkz. *Kurtubî Tefsiri*, 7/92.

وَهُوَ الَّذِيٓ

أَنشَأَ جَنَّٰتٍ مَّعْرُوشَٰتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَٰتٍ وَٱلنَّخْلَ وَٱلزَّرْعَ
مُخْتَلِفًا أُكُلُهُۥ وَٱلزَّيْتُونَ وَٱلرُّمَّانَ مُتَشَٰبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَٰبِهٍ ۚ
كُلُوا۟ مِن ثَمَرِهِۦٓ إِذَآ أَثْمَرَ وَءَاتُوا۟ حَقَّهُۥ يَوْمَ حَصَادِهِۦ ۖ وَلَا تُسْرِفُوٓا۟ ۚ
إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلْمُسْرِفِينَ ﴿١٤١﴾ وَمِنَ ٱلْأَنْعَٰمِ حَمُولَةً وَفَرْشًا ۚ كُلُوا۟
مِمَّا رَزَقَكُمُ ٱللَّهُ وَلَا تَتَّبِعُوا۟ خُطُوَٰتِ ٱلشَّيْطَٰنِ ۚ إِنَّهُۥ لَكُمْ
عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿١٤٢﴾ ثَمَٰنِيَةَ أَزْوَٰجٍ ۖ مِّنَ ٱلضَّأْنِ ٱثْنَيْنِ وَمِنَ ٱلْمَعْزِ
ٱثْنَيْنِ ۗ قُلْ ءَآلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ ٱلْأُنثَيَيْنِ أَمَّا ٱشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ
أَرْحَامُ ٱلْأُنثَيَيْنِ ۖ نَبِّـُٔونِى بِعِلْمٍ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿١٤٣﴾ وَمِنَ
ٱلْإِبِلِ ٱثْنَيْنِ وَمِنَ ٱلْبَقَرِ ٱثْنَيْنِ ۗ قُلْ ءَآلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ
ٱلْأُنثَيَيْنِ أَمَّا ٱشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ ٱلْأُنثَيَيْنِ ۖ أَمْ كُنتُمْ
شُهَدَآءَ إِذْ وَصَّىٰكُمُ ٱللَّهُ بِهَٰذَا ۚ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ ٱفْتَرَىٰ
عَلَى ٱللَّهِ كَذِبًا لِّيُضِلَّ ٱلنَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَهْدِى

الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٤﴾

141. Çardaklı ve çardaksız bağları, ürünleri çeşit çeşit hurmaları, ekinleri, zeytin ve narları birbirine benzeyen ve benzemeyen özelliklerde yaratan O'dur. Bunların her biri mahsul verdiği zaman mahsullerinden yeyin. Hasat zamanı da hakkını verin. İsraf etmeyin. Çünkü Allah, israf edenleri sevmez.

142. Hayvanlardan yük taşıyanları, ve yününden istifade edilenleri de yaratan O'dur. Allah'ın, size rızık olarak vermiş olduğu şeylerden yeyin. Şeytanın izinden gitmeyin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.

143. Sekiz çifti yaratan da O'dur. İkisi koyun, ikisi keçidir. De ki: "Allah, iki erkeği mi, yoksa iki dişiyi mi, yahut o her iki dişinin rahimlerindekileri mi haram kılmıştır? Eğer doğru söylüyorsanız, bilgiye dayanarak bana cevap verin."

144. İkisi deve, ikisi de sığırdır. De ki: "Allah, iki erkeği mi, yoksa iki dişiyi mi, yahut o her iki dişinin rahimlerindekileri mi haram kılmıştır? Yoksa, Allah bunu size emrederken huzurunda mı bulunuyordunuz?" İnsanları saptırmak için hiçbir bilgiye dayanmadan Allah'a karşı yalan uydurandan daha zâlim kim olabilir? Şüphesiz ki Allah, zâlim kavmi hidayete erdirmez.

141. «Çardaklı ve çardaksız bağları...» Kendisini taşıyan tahta ve benzeri şeyler üzerinde yükselen, ya da toprağın yüzeyi üzerinde büyüyüp gelişen ürünleri, çardaklar üzerinde gelişen üzümlerle toprağın üzerinde büyüyen kabak, karpuz gibi mahsulleri **«ürünleri çeşit çeşit hurmaları,»** tatlı, ekşi, kaliteli ve kalitesiz olan ve kendileriyle beslenilen **«ekinleri,»** tüm tohumlu ürünleri, **«zeytin ve narları birbirine benzeyen ve benzemeyen özelliklerde yaratan O'dur.»** Bunların bir kısmı renk ve şekil bakımından birbirine benzemekte, renkleri aynı olduğu halde tadları farklıdır.

«Bunların her biri mahsul verdiği zaman», hepsinin verdiği **«mahsullerinden yeyin.»** Buradaki *"mahsul verdiği zaman"* ifadesinden, ortaya çıkar çıkmaz yenilebilceği; başka bir deyişle tam olgunlaşma vaktinin beklenmesinin şart olmadığı anlaşılıyor.

Üzüm ve benzeri ürünlere ait **«hasat zamanı da hakkını verin. İsraf etmeyin.»** Dengeli ve ölçülü bir şekilde zekât ve sadakasını vermek sûretiyle dağıtın. Nitekim, Sabit b. Kays'ın, topladığı beşyüz hurma ağacının ürününü bir gün içinde dağıtıp aile efradına hiçbir şey bırakmadığı rivayet edilir.... İşte bu şekilde israf etmeyin. **«Çünkü Allah, israf edenleri sevmez»**, yaptıklarını hoş karşılamaz.

142. «Hayvanlardan yük taşıyanları,» yük taşıma işinde kullanılanları, **«ve yününden istifade edilenleri de yaratan O'dur.»** Hepsini O yaratmıştır. Âyette geçen *"ferş"* den maksat, kesmek için yere yatırılan, ya da yününden, kılından döşek yapılan demektir. **«Allah'ın, size rızık olarak vermiş olduğu şeylerden»** helâl olanını **«yeyin. Şeytanın izinden gitmeyin.»** Helâl ve haram konusunda onun telkinlerine uymayın. **«Çünkü o,»** sizi günah ve isyandan başka bir şeye davet etmez. Ayrıca o, **«sizin için apaçık bir düşmandır.»** Nitekim babanız Âdem (a.s.)'e karşı, bu düşmanlığı açıkça ortaya koymuştur.

143. Nesillerini devam ettirmek amacıyla **«sekiz çifti yaratan da O'dur.»** Bu sekiz çiftin **«ikisi»** dişi ve erkek **«koyun»**dur, yani normal koyun ile koçtur. **«İkisi»** de dişi ve erkek **«keçidir.»** Yani dişi keçi ile tekedir. Ey Muhammed! **«De ki: 'Allah»** o çiftlerden **«iki erkeği mi?»** koç ve tekeyi mi, **«yoksa iki dişiyi mi»**, yani koyun ile keçiyi mi, **«yahut o her iki dişinin rahimlerindekileri mi»** dişi ve erkek farkı olmaksızın **«haram kılmıştır?»** Söyleyin bakalım!... **«Eğer»** haram kılma konusunda **«doğru söylüyorsanız,»** Allah'ın gönderdiği bir kitapla belgelenen, ya da Allah'ın söz konusu şeyleri haram kıldığına ilişkin peygamberler tarafından açıklanan bir **«bilgiye dayanarak bana cevap verin.'»**

144. Bu sekiz çiften geriye kalanın **«ikisi deve, ikisi de sığırdır.»** Develer dişi ve erkek olduğu gibi, sığırlar da dişi ve erkek olmak üzere iki cinstirler. Onları azarlayarak **«de ki: 'Allah»** bu çiftlerden **«iki erkeği mi, yoksa iki dişiyi mi, yahut o her iki dişinin rahimlerindekileri mi»** yani rahimlerinde bulunan yavruları mı **«haram kılmıştır?»** Nitekim müşrikler, bazan hayvanlardan erkek olanların, bazan da dişi olanların haram olduğunu ileri sürüyorlardı. Oysa Allah bunlardan hiçbirini haram kılmamıştır. **«Yoksa, Allah bunu size emrederken,»** bunların haram olduğunu belirtirken, **«huzurunda mı bulunuyordunuz?' İnsanları saptırmak için hiçbir bilgiye dayanmadan Allah'a karşı yalan uydurandan»**, yalan yere Allah, şunları şun-

ları haram kılmıştır iftirasında bulunandan **«daha zâlim kim olabilir?»** Evet, gerçekten bunlardan daha zâlim kimse yoktur. **«Şüphesiz ki Allah, zâlim kavmi hidayete erdirmez.»** Onları kısa ve uzun vadede yararlarına olabilecek hususlara yöneltmez.

قُل لَّآ أَجِدُ فِي مَآ أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا
عَلَىٰ طَاعِمٍ يَطْعَمُهُۥٓ إِلَّآ أَن يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا
أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُۥ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهِلَّ لِغَيْرِ ٱللَّهِ بِهِۦ ۚ فَمَنِ
ٱضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤٥﴾
وَعَلَى ٱلَّذِينَ هَادُوا۟ حَرَّمْنَا كُلَّ ذِى ظُفُرٍ ۖ وَمِنَ ٱلْبَقَرِ
وَٱلْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَآ إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَآ
أَوِ ٱلْحَوَايَآ أَوْ مَا ٱخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ۚ ذَٰلِكَ جَزَيْنَٰهُم بِبَغْيِهِمْ ۖ
وَإِنَّا لَصَٰدِقُونَ ﴿١٤٦﴾ فَإِن كَذَّبُوكَ فَقُل رَّبُّكُمْ
ذُو رَحْمَةٍ وَٰسِعَةٍ ۚ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُۥ عَنِ ٱلْقَوْمِ ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿١٤٧﴾

145. De ki: "Bana vahyolunanlarda, yiyen bir kişinin yediği herhangi bir şeyin haram olduğuna dair bir hüküm bulamıyorum. Ancak, leş veya akıtılmış kan, yahut domuz eti -ki pistir- yahut doğru yoldan çıkarak, üzerine Allah'tan başkasının adı zikredilmek suretiyle kesilen hayvanların yenmesi haramdır. Kim zarûret içinde kalırsa, haddi aşmamak ve başka-

sının hakkına tecavüz etmemek sûretiyle (yiyebilir.)" Şüphesiz ki Rabbin çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.

146. Biz, yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık. Onlara sığır ve davarın sırt, bağırsak ve kemik yağlarının dışında iç yağlarını da haram kıldık. Aşırı gitmelerinden dolayı, onları bu şekilde cezalandırdık. Şüphesiz ki Biz, doğru söyleyenleriz.

147. Eğer seni yalanlarlarsa (onlara) şöyle de: "Rabbiniz geniş rahmet sahibidir. Fakat O'nun azabı da suçlu kavimden geri çevrilmez."

145. Ey Muhammed! **«De ki: 'Bana vahyolunanlarda, yiyen bir kişinin yediği herhangi bir şeyin haram olduğuna dair bir hüküm bulamıyorum.»** Bana bildirilen âyetlerde onların haram olduğunu iddia ettikleri yiyeceklerin, erkek veya kadın herhangi bir kimseye haram olduğuna ilişkin hiçbir hüküm yoktur. Bu ifadelerle, onların *"... kadınlarımıza haramdır"* (En'am: 139) şeklindeki iddialar çürütülmüştür.

«Ancak» boğazlanmadan ölen **«leş veya akıtılmış kan, yahut domuz eti -ki pistir- yahut doğru yoldan çıkarak, üzerine Allah'tan başkasının»** örneğin putların **«adı zikredilmek sûretiyle kesilen hayvanların»** etlerinin **«yenmesi haramdır.»** Burada özellikle domuzun *"pis"* olarak nitelendirilmesinin sebebi, pisliği ve tiksindirici şeyleri yemeyi alışkanlık haline getirmesindendir. Kısacası domuz, son derece pistir. Pis olan şeylerin yenilmesi ise haramdır.

Ancak **«kim zarûret içinde kalırsa,»** yani adı geçen şeylerden yeme zorunda kalırsa, zarûret halinde **«haddi aşmamak ve başkasının hakkına tecavüz etmemek,»** yani zorunlu olarak yediği miktarı geçmemek **«sûretiyle (yiyebilir.)' Şüphesiz ki Rabbin çok bağışlayan ve çok merhamet edendir.»** Zorunlu olarak bu duruma düşen kimseyi yaptığından dolayı hesaba çekmez.

Te'vilat'un-Necmiye adlı eserde, bu âyette geçen *"leş"* ifadesiyle, dünyanın bir leşten ibaret olduğuna dikkat çekilmek istendiği söylenmektedir. Nitekim şâir de, dünyanın bir leşten ibaret olduğunu şöyle dile getirmiştir:

Dünyayı kim tanımak isterse, ben onu denedim.
Acı-tatlı, her durumunu gördüm.
Dünya, tatlı görünen bir leşten ibarettir.
Tek amaçları, onu parçalamak olan köpeklerle kuşatılmıştır.
Eğer ondan sakınırsan, köpeklerden kurtulmuş olursun.
Onu çekmeye çalışırsan; köpekleri sana hücum eder.

Bir rivayette şu hususlar kaydedilir: "Yüce Allah Hz. Dâvud'a şu mesajı gönderdi: 'Ey Dâvud! Dünya, üzerinde köpeklerin toplandığı bir leşe benzer. Sen de onlar gibi olup onlarla birlikte çekmek ister misin?" Şu halde akıllı insanın yapması gereken, peygamberler ve olgun veliler gibi dünyadan insanların en çok yüz çevireni olmasıdır.

146. «Biz», gelmiş-geçmiş milletlerden hiçbirine değil, özellikle **«yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık.»** Parçalayıcı hayvan ve köpek türleri gibi tırnaklarının arası açık, ya da deve, kaz ve ördek gibi tırnaklarının arası kapalı olan tüm tırnaklı hayvanları yasakladık. Nitekim daha önceleri tırnaklı hayvanların bir kısmı yahudilere helâldi. Ancak zulmetmeye devam ettiklerinde haramlık genelleştirildi. **«Onlara sığır ve davarın»** etleri değil, **«sırt, bağırsak ve kemik yağlarının dışında iç yağlarını,»** yani gömlek yağı denilen don yağıyla böbreklerin taşıdığı yağı **«da haram kıldık. Aşırı gitmelerinden dolayı, onları bu şekilde cezalandırdık.»** Haksız yere peygamberleri öldürmeleri, fâiz almaları, insanların mallarını zulmederek yemeleri ve benzeri davranışlarla haddi aşmaları dolayısıyla onlara bu şekilde ceza verdik. Nitekim, yaptıkları her suçtan sonra, daha önce kendilerine helâl olan birşey haram kılınıyordu. Ancak onlar, yasaklanan şeylerin eski ümmetlere de haram olduğunu ileri sürüyorlardı. İşte bu noktada yüce Allah, gerek onların zulümlerini dile getirmesi, gerekse başka hususlarda bilgi vermesi konusunda kendisinin doğru sözlü olduğunu şu şekilde vurguluyor: **«Şüphesiz ki Biz, doğru söyleyenleriz.»**

147. «Eğer» yahûdiler ve müşrikler helâl ve haram kılma konularına ilişkin açıkladığın hükümlerde **«seni yalanlarlarsa (onlara) şöyle de: 'Rabbiniz geniş rahmet sahibidir.»** Bu yüzden, yalanlamalarınızdan dolayı sizi hemen cezalandırmayacak, size süre tanıyacaktır. Yalnız şunu unutmayın ki, bu sadece bir süre tanımadır. Yoksa, yüce Allah'ın sizi unutması söz konusu değildir. Evet, rahmeti gereğince size süre tanımıştır; **«fakat O'nun azabı da suçlu kavimden geri çevrilmez.'»** Başka bir deyişle, Allah'ın azabı geldiğinde, hiç kimse buna engel olamaz.

سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا
آبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
حَتَّىٰ ذَاقُوا بَأْسَنَا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا إِنْ
تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ (١٤٨) قُلْ فَلِلَّهِ
الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ (١٤٩) قُلْ هَلُمَّ
شُهَدَاءَكُمُ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَٰذَا فَإِنْ شَهِدُوا
فَلَا تَشْهَدْ مَعَهُمْ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ (١٥٠)

148. Allah'a ortak koşanlar, şöyle diyecektir: "Eğer Allah dileseydi, ne biz ne de babalarımız O'na ortak koşardı ve ne de bir şeyi haram kılardık." Bunlardan öncekiler de böylece yalanlamışlardı. Nihayet azabımızı tattılar. De ki: "Yanınızda meydana çıkararak bize göstereceğiniz bir bilgi var mı? Siz sadece zanna tâbi oluyorsunuz. Ve siz yalan söylüyorsunuz."

149. De ki: "En üstün delil Allah'ındır. Eğer O dileseydi hepinizi hidayete erdirirdi."

150. De ki: "Haydi, Allah'ın bunu haram kıldığına dair şâhitlik edecek şâhitlerinizi getirin." Onlar şâhitlik etseler de, sen onlarla beraber şâhitlik etme. Âyetlerimizi yalanlayan ve âhirete iman etmeyenlerin hevâ ve heveslerine uyma. Onlar, taptıklarını Rablerine denk sayarlar.

148. «Allah'a ortak koşanlar, şöyle diyecektir: 'Eğer Allah» ortak koşmamamızı **«dileseydi, ne biz ne de babalarımız O'na ortak koşardık ve ne de bir şeyi haram kılardık.'»** Onlar bu sözleriyle, yaptıkları işin Allah katında makbul ve hak olduğunu ileri sürmeye çalışırlar. **«Bunlardan öncekiler de böylece yalanlamışlardı.»** Aynı şekilde gerçeklere karşı çıkmışlardı. Yalanlamalarının cezası olarak **«nihayet azabımızı tattılar.»** İndirdiğimiz azapla karşılaştılar. Onlara **«de ki: 'Yanınızda meydana çıkararak bize göstereceğiniz bir bilgi»**, delil olarak ileri sürebileceğiniz bir belge **«var mı? Siz,»** ortak koşma ve haram kılma şeklinde ortaya koyduğunuz bu davranışlarınızla **«sadece zanna tabi oluyorsunuz.»** Hiçbir dayanağınız yoktur. **«Ve siz yalan söylüyorsunuz.'»** Allah'a iftirada bulunuyorsunuz.

149. «De ki: 'En üstün», en açık ve sağlam **«delil Allah'ındır. Eğer O»**, tümünüzün hidayetini **«dileseydi hepinizi hidayete erdirirdi.'»** O konuda başarılı kılardı. Ancak tüm çabalarını sapıklık yoluna harcayan bir kısım insanların dalaletini dilemiştir.

150. «De ki: 'Haydi, Allah'ın bunu haram kıldığına dair şâhitlik edecek şâhitlerinizi getirin?'» Sözlerini tasdik edip görüşlerini benimsediğiniz önderlerinizi getirin bakalım. Onlara bu şekilde meydan okunması dayanaksız ve desteksiz olduklarını ispatlamak içindir... **«Onlar»** gelip bunu Allah haram kıldı, diye **«şahitlik etseler de, sen onlarla beraber şâhitlik etme.»** Yani onları tasdik etme. Çünkü bütün söyledikleri, yalandan ibarettir. Ayrıca sen **«âyetlerimizi yalanlayan ve âhirete iman etmeyenlerin hevâ ve heveslerine uyma.»** Putlara tapanların sözlerine inanma. İlâhi âyetleri inkâr eden bu müşrikler âhirete de inanmazlar ve **«onlar, taptıklarını Rablerine denk sayarlar.»** O'nun düzeyinde olduklarına inanırlar.

Kısacası, Allah'a ortak koşup âhireti inkâr eden ve Allah'ın âyetlerini yalanlayan müşriklerin hevâ ve heveslerine uymak yanlıştır. Kuşkusuz yüce Allah (c.c.) güzel olan nimetleri helâl kılmış ve cahiliye dönemi insanlarının kendi kendilerine haram kıldıkları şeyleri reddetmiştir. Çünkü dinin dayanağı hevâ ve hevesler değil, ilahî vahiydir.

Öte yandan yine yüce Allah (c.c.) içki, leş, kan, domuz ve benzeri pis şeylerin haram olduğunu belirtmiş, bunların yenilmesini ve satılmasını yasaklamıştır. Çünkü, yenilmesi haram olan şeyin, alınıp satılması da haramdır. Ayrıca yüce Allah'ın herhangi bir şeyi haram kılması, ya yahudilerde olduğu gibi bir sınama ve cezalandırmak içindir veya gerçekten fizyolojik ya da psi-

kolojik bir zararı bulunduğundandır. Meselâ zehirin bedene zararı olduğu gibi, canavar ve haşerelerin etleri de insanın karakterini olumsuz yönde etkiler. Nitekim: "Süt, huyu değiştirir," şeklinde meşhur bir deyim vardır.

Fakîh Ebu'l-Leys der ki: "Kişinin, bedenini zararlı olan şeylerden koruyacak kadar tıp bilgisine sahip olması gerekir. Çünkü ilimler, bedenî ilimler ve dinî ilimler olarak ikiye ayrılır. Öte yandan bütün âlimler, zorunlu durumlarda, haram olan şeylerin ilâç olarak kullanılabileceği görüşündedirler. Meselâ, zorunlu durumlarda, boğazda düğümlenen lokma, ancak içkiyle yutulabilirse o zaman kullanılabilir. Zarûret olmazsa caiz değildir."

قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا
وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ
نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا
وَمَا بَطَنَ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَٰلِكُمْ
وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٥١﴾ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ
إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَ
الْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ
فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذَٰلِكُمْ وَصَّاكُمْ
بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٢﴾ وَأَنَّ هَٰذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا

فَاتَّبِعُوهُ ۖ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ ۚ ذَٰلِكُمْ
وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾

151. De ki: "Gelin Rabbinizin size haram kıldıklarını okuyayım: Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya iyilik yapın. Fakirlikten dolayı çocuklarınızı öldürmeyin." Sizi de onları da Biz rızıklandırırız. "Hayasızlıkların açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Bir hak olmadıkça Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı cana kıymayın. Allah, aklınızı kullanasınız diye size bunları emretti.

152. Yetim rüşdüne erinceye kadar, onun malına en güzel yolun dışında yaklaşmayın. Ölçüyü ve tartıyı tam ve doğru yapın. Biz herkesi ancak gücünün yettiği ile mes'ul tutarız. Akrabanız dahi olsa konuşurken adaletli olun. Ve Allah'ın ahdini yerine getirin. İşte düşünesiniz diye size bunları emretti.

153. Şüphesiz ki bu, Benim dosdoğru yolumdur. O'na uyun. Başka yollara uymayın ki, sizi onun yolundan ayırmasın. Allah bunları sakınasınız diye size emretti."

151. Ey Muhammed! Mekke'li kâfirlere **«de ki: 'Gelin Rabbinizin size haram kıldıklarını»** açıklayan âyetleri **«okuyayım:»**

Kuşkusuz *"De ki: 'Gelin Rabbinizin size haram kıldıklarını okuyayım'"* diye başlayan ve *"Allah bunları sakınasınız diye size emretti"* şeklinde sona eren bu üç âyet, tamamen iyiliklerle dolu olan ve bütün ilâhî kitaplarda yer alan çok önemli on prensibi içermektedir. Şu halde bu âyetlerde belirtilen yasaklar bütün insanları kuşatmaktadır. Ümmet ve dönemlerin değişmesi bu hükümleri değiştirmemiştir. Buna göre, kim bunların gereğini yaparsa cennette girecek, bu prensipleri çiğneyenlerse cehenneme atılacaklardır.

Bu prensiplerin birincisi: **«Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayın»** ifadesiyle belirtilen Allah'a ortak koşmama husûsudur. Haramların başı olduğu ve onunla birlikte hiçbir ibadet kabul edilmediği için "Allah'a ortak koşmama

hususu" başa alınmıştır. Allah'a ortak koşma yani şirk, açık ve gizli olmak üzere ikiye ayrılır. Açık şirke, putlara yapılan ibadet örnek gösterilebilir. Gizli şirk ise, hamdi, güçlü ve biricik olan yüce Allah (c.c.) ile birlikte başkasına gösteriş için yapmaktır.

İkinci prensip, «**Ana babaya iyilik yapın**» ifadeleriyle dile getirilmiştir. Yani her ikisine iyilikte bulunun, onlara kötülük yapmayın. Kuşkusuz, burada haram olduğu belirtilmek istenen husus, ana babaya kötülük yapılmasıdır. Çünkü, herhangi bir şeyi emretmek, aksini yasaklama anlamına gelir. Âyetin bu bölümünde yasak yerine emrin sözkonusu edilmesi anne babaya karşı iyilik yapmanın ve haklarına özen göstermenin önemine işaret etmek içindir. Çünkü, yalnızca: "onlara karşı kötülük yapmayın" demek, onların haklarını yerine getirmeye yetmez.

Üçüncü prensip de şudur: «**Fakirlikten**», yoksulluktan «**dolayı çocuklarınızı öldürmeyin.'**» Kızlarınızı diri diri gömmeyin. «**Sizi de onları da Biz rızıklandırırız.**» Rızıkları temin edememekten korkmayın, böyle bir endişeniz olmasın. Çocukları öldürmeyi yasaklamanın hikmeti, böyle bir davranışın Allah'ın kurduğu yapıyı yıkma anlamına geldiğindendir. Allah'ın yaptığı bir şeyi bozanlar ise lânetlenmiştir.

Dördüncü prensip: «'**Hayasızlıkların**», yani zinanın «**açığına da, gizlisine de yaklaşmayın.**» hükmüdür. Zinanın her türlüsünün haram ve yasak olduğuna işaret etmek için çoğul ifade kullanılmıştır. Buna göre alçakça yapılan ve rezil insanlar tarafından işlenen açık zina yasak olduğu gibi, metres ve dost edinmek sûretiyle gizliden gizliye ve kendisini soylu kabul eden insanlar tarafından yapılan zina da yasak ve haramdır. Öte yandan harama bakış da zinanın bir çeşididir.

İbn Abbas der ki: "Şeytan üç yerinden erkeğe yaklaşır: Gözlerinden, kalbinden ve üreme organından. Kadını da aynı şekilde üç yerinden aldatmaya çalışır: Gözlerinden, kalbinden ve kalçalarından."

Beşinci prensip: İman ettikten sonra inkârcılığa sapmak, evlendikten sonra zina etmek ve suçsuz bir insanı öldürmek suçlarını işleyen insanları öldürmek gibi şeriatın emrettiği hususlar hariç yani: «**Bir**» şer'î «**hak olmadıkça Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı cana kıymayın. Allah, aklınızı kullanasınız,**» kafanızı çalıştırıp kötülüklerden uzaklaşasınız «**diye size bunları**» kesin olarak «**emretti.**»

152. «Yetim rüşdüne erinceye kadar, onun malına en güzel yolun dışında» yani, korumak ve artırmak amaçları haricinde **«yaklaşmayın.»** Rüşdüne erdiğinde ona teslim edin. Yetim, babası ölen insana denir. Kuşkusuz burada hitap vasî ve velîleredir. Küçük yaştaki yetim, malını koruyamadığı için, yüce Allah (c.c.) onun korunmasını, gözetilmesini ve lehinde düşünülmesini emretmiştir. Bu da altıncı hükümdür.

Ölçülen şeylerde **«ölçüyü»**, tartılan şeylerde de **«tartıyı tam ve doğru yapın.»** Eksik olarak ölçüp tartmayın. Buna göre, ölçen ve tartan kimsenin bu görevi eksiksiz yapması, kendisi için ölçülüp tartılan alacaklının ise fazlasını istememesi gerekir. **«Biz herkesi ancak gücünün yettiği ile mes'ul tutarız.»** Yapamadığı ve güç yetiremediği şeylerden sorumlu tutmayız. Ölçü ve tartıda adaletli olunmasını emreden ifadeden hemen sonra bu hususa yer verilmesi, adaleti yerine getirmenin zorluğuna işaret etmek içindir. Şu halde yapmanız gereken şey, gücünüzün yettiğini yerine getirmektir. Onun ötesinden sorumlu değilsiniz. Buna göre insan, adaletli olarak ölçüp tartmak için bütün çabasını gösterdiği halde, yine de az bir fazlalık, ya da noksanlık meydana gelirse, kişi sorguya çekilmez. Bu da yedinci hükümdür.

«Akrabanız dahi olsa konuşurken adaletli olun.» Kesinlikle taraf tutmayın. Meşrû olan hakka uymak ve Allah'ın rızâsını istemek asıl oluduğuna göre, bu konuda yabancı ile akrabanın farkı yoktur. Bu da sekizinci hükümdür.

«Ve Allah'ın ahdini yerine getirin.» Adalete sarılmak, şeriatın hükümlerini yerine getirmek gibi, hangi ahid olursa olsun, kesinlikle uygulayın. Öte yandan buradaki ahid ile, iki insan arasındaki ahid de kasdedilmiş olabilir. Bu durumda *"Allah'ın ahdi"* ifadesinin anlamı, Allah'ın, yerine getirilmesini emrettiği ahid, olur. Bu da dokuzuncu hükümdür.

«İşte» Allah, **«düşünesiniz»** ve gereğini yapasınız **«diye size bunları emretti.»**

153. «Şüphesiz ki bu, Benim dosdoğru yolumdur.» Bu sûrede belirtilen tevhid ve nübüvvetin ispatı ve şeriat'ın açıklanması gibi hususlar, benim yolumun ta kendisidir. Başka bir deyişle, bu sûrede geçen hükümler benim şeriatımın bir parçasıdır. Güçlü ve kuvvetlidir. Cennete ulaştıran bir yol olması sebebiyle ilâhî hükümlere, şerîata *"doğru yol"* adı verilmiştir. **«Ona uyun.»** Yahudilik, hıristiyanlık, ya da başka dinlere ve **«başka yollara uymayın ki, sizi O'nun»** Allah'ın **«yolundan ayırmasın.»** Sizi parçalara ayırıp

perişan etmesin... Allah'ın seçtiği din olan İslâm'dan uzaklaştırmasın. Bu ifadelerden anlaşılıyor ki, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yolu, Allah'ın yolunun aynısıdır. Bu da onuncu hükümdür.

«**Allah bunları**», yani O'nun yoluna uyup başkasının yoluna uymama gibi hususları, «**sakınasınız diye size emretti.**'» Böylece küfür ve dalâlet yoluna sapmaktan korunmuş olursunuz. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu âyeti okuduğunda düz bir çizgi çizip *"işte bu, Allah'ın yoludur"* dedi. Daha sonra sağına soluna birkaç çizgi çizip: *"İşte bunlar, herbirisinin başında, ona çağıran bir şeytan bulunan çeşitli yollardır"* [29] buyurdu. Kuşkusuz buradaki dosdoğru yoldan amaç İslâm şeriatı'dır. Bu yüzden namazın her rekâtında yüce Allah'a yalvarıp *"Bizi dosdoğru yola ilet"* (Fâtiha: 6) deriz. Dünyada iken bu yoldan sapan âhiret yolunda da kesinlikle kayacaktır.

ثُمَّ ءَاتَيْنَا مُوسَى ٱلْكِتَٰبَ
تَمَامًا عَلَى ٱلَّذِىٓ أَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِّكُلِّ شَىْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً
لَّعَلَّهُم بِلِقَآءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٤﴾ وَهَٰذَا كِتَٰبٌ أَنزَلْنَٰهُ
مُبَارَكٌ فَٱتَّبِعُوهُ وَٱتَّقُوا۟ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٥٥﴾ أَن تَقُولُوٓا۟ إِنَّمَآ
أُنزِلَ ٱلْكِتَٰبُ عَلَىٰ طَآئِفَتَيْنِ مِن قَبْلِنَا وَإِن كُنَّا عَن
دِرَاسَتِهِمْ لَغَٰفِلِينَ ﴿١٥٦﴾ أَوْ تَقُولُوا۟ لَوْ أَنَّآ أُنزِلَ عَلَيْنَا ٱلْكِتَٰبُ
لَكُنَّآ أَهْدَىٰ مِنْهُمْ ۚ فَقَدْ جَآءَكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَهُدًى

29- Ahmet, İbni Hanbel, Hâkim ve Neseî rivayet etmiştir. Ayrıca bkz. *İbn Kesir Tefsiri*, 1/633.

وَرَحْمَةٌ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَّبَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا
سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا
يَصْدِفُونَ (١٥٧)

154. Sonra iyilik işleyenlere nimetimizi tamamlamak, her şeyi geniş bir şekilde açıklamak, bir hidayet ve rahmet olmak üzere Musa'ya kitabı verdik ki, Rablerine kavuşacaklarına iman etsinler.

155. İşte bu da Bizim indirdiğimiz mübarek bir kitaptır. Öyleyse ona uyun ve Allah'tan korkun ki, merhamet olunasınız.

156. "Kitap, yalnız bizden önceki iki topluluğa indirildi. Biz ise onların okumasından habersizdik" demeyesiniz.

157. Veya: "Eğer bize de kitap indirilseydi, biz onlardan daha doğru yolda olurduk" demeyesiniz (diye bu kitabı indirdik.) Şimdi ise, Rabbinizden size açık bir delil, bir hidayet ve rahmet gelmiştir. Allah'ın âyetlerini yalanlayan ve onlardan yüz çevirenden daha zâlim kim olabilir? Âyetlerimizden yüz çevirenleri, yüz çevirdiklerinden dolayı yakında en kötü bir azapla cezalandıracağız.

154. «**Sonra iyilik işleyenlere**», görevini tam anlamıyla yapan peygamberlere ve mü'minlere «**nimetimizi**» ve lütfumuzu «**tamamlamak, her şeyi geniş**» ve detaylı «**bir şekilde açıklamak,**» bütün dînî konuları belirtmek, «**bir hidayet ve rahmet olmak üzere**», yani sapıklıktan çevirmek ve iman edip güzel amel edenleri azaptan korumak amacıyla «**Musa'ya kitabı**», yani Tevrat'ı «**verdik ki,**» İsrailoğulları «**Rabblerine kavuşacaklarına iman etsinler.**» Ölümden sonraki dirilmeye, mükâfat ve cezaya inansınlar... Âyetin başında yer alan *"sonra"* ifadesi anlatım sıralamasını belirtir.

155. «**İşte bu**» Kur'an «**da**» inkârcıların iddia ettiği gibi Peygamber tarafından değil, «**Bizim indirdiğimiz mübarek**», hem din, hem dünya için ya-

rarlı «**bir kitaptır. Öyleyse ona uyun**» emirlerinin gereğini yapın, ona aykırı hareket etmekten sakının «**ve Allah'tan korkun ki, merhamet olunasınız**»; ona uyup muhtevasının gereğini yapın ki, ilahî rahmete ulaşasınız.

156. Bu Kur'an'ı indirdik ki, siz ey Mekke halkı: «**'Kitap, yalnız bizden önceki iki topluluğa**» yani yahudi ve hıristiyan taifelerine «**indirildi.**» Tevrat ve İncil gönderildi. «**Biz ise, onların okumasından habersizdik'**», bizim dilimizle yazılmadığı için, içinde ne olduğunu bilmiyorduk «**demeyesiniz.**» Burada yahudi ve hıristayanlara işaret edilirken o ikisinin okumasından şeklindeki ifade yerine, *"onların okumasından"* biçiminde çoğul ifadenin tercih edilmesinin sebebi, her grubun kendi arasında bir topluluk olduğunu vurgulamak içindir.

157. «**Veya: 'Eğer bize de kitap indirilseydi, biz onlardan daha doğru yolda olurduk' demeyesiniz**» diye biz bu Kur'an'ı indirdik. «**Şimdi ise, Rabbinizden size açık bir delil, bir hidayet ve rahmet gelmiştir.**» Artık bu tip bahaneleri ileri süremezsiniz. «**Allah'ın âyetlerini yalanlayan**» Kur'an'ın âyetlerine karşı gelen «**ve onlardan yüz çevirenden daha zâlim kim olabilir?**» Kendisi saptığı gibi, başkasını da saptıran ve ilâhî âyetlere yönelmelerini engelleyen kimseden daha zâlim birisi düşünülebilir mi? «**Âyetlerimizden yüz çevirenleri,**» insanların benimsemesine engel olanları, «**yüz çevirdiklerinden dolayı yakında en kötü bir azapla cezalandıracağız.**» İnsanları saptıran ve İslâm'ı kabul etmelerine engel olan kimseleri cezasız bırakmayacağız. Onları, azabın en şiddetlisiyle azaplandıracağız.

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّآ أَنْ تَأْتِيَهُمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ أَوْ
يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ ءَايَٰتِ رَبِّكَ ۗ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ ءَايَٰتِ رَبِّكَ
لَا يَنفَعُ نَفْسًا إِيمَٰنُهَا لَمْ تَكُنْ ءَامَنَتْ مِن قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِىٓ إِيمَٰنِهَا
خَيْرًا ۗ قُلِ ٱنتَظِرُوٓا۟ إِنَّا مُنتَظِرُونَ ﴿١٥٨﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ فَرَّقُوا۟ دِينَهُمْ وَ

كَانُوا شِيَعًا لَّسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ ۚ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ
يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿١٥٩﴾ مَن جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ
أَمْثَالِهَا ۖ وَمَن جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَىٰ إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦٠﴾

158. Onlar, kendilerine meleklerin gelmesinden veya Rabbinin (emrinin) gelmesinden yahut Rabbinin bazı alâmetlerinin gelmesinden başka bir şey mi beklerler? Rabbinin alâmetlerinden bir kısmının geldiği gün, daha önce inanmamış veya îmanıyla bir iyilik kazanmamış olan bir kimseye îmanı fayda vermeyecektir. De ki: "Bekleyin. Şüphesiz biz de bekliyoruz."

159. Dinlerini parça parça edip fırkalara ayrılanlarla artık senin bir alâkan kalmamıştır. Onların işi Allah'a kalmıştır. Sonra Allah, yaptıklarını onlara bildirecektir.

160. Kim, iyilikle gelirse, ona o iyiliğin on misli vardır. Kim de kötülükle gelirse, sadece o kötülüğün misliyle cezalandırılır. Onlar, haksızlığa uğratılmazlar.

158. «Onlar, kendilerine meleklerin», yani ölüm meleğiyle yadımcılarının, ruhlarını alması için **«gelmesinden veya Rabbinin»** azap verme, cezalandırma veya kıyamet sahnesindeki durumlarını belirtme ile ilgili **«(emrinin) gelmesinden, yahut Rabbinin»** Duhan, Dabbetu'l-Arz, Deccal, güneşin batıdan doğması ve Ye'cûc-Me'cûc gibi **«bazı»** kıyamet **«alâmetlerinin gelmesinden başka bir şey mi beklerler? Rabbinin alâmetlerinden bir kısmının geldiği gün, daha önce inanmamış veya îmanıyla bir iyilik kazanmamış olan kimseye îmanı fayda vermeyecektir.»** Sekerât anındaki iman, nasıl fayda vermiyorsa, adı geçen kıyamet alâmetlerinin ortaya çıkmasından sonra yapılan iman da herhangi bir yarar sağlamayacaktır. İman etmenin asıl esprisi "gaybî" oluşundan kaynaklandığına göre, alâmetlerin açıkça ortaya çıkması inanmaya engeldir. Şu halde sâlih amel olmaksızın kuru bir imandan

tam anlamıyla yararlanılmaz. Nitekim ehl-i Sünnet, bu durumdaki bir insanın ebedî olarak cehennemde kalmayacağı görüşündedir. Yani cehenneme gitmesi mümkündür. Ancak sürekli kalmayacaktır. Nitekim ilâhî şeriattan anlaşılan da budur.

«De ki:» bekleyip durduğunuz üç şeyden birinin gelmesini **«'bekleyin. Şüphesiz biz de»** onların gelmesini **«bekliyoruz.'»** O zaman, galibiyet bizim olacak; azap ise sizi yakalayacaktır....

159. Ey Muhammed! **«Dinlerini parça parça edip fırkalara ayrılanlarla,»** yani yahudi ve hıristiyanlarla **«artık senin bir alâkan kalmamıştır.»** Bu konuda sorumlu değilsin. Dinlerini bölük pörçük yapıp her biri bir parçasına yapışan ve kendine ayrı bir lider seçen yahudi ve hıristiyanların bu davranışlarından ötürü hesaba çekilmeyeceksin.

Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) de şöyle buyurmuştur: *"Yahudiler yetmişbir parçaya bölündüler. Hristiyanlar yetmişiki kısma ayrıldılar. Ümmetim ise yetmişüç parçaya bölünecek. Biri dışında tüm parçalar cehenneme girecektir."*[30]

«Onların işi Allah'a kalmıştır.» Bu husus, O'nun yetkisi dahilindedir. O, dilediği gibi tasarrufta bulunur. **«Sonra Allah»** kıyamet gününde **«yaptıklarını onlara bildirecektir.»** Yaptıkları her işi gözler önüne serecek, dünyada iken işledikleri çirkinliğe dikkatlerini çekecek, onunla ilgili ceza belirtilecektir. Şüphesiz, dünyada işlenen tüm çirkin davranışlar, âhirette de çirkin bir şekilde gösterilecektir. Ancak, sınama amacıyla bazan bu işler, dünyada güzel olarak görünebilir. O zaman zehir karışmış bala benzer. Allah hepimizi amellerin kötüsünden korusun.

160. Mü'min insanlardan kıyamet günü **«kim iyilikle gelirse, ona o iyiliğin on misli vardır.»** Çünkü *"iyilik"* olarak nitelendirilen tüm davranışlar, imanın ürünüdür.

Kadı İyaz der ki: "Kâfirlerin yaptıkları amellerin kendilerine herhangi bir yarar sağlamayacağı ve iyiliklerine karşılık mükafâtlandırılamayacakları konusunda âlimler arasında görüş birliği vardır. Ancak, kâfirlerden bir kısmının azabının suçları oranında diğerlerinden şiddetli olacağı bilinen bir gerçektir."

Evet, Müslüman oldukları zaman ise geçmiş iyiliklerinin mükâfatını

30- Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbni Mâce tahric etmişlerdir.

alırlar.

Yapanın kim olduğuna bakılmaksızın **«kim de kötülükle gelirse, sadece o kötülüğün misliyle cezalandırılır.»** İlâhî vaad gereği, her kötülüğe bir ceza öngörülür. "Bir anlık bir küfrün, ebedî bir azabı doğurması olayında *'misliyle'* hususu nasıl açıklanabilir?" diye bir soru sorulursa, cevap olarak şöyle denilebilir: "Kâfir, söz gelimi sonsuza değin yaşayacak olsa, yine de inancını değiştirmeyecektir" gerçeğinden yola çıkılarak bu husus açıklanabilir. Şu halde ebedî olarak aynı konumda kalmayı plânlayan bir kişiye ebedî nitelikli bir azap uygundur. Mü'minin durumu ise öyle değildir. Çünkü onun başlıca amacı, bu günahı yok etmektir. Şu halde mü'minin cezası da kesilip sona erecektir. **«Onlar,»** sevaplarının azaltılması ve azaplarının artırılması gibi bir **«haksızlığa uğratılmazlar.»**

Öte yandan sevapların yetmiş kat, yediyüz kat ve sınırsız bir şekilde kaydedilebileceği hususunda rivayetler vardır. Bu kat kat fazlalığın hikmeti ise, kulun müflis duruma düşmesini önlemektir. Çünkü bazan kulun başına davacılar toplanır ve hak iddiasında bulunurlar. İşte o zaman on sevaptan birini hasmına verir, dokuzunu da kendisi alır. Kısacası, kulun yaptığı haksızlıklar bu fazlalıklardan ödenir.

قُلْ إِنَّنِي هَدَىٰنِي رَبِّي إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا
مِّلَّةَ إِبْرَٰهِيمَ حَنِيفًا ۚ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٦١﴾ قُلْ إِنَّ
صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَٰلَمِينَ ﴿١٦٢﴾ لَا شَرِيكَ لَهُ ۚ
وَبِذَٰلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٦٣﴾ قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِي رَبًّا
وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ ۚ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا ۚ
وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۚ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُم مَّرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُم

بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿١٦٤﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَكُمْ
خَلَائِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَبْلُوَكُمْ
فِي مَا آتَاكُمْ ۗ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ ۖ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٦٥﴾

161. De ki: "Şüphesiz Rabbim beni, doğru bir yola, dosdoğru bir dine, hakka yönelen ve müşriklerden olmayan İbrahim'in dinine sevketti."

162. De ki: "Şüphesiz, benim namazım, ibadetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah'a aitir.

163. O'nun hiçbir ortağı yoktur. Ben, bunlarla emrolundum. Ve ben Müslümanların ilkiyim."

164. De ki: "Allah, her şeyin Rabbi iken, O'ndan başka bir Rab mı arayayım? Herkesin kazandığı ancak kendisinedir. Hiçbir günahkâr başkasının günahını taşımaz. Sonra dönüşünüz Rabbinizedir. O, ihtilâfa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir."

165. Verdiği şeylerle sizi imtihan etmesi için sizleri yeryüzünün halifeleri kılan ve sizi derece bakımından birbirinizden üstün yapan O'dur. Şüphesiz ki Rabbin, cezalandırması süratli olandır. O, çok affeden ve çok merhamet edendir.

161. Ey Muhammed! Bütünüyle uzaklaştıkları halde gerçek din üzere olduklarını iddia eden Mekkeli kâfirlere **«de ki: 'Şüphesiz Rabbim»** vahiy göndermek, iç ve dış evrensel kanıtları göstermek sûretiyle **«beni, doğru bir yola, dosdoğru bir dine, hakka yönelen ve müşriklerden olmayan İbrahim'in dinine sevketti.'»** Yüce Allah'ın kulları için belirlediği, benimseyip boyun eğmelerini istediği yasaların bütününe din denir. İşte Hz. İbrahim (a.s.) da bu özellikleri taşıyan hak dinin mensubuydu. Bâtıl dinlere meyletmemişti. Kesinlikle Allah'a ortak koşanlardan olmamıştı.

Burada özellikle Hz. İbrahim (a.s..)'e dikkat çekilip onun dininden söz edilmesi, Hz. İbrahim (a.s.)'in gerek Araplar, gerekse diğer din mensupları nezdinde büyük bir değere sahip olmasındandı. O, hepsinin gönlünde taht kurmuştu. Hatta her dinin mensupları, Hz. İbrahim (a.s.)'in dinine bağlı olduğunu ileri sürerdi. İşte yüce Allah (c.c.) burada onlara cevap veriyor.

162. «De ki: 'Şüphesiz benim» beş vakit farz **«namazım,»** bütün **«ibâdetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah'a aittir.»** Hayatta yaptığım ibâdetlerle ölüm anındaki iman ve taatımın hepsi O'na mahsustur.

163. «O'nun hiçbir ortağı yoktur.» Ben ibâdet ve kulluğumda hiçbir şeyi O'na ortak koşmam. **«Ben, bunlarla emrolundum.»** Tüm ibâdet ve taatlarımı yalnız O'na ait kılmam hususu bana emredildi. **«Ve ben Müslümanların ilkiyim.'»** Çünkü her peygamber kendi ümmetinden önce dine girer.

Bu âyetten ayrıca, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, emrolunduğu hususları süratle yerine getirdiği ve ona bildirilen emirlerin sadece kendisinin değil, bütün Müslümanları bağladığı, Müslüman olan herkesin bu emirlere, dolayısıyla Hz. Peygamber'e uyması gerektiği anlaşılmaktadır.

Ayrıca bu âyet, tevhid ve ihlâs'a teşvik etmekte, bunun başlıca göstergesinin görünen ve görünmeyen her şeyi bir kenara bırakıp Allah'a bağlanmak olduğuna dikkat çekmektedir.

164. Ey Muhammed! "Bizim dinimize dön" diyen kâfirlere **«de ki: 'Allah her şeyin Rabbi»** ve O'nun dışındaki her şey, tıpkı benim gibi O'nun kulu **«iken, O'ndan başka bir Rab mı arayayım?»** İbâdette, başkasını O'na ortak mı koşayım? O'na ortak olunabileceği nasıl düşünülebilir? Bu hiç mümkün müdür?

«Herkesin kazandığı» günah **«ancak kendisinedir.»** Birisinin işlediği suçtan, başkası sorumlu tutulmaz. **«Hiçbir günahkâr başkasının günahını taşımaz.»** Dolayısıyla mü'minlere: *"Bizim yolumuzu takip edin de, sizin günahlarınızı biz yüklenelim"* (Ankebut: 12) şeklinde yaptığınız teklifin hiçbir değeri yoktur. Hiç kimse başkasının yükünü yüklenmez ki, sizin bu sözünüz doğru olsun.

«Sonra dönüşünüz yine Rabbinizedir.» Kıyamet gününde sizi yöneten Allah'a döneceksiniz. İşte o zaman **«O, ihtilâfa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir.'»** Doğruyu yanlıştan, haklıyı haksızdan ayıracak ve herke-

se hak ettiğini verecektir.

Eğer, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: *"Kimin uhdesinde, bir din kardeşinin nefsine, yahut malına tecavüzden doğan bir hakkı varsa, dinar ve dirhemin bulunmadığı ve işe yaramadığı kıyamet günü gelmeden önce, bugün dünyada, ondan helâllık dilesin. Aksi takdirde kıyamet gününde, zâlimin sâlih ameli varsa, yaptığı zulüm miktarınca kendisinden alınıp mazluma verilecektir. İyilikleri olmadığı takdirde ise yine aynı miktar mazlumun günahlarından alınıp zâliminkine eklenecek ve zâlim cehenneme atılacaktır."*[31] şeklindeki hadisini hatırlatarak: "Birisinin işlediği günah, nasıl olur da başkasına yüklenir ve berikinin yaptığı iyilikler, onlarla ilgisi olmayan başkasına nasıl verilir? Bu durum Allah'ın hükmüne ve adaletine göre nasıl doğru olur?" diye bir soru sorarsan, cevap olarak deriz ki:

Günahlar, etken ve edilgen olmak üzere iki türlüdürler. Etken olanlar, yalnız suçu işleyende kalmayıp başkasına da sirayet edendir. Edilgen olanlar ise yalnız işleyende kalmaktadır. Meselâ içki içmek edilgen bir günahtır. Bunun birtek yönü vardır ve o suçu işleyenin dışında hiç kimse bu konuda sorgulanamaz. Başkasına da sirayet eden etken günahlara da adam öldürme olayını örnek vermek mümkündür. Bu konuda suçu işleyen hesaba çekilse de, bu olayın iki yönlü olduğunu unutmamak gerekir: Birincisi şeriatın sınırını aşma hususu, ikincisi cinayetin bir kula sirayet etmesi hususu... İşte bu durumda bir bakıma cani, mazlumun günahlarını yüklenmiş ve kendi iyiliklerini ona vermiş sayılır. Ancak yine de bu, gerçekte kendi kendisinin günahını yüklenmiştir. Yani aslında başkasının iyiliklerini alma gibi bir durum söz konusu değildir. Şu halde burada bir çelişki ve haksızlık olduğu düşünülemez. Kısacası, âyet ile hadis arasında bir tutarsızlık yoktur. İkisi de aynı şeyi ifade eder.

Öte yandan bu âyetten anlaşıldığına göre, nasıl ki iman ehli ile küfür ehli arasında ihtilâf meydana geliyorsa, ihlâslı insanlarla riyakâr insanlar arasında da ihtilâf meydana gelir. Nitekim, Hadis-i şerif'te şöyle buyurulmuştur: *"Ahir zamanda din karşılığında dünyayı alacak insanlar ortaya çıkacaktır. Koyun derisinden yumuşak elbiseler giyeceklerdir. Bunların dilleri baldan tatlı; kalbleri ise kurtların kalbinden daha katıdır. Yüce Allah (c.c.) buyuruyor ki: 'Bunlar Beni mi aldatıyorlar, yoksa Bana karşı çıkma cesaretinde mi bulunuyorlar? Zatıma yemin ederim ki, onlara öyle bir fitne gönderirim ki,*

31- Buharî, Müslim ve Ahmed b. Hanbel tahric etmişlerdir.

en uslularını dahi şaşkınlıkta bırakır'."[32] Şu halde mü'minin başlıca görevi hem içini, hem dışını tertemiz kılmak ve ayrılıkları ortadan kaldırmaktır. Çünkü hak birdir. *"Hak'ın dışında sapıklıktan başka ne vardır?"* (Yunus: 32)

Ümmetin arasındaki ihtilâfın herkese rahmet olduğu hususu ise, kin ve düşmanlıktan kaynaklanan ihtilâf değildir. Orada anlatılmak istenen, değişik şahıs ve konumlara göre hakka dayalı farklı yaklaşımların olabileceğidir. Yani farklı insan kümelerinin ve kültürlerin olabileceğidir.

Kısacası hak, uyulmaya en lâyık olandır. Allah (c.c.) cümlemizi dine zarar veren ihtilâftan ve gerçekleri zedeleyen tartışmadan korusun ve bizi hakta başarılı kılsın. Kuşkusuz her şeyi rahmetiyle kuşatan O'dur.

165. Ey insanlar, mal ve mevki gibi **«verdiği şeylerle sizi imtihan etmesi için, sizleri yeryüzünün halifeleri kılan»**, şükrünü mü edâ edeceksiniz, yoksa nankörlükte mi bulunacaksınız diye sizi nimetlerle sınayan **«ve sizi»** şeref ve zenginlik açısından ve **«derece bakımından birbirinizden üstün yapan O'dur.»**

Rivayet edildiğine göre Cüneyd küçükken günün birinde çocuklarla birlikte oynuyordu. Bir an Seriyy-i Sakatî oradan geçti; Cüneyd'e "Hey! Çocuk, şükür hakkındaki görüşün nedir?" diye sordu. Cüneyd şu cevabı verdi: "Şükür, Allah'ın sana verdiği nimetleri günah yolunda kullanmamandır."

Ey Muhammed! **«Şüphesiz ki»** senin **«Rabbin, cezalandırması süratli olandır.»** Nimetlerine karşı şükür görevi yapmayanları hemen cezalandırır. **«O, çok affeden ve çok merhamet edendir.»** Allah'ın verdiği nimetleri yerli yerinde kullanan, O'nun rahmetine ve affına mazhar olur.

Kuşkusuz yüce Allah (c.c.), şükür edenle nankörlükte bulunanı birbirinden ayırdetmek için mal ve makam verdiği gibi, ilâhî ahlâkla ahlâklanıp kulluk görevlerini yapanlarla hayvanlık derecesine yuvarlananları birbirinden ayırdetmek için de insana halifelik yeteneği vermiştir. Buna göre gerçek insanlık niteliklerini yitirip hayvanî niteliklere bürünen kimsenin kalbi, kulağı ve gözü mühürlenir. İman edip dünya hayatında hayırlı işler yapanlar ise hidayetle mükâfatlandırılır.

Hikâye edildiğine göre, bir seferinde İbrahim b. Ethem hac niyetiyle Mekke'ye gitmiş. Tavaf esnasında son derece güzel yüzlü bir gence rastlamış.

32- Tirmizî ve Dâremi. Ayrıca bkz. Süyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/419.

Herkes onun güzelliğine hayran imiş. İbrahim b. Ethem o gence bakıp ağlamaya başlamış. Bir arkadaşı kendisine: "Efendim, bu gözü yaşlı bakışınızın hikmeti nedir?" diye sorunca, İbrahim şu cevabı vermiş: "Kardeşim, ben Allah'a bozulması imkânsız bir söz verdim. Bu benim oğlum, canım, ciğerim... Küçükken onu bıraktım ve onların yanından çıkıp Allah'ın sevgisine kaçtım. Gördüğün gibi, delikanlı olmuş. Vazgeçtiğim bir şeye tekrar dönme hususunda yüce Allah'tan utanıyorum." İbrahim'in arkadaşı diyor ki: "İbrahim, bana dedi ki: 'Git, ona selâmlarımı söyle. Umulur ki senin selâmınla teselli bulurum ve ciğerimdeki ateşi biraz olsun söndürürüm.' Bunun üzerine ben o gence gidip: 'Delikanlı! Allah seni babana bağışlasın' dedim. Delikanlı bana: 'Amca, babam nerde ki?!' diye sordu ve şöyle devam etti: 'Babam, bizim yanımızdan çıkıp Allah'ın sevgisine kaçıp gitti. Keşke, bir kezcik bile olsa onu görseydim.' Genç bunları söylerken, kelimeler boğazında düğümleniyordu. Sonra İbrahim'in yanına döndüm. Makam-ı İbrahim'de secdede bulunuyordu. Taşlar onun göz yaşlarıyla ıslanmıştı. Allah'a yalvarıp yakararak şöyle diyordu:

Senin aşkın için ben herkesi terkettim;
Seni görebilmek için çoluk-çocuğu yetim bıraktım.
Eğer beni sevginden yoksun bırakırsan,
Bu kalb senin dışında hiç kimseyle teselli bulmaz ki.

Sonra ben İbrahim'e: 'Oğluna duâ et' dedim." Bunun üzerine ona şöyle dua etti: "Allah onu günahlardan korusun ve râzı olduğu hususlarda ona yardım etsin "

İşte, saltanatı terkedip fakirlik ve kanaatı tercih edenlerin durumuna bak da gör... Allah (c.c.) bizi ve sizi, peygamberlerin efendisi Hz. Muhammed (s.a.v.)'in sünnetine uyanlardan eylesin. Tevekkül ve yakîn makamına ulaşma konusundaki emellerimizi gerçekleştirsin.

En'am Sûresi, her şeyi en iyi bilen Allah'ın yardımıyla tamamlandı.

A'RAF SÛRESİ

Mekke devrinde nazil olmuştur, 206 âyettir.

Bu sûre Hasan Hüseyin TUNÇBİLEK tarafından tercüme edilmiştir.

الٓمٓصٓ ﴿١﴾ كِتَٰبٌ أُنزِلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُن فِي صَدْرِكَ
حَرَجٌ مِّنْهُ لِتُنذِرَ بِهِۦ وَذِكْرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾ ٱتَّبِعُوا۟ مَآ أُنزِلَ
إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا۟ مِن دُونِهِۦٓ أَوْلِيَآءَ ۗ قَلِيلًا مَّا
تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾

1. Elif, Lâm, Mim, Sâd.

2. Bu, sana indirilen bir kitaptır. Onunla insanları uyarman, inananlara öğüt vermen için göğsünde bir sıkıntı olmasın.

3. Rabbinizden size indirilene uyun. O'ndan başkasını dostlar edinip onların peşine düşmeyin. Ne kadar da az öğüt alıyorsunuz!

1. «Elif, Lâm, Mim, Sâd». Burada *"Elif"* Allah'ın Zâtı'na, *"Lâm"* İlim sıfatıyla birlikte Zât'a, *"Mim"* Muhammed (s.a.v.)'in zatının ve hakikatinin mânasına, *"Sâd"* da bedenî ve dış görünüşünden ibaret olan Muhammedî sûrete işarettir. [1]

2. «Bu, sana» Allah tarafından **«indirilen bir kitaptır. Onunla insanları uyarman, inananlara öğüt vermen için göğsünde bir sıkıntı olmasın.»** Yani, onun hak oluşu konusunda bir şüphen bulunmasın.

Burada muhatap her ne kadar peygamber (s.a.v.) ise de, kasdedilen ümmettir. Şek ve şüpheye düşmeyiniz demektir. Burada *"sıkıntı"* nın gerçek manasında kullanılmış olması da söz konusudur. Söylenmek istenen şudur: "Seni yalanlıyacaklarından korkarak o kitabı tebliğ konusunda yüreğinde bir sıkıntı olmasın". Çünkü peygamber (s.a.v.) kavminin kendisini yalanlamasından, kendisinden yüz çevirmesinden korkuyor ve tebliği yerine getirememe duygusuyla yüreği sıkılıyordu.

3. Ey mükellefler! **«Rabbinizden size indirilene»** yani Kur'an'a **«uyun. O'ndan başkasını dostlar edinip onların peşine düşmeyin.»** Rabbiniz olan Allah'ı bırakarak, ona isyan edip, cinlere ve insanlara itaat etmek sûretiyle onları dostlar edinmeyin.

«Ne kadar da az öğüt alıyorsunuz!» Yani: O kadar az öğüt alıyorsunuz ki, veya o kadar az zaman öğüt alıyorsunuz ki, ne o kitaptan etkileniyorsunuz, ne de gereğiyle amel ediyorsunuz. Buna karşılık Allah'ın dinini terk ediyor, ondan başkasının peşine düşüyorsunuz.

Sonra Allah (c.c.), geçmiş ümmetlerin kendileri gibi kâfir dostlarının dinlerine uymada ısrar etmeleri sebebiyle başlarına gelenlerden ibret almadıkları takdirde onları tehditle şöyle buyurmuştur:

وَكَمْ مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا
بَأْسُنَا بَيَاتًا أَوْهُمْ قَائِلُونَ ﴿٤﴾ فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءَهُم

1- Doğru olan, ehl–i tahkik tefsircilerin görüşüdür. O da, sûrelerin başlarındaki hece harflerinin (huruf-u mukattaa'nın) sadece Kur'an'ın i'câzına dikkat çekmek için geldiği hususudur. Bkz. *Safvet'üt-Tefâsir*, 1/31.

بَأْسُنَا إِلَّا أَن قَالُوا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٥﴾ فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ
أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ ﴿٦﴾ فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِم بِعِلْمٍ
وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ ﴿٧﴾

4. Biz nice memleketleri helâk ettik. Azabımız onlara geceleyin, yahut gündüz uykularında iken geldi.

5. Onlara azâbımız geldiğinde: "Biz gerçekten zalimler idik" demelerinden başka itirafları olmadı.

6. Elbette kendilerine elçi gönderilmiş olanlara soracağız. Gönderilen elçilere de soracağız.

7. Andolsun ki, onlara (olup bitenleri) tam bir bilgi ile mutlaka anlatacağız. Çünkü Biz (onlardan) uzak değiliz.

4. «Biz, nice memleketleri helâk ettik.» Birçok memleketlerin helâkini diledik. İşte o zaman, o memleketlerin ahâlisine bazan Lût kavminde olduğu gibi **«azabımız onlara geceleyin yahut gündüz»** ya da Hz. Şuayb kavminde olduğu gibi, gündüzün ortasında *"kaylûle"* denen öğle **«uykularında iken geldi.»** Allah onları gündüzün ortasında, şiddetli bir sıcakta gündüz uykusunda iken helâk etmişti.

5. «Onlara azâbımız geldiğinde» ve bu azabın belirtilerini apaçık gördüklerinde, hepsi de: **«'Biz gerçekten zâlimler idik' demelerinden başka itirafları olmadı.»** Yani üzüntü ve pişmanlık duyarak zulümlerini itiraf ettiler ve kurtuluşu arzuladılar. Ancak ne yazık ki, iş işten geçmiştir. Çünkü azâbın geldiği andaki tevbe fayda vermez.

6. «Elbette kendilerine elçi gönderilmiş olanlara» yani haşir gününde bütün ümmetlere: "Gönderilen peygambere ne cevap verdiniz?" diye **«soracağız. Gönderilen elçilere de»** kendilerine onların nasıl cevap verdiklerinden **«soracağız.»** Yâhut da buradaki "sormak"tan amaç kâfirleri azarlama ve on-

lara çıkışmak içindir.

7. «Andolsun ki, onlara» yani peygamberlere: "Senin bize öğrettiklerinden başka bizim bildiğimiz yoktur" dedikleri zaman, **«(olup bitenleri) tam bir bilgi ile»** yani iç ve dışlarını bilen olarak **«mutlaka anlatacağız. Çünkü Biz»** her halükârda **«(onlardan) uzak değiliz»** ki, onların işledikleri amellerinden ve hallerinden herhangi bir şey bize gizli kalsın.

Bilmiş ol ki, peygamberler haşir gününde şöyle derler: "Allahım, kurtar kurtar!" Ümmetleri hakkında çok korkarlar. İçleri, saptırıcı şüpheler ve şeriate aykırı işlerle lekelenmeyen ihlâslı kimselere gelince, peygamberler onlara imrenirler.

Kim o gün Allah'a ihlâslı, peygamberine (s.a.v.) inanmış, şirkten ve müslümanların kanlarını akıtmaktan uzak, Allah ve Rasûlü için öğüt verici, Allah ve Rasûlüne itaat edeni seven, Allah ve Rasûlüne isyan edene buğzeden kimse olarak kavuşursa, Rahman olan Allah'ın Arşı altında gölgelenir ve tasadan kurtulur.

Rivâyet edildiğine göre, Kinde krallarından birisi zevk ve eğlenceye çok düşkündü. Bir gün avlanmak için bineğine binip arkadaşlarından uzaklaştığında, topladığı ölü kemiklerini önüne koyarak, onları evirip çevirmekte olan bir adam görmüş. Kral adama:

- Ne olduğunu bana anlatır mısın? Seni bu kötü duruma düşüren nedir?

Adam:

- Ben, uzun bir yolculuktayım. Yanımda, beni rahatsız eden iki görevli var. Beni, karınca yuvası gibi, dibi karanlık, kalması tiksindirici bir menzile itiyorlar: Toprak tabakaları altında helâk olanlarla komşu olmaya zorluyorlar. Eğer darlığı ve korkunçluğuna rağmen bu menzilde bırakılsaydım, belânın da sonu gelirdi, sıkıntının da. Ama bundan sonra haşrin çığlığına itiliyorum. Sonra iki konaktan hangisine gitmem emrolunacak bilemiyorum. Sonu bu olan bir kimse, hangi şeyden lezzet alabilir?

Kral, adamın söylediklerini duyunca, kendini attan aşağıya attı. Adamın önünde oturdu ve dedi ki:

- Ey kişi! Sözün yaşama zevkimi bulandırdı, bütün kalbimi sardı. Konuşmana devam et.

Bunun üzerine adam şöyle dedi:

- Şu önümdekileri görmüyor musun? Bunlar, dünya malının kendilerini aldattığı; kalblerini istila edip onları öbür taraf için hazırlanmaktan alıkoyduğu kralların kemikleridir. Öyle ki, ecel onları ansızın yakalayıverdi; emeller peşine taktı; nimetin güzellikleri akıllarını başlarından aldı. Bu kemikler dağılıp tekrar bir araya gelecekler; yaptıklarının hesabı sorulduktan sonra ya nimet ve sûkunet, ya da azap ve helâk yerine gideceklerdir.

Sonra o kişi ortadan kayboldu. Kral onun nereye gittiğini bilemedi. Arkadaşları kendisiyle karşılaştığında renginin değiştiğini, gözyaşlarını tutamadığını gördüler. Gece karanlığı çöktüğünde üzerinden krallık elbisesini çıkarıp, eski bir elbiseyle çıkıp gitti. Giderken şu mısraları söylüyordu:

Refah içerisindeki zamanları bitirdi,
Gece ve gündüzün gelip gidişi.
Ey gecenin başlangıcında sürurla uyuyan,
Seher vakti olaylar kapıyı çalar.
Evveli hoş olan geceye güvenme.
Nice gecelerin sonu ateşi tutuşturmuştur.

İmam Zeynel Âbidin der ki: "Dün bir meni iken yarın bir leş olacak kimsenin böbürlenip kibirlenmesine hayret ederim! Yarattıklarını gördüğü halde Allah'ın varlığı hakkında şüphe edene; birinci yaratılışı gördüğü hâlde, ikinci yaratılışı inkâr edene; ölümsüz âlemi terkedip de geçici âlem için çalışana büsbütün hayret ederim!"

Akıllı insanın yapacağı iş, başına kaza gelmeden geçmişten ibret almak; ölüm gelip çatmadan hazırlığını yapmaktır. Zaman rüzgâr gibi geçmektedir. Zamanı tüketeceğiz de yeryüzünde bir tek kişi kalmayacak. Amel defterleri dürülecek, büyük-küçük, az-çok her şey apaçık ortaya çıkacak. Ne bahtsızdır yardımdan mahrum kalanlar! Ve ne bahtiyardır yardıma mazhar olanlar!

وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ ٱلْحَقُّ ۚ فَمَن ثَقُلَتْ
مَوَٰزِينُهُۥ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿٨﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَٰزِينُهُۥ

فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُم بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ

﴿٩﴾ وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ ۗ

قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿١٠﴾

8. Gerçek tartı o gündedir. Kimin tartıları ağır gelirse, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.

9. Kimin de tartıları hafif gelirse, işte onlar, âyetlerimizi inkâr ettiklerinden dolayı kendilerini ziyana sokanlardır.

10. Doğrusu Biz sizi yeryüzüne yerleştirdik ve size orada geçim vasıtaları verdik. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!

8. «Gerçek tartı...» Burada *"tartı"* dan maksat, amellerin tartılması; ağır gelenle hafif gelenin, iyisiyle kötüsünün birbirinden ayrılmasıdır. **«O gündedir.»**Yani kıyamet günündedir. **«Kimin tartıları,»** yani tartılan sevapları **«ağır gelirse, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.»** Burada "tartılar" diye çevirdiğimiz *"Mevâzîn"* kelimesi "mevzun" kelimesinin çoğuludur. Böyle çoğul gelmesinin sebebi, her kul için, durumuna uygun âdil tartıların konmasıdır. Çünkü bedeni için bir tartı vardır, onunla bedenî nitelikleri; ruhu için bir tartı vardır, onunla ruhun sıfatları; sırrı için bir tartı vardır, onunla sırrın durumları; iç âlemi için bir tartı vardır, onunla da ahlâkı tartılır. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.): *"Teraziye güzel ahlâktan daha ağır hiçbir şey konmamıştır"* [2] buyurmuştur.

9. «Kimin de tartıları hafif gelirse, işte onlar,» yaratılışlarında bulunan selim fıtratı kaybettikleri, azabla karşı karşıya kalacak şeyleri işledikleri ve **«âyetlerimizi inkâr ettiklerinden,»** yani onları tasdik etmeyip yalanladıklarından **«dolayı kendilerini ziyana sokanlardır.»** Buradaki *"ziyan"*, sermayeyi kaybetmek demektir. İnsanın sermayesi de bizzat kendisidir. Kötü ameli

2- Hadisi Ahmed b. Hanbel ve Ebû Davud *"Terazide güzel ahlâktan daha ağır hiçbir şey yoktur"* şeklinde rivayet etmişlerdir. *el-Feth'ul-Kebîr*, 3/111.

sebebiyle helâk olunca, kendisini ziyana sokmuş demektir. Rivâyet edildiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Kıyamet gününde iri cüsseli, uzunca, obur bir kişi (hesap yerine) getirilir, (hayır ve sevabı) tartılır, fakat bir sivrisineğin kanadı ağırlığı kadar bile tutmaz."* (3)

Bu rivayet, tartılanın şahıslar olduğuna işaret eder. Nitekim bazı âlimler de bu görüştedir. Fakat âlimlerin çoğunluğu, tartılanın amel defterleri olduğu görüşündedir. Bu terazinin bir dili ve iki kefesi vardır. Adâleti göstermek ve itirazları ortadan kaldırmak için halkın gözü önünde kurulmuştur. Nitekim Allah onlara yaptıklarından sorunca dilleri ve azaları bunları itiraf; peygamberler, melekler ve şahitler de aleyhlerinde tanıklık ederler. Aynı zamanda yaptıklarını defterlerinde kaydedilmiş olarak görürler ve hesap gününde onları okurlar. Şu rivâyet bu hususu güçlendirir: *"Bir kişi tartıya getirilir, onun için doksan dokuz dosya açılır. Her dosyanın uzunluğu gözün ulaştığı yere kadardır. Onun için içinde şehâdet kelimesi bulunan bir kart çıkartılır. Dosyalar terazinin bir kefesine, kart da öbür kefesine konur. Dosyalar hafif gelirken, kart ağır basar."* (4)

Rivayete göre Davud (a.s.) Rabbinden kıyamet gününde kurulan teraziyi göstermesini istedi. Her kefesinin doğu ile batı arasını doldurduğunu görünce, kendinden geçti. Ayıldığında şöyle dedi: "Allah'ım! Terazinin kefesini sevaplarla doldurmaya kimin gücü yeter?" Allahü Teâla da: "Ey Davud! Ben kulumdan razı olursam, onu bir hurma sadakasıyla da doldururum" buyurdu.

Bazıları da Davud (a.s.)'un şöyle dediğini rivayet eder: "Birisini rüyamda gördüm, 'Allah sana nasıl muamele buyurdu?' dedim. O da: 'Amellerim tartıldığında, günahlarım sevaplarıma ağır bastı. O anda gökten bir kese geldi ve sevaplar kefesine düştü. Bunun üzerine sevaplarım ağır bastı. Keseyi çözdüğümde bir ne göreyim, içinde bir fakire sadaka olarak verdiğim hurmalar vardı' cevabını verdi."

10. «Doğrusu Biz sizi yeryüzüne yerleştirdik.» Orada size bir mekân ve üzerinde karar kılacak yer; dilediğiniz şekilde tasarruf etmeye güç verdik. **«Ve size orada geçim vasıtaları verdik.»** Sizin iyilik ve yararınız için, yaşa-

3- Hadis *Sahihayn* (Buhâri ve Müslim) de: *"Kıyamet gününde iri cüsseli, semiz bir kişi (hesap yerine) getirilir, (hayır ve sevabı tartılır fakat) Allahû Teâlâ yanında bir sivrisineğin kanadı ağırlığında (bir sevap) tartmaz"* şeklindedir. *Câmiu'l-Usûl*: 2/235.

4- Burada hadisin mânâsı rivâyet edilmiş olup, aslı Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i ve Tirmizî'nin *Sünen*'indedir. Bkz. Sûyûti, *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/337.

yabileceğiniz bütün sebepleri yarattık. Burada "geçim vasıtaları" şeklinde çevirdiğimiz *"meâyiş"* kelimesi "maişet" kelimesinin çoğulu olup yiyecek ve içecek türünden olup kendisiyle geçinilen şeyler demektir. Buradaki hitap, Kureyş'edir. Çünkü yüce Allah onları, güven içinde yazın Şam'a, kışın da Yemen'e seyahat etme imkânı vererek diğer Araplardan üstün kıldı. Bunun da sebebi, Allah Teâlâ'nın Harem'inde yerleşmeleri ve şerefli Evi'nin komşuları olmalarıdır. Böylece geçimlerini sağlamaya sebep olan yiyecek, içecek ve daha başka şeyleri kazanıyorlardı. Size yaptıklarıma karşılık **«ne kadar da az şükrediyorsunuz!»**

Bil ki, şüphesiz nimet, ancak değerini bilmeyen ve şükrünü yerine getirmeyen kimseden çekilip alınır. Rivâyete göre, peygamberlerden birisi, Allahü Teâlâ'ya Bel'am'ın halini, o yükseliş ve kerametlerden sonra kovuluşunu sordu. Yüce Allah: "Bir gün olsun verdiğim şeylere karşı bana şükretmedi. Bana bir kere şükretmiş olsaydı, verdiğimi almazdım" buyurdu.

Ey insan! Uyan, şükür payandasını koru, nimetlerine karşı Allah'a hamdet! Bunlar öyle nimetler ki, en yücesi İslâm, en aşağısı da bir tesbihe (sübhanallah demeye) seni muvaffak kılmasıdır. Umulur ki, senin üzerine olan nimetlerini tamamlar ve nimetlerini elinden almak sûretiyle zeval acılığıyla mübtelâ kılmaz. Çünkü en acı ve en zor şey, ikramdan sonra ihanet, yaklaştırdıktan sonra kovmaktır.

وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا
لِلْمَلَٰٓئِكَةِ ٱسْجُدُوا۟ لِـَٔادَمَ فَسَجَدُوٓا۟ إِلَّآ إِبْلِيسَ لَمْ يَكُن
مِّنَ ٱلسَّٰجِدِينَ ﴿١١﴾ قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ ۖ قَالَ أَنَا
خَيْرٌ مِّنْهُ ۖ خَلَقْتَنِى مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُۥ مِن طِينٍ ﴿١٢﴾ قَالَ فَٱهْبِطْ
مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَن تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَٱخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ

الصَّاغِرِينَ ﴿١٣﴾ قَالَ أَنظِرْنِي إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤﴾ قَالَ إِنَّكَ
مِنَ الْمُنظَرِينَ ﴿١٥﴾ قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ
الْمُسْتَقِيمَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ لَآتِيَنَّهُم مِّن بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ
وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَن شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ
﴿١٧﴾ قَالَ اخْرُجْ مِنْهَا مَذْءُومًا مَّدْحُورًا لَّمَن تَبِعَكَ مِنْهُمْ
لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٨﴾

11. Andolsun sizi yarattık, sonra size şekil verdik, sonra da meleklere: "Âdem'e secde edin" dedik. İblisten başka hepsi secde ettiler. Fakat o secde edenlerden olmadı.

12. Allah: "Sana emrettiğim vakit, seni secdeden alıkoyan neydi?" dedi. "Ben ondan daha hayırlıyım. Çünkü beni ateşten, onu da topraktan yarattın" dedi.

13. Allah: "Öyle ise oradan in, orada büyüklük taslamak senin haddine değildir, haydi çık, çünkü sen alçaklardansın" dedi.

14. İblis: "Bana, insanların tekrar dirilecekleri güne kadar mühlet ver" dedi.

15. Allah: "Haydi, sen mühlet verilenlerdensin" dedi.

16. İblis: "Öyleyse beni azdırmana karşılık, and içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru yoluna oturacağım.

17. Sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokulacağım ve sen onların çoklarını şükredenlerden bulamayacaksın" dedi.

18. Allah: "Haydi sen yerilmiş ve kovulmuş olarak oradan çık! Andolsun ki, onlardan kim sana uyarsa, sizin hepinizi cehenneme dolduracağım" buyurdu.

11. «Andolsun sizi yarattık, sonra size şekil verdik,» yani babanız Âdem'i kendine özgü şekliyle şekillendirmeksizin toprak olarak yarattık, sonra ona şekil verdik. Burada bizzat Âdem'in yaratılışı yerine, bütün insanların yaratılışı ifade edilmiştir. Çünkü onun yaratılşından maksat, çocukları vasıtasıyla yer yüzünün bayındırlığının sağlanmasıdır. Böylece onun yaratılışı, çocuklarının yaratılışı mesabesindedir.

«Sonra da» bütün **«meleklere: 'Âdem'e»** selâm ve saygı secdesi olarak **«secde edin' dedik.»** Çünkü, ibadet amacıyla alnı yere koymak olan şer'î secde, gerçekte ancak Allah için yapılır. Bu emirden sonra **«İblisten başka»** meleklerin **«hepsi»** hemen **«secde ettiler. Fakat o,»** yani İblis Âdem'e **«secde edenlerden olmadı.»** Yoksa o, Allah'a secde ediyordu.

12. «Allah: 'Sana emrettiğim» yani secde emrini verdiğim **«vakit, seni secdeden alıkoyan neydi? dedi.»** İblis: **«'Ben ondan daha hayırlıyım,»** yani beni secdeden alıkoyan şey, benim ondan üstün olmamdır. **«Çünkü beni ateşten, onu da topraktan yarattın.'»** Ateş, nûrânî, lâtif bir cevher; toprak ise zulmânî kesif bir cisimdir. Dolayısıyla ateş topraktan daha hayırlıdır **«dedi.»** Gerçekteyse lânetlenmiş şeytan yanıldı. Çünkü üstünlüğü fazilet açısından değil, madde ve unsur açısından değerlendirdi. Oysa kendisine yöneltilen emir Allah (c.c.) tarafındandır.

Âdem'in secde edilme şerefi ve meleklere üstünlüğü, yalnızca toprak olma özelliğinden değildir. Onun şereflenmesi, vasıtasız olarak yaratılması şerefindendir. Nitekim yüce Allah: *"Ellerimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir?"* (Sâd: 75) buyurmuştur. Aynı zamanda onun üstünlüğü, aracısız olarak Allahü Teâlâ'ya nisbetle şereflenmiş ruhun üflenmesi ve ruhun üflenmesi anında onda tecelli etme özelliğindendir. Nitekim yüce Allah: *"...İçine de ruhumdan üfürdüğüm zaman..."* (Sâd:72) buyurmaktadır.

Bu sırdan dolayıdır ki Allah, Âdem'in kalıbını topraktan düzenledikten sonra değil, ona ruh üfledikten sonra, meleklerin ona secde etmelerini emretti. Nitekim Allahü Teâlâ: *"...Ben muhakkak çamurdan bir insan yaratacağım. Onu tamamlayıp içine de ruhumdan üfürdüğüm zaman, derhal ona secdeye kapanın"* (Sâd: 71-72) buyurmuştur. Bunun sebebi Hz. Âdem'in kendisine

ruh üflendikten sonra tecelliye hazır duruma gelmiş olmasıdır. İçindeki ruhta, tecelliye hak kazanabilecek letâfet ve nurâniyet meydana gelmiştir. Böylece meleklerin kendisine secde etmesine lâyık hale gelmiştir.

13. «Allah: 'Öyle ise» ey iblis, **«oradan,»** yani cennetten **«in!»** Bu, isyana karşı verilen ceza emridir. **«Orada,»** yani cennette **«büyüklük taslamak senin haddine değildir,»** yani senin için doğru olmaz ve böyle bir şeye hakkın yoktur. **«Haydi çık, çünkü sen alçaklardansın' dedi.»** Büyüklük tasladığın için aşağılık, hor ve hakir olanlardansın. Âyette, yüce Allah'ın şeytanı huzurundan ve cennetten kovması, sırf isyanından dolayı değil, aynı zamanlarda büyüklük taslamasına dayandığı konusunda ikaz vardır. Hadiste ise: *"Kim Allah için tevâzu gösterirse, Allah onu yüceltir. Ve kim büyüklük taslarsa, Allah onu alçaltır"* [5] buyurulmuştur.

Arifler, nefsin huylarından kan ağlıyorlardı. Rivâyete göre Kadı'nın birisi, bir gün Ebû Yezid Bestami'ye gelir ve der ki: "Senin bildiğini biz de biliyoruz, fakat etkisini göremiyoruz". Bunun üzerine Ebû Yezid şu cevabı verir: "Bir miktar ceviz al, bir kaba koyarak boynuna as. Sonra şehir halkına şöyle seslen: "Kim bana bir tokat atarsa, ona bir ceviz vereceğim". Cevizler bitinceye kadar böyle yap. Bunu yaparsan etkisini görürsün. Bunun üzerine Kadı bir "estağfirullah" çeker. Ebû Yezid de ona: "Günaha girdin; çünkü ben sana, seni kibirinden kurtaracak şeyi söylüyorum, sen ise kibirinden "estağfirullah" çekiyorsun" der.

Ebû Cafer El-Bağdâdî der ki: "Altı haslet, altı kimseye yakışmaz: Âlimlere tama', devlet adamlarına acelecilik, zenginlere cimrilik, fakirlere kibir, ihtiyarlara sefahat, soylulara da alçaklık yakışmaz."

Tevhide sarıl; çünkü o, her kötü huyun damarını kesen keskin bir kılıçtır.

14. «İblis,» yani şeytan, kovulduktan sonra: **«Bana insanların»** yani Âdem ve zürriyetinin, öldükten sonra hesaba çekilmeleri için, ikinci surun üfleme vakti olan **«tekrar dirilecekleri güne kadar bana mühlet ver' dedi.»** Lânetlenmiş şeytan bununla, insanları azdırmak için geniş zaman bulmak, onlardan intikam almak ve ölümden kurtulmak için bir çıkış yolu bulmayı diliyordu. Çünkü bunları ölümden sonra yapması imkânsızdı.

5- Ebû Nuaym, *Hilye*'de tahric etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/180.

15. «Allah: 'Haydi sen mühlet verilenlerdensin'» yani birinci surun üfleme vaktine kadar ecellerini ertelediğim kimselerdensin **«dedi.»** Yoksa şeytanın istediği tekrar dirilme vaktine kadar değil. Nitekim Allahü Teâlâ süre konusunda şöyle buyurmuştur: *" O halde sen, bilinen vakte kadar kendilerine mühlet verilenlerdensin."* (Hicr: 37-38) Buradaki *"bilinen vakit"*, sûra birinci üfleme günüdür ki, o günde yaratıklar ve onlarla birlikte iblis de ölür. Birinci üflemeyle ikinci üfleme arası kırk yıldır. Böylece duasının bir kısmı kabul edilmiştir.

Allah şeytana, sırf kulları imtihan yaptığını, Allah için ihlâsla yapanla, arzu ve isteklerine uyanı ayırdetmek için süre vermiştir. Şöyle de denebilir: Ondan başka, kötülerin ve kâfirlerin yüklenemeyeceği günahları yüklenmesi ve böylece bilmeden adım adım helâke yaklaşması için Allah ona mühlet vermiş ve dünyanın sonuna kadar bırakmıştır. Ona tanınan bu süre, basiret sahiplerinin ibret almaları ve bu dünyada en uzun ömrün, kâfirlerin reislerinin ve günahkârlar topluluğunun liderlerinin olduğunu bilmeleri içindir.

16. «İblis: 'Öyleyse beni azdırmana karşılık,» yani onların yüzünden beni azgın, doğru yoldan sapmış, rahmetten yoksun kıldığından dolayı, izzetine **«and içerim ki, ben de onları»** yani Âdemi ve zürriyetini **«saptırmak için senin»** cennete ileten -ki o İslâm Dinidir- **«doğru yoluna»** yani o yolun üzerine **«oturacağım.»** Onları gözetleyip yol kesicilerin yoldan geçenlerin yolunu kesmek için tuzak kurdukları gibi, tuzak kuracağım. Burada *"oturmak"* Âdemoğullarını azdırma hususunda gayretten kinayedir.

17. «Sonra elbette onlara önlerinden,» yani âhiret yönünden sokularak onları o konuda şüpheye düşüreceğim ve kıskançlığı onlara süslü göstereceğim. **«Arkalarından,»** yani dünya yönünden sokulup, ona teşvik edeceğim. **«Sağlarından,»** yani sevaplar yönünden sokularak onları kendini beğenmişliğe ve riyâya düşüreceğim. **«Sollarından»** yani günahlar yönünden **«sokulacağım»** ve onlara onu süslü göstereceğim.

Dört yönün bu şekilde sayılması, düşmanın hücûmunun âdeten bu yönlerden olmasıdır. Onun için üst ve alttan söz edilmemiştir. **«Ve sen onların çoklarını şükredenlerden»** yani itaat edenlerden **«bulamayacaksın' dedi.»** İblis bunu kesin olarak bildiği için değil, zannından dolayı söylemiştir. Nitekim yüce Allah: *"Andolsun ki İblis, onlar hakkındaki zannını doğru çıkardı, gerçekleştirdi"* (Sebe': 20) buyurmuştur.

İblis'i bu zanna sevkeden şey insanlarda şerrin başlangıcını, yani şehvet,

gazap, hased ve buğzu gördüğü içindir.

18. «Allah» şeytana: **«'Haydi sen yerilmiş ve kovulmuş olarak»** -ki lânetli şeytan kendini beğendiği için, cennetten ve hayırlı her şeyden kovulmuştur- **«oradan»** yani cennetten **«çık! Andolsun ki, onlardan kim sana uyarsa, sizin hepinizi cehenneme dolduracağım' buyurdu.»**

"Lemen" deki *"lâm"* yemine giriş; *"men"* de şart içindir.*"Sizin hepinizi cehenneme dolduracağım"* cümlesi de yeminin cevabıdır. *«Sizin hepinizi»* ifadesinin anlamı; "seni, senin zürriyetini, Âdem'in zürriyetinden kâfir olanları" demektir. Hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Cehennemle cennet çekişmeye başladı. Cehennem: 'Bana zorlu kimselerle kibirliler girecek' deyince, cennet: 'Bana da zayıflar ve yoksullar girecek' dedi. Yüce Allah cehenneme: 'Sen benim azabımsın. Dilediğime seninle azap ederim'; cennete de: 'Sen benim rahmetimsin. Seninle dilediğime rahmet ederim. Sizden her birinizin dolma hakkı vardır' buyurdu."* (6)

Şeytana uyup onun yolunda gidenlere gelince, şeytanın, 17. âyette belirtilen dört yönden geleceği kimseler onlardır. Onlar, şeytanın emrettiği şeyi kabul ederler. Akıllı insan, onun peşine takılmaktan sakınsın, Allah'a itaat ve kullukta çok çalışsın ki, girenlerle beraber cehenneme girmesin.

وَيَٰٓـَٔادَمُ ٱسْكُنْ أَنتَ
وَزَوْجُكَ ٱلْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ
ٱلشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٩﴾ فَوَسْوَسَ لَهُمَا ٱلشَّيْطَٰنُ
لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُۥرِيَ عَنْهُمَا مِن سَوْءَٰتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَىٰكُمَا

6- Hadisi Buharî *Kitâbü't-Tefsîr*'de, Müslim ve Tirmizî *Cennet*'te, Ahmed b. Hanbel de *Müsned*'de (3/314) rivâyet etmişlerdir.

رَبُّكُمَا عَنْ هٰذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّآ أَنْ تَكُونَا مَلَكَيْنِ
أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ ﴿٢٠﴾ وَقَاسَمَهُمَآ إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ
﴿٢١﴾ فَدَلّٰىهُمَا بِغُرُورٍ ۚ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْءَاتُهُمَا
وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ ۖ وَنَادٰىهُمَا
رَبُّهُمَآ أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكُمَا الشَّجَرَةِ وَأَقُلْ لَكُمَآ إِنَّ الشَّيْطَانَ
لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٢٢﴾ قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَآ أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ
تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ اهْبِطُوا
بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ ۖ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلٰى حِينٍ
﴿٢٤﴾ قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَمِنْهَا تُخْرَجُونَ ﴿٢٥﴾

19. Ey Âdem! Sen ve eşin cennette yerleşin, dilediğiniz yerden yeyin. Ancak şu ağaca yaklaşmayın, sonra zalimlerden olursunuz.

20. Derken şeytan kendilerinden örtülmüş olan çirkin yerlerini göstermek için onlara vesvese verdi ve: "Sizi Rabbiniz başka bir şey için değil, sırf melek olacağınız, yahut ebedî kalanlardan olacağınız için bu ağaçtan yasakladı" dedi.

21. Ve onlara: "Ben gerçekten size öğüt verenlerdenim" diye yemin etti.

22. Böylece onları hile ile aldattı. Ağacın meyvesini tattıkla-

rında kendilerine ayıp yerleri göründü. Ve cennet yapraklarından üst üste yamayıp üzerlerine örtmeye başladılar. Rableri onlara: "Ben sizi o ağaçtan men etmedim mi ve şeytan size apaçık bir düşmandır demedim mi?" diye nidâ etti.

23. "Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik, eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan, mutlaka ziyan edenlerden oluruz" dediler.

24. Dedi ki: "Birbirinize düşman olarak inin. Sizin için yeryüzünde bir süreye kadar yerleşip kalma ve yaşayıp faydalanma vardır.

25. Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve oradan çıkarılacaksınız" dedi.

19. İblis'in cennetten çıkarılmasından sonra, yüce Allah, Âdem'e dedi ki: **«Ey Âdem! Sen ve eşin»** Havva **«cennette yerleşin.»** Orada oturmaya devam edin. Bu, izin verme ve lütufta bulunmayı ifade eder.

Âyetteki *"cennet"* âlimlerin çoğunluğuna göre, mükâfat yeri kılınan "huld cenneti" dir. **«Dilediğiniz yerden,»** cennet nimetlerinden ve meyvelerinden dilediğiniz şeyden bol bol **«yeyin. Ancak şu ağaca yaklaşmayın.»** Allah, bu ağacın adını söylemeyi ve belirtmeyi gizli tuttuğundan, âlimler bu konuda ihtilâfa düştüler. Şüphesiz eğer bu ağacın hangi ağaç olduğunun belirtilmesinde bizim için bir fayda olsaydı, elbette Allah onu belirtirdi. **«Sonra zalimlerden,»** yani kendilerine zulmedenlerden **«olursunuz.»**

20. «Derken şeytan, kendilerinden örtülmüş olan çirkin yerlerini,» yani avret mahallerini -ki elbiseyle örtülü olduğu için birbirlerinin avret mahallerini görmüyorlardı- **«göstermek için onlara vesvese verdi ve»** vesvesesiyle onlara kötülük yapmak, yani, meleklerin yanında avret yerlerinin açılması sûretiyle onları küçük düşürmek istedi.

Bunda, zorunlu durumlar dışında avret mahallini açmanın çirkin, insan yaratılışına aykırı olduğu konusuna işaret vardır.

"Vesvese", şer'an kötü olan şeyi süslü göstermek için şeytanın insan kalbine bıraktığı ve sürekli tekrarladığı gizli sözdür.

Âdem ile eşini tuzağa düşürmek için ilk başladığı şey, onların yanında hıçkıra hıçkıra ağlamasıydı. Onlar bunu işitince üzüldüler ve: "Seni ağlatan

nedir?" diye sordular. O da: "Size ağlıyorum. Ölecek, içinde bulunduğunuz nimet ve ikramlardan ayrılacaksınız" cevabını verdi. Bu söz onları etkiledi. Bunun üzerine *"kendilerinden örtülmüş olan çirkin yerlerini göstermek için"* ikinci defa onlara vesvese verdi.

«'Sizi Rabbiniz başka bir şey için değil, sırf melek olacağınız,» yani bünyenin letâfetinde, yeme, içme ve benzeri yollardan besin almaya ihtiyaç duymama konusunda melekler gibi olacağınız, **«yahut»** ölmeyip cennette **«ebedî kalanlardan olacağınız»**ı istemediği **«için bu ağaçtan,»** onun meyvesini yemekten **«yasakladı', dedi.»**

Meleklerin bazı yönlerden üstün olması, onların mutlak olarak peygamberlerden üstün olduğuna işaret etmez. Çünkü insanların başka faziletlerinin de bulunması mümkündür.

21. «Ve onlara: 'Ben gerçekten size» söylediğim şeyde **«öğüt verenlerdenim' diye yemin etti.»** Yemin sadece iblis tarafından yapılmıştır. Buna rağmen âyette *"kâsemehümâ"* şeklinde müfâale vezninde gelmesi, şeytanın karşılıklı yeminleşme gayretine düştüğünü göstermektedir.

22. «Böylece onları,» yalan yere Allah'a yemin ederek **«hile ile aldattı.»** Onları ağacın meyvesinden yemeleri için kandırdı ve yüksek mertebeden düşük dereceye indirdi. Lânetli şeytan, yalan yere Allah'a ilk yemin eden oldu. Hz. Âdem, hiçbir kimsenin yalan yere Allah'a yemin etmeyeceğini sanıyordu. Onun için de aldandı. Çünkü mü'mine yakışan, yüce Allah'ın azametini kalbine yerleştirmek için, Allah'a yemin eden kimsenin doğruluğuna inanmasıdır.

Âlimlerden bazısı der ki: "Kim bizi Allah'la kandırmak isterse kanarız". Hadiste de *"Mü'min, kötülüğe kafa yormayan, kerem sahibi; fâcir ise aldatıcı alçaktır,"* [7] buyurulur.

«Ağacın meyvesini tattıklarında kendilerine ayıp yerleri göründü.» Meyveyi yemeğe başlayıp tadını aldıklarında, ceza ve günahın uğursuzluğu onları yakaladı. O anda giyecekleri üzerlerinden düşüşmeye başladı ve çırılçıplak kaldıklarını görüp utandılar. Giyecekleri, avret mahallerini görmeye engel olan bir nurdu. Cennet elbiselerinden bir elbisedir de denilmiştir. **«Ve cennet yapraklarından üst üste yamayıp üzerlerine örtmeye başladılar.»**

7- Hadisi Ebû Davud, Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel rivâyet etmiştir.

Bu yaprakların incir yaprakları olduğu söylenir. Çünkü incir yaprağından başkası üst üste yamanmaz.

Âyette, Âdem (a.s.)'den bu yana avret yerlerini açmanın çirkinliğine işaret vardır. Avret yerini açmanın çirkinliği akıllarına yerleşince örtünmek için nasıl davrandıklarını görmüyor musun?

«Rableri onlara: 'Ben sizi o ağaçtan men etmedim mi ve şeytan size apaçık bir düşmandır demedim mi' diye,» azarlama ve kınama yoluyla **«nidâ etti.»** Bunda Allah'ın *"... Bu, senin ve eşinin düşmanıdır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın; yoksa bedbaht olursun"* (Tâhâ: 117) âyetine işaret vardır. Rivâyet edildiğine göre yüce Allah, Âdem'e şöyle dedi: "Cennet ağacı olarak sana verdiklerim içinde, bu ağaçtan başka ağaç yok muydu?" Bunun üzerine Âdem: "Evet, izzetine yemin olsun ki, vardı. Fakat ben, senin yaratıklarından hiç kimsenin sana yalan yere yemin edeceğini zannetmiyordum" dedi. Allah da: "İzzetime yemin olsun ki, seni mutlaka yeryüzüne indireceğim de sonra zorla ve meşakkatle geçimini temin edeceksin" buyurdu.

Derhal onu yeryüzüne indirdi, ona demir sanatını öğretti ve toprak sürmesini emretti. O da toprağı sürdü, tarlayı suladı, hamur yoğurdu ve ekmek yaptı.

23. Hatayı itiraf edip tevbeye koşarak: **«'Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik.»** Yani mâsiyetle kendimize zarar verdik ve kendimizi, cennetten çıkarılmayla karşı karşıya bıraktık. **«Eğer bizi bağışlamaz,»** günahlarımızı örtmez **«ve bize»** tevbemizi kabul etmek sûretiyle **«acımazsan, mutlaka ziyan edenlerden»** yani bir anlık arzu için âhiretteki nasibini satarak helâk olanlardan **«oluruz' dediler.»** Aslında Âdem'in günahı küçüktü. Çünkü o, ağacın meyvesini Allah'ın hükmüne aykırı davranmak amacıyla değil, aksine lânetlenmiş şeytanın sözüne kanarak yedi. Bu suçu işlemesinde hatalı bir ictihadın da payı olduğu şüphesizdir. Çünkü o, *"Ancak şu ağaca yaklaşmayın"* (El-A'raf: 19) sözündeki işaretin, yalnızca işaret edilen belirli bir ağaç için sözkonusu olduğunu sanmış, aynı türden bir başka ağaçtan alıp yemiştir. Oysa bu âyetten amaç, işaret edilen o ağaç türüydü. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v.)'ın eline bir ipek ve altın alıp şöyle dediği rivâyet edilir: *"Bu ikisi, ümmetimin erkeklerine haram; kadınlarına helâldir."* [8] Bu ikisinden maksat

8- Hadisi Ebû Davud, Nesâi ve Tirmizî birbirine yakın lâfızlarla rivâyet etmişlerdir. *Câmiu'l-Usûl*, 10/678.

sadece elindeki ipek ve altın değil, bütün ipek ve altın türleridir.

24. Allahü Teâlâ **«dedi ki: 'Birbirinize düşman olarak inin.»** Burada hitap, Âdem, Havva ve zürriyetlerine; ya da Âdem, Havva ve İblis'edir. İblis'in düşmanlık karakteri, akrebin sokma, kurdun kapma karakteri gibidir. İblis'e düşmanlık etmeyi emrettik; çünkü oğul, babasının düşmanına düşmanlık duyar. **«Sizin için yeryüzünde bir süreye kadar yerleşip kalma ve yaşayıp faydalanma vardır.»** Buradaki süre, ecellerinin bitme süresidir. Âdem tasalandı ve (bir daha) cennete dönemeyeceğini zannetti.

25. Allahü Teâlâ: **«Orada»** yani yer yüzünde **«yaşayacaksınız, orada ölecek»** ve gömülecek **«siniz ve»** hesap için **«oradan»** diriltilip **«çıkarılacaksınız,' dedi.»** Âdem bu hitabın mânâsından, cennete döneceğini anladı. Böylece Allah'ın keremi ve vaadiyle teselli buldu.

يَا بَنِيٓ ءَادَمَ قَدْ أَنزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُوَٰرِى سَوْءَٰتِكُمْ وَرِيشًا ۖ
وَلِبَاسُ ٱلتَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ ۚ ذَٰلِكَ مِنْ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ۝٢٦
يَا بَنِيٓ ءَادَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ كَمَآ أَخْرَجَ أَبَوَيْكُم
مِّنَ ٱلْجَنَّةِ يَنزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْءَٰتِهِمَآ ۗ إِنَّهُۥ يَرَىٰكُمْ
هُوَ وَقَبِيلُهُۥ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ ۗ إِنَّا جَعَلْنَا ٱلشَّيَٰطِينَ أَوْلِيَآءَ
لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ۝٢٧

26. Ey Âdem oğulları! Size çirkin yerlerinizi örtecek giysi, süslenecek elbise indirdik. Takvâ elbisesi ise daha hayırlıdır. İşte bunlar, Allah'ın âyetlerindendir. Belki düşünüp öğüt alırlar.

27. Ey Âdem oğulları! Şeytan, ana -babanızı, çirkin yerleri-

ni kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi, sizi de şaşırtıp bir belâya düşürmesin. Çünkü o ve kabilesi, sizin onları göremiyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz Biz şeytanları, inanmayanların dostları kıldık.

26. «Ey Âdem oğulları!» Bu hitap bütün insanlaradır. Rivâyete göre Araplar Kâbe'yi çıplak olarak tavaf ederler ve "Allah'a isyan ettiğimiz elbise içinde tavaf etmeyiz" derlerdi. Bunun üzerine bu âyetten itibaren üç âyet nâzil oldu. **«Size çirkin yerlerinizi»** yani avret mahallerinizi **«örtecek»** -ki örtecek bir giysinin var olmasına rağmen avret yerini açmak son derece çirkindir. Şüphesiz ki, vücutlarının bu bölgelerini açanlar şeytan tarafından ayartılmıştır. Tıpkı Âdem ile Havvâ'yı ayartıp çirkin yerlerini ona göstermenin şeytan iğvasıyla olduğu gibi. Onun şerrinden Allah'a sığınırız- **«giysi, süslenecek»** tüylü ve süslü **«elbise indirdik.»** Semâdan indirmek sûretiyle sizin için yarattık. O da yağmur suyudur. Topraktan bitmiş olan pamuk ve keten gökten inen yağmur suyundan olduğu gibi, koyunların yünlerinden yapılan giyecek de aynı sudandır. Burada *"süs"*, kuş tüyüne benzetilerek *"Riş"* (tüy) kelimesiyle ifade edilmiştir. Çünkü "tüy", kuşun süsüdür. Tıpkı giysinin Âdem oğlunun süsü olduğu gibi. Sanki "size iki giysi indirdim. Biri, çirkin yerlerini örten giysi; diğeri, sizi süsleyen giysidir" denilmiştir. Çünkü süs, güzel bir şeydir. Allahü Teâlâ: *"Atları, katırları ve eşekleri binmeniz ve süslenmeniz için yarattı"* (Nahl: 8) buyurmuştur.

«Takvâ elbisesi» yani, Allah korkusu **«ise daha hayırlıdır.»** Elbisenin sahibini koruduğu gibi, takva da sahibini zararlı şeylerden örtüp koruduğu için, elbiseye benzetilmiştir. Sanki Allah: "Takvâ elbisesi, maddî elbiseden daha hayırlıdır" buyurmuştur. Çünkü fâcir, her ne kadar güzel giyinse de, avret yerleri meydandadır. Nitekim şâir şöyle der:

Sanki ben, hayâsı ve güvenilirliği olmayan kişiyi,
topluluk içinde çırılçıplak görüyorum.

«İşte bunlar,» yani elbisenin indirilmesi, **«Allah'ın»** kerem ve rahmetine işaret eden **«âyetlerindendir. Belki düşünüp öğüt alırlar.»** Yaprakları üst üste koyup örtünme yerine, onlara elbise yarattığı için nimetini tanırlar. Ya da söz dinlerler de avret yerini açma gibi çirkinliklerden uzaklaşırlar.

Peygamber Efendimiz, yalnızken bile örtünmeyi, kişinin hanımıyla çıp-

lak olarak cima etmemesini emir buyurmuştur.

Kişi, elbise giymekle, avret yerini örtmeyi ve müslümanlara kendini sevdirmek için onunla süslenmeyi amaçlamalıdır. Yoksa nefsinin hoşuna gittiği için değil. Çünkü bu niyetle giyinmek, aklı, nefsin arzu ve zevklerinden hiçbir şeyi karıştırmadan, bulanıklıklardan temizler ve aydınlatır. Bu niyet sebebiyle ecre nail olur.

27. «Ey Âdem oğulları! Şeytan, ana-babanızı,» yani Âdem ile Havva'yı, **«çirkin yerlerini»** yani avret mahallerini **«kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi,»** ayartmak sûretiyle **«sizi de şaşırtıp»** cennete girmenize engel olacak **«bir belâya»** ve sıkıntıya **«düşürmesin.»** Ana-babanız Âdem ve Havva'nın cennetten çıkarılma belâsı gibi, sizi de bir belâya düşürmesin. Çünkü onların ayaklarını kaydırmaya gücü yettiğine göre, çocuklarının ayaklarını kaydırmaya haydi haydi gücü yeter. Öyleyse, size düşen şey, onun vesvesesini kabul etmekten sakınmaktır.

"Elbiselerini soyarak" âyetinin tefsirinde İbn Abbas şöyle der: "Onların elbiseleri tırnaktandı. Yani tırnağa benzerdi. Çünkü o elbise, onlar için tırnak şeklinde yaratılmıştı."

"Çirkin yerlerini" yani avretlerini *"kendilerine göstermek için"*. Halbuki bundan önce kendi kendilerine avret yerlerini görmüyorlardı. Nitekim rivâyete göre Hz. Âdem, uzun boylu bir kişiydi. Sanki upuzun hurma ağacı gibi. Saçları sıktı. Bilinen suçu işleyince, çirkin yeri göründü de cennette kaçmaya başladı. Bunun üzerine Rabbi ona: "Ey Âdem! Benden mi kaçıyorsun?" diye nidâ edince: "Hayır, fakat ben utandım" dedi.

«Çünkü o,» yani şeytan **«ve kabilesi,»** yani askerleri ve zürriyeti, **«sizin onları göremiyeceğiniz yerden sizi görürler.»** Bazı hallerde onların bizi görmesi, bizim onları görmemizin imkânsız olduğunu gerektirmez. İnsan biçimine girdiklerinde onları görürüz. Nitekim rivâyette olduğu gibi, bazı insanlar cinleri apaçık görürler. Allah, onların cisimlerini katılaştırıp, bizim de göz ışınlarımızı güçlendirmiş olsaydı, elbette onları görürdük. Nefesin devamlı girdiği bedenlerimize cinlerin de girmeleri imkânsız değildir. Nitekim Hadiste: *"Şüphesiz ki şeytan insana, kanın deveranı gibi nüfuz eder"*[9] buyurulmuştur.

9- Hadisi Buhârî, Ebû Davud, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel rivâyet etmiştir.

Sonra, Allahü Teâlâ'nın *"o sizi görür"* sözü, onun, zararından sakınılması zor bir düşman olduğunu açıklayarak nehyin sebebini (yani: "*Şeytan sizi şaşırtıp bir belaya düşürmesin*" sözünün gerekçesini) belirtmektir. Çünkü, o seni görüp de, senin onu göremediğin düşmanla başa çıkmak öyle zordur ki, ondan ancak Allah'ın koruduğu kimseler kurtulur.

O halde, akıllı insanın onun zararından çok sakınması gerekir. Eğer: "Biz onları göremediğimize göre, onlarla nasıl savaşalım ve onlardan nasıl korunalım?" diye sorulacak olursa, cevap olarak: "Biz, onların şahıslarıyla savaşmakla değil, sadece onların vesveselerini uzaklaştırmak, kalbimize bırakmak istedikleri şeyi, o şeyden Allah'a sığınarak kabul etmemekle emrolunduk" deriz.

«**Şüphesiz Biz şeytanları,**» aralarında terkedilmişlik ve azgınlık icad etmek sûretiyle «**inanmayanların dostları kıldık.**» Böylece onlar, birbirlerine yakın oldular ve birbirlerini azdırdılar.

Rivâyet edildiğine göre lânetli şeytan, Zekeriyya'nın oğlu Yahya (a.s.)'ya göründü de: "Ben sana öğütte bulunacağım" dedi. O da: "Yalan söylüyorsun. Sen bana öğüt verme, fakat Âdem oğullarından haber ver" dedi. Şeytan şöyle dedi: "Bize göre onlar üç gruptur:

Bunlardan birinci grup bizce en zorlularıdır. Onları, akıllarını çelerek elde ederiz. Sonra giderler istiğfar ve tevbeye başvururlar. Böylece bütün plânlarımızı alt üst ederler. Tekrar onlara döneriz, onlar da önceki gibi tevbe ve istiğfara dönerler. Onlardan ümidimizi kesmeyiz, ama istediğimizi de elde edemeyiz. Biz bu durumdan bitkin hale geliriz.

İkinci gruba gelince, onlar bizim elimizde, sizin çocuklarınızın elindeki top gibidirler. Biz onlara yeterli olduğumuzdan onları istediğimiz gibi elimizde oynatırız.

Üçüncü grup ise, senin gibi masumdurlar. Onlara hiçbir şey yapamayız."

Bundan sonra Hz. Yahya ona: "Bende, güç yetirebildiğin bir şey oldu mu?" deyince, o da: "Hayır. Sadece bir kere sen yemek yemeye gelmiştin. Ben de sana onu lezzetli göstermeye devam ettim de, istediğinden fazla yedin. O gün uyuyakalıp her zaman kalktığın gibi namaza kalkamadın" cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Yahya: "Şüphesiz, bundan sonra doyuncaya kadar

yemeyeceğim" deyince, şeytan da ona: "Ben de senden sonra hiçbir insan oğluna öğüt vermiyeceğim" dedi.

وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا
عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا ۗ قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ ۖ أَتَقُولُونَ
عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٨﴾ قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ ۖ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ
عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ۚ كَمَا
بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ ﴿٢٩﴾ فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ
الضَّلَالَةُ ۚ إِنَّهُمُ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ
يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٣٠﴾

28. Onlar bir kötülük yaptıkları zaman: "Babalarımızı bu yolda bulduk, Allah da bize bunu emretti" derler. De ki: "Allah kötülüğü emretmez. Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?"

29. De ki: "Rabbim (bana) adaleti emretti. Her mescidde yüzlerinizi O'na doğrultun ve dini yalnız Allah'a has kılarak O'na yalvarın. İlkin sizi O yarattığı gibi, yine O'na döneceksiniz."

30. O bir grubu doğru yola iletti, bir gruba da sapıklık hak oldu. Çünkü onlar, Allah'ı bırakıp şeytanları kendilerine dost edindiler. Böyle iken kendilerinin doğru yolda olduğunu sanıyorlar.

28. «Onlar» yani, Kureyş kâfirleri **«bir kötülük»** yani, puta tapma, tavafta avret yerini açma ve buna benzer son derece çirkin bir iş **«yaptıkları zaman: 'Babalarımızı bu yolda bulduk, Allah da bize bunu emretti' derler.»** Demek ki yaptıkları kötülüğün iyiliğine dair iki delil öne sürüyorlar:

Birincisi: Babaları taklit. *"Babalarımızı bu yolda bulduk"* ifadesi bunu gösteriyor.

İkincisi: Allah'a iftirayı ifade eden *"Allah da bize bunu emretti"* sözleri.

Bozukluğu ortada olduğu için yüce Allah, birinci delillerine cevap vermeye gerek görmemiştir. Çünkü taklit, yanlışlığına delil getirilen fiilin doğruluğuna delil sayılmaz. İkinci delili ise, **«De ki: 'Allah kötülüğü emretmez»** sözüyle reddetmiştir. Çünkü Allah'ın âdeti, güzel fiilleri emretmek ve güzel hasletlere teşvik etmek üzerine cereyan etmiştir. **«Allah'a karşı»** O'nun emrettiğini **«bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?'»** Halbuki ilmin yolu, ya işitmek, ya da peygamberler vasıtasıyla öğrenmektir. Onlar ise peygamberlerin peygamberliğini inkâr ediyorlar. Bu durumda Allah'ın hükümlerini öğrenmeye onlar için yol yoktur.

29. «De ki: 'Rabbim (bana) adaleti emretti.» Âyette geçen *"kıst"*, adâlet demektir ki, her şeyin ortası, ifrat ve tefritten uzaklık demektir. Çünkü bir rivâyette: *"İşlerin en hayırlısı, orta olanlarıdır"* buyrulur.

Bir iş yapmak istediğin zaman orta yolu tut.
Çünkü ifrat da tefrit de kötülenmiştir.

«Her mescidde» yani her secde edilen yerde **«yüzlerinizi O'na,»** kıbleye **«doğrultun.»** Dosdoğru olarak, başka şeye değil, Allah'a ibadete yönelin; yüzlerinizi de kıbleye doğrultun. Burada secdeden maksat, "parçadan söz edip bütünü anlama" kuralınca, namazdır.

Bu âyet, farz namazı cemaatle kılmanın vücûbuna işaret ediyor. Âlimler derler ki: "Farz namazlar ve teravih gibi cemaatle kılınması emredilen namazların camide kılınması, sevap yönünden, evde cemaatle kılınmasından daha üstündür. Çünkü camide kılmakta İslâm'ın şiarlarını gösterme durumu vardır. Tıpkı bunun gibi, evde cemaatle kılınan namaz da, tek başına kılınan namazın sevabından fazladır."

«Ve dini» yani tâatı **«yalnız Allah'a has kılarak O'na yalvarın.»** O'na ibadet edin. Burada husus yani "O'na yalvarın" zikredilmiş, umûm yani "O'na

ibadet edin" kasdedilmiştir. Çünkü dua, ibadet konularındandır. O da, fakr ve tevâzu içinde olup, Allah karşısında boyun bükmektir. İbâdetten kasdedilen de, ibâdetin payandası da budur. *"Dini yalnız Allah'a has kılarak O'na yalvarın."* Çünkü ahirette varışınız O'nadır.

«İlkin sizi O yarattığı gibi» O'nun dirilterek döndürmesiyle **«yine O'na döneceksiniz.'»** Böylece yaptıklarınızın karşılığını verecektir. Burada, mümkün olduğunu ifade etmek için, "ilk yaratılış" a benzetilmiştir. Kuşkusuz ilk yaratmaya gücü yetenin, tekrar diriltmeye de gücü yeter. Çünkü sizin öldükten sonra diriltilmeniz ilk yaratılışınızdan zor değildir.

30. «O bir grubu doğru yola iletti, bir gruba da» meşiete tâbi geçmiş kazânın gereği olarak **«sapıklık hak oldu. Çünkü onlar Allah'ı bırakıp şeytanları kendilerine dost edindiler.»** Yani, şeytanları dost edindikleri, hak ile bâtıl arasını ayırt etmeksizin onların çağırdıkları şeyi kabul ettikleri için sapıklık onlara hak oldu.

Doğru yol ve sapıklık, her ne kadar başlangıçta Allah'ın yaratmasıyla meydana geliyorsa da, ancak O bunu, kulun onu kazanması ve onun meydana gelmesi için çalışmasına göre yaratır.

«Böyle iken kendilerinin doğru yolda olduğunu sanıyorlar.» Burada, mücerred zannın dinin sıhhati hususunda yeterli olmadığına işaret vardır. Oysa bu konuda kesinlik ve şüphesizlik gereklidir. Çünkü Allahü Teâlâ kâfirleri, kendilerinin doğru olduklarını zannetmelerinden dolayı kınamıştır. Eğer sırf zan yeterli olsaydı, onları bundan dolayı kınamazdı.

يَا بَنِيٓ ءَادَمَ خُذُوا۟ زِينَتَكُمْ
عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا۟ وَٱشْرَبُوا۟ وَلَا تُسْرِفُوٓا۟ ۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ
ٱلْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ ٱللَّهِ ٱلَّتِىٓ أَخْرَجَ لِعِبَادِهِۦ وَ
ٱلطَّيِّبَٰتِ مِنَ ٱلرِّزْقِ ۚ قُلْ هِىَ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا خَالِصَةً

يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۚ كَذٰلِكَ نُفَصِّلُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَّعْلَمُوْنَ ﴿٣٢﴾
قُلْ اِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْاِثْمَ وَالْبَغْيَ
بِغَيْرِ الْحَقِّ وَاَنْ تُشْرِكُوْا بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهٖ سُلْطٰنًا وَّاَنْ تَقُوْلُوْا
عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿٣٣﴾ وَلِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌ ۚ فَاِذَا جَآءَ اَجَلُهُمْ
لَا يَسْتَاْخِرُوْنَ سَاعَةً وَّلَا يَسْتَقْدِمُوْنَ ﴿٣٤﴾ يٰبَنِيْٓ اٰدَمَ اِمَّا
يَاْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَقُصُّوْنَ عَلَيْكُمْ اٰيٰتِيْ ۙ فَمَنِ اتَّقٰى
وَاَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿٣٥﴾

31. Ey Âdem oğulları! Her mescide gidişinizde ziynetli elbiselerinizi giyin. Yeyin, için, fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.

32. De ki: "Allah'ın kulları için çıkardığı süsü ve güzel rızıkları kim haram kıldı?" De ki: "Onlar, dünya hayatında inananlar içindir. Kıyamet gününde ise yalnız onlara mahsustur." İşte, bilen bir topluluk için âyetleri böyle açıklıyoruz.

33. De ki: "Rabbim ancak açık ve gizli kötülükleri, günahı ve haksız yere baş kaldırmayı, hakkında hiçbir delil indirmediği şeyi Allah'a ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.

34. Her ümmetin bir eceli vardır. Ecelleri gelince, ne bir an geriye atabilirler, ne de bir an ileriye alabilirler."

35. Ey Âdem oğulları! Size kendi içinizden âyetlerimi anlatacak peygamberler gelir de kim sakınır ve kendisini ıslah ederse, onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.

31. «Ey Âdem oğulları! Her mescide gidişinizde ziynetli elbiselerinizi giyin.» Her ne kadar ziynet, kendisiyle süslenilen lüks giysilere verilen isimse de, tefsirciler, buradaki *"ziynet"* ten amacın, avret yerini örten giysi olduğunu söylemişlerdir. Buna, âyetin nüzul sebebini delil gösterirler. O da şudur:

Cahiliye döneminde Arap kabileleri Kâbe'yi çıplak olarak tavaf ediyorlar ve: "İçinde günah işlediğimiz ve günahlarla kirlettiğimiz elbiselerle tavaf etmeyiz" diyorlardı. Böylece gündüz erkekler, gece de kadınlar çıplak olarak tavaf ediyorlardı.

Bunun üzerine yüce Allah, elbiselerini giymelerini; ister namaz, ister tavaf için olsun, her mescide girişlerinde soyunmamalarını emretti. Halbuki onlar, Mina'ya ayak bastıklarında, her biri elbisesini bineğindeki heybeye sokar; eğer tavaf ederken üzerinde elbise varsa, dövülür ve elbisesini çıkartırlardı. Kadınlar da geceleyin çıplak olarak tavaf eder, ancak kalçaların üzerine seyrek bir şekilde kesilmiş püskül gibi sarkan sırım bağlar, bu da avret yerini tam olarak örtmezdi.

Bu âyet, namazda avret yerinin örtülmesi konusunda delildir. Âyetin anlamı şudur: Gerek tavaf, gerekse namaz için her mescide girişinizde, avret yerinizin örtülmesi için elbiselerinizi giyin. Namaz esnasında en güzel elbiseleri giymek müstehaptır. Çünkü *"zinet"*ten amaç, elbisedir. Elbise giyinmek farz, güzel bir şekilde giyinmekse sünnettir.

Ebû Hanife (r.a.), gece namazı için, bir gömlek, bir sarık, bir cübbe ve bir de şalvardan oluşan elbise edinmişti. Değeri binbeşyüz dirhemdi. Bunu her gece giyer ve şöyle derdi: Allah için süslenmek, insanlar için süslenmekten daha evlâdır.

Size helâl olan şeylerden **«yeyin, için, fakat»** harama tecâvüz etmek veya aşırı yemek suretiyle **«israf etmeyin.»** Çünkü ihtiyaçtan fazlasını yemek de israftır.

Rivâyete göre Âmir oğulları haccettikleri günlerde ölmeyecek kadar yerler, yağlı yemezler, bununla haclarına saygı gösterdiklerini düşünürlerdi. Müslümanlar da böyle yapmak isteyince bu âyet nâzil oldu.

«Çünkü Allah israf edenleri sevmez»; yaptıklarına râzı olmaz ve onları övmez. Kişinin içinin çektiği her şeyi yemesi israf sayılır.

Rivâyete göre Harun Reşid'in uzman bir hristiyan doktoru vardı. Ali İbn Hüseyin'e: "Sizin kitabınızda tıp ilmiyle ilgili hiçbir şey yoktur. Halbuki ilim; dinler ilmi ve beden ilmi olmak üzere ikiye ayrılır." O da ona cevaben:

-Şüphesiz ki Allah, bütün tıbbı, kitab'ımızın yarım âyetinde toplamıştır.

-Peki, nedir o?

-Yüce Allah'ın *"yeyin, için, fakat israf etmeyin"* buyruğudur.

-Peki, Peygamberinizin tıpla ilgili herhangi bir sözü var mıdır?

-Evet, Peygamberimiz (s.a.v.) tıbbı birkaç lâfızda toplamıştır.

-Nedir o?

-Onun *"Âdemoğlu, midesini doldurmaktan daha şerli bir kap doldurmadı. Halbuki âdemoğluna, belini doğrultması için birkaç lokmacık yeter."*[10] sözüdür.

Bunun üzerine hristiyan doktor:

-Kitabınız da, Peygamberiniz de Calinos'a tıp diye bir şey bırakmadı, dedi.

İbn Abbas (r.a.) şöyle diyor: "Dilediğini ye, dilediğini giy. Yeter ki iki haslet seni hataya düşürmesin : İsraf ve kibir."

32. «De ki: 'Allah'ın, kulları için» pamuk ve keten gibi bitkilerden, ipek ve yün gibi hayvanlardan ve zırh gibi mâdenlerden **«çıkardığı»** elbise ve güzellik veren şeylerden **«süsü ve güzel rızıkları kim haram kıldı?'»** Yani et, yağ ve süt gibi yiyecek ve içeceklerden oluşan lezzetli şeyleri kim haram kıldı?

Bil ki, kişi farzları yerine getirir, güzel bir manzara ve güzel elbiselerle nimetlenmek isterse, bunda bir sakınca yoktur. Kim de, en az geçime kanaat eder, geri kalanını âhirette faydalanacağı şeye harcarsa, bu daha iyidir. Çünkü Allah'ın katındaki, daha hayırlı ve daha kalıcıdır.

«De ki: 'Onlar,» yani süs ve güzel rızıklar **«dünya hayatında inananlar içindir.»** Onlar için kararlaştırılmıştır. Güzel rızıkların yaratılmasındaki

10- Hadisi Tirmizî ve Ahmed b. Hanbel rivâyet etmiştir.

asıl hedef, mükeleflere Allahü Teâlâ'ya ibadet için güç kazandırmak içindir. Yoksa küfür ve isyan etmeye güç kazandırmak için değildir. O, aslında inananlar için olup, kâfirler bu hususta onlara tabidir (yani ikinci derecededirler). **«Kıyamet gününde ise, yalnız onlara mahsustur.'»** Bu konuda dünyada, mü'minler ve kâfirler ortak olsalar bile, âhirette mü'minlere kimse ortak olamaz.

«İşte bilen bir topluluk için âyetleri böyle açıklıyoruz.» Âyetlerin ihtiva ettiği son derece güzel mânâları bilen bir topluluk için, bu hükmü açıkladığımız gibi, diğer hükümleri de açıklıyoruz.

33. «De ki: 'Rabbim ancak» küfür ve nifak gibi **«açık ve gizli kötülükleri,»** yani, çirkinliği açığa çıkmış ve artmış günahları -ki bunlar büyük günahlardır- **«günahı»** yani günahı gerektiren şeyi –ki bu, küçük ve büyük günahları içine alır- **«ve haksız yere baş kaldırmayı»** veya kibiri, **«hakkında hiçbir delil»** yani hüccet ve bürhan **«indirmediği şeyi Allah'a ortak koşmanızı ve Allah hakkında»** sıfatlarını inkâr ve müşriklerin *"ve Allah da bize bunu emretti"* (A'raf: 28) dedikleri gibi O'na iftira ederek **«bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.'»**

Âyette geçen *"baş kaldırma"*, daha önce zikredilen *"günah"* ifadesinin kapsamına girdiği halde ayrıca zikredilmesi, ondan sakındırmada mübalağa içindir.

"Hakkında hiçbir delil indirmediği" sözü, müşriklerle alayı ifade eder. Çünkü o delil ininceye kadar, Allah'a ortak koşma ve ibâdet etme hususunda delil ve bürhan yoktur.

34. «Her ümmetin bir eceli», ölümleri için takdir edilmiş zaman **«vardır. Ecelleri»** yani üzerlerine, köklerini kesecek azâbın inmesi için belirlenen vakit **«gelince,»** bu vakti **«ne bir an,»** yani zamandan az bir şey **«geriye atabilirler, ne de bir an ileriye alabilirler.»**

Rivâyete göre, meliklerden biri ibadete çok düşkündü. Sonra, dünya ve devlet reisliğine meyletti. Yüksekçe bir köşk yaptırdı. Döşenmesi için emir verdi. Sofralar kuruldu. Halkı çağırdı. Yanına gelip yeyip içmeye, köşkün yapısına hayranlıkla bakmaya, kendisine duâ edip gitmeye başladılar. Günlerce burada ikâmet etti, sonra kendisiyle birlikte oturmakta olan yakın arkadaşlarından bir gruba: "Görüyorsunuz, bu köşkümde ne kadar sevinçliyim. Çocuklarımdan herbiri için de onun bir benzerini yapmaya kendi kendime söz verdim. Yanımda birkaç gün kalın da sohbetinizle yalnızlığımı gidereyim ve si-

zin görüşünüzü alayım" dedi. Günlerce onun yanında oynayıp eğlendiler. Köşkü nasıl yapacağını onlara danışıyordu. Onlar bir gece vakti eğlenirken köşkün öbür ucundan gelen bir ses işittiler. Şöyle diyordu:

Ey ölümünü unutan bânî!
Hiç güvenme; çünkü ölüm yazılmıştır.
Bu insanlar, sevinseler de,
Ölüm, arzuların önüne dikilmiş bir yok olmadır.
Yerleşmiyeceğin köşkleri yapma
İbadete başvur ki günah (ın) bağışlansın.

Bu sesten çok korktu ve dedi ki:
- Benim işittiğimi işittiniz mi?
- Evet, dediler.
- Benim hissettiğimi hissediyor musunuz?
- Ne hissediyorsun ki?
- Kalbimin daraldığını hissediyorum. Bu ölüm hastalığından başka bir şey değildir.
- Hayır, aksine sağlık ve âfiyettir.

Bunun üzerine ağladı, sonra şarapları döktürdü, çalgı âletlerini kırdırdı, Allah'a tevbe etti ve ruhu çıkıncaya kadar "ölüm, ölüm" dedi durdu. Allah ona rahmet etsin.

35. «Ey Âdem oğulları!» Bu hitap bütün insanlaradır. **«Size kendi içinizden»** yani kendi cinsinizden **«âyetlerimi anlatacak,»** hükümlerimi ve kanunlarımı açıklayacak **«peygamberler gelir de, kim»** onlara karşı gelmekten, onları yalanlamaktan **«sakınır ve kendisini»**, amelini **«ıslah»** ve O'nun Rasûlüne itaat **«ederse, onlara korku yoktur,»** yani gelecekte âsilerin başına gelecek şeyden korkmayacaklar **«ve onlar»** dünyada kaybettikleri şeye **«üzülmeyeceklerdir.»** Çünkü onlar, ikram ve rıza yeri olan cennette, müttakiler için hazırlanan şeylerdeki lezzetlere garkolmuşlardır.

وَٱلَّذِينَ كَذَّبُوا
بِـَٔايَـٰتِنَا وَٱسْتَكْبَرُوا۟ عَنْهَآ أُو۟لَـٰٓئِكَ أَصْحَـٰبُ ٱلنَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا

خَالِدُونَ ﴿٣٦﴾ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ
بِآيَاتِهِ ۚ أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُمْ مِنَ الْكِتَابِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَتْهُمْ
رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ ۙ قَالُوا أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ ۖ
قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿٣٧﴾
قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ
فِي النَّارِ ۖ كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا ۖ حَتَّىٰ إِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا
جَمِيعًا ۙ قَالَتْ أُخْرَاهُمْ لِأُولَاهُمْ رَبَّنَا هَٰؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ
عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ ۖ قَالَ لِكُلٍّ ضِعْفٌ وَلَٰكِنْ لَا تَعْلَمُونَ
﴿٣٨﴾ وَقَالَتْ أُولَاهُمْ لِأُخْرَاهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ
فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٣٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ
وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ ۚ وَكَذَٰلِكَ

نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ ﴿٤٠﴾ لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ
غَوَاشٍ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾

36. Âyetlerimizi yalanlayanlar ve onlara karşı büyüklük taslayanlar var ya, işte onlar ateş ehlidir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.

37. Allah'a karşı yalan uydurup iftira eden, ya da O'nun âyetlerini yalanlayanlardan daha zâlim kim vardır? Onların kitaptan nasipleri kendilerine erişecektir. Sonunda elçilerimiz gelip canlarını alırken derler ki: "Allah'ı bırakıp da taptıklarınız nerede?" Onlar da: "Bizi bırakıp kayboldular" derler. Ve kâfir olduklarına dair kendi aleyhlerinde şâhitlik ederler.

38. Allah: "Sizden önce geçmiş cin ve insan ümmetleri ile birlikte siz de ateşe girin" diyecek. Her ümmet girdikçe kendi yoldaşlarına lânet edecek. Hepsi birbiri ardından cehennemde toplanınca, sonrakiler öncekiler için: "Ey Rabbimiz! Bizi işte bunlar saptırdılar! Onun için onlara ateşten bir kat daha fazla azab ver" diyecekler. Allah da: "Her biri için bir kat daha fazla azab vardır, fakat siz bilmezsiniz" diyecektir.

39. Öncekiler de sonrakilere derler ki: "Sizin bize bir üstünlüğünüz yok. O halde siz de kazandıklarınıza karşılık azabı tadın!"

40. Bizim âyetlerimizi yalanlayıp da onlara karşı kibirlenmek isteyenler var ya, işte onlara gök kapıları açılmayacak ve onlar, deve iğne deliğine girinceye kadar cennete giremeyeceklerdir. Suçluları işte böyle cezalandırırız!

41. Onlar için cehennem ateşinden bir döşek, üstlerine de (cehennem ateşinden) örtüler vardır. İşte zâlimleri böyle cezalandırırız!

36. «Âyetlerimizi yalanlayanlar», inkâr edenler **«ve onlara karşı büyüklük taslayanlar»** yani böbürlenip de onlara inanmayanlar **«var ya, işte onlar ateş ehlidir. Onlar orada,»** cehennemde **«ebedî kalacaklardır.»** Oradan hiç çıkmayacaklardır.

37. «Allah'a karşı yalan uydurup iftira eden,» yani, O'nun söylemediği şeyi söyledi diyen, dolayısıyla ona ortak, eş ve oğul isnad eden, **«ya da O'nun âyetlerini»** yani söylediklerini **«yalanlayanlardan daha zâlim kim vardır?»** Allah, kendisine karşı yalan uydurmayı ve âyetlerini yalanlamayı günahta eşit tutmuş ve şöyle buyurmuştur: **«Onların»** yani Allah'a iftira etmek ve âyetlerini yalanlamakla nitelendirilenlerin **«kitaptan»,** rızık ve ömür olarak kendileri için yazılandan **«nasipleri»** yani payları **«kendilerine erişecektir. Sonunda elçilerimiz gelip»** yani ölüm meleği ve yardımcıları onların **«canlarını alırken»**, yani ruhlarını kabzederken –ki bunun anlamı, ölüm melekleri kendilerine gelinceye kadar rızık ve ömür olarak kendileri için yazılandan payları ne ise kendilerine erişeceğidir- de onları kınayarak **«derler ki: 'Allah'ı bırakıp da»** ilâh diye dünyada **«taptıklarınız nerede?' Onlar da:»** Yani kâfirler de: **«'Bizi bırakıp kayboldular'»**, ortadan kayboldular, yerlerini bile bilmiyoruz **«derler. Ve»** dünyada **«kâfir olduklarına»** yani sonucunu ve sapıklığını gördüklerinde, asla ibâdete lâyık olmayan şeylere taptıklarına **«dair kendi aleyhlerine şâhitlik ederler.»**

38. Kıyamet gününde **«Allah»** onlara: **«'Sizden önce»** kâfir olarak **«geçmiş cin ve insan ümmetleri ile birlikte siz de ateşe girin' diyecek.»** Âyette cin, insanlardan önce zikredilmiştir. Çünkü cinler insanlardan önce yaratılmıştır. Allahü Teâlâ cinleri yarattığında, onlardan kimi mü'min, kimi de kâfirdi. Kâfir olanlar inananlara üstün gelip onların kökünü kazıyınca, Allah onlara meleklerden bir ordu gönderdi. Ordu içinde İblis de vardı. Allah onları cinlere musallat etti de hepsini helâk ettiler. Onlardan sonra Allah Âdem'i ve ondan da zürriyetini yarattı. Onlardan kimisi Kabil gibi kâfir, kimisi de Habil gibi mü'mindi. İşte böylece cehenneme girmeyi hak eden kâfir bir ümmetle, cennete girmeyi hak eden mü'min bir ümmet, günümüze kadar devam edegelmiş, dünyanın sonuna kadar da devam edecektir. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Yeryüzünde 'Allah, Allah' diyenler bulunduğu müddetçe kıyamet kopmaz."* (11)

Geçmiş ve gelecek ümmetlerden **«her ümmet»** cehenneme **«girdikçe»** tabi oldukları **«kendi yoldaşlarına lânet edecek.»** Müşrikler müşriklere, Yahudiler Yahudilere, Hristiyanlar Hristiyanlara, mecûsiler mecûsilere ve halklar liderlerine lânet edip şöyle diyecekler: Allah size lânet etsin! Bizi sizler aldattınız!

11- Müslim'in rivâyeti: *"Allah, Allah diyen hiçbir kimse üzerine kıyamet kopmaz"* şeklindedir. Tirmizî de: *"Yeryüzünde Allah, Allah denmeyinceye kadar..."* şeklinde rivâyet etmiştir.

*"Yoldaşlık"*tan maksat din ve ideoloji yoldaşlığıdır. Âyette "Ehâha" denmeyip *"uhtehâ"* denmiştir. Çünkü bununla ümmet ve cemaat kasdedilmiştir.

«Hepsi birbiri ardından» grup grup, birbirlerine lânet ederek girdikleri **«cehennemde toplanınca, sonrakiler»** yani cehenneme sonra girenler -ki onlar tâbi olanlardır- **«öncekiler için:»** Allah'a hitap ederek şöyle diyecekler: **«'Ey Rabbimiz! Bizi işte bunlar saptırdılar!»** İçimize şüphe atmak sûretiyle bizi doğru yoldan saptırdılar. Böylece onlara uyuverdik. **«Onun için onlara ateşten bir kat daha fazla azab ver.'»** Çünkü onlar saptılar ve saptırdılar **«diyecekler. Allah da»** onlara: Öncekiler ve sonrakilerden **«'her biri için bir kat daha fazla azab vardır fakat siz»** size ve onlara olan azabı **«bilmezsiniz' diyecektir.»** Liderlere, hem kâfirliklerinden, hem de başkalarını doğru yoldan saptırdıklarından; bunlara uyanlara da hem kâfir olduklarından, hem de sapık liderleri taklit ettiklerinden ötürü bir kat daha fazla azab edilecektir.

39. «Öncekiler de» Allah'ın kendilerine verdiği cevabı işittikleri o anda **«sonrakilere derler ki: 'Sizin bize bir üstünlüğünüz yok.»** Nasıl oluyor da azabınızın bizim azabımızdan daha hafif ve bizim azabımızın sizinkinden kat kat fazla olmasını istiyorsunuz? Sonra sizi kâfirliğe biz zorlamadık. Aksine, kâfirlik arzularınıza uygun geldiği için kâfir oldunuz. **«O halde siz de»** kâfirlik ve sapıklığınız sebebiyle, **«kazandıklarınıza karşılık»** bilinen kat kat **«azabı tadın!'»**

Bil ki kâfirler, inkâr ehli olup iyilerin irşadından yüz çevirirler. İkrarın fayda vermiyeceği bir zamanda da suçlarını ve sapıklıklarını itirafa yönelirler.

40. «Bizim âyetlerimizi» tevhide, enbiyanın peygamberliğine, öldükten sonra dirilmeye ve hesaba işaret eden delilleri **«yalanlayıp da, onlara karşı kibirlenmek isteyenler»** yani kendilerini büyük görüp onlara iman ve gereğiyle amel etmeye tenezzül etmeyenler –ki onlar kâfirlerdir– **«var ya, işte onlara gök kapıları açılmayacak»** yani dua ve amelleri kabul edilmeyecek, yahut ruhları oralara yükselmiyecek.

Eserde şöyle rivâyet edilir. "Mü'minin ruhu semaya yükselir, kendisine bir kapı açılır ve denir ki: 'Temiz cesedde olan temiz ruh, hoş geldin'. Yedinci semaya varıncaya kadar böyle devam eder. Kâfirin ruhu içinde bir kapı açılır ve ona şöyle denir: 'Kötü olarak dön'. Böylece siccine kadar yuvarlanır."

Siccin, yedinci yeryüzü tabakasının altında iblisler iblisinin yerleştiği yerdir.

«Ve onlar, deve iğne deliğine girinceye kadar, cennete giremeyeceklerdir.» Bu ise olmayacak şeydir. Araplar olumsuz şeyi pekiştirmek istedikleri zaman, onu olması mümkün olmayan şeyle bağlar. Nitekim şâirin şu beyti de öyledir:

Karga beyazlaşınca ve zift süt gibi bembeyaz olunca aileme gelirim.

Âyette geçen *"cemel"* erkek deve, *"hıyat"* da iğne demektir. Âyette "deve" diye tercüme edilen "cemel" kelimesi urgan ve gemi halatı anlamına gelen "cümmel" şeklinde de okunmuştur.

«Suçluları işte böyle» rezil edici bir ceza ile **«cezalandırırız.»**

41. «Onlar için cehennem ateşinden» içinde yan gelip yatacakları ve oturacakları **«bir döşek, üstlerine de (cehennem ateşinden) örtüler vardır.»** Âyetin anlamı, ateşin her taraftan onları kuşatmasını haber vermektir. Çünkü ateş onların hem yatağı, hem de örtüsü olmuştur. **«İşte zâlimleri böyle»** şiddetli bir ceza ile **«cezalandırırız.»** Cehennem ateşinde ebedî azap, cezaların en şiddetlisi olduğu için, zulmün bu ceza ile birlikte anılması, onun en büyük suç olduğuna işaret eder.

Bil ki, nimeti elden kaçırmak, cehennem sıkıntısından daha kolaydır. Büyük musibet ise, orada ebedî kalmaktır. Rivâyet edildiğine göre, İbrahim İbn Edhem hacca gitmek üzere sahrayı katetmek istediğinde, şeytan gelip şöyle korkuttu: "Bu sahrâ tehlikeli bir sahrâdır. Seninse ne azığın var, ne de bineğin." Fakat o, sahrâyı geçmeye azmetmişti. Hatta o yılların birinde, Reşid haccetmiş ve onu namaz kılarken görmüştü. Reşid'e: "Bu, İbrahim İbn Edhem'dir" denildiğinde yanına geldi ve: "Kendini nasıl buluyorsun ey Ebû İshak?" dedi. O da şu şiiri okudu:

Dinimizi yırtarak dünyamızı yamıyoruz
Ne dinimiz kalıyor, ne yamadığımız.
O kula müjde olsun ki, Rab olarak Allah'ı tercih etmiş,
İleride beklediği şey için dünyasını feda etmiş!..

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَ
عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ
الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٤٢﴾ وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غِلٍّ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَٰذَا
وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ
رَبِّنَا بِالْحَقِّ وَنُودُوا أَنْ تِلْكُمُ الْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾

42. İman edip de salih amel işleyenler, - ki hiç kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmeyiz- işte onlar cennet ehlidir. Orada onlar ebedî kalacaklardır.

43. Kalblerinde kinden ne varsa hepsini çıkarıp atarız. Altlarından ırmaklar akmaktadır. Ve onlar derler ki: "Hidâyetiyle bizi buna kavuşturan Allah'a hamdolsun. Allah bizi doğru yola iletmeseydi kendiliğimizden doğru yolu bulacak değildik. Andolsun ki Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişlerdir." Onlara: "İşte size cennet.! Yapmış olduğunuz iyi amellere karşılık ona vâris kılındınız" diye seslenilir.

42. «İman edip de salih amel işleyenler,» yani Allahü Teâlâ'nın rızasını isteyenler **«-ki hiç kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmeyiz-»** Bu cümle, bütün gayretlerini sarfetmeseler de, iman ve salih amelle donanmış olmaları sebebiyle devamlı nimetler içinde ebedî kalmayı hak etmeye işaret ettiği için bir parantez cümlesidir- **«İşte onlar cennet ehlidir. Orada onlar**

ebedî kalacaklardır.»

43. Kalblerinde» dünyadan kalma **«kinden ne varsa hepsini çıkarıp atarız.»** Dünyada iken var olan kinin sebeplerini kalblerinden çıkarırız. Çünkü bu kin, ancak dünya ve içindekilere bağlanmaktan kaynaklanmıştır. O bağın kesilmesiyle üzerine terettüb eden hak da bitmiştir.

Şeytanın dünyada Âdem oğullarının kalblerine vesveseler atmış olması da, bu kinin sebepleri arasındadır. Bu, âhirette kesilmiştir. Aralarında sevgiden başka bir şey yoktur. Cennet ehli, aralarındaki derece yüksekliğinden dolayı birbirini kıskanmadığı gibi, yüksek derecelerden mahrum olduğundan dolayı da kederlenmez.

Cennette onların ağaç ve köşklerinin **«altlarından»** son derece lezzetli ve sürûr verici **«ırmaklar akmaktadır.»**

«Ve onlar» cennetteki yerlerini gördükleri zaman **«derler ki:»** Lûtfedip **«'hidâyetiyle bizi buna,»** bu nimete, yani mükâfatı bu olan bir din ve amele **«kavuşturan Allah'a hamdolsun. Allah bizi doğru yola iletmeseydi»** ve onda başarılı kılmasaydı **«kendiliğimizden doğru yolu bulacak değildik.»**

Süddî'nin şöyle dediği rivâyet edilir: "Cennet ehli cennete sevkolundukları zaman, gövdesinin dibinde iki pınarı olan bir ağaç bulurlar. Birinden su içtiklerinde, kalblerindeki kin sıyrılıp çıkar. Bu, temiz içecektir. Diğerinde de yıkanırlar. Nimetin güzelliği üzerlerinde cereyan eder de, ondan sonra ebedî olarak dağınıklık ve vücutlarında değişme olmaz, cennete girmeden önce de cennet bekçileri kendilerini müjdeleyerek şöyle seslenirler: *'İşte size cennet! Yapmış olduğunuz iyi amellere karşılık ona vâris kılındınız.'* Oraya girip yerlerine yerleştiklerinde: *'Hidayetiyle bizi buna kavuşturan Allah'a hamdolsun derler.'*"

«Andolsun ki, Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişlerdir.'» Bunu, cennet ehli, elçilerin kendilerine vaadettikleri şeyi apaçık gördükleri zaman söyler. Bununla elçilerin kendilerine gerçeği ulaştırdıklarına şehâdet etmiş olurlar. Yani: Onlar doğruyu getirdiler, biz de onları tasdik ettik (doğruladık), demektir. **«Onlara: 'İşte size cennet.»** Dünyada **«yapmış olduğunuz iyi amellere karşılık ona vâris kılındınız.'»** Yani o size verildi **«diye seslenilir.»** Mü'minler cenneti uzaktan gördükleri zaman melekler onlara seslenir ve şöyle derler: "İşte o gördüğünüz var ya, dünyada size vaadedilen cennettir o."

Eğer: "Bu âyet, kulun kendi ameliyle cennete gireceğine işaret ediyor,

halbuki Rasûlüllah: '*Sizden hiçbiriniz kendi ameliyle cennete giremiyecektir*' buyuruyor. Şimdi bu iki görüşün uzlaşma yönü nedir?" denilecek olursa, şöyle cevap verilir: Amel, bizzat cennete girmeyi gerektirmez. Ancak, yüce Allah'ın katıksız rahmeti, eksiksiz lütuf ve ihsanıyla amel edenleri cennetle nimetlendireceğini vaad etmesi yönüyle amel, cennete girmeyi gerektirir. Madem ki amel karşılığında, amel edenlere cennete girme lûtfu vaad edilmiştir, o halde amel, cennete götüren bir sebep mesâbesindedir. Onun içindir ki: *"Yapmış olduğunuz amellere karşılık ona vâris kılındınız"* denilmiştir.

Amelde üstünlüğe gelince, o da mertebe mertebedir. Onu da şöyle sıralayabiliriz:

Yaş unsuru: Amel bakımından aynı mertebede olan iki kişiden yaşlı olan, yaşı küçük olana üstündür. Çünkü o ibadet ve İslâm'da daha öncedir.

Zaman unsuru: Ramazan, Cuma günü, Kadir gecesi, Zilhicce'nin onuncu ve aşura gününde yapılan ameller diğer zamanlardan daha değerlidir.

Mekân unsuru: Mescid-i Haram'da kılınan namaz, Medine mescidinde kılınandan; Medine mescidinde kılınan namaz, Mescid-i Aksâ'da kılınandan; orada kılınan namaz da diğer camilerde kılınanlardan daha faziletlidir.

Durum unsuru: Cemaatle kılınan namaz, kişinin tek başına kıldığı namazdan daha faziletlidir.

Bizzat amel unsuru: Namaz kılmak, yoldan eziyet verici şeyi kaldırmaktan üstündür.

Aynı amel içinde de bu üstünlük sözkonusudur. Çünkü akrabasına sadaka veren kimse, hem sıla–i rahimde bulunmuş, hem de sadaka vermiş olur. Bir kimsenin ehl-i beytten bir şerif (Hz. Hüseyin'in soyundan olup İslâmiyete tam bağlanan kimse)'e hediye vermesi de, bir başkasına hediye vermesi ve ihsanda bulunmasından daha faziletlidir.

وَنَادَىٰٓ أَصْحَٰبُ ٱلْجَنَّةِ أَصْحَٰبَ ٱلنَّارِ أَن قَدْ
وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدتُّم مَّا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا

قَالُوا نَعَمْ ۚ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ۙ
(٤٤) الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا ۚ وَهُمْ
بِالْآخِرَةِ كَافِرُونَ (٤٥) وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ ۚ وَعَلَى الْأَعْرَافِ
رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ ۚ وَنَادَوْا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ
أَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ ۚ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ (٤٦)
وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا
لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (٤٧) وَنَادَىٰ أَصْحَابُ الْأَعْرَافِ
رِجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمَاهُمْ قَالُوا مَا أَغْنَىٰ عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ
وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ (٤٨) أَهَٰؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ
لَا يَنَالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ ۖ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ
وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ (٤٩)

44. Cennet ehli, cehennem ehline: "Biz Rabbimizin bize vaadettiğini gerçek bulduk, siz de Rabbinizin size vaadettiğini gerçek buldunuz mu?" diye seslenir. Onlar da: "Evet" derler. Aralarından bir münâdi, "Allah'ın lâneti zâlimlerin üzerine olsun!" diye bağırır.

45. Ki onlar Allah'ın yolundan yüzçevirirler ve o yolu eğriltmek isterler. Onlar, âhireti de inkâr edenlerdir.

46. İki taraf arasında bir perde ve A'râf üzerinde de her birini simâlarından tanıyan erkekler vardır ki, bunlar henüz cennete girmedikleri halde gireceklerini umarak cennet ehline: "Selâm sizin üzerinize olsun!" diye seslenirler.

47. Onların gözleri cehennem ehli tarafına çevrildiği zaman da: "Ey Rabbimiz! Bizi zâlimler topluluğuyla beraber bulundurma!" derler.

48. A'raf ehli simalarından tanıdıkları bir takım kimselere seslenerek derler ki: "Ne çokluğunuz, ne de taslamakta olduğunuz büyüklük size hiçbir yarar sağlamadı.

49. Kendilerini Allah'ın rahmetine erdirmiyeceğine yemin ettikleriniz bunlar mıydı?" diye seslenirler. (Cennet ehline dönerek:) "Girin cennete, artık size korku yoktur ve siz üzülecek de değilsiniz."

44. «Cennet ehli, cehennem ehline», kendi durumlarına sevinerek ve cehennem ehlinin başına gelenlerden memnun olarak: «**'Biz Rabbimizin bize vaadettiğini»** sevap ve ikramı **«gerçek bulduk, siz de Rabbinizin size vaadettiğini»** azabı -ki vaad hayır ve şerde kullanılır- **«gerçek buldunuz mu?' diye seslenir. Onlar da: 'Evet' derler.»** Yani onu gerçek bulduklarını söylerler. Böylece itirafın kendilerine fayda vermeyeceği bir vakitte itirafta bulunurlar. **«Aralarından»** yani iki grup arasından, ortalarında **«bir münâdi,»** -ki o, Allahü Teâlâ tarafından görevlendirilmiş bir melektir.- Cennet ehliyle cehennem ehlinden her birinin işiteceği şekilde «**'Allah'ın lâneti zalimlerin»** yani kâfirlerin **«üzerine olsun!' diye bağırır.»** Burada *"zalimler"* kelimesiyle kâfirler amaçlanmıştır. Çünkü zulüm, mutlak olarak zikredildiğinde kemâle hamledilir. Zulmün kemali ise, şirktir.

45. «Ki onlar Allah'ın yolundan» yani Allah'ın, cennete giden yolu olan dininden **«yüzçevirirler ve o yolu»** eğrilik ve haktan uzaklıkla nitelendirmek sûretiyle ki o, bunlardan berîdir- **«eğriltmek isterler. Onlar, âhireti»** yani öldükten sonra tekrar dirilmeyi **«de inkâr edenlerdir.»** Âyette zâlim, kâfire has üç sıfatla vasıflandırılmıştır:

Birincisi: Allah'ın yolundan yüzçevirmeleri,

İkincisi: Hak oluşunun delilleri hususunda şüphe meydana getirmek sûretiyle, Allah yolunun ve O'nun hak dininin eğrilmesini ve bâtıla çevirmeyi istiyor olmaları,

Üçüncüsü: Âhireti inkâr etmiş olmalarıdır.

Bu üç sıfattan her biri, küfür anlamında olan zulümlerini ifade etmektedir.

46. «İki taraf arasında bir perde» yani cehennem ehlinin oradan çıkıp cennete girmeye, cennet nimetlerinden yararlanmaya güçleri yetmesin diye, şehir suru gibi bir sur vardır. Çünkü perde birinin diğerine ulaşmasına engel olur.

Rivâyete göre eğer hurilerden birisi dünyaya bir kere bakmış olsaydı, dünya onun ışığı ve güzel kokusuyla dolardı. Cehennemi tanımlayan bir rivâyete göre de, ondan bir kıvılcım dünyaya düşmüş olsaydı, dünyayı yakıp kavururdu.

«Ve A'raf üzerinde de» cennetlik ve cehennemliklerin «**her birini simâlarından**» yani yüz beyazlığı ve siyahlığı gibi işaretlerinden **«tanıyan erkekler,»** sevaplarıyla günahları eşit olan mü'minlerden bir grup **«vardır ki, bunlar henüz cennete giremedikleri halde, gireceklerini umarak cennet ehline: 'Selâm sizin üzerinize olsun!' diye seslenirler.»** Bunlar cehenneme ve cennete bakarlar. Kendilerini bu ikisinden birine girdirecek rüchanları yoktur. Her iki tarafın yüzlerindeki beyazlık ve siyahlık, cennet ve cehenneme girmeden öncedir. *Seslenme,* yani cennet ehline bakıp selâm verme ise, cennetliklerin cennete, cehennemliklerin de cehenneme girmesinden sonradır. *"Selâm sizin üzerinize olsun"* demeleri, cennet ehline baktıkları zaman, saygı ve duâ selâmıyla selâm vermeleri ve onları bütün kötü şeyler ve âfetlerden kurtulmakla müjdelemeleridir. Cennete gireceklerini ummaları, tevhid ehli olmaları ve Allahü Teâla'nın kendilerine zerre kadar zulmetmiyeceğini bilmelerindendir. Allah'ın lûtuf ve adaletini umarlar. Ve onlar cennete en son girenlerdir. Hadiste zikrolunduğu gibi, Allahü Teâlâ onları arındırmak istediği zaman, "Hayat nehri" denen bir nehre getirilip oraya atılırlar. Böylece renkleri düzelir. Sonra getirilip cennete konurlar.

47. «Onların gözleri cehennem ehli tarafına çevrildiği zaman da:» –ki rivayete göre melek yüce Allah'ın emriyle onların gözlerini cehennem ehli tarafına çevirir- kötü durumlarından dolayı Allah'a sığınarak **«'Ey Rabbi-**

miz! Bizi», cehennemde **«zâlimler topluluğuyla beraber bulundurma' derler.»** Günah işlediklerinden dolayı Allah'tan korkarak böyle duâ ederler.

Rivâyete göre sâlihlerden birisi şöyle der: "Bir gece beni bir uyuklama tuttu ve uyudum. Rüyamda sanki kıyametin koptuğunu gördüm ve sanki insanlar hesaba çekiliyorlardı. Bir topluluk cennete, bir topluluk da cehenneme götürülüyordu. Cennete geldim ve onlara şöyle nidâ ettim: 'Ey cennet ehli! Rıdvan mahalli olan cennetler yurduna neyle nâil oldunuz?' Bana şu cevabı verdiler: 'Rahman'a itaat ve şeytana muhalefetle'. Sonra cehennem kapısına geldim ve onlara şöyle seslendim: 'Ey cehennem ehli! Cehenneme niçin girdiniz?' Bana şu cevabı verdiler: 'Şeytana itaat ve Rahman'a muhalefetle'. Bir de baktım ki, cennetle cehennem arasında bekletilen bir topluluk var. Onlara: 'Ne oluyor size de, cennetle cehennem arasında bekletiliyorsunuz?' diye sordum. Şöyle dediler: 'Bizim az bir günahımız ve sevabımız var. Günahlar cennete; sevaplar da cehenneme girmemize engel oldu.' Ağızlarından şu beyitler dökülüyordu:

Biz öyle bir topluluğuz ki, bizim büyük günahlarımız vardır.
Bizim oraya (cennete) girmemize engel oldu
Şaşkın, bocalar bir durumda bıraktı bizi
Oraya yönelmemize engel oldu.

Uyandığımda hemen şöyle dedim: 'Tevbe ediyor, mağfiret diliyor ve kusurumu itiraf ediyorum."

Bil ki, cehennem ehliyle cennet ehli arasında bir perde vardır. Bu perde, beşerî sıfatlar ve nefsânî kötü huylardan ibarettir. Cehennem ehli, cennet ehlini bu perdenin arkasından göremez. Cennet ehliyle de Allah ehli -ki bunlar A'raf ehlidir- arasında bir perde vardır. Bu perde, ahlâkî sıfatlar ve ruhanî güzel huylardan ibarettir. Cennet ehli, Allah ehlini bu perdenin arkasından göremez. Nitekim Allahü Teâlâ: *"İki taraf arasında bir perde ve A'raf üzerinde de herbirini simalarından tanıyan erkekler vardır"* (A'raf: 46) buyurmuştur. Yani: A'raf ehli cennet ve cehennem ehlini kalb nuru ve karanlığı izlerinden ibaret olan yüzlerindeki işaretlerinden tanır.

A'raf, mârifet ehlinin yurtları olması dolayısıyla bu adı almıştır. Allah, mârifet ehlini rical (erkekler) diye isimlendirmiştir. Çünkü onlar, Allah'ın dışındaki şeylerde erkeğin kadınlara tasarrufu gibi erkekçe tasarruf etmişler,

mâsivâdan hiçbir şey onlara egemen olamamıştır. Nitekim Allah: *"Bir takım erkekler vardır ki, ne ticaret ne de alış-veriş onları Allah'ı anmaktan alıkoymaz"* (Nur: 37) buyurmuştur. Allah, havassı zikrederken de "ricâl=erkekler" le zikretmiş ve şöyle buyurmuştur: *"...verdikleri sözde duran nice erler (erkekler) var..."* (Ahzab: 23) Yine Allah: *"Onda temizlenmeyi seven erkekler vardır"* (Tevbe: 108) buyurmuştur. Çünkü havasla avâmın arasını ayırma hususu, hakkı isteme ve himmetin yüceliğinde erkeklikle mümkündür. Böylece A'raf ehli, himmetlerinin yüceliği sebebiyle, beşeriyet seviyesi ve cehennemin aşağı mertebelerinden rûhaniyetin zirvesine ve cennetlerin yüce tabakalarına yükselmişlerdir.

Sonra yüce Allah, A'raf ehliyle bir kısım cehennem ehli arasında geçen karşılıklı konuşmayı şöyle anlatır:

48. Yine **«A'raf ehli»** -ki onlar peygamberler ve orada bekleyenlerin ileri gelenleridir .[12] Bu âyetin akışına daha uygundur. Çünkü *"girin cennete"* sözleri, amelde kusur işleyenlere lâyık düşmez- **«simalarından»** yani kötü hallerine işaret eden alâmetlerinden **«tanıdıkları»**, cehennem ehli arasında gördüklerinde kâfirlerin reislerinden **«bir takım kimselere»** -ki bunlar Ebû Cehil, Velîd ibn Muğir'e, Âs ibn Vâil ve benzerleridir- onları kınamak ve başlarına gelen belâlara sevinmek sûretiyle **«seslenerek derler ki: 'Ne çokluğunuz,»** yani tâbi ve taraftarlarınız veya mal toplamanız, **«ne de»** devamlı halka karşı **«taslamakta olduğunuz büyüklük size hiçbir yarar sağlamadı.»**

49. «Kendilerini Allah'ın, rahmetine erdirmiyeceğine yemin ettikleriniz bunlar mıydı?' diye seslenirler.» Bu, kâfirlerin reisleri olan adamlara A'raf ehlinin sözlerindendir. Aynı zamanda dünyada kâfirlerin hakaret etmiş olduğu zayıf mü'minlere işarettir. Kâfirler onların cennete giremiyeceğine açıkça yemin ediyorlardı. Bu şekilde seslendikten sonra A'raf ehli, cennet ehline, yani fakir müslümanlara dönerek derler ki: Kâfirlerin reislerine inat **«'girin cennete, artık»** cehennem ehlinin korktuğu bir sırada **«size korku yoktur ve siz»** cehennem ehlinin üzüldüğü bir sırada **«üzülecek de değilsiniz.'»** Âyette, mal, büyüklenme, yardımcı ve taraftar çokluğu sebebiyle övünme kınanmaktadır.

12- Bu söz, âyetin zâhirine aykırıdır. Çünkü Allahü Teâlâ'nın A'raf ehli hakkındaki *"bunlar cennete giremedikleri halde, gireceklerini umarak"* sözü, onların yüksek derece ehli olduklarına değil; iyi kimseler olup, fakat kusur işleyen, sevapları günahlarına eşit olan insanlar olduğuna işaret eder. Böylece A'raf ehlinden olmuşlardır.

Bil ki, mal sevgisi ve büyüklük taslamak, kötü huylardan olup, nefsin onlardan temizlenmesi gerekir. Nitekim peygamberlerimiz (s.a.v.) şöyle duâ ederdi: *"Allah'ım! Benim yaratılışımı da, huyumu da güzelleştir."* Allah da onu şöyle övmüştür: *"Ve sen elbette yüce bir ahlâka sahipsin."* (Kalem: 4)

Peygamberimiz (s.a.v.) fakir ve yoksullarla bir arada oturur, onlarla beraber yerdi. Çocuklara uğrar, onlara selâm verirdi. Adamın birisi geldi. Peygamberimizin heybetinden tirtir titriyordu. Bunun üzerine peygamberimiz ona: "Korkma, ben bir melik değilim. Ben ancak Kureyş'ten güneşte kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum" dedi. Sanki onlardan biriymiş gibi ashabıyla bir arada oturur, yabancı birisi geldiğinde, onlardan hangisinin Rasûlüllah olduğunu, sorup öğreninceye kadar bilmezdi. Ashabdan birisi kendisini çağırdığı zaman da "buyurunuz" derdi. Bütün bunlar, onun (s.a.v.) tevâzuundandı.

Zünnûn'el-Mısrî der ki: "Mutluluğun işareti, sâlihleri sevmek, onlara yakın olmak, Kur'an okumak, gece uyanık olmak, âlimlerle oturmak ve kalb inceliği ve yufkalığıdır."

وَنَادَىٰٓ أَصْحَٰبُ ٱلنَّارِ أَصْحَٰبَ ٱلْجَنَّةِ
أَنْ أَفِيضُوا۟ عَلَيْنَا مِنَ ٱلْمَآءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ ٱللَّهُ ۚ قَالُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ
حَرَّمَهُمَا عَلَى ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٥٠﴾ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا۟ دِينَهُمْ لَهْوًا
وَلَعِبًا وَغَرَّتْهُمُ ٱلْحَيَوٰةُ ٱلدُّنْيَا ۚ فَٱلْيَوْمَ نَنسَىٰهُمْ كَمَا
نَسُوا۟ لِقَآءَ يَوْمِهِمْ هَٰذَا وَمَا كَانُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿٥١﴾

50. Cehennem ehli, cennet ehline: "Suyunuzdan veya Allah'ın size verdiği rızıktan biraz da bizim üzerimize dökün" diye seslenirler. Onlar da derler ki: "Allah bunları kâfirlere ha-

ram kılmıştır."

51. O kâfirler ki dinlerini bir eğlence ve oyun edindiler ve dünya hayatı onları aldattı. Onlar, bu günleri ile karşılaşacaklarını unuttukları ve âyetlerimizi bile bile inkâr ettikleri gibi, Biz de bugün onları unuturuz.

50. Her iki yere de yerleştikten sonra **«cehennem ehli, cennet ehline: 'Suyunuzdan»** yani susuzluktan meydana gelen hararetimizi söndürmek için cennet suyundan **«veya Allah'ın size verdiği»** diğer içecek veya yiyeceklerden oluşan **«rızıktan biraz da bizim üzerimize dökün' diye seslenirler.»** Hararetlerini söndürmek için cennet suyu isterler. Onlar, cehennemde aç ve susuz kaldıklarında şöyle derler: "Ey Rabbimiz! Cennette bizim yakınlarımız vardır. Bize izin ver de, onları görelim ve kendileriyle konuşalım." Onlara izin verilir. Cennetteki yakınlarına ve onların içinde bulundukları çeşitli nimetlere bakıp onları tanırlar. Ancak cennet ehli onları yüzlerinin siyahlığından dolayı tanıyamaz. Cennet ehlinden yakınlarına kendilerinin yakınlıklarını haber vererek seslenir ve: "Suyunuzdan veya Allah'ın size verdiği diğer içecek veya yiyeceklerden oluşan rızıktan bizim üzerimize dökün de onu yiyelim, belki açlığımızı giderir" derler.

Ebû Hayyân der ki: "Bize yiyecek ve içecek ver diyenler, dünyada midelerinin kulu, yemeye ve içmeye aşırı düşkün olanlardı ki, yaşadıkları hal üzre öldüler ve öldükleri gibi de haşroldular."

Âyet, azab içinde bile olsa, insanın yiyecek ve içecekten müstağnî olamıyacağını açıklamaktadır. Ebu'l-Cevza' der ki: İbn Abbas (r.a.)'a: "Hangi sadaka daha üstündür?" diye sordum. "Sudur. Bilmez misin, cehennem ehli cennet ehlinden yardım isterken: *"Suyunuzdan... bizim üzerimize dökün"* demişlerdir?» cevabını verdi.

«Onlar da derler ki: 'Allah bunları kâfirlere haram kılmıştır.'» Yani cennet yiyecek ve içeceğini onlara yasaklamıştır. Buna kesinlikle bir yol yoktur. Kâfirlerin içeceğini, karınlarının içindeki organları ve derilerini eritecek olan kaynar su; yiyeceğini de kuru diken ve zakkum kılmıştır.

51. «O kâfirler ki,» kendilerine din olarak kabul etmeleriyle emrolundukları **«dinlerini»** yani İslâm dinini **«bir eğlence ve oyun edindiler.»** Dilediklerini haram ve dilediklerini helâl sayarak onu oyuncak edindiler. Allah'ın

emrine değil, sadece şeytanın kendilerine süslü gösterdiği arzu ve heveslerine uyuyorlardı. **«Ve dünya hayatı»** geçici çekiciliği ve bitmeyen isteklerle **«onları aldattı.»** Onun için müslümanlarla alay ediyorlardı. Nitekim rivâyet edildiğine göre Ebû Cehil, birisini Peygamberimiz (s.a.v.)'le şöyle alay etmesi için göndermişti: "Cennetinin üzümünden veya meyvalarından bir şeyle beni doyur." Bunun üzerine Ebû Bekir (r.a.) şöyle dedi: "Allah bunları kâfirlere haram kılmıştır."

Akıllı insana düşen, dünyaya aldanmamasıdır. Çünkü o çok zalim ve çok aldatıcıdır.

«Onlar, bu günleri ile karşılaşacaklarını unuttukları ve âyetlerimizi bile bile» Allah katından olduğunu **«inkâr ettikleri gibi, Biz de bugün»** kıyamet gününde **«onları unuturuz.»** Onlara kendilerini önemsememek ve tamamen cehennemde bırakmak sûretiyle, unutulana unutanın yaptığı gibi yaparız.

Allahü Teâlâ, kâfirlerle olan muâmelesini, iyilik yapma hususunda kölesini unutup ona iltifat etmeyen birisine benzetti. Yoksa Allah, unutmaktan uzaktır. Yani: Onlar bu günleriyle karşılaşacaklarını unutup hiç hatırlarına getirmedikleri ve orası için hazırlanmadıkları gibi, biz de onları unuturuz. Allah'a kavuşacaklarını hatırlarına getirmemelerini, ona aldırış etmemelerini, bir şeyi bilip de unutan kimsenin haline benzetmiştir. Kur'an'da bu gibi benzetmeler çoktur. Çünkü gayb âleminde meydana gelen şeyleri anlatmak, ancak şehâdet âleminde ona benzer şeylere benzetmek sûretiyle olur.

وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَىٰ عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ
يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ هَلْ يَنظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ ۚ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلُهُ يَقُولُ
الَّذِينَ نَسُوهُ مِن قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ ۖ فَهَل لَّنَا مِن
شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلَ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ ۚ
قَدْ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُم مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٥٣﴾

52. Gerçekten onlara ilim ile açıkladığımız, inanan bir toplum için yol gösterici ve rahmet olarak bir kitap getirdik.

53. Fakat onlar, O'nun te'vilinden başka bir şey beklemiyorlar. O'nun te'vili geldiği gün, önceden onu unutmuş olanlar derler ki: "Doğrusu Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişler. Şimdi bizim şefaatçilerimiz var mı ki bize şefaat etsinler veya tekrar geri döndürülmemiz mümkün mü ki, yapmış olduğumuz amellerden başkasını yapalım?" Onlar, cidden kendilerine yazık ettiler ve uydurdukları şeyler de kendilerinden kaybolup gitti.

52. «Gerçekten onlara ilim ile» akaid, ahkâm ve öğütlerin anlamlarını geniş bir şekilde **«açıkladığımız, inanan»**, onun Allah katından olduğunu tasdik eden -ki onun tesirinden istifade edenler ve nurundan faydalananlar onlardır- **«bir toplum için yol gösterici ve rahmet olarak bir kitap getirdik.»** Burada *"kitap"* tan amaç Kur'an'dır.

53. «Fakat onlar,» yani imanı olmayan o kâfirler, **«onun te'vilinden»**, yani cennet ve cehennemle ilgili verdiği haberlerin açığa çıkmasıyla doğruluğu ortaya çıkan durumun sonucunun nereye varacağından **«başka bir şey beklemiyorlar. O'nun te'vili geldiği gün,»** yani vaadedildikleri kıyamet gününün onlara geldiği ve geldiğini apaçık gördükleri gün, te'vili gelmeden **«önceden onu unutmuş olanlar»** yani unutulan şeyin terkedildiği gibi terkedenler **«derler ki: 'Doğrusu Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişler.»** Böylece, öldükten sonra tekrar dirilme, hesap ve ceza cinsinden peygamberlerin getirmiş olduğu şeylerin gerçek olduğunu itiraf ederler. **«Şimdi bizim şefaatçilerimiz var mı ki»** bugün **«bize şefaat etsinler»** ve bizden azabı uzaklaştırsınlar **«veya tekrar»** dünyaya **«geri döndürülmemiz mümkün mü ki, yapmış olduğumuz amellerden başkasını yapalım?'»** Yani: Peygamberleri tasdik edelim ve güzel ameller işleyelim?

Allahü Teâlâ, temenni ettikleri şeyin kesinlikle gerçekleşmeyeceğini açıklayarak şöyle buyurur: **«Onlar,»** sermayeleri olan ömürlerini inkâr ve günahlarla harcadıklarından dolayı **«cidden kendilerine yazık ettiler ve»** Allahü Teâlâ'nın ortakları ve kıyamet gününde şefaatçileridir diye **«uydurdukları şeyler»** yani putlar **«de»**, bâtıllıkları ortaya çıkıp **«kendilerinden kaybolup gitti.»**

Akıllı kimse, haline çeki düzen verir, bitmez tükenmez isteklere kapılmaz.

İmam-ı Gazâlî der ki: "Kim ekinini eker, çalışır ve harmanını toplar, sonra da: 'Umarım ki bundan bana yüz ölçek gelir' derse, bu bir ummadır. Bir başkası ne ekin eker, ne de bir gün olsun çalışır. Gider yatar, uykuya dalar. Harman vakti gelince de: 'Umarım bundan bana yüz ölçek gelir' derse, o da aslı olmayan kuruntudan ibarettir."

Bunun gibi, kul Allah'a kullukta çok çalışır, O'na isyan etmeye son verir de: "Umarım ki Allah, bu az şeyi kabul eder, bu noksanı tamamlar, sevâbı büyütür ve hatayı affeder" derse, bu ondan reca (umma)dır. Ama bundan gaflet eder, ibâdeti bırakır, günahları işler, Allah'ın ne gazabına, ne de rızasına, ne cennetine, ne de cehennemine aldırış etmez, sonra da: "Ben Allah'tan cennet ve cehenneminden necat umarım" derse, Bu onun sonuçsuz kuruntusundan başka bir şey değildir. Bunu Rasûlüllah (s.a.v.)'ın şu sözü ne güzel açıklar: *"Akıllı odur ki, nefsini hesaba çeker; ölümden sonrası için amel eder. Âciz odur ki, şahsî arzularına kapılır; bu haliyle Allah'tan bir takım şeyler temenni eder."* (13)

Yusuf İbn Esbât der ki: "Süfyan'ın yanına geldim. Bütün gece ağlıyordu. Ona: "Bu ağlaman günahlardan ötürü müdür?" diye sordum. Yerden bir saman çöpü aldı ve şöyle dedi: "Günahlar, Allah'ın yanında bundan daha hafiftir. Ben ancak Allah'ın benden İslâm'ı soyup almasından korkuyorum."

Allah, bizi ve sizi Kitabıyla amel edenlerden; Allah'ı unutmadan ve arzularına kapılmadan huzuruna ulaşanlardan kılsın.

إِنَّ
رَبَّكُمُ ٱللَّهُ ٱلَّذِى خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ فِى سِتَّةِ أَيَّامٍ
ثُمَّ ٱسْتَوَىٰ عَلَى ٱلْعَرْشِ يُغْشِى ٱلَّيْلَ ٱلنَّهَارَ يَطْلُبُهُۥ حَثِيثًا

13- Hadisi Tirmizî, Ebû Ya'lâ Şeddâd ibn Evs (r.a.)'den rivâyet etmiştir.

وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ ۗ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ
وَالْأَمْرُ ۗ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٥٤﴾

54. Şüphesiz ki, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş üzerine istivâ eden, geceyi, durmadan onu kovalayan gündüze bürüyüp örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Rabbiniz Allah'tır. Bilesiniz ki, yaratmak da, emretmek de O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi Allah ne yücedir!

54. «Şüphesiz ki, gökleri ve yeri» önceden örneği olmaksızın **«altı günde yaratan, sonra Arş üzerine istivâ eden, geceyi, durmadan onu kovalayan gündüze»** karanlığıyla **«bürüyüp örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine»** yani hükmüne ve tasarrufuna **«boyun eğmiş durumda yaratan Rabbiniz Allah'tır.»** Allah gökleri ve yeri altı günde yaratmıştır. Dileseydi anında yaratırdı, fakat O, kullarına işlerinde acele etmemeyi öğretiyordu. Derler ki: Acele ancak şu hususlarda iyi olur:

1- Günahlardan tevbe etmekte,
2- Süresi gelince borcu ödemekte,
3- Misafiri ağırlamakta,
4- Bülûğa erdiğinde bekârı evlendirmekte,
5- Ölüyü defnetmekte,
6- Cünüplükten yıkanmakta,

Arş, kralların üzerine oturduğu taht'a verilen addır. Arş üzerine istivâ, lâzımı zikredip melzûmu murad etme kaidesince, bizzat mülk, izzet ve saltanattan kinâye kılınmıştır. Bu, Kâzi'nin, "emri istivâ etti" sözünün mânâsıdır. Yani: Rubûbiyetinin emri karar kıldı, emri ve tedbiri gerçekleşti ve kudretini yaratıklarında geçerli kıldı, demektir. [14]

14- Doğrusu, geçmiş âlimlerin (selefin) görüşüdür. O da şudur: Allah, keyfiyetten, teşbih, temsil ve tâ'tilden uzak, celâline yakışır bir şekilde -haber verdiği gibi- Arşı üzerine istivâ etmiştir. O'nun istivasının anlamı, İmam Taberî'nin dediği gibi, Arşın üzerindeki yüceliğidir.

Arş'ın tahsisi, mahlûkatın en büyüğü olmasındandır. Çünkü o, bütün cisimleri kuşatan bir cisimdir. Onun dışındakilerinin üzerine istivâsı da öyledir. Sonra Allahü Teâlâ Arş'ın üzerine istivâsını zikredip emrinin geçerliliğini ve tedbirinin intizamını haber verdiğinde, bunu açıklayarak: *"Geceyi, durmadan onu kovalayan gündüze bürüyüp örten..."* buyurmuştur.

Yani geceyi, karanlığıyla gündüzü örten bir örtü kılar. Böylece gündüzün ışığını giderir ve onu gecenin karanlığıyla örter. İki zıddın biriyle yetinerek aksini zikretmemiştir. *"Durmadan kovalamak"* şunu ifade eder: Gecenin gündüzü kovalayıcı olduğu halde, yani, gecenin arkasından çabucak geleceği için, geceyi gündüze örtü kılmıştır.

Gece ve gündüzün her birinin diğerini izlemesi ve aralarına hiçbir şey girmeksizin birbirinin arkasından gelmesi, bir program dahilinde, birinin diğerini kovalaması şeklinde ifade edilmiştir.

"Güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan..." Bunun manası: Bütün mahlûkatı hükmüne ve tasarrufuna boyun eğmiş, yani, doğup batmalarından, kendilerine takdir edilen hareketler ve meydana gelen durumlardan murad edilen şeye râm olmuş olarak yarattı.

«Bilesiniz ki, yaratmak da, emretmek de O'na mahsustur.» Çünkü her şeyi îcad eden ve üzerinde tasarruf yetkisine sahip olan O'dur.

Fahreddin er-Râzi Tefsirinde der ki: "Âlem -ki o Allah'tan başka her şeydir- ikiye ayrılır: Halk, yani yaratma âlemi ve emir âlemi." Halk âleminden amaç, cesetler ve cismâniler; emir âleminden amaçsa, ruhlar ve mücerredler âlemidir. Allahü Teâlâ'nın: *"Bilesiniz ki, yaratmak da, emretmek de O'na mahsustur"* kelâmı bu iki âleme işarettir. Halk âlemi, emir âlemine tâbidir; çünkü o, onun aslı ve başlangıcıdır. *"De ki: Ruh, Rabbimin emrindendir."* (İsrâ: 85)

Sonra Allahü Teâlâ: **«Âlemlerin Rabbi Allah ne yücedir!»** buyurdu. Yani: Ulûhiyetindeki vahdâniyetle yüce, rubûbiyetindeki teklikle büyüktür.

İbnû'ş-Şeyh der ki: "Her şeyi icad eden, onda tasarruf eden, bir olan ilâh ne büyüktür!"

Bununla Allah, kendilerine bir takım rabler edinenlere cevap vermiş, hikmet ve hüccetle onları tevhide çağırmış, inkârlarını reddetmek için âyete *"inne"* edatıyla başlamıştır. *"Şüphesiz ki"* Rubûbiyete lâyık olan *"Rabbiniz"*

birdir. Ve O, her şeyi, İlim, Hikmet ve Kudretinin kemâline işaret eden sağlam, muhkem tertib üzerine yaratan Allah'tır. Görüldüğü üzere mülkünü inşa eden, onun yönetimini üzerine alan da O'dur. Tıpkı ülkesini yöneterek dizginleri elinde tutan kral gibi. Bir beyitte şöyle denilmiştir:

Yaratıklarıyle ilgili bütün emir Allah'a mahsustur.
Emir, yaratıklarından hiç birine ait değildir.

ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا
وَخُفْيَةً ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٥٥﴾ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ
بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا ۚ إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ
مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾

55. Rabbinize yalvara yakara ve gizlice duâ edin. Bilesiniz ki, O, haddi aşanları sevmez.

56. Yeryüzü ıslah edildikten sonra orada bozgunculuk yapmayın. Korkarak ve umarak O'na duâ edin. Muhakkak ki iyilik edenlere Allah'ın rahmeti çok yakındır.

55. «Rabbinize yalvara yakara ve gizlice duâ edin.» *"Rab"* Terbiye eden, terbiye edici anlamı taşır. Terbiye ise, bir şeyi azar azar kemâline ulaştırmaktır. Allahü Teâlâ, nimetle zâhirlerin terbiyecisidir ki, o zâhirler nefislerdir. Rahmetle de bâtınların terbiyecisidir ki, onlar da kalblerdir. Şeriatin hükümleriyle âbidlerin nefislerinin; tarikatın âdâbıyla müştâkların ve hakikat nurlarıyla muhibbînin esrârının terbiyecisidir. "er-Rab" kelimesi Allah'ın ismi Azam'ıdır. Onun içindir ki bütün isimlerdeki harflerin yeri değiştirilince mana bozulur. Ancak "er-Rab" kelimesi hariçtir. Bunda harflerin yerlerini değiştirdiğimiz zaman "el-Birr" iyilik yapan olur.

Âyetin mânası ise: "İcabet etmeye daha yakın olması için, yalvarıp yakararak, boyun eğerek gizlice duâ edin. Çünkü gizleme, ihlâsın ve riyadan korunmanın delilidir" demektir.

Rivâyet edildiği üzre Sahabe, bir gazvede idiler. Bir vadi gördüler. Seslerini yükselterek tekbir ve tehlil getirmeye başladılar. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Sakin olunuz. Çünkü siz, sağır ve ortada bulunmayan birine dua etmiyorsunuz. Siz, her şeyi işiten, her şeyi gören ve her şeye en yakın olana duâ ediyorsunuz."* [15] Bu hadis, yüce Allah'ı gizli bir şekilde zikretmenin iyi ve güzel olduğuna işaret etmektedir.

Ömer (r.a.)'den: Der ki: "Rasûlüllah (s.a.v.) duâ ederken ellerini kaldırdığında, onları yüzüne sürmedikçe geri çevirip indirmezdi." Bu, eline dolan bereketin yüzüne ulaşması içindir. İhtiyacını isteme hususunda duâ eden kimse için sünnet olan, ellerini semaya doğru kaldırması, sıkıntılı için elleri yüzüne mukabil gelecek şekilde kaldırması, bir kimseye bedduâ ediyorsa ellerini ters çevirip, elinin sırtını yukarıya doğru getirmesidir. Sünnet olan, duâ anında ellerini yenlerinden çıkarmasıdır. Müstehab olan da, duâ esnasında ellerini göğsü hizasında kaldırmaktır. İbn Abbas (r.a.) Peygamberimiz (s.a.v.)'in böyle yaptığını rivâyet etmiştir.

«Bilesiniz ki O,» duâda ve başka şeyde, emrolunan şeyi bırakıp **«haddi aşanları sevmez.»** Bununla, duâ eden, peygamberlerin mertebesi ve gökyüzüne çıkma gibi lâyık olmadığı şeyi istememesi, gerekliliğine karşı uyarılmıştır. Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Öyle bir kavim gelecek ki, duâda aşırı gidecekler."* [16] Kişinin "Allahım! Senden cenneti ve ona yaklaştıracak söz ve amel istiyorum. Cehennemden ve ona yaklaştıracak söz ve amelden sana sığınıyorum" demesi yeterlidir.

Duâ edene yakışan, en önemli şeylerle duâ etmektir ki, bu da cennete girebilme ve cehennemden kurtulmadır.

56. «Yeryüzü» peygamberlerin gönderilmesi ve hükümler konulması sebebiyle **«ıslah edildikten sonra,»** küfür ve günahlarla **«orada bozgunculuk yapmayın.»** Amellerinizin kusurundan ötürü **«korkarak ve»** lütuf ve ihsan olarak kabul edeceğini **«umarak O'na duâ edin. Muhakkak ki iyilik**

15- Hadisi Ahmed b. Hanbel *Müsned*'de rivâyet etmiştir: 4/402.
16- Hadisi Ebû Davud *Sünen*'in de, Ahmed *Müsned*'de rivâyet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*: 2/166.

edenlere Allah'ın rahmeti çok yakındır.» Bunun anlamı şudur: Muhakkak ki Allah'ın rahmeti, zikredip şükreden dille ve uyanık temiz kalble duâ edenlere çok yakındır.

Bunda ummayı tercih, rahmet tarafının ağırlıklı olması ve kabul olma vesilesine, yani ihsana uyarı vardır. Hadiste şöyle rivâyet edilir: *"Kabul olacağına inanarak Allah'a duâ edin."* [17] Yani Rabbine duâ eden kişi, Allah'ın kabul edeceğine kesin olarak inansın. Çünkü duâyı reddetmek, ya onu kabul etmede âcizlikten, yahut duâ edilenin cimriliğinden, veyahut duâ edilenin duâ edenin duâsını bilmemesinden dolayıdır. Bu şeyler, Allah'tan uzaktır. Çünkü O, her şeyi bilir, ihsan sahibidir ve her şeye gücü yeter. Kabul etmesi için bir engel yoktur.

Sehl der ki: "Kul, duâ vaktinde, kendisine helâl olan şey hakkında fakrını yani ihtiyacını Allah'a açıkça arz ederse, Allah meleklerine şöyle buyurur: 'Eğer o benim kelâmıma dayanabilseydi, ona 'buyur!' diye cevap verirdim.'"

Rivâyete göre Musa (a.s.) duâ eden, yalvarıp yakaran birini gördü ve dedi ki: "İhtiyacı benim elimde olsaydı, mutlaka yerine getirirdim." Bunun üzerine Allahü Teâlâ ona şöyle vahyetti: "Ben ona karşı senden daha merhametliyim. Fakat onun bir koyunu var, bana duâ ederken kalbi koyunundadır. Ben, kalbi benden başkasında olan kulun duâsını kabul etmem." Bu durum adama hatırlatılınca, kalbiyle Allah'a yöneldi ve ihtiyacı yerine getirildi. O halde, duânın kabulü için kalbin Allah'la beraber olması ve duâsının kabul edileceği hususunda Allah'a karşı hüsn-ü zan içinde bulunması gerekir.

Allah, bir kulu, herhangi bir şeyi dile getirmeye başarılı kılmışsa, onu kabul edeceğini ve isteğini yerine getireceğini istediği için başarılı kılmıştır. Musibetin kalkması için duâ etmemek, kınanmıştır. Çünkü bu, Allah'a karşı direnme gibidir. Musibetlerden gelen zorluklara sabretme iddiası da iyi görülmemiştir. Nitekim şâir şöyle demiştir:

Düşmana karşı kahramanlık göstermek güzeldir.
Dostlar yanında ise tevazudan başka bir davranışta bulunmak çirkindir.

17- Hadisi Tirmizî *"Daavât"*ta ve Ahmed b. Hanbel *Müsned*'de rivâyet etmiştir.

وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ
رَحْمَتِهِ ۖ حَتَّىٰ إِذَا أَقَلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَنزَلْنَا
بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِن كُلِّ الثَّمَرَاتِ ۚ كَذَٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ
لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٥٧﴾ وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ
رَبِّهِ ۖ وَالَّذِي خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا ۚ كَذَٰلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ
لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ ﴿٥٨﴾

57. Rüzgârları rahmetinin önünde müjdeci olarak gönderen O'dur. Sonunda onlar ağır bulutları yüklenince onu ölü bir memlekete sevkederiz. Orada su indirir ve onunla türlü türlü meyveler çıkarırız. İşte ölüleri de böyle çıkaracağız. Herhalde bundan ibret alırsınız.

58. Güzel ülkenin bitkisi, Rabbinin izniyle çıkar; kötü olandan ise faydasız bitkiden başka bir şey çıkmaz. İşte Biz şükreden bir kavim için âyetleri böyle açıklıyoruz.

57. «Rüzgârları rahmetinin» yani yağmurun **«önünde müjdeci olarak gönderen O'dur.»** Kur'an'da *"riyâh"* (Rüzgârlar) olarak zikredilen bütün kelimeler "rahmet"; *"Rîh"* (rüzgâr) olarak zikredilen de "azap" içindir. Buna delil, rüzgâr estiği zaman Rasûlüllah'ın (s.a.v.) iki dizi üzerine çöküp şöyle demesidir: *"Allahım! Onu bize riyâh (rahmet) kıl, rîh (azap) kılma. Allahım! Bizi gazabınla katletme, azabınla da helâk etme. Bundan önce bize âfiyet ver."* (18)

18- İmam Ahmed *Müsned*'de rivâyet etmiştir. Tirmizî'nin rivâyetinde: *"Gökgürültüsü sesini işittiği zaman: "Allah'ım! Bizi gazabınla katletme..." derdi."* şeklindedir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/320.

Hadiste şöyle rivâyet edilmiştir: *"Rüzgâra sövmeyiniz. Hoşunuza gitmeyen şey gördüğünüz zaman şöyle deyin: Allahım! Senden bu rüzgârın hayrını, onda olan şeyin hayrını ve onunla emrolunduğum şeyin hayrını isterim. Bu rüzgârın şerrinden, onda olan şeyin şerrinden ve onunla emrolunduğum şeyin şerrinden de sana sığınırım."* [19] Âyetteki *"rahmet"*, yağmurdur. Nitekim İbn Abbas: "Allah, rüzgârları gönderir. Onlar da bulutları sıkar. Tıpkı kişinin devenin ve koyunun memesini sıkıp süt çıkardığı gibi" demiştir.

«Sonunda onlar» yani o rüzgârlar **«ağır bulutları»** kolayca kaldırıp **«yüklenince»**, diriltmek ve canlandırmak için, bitkisi olmayan **«onu ölü bir memlekete sevkederiz. Orada»** yani o ülkede **«su indirir ve onunla»** yani o su sebebiyle **«türlü türlü meyveler çıkarırız. İşte ölüleri de böyle çıkaracağız.»** O ülkeyi, kendisinde bitki bitirme gücü icad ederek ve orada türlü türlü bitki ve meyveler meydana getirerek canlandırdığımız gibi, ölüleri de kabirlerinden çıkarır, bedenlerine ruhları iâde etmek sûretiyle, diriltiriz. **«Herhalde bundan ibret alırsınız.»** Böylece buna gücü yetenin, her şeye gücünün yettiğini anlarsınız.

Âyette geçen *"beled-memleket"* ifadesi, ma'mur olsun, veya olmasın, meskun olsun veya olmasın yer yüzündeki her yere denilir.

İbn Abbas ve Ebû Hûreyre derler ki: "İnsanların hepsi birinci nefha (sur'un üflenmesi) da öldükleri zaman, son nefhadan önce, kırk gün, erkeklerin menisi gibi gökten yağmur yağar. Bu yağmur sebebiyle kabirlerinden ot gibi biterler. Tıpkı analarının karnında bittikleri ve ekinin sudan bittiği gibi. Cesetleri tamamlanınca da onlara ruh üflenir, sonra üzerlerine uyku bırakılır da kabirlerinde uyurlar. Sura ikinci defa üflendiğinde -ki o dirilme üflemesidir- silkinip kalkarlar. Uyuyup da uykudan uyanan kimsenin hissettiği gibi, başlarında uykunun tadını hissederler. O anda derler ki: *"Bizi kabrimizden kim çıkarıp diriltti?"* Bir münâdi onlara şöyle nida eder: *"Bu Rahman'ın vaadidir. Peygamberler gerçekten doğru söylemişler!"* (Yâsîn: 52)

58. Toprağı değerli, verimli **«güzel ülkenin bitkisi, Rabbinin izniyle»**, dilemesi ve kolaylaştırmasıyla, çok yararlı olarak **«çıkar;»** sanki ateşle yakılmış gibi siyah taşlı ve hiç bir şey bitirmeyen **«kötü»** toprağı **«olandan»** yani kötü ülkeden **«ise»** hiçbir zaman **«faydasız bitkiden başka bir şey çıkmaz. İşte Biz,»** Allah'ın nimetlerine **«şükreden»**, onlar hakkında tefekkürde bulu-

19- Ebû Davud, Tirmizî ve İbn Mâce rivâyet etmiştir. İbn Allân'ın *el-Fütûhât'ür Rabbâniye*'sinde: Bu, sahih hasen bir hadistir, denilmiştir.

nan ve onlardan ibret alan **«bir kavim için âyetleri böyle»** eşsiz bir açıklamayla tekrar tekrar **«açıklıyoruz.»** Burada şükredenlerin özellikle anılması, Allah'ın âyetlerinden ancak onların yararlanabilme yeteneğine sahip olmalarıdır.

Âyet, Peygamberlerin şeriatlerle gönderildiğini anlatmaktadır. O şeriatler, kalplerin hayat suyu olup nurundan istifade edenler ve eserlerinin ganimetlerinden mahrum olanlar diye kısımlara ayrılan mükelleflere doğru akıp gider.

Abdullah ibn Mehran der ki: Harun Reşid haccedip Kûfe'ye geldi. Orada günlerce ikamet etti, sonra yolculuğa çıkmayı emretti. Onunla çıkan kimselerle Behlûl de çıktı. Sonra çöpler içinde oturdu. Çocuklar kendisine ezâ veriyor ve ona takılıyorlardı. Karşıdan Harun'un kervanı gelince ona takılmaktan vazgeçtiler. Harun gelince, Behlûl yüksek sesle şöyle seslendi: "Ey mü'minlerin emiri! Eymen ibn Nail, Kudâme ibni Abdullah'tan bize şöyle nakletti: 'Peygamber (s.a.v.)'i deve üzerinde geçerken gördüm, altında da eski bir palan vardı.' Ne bir itiş kakış, ne de buna benzer şeyler vardı. Ey mü'minlerin emiri! Bu yoluculuğunda tevazu göstermen, senin için büyüklük taslamandan hayırlıdır." Bunun üzerine Harun Reşid öyle ağladı ki, gözyaşları yerleri ıslattı. Sonra dedi ki: "Ey Behlûl! Allah sana merhamet buyursun, nasihatını artır." Bunun üzerine Behlûl şu şiiri okudu:

Farzet ki, yeryüzünün tamamına sahip oldun
Kullar da senin (emrinde)dir, o halde olan nedir?
Yarın varacağın yer kabir boşluğu değil midir?
Biri arkasından öbürü (üzerine) toprak atmıyacak mıdır?

Hârun ağladı ve: "Güzel söyledin ey Behlûl!" dedi, sonra kendisine bir hediye verilmesini emretti. Bunun üzerine Behlûl hediyeyi getirene: "Hediyeyi kimden aldıysan ona götür, benim hediyeye ihtiyacım yoktur" deyince, Hârun: "Ey Behlûl! Borcun varsa ödeyelim" dedi. Behlûl: "Ey mü'minlerin emiri! Borç, borçla ödenmez. Hakkı sahibine iâde et, kendi borcunu öde" dedi. Harun: "Ey Behlûl! O halde sana yetecek kadar bir şey verelim" teklifinde bulundu. Behlûl başını semâya kaldırdı ve sonra şöyle dedi: "Ey mü'minlerin emiri! Ben ve sen Allah'ın yaratıklarıyız. Seni hatırlayıp beni unutması imkânsız." Harun, cübbesini sarkıtarak geçti gitti.

Bu hikâyeyi anlatmamın sebebi, Harun'un gerçeğe kulak vermesi ve onu

kabul etmesidir. İşte bu, onun temiz bir mekân gibi, kalbinin de güzel ve temiz bir hayatla canlı olmasındandır. Onun için ondan sadece güzel ahlâk südûr etmiştir.

لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ
اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ
يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥٩﴾ قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ
﴿٦٠﴾ قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَلَٰكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ
الْعَالَمِينَ ﴿٦١﴾ أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنْصَحُ لَكُمْ
وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ أَوَعَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ
مِنْ رَبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ
تُرْحَمُونَ ﴿٦٣﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ
وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ ﴿٦٤﴾

59. Andolsun ki Nûh'u elçi olarak kavmine gönderdik de dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, sizin ondan başka ilâhınız yoktur. Doğrusu ben, üstünüze gelecek büyük bir günün azabından korkuyorum."

60. Kavminden ileri gelenler dediler ki: "Biz seni apaçık bir sapıklık içinde görüyoruz!"

61. Dedi ki: "Ey kavmim! Bende herhangi bir sapıklık yoktur; fakat ben, âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim.

62. Size Rabbimin vahyettiklerini bildiriyorum, size öğüt veriyorum ve ben sizin bilmediğiniz şeyleri Allah tarafından biliyorum."

63. Korunup da rahmete nail olmanız ümidiyle, içinizden sizi uyaracak bir adam vasıtasıyla Rabbinizden size bir zikir gelmesine şaştınız mı?

64. Onu yalanladılar; Biz de onu ve onunla beraber gemide bulunanları kurtardık, âyetlerimizi yalanlayanları suda boğduk. Çünkü onlar kör bir milletti.

59. «Andolsun ki Nûh'u elçi olarak kavmine gönderdik de...» Nuh (a.s.), Hz. İdris'ten sonra ilk peygamberdir. Bir marangoz iken Allah onu kırk yaşında kavmine peygamber olarak gönderdi. Allah ona bin iki yüz kırk sene ömür verdi. Nuh **«dedi ki: 'Ey kavmim!»** Yalnızca **«Allah'a kulluk edin»**; çünkü ortak koşarak kulluk etmenin, kesinlikle kullukla ilgisi yoktur. **«Sizin ondan başka»** ibâdete lâyık **«ilâhınız yoktur. Doğrusu ben,»** O'na kulluk etmezseniz -ki bu O'na kulluk etme sebebini açıklamadır- **«üstünüze gelecek büyük bir günün»** yani kıyamet veya tufan gününün **«azabından korkuyorum.'»**

60. Celâl ve heybetleriyle yüksek makamları, güzellik ve şirinlikleriyle gözleri dolduran **«kavminden ileri gelenler dediler ki:»** Ey Nûh! Bize muhâlefet ettiğin için **«biz seni apaçık bir sapıklık içinde»** yani gerçek ve doğru yoldan uzaklaşmış olarak **«görüyoruz.'»**

61. Kalblerini gerçeğe doğru meylettirmek için, kavmi kendine izafe ederek onlara seslendi ve **«dedi ki: 'Ey kavmim! Bende herhangi bir sapıklık yoktur;»** Nefyetme konusunda öyle mübalâğa göstermiş ki, bir tek sapıklığın bulaşmasını bile kendinden uzak görmüştür. Yani, değil bende apaçık büyük bir sapıklık, sapıklığın izi ve parçası bile yoktur. Nitekim onlar isbatta mübalâğa göstermiş, onu apaçık bir sapıklıkta karar kılmış olarak görmüşlerdi. **«Fakat ben, âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim.»** Sanki o şöyle demiştir: Fakat son derece mükemmel bir hidâyet üzereyim. Çünkü ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim.

62. «Size Rabbimin vahyettiklerini bildiriyorum.» Burada vahyedilen

şeylerin çoğul olarak *"vahyettikleri"* şeklinde geçmesi, bu kelimenin içerisine akâid, mev'izeler ve ahkam gibi konular girdiği içindir. **«Size öğüt veriyorum.»** Fayda ve iyiliğiniz için size nasihatta bulunuyorum. **«Ve ben sizin bilmediğiniz şeyleri Allah tarafından»** yani O'nun üstün kudreti ve düşmanlarını şiddetli bir şekilde kıskıvrak yakalamasından **«biliyorum.'»**

Denilir ki: "Kendilerinden önce, başlarına azap gelen bir kavim işitmedikleri için, Nûh (a.s.)'un kendilerine vahiyle bildirdiğini bilmiyerek gafil ve emîn olarak yaşıyorlardı."

63. «Korunup da rahmete nail olmanız ümidiyle, içinizden sizi uyaracak» yani sizin cinsinizden, sizin dilinizi konuşan **«bir adam vasıtasıyla Rabbinizden»**, her şeyinizin sahibinden ve sizi terbiye edenden **«size bir zikir»** vahiy veya öğüt **«gelmesine şaştınız mı?»** Bunun olmasını aklen uzak mı gördünüz? Onlar insandan peygamber gönderilmesine hayret ediyorlar ve Allah ile beşer arasında bir münasebet yoktur, diyorlardı.

Âyette *" rahmete nail olmanız ümidiyle"* ifadesindeki *"lealle"* kelimesi, ummayı ifade eder. Takvanın mutlaka rahmeti gerektirmediğine, aksine onun Allah'ın lûtfuyla ilgili olduğuna ve müttakî kimsenin, takvâsına güvenmemesi ve Allah'ın azabından da emin olmaması gerektiğine dikkati çekmektir.

64. «Onu yalanladılar» ve bu uzun süre içinde yalanlamalarına devam ettiler. Boğulmayı doğuran şey de, yalnızca yalanlama değil, inatla bu yalanlamayı sürdürmedir.

Rivâyete göre Nûh (a.s.) kavminin helâk olması için duâ etti, yüce Allah da ona gemi yapmasını emretti. Yapım tamamlanınca inananlarla beraber gemiye girdi. Arkasından Allah tufanı gönderdi. Kâfirleri suda boğup Nûh'la birlikte inananları kurtardı. İşte Allah'ın bu konudaki sözü: **«Biz de onu ve onunla beraber gemide bulunanları»** -ki kırk erkek ve kırk kadından oluşan mü'minlerdi- **«kurtardık, âyetlerimizi yalanlayanları»** yani onları yalanlamakta ısrar edenleri **«suda boğduk.»** Âyetleri yalanlayanlardan amaç, yalnız kabule engel olan kavmin ileri gelenleri değil, aksine onlardan ve onların peşinden giden ve yalanlama üzerinde ısrar edenlerden her biridir.

«Çünkü onlar kör bir milletti.» Kalp gözü kör olan kimseye "recülün amin fi'l-basîreti"; gözü kör olana da: "Recülün a'mâ fi'l-basar" denir. Onlar tevhid, nübüvvet ve âhiret konusunda kalp gözleri kör olanlardır. Dolayısıyle onlar görmezler. Bu körlük, gözdeki körlüğün aksine, Allah'ın apaçık delille-

rini ve âyetlerini görmeye engeldir. Çünkü gözü açık olan kimse, kalb gözü kapalı olanın aksine görmeye gücü yeter. Öbürünün musibeti daha büyüktür.

Anlatıldığına göre Şeyh Beka, bir gün melik nehri kenarında oturuyordu, içinde askerlerin bulunduğu bir gemi geçti. Beraberlerinde içki ve meyveler, açık saçık kadınlar, oğlan çocukları ve şarkıcılar vardı. Son derece eğlence ve taşkınlık içindeydiler. Şeyh Beka kaptana: "Allah'tan kork ve Allah'a yönel" dedi. Sözüne kulak asan olmadı. Bunun üzerine Şeyh Beka: "Ey emir altında olan nehir! Fâcirleri cezalandır" deyince, su üzerlerine doğru yükseldi, gemiye kadar çıktı, boğulmayla karşı karşıya kaldılar. Şeyh'e seslenerek tevbelerini ilân ettiler. Su da eski haline döndü. Tevbelerinde sadık kalıp ondan sonra şeyhi sık sık ziyaret etmeye başladılar.

Akıllı kişi, kendinden büyüğün de küçüğün de öğüdünü kabul eder; çünkü öğüt vermek kolay, kabul etmek zordur.

وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ
غَيْرُهُ ۚ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٦٥﴾ قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ
إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٦٦﴾ قَالَ
يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَٰكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٧﴾
أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴿٦٨﴾ أَوَعَجِبْتُمْ
أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنْذِرَكُمْ ۚ
وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ
بَصْطَةً ۖ فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾ قَالُوا

أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأْتِنَا
بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٧٠﴾ قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ
مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ أَتُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا
أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ فَانْتَظِرُوا إِنِّي
مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿٧١﴾ فَأَنْجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ
مِنَّا وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَمَا كَانُوا
مُؤْمِنِينَ ﴿٧٢﴾

65. Âd kavmine de kardeşleri Hûd'u gönderdik. (O kavmine) dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. Hâlâ sakınmıyacak mısınız?"

66. Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki: "Biz seni bir beyinsizlik içinde görüyoruz ve gerçekten seni yalancılardan sanıyoruz."

67. "Ey kavmim!" dedi, "bende beyinsizlik yoktur, fakat ben âlemlerin Rabbinin gönderdiği bir peygamberim.

68. Size Rabbimin gönderdiği vahiyleri tebliğ ediyorum ve ben sizin için güvenilir bir öğütçüyüm.

69. Sizi uyarmak için içinizden bir adam vasıtasıyla Rabbi nizden size bir zikir (vahiy) gelmesine şaştınız mı? Düşünün ki O sizi, Nûh kavminden sonra onların yerine getirdi ve yaratılışta sizi onlardan üstün kıldı. O halde Allah'ın nimetlerini

hatırlayın ki kurtuluşa eresiniz."

70. Dediler ki: "Sen bize tek Allah'a kulluk etmemiz ve atalarımızın tapmakta olduklarını bırakmamız için mi geldin? Eğer doğrulardan isen, bizi tehdit ettiğin azabı bize getir."

71. Dedi ki: "Artık size Rabbinizden bir azap ve bir hışım inmiştir. Haklarında Allah'ın hiçbir delil indirmediği, sadece sizin ve atalarınızın taktığı kuru isimler hususunda benimle tartışıyor musunuz? Bekleyin öyleyse, şüphesiz ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim."

72. Onu ve onunla beraber olanları rahmetimizle kurtardık ve âyetlerimizi yalanlayıp da iman etmeyenlerin kökünü kestik.

65. «**Âd kavmine de**» dinde değil, nesebde onlardan biri olan «**kardeşleri Hûd'u gönderdik.**» Milletlere Peygamberin özellikle kendi kabilelerinden gelmesi, onun sözünü daha iyi anlayacakları, durumunu daha iyi bilecekleri ve ona uymaya daha yakın olacakları içindir.

«**(O kavmine) dedi ki: 'Ey kavmim!**» Yalnız «**Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka ilâhınız**» yani Rabbiniz «**yoktur.**» Hâlâ düşünmeyecek, O'nun azabından « **hâlâ sakınmıyacak mısınız?'**»

66. «**Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki:**» Burada, kavmin ileri gelenleri küfürle nitelendirilmiştir. Çünkü Nuh (a.s.)'un kavmi gibi bunların hepsi küfür üzere değildi. Onlardan bir kısmı Hûd (a.s.)'a iman etmişti. «'**Biz seni**» atalarının dinini bıraktığın için «**bir beyinsizlik içinde görüyoruz, ve gerçekten seni,**» peygamberlik iddianda «**yalancılardan sanıyoruz.**'» Burada Hz. Nuh kavminin kalbleri gibi, Hz. Hûd kavminin kalblerinin de paslı ve pis olduğuna işaret edilmektedir.

67. Hûd (a.s.), onlardan kötü söz işitmesine rağmen, güzel mücadele yolunda giderek -ki her öğütçünün böyle yapması gerekir- «'**Ey kavmim!' dedi, 'bende beyinsizlik**»ten hiçbir şey olmadığı gibi, onun izi bile «**yoktur, fakat ben âlemlerin Rabbinin gönderdiği bir peygamberim.**» Yani ben, son derece rüşd ve doğruluk içindeyim. Çünkü ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilen bir peygamberim. Rüşd, din ve dünyanın faydalı şeylerini bilip anlamaktır. Bu da tam bir akılla olur.

68. «Size Rabbimin gönderdiği vahiyleri tebliğ ediyorum ve ben sizin için güvenilir bir öğütçüyüm.» O, insanlar arasında öğüt vermekle bilinen ve güvenilirliğiyle tanınan bir kimseydi.

69. «Sizi uyarmak» ve içinde bulunduğunuz küfür ve günahın sonucundan sakındırmak **«için içinizden»** yani sizinle aynı dili konuşan kendi cinsinizden **«bir adam vasıtasıyla»** işlerinizin sahibi ve mürebbiniz olan **«Rabbinizden size bir zikir (vahiy) gelmesine»** onu akıldan uzak görerek **«şaştınız mı? Düşünün ki O sizi, Nûh kavminden sonra onların yerine getirdi.»** Yani yerleşim yerlerinde veya yeryüzünde egemen kıldı. Çünkü Şeddad İbn Âd, Reml-i Âlec'den Uman'daki Şahr'a kadar olan yeryüzü mâmûresine sahip olmuştur. Burada âdeta şöyle denilmiştir: Buna şaşmayın; işlerinizin âkibetini ve Allah Teâlâ'nın sizi hâkimler kıldığı vakti düşünün. **«Ve»** benzeri görülmemiş **«yaratılışta»** ve şekillendirmede **«sizi onlardan üstün kıldı.»** Boy, güç ve yapı olarak kendi zamanlarında onların benzeri yoktu. Onlardan uzun boylusu yüz arşın; kısa boylusu ise altmış arşındı. Vehb der ki: "Onlardan birisinin başı büyük bir kubbe gibi; gözü, içinde kuşun yavru yapabileceği kadardı. Burun delikleri de öyleydi." **«O halde Allah'ın nimetlerini hatırlayın ki,»** onları hatırlamak sizi, sıkıntılardan kurtuluşa ve istenilene kavuşmaya ileten şükre götürsün ve böylece **«kurtuluşa eresiniz.'»**

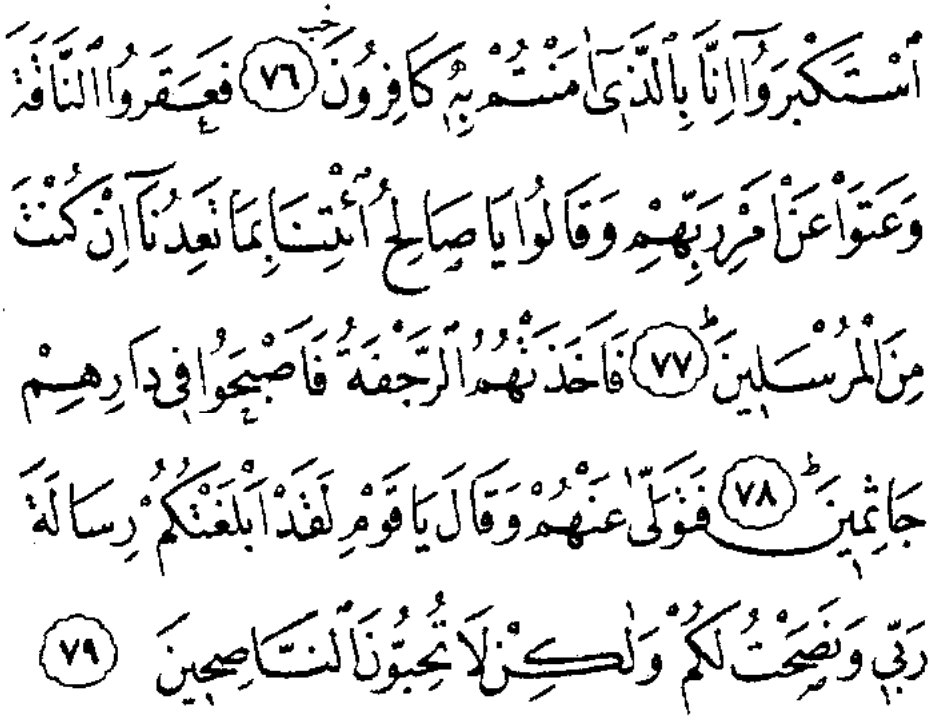
70. O yüce öğütlere cevap olarak **«dediler ki:»** Ey Hûd! **«'Sen bize»** özellikle **«tek Allah'a kulluk etmemiz ve atalarımızın tapmakta olduklarını»** yani atalarımızın taptıkları ilâhları **«bırakmamız için mi geldin?»** Bizden tek olan Allah'a kulluk etmemizi istiyor, bizi bununla yükümlü kılmayı mı kasdediyorsun? **«Eğer»** azâbın gelmesi konusundaki verdiğin haberde **«doğrulardan isen, bizi tehdit ettiğin»** o **«azâbı bize getir.'»**

71. Hûd (a.s.) **«dedi ki: 'Artık size Rabbinizden bir azap ve hışım inmiştir.»** Yani inmesi gerekmiştir. Çünkü onun inmesi yüce Allah'ın ilmi içindedir. **«Haklarında»** yani onlara tapma konusunda **«Allah'ın hiçbir delil indirmediği, sadece sizin ve atalarınızın taktığı kuru isimler hususunda»** –ki, onlar putlarını ilâh diye isimlendiriyorlar ve onların tapmaya lâyık olduklarını zannediyorlardı. İşin gerçeği, onların ulûhiyetten ve tapmaya liyakattan uzak olmalarıdır– **«benimle tartışıyor musunuz?»** Bunun mânâsı: Lâyık olmadıkları isimlerle isimlendirilen şeyler hakkında benimle tartışıyor musunuz? Kötüleme, mânâdan soyulmuş sadece isimlendirmeye yöneliktir. Böylece ismin, bizzat müsemmâ (isimlendirilen) olması gerekmez. İstediğiniz şeyi **«bekleyin öyleyse, şüphesiz ben de sizinle beraber»** size inecek azâbı

«bekleyenlerdenim.'»

72. Sonunda azâb indi **«onu»** yani Hûd'u **«ve onunla beraber olanları»** ona inananları tarafımızdan gönderilen engin **«rahmetimizle kurtardık ve âyetlerimizi yalanlayıp da iman etmeyenlerin»** yani küfür ve yalan üzerinde ısrar edip bundan kesinlikle geri dönmeyenlerin **«kökünü kestik.»** Yani, kök ve damarlarını kesmek sûretiyle onların hepsini helâk ettik. Çünkü bir şeyin kökü, onun sonudur. Kavmin sonunu kesmek de, başından sonuna kadar helâk edilmeleridir. Burada, kurtuluş kaynağının Allah'a iman ve O'nun âyetlerini tasdik olduğuna işaret vardır. Nitekim helâkin sebebinin küfür ve yalanlama olması gibi.

وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَٰلِحًا ۚ قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟
ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥ ۖ قَدْ جَآءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ ۖ هَٰذِهِۦ
نَاقَةُ ٱللَّهِ لَكُمْ ءَايَةً ۖ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِىٓ أَرْضِ ٱللَّهِ ۖ وَلَا تَمَسُّوهَا
بِسُوٓءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ وَٱذْكُرُوٓا۟ إِذْ جَعَلَكُمْ
خُلَفَآءَ مِنۢ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ فِى ٱلْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِن سُهُولِهَا
قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ ٱلْجِبَالَ بُيُوتًا ۖ فَٱذْكُرُوٓا۟ ءَالَآءَ ٱللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا۟
فِى ٱلْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٧٤﴾ قَالَ ٱلْمَلَأُ ٱلَّذِينَ ٱسْتَكْبَرُوا۟ مِن قَوْمِهِۦ
لِلَّذِينَ ٱسْتُضْعِفُوا۟ لِمَنْ ءَامَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَٰلِحًا مُّرْسَلٌ
مِّن رَّبِّهِۦ ۚ قَالُوٓا۟ إِنَّا بِمَآ أُرْسِلَ بِهِۦ مُؤْمِنُونَ ﴿٧٥﴾ قَالَ ٱلَّذِينَ

73. Semûd kavmine de kardeşleri Salih'i gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. Size Rabbinizden açık bir delil gelmiştir. Bu, Allah'ın size bir delil olarak gönderdiği devesidir. Onu bırakın, Allah'ın arzında yesin, sakın ona herhangi bir kötülükle dokunmayın; sonra sizi acıklı bir azap yakalar.

74. Düşünün ki, (Allah) Âd'dan sonra, sizi hükümdarlar kıldı. Ve yeryüzünde sizi yerleştirdi: Onun düzlüklerinde saraylar yapıyorsunuz, dağlarında evler yontuyorsunuz. Artık Allah'ın nimetlerini hatırlayın da yeryüzünde fesatçılar olarak karışıklık çıkarmayın."

75. Kavminin ileri gelenlerinden büyüklük taslayanlar, içlerinden zayıf görülen inananlara dediler ki: "Siz Salih'in gerçekten Rabbi tarafından gönderildiğini biliyor musunuz?" Onlar da: "Şüphesiz ki biz O'nunla gönderilene inananlarız" dediler.

76. Kibirlenenler dediler ki: "Biz de sizin inandığınızı inkâr edenleriz."

77. Derken o dişi deveyi ayaklarını keserek öldürdüler ve Rab'lerinin emrinden dışarı çıkarak: "Ey Salih! Eğer sen gerçekten peygamberlerdensen bizi tehdit ettiğin azabı getir," dediler.

78. Bunun üzerine onları sarsıntı yakaladı da yurtlarında diz üstü çöke kaldılar.

79. Salih de onlardan yüz çevirdi ve şöyle dedi: "Ey kavmim! Andolsun ki, ben size Rabbimin elçiliğini tebliğ ettim ve size öğüt verdim, fakat siz öğüt verenleri sevmiyorsunuz."

73. «Semûd kavmine de» neseb yönünden **«kardeşleri Salih'i»** yani Salih ibn Ubeyd ibn Âsif'i peygamber olarak **«gönderdik.»** Semûd, bir Arap kabilesi olup, en büyük babaları Semûd ibn Âd ibn Erem ibn Sâm ibn Nuh'un ismini koymuşlardır. Yurtları, Hicaz'la Şam arasında "Hıcr" denilen yer olup, Vâdi'l-Kurâ'ya kadar uzanıyordu. **«Dedi ki: 'Ey kavmim!»** Yalnız **«Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur.»** Burada; her ne kadar peygamberler arasında şeriatlar yönünden farklılık varsa da, Allah Teâlâ'nın, Tevhîd hususunda onları birleştirdiğine işaret vardır. Çünkü dâvette onlardan herbiri bir diğerinin yolunda gitmiştir. Hz. Nuh, Hûd ve Sâlih: *"Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur"* demişlerdir.

Rivâyete göre Âd kavmi helâk olunca, Semûd kavmi onların yurtlarını bayındır hale getirmişler, yeryüzünde onlara halef olmuşlar, bolluk ve genişlik içinde çoğalmışlar, sonunda Allah'ın emrinin dışına çıkıp yeryüzünde bozgunculuk yapmışlar, putlara tapmışlardır. Bunun üzerine Allah, Hz. Salih'i göndermiştir. Onlar Arap kavminden, Salih de neseb yönünden orta hallilerinden idi. Onları Allah'a çağırdı. Ancak kendisine zayıflardan çok az bir kimse tabi oldu. Onları sakındırdı, ihtar etti. Onlar da sözünün doğruluğunu isbat için ondan bir delil istediler. "Nasıl bir delil istiyorsunuz?" dedi. Onlar da dağın bir kenarında duran bir taşı göstererek dediler ki: "Bu taştan bize on aylık gebe deve çıkar. Bunu yaparsan seni tasdik eder ve sana icabet ederiz." Salih onlardan sağlam söz aldı. "Bunu yaparsam, gerçekten bana iman edecek ve beni tasdik edecek misiniz?" deyince, "evet" cevabını verdiler. O da iki rekât namaz kıldı ve Rabbine duâ etti. Bunun üzerine taş yarıldı, içinden onların gözü önünde on aylık bir deve çıktı. Sonra kendi büyüklüğünde bir yavru doğurdu. Kavminden bir grup ona iman etti, gerisi iman etmekten çekindi.

Deve, yavrusuyla birlikte, Semûd yurdunda otlayıp su içerek hayat sürdürüyordu. Bu mûcizenin ortaya çıkmasından sonra Salih onlara: **«Size Rabbinizden açık bir delil»** yani benim peygamberliğime şahitlik yapan apaçık bir mûcize **«gelmiştir.»** Burada *"Rabbinizden"* kelimesi *"gelmiştir"* kelime-

sine bağlı olup, tevhide dâvetinin peşinde onlara ilk hitab ettiğinde Sâlih (a.s.)'dan, ondan sadır olan bir söz değildir. Aksine o sözü onlara öğüt verdikten ve Allah'ın nimetlerini hatırlattıktan sonra söylemiştir. Buna rağmen onlar onun sözünü kabul etmemiş ve onu yalanlamışlardır.

«Bu, Allah'ın size delil olarak gönderdiği devesidir.» Bu cümle bir sorunun cevabıdır. Sanki kendisine "Bu delil nedir?" diye sorulmuş, o da cevaben: "Bu Allah'ın devesidir. Benim peygamberliğimin doğruluğuna işaret eden bir delildir" demiştir. Devenin Allah'ın yüce ismine izafe edilmesi, onu tazim içindir. "Beytullah = Allah'ın evi" denildiği gibi.

Allah'ın mûcizelerinden bir mucize olarak **«onu»** kendi haline **«bırakın, Allah'ın arzında yesin,»** onun otlamasına engel olmayın. Yemesine olduğu gibi içmesine de karışmayın. **«Sakın ona herhangi bir kötülükle dokunmayın.»** Yani, Allah'ın mûcize (delil)lerine hürmet ifadesi olarak, kötülüğü çağrıştıran öldürme, dövme veya hoş olmayan bir şeyle ona dokunmayın ve sataşmayın. **«Sonra sizi acıklı bir azap yakalar.»**

74. «Düşünün ki, (Allah) Âd'dan sonra, sizi hükümdarlar kıldı.» Yani Allahü Teâlânın sizi Hıcr topraklarında hükümdarlar kıldığını, ya da Âd kavminin helâkinden sonra sizi onların yerine getirdiğini hatırlayın. **«Ve yeryüzünde sizi yerleştirdi:»** Yani: Hicaz'la Şam arasındaki Hıcr topraklarında size yerleşecek yer bahşetti: **«Onun düzlüklerinde»** yüksek **«saraylar yapıyorsunuz, dağlarında»** yani kayaları arasında **«evler yontuyorsunuz.»** Rivâyete göre Hıcr halkı, yazın ovalarda, kışın da dağlarda yerleşerek hayatlarını sürdürürlerdi. Yine söylendiğine göre onlar, uzun ömürlü oldukları için, dağlarda kendilerine evler yontmaya ihtiyaçları vardı; çünkü tavanlar ve binalar onların ömürleri bitmeden eskirdi.

«Artık Allah'ın» size verdiği **«nimetlerini hatırlayın»** yani onları koruyun **«da yeryüzünde fesatçılar olarak karışıklık çıkarmayın.'»** Çünkü Allah'ın nimetlerinin hakkı, onlara şükredilmesi ve onlardan gaflet edilmemesidir.

75. «Kavminin ileri gelenlerinden» ona iman etmeyip **«büyüklük taslayanlar, içlerinden zayıf görülen»** yani zayıf ve zelil olarak gördükleri **«inananlara»** alay yoluyla **«dediler ki: 'Siz Sâlih'in gerçekten Rabbi tarafından gönderildiğini biliyor musunuz?' Onlar da : 'Şüphesiz ki biz O'nunla gönderilene»**, tevhid ve ibâdet esaslarına **«inananlarız' dediler.»**

Bu harikulâde büyük mûcizeyle geldiği için onun peygamber olarak gönderilmesinin, aklı başında olan hiçbir kimsenin şüpheye düşmesine gerek kalmayacak bir biçimde açık olduğuna dikkat çekmek için, inananlar, cevap olarak "evet" demeyip böyle karşılık vermişlerdir. Bu cevap, Üslûb-u Hakîm türünden olup muhatabı beklemediği şeyle karşılamaktır.

76. «Kibirlenenler dediler ki: 'Biz de sizin inandığınızı inkâr edenleriz.'» Böylece onlar, kendileri için asıl uygun olan "biz de onunla gönderileni inkâr edenleriz" cevabını vermek yerine, sanki: "Onun gönderilmesi bizim için bilinen ve bizce kabul edilen bir şey değildir," anlamına gelen bir cevap verdiler. Bununla, meselenin yalnızca Salih Aleyhisselâmın boş bir iddiasından ibaret olduğunu ve ona inananların da bu boş inanca saplandıklarını iddia etmiş ve: "Biz ise sizin imân ettiğiniz şeyi inkâr edenleriz" demişlerdir.

Şüphesiz burada Allahü Teâlâ, kâfirleri iki yönüyle kötülemiştir:

Birincisi, onların büyüklük taslamalarıdır. O da, kendilerini olduğundan yüksek görme ve hakkı inkârdır.

İkincisi ise, asıl değer vermeleri gereken kimseleri zayıf görmeleridir. Ayrıca mü'minler, hakta sebat ettikleri ve kâfirlere karşı mukavemet etmekten âciz kalmalarına rağmen hakkı ortaya çıkardıkları için övülmüşlerdir.

77. «Derken o dişi deveyi ayaklarını keserek öldürdüler.» Yani onu boğazladılar. Burada öldürme fiili hepsine isnad edilmiştir. Çünkü bu, hepsinin rızasıyla olmuştur. Bu nedenle sanki o, hepsinin yaptığı iştir.

Rivâyete göre deve, suya varır, başını kuyuya soktuğu zaman, içindeki suyun hepsini içmeden başını kaldırmaz, bir damla bile bırakmazdı. Sonra da ayaklarını açar ve bütün kapları doluncaya kadar istedikleri miktarda sağarlar; içerler ve biriktirirlerdi. Sonra su içmek için gittiği vadinin en yukarısından döner; çünkü o, darlığından dolayı suya gittiği yerden dönemezdi.

«Ve Rablerinin emrinden dışarı çıkarak,» yani Sâlih (a.s.)'in *"sakın ona herhangi bir kötülükle dokunmayın"* emrine uymaktan veya Allah'ın emrine uymaktan büyüklenerek Sâlih Aleyhisselâm'ı taciz etme ve susturma yoluyla ona hitabederek **«'Ey Sâlih! Eğer sen gerçekten peygamberlerdensen»** -ki onlardan olman tehdit ettiğin şeyin doğruluğunu gerektirir- devenin öldürülmesi üzerine **«bizi tehdit ettiğin azabı getir,' dediler.»**

78. «Bunun üzerine onları» şiddetli **«sarsıntı»** yani deprem **«yakaladı da yurtlarında»** ve topraklarında **«diz üstü çöke kaldılar.»** Yani hareketsiz ölüler haline geldiler.

Rivâyete göre, deveyi öldürdüklerinde yavrusu dağa kaçtı. Sâlih (a.s.) onlara dedi ki: "Allah'ın azabını ve cezasını bekleyin." "Bunun alâmeti nedir?" dediklerinde: "Perşembe günü sabahı yüzleriniz sararmış; cuma günü kızarmış; sonra cumartesi kararmış olarak sabahlayacaksınız. Sonra da pazar gününün erken saatlerinde size azap gelecektir." Durum, peygamberlerinin açıkladığı gibi olmuştur. Derken onlara semâdan, içinde her yıldırımın ve sese sahip olan her şeyin sesinin bulunduğu bir çığlık, yerden de bir sarsıntı geldi ve göğüslerindeki kalbleri parçalandı; onlardan büyük-küçük hiçbir şey kalmayarak helâk oldu.

79. Helâki gördükten sonra, onlara acıyarak, iman etme fırsatını kaçırdıkları için üzüntülü bir şekilde **«Sâlih de onlardan yüz çevirdi ve şöyle dedi: 'Ey kavmim! Andolsun ki, ben size Rabbimin elçiliğini tebliğ ettim ve size»** dâvet zamanında iyiliğe teşvik etme ve kötülükten korkutma hususunda **«öğüt verdim.»** Sizin için elimden gelen bütün çabayı gösterdim, **«Fakat siz öğüt verenleri sevmiyorsunuz.'»** Yani, sizin işiniz bazı öğütçülerle alay etmektir; çünkü öğütçünün sözü ağır, gerçek ise acıdır. Başka bir husus da; pis ruhun toprağının pisliğinden, öğüt çekirdeğini kabul etmemesi ve o çekirdeğin orada bitmemesidir.

Câbir ibn Abdullah'tan yapılan bir rivâyete göre: Peygamber (s.a.v.) Tebük savaşında Hıcr'e uğradığında, ashâbına şöyle buyurdu: *"Sizden hiçbiriniz bu köye girmesin, suyundan içmesin, o azâp görenlerin diyarına ancak ağlayarak girin. Yoksa onlara dokunan azap size de isabet eder."* [20]

وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِۦٓ أَتَأْتُونَ ٱلْفَٰحِشَةَ مَا سَبَقَكُم بِهَا
مِنْ أَحَدٍ مِّنَ ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٨٠﴾ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ ٱلرِّجَالَ شَهْوَةً

20- Hadisi Buharî, Müslim ve Ahmed b. Hanbel rivâyet etmiştir. Hadisin râvisi -yukarıda zikredildiği gibi- Câbir İbn-i Abdullah değil, Abdullah ibn-i Ömer'dir (mütercim).

مِنْ دُونِ النِّسَاءِ ۚ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ ﴿٨١﴾ وَمَا كَانَ
جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوهُمْ مِنْ قَرْيَتِكُمْ ۖ إِنَّهُمْ
أُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٨٢﴾ فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ
مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٨٣﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا ۖ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ
عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٨٤﴾

80. Lût'u da (gönderdik.) Kavmine dedi ki: "Sizden önce âlemlerden hiç birinin yapmadığı fuhuşu mu yapıyorsunuz?

81. Siz kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere gidiyorsunuz. Doğrusu siz, haddi aşan bir kavimsiniz."

82. Kavminin cevabı: "Onları memleketinizden çıkarın. Çünkü onlar fazla temizlenen insanlarmış!" demelerinden başka bir şey olmadı.

83. Biz de onu ve karısından başka âile efrâdını kurtardık, çünkü karısı geride kalanlardandı.

84. Ve üzerlerine (taş) yağmuru yağdırdık. Bak ki, günahkârların sonu nasıl oldu!

80. «Lût'u da» peygamber olarak **«(gönderdik.)»** O, Lût ibn Hârân ibn Ebî İbrahim (İbrahim'in kardeşinin oğlu Hârân'ın oğlu Lût)dir. Irak Bâbil'i denen yerdendir. Amcası İbrahim'le birlikte Şam'a göç etmiş, Ürdün'e yerleşmiştir. Allah da onu Sodom ahâlisine peygamber olarak göndermiştir.

«Kavmine dedi ki: 'Sizden önce âlemlerden hiç birinin yapmadığı fuhuşu mu yapıyorsunuz?» Bu ifade onların yaptığı son derece çirkin bir iş olan livata, yani erkeklerin erkeklerle kurduğu çirkin ilişki dolayısıyla bir kınama, azarlama ve ayıplamadır. Lût (a.s.) onları, hem böyle bir iğrenç fiili iş-

ledikleri ve hem de bunu ilk olarak icat ettikleri için kınamaktadır ki, bu ikincisi daha kötüdür.

81. «Siz» Allah'ın sizin için mübah kıldığı **«kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere gidiyorsunuz.»** Buradaki *"erkeklere gidiyorsunuz"* ifadesi aşırı şekilde kınamak suretiyle, o fuhşun açıklanmasıdır. *"Şehvet"* ten söz edilmesiyse, onların hayvanlara yaraşan bir davranış içinde bulunduklarının gösterilmesi içindir. Ayrıca burada, dikkat çekilen konulardan biri de aklı başında bir insanın cinsel ilişkide bulunmasının sebebi çocuk edinmek ve türün devam etmesini istemek için olmalı, cinsel arzuyu tatmin etmek için olmamalıdır.

«Doğrusu siz, haddi aşan bir kavimsiniz.'» Siz her şeyde aşırı gitmeyi âdet haline getirmiş ve konulan meşrû sınırları aşmayı alışkanlık edinmiş bir topluluksunuz. Bundan dolayıdır ki, şehvetlerini giderme konusunda aşırı gitmiş, o hususta meşrû ölçüler içinde belirlenmiş olan sınırı aşmışlardır.

82. «Kavminin cevabı: 'Onları» yani Lût'u ve ona inanan taraftarlarını, **«memleketinizden çıkarın.»** Buradaki memleketten amaç, onların yaşadıkları "Sodom"dur. **«Çünkü onlar fazla temizlenen insanlarmış!' demelerinden başka bir şey olmadı.»** Onların bu sözleriyle kasdettikleri şey, Lût (a.s.) ve ona tabi olanların, fuhşiyattan temiz olmalarıdır. Haliyle bunu, onlarla alay etmek ve dalga geçmek için söylemişlerdir.

83. «Biz de onu» yani Lût'u **«ve karısından başka»** iki kızı ve ona iman eden diğer kimselerden oluşan **«aile efradını»** -ki *"ehl"* kendisine nisbet edilen özel cemaatidir- **«kurtardık, çünkü karısı geride kalanlardan»** yani, kâfirlerden **«idi.»** Dolayısıyla memleketlerinde kalıp orada helâk olanlardan oldu. Burada Lût (a.s.)ın karısı, kendisine inanmadığı için, aile efrâdından istisnâ edilmiştir.

84. «Ve üzerlerine (taş) yağmuru yağdırdık.» Bu öyle bir yağmur türü idi ki, taştan ibaretti. Dolayısıyla üzerlerine yağmur yağdırır gibi, taş yağdırdık demektir. **«Bak ki günahkârların sonu nasıl oldu!»** Yalanlayıcı kâfirlerin durumlarının sonunu düşün; onlara nasıl muâmele yaptığımıza bir bak! *"Bak ki"* ifadesi, durumlarından şaşırmaları ve yaptıklarından sakınmaları için, düşünce ve nazar sahibi olan herkese hitaptır.

Âyet, livâtanın en çirkin ve en kötü bir fuhuş olduğuna işaret etmektedir. Çünkü Allahü Teâlâ; zina, hırsızlık, haksız yere adam öldürme, hatta şirk

gibi büyük günah işleyenler üzerine taş yağdırmamıştır.

İbni Sîrîn der ki: "Domuz ve eşekten başka bu işi yapan hiçbir hayvan yoktur."

Livâta büyük bir günahtır. Ondan; aynı zamanda onun başlangıcı olan dokunma ve öpme gibi şeylerden sakınmak gerekir. Erkeğe arkadan yaklaşmaya büyük livata; kadına arkadan yaklaşmaya da küçük livata denir. Hadiste: *"Kadına arkadan yaklaşan mel'undur"* [21] buyrulmuştur.

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا ۚ قَالَ يَا قَوْمِ
اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ ۖ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ
رَبِّكُمْ ۖ فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ
وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ
كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٨٥﴾ وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ
وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا ۚ وَاذْكُرُوا
إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثَّرَكُمْ ۖ وَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
الْمُفْسِدِينَ ﴿٨٦﴾ وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِنْكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلْتُ
بِهِ وَطَائِفَةٌ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا

21- Hadisi Ebû Dâvud *Nikâh* babında rivâyet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 3/551.

وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿٨٧﴾ قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ
لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ
لَتَعُودُنَّ فِي مِلَّتِنَا ۚ قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ ﴿٨٨﴾ قَدِ افْتَرَيْنَا
عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللَّهُ مِنْهَا ۚ
وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا
وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ۗ عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا ۚ رَبَّنَا افْتَحْ
بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ ﴿٨٩﴾
وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ
إِذًا لَخَاسِرُونَ ﴿٩٠﴾ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ
جَاثِمِينَ ﴿٩١﴾ الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَأَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا ۚ
الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ ﴿٩٢﴾ فَتَوَلَّى عَنْهُمْ
وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ

فَكَيْفَ ءَاسَىٰ عَلَىٰ قَوْمٍ كَٰفِرِينَ ﴿٩٣﴾

85. Medyen'e de kardeşleri Şuayb'i gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin, sizin ondan başka ilâhınız yoktur. Size Rabbinizden açık bir delil gelmiştir: Artık ölçüyü tartıyı tam yapın, insanların eşyalarını eksik vermeyin, ıslah edildikten sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Eğer inananlar iseniz bunlar sizin için daha hayırlıdır.

86. Tehdit ederek, inananları Allah yolundan alıkoyarak ve o yolun eğriliğini arayarak öyle her yolun başında oturmayın. Düşünün ki siz az idiniz de, O sizi çoğaltı. Bakın ki, bozguncuların sonu nasıl olmuştur!

87. Eğer içinizden bir grup benimle gönderilene inanır, bir grup da inanmazsa, Allah aramızda hükmedinceye kadar sabredin. O hâkimlerin en hayırlısıdır."

88. Kavminden ileri gelen kibirliler dediler ki: "Ey Şuayb! Kesinlikle seni ve seninle beraber inananları memleketimizden çıkaracağız, yahut dinimize döneceksiniz." (Şuayb) dedi ki: "İstemesek de mi?

89. Doğrusu Allah bizi ondan kurtardıktan sonra tekrar sizin dininize dönersek, Allah'a yalan iftira etmiş oluruz. Rabbimiz Allah'ın dilemesi müstesna, geri dönmemiz bizim için olacak şey değildir. Rabbimizin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Biz sadece Allah'a dayandık. Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında adaletle hükmet. Çünkü sen hükmedenlerin en hayırlısısın."

90. Kavminden ileri gelen kâfirler dediler ki: "Eğer Şuayb'e uyarsanız o takdirde siz mutlaka ziyana uğrarsınız."

91. Derken o şiddetli deprem onları yakalayıverdi de yurtlarında diz üstü çöke kaldılar.

92. Şuayb'ı yalanlayanlar sanki yurtlarında hiç oturmamış gibi oldular. Asıl ziyana uğrayanlar Şuayb'ı yalanlayanların kendileridir.

93. Onlardan yüz çevirdi ve dedi ki: "Ey kavmim! Ben size

Rabbimin sözlerini bildirdim ve size öğüt verdim. Artık kâfir bir kavme nasıl acırım?"

85. İbrahim (a.s.)'in oğlu Medyen kabilesine mensup **«Medyen'e de»** içlerinden biri, yani nesebde **«kardeşleri»** olan **«Şuayb'ı»** Şuayb ibn Mîkîl ibn Yeşcür ibn Medyen'i Peygamber olarak **«gönderdik.»** Şuayb (a.s.)'a, kavmine güzel bir şekilde hitabettiği için "Peygamberlerin hatibi" denilirdi. Kavmi ise kâfirlikleri yanında ölçü ve tartıda haksızlık yaparlardı. **«Dedi ki: 'Ey kavmim!»** Bir olan **«Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka ilâhınız yoktur. Size»** her şeyinizin sahibi **«Rabbinizden»** büyük ve **«açık bir delil,»** yani mûcize **«gelmiştir.»** Kur'anda peygamberimizin birçok mûcizeleri zikredilmediği gibi, Şuayb (a.s.)'ın mûcizesi de zikredilmemiştir. **«Artık ölçüyü, tartıyı tam yapın.»** Ölçü ve tartıyla insanların haklarını eksiksiz olarak yerine getirin, **«insanların»** satın aldıkları **«eşyalarını eksik vermeyin.»** Çünkü Medyenliler, büyük veya küçük, az ya da çok demeden, ölçüyü eksik yapıyorlardı. Şüphesiz ölçü ve tartıda insanların eşyalarını eksiltmek nefsin alçaklığı, başkasını düşünmeme, hırsın galebesi, istek ve zulmün peşinden gidilmesindendir. Bu kötü sıfatlar, nefislerin huylarındandır.

Şer'î emirler bu sıfatları değiştirme ve nefsi temizlemek için gelmiştir. Çünkü Allahü Teâlâ, yüce şeyleri sever, âdî şeylere de buğzeder. Hadiste: *"Bir davar sürüsüne gönderilen iki aç kurdun o sürüye verdiği zarar, kişinin mal ve şöhrete olan hırsından daha fazla değildir."* [22] buyurulmuştur.

«Islah edildikten» yani, durumunu ve halkını, şeriatleri yürürlüğe koymak sûretiyle peygamberlerin ve onlara uyanların düzeltmesinden **«sonra»** kâfirlik ve sapıklıkla **«yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Eğer inananlar»** yani beni bu sözümde tasdik edenler **«iseniz, bunlar»** yani emir ve yasaklara riâyet **«sizin için daha hayırlıdır.»**

86. «Tehdit ederek, inananları Allah yolundan», yani O'nun şeriatından ve kulları için seçtiği dininden **«alıkoyarak ve o yolun»** kalblerine şüpheler koyup **«eğriliğini arayarak»** veya o yolu eğrilikle niteleyip öyle olmasını istiyerek **«öyle her yolun başında oturmayın.»** Öyle din yollarından her birinin başına tehdit ederek, şeytan gibi korkutarak oturmayın. Çünkü o şeytan şöyle demişti: *"And içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru*

22- Hadisi Tirmizî *Zühd*'de rivâyet etmiş ve "bu, sahih bir hadistir" demiştir.

yoluna oturacağım." (A'raf: 16) Onlar din için çalışan birini gördüklerinde ona engel oluyorlardı.

Denilir ki: Gözetleme yerine oturup Hz. Şuayb'ın yanına gitmek isteyenlere: "O bir yalancıdır, sakın seni dininden döndürmesin" diyorlar ve ona inananları tehdit ediyorlardı. **«Düşünün ki siz az idiniz de O sizi»** nesilde ve malda bereket vermek sûretiyle **«çoğalttı»**; zayıfken güçlü, fakirken de zengin oldunuz. **«Bakın ki»** Nuh, ondan sonra gelen Âd, Semûd ve benzeri kavimler gibi geçmiş ümmetlerden **«bozguncuların sonu nasıl olmuştur!»** Onlardan ibret alın, yollarından gitmekten sakının.

87. «Eğer içinizden bir grup» şeriat ve hükümler konusunda **«benimle gönderilene inanır, bir grup da»** ona **«inanmazsa, Allah aramızda»** yani, iki grup arasında, hak üzere olanların bâtıl üzere olanlara galip geleceği konusunda **«hükmedinceye kadar sabredin»**, bekleyin. Çünkü o hüküm, mü'minler için bir vaad, kâfirler için de tehdittir. **«O hâkimlerin en hayırlısıdır'»**; çünkü O'nun hükmünü hiç kimse değiştiremez ve onu saptıramaz. O, hükmedenlerin en âdilidir.

88. Hz. Şuayb (a.s.)'ın bu öğütlerini dinledikten sonra **«kavminden ileri gelen kibirliler dediler ki: 'Ey Şuayb! Kesinlikle seni ve seninle beraber inananları»**, size olan kinimizden ötürü ve sizin fitnenizi uzaklaştırmak için **«memleketimizden çıkaracağız.»** Burada kibirlilerin işinin ve zorbaların âdetinin üste çıkma olduğuna işâret edilmektedir. Bunun da sebebi nimetlerden dolayı şımarmaları ve zenginlikten ötürü de taşkınlık yapmalarıdır. **«Yahut dinimize döneceksiniz.»** Buradaki *"dönmek"* fiili ilk bulundukları duruma yeniden dönmek anlamına gelir. Bilindiği gibi Şuayb (a.s.) onların dinleri üzerine değildir. Ancak "dönmek" ona ve onunla birlikte inananlara isnad edilmiştir. Bu da tağlib yoluyla olmuştur. Böylece "dönmek" ancak onlar hakkında düşünülebilir.[23] Böylece âyetin anlamı şöyle olur. "Allah'a yemin olsun ki, kesinlikle iki durumdan biri olacaktır." Sanki diyorlar ki: Dinimize girmedikçe sizi aramızda bırakmayız.

«(Şuayb)», onların bâtıl sözlerine cevap olarak ve fâcir yeminlerinde onları yalanlayarak **«dedi ki: 'İstemesek de mi?»** Yani biz dönmeyi istemesek de, yine ona mı döneceğiz? İstemediğimiz halde nasıl ona döneriz?

23- Hz. Şuayb (a.s.)'a tabi olanlar önceden küfür üzere idiler. Onun için "tekrar dönme" ifadesi onlar hakkında kullanılmıştır. (Mütercim)

89. «Doğrusu Allah bizi ondan kurtardıktan sonra tekrar» şirkten ibaret olan **«sizin dininize dönersek, Allah'a,»** büyük **«yalan iftira etmiş oluruz.»** Çünkü o takdirde Allah'ın benzeri olduğu zehâbına kapılmış oluruz. Bundan daha büyük bir iftira var mıdır? **«Rabbimiz Allah'ın dilemesi müstesna,»** her hangi bir durumda, yahut herhangi bir şekilde **«geri dönmemiz bizim için olacak şey değildir.»** Yani, yüce Allah'ın ona dönmemizi dilemesi hali müstesna -ki bu, neredeyse olmayacak bir şeydir- ona geri dönmemiz bizim için doğru olmaz. Buradaki *"Rabbimiz"* kelimesi, ile Allah'ın Rubûbiyet ünvanına dokunuluyor ki, bu da Allah'ın, kesinlikle onların dinden çıkmasını dilemesinin imkânsız olduğunu bildiriyor. Âyetin bu kısmının anlamının "Allah'ın bizim rüsvaylığımızı dilemesi müstesna" şeklinde olduğu da söylenmiştir ki, bunda küfrün de Allah'ın dilemesiyle olduğuna bir işaret vardır.

«Rabbimizin ilmi her şeyi kuşatmıştır.» İlminin, her olanı ve olacağı kuşatmasıdır ki, kullarının durumları, kasıtları ve niyetleri bu cümledendir. Bizi ondan kurtardıktan sonra, tekrar onların dinine dönmemizi dilemesi, lûtfunun gereği olarak mümkün değildir. **«Biz»**, bizi îman üzere sâbit kılması ve şerlerden koruması konusunda **«sadece Allah'a dayandık.»**

Sonra inatçılardan yüz çevirdi ve âlemlerin Rabbine yönelerek şöyle dedi: **«Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında adâletle hükmet.»** Bizim hak ve onların da bâtıl üzerine olduklarına işaret eden şeyle hükmet; iki gruptan her birinin durumuna yakışır şeyle aramızı ayır. **«Çünkü sen hükmedenlerin en hayırlısısın.'»** Burada Allah'ın "hükmeden" anlamındaki *"fatih"* kelimesiyle adlandırılması problemleri açtığı ve işleri birbirinden ayırdığı içindir. Dolayısıyla anlamı şöyle olur: Durumu açığa çıkar da, bizimle onlar arasındaki şey belli olsun ve haklı ile haksız birbirinden ayrılsın.

90. Hz. Şuayb (a.s.) ve onunla beraber olan inananların imandaki ciddiyetlerini müşâhede ettikten ve kavimlerinden inananların kendilerine uymalarını istemelerinden korktukları için, onlara engel olmak ve ondan (Şuayb'dan) tiksindirmek için, küfür üzerinde ısrar eden **«kavminden ileri gelen kâfirler»** cemaatlerine **«dediler ki: 'Eğer Şuayb'a uyar»**, dinine girer ve babalarınızın dinini bırakır **«sanız, o takdirde siz»** hidâyetinizle sapıklığı satın aldığınız için **«mutlaka ziyana uğrarsınız.'»**

91. «Derken o şiddetli deprem onları yakalayıverdi de yurtlarında diz üstü çöke kaldılar.» Yani yüzüstü ve dizleri üzerinde, oldukları yerde ölüverdiler. Ankebût sûresinde de (âyet: 37) böyle geçmiştir. Hûd sûresinde

ise: *"..Zulmedenleri ise korkunç bir gürültü yakaladı da..."* (Hûd: 94) [24] denilmiştir. Burada onları yakalayan şey Cebrail'in sesidir ve belki de o, şiddetli bir depremin başlangıcıdır. Helâk olmaları, bazan yakın bir sebebe, bazan da uzak bir sebebe isnad edilmiştir.

İbn Abbas der ki: "Yer onları sarstı ve onlara şiddetli bir sıcaklık isabet etti. Böylece üzerlerinde bir bulut yükseldi, ona doğru gidip ondan rahmet istediler. Altına geldiklerinde Cebrail'in nârasıyla birlikte onların üzerine azab akıttı."

Diz üstü helâk olmalarıyla ilgili olarak İbn Abbas der ki: "Allah, onlara karşı cehennemden bir kapı açtı ve buradan üzerlerine şiddetli bir sıcaklık gönderip nefeslerini kesti. Evlerin içine girdiler, ancak onlara ne su, ne de gölge fayda verdi. Sıcaklık onları pişirdi. Bunun üzerine Allah, içinde temiz bir hava bulunan bir bulut gönderdi. Havanın serinliğini ve temizliğini, bulutun gölgesini hissettiler. Bu sebeple "ona gidiniz" diye bağrışarak buluta doğru gittiler. Erkekler, kadınlar ve çocuklar onun altına toplandıklarında, Allah, onların üzerine bir ateş tutuşturdu, yerde onları sarstı da, kızarmış çekirgenin yandığı gibi yandılar, kül oldular. Bu, gölgesine sığındıkları bulutun üzerlerine çöküp helâk etmesidir."

92. «Şuayb'ı yalanlayanlar, sanki yurtlarında hiç oturmamış gibi oldular.» Yani, tamamen kökleri kazındı ve sanki yurtlarında hiç oturmamış gibi bir duruma geldiler. Başka bir deyimle, bu sözleri sebebiyle cezalandırıldılar da, bir daha hiç giremeyecek şekilde yurtlarından çıkarılanlar oldular. Burada, her ne kadar başlangıçta galibiyet onların olsa da, yalanlayanların ve kibirlilerin günlerinin hızla sona ereceğine, adlarının anılmaz hale geleceğine, eserlerinin yok olacağına, hakla beraber hak ehlinin her şeyde galip geleceğine ve bütün özellikleriyle bâtılın yok olacağına işaret vardır.

«Asıl ziyana uğrayanlar, Şuayb'ı yalanlayanların kendileridir.» Yani, Şuayb (a.s.)'ı yalanlayanlar, son sözleri sebebiyle cezalandırılmışlar, dünyada ve din konusunda zarara uğrayanlar da, Şuayb'a uyanlar değil onu yalanlayanlar olmuşlardır.

93. Şuayb **«onlardan yüz çevirdi ve dedi ki: 'Ey kavmim! Ben size Rabbimin sözlerini bildirdim ve size öğüt verdim.»** Bunu, helâk olduktan sonra onlara, üzüldüğünden ve onlar üzerindeki şiddetli hüznünden dolayı

24- Ancak Ankebût sûresinde *"şiddetli bir deprem"* Hûd sûresinde ise -yukarda olduğu gibi- *"korkunç bir gürültü"* olarak zikredilmiştir. (Mütercim)

söyledi. Sonra bunu kendine yakıştıramadı ve dedi ki: «**Artık**» küfürlerinde ısrar eden «**kâfir bir kavme nasıl acırım?**'» Nasıl olur da, şiddetli bir şekilde hüzünlenirim! Halbuki onlar, kâfirlikleri nedeniyle kendilerine inen musibeti hak ettikleri için, hüzünlenmeye lâyık değillerdir. Yahut bu sözü, kendisini tasdik etmedikleri için, onlara olan şiddetli hüznünden dolayı söylemiştir. Buna göre anlam şöyle olmaktadır: Haddinden fazla tebliğ ve uyarıda bulundum, öğüt konusunda elimden gelen çabayı gösterdim, fakat siz, sözümü tasdik, etmediniz. Bütün bunlara karşılık size nasıl acırım?

وَمَآ أَرْسَلْنَا فِى قَرْيَةٍ مِّن نَّبِىٍّ
إِلَّآ أَخَذْنَآ أَهْلَهَا بِٱلْبَأْسَآءِ وَٱلضَّرَّآءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ ﴿٩٤﴾
ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ ٱلسَّيِّئَةِ ٱلْحَسَنَةَ حَتَّىٰ عَفَوا وَّقَالُوا۟ قَدْ مَسَّ
ءَابَآءَنَا ٱلضَّرَّآءُ وَٱلسَّرَّآءُ فَأَخَذْنَٰهُم بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٩٥﴾

94. Biz hangi ülkeye bir peygamber gönderdiysek, ora halkını, yalvarıp yakarsınlar diye yoksulluk ve darlıkla sıkmışızdır.

95. Sonra kötülüğü değiştirip yerine iyilik getirdik, nihâyet çoğaldılar ve: "Atalarımıza da böyle darlık ve sevinç dokunmuştu" dediler. Biz de onları hatırlarından geçmediği bir anda ansızın yakaladık.

94. «Biz hangi ülkeye bir peygamber gönderdiysek,» onu yalanlayan **«ora halkını, yalvarıp yakarsınlar»**, boyun büksünler, omuzlarından kibir kaftanını indirsinler **«diye yoksulluk ve darlıkla»**, peygamberlerine uymaya tenezzül etmedikleri ve kendilerini onlardan üstün gördükleri için zarar ve hastalıkla **«sıkmışızdır.»** Çünkü sıkıntılar, özellikle açlık sıkıntısı, çoğu kul-

lar hakkında tevâzu ve boyun eğmeye götüren bir husustur.

95. «**Sonra**» başlarına gelen «**kötülüğü**», yoksulluk ve darlığı «**değiştirip**» içinde bulundukları belâ ve sıkıntı «**yerine iyilik**», bolluk ve genişlik «**getirdik.**» Çünkü sıkıntıdan sonra nimetin gelmesi boyun eğmeye ve şükürle meşgul olmaya sebep olur. «**Nihâyet çoğaldılar**» ve nimet onları şımarttı «**ve:**» Bize dokunduğu gibi «'**atalarımıza da böyle darlık ve sevinç dokunmuştu**'», onlar da sıkıntılı ve sevinçli günler geçirmişler, başlarına gelen musîbetlere rağmen dinlerinde sebat etmişlerdi. O halde siz de dininizde kararlı olun, ondan ayrılmayın «**dediler.**» Bunun üzerine «**biz de onları**» cezanın inmesinin «**hatırlarından geçmediği bir anda**» şiddetli bir şekilde «**ansızın yakaladık.**» Bunun acısı ve pişmanlığı oldukça büyüktür. Çünkü kişi, gelecek belânın işaretlerini gördüğünde, kendisini onlara hazırlar, sürpriz halinde bunun tersi olur.

Âyette geçen *"afev"* çoğaldılar, demektir. Ot sık ve çok olduğu zaman "afâ en-nebât" denir. Şâir de bu kelimeyi çoğaldı, manasında kullanarak şöyle demiştir:

Az iken çoğaldılar (fakir iken zengin oldular)
Bir zaman yanlarında hiçbir deve yoktu.

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰٓ ءَامَنُوا۟ وَاتَّقَوْا۟ لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَٰتٍ
مِّنَ السَّمَآءِ وَالْأَرْضِ وَلَٰكِن كَذَّبُوا۟ فَأَخَذْنَٰهُم بِمَا كَانُوا۟
يَكْسِبُونَ ﴿٩٦﴾ أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰٓ أَن يَأْتِيَهُم بَأْسُنَا بَيَٰتًا
وَهُمْ نَآئِمُونَ ﴿٩٧﴾ أَوَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰٓ أَن يَأْتِيَهُم بَأْسُنَا ضُحًى
وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩٨﴾ أَفَأَمِنُوا۟ مَكْرَ ٱللَّهِ فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ ٱللَّهِ

إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩٩﴾ أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ
مِنْ بَعْدِ أَهْلِهَا أَنْ لَوْ نَشَاءُ أَصَبْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَنَطْبَعُ عَلَىٰ
قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾

96. O ülkelerin halkı inansalar ve korunsalardı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereket açardık, fakat yalanladılar, Biz de kazanmakta oldukları yüzünden onları yakalayıverdik.

97. Acaba o ülkelerin halkı, geceleyin uyurlarken kendilerine azabımızın gelmiyeceğinden emin miydiler?

98. Yoksa o ülkelerin halkı, kuşluk vakti eğlenirlerken kendilerine azâbımız gelmiyeceğinden emin miydiler?

99. Allah'ın tuzağından emin mi oldular? Fakat ziyana uğrayan topluluktan başkası, Allah'ın tuzağından emin olamaz.

100. Önceki sahiplerinden sonra yeryüzüne vâris olanlara hâlâ belli olmadı mı ki; eğer biz dileseydik, onları da günahlarından dolayı musibetlere uğratırdık! Biz onların kalblerini mühürleriz de onlar işitmezler.

96. Helâk olan **«o ülkelerin halkı»** küfür ve isyan yerine **«inansalar ve»** Allah'ın azabından **«korunsalardı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereket»** ve bolluk kapıları **«açardık,»** başlarına gelecek çeşit çeşit cezalar yerine, onlar için iyilik yollarını genişletir, o yolu onlara kolaylaştırırdık. **«Fakat»** peygamberleri **«yalanladılar, Biz de kazanmakta oldukları»** küfür ve günah türünden işledikleri kötülükler **«yüzünden onları yakalayıverdik.»** Tefsircilerin çoğu, gök bereketinin yağmur, yer bereketinin de bitki ve meyveler olduğu görüşündedir. Ayrıca âyet, eğer şükrederse, rızık bolluğunun kişinin mutluluk sebeplerinden olduğuna işaret etmektedir.

97. «Acaba o ülkelerin halkı, geceleyin» gafletlerinden dolayı, azabı hatırlarına getirmeden yataklarında ve evlerinde **«uyurlarken kendilerine**

azabımızın gelmeyeceğinden emin miydiler?» Buradaki *"emin miydiler?"* sorusu, olayın kötü ve çirkin bulunduğunu gösteren bir sorudur. Böylece anlam, "bu yakalamadan sonra, Mekke halkı ve etrafındakiler azabımızın gelmiyeceği konusunda güven içinde miydiler?" şeklinde olmaktadır.

98. «Yoksa o ülkelerin halkı, kuşluk vakti» -gün doğduktan ve güneş ışığı yükseldikten sonra- **«eğlenirlerken»** yani, aşırı gafletten ötürü faydasız şeylerle oyalanırlarken veya kendilerine fayda sağlamayan dünya işleriyle meşgul olurlarken **«kendilerine azabımızın gelmiyeceğinden emin miydiler?»** Çünkü kim yalnızca dünya ile meşgul olur, ahiretinden yüz çevirirse, o, oyuncaklarla oynayan çocuk gibidir.

99. «Allah'ın tuzağından emin mi oldular?» Burada geçen *"Allah'ın tuzağı"* deyimi umulmadık yönden kulu yakalayıvermesi anlamında kullanılmış bir istiâredir. Bundan amaç yüce Allah'ın azâbının yukarıda sözü edilen iki vakitte gelmesidir. Azâbın, tuzak olarak isimlendirilmesi de, anlam bakımından genişlik ve mecaz yönündendir. Çünkü tuzak, tuzak kuran tarafından, tuzak kurulana ummadığı yönden gelir. Hile anlamına gelen "mekr" ise, Allah hakkında câiz değildir. **«Fakat»** helâke götürmesi ve yakalaması bu şekilde olunca, bu anlamda **«ziyana uğrayan topluluktan başkası,»** -ki onlar kazançlı topluluk değillerdir- **«Allah'ın tuzağından emin olamaz.»**

100. «Önceki sahiplerinden» yani kendilerinden önce helâk olan ümmetlerden **«sonra yeryüzüne»** yani o ümmetlerin yurtlarına -ki onlar Mekke halkıdır- **«vâris olanlara hâlâ»** seleflerinin yolunda gitme konusundaki durumlarının sonuyla ilgili şu gerçek **«belli olmadı mı ki, eğer biz dileseydik»** kendilerinden öncekileri uğrattığımız gibi, **«onları da günahlarından dolayı musibetlere uğratırdık! Biz onların kalblerini»** onlara ceza olarak **«mühürleriz de onlar»** helâk olan ümmetlerin haberleriyle ilgili gerçekleri **«işitmezler.»** Yani onlar, düşünmek, geçmişte cereyan eden olaylardan ibret almak ve bu olayların hidayete vesile olmasını fırsat bilmek şöyle dursun; helâk olmuş ümmetlerin haberlerini dahi işitmezler.

تِلْكَ الْقُرَىٰ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ
أَنبَائِهَا ۚ وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا

لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ كَذَٰلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ
الْكَافِرِينَ ﴿١٠١﴾ وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ وَإِنْ وَجَدْنَا
أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ ﴿١٠٢﴾

101. İşte o ülkeler -ki, sana onların haberlerinden bir kısmını anlatıyoruz- andolsun ki, peygamberleri onlara apaçık deliller getirmişlerdi. Fakat önceden yalanladıkları gerçeklere iman etmek istemediler. İşte kâfirlerin kalblerini Allah böyle mühürler.

102. Onların çoğunda sözde durma diye bir şey bulamadık. Ancak, onların çoğunu yoldan çıkmış bulduk.

101. «**İşte**» adı geçen ümmetlere ait «**o ülkeler -ki sana onların**» içerisinde ders ve hatırlatma bulunan «**haberlerinden bir kısmını anlatıyoruz-andolsun ki,**» o helâk edilen ümmetlerden her birine, kendilerine özel olarak gönderilen «**peygamberleri onlara apaçık deliller**», yani kesinlikle iman etmeyi gerektiren, peygamberliklerinin doğruluğuna işaret eden apaçık mûcizeler «**getirmişlerdi. Fakat önceden**» yani peygamberler gelmeden önce «**yalanladıkları gerçeklere iman etmek istemediler.**» Yani kendilerine peygamberler geldiğinde o toplumlardan hiçbiri iman etmiyor, aksine yalanlamalarına devam ediyorladı. «**İşte**» deliller ve hatırlatmaların etki etmediği, adı geçen ve diğer başka «**kâfirlerin kalblerini Allah böyle**» sağlam ve şiddetli bir şekilde «**mühürler.**» Geçmiş ümmetler içindeki kâfirlerin kalblerini nasıl mühürlemişse onların kalblerini de öylece mühürler. Tıpkı, haklarında ebedî olarak iman etmemeleri takdir edilen kâfirlerin kalblerini mühürlediği gibi...

102. «**Onların çoğunda sözde durma diye bir şey bulamadık.**» Çünkü onlar, yoksulluk ve darlık dokunduğunda Allah'a vermiş oldukları sözü, şöyle diyerek bozdular: *"...Andolsun eğer bizi bundan kurtarırsan mutlaka şükredenlerden olacağız..."* (Yunus: 22)

«Ancak onların» yani o ümmetlerin **«çoğunu yoldan»**, taatten **«çıkmış»**, verdikleri sözleri bozmuş fâsıklar olarak **«bulduk.»**

Şiirde şöyle denmiştir:

Ey dinleyici! Eğer dinlediğin faydalı şeyi
Yapmıyorsan sen dinleyici sayılmazsın.
Dünyada iyilik yapmaktan âcizsen,
Kıyamet gününde ne yapacaksın?

Peygamberlerin verdikleri sözü yerine getirmeleri ve yoldan çıkmışların sözlerine bağlı kalmamaları üzerinde konuşmaya gerek yoktur. Üzerinde durulması gereken asıl konu, iman ve İslâm iddiâsında olup da bir gün olsun sözünü yerine getirmeyen kimsenin durumudur.

Abdurrahman ibn-i Avf der ki [25]: "Rasûlüllah (s.a.v.)'ın yanında dokuz, yahut sekiz, yahut yedi kişiydik. Buyurdular ki: *"Allah'ın Rasûlüne biat etmez misiniz?"* Kendisine daha yeni biat etmiştik. Şöyle dedik: "Ey Allah'ın Rasûlü! Sana biat etmiştik, peki (şimdi) ne üzerine biat edelim?" Bunun üzerine şöyle buyurdu: *"Allah'a kulluk edin. O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Beş vakit namazı kılın, itaat edin. İnsanlardan bir şey istemeyin".* O kimselerden bazılarını gördüm, onlardan birinin sopası düşerdi de, hiçbir kimseden alıp kendisine vermesini istemezdi." [26]

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنۢ بَعْدِهِم مُّوسَىٰ بِـَٔايَـٰتِنَآ
إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَإِيْهِۦ فَظَلَمُوا۟ بِهَا ۖ فَٱنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَـٰقِبَةُ
ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿١٠٣﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ يَـٰفِرْعَوْنُ إِنِّى رَسُولٌ مِّن رَّبِّ
ٱلْعَـٰلَمِينَ ﴿١٠٤﴾ حَقِيقٌ عَلَىٰٓ أَن لَّآ أَقُولَ عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلْحَقَّ ۖ قَدْ جِئْتُكُم

25- Hadisi, yukarda olduğu gibi, Abdurrahman ibn Avf değil, Avf ibn Mâlik rivâyet etmiştir. (Mütercim).

26- Hadisi Müslim, Ebû Davud ve Nesâi *Zekât* kitabında; İbn Mâce *Cihad* kitabı, *Bey'at* Babında rivâyet etmiştir. (Hadis numarası: 2867) Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 1/254.

بِبَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٠٥﴾ قَالَ إِن كُنتَ
جِئْتَ بِآيَةٍ فَأْتِ بِهَا إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿١٠٦﴾ فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ
فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ ﴿١٠٧﴾ وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بَيْضَاءُ
لِلنَّاظِرِينَ ﴿١٠٨﴾ قَالَ الْمَلَأُ مِن قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَٰذَا لَسَاحِرٌ
عَلِيمٌ ﴿١٠٩﴾ يُرِيدُ أَن يُخْرِجَكُم مِّنْ أَرْضِكُمْ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ
﴿١١٠﴾ قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ﴿١١١﴾
يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ ﴿١١٢﴾ وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ
قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴿١١٣﴾ قَالَ نَعَمْ
وَإِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿١١٤﴾ قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِمَّا أَن تُلْقِيَ وَإِمَّا
أَن نَّكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ ﴿١١٥﴾ قَالَ أَلْقُوا فَلَمَّا أَلْقَوْا سَحَرُوا
أَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاءُو بِسِحْرٍ عَظِيمٍ ﴿١١٦﴾

103. Onlardan sonra Musâ'yı mucizelerimizle Firavun ve kavminin ileri gelenlerine gönderdik. Mucizeleri inkâr ettiler. Ama bak ki, fesatçıların sonu ne oldu!

104. Mûsa dedi ki: "Ey Firavun! Ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim.

105. Allah hakkında gerçekten başkasını söylememek benim üzerime borçtur. Size Rabbinizden açık delil getirdim, artık İsrâiloğullarını benimle gönder."

106. Dedi ki: "Eğer bir mucize getirdiysen ve gerçekten doğru söylüyorsan onu göster bakalım."

107. Bunun üzerine Mûsa asasını attı, birden o, apaçık bir ejderha oluverdi!

108. Ve elini çıkardı birden o da bakanlar için bembeyaz bir şey oldu.

109. Firavun kavminden ileri gelenler dediler ki: "Doğrusu bu çok bilgili bir sihirbazdır.

110. Sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor." (Firavun dedi ki): "O halde ne buyurursunuz?"

111. Dediler ki: "Onu da kardeşini de beklet, şehirlere toplayıcılar yolla.

112. Bütün bilgili sihirbazları sana getirsinler."

113. Sihirbazlar Firavun'a geldi ve "Eğer üstün gelen biz olursak, bize kesin bir mükâfat var mı?" dediler.

114. (Firavun): "Evet, hem de siz mutlaka yakınlarımdan olacaksınız" dedi.

115. (Sihirbazlar) "Ey Mûsa! Ya sen at, veya biz atalım" dediler.

116. "Siz atın" dedi. Onlar atınca, insanların gözlerini büyülediler, onları korkuttular ve büyük bir sihir meydana getirdiler.

103. «**Onlardan**» yani Nuh, Hûd, Lût, Sâlih ve Şuayb (a.s.) gibi adı geçen peygamberlerle ilgili olayların arkasından, daha «**sonra Musa'yı mucizelerimizle Firavun ve kavminin ileri gelenlerine gönderdik. Mucizeleri inkâr ettiler**» ve onu sihir olarak görmekle haksızlık ederek, kendi yerinden başka bir yere koydular. «**Ama**» ey bakma ve düşünme durumunda olan kişi! Akıl gözüyle, kendilerine yaptığımız şeyin keyfiyetine «**bak ki, fesatçıların**

sonu ne oldu!» Bak ve onların sonunu gör!

"Onlardan sonra Mûsa'yı... gönderdik" diyerek bunu açıkça dile getirmek, Mûsa (a.s.)'ın peygamber olarak gönderilişinin, birbiri arkasından peygamberlerin gönderilişiyle ilgili ilâhi kanunlar doğrultusunda cereyan ettiğini bildirmek içindir. Çünkü yüce Allah, yarattıklarına olan sonsuz rahmeti gereği, yok oluşla karşı karşıya kalan her kavme, bir peygamberden sonra diğerini gönderir. Tıpkı bir kavimden sonra başka bir kavmi, bir nesilden sonra da başka bir nesli göndermesi gibi. Onları, mucizelerin ortaya çıkışıyla, tabiat karanlıklarından hakikat nuruna çıkarmak için, peygamberlerin elleriyle mucizeler gerçekleştirir. Çünkü çoğu zaman birçok kimse, dinden ve onun gerçeklerinden habersiz, dünya denizine dalmış, hayvanî ve nefsanî şehvet ve lezzetler içinde bitip tükenmişlerdir.

Yüce Allah'ın Mûsa (a.s.) ile gönderdiği mucizeler dokuz tanedir. Bunlar: Asâ, beyaz el, kıtlık, meyvelerin noksanlaşması, tufan, çekirge, bitkilere musallat olan bit, kurbağa ve kandır. Bunlardan ileride söz edilecektir.

Firavun, Âmâlika kavminden olan Mısır krallarından herbirine verilen lâkaptır. Tıpkı, Fars (İran) kırallarından herbirine Kisrâ ve Rum krallarına ise Kayser lâkabının verilmesi gibi.

Firavun'un ismi Kâbus'tur. Velîd ibn Mus'ab ibn Reyyan olduğunu söyleyenler de vardır. Kıptî olup dörtyüz yıldan fazla yaşamıştır.

104. «Mûsa» kendisiyle birlikte, Allah'ın peygamber olarak gönderdiği kardeşi Harun'la, Firavun'un yanına girdiğinde **«dedi ki: 'Ey Firavun! Ben âlemlerin Rabbi tarafından»** sana **«gönderilmiş bir peygamberim.»** Seni âlemlerin Rabbine kulluğa davet ediyor, Rablık iddiasından vazgeçmeni istiyorum.

105. Firavun'un ona: "Yalan söylüyorsun, sen bir peygamber değilsin" demesi üzerine, Hz. Mûsa dedi ki: **«Allah hakkında, gerçekten başkasını söylememek benim üzerime borçtur.»** Yani, bana, Allah'a karşı gerçekten başka bir şey söylememem yakışır. Çünkü ben, peygamberliğe lâyık bir elçiyim. Allah'a karşı gerçekten başkasını söylememek üzere gönderildim. Mûsa (a.s.), âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu belirttikten sonra, dâvâsının doğruluğunu işaret eden şeyi açıkladı ve dedi ki: **«Size Rabbinizden açık delil»** yani mûcize **«getirdim, artık İsrâiloğullarını benimle gönder.'»** Bırak onları da, benimle birlikte, babalarının yurdu olan mu-

kaddes topraklara gitsinler.

Firavun İsrâiloğullarını köleleştirmişti ve onları kerpiç yapma, toprak taşıma, evler inşa etme ve buna benzer ağır işlerde kullanıyordu. Hz. Mûsa gelince, onları babalarının yurtlarına götürmek istedi. Orası mukaddes yerdi. Hz. Yusuf'un Mısır'a girdiği günle, Hz. Mûsa'nın oraya girdiği günün arası, dört yüz yıldır.

106. Firavun **«Dedi ki: 'Eğer»** iddiâ ettiğin gibi, seni peygamber olarak gönderen Allah tarafından **«bir mucize getirdiysen ve gerçekten doğru söylüyorsan,»** iddia ettiğin konuda doğruysan, **«onu»** benim yanımda **«göster bakalım.'»** Onu göster de, doğruluğunu isbat et.

107. «Bunun üzerine Musa asasını», elindeki bastonunu elinden yere **«attı, birden o,»** at yelesi gibi yelesi olan, sarı renkli, **«apaçık»** erkek bir yılan olduğundan şüphe edilmeyen **«bir ejderha oluverdi!»** Rivâyete göre Mûsa (a.s.), asasını yere atınca, asa, tüylü, ağzı açık bir ejderha olmuş, sonra Firavun'a doğru yönelmiş, Firavun ondan kurtulmak için kaçınca, insanlar da paniğe kapılarak kaçışmaya başlamışlar. Bunun üzerine Firavun: "Ey Musa! Seni peygamber olarak gönderen aşkına, onu yakala. Ben sana inanıyorum ve İsrailoğullarını seninle birlikte göndereceğim" dedi, o da yılanı tutunca, yılan tekrar asa oldu.

108. «Ve elini» cebinden veya koltuğunun altından **«çıkardı, birden o da bakanlar için»**, ışını güneş ışınından fazla, alışılmışın dışında nuranî bir beyazlıkla **«bembeyaz bir şey oldu.»** Aslında Mûsa (a.s.) oldukça esmerdi.

109. «Firavun kavminden ileri gelenler» -ki onlar onun meşveret arkadaşlarıydı- **«dediler ki: 'Doğrusu bu»** sihir ilminde **«çok bilgili»**, bu konuda oldukça ustalaşmış **«bir sihirbazdır.»** O zamanda sihir revaçta olduğu için insanlar Hz. Mûsa'nın sihir ilminde ihtisas sahibi, o hususta çok ileri olduğunu ve bu sahadaki ilmini mülk ve peygamberliğe vesile kıldığını zannediyordu. Bundan dolayı şöyle diyorlardı:

110. Sihriyle **«sizi yurdunuzdan»**, yani Mısır'dan **«çıkarmak»** ve İsrailoğullarını egemen kılmak **«istiyor.'»** Firavun bunu işitince dedi ki: **«'O halde ne buyurursunuz?'»** Yani, buna karşılık ne yapmamı istersiniz? Durum böyle olduğuna göre, bana nasıl bir yol önerirsiniz?

111- 112. Firavun'a **«dediler ki: 'Onu da kardeşini de»** yani Hârunu

da **«beklet.»** Yani onlar hakkında herhangi bir şey yapmak için acele etme; yapacağın şeyi ertele. Sonra da **«Şehirlere»** bütün ülkenin sihirbazlarını **«toplayıcılar»** yani onları toplayan görevliler **«yolla.»** Oralarda bulunan **«bütün bilgili»**, sihirde usta **«sihirbazları,»** toplayıp **«sana getirsinler.'»** Lûgatta sihir, göz boyayarak hile yapmak anlamına gelir.

113. Kendilerine toplayıcı memurlar gönderildikten sonra **«sihirbazlar Firavun'a geldi ve»** galip geleceklerine güvenerek, mükâfatın kesinleşmesini belitmek için: **«'Eğer üstün gelen biz olursak, bize kesin bir mükâfat var mı?' dediler.»** Sanki, "o halde bize büyük bir mükâfat verilmesi gerekir" demek istediler.

114. «(Firavun): 'Evet,» size mükâfat var ve **«hem de»** bununla birlikte **«siz mutlaka»** benim katımdaki rütbe bakımından en **«yakınlarımdan olacaksınız' dedi.»** Kelbî: "Firavun'un onlara: 'Meclisime ilk girenlerden olacaksınız' dediğini" söylemiştir.

115. «(Sihirbazlar): 'Ey Mûsa!» Hünerini göstermek için asanı **«ya sen»** ortaya **«at, veya»** iplerimizi ve asalarımızı **«biz atalım' dediler.»** Böylece Hz. Musa'yı bu konuda muhayyer bıraktılar. Çünkü, buradaki "ya" anlamına gelen *"immâ"* kelimesi, tahyîr, yani muhayyerlik içindir.

Tefsirciler derler ki: "Sihirbazlar Mûsa (a.s.)'ya karşı edebli davrandılar. Bu da onların iman etmelerine sebep oldu."

116. Hz. Musa, mûcizenin pekiştirilmesi, zorluk çıkarmamak, onları aşağılamak ve kendi durumunu garantiye almak için, önce onlara atmalarını emretti ve: **«'Siz atın' dedi.»** Bunun anlamı, ne atacaksanız atın demektir. **«Onlar»** atacaklarını **«atınca»** bâtılı hak, hayali hakikat göstermek sûretiyle **«insanların gözlerini büyülediler, onları»** çok **«korkuttular ve»** o anda **«büyük bir sihir meydana getirdiler.»**

Rivâyete göre sihirbazlar, kocaman birer yılan gibi göstermek için büyük halatlar toplamış ve içlerine cıva doldurmuşlar, sonra da bunu sopaların içine koymuşlardır. Güneşin ısısıyla cıva ısındıkça bunlar hareket etmeye, birbirleriyle sarmaş dolaş olmaya başlamışlar. Oldukça çok olan bu halatlar, görenlere kendi kendilerine hareket ediyor ve sarmaş dolaş oluyormuş gibi izlenim veriyormuş. Öyle ki, koca alan, âdeta yılanlarla dolmuş.

وَأَوْحَيْنَآ
إِلَىٰ مُوسَىٰٓ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ ۚ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿١١٧﴾
فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١١٨﴾ فَغُلِبُوا هُنَالِكَ وَ
انقَلَبُوا صَاغِرِينَ ﴿١١٩﴾ وَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ﴿١٢٠﴾ قَالُوٓا آمَنَّا
بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٢١﴾ رَبِّ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿١٢٢﴾ قَالَ فِرْعَوْنُ آمَنتُمْ
بِهِۦ قَبْلَ أَنْ ءَاذَنَ لَكُمْ ۖ إِنَّ هَٰذَا لَمَكْرٌ مَّكَرْتُمُوهُ فِي الْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُوا
مِنْهَآ أَهْلَهَا ۖ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿١٢٣﴾ لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُم
مِّنْ خِلَٰفٍ ثُمَّ لَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٢٤﴾ قَالُوٓا إِنَّآ إِلَىٰ رَبِّنَا
مُنقَلِبُونَ ﴿١٢٥﴾ وَمَا تَنقِمُ مِنَّآ إِلَّآ أَنْ ءَامَنَّا بِـَٔايَٰتِ رَبِّنَا لَمَّا
جَآءَتْنَا ۚ رَبَّنَآ أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ ﴿١٢٦﴾

117. Biz de Musa'ya: "Asanı at!" diye vahyettik. Bir de baktılar ki bu, onların uydurduklarını yakalayıp yutuyor.

118. Böylece gerçek ortaya çıktı ve onların yapmakta oldukları yok olup gitti.

119. Orada yenildiler ve küçük duruma düştüler.

120. Sihirbazlar ise secdeye kapandılar.

121-122. (Sihirbazlar): "Mûsa ve Harun'un da Rabbi olan

âlemlerin Rabbine inandık" dediler.

123. Firavun dedi ki: "Ben size izin vermeden ona iman mı ettiniz? Doğrusu bu, halkı şehirden çıkarmak için düzdüğünüz bir hiledir. Ama yakında siz bileceksiniz.

124. Mutlaka ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim, sonra da hepinizi asacağım."

125-126. Onlar: "Biz zâten Rabbimize döneceğiz. Sen sadece Rabbimizin âyetleri bize geldiğinde onlara inandığımız için bizden intikam alıyorsun. Ey Rabbimiz! Üstümüze sabır yağdır ve bizi Müslüman olarak öldür" dediler.

117. «Biz de Musa'ya: 'Asanı at!' diye vahyettik. Bir de baktılar ki bu, onların uydurduklarını yakalayıp yutuyor.» Hz. Musa, elindeki asayı yere atınca asa, sihirbazların göz boyama yoluyla meydana getirdikleri uydurma yılanları hızlı bir şekilde ağzına alıp yutuyor.

Rivâyete göre ejderha, onların bütün halat ve sopalarını toplayıp yutunca, orada bulunanlara doğru döndü. Onlar da paniğe kapılarak kaçışmaya başladılar ve bu sırada çoğu helâk oldu. Sonra Hz. Musa onu eline alınca, tekrar önceki gibi asa oldu. Bunun üzerine sihirbazlar: "Bu bir sihir olsa idi, halat ve sopalarımız yok olmazdı" dediler.

118. «Böylece gerçek ortaya çıktı» ve Allahü Teâlâ, Mûsa (a.s.)'nın elinde apaçık bir mûcize göstermek sûretiyle onu tasdik etmesi, Mûsa (a.s.)'nın: *"Ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim"* (A'raf: 104) sözünü doğruladı **«ve onların yapmakta oldukları yok olup gitti.»** Yani; devamlı yapmakta oldukları sihrin bâtıl olduğu açığa çıktı.

119. Firavun ve kavmi **«orada»** yani oturdukları yerde **«yenildiler ve küçük duruma»** yani zelil ve suskun duruma **«düştüler.»**

120. «Sihirbazlar ise secdeye kapandılar.» Yani secde ederek kendilerini yere attılar. Öyle şiddetli bir şekilde düştüler ki sanki birisi onları tutup yere atmıştı. Çünkü karşı karşıya kaldıkları bu büyük gerçek, onların gözünü almış ve böyle davranmak zorunda bırakmıştı.

121-122. (Sihirbazlar): «'Musa ve Harun'un da Rabbi olan âlemlerin Rabbine inandık' dediler.» İbn Abbas der ki: "Mûsa'ya, İsrailoğullarından altı yüz bin sihirbaz iman etti ve onun peşinden gitti."

123. «**Firavun**» sihirbazların yaptıklarını kötüleyerek ve onları kınayarak «**dedi ki: 'Ben size izin vermeden ona iman mı ettiniz?**» - Aslında bu konuda onun izin vermesi mümkün değildir- «**Doğrusu bu**» sizin yaptığınız, Mûsa'nın ortaya koyduğu delilin kuvvetinden ve mûcizenin ortaya çıkmasından dolayı değil, aksine o, buluşma yerine varmadan önce Mûsâ ile görüşüp Kıptî olan «**halkı şehirden çıkarmak**» ve şehrin size ve İsrail oğullarına kalması «**için düzdüğünüz bir hiledir. Ama yakında siz**» başınıza gelecekleri «**bileceksiniz.**»

124. Yukarıdaki tehdit, kısa bir tehdittir. Bunun ayrıntıları ise şöyledir: «**Mutlaka ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama**» yani sağ ellerinizi ve sol ayaklarınızı «**keseceğim, sonra da hepinizi**», sizi rüsvay etmek ve başkalarına ibret olması için, Mısır nehri kenarındaki hurma ağacına «**asacağım.'**»

125-126. «**Onlar**» elde ettikleri imanda sebat ederek: «'**Biz zâten**» eninde sonunda ölüm yoluyla «**Rabbimize döneceğiz.**» O bakımdan senin tehdidine aldırış etmeyiz. Böylece onlar, bu tehdidi, âdeta Allah'a kavuşmak için can atarcasına yerine getirmesini istediler ve şöyle devam ettiler: «**Sen sadece Rabbimizin âyetleri bize geldiğinde onlara inandığımız için bizden intikam alıyorsun.**» Bizi bu yüzden kötülüyor ve ayıplıyorsun. Halbuki o âyetlere iman, amellerin en hayırlısıdır. Seni hoşnut etmek için bizim ondan yüz çevirmemiz söz konusu olamaz.

Sonra Allah'a sığınarak «**Ey Rabbimiz!**» Firavun'un tehdidine karşı «**üstümüze sabır yağdır ve bizi**» fitneden uzak olarak bağışladığın İslâm nimeti üzerinde sebat eden «**Müslüman olarak öldür' dediler.**» İbn Abbas, bunun üzerine Firavun'un, sihirbazları kestirerek Mısır'daki Nil nehrinin kenarında astığını söyler.

وَقَالَ
الْمَلَأُ مِن قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَذَرُ مُوسَىٰ وَقَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ
وَيَذَرَكَ وَآلِهَتَكَ ۚ قَالَ سَنُقَتِّلُ أَبْنَاءَهُمْ وَنَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ

وَإِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ ﴿١٢٧﴾ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ
وَاصْبِرُوا ۚ إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۖ وَالْعَاقِبَةُ
لِلْمُتَّقِينَ ﴿١٢٨﴾ قَالُوا أُوذِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا وَمِنْ بَعْدِ مَا
جِئْتَنَا ۚ قَالَ عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَنْ يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَيَسْتَخْلِفَكُمْ
فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٢٩﴾

127. Firavun kavminden ileri gelenler dediler ki: "Musa'yı ve kavmini, yeryüzünde bozgunculuk çıkarsınlar ve Musa seni ve ilâhlarını terketsin diye mi bırakıyorsun?" Firavun ise: "Biz onların oğullarını öldürüp kadınlarını sağ bırakacağız. Elbette biz onları ezecek üstünlükteyiz" dedi.

128. Musa kavmine dedi ki: "Allah'tan yardım isteyin ve sabredin. Şüphesiz ki yeryüzü Allah'ındır. Kullarından dilediğini ona vâris kılar. Sonuç ise sakınanlarındır."

129. Onlar da: "Sen bize gelmeden önce de, geldikten sonra da bize işkence edildi" dediler. (Musa:) "Umulur ki Rabbiniz düşmanınızı helâk edecek ve onların yerine sizi yeryüzüne hakim kılacak ve nasıl hareket edeceğinize bakacaktır" dedi.

127. Rivâyete göre Firavun, Musa (a.s.)'dan asa ve beyaz el mûcizesi olarak göreceğini gördükten sonra, ondan çok korktu. Bundan dolayı dâvetini kabul etmedi. Fakat ona bir kötülük de yapmayarak onu serbest bıraktı. Bundan dolayı **«Firavun kavminden ileri gelenler»** ona **«dediler ki: 'Musa'yı ve kavmini, yeryüzünde bozgunculuk çıkarsınlar ve Musa seni ve ilâhlarını terketsin»** yani Mısır topraklarında halkın dinini ifsad etsinler ve onların senin peşinden gitmelerine engel olsunlar **«diye mi bırakıyorsun?'»**

Denildiğine göre Firavun kavmi için kendi sûretinde bir put yaptırmış ve kendisine yakın olmak için ona tapmalarını emretmiş ve bunun için "Ben sizin en yüce Rabbinizim" demiştir.

«Firavun ise» onlara cevaben: **«'Biz onların oğullarını öldürüp kadınlarını sağ bırakacağız.»** Yani, tıpkı Musa'nın doğum zamanında yaptığımız gibi, kadınları hizmetçi olarak kullanacağız. Böylece bilsin ki biz, üstünlük ve galibiyet üzereyiz. Ayrıca, müneccim ve kahinlerin söyledikleri gibi, kendisinin saltanatını kaldırmak üzere ortaya çıkan kimsenin o çocuk olduğunu sanmasın. **«Elbette biz onları ezecek üstünlükteyiz.'»** Yani, güç bakımından onlardan üstünüz, onlar ise ellerimizin altında mağlup durumdadırlar **«dedi.»**

128. Firavun'un sözünü işittiklerinde, onları teselli etmek için **«Musa kavmine dedi ki: 'Allah'tan yardım isteyin ve»** Firavun'un bâtıl sözlerinden işittiğiniz şeylere karşı **«sabredin. Şüphesiz ki yeryüzü»** yani Mısır toprakları **«Allah'ındır. Kullarından dilediğini»** yani kendisine inanan kullarını **«ona vâris kılar. Sonuç ise»**, Allah'tan korkup günahtan **«sakınanlarındır.'»** İşte siz de onlardansınız. Çünkü rivâyete göre, Firavun'un sihirbazları mağlup olup, delilinin yüceliği ile Musa (a.s.)'nın peygamberliği ortaya çıkınca, İsrailoğullarından altıyüz bin kişi Musa (a.s.)'ya iman etti, şirk ve isyandan sakındı. Bu da gösteriyor ki, Allahü Teâlâ'ya sığınmak ve sabretmek, takvânın bir sonucudur.

129. «Onlar» yani İsrâiloğulları **«da: 'Sen bize»** peygamber olarak **«gelmeden önce de»** -bununla Mûsa (a.s.)'nın doğumundan önce ve doğumundan sonra oğullarının öldürüldüğünü kasdediyorlar-, **«geldikten sonra da»** - bununla da Musa (a.s.)'ya olan düşmanlığından ötürü, Firavun'un, tekrar oğullarını öldüreceği ve kendilerine türlü türlü zulüm ve işkence edeceği tehdidini kasdediyorlar- **«bize»** Firavun tarafından **«işkence edildi' dediler. Musa»** (a.s.) gördükleri şeyden dolayı hüzünle sızlandıklarını görünce, onları teselli etmek için: **«'Umulur ki Rabbiniz»** sizi işkence ile tehdit eden **«düşmanınızı»** yakında **«helâk edecek ve onların yerine sizi yeryüzüne»**, yani Mısır topraklarına **«hâkim kılacak ve»** güzel mi yoksa çirkin mi, **«nasıl hareket edeceğinize bakacaktır'.»** Sizden meydana gelecek şükür ve nankörlüğe; itaat ve isyana göre ödüllendirecek veya cezalandıracaktır, **«dedi.»** Nitekim hadiste: *"Şüphesiz dünya tatlı, manzarası câziptir. Şüphesiz Allah sizi*

dünyaya halife kılacak, ne yapacağınıza bakacaktır." [27] Yani, geçmiştekilerin durumlarından ibret alacak, onların akibetini düşünecek misiniz diye bakar.

وَلَقَدْ أَخَذْنَآ ءَالَ فِرْعَوْنَ
بِالسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِّنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٣٠﴾
فَإِذَا جَآءَتْهُمُ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَٰذِهِ ۖ وَإِن تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ
يَطَّيَّرُوا بِمُوسَىٰ وَمَن مَّعَهُ ۗ أَلَآ إِنَّمَا طَٰٓئِرُهُمْ عِندَ ٱللَّهِ وَلَٰكِنَّ
أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣١﴾ وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِۦ مِنْ ءَايَةٍ لِّتَسْحَرَنَا
بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ
وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ ءَايَٰتٍ مُّفَصَّلَٰتٍ
فَٱسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿١٣٣﴾ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ
ٱلرِّجْزُ قَالُوا يَٰمُوسَى ٱدْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِندَكَ ۖ لَئِن كَشَفْتَ
عَنَّا ٱلرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَلَنُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِىٓ إِسْرَٰٓءِيلَ ﴿١٣٤﴾

27- Müslim, *Sahih*'inde rivâyet etmiştir. Hadisin devamı şöyledir: *"O halde dünyadan korunun, kadınlardan da korunun! Çünkü İsrâiloğullarının ilk fitnesi kadınlarda idi."*

130. Andolsun ki Biz de Firavun ailesini ders alsınlar diye, yıllarca kuraklık ve mahsul kıtlığı ile cezalandırdık.

131. Onlara bir iyilik gelince: "Bu bizim hakkımızdır" derler. Eğer kendilerine bir kötülük gelirse, Mûsa ve onunla beraber olanları uğursuz sayarlardı. Bilesiniz ki onların uğursuzluğu Allah katındandır; fakat onların çokları bilmezler.

132. Ve dediler ki: "Bizi sihirlemek için ne mucize getirirsen getir, biz sana inanacak değiliz."

133. Biz de ayrı ayrı mucizeler olarak onların üzerine tufan, çekirge, haşerat, kurbağalar ve kan gönderdik; yine de büyüklük tasladılar ve günahkâr bir kavim oldular.

134. Azap üzerlerine çökünce: "Ey Mûsa! Sana verdiği söz hürmetine, bizim için Rabbine duâ et, eğer bizden azabı kaldırırsan, mutlaka sana inanacağız ve muhakkak İsrailoğullarını seninle göndereceğiz" dediler.

130. «Andolsun ki Biz de Firavun ailesini» yani, Firavun kavmini ve dindaşlarını, bununla **«ders»** ve öğüt **«alsınlar»** ve bunun günahları yüzünden geldiğini anlasınlar, içinde bulundukları taşkınlık ve inattan vazgeçsinler **«diye, yıllarca kuraklık ve»** buna ek olarak hastalıklar musallat etmek sûretiyle **«mahsul kıtlığı ile cezalandırdık.»** Çünkü mahsuller (âyette meyveler olarak geçiyor) insanların azık ve besinidir.

Kâ'b (r.a.)'dan şöyle rivâyet edilmiştir: "İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelir ki, hurma ağacında sadece bir hurma bulunur."

İbn Abbas demiştir ki: "Âyet delalet etmektedir ki: Sıkıntı ve güçlükler uyanmayı ve ibret almayı gerektirir. Fakat bundan ibret alanlar saadet ehli ve akıl sahipleridir. Kötülüklere dalan bedbaht kimseleri ise nimetin çokluğu ve cezanın şiddeti uyandırmaz."

"Kuraklık", çölde ve sürü sahipleri içinde; *"mahsul kıtlığı"* ise şehirlerde olmuştur.

131. «Onlara bir iyilik» yani bolluk, bereket, refah ve daha başka iyilikler **«gelince: 'Bu, bizim hakkımızdır'»** yani bizim yüzümüzden geldi ve kendi davranışımızla bunu elde ettik **«derler. Eğer kendilerine»** kıtlık ve belâ gibi **«bir kötülük gelirse, Mûsa ve onunla beraber olanları uğursuz**

sayarlardı.» Ve derlerdi ki: Başımıza gelenler, sadece onların uğursuzluğu sebebiyledir. **«Bilesiniz ki, onların uğursuzluğu Allah katındandır.»** Yani onlara gelen iyilik veya kötülük, sadece Allah katındadır. O'nun kazası, takdiri ve dilemesiyledir. **«Fakat onların çokları»** kendilerine gelen musibetlerin Allah tarafından veya yaptıklarının uğursuzluğundan olduğunu **«bilmezler.»** Söyledikleri şey, bu bilgisizlikleri yüzündendir.

Bil ki, "tayr", teşâüm-uğursuzluk anlamındadır. Bu kökten alınan "Tıyera" ismi, uğursuzluk ifâde eden kötü fal demektir. Bunun aslı, Araplar, kuşlarla tefe'ülde bulunurlar, onlardan biri bir maksat için çıkar, kuş da sağ tarafından gelirse, onu uğurlu ve bereket vesilesi sayar; sol tarafından gelirse, onu uğursuzluk bilir ve evine dönerdi.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.) üç defa tekrarlayarak *"bir şeyi uğursuz saymak bir tür şirktir"* [28] buyurmuşlardır. Şirk demesinin sebebi ise, gereğiyle amel ettiklerinde "uğursuz sayma"nın kendilerine fayda getireceği veya kendilerinden zararı uzaklaştıracağı inancından dolayıdır. Sanki onlar "uğursuzluk sayma"yı Allah'a ortak kılmış oluyorlar.

İbn Mes'ud der ki: "Uğursuzluk sayma, ancak uğursuzluk sayana zarar verir." Bunun anlamı şudur: Her kim, yasaklanmış uğursuzluk saymada bulunursa, arzu etmediği şey başına gelir. Ancak kim korku - ümit dengesi içinde Allah'a kalbini bağlar, korkutucu sebeplerden ilgisini keser, emrettiği kelimeleri söyler ve bunu gerçekleştirir de Allah'a tevekkül eder ve O'na güvenirse, uğursuzluk ona zarar veremez. Burada, Allah'ın emrettiği *"Kelimeler"*den murad ise hadiste: *"Allah'ım! Senin uğursuz sayıp saymamandan başka bir uğursuz sayıp saymama; senin iyiliğinden başka bir iyilik yoktur. Senden başka ilâh da yoktur. Güç ve kuvvet yalnız Allah'ındır. Allah'ın dilediği olur. İyilikleri getiren ve kötülükleri götüren yalnız Allah'tır. Ve ben şehâdet ederim ki, Allah her şeye kadirdir"* [29] şeklinde ifade edilen kelimelerdir. Kişi bunu der ve işine devam eder.

"Senin uğursuz sayıp saymamandan başka bir uğursuz sayıp saymama yoktur" ifadesinin anlamı şudur: Hayır ve şerden, uğur ve uğursuzluktan insanın başına gelen şey, yalnız senin kaza ve takdirin, hükmün ve dilemenledir.

28- Hadisi Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce rivâyet etmiştir.
29- Hadisi İmam Ahmed *Müsned*'de rivâyet etmiştir.

Hadiste şöyle buyrulur: *"Uğursuzluk anlayışı âdet olarak kadında, atta ve evdedir."* [30] Kadının uğursuzluğu kötü huyu veya mehrinin çok olmasıdır. Bir görüşe göre de çocuk doğurmamasıdır. Atın uğursuzluğu, uysal olmayışı veya üzerinde gazâ ve cihad yapılmayışıdır. Evin uğursuzluğu ise, darlığı veya komşusunun kötü olmasıdır. "Uğursuzluk yoktur" hadisiyle buna itiraz edildi. İbn Kuteybe buna şöyle cevap verdi: "Uğursuzluk yoktur" hadisi, "Ancak bu üç şeyde uğursuzluk vardır" hadisiyle tahsis edilmiştir.

Güzel tefe'ülde bulunmada bir beis yoktur. Rasûlüllah (s.a.v.) de tefe'ülü sever, fakat uğursuz saymayı sevmezdi. Güzel tefe'ül ise, kişinin kardeşinden işitmiş olduğu güzel kelimedir. Bir iş arayan kimsenin "ey bulucu" veya "ey başarılı"; yahut yolculuğa çıkan birinin "ya Râşid" yani "ey doğru bulan"; yahut da hasta birinin "ey kurtulan" şeklinde sözler işitmesi gibi.

Meşru işlerle tefe'ülde bulunmak meşrû; uğursuzluk sayma yasaktır. Bazı vaziyetler bazı hallere işaret eder. Tıpkı bazı isimlerin bazı şeylere işaret ettiği gibi. Nitekim rivâyet olunduğuna göre Ömer (r.a.) birisine sorar: "İsmin nedir?" o da: "Cemre (tutuşmuş ateş parçası, kor)", cevabını verir. "Kimin oğlusun?"

-Şihâb (alev)'ın.
-Neredensin?
-Harka (hararet)'dan
-Nerede oturuyorsun?
-Harra'da (Harra, yanmış gibi siyah taşlı topraktır).
Bunun üzerine Ömer:
-Ailene yetiş, yandılar, der.
Adam eve gittiğinde ailesini yanmış olarak bulur.

Ömer (r.a.) adamın birinden yardım talebinde bulunmak istedi ve ismini sordu. O da: "Hırsız oğlu zalim," cevabını verince, Ömer: "Sen zulmediyorsun, baban da hırsızlık yapıyor öyle mi?" dedi ve ondan yardım istemedi.

Bundan anlaşılıyor ki, çirkin isimleri güzel isimlerle değiştirmek gerek; çünkü güzel isimlerde tefe'ül vardır.

Allah iyiliklere yol gösterici, kötülükleri uzaklaştırıcıdır.

30- Hadisi Buhari ve Müslim: *"Uğursuzluk anlayışı âdet olarak ancak üç şeydedir: Atta, kadında ve evdedir"* şeklinde rivâyet etmişlerdir.

132. «**Ve**» Firavun ve kavmi asanın kuraklığın ve mahsul kıtlığının durumunu gördükten sonra «**dediler ki: 'Bizi sihirlemek**», bu mûcizelerle gözlerimizi büyülemek «**için ne mucize getirirsen getir,**» önümüze ne ortaya koyarsan koy, ne gösterirsen göster, «**biz sana inanacak**» seni tasdik edecek, peygamberliğine iman edecek «**değiliz.'**»

133. «**Biz de ayrı ayrı mucizeler olarak onların üzerine tufan**» yani üzerlerine, onları çepeçevre saran, yerlerini ve tarlalarını kaplayan yağmur ve sel suyu, «**çekirge, haşerat, kurbağalar ve kan gönderdik.**» Yani bu şeyleri, onların üzerine, hiçbir akıllı insanın, Allah'tan olduğunu anlamakta zorluk çekmeyeceği mûcizeler ve apaçık işaretler olarak gönderdik; «**yine de büyüklük tasladılar**», iman etmeye tenezzül etmediler «**ve günahkâr bir kavim oldular.**» Yani, suç ve büyük günahlar işlemeyi âdet haline getirdiler.

Rivâyete göre, Musa (a.s.) mûcizelerle onlara üstün gelince, hemen inkâr ettiler. O da onlara bedduâ ederek şöyle dedi: "Ya Rabbi! Şüphesiz kulun Firavun yeryüzünde taşkınlık yaptı, azdı ve aşırı gitti. Ve şüphesiz kavmi de sana verdiği sözü bozdu. Onlara öyle işkenceli ceza ver ki, bu onlardan bir intikam, kavmime ders, onlardan sonrakilere de ibret olsun." Bunun üzerine Allah onların üzerine, suçlarına ceza olarak tufanı, çekirgeyi, haşeratı, kurbağaları ve kanı gönderdi.

Âyette geçen *"cerâd"* kelimesi kara çekirgesi olup, insanların mahsullerine hiçbir hayvanın vermeyeceği derecede zarar verir. Âlimler, yenmesinin mubah olduğu konusunda görüş birliği içindedir. Çünkü Rasûlüllah (s.a.v.): *"Bize iki ölü ve iki kan helâl kılınmıştır: Ciğer ve dalak; balık ve çekirge"* [31] buyurmuşlardır.

Âyette *"haşerat"* olarak tercüme edilen *"kummel"*, yani kımıl, develere musallat olan kenenin büyüğüdür. Buğdaydan çıkan güveye de denir. Onun, ekinde bulunan bir şey olduğu da söylenir. Çekirge değildir. Daha taze iken, güçlenmeden önce başağı yer. Ekin uzar, fakat başağı yoktur.

Kurbağaların türleri çoktur. İçlerinde ötenleri de vardır, ötmeyenleri de. Ötmeyi bıraktığı zaman keskin işitmesiyle nitelendirilir. Ötmemeyi istediğinde, alt çenesini suya sokar. Ağzına su girdiğinde de ötemez. Sözünden ötürü kınanan bir şâirin şu sözü ne kadar incedir:

31- Hadisi İbn Mâce *"Et'ıme"* (yiyecekler)de, Ahmed de *Müsned*'de rivâyet etmiştir. 2/97.

Kurbağa bir söz söyledi.
Hikmet sahipleri onu açıkladı.
Ağzımda su vardır, hiç
Ağzında su olan konuşur mu?

Süfyan der ki: "Söylenildiğine göre kurbağadan daha çok Allah'ı zikreden hiçbir şey yoktur." Zemahşeri de onun ötmesinde "sübhane'l-Meliki'l-Kuddüs" (herşeyin sahibi, bütün eksiklik ve kusurlardan münezzeh olan Allah'ı tesbih ederim) dediğini söyler.

Rivâyete göre Allah, onların üzerine kurbağaları gönderdi. Öyle ki, hangi giyeceği ve yiyeceği açsalar, içinde onları buluyorlardı. Yatakları onlarla doluyor, kaynamakta olan tencerelerine, konuştukları zaman ağızlarına sıçrıyorlardı. Kurbağaların çığlıklarından birbirlerinin sözlerini işitmiyorlardı. Onlardan birini öldürdükleri zaman, yerini başka şeyin alacağından korkarlar, orada oturmaya cesaret edemezlerdi. Gidip Mûsa'ya yalvarıp yakardılar. O da onlardan söz aldı ve dua etti. Allah da büyük bir rüzgârla kurbağaları denize döktürdü ve onlardan bu musibeti kaldırdı.

Tekrar verdikleri sözü bozunca, bu sefer Allah onların üzerine kan gönderdi. Bütün suları, su kuyuları ve nehirler koyu kırmızı kan oluverdi. Öyle ki, Kıptî ile İsrâil'li, bir kabın etrafında toplanırlar, Kıptînin tarafındaki su kan; İsrâillinin tarafındaki ise normal su olurdu. Yedi gün boyunca, kandan başka bir şey yeyip içmediler. Firavun dedi ki: "Ey Mûsa! Senin ilâhına yemin ederim ki, eğer bu kan'ı bizden uzaklaştırırsa, mutlaka sana iman edeceğiz." Bunun üzerine Mûsa Allah'a duâ etti. Suları tatlandı. Tekrar kâfirliklerine döndüler. Bu hal, gark olma olayına kadar böyle devam etti.

134. Adı geçen tufan ve diğer **«azap»**lar, yani o cezalar **«üzerlerine çökünce,»** her defasında: **«'Ey Mûsa! Sana verdiği söz hürmetine, bizim için Rabbine duâ et, eğer bizden»** üzerimize çöken **«azabı kaldırırsan, mutlaka sana inanacağız ve muhakkak İsrâiloğullarını seninle»** mukaddes toprak olan babalarının yurduna **«göndereceğiz'»** ve onları boyunduruktan ve zor işlerden salıverip serbest bırakacağız **«dediler.»**

Buradaki *"söz" (ahd)* den murad, peygamberliktir. Yani bizim için Rabbine duâ et, Allah'ın sana verdiği söz, yâni peygamberliğin hürmetine bizden azabı kaldırsın. Çünkü peygamberliğin hakkı ve gereği, başlarına gelen belâ ve sıkıntıların uzaklaştırılması için peygamberin, ümmeti için dua etmesidir.

فَلَمَّا
كَشَفْنَا عَنْهُمُ الرِّجْزَ إِلَىٰ أَجَلٍ هُمْ بَالِغُوهُ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ﴿١٣٥﴾
فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٣٦﴾ وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا
يُسْتَضْعَفُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا
وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَّرْنَا مَا كَانَ
يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ﴿١٣٧﴾

135. Biz, ulaşacakları bir müddete kadar onlardan azabı kaldırınca hemen sözlerinden dönüverdiler.

136. Biz de, âyetlerimizi yalanlamaları ve onlardan gafil kalmaları sebebiyle kendilerinden intikam aldık ve onları denizde boğduk.

137. Hor görülüp ezilmekte olan o kavmi de, içini bereketle doldurduğumuz yerin doğu taraflarına ve batı taraflarına mirasçı kıldık. Rabbinin İsrâiloğullarına verdiği güzel söz, sabırlarına karşılık yerine geldi. Firavun ve kavminin yapmakta olduklarını ve yetiştirdikleri bahçeleri helâk ettik.

135. «Biz, ulaşacakları bir müddete» yani sınırlı bir zamana **«kadar»** -o da gark olma vaktidir- **«onlardan azabı kaldırınca»** düşünüp taşınmadan **«hemen sözlerinden dönüverdiler.»**

136. «Biz de, âyetlerimizi» yani Mûsa'nın getirdiği dokuz mûcizeyi **«yalanlamaları»**, onlardan yüz çevirmeleri ve onlar hakkında derinden derine düşünmemeleri **«ve onlardan gafil kalmaları sebebiyle»** -ki tamamen onlardan gafil kalanlar gibi olmuşlardır- **«kendilerinden intikam aldık ve onları»** dibi bulunmayan **«denizde boğduk.»** İntikamdan maksat, helâk etmektir. İntikam, Allah'ın zâtına isnad edilmiştir; çünkü peygamberler Allah'tan başkasına dayanmazlar. Allah da, düşmanlarından intikam alma hususunda onların vekilidir. Böylece anlam şu olur: İşledikleri mâsiyet ve günahlardan dolayı, Firavun ve kavminden intikam almak istedik.

137. Erkek çocukların boğazlanması ve kadınların hizmetçi yapılması sûretiyle, Kıptilerce **«hor görülüp ezilmekte olan o kavmi de,»** yani İsrailoğullarını da **«içini»** bolluk ve **«bereketle»**, geniş rızıklarla **«doldurduğumuz yerin doğu taraflarına ve batı taraflarına mirasçı kıldık.»** Burada geçen *"yer"* Şam diyarı, doğusu ve batısı; doğu ve batı yönleridir ki, Firavunlar ve Amâlika'lardan sonra İsrailoğulları sahip olmuştur.

«Rabbinin İsrailoğullarına verdiği güzel söz,» onların **«sabırlarına»** yani Firavun ve kavmi tarafından karşılaştıkları zorluklara karşı sabretmelerine **«karşılık yerine geldi.»** Buradaki *"söz"*den amaç, Allahü Teâlâ'nın onlara yardım ve hâkim kılma vaadidir. Bu, Allah'ın şu sözünde zikredilmiştir: *"Biz ise istiyorduk ki, o yerde güçsüz düşürülenlere lütufta bulunalım, onları önderler yapalım, onlara (ötekilerin) yerini aldıralım. Ve o yerde onları hâkim kılalım, Firavun ile Hâmân'a ve ordularına, onlardan (geleceğinden) çekinmekte oldukları şeyi gösterelim."* (Kasas: 5-6) Bu sözün tamamlanması, gereğini yerine getirmekle olur. Çünkü bir şeyi vaadetmek, ifade ve dille o şeyi yerine getirmeyi gerektirir. Onun tamamlanması ise, ancak hâriçte ve görünürde vaad edilen şeyin gerçekleşmesiyle olur. **«Firavun ve kavminin yapmakta olduklarını,»** binaları ve köşkleri **«ve yetiştirdikleri bahçeleri»** yani bağları ve ağaçları **«helâk ettik.»**

Âyet, aziz, Allah'ın aziz kıldığı; zelil de Allah'ın zelil kıldığı kimse olduğuna işaret etmektedir. Her kim ki, Allah yolunda zillet sıkıntısına karşı sabrederse, Allah ona izzet tâcı giydirir ve onun âkibetini güzel kılar. Allahü Teâlâ, İsraîloğullarına söz verip sözünü yerine getirdiği, yerin doğusu ve batısına onları hâkim kıldığı gibi, bu ümmete de söz vermiş ve şöyle buyurmuştur: *"Allah, sizlerden iman edip iyi davranışlarda bulunanlara, kendilerinden öncekileri sahip ve hâkim kıldığı gibi, kendilerini de yeryüzüne sahip ve*

hâkim kılacağını... va'd etti." (Nur: 55) *"Yeryüzü"*nden murad, Arap ve acem kâfirlerinin yerleridir. Hadiste: *"Şüphesiz Allah yeri benim için bir araya getirdi. Böylece doğu ve batı taraflarını gördüm. Şüphesiz ümmetimin mülkü benim için bir araya getirilen yere kadar ulaşacaktır."* (32)

وَجَٰوَزْنَا بِبَنِىٓ
إِسْرَٰٓءِيلَ ٱلْبَحْرَ فَأَتَوْا۟ عَلَىٰ قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَىٰٓ أَصْنَامٍ لَّهُمْ ۚ قَالُوا۟ يَٰمُوسَى
ٱجْعَل لَّنَآ إِلَٰهًا كَمَا لَهُمْ ءَالِهَةٌ ۚ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿١٣٨﴾
إِنَّ هَٰٓؤُلَآءِ مُتَبَّرٌ مَّا هُمْ فِيهِ وَبَٰطِلٌ مَّا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٣٩﴾
قَالَ أَغَيْرَ ٱللَّهِ أَبْغِيكُمْ إِلَٰهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿١٤٠﴾
وَإِذْ أَنجَيْنَٰكُم مِّنْ ءَالِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ ٱلْعَذَابِ
يُقَتِّلُونَ أَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَآءَكُمْ ۚ وَفِى ذَٰلِكُم بَلَآءٌ
مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿١٤١﴾

138. İsrailoğullarını denizden geçirdik, (orada) kendilerine mahsus bir takım putlara tapan bir kavme rastladılar. Bunun üzerine: "Ey Mûsa! Onlara ait tanrılar gibi bizim için de bir tanrı yap!" dediler. Musa: "Gerçekten siz cahil bir toplumsunuz" dedi.

139. Şüphesiz bunların içinde bulundukları (din) yıkılmıştır

32- Bu, hadîs'in bir bölümüdür. Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Ahmed b. Hanbel ve İbni Mâce rivâyet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/336.

ve yapmakta oldukları da bâtıldır.

140. Musa dedi ki: "Allah sizi âlemlere üstün kılmışken ben size Allah'tan başka bir tanrı mı arayayım?"

141. Hatırlayın ki, size azabın en kötüsünü yapan Firavun âilesinden sizi kurtardık. Çünkü onlar oğullarınızı öldürüyorlar, kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı. İşte bunda, size Rabbiniz tarafından büyük bir imtihan vardır.

138. «İsrailoğullarını denizden geçirdik, (orada) kendilerine mahsus bir takım putlara» devamlı sûrette **«tapan»**, Mûsa (a.s.)'ın kendileriyle savaşmakla emrolunduğu Ken'an'lı Amâlika'dan olan **«bir kavme rastladılar. Bunun üzerine»**, onların hallerini gördüklerinde: **«'Ey Mûsa! Onlara ait»** taptıkları **«tanrılar gibi bizim için de bir tanrı yap,»** da ona tapalım **«dediler. Mûsa: 'Gerçekten siz cahil bir toplumsunuz' dedi.»** Onları mutlak câhillikle niteledi. Çünkü onlar büyük âyet ve mûcizeleri daha önce müşahede etmişlerdi.

Câveze ve *câze* aynı anlamdadır. "Vadiyi geçti" ile "Başkasını denizde karşıdan karşıya geçirdi" anlâmları için *câveze* kelimesi kullanılır. Buradaki denizden murad *"Kulzüm"* denizidir (Kızıldeniz). Onun Mısır Nil'i olduğunu söyleyenler yanılmışlardır.

Rivâyete göre, Mûsa (a.s.) onları denizden Âşura günü geçirdi. Onlar da Allah Teâlâ'ya şükür için oruç tuttular.

139. «Şüphesiz bunların» yani o putlara tapan Amâlika kavminin **«içinde bulundukarı»** bâtıl **«(din) yıkılmıştır.»** Yani Allahü Teâlâ yakın zamanda onların içinde bulundukları dinlerini yıkacak, putlarını paramparça edecektir. **«Ve»** her ne kadar niyetleri yüce Allah'a yaklaşmak olsa da, **«yapmakta oldukları»** putlara tapmak **«da bâtıldır.»** Tamâmen yok olucudur; çünkü o mutlak küfürdür.

140. «Mûsa dedi ki: 'Allah sizi âlemlere üstün kılmışken,» yani sizden başkasına vermediği nimetlerini özellikle size vermişken **«ben size Allah'tan başka»** ibâdete lâyık **«bir tanrı mı arayayım?'»** Allah Teâlâ'nın onlara verdiği nimetler, apaçık mûcizelerdir. Bununla onları kötü muâmelelerinden ötürü uyarmış oluyor. Çünkü onlar, nimetleri, Allah'ın en rezil mahlûkatına yönelmek suretiyle karşıladılar. O rezil şeyi Allah'a ortak

koştular.

141. Sonra Allah, *"kurtarma"* nimetini zikretti ve şöyle buyurdu: Ey İsrailoğulları! **«Hatırlayın ki, size azabın en kötüsünü»** en şiddetlisini ve en çirkinini **«yapan Firavun ailesin»**in elin**«den sizi kurtardık.»** Allah'ın size yaptığı bu iyiliği hatırlayın. **«Çünkü onlar oğullarınızı öldürüyorlar, kadınlarınızı»** hizmet gördürmek için **«sağ bırakıyorlardı. İşte bunda,»** yani "kurtarma" veya azabın en kötüsünde **«size»** işlerinizin sahibi -çünkü nimet ve ceza her ikisi de Allah'tandır.- **«Rabbiniz tarafından»** benzeri olmayan **«büyük bir imtihan»**, yani nimet veya sıkıntı **«vardır.»** Çünkü *"belâ-imtihan"* kelimesi, her ikisi için de kullanılır. Nitekim Allahü Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"...Onları iyilik ve kötülüklerle imtihan ettik."* (A'raf: 168)

وَوَاعَدْنَا مُوسَىٰ ثَلَٰثِينَ لَيْلَةً وَأَتْمَمْنَٰهَا
بِعَشْرٍ فَتَمَّ مِيقَٰتُ رَبِّهِۦٓ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ۚ وَقَالَ مُوسَىٰ لِأَخِيهِ هَٰرُونَ
ٱخْلُفْنِى فِى قَوْمِى وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ ٱلْمُفْسِدِينَ ﴿١٤٢﴾
وَلَمَّا جَآءَ مُوسَىٰ لِمِيقَٰتِنَا وَكَلَّمَهُۥ رَبُّهُۥ ۚ قَالَ رَبِّ أَرِنِىٓ أَنظُرْ إِلَيْكَ ۚ
قَالَ لَن تَرَىٰنِى وَلَٰكِنِ ٱنظُرْ إِلَى ٱلْجَبَلِ فَإِنِ ٱسْتَقَرَّ مَكَانَهُۥ
فَسَوْفَ تَرَىٰنِى ۚ فَلَمَّا تَجَلَّىٰ رَبُّهُۥ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُۥ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَىٰ صَعِقًا ۚ
فَلَمَّآ أَفَاقَ قَالَ سُبْحَٰنَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا۠ أَوَّلُ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤٣﴾
قَالَ يَٰمُوسَىٰٓ إِنِّى ٱصْطَفَيْتُكَ عَلَى ٱلنَّاسِ بِرِسَٰلَٰتِى وَبِكَلَٰمِى

فَخُذْ مَآ ءَاتَيْتُكَ وَكُنْ مِّنَ الشَّٰكِرِينَ ﴿١٤٤﴾

142. Musa ile otuz gece sözleştik ve ona on (gece) daha ilave ettik. Böylece Rabbinin tayin ettiği vakit, kırk geceye tamamlandı. Mûsa kardeşi Hârun'a dedi ki: "Kavmim içinde benim yerime geç, onları ıslah et, bozguncuların yoluna uyma."

143. Mûsa tayin ettiğimiz vakitte gelip de Rabbi onunla konuşunca: "Rabbim! Bana (zatını) göster; sana bakayım!" dedi. (Rabbi:) "Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin!" buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti, Mûsa da baygın düştü. Ayılınca dedi ki: "Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tevbe ettim ve ben inananların ilkiyim."

144. (Allah) "Ey Mûsa, dedi, ben risâletlerimle ve (sana) konuşmamla seni insanların başına seçtim. Sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol".

142. Bana ibadet etmesi için «**Mûsa ile otuz gece**»yi tamamlaması veya otuz gece beklemesi için «**sözleştik ve ona on (gece) daha ilâve ettik. Böylece Rabbinin**» onun için «**tayin ettiği vakit, kırk geceye tamamlandı.**» *"Va'd"*, bir faydanın, gerçekleşmesinden önce ulaşmasını haber vermekten ibarettir.

Rivâyete göre Mûsa (a.s.) Mısır'da iken İsrailoğullarına, Allah, düşmanlarını helâk ederse, kendilerine neyi yapacaklarını, neyi terkedeceklerini açıklayan bir kitap getireceğini vaad etmiş, Firavun helâk olunca, Mûsa Rabbinden o kitabı istemiş, Allah da kendisiyle konuşmak, ona vahyetmek ve peygamberlik işini tamamlayarak onu yüceltmek için bütün Zilkade ayı boyunca, otuz gün oruç tutmasını emretmiştir. Mûsa (a.s.) bu oruçları tuttu. Sonra otuza tamamlayıp ay bitince ağzının kokusundan hoşlanmadı. Yani, ağzının kokusu oruçlunun ağız kokusu gibi olduğu için, Rabbiyle konuşmak istemedi. Harnûb ağacı dalıyla ağzını misvakladı, yerden bir miktar ot alarak çiğnedi. Bunun üzerine yüce Allah kendisine şöyle vahyetti: "Bilmez misin, oruçlunun ağız kokusu, benim katımda misk kokusundan daha hoştur?" Böylece Allahü

Teâlâ, orucuna Zilhicce'den on gün daha ilâve etmesini emretti. Sonra Mûsa (a.s.) münâcat için dağa doğru hareket etmek istediğinde, Allah ona, Allah'ın kendisine bahşettiği lûtfu müşahede etmeleri için, kavminden dürüst, akıllı yetmiş kişi seçmesini emretti. O da öyle yaptı. Kardeşi Hârun'u da kavmi içinde kendi yerine bıraktı. Nitekim Allahü Teâlâ buyurdu ki:

«**Mûsa**» dağa hareket etmeden önce «**kardeşi Hârun'a dedi ki: 'Kavmim içinde benim yerime geç**» ve yaptıkları ve terkettikleri şeylerde onları kontrol et, ıslahı gereken durumlarında «**onları ıslah et,**» onlar içinde fesada yer vermeyen davranışla hareket et, «**bozguncuların yoluna uyma.'**» Senden bozgunculuk isteyene uyma ve ona dâvet edene itaat etme. Çünkü Mûsa (a.s.) zaman zaman kavminin çok aykırı davranışlarına tanık oluyordu. Bundan ötürü onların durumları hakkında kardeşine tavsiyede bulunmuştu.

143. «**Mûsa tayin ettiğimiz vakitte**» yani kırk gün tamamlandığında Tûr-ı Sîna'ya «**gelip de**» vasıtasız ve keyfiyetten uzak olarak «**Rabbi onunla**» tıpkı meleklerle konuştuğu gibi «**konuşunca: 'Rabbim! Bana (zatını)**» kendini «**göster,**» seni görüp «**sana bakayım! dedi.**» Mûsa (a.s.) Rab'le konuşurken, Cebrail onunla beraberdi, fakat Rabbinin Mûsa'ya ne konuştuğunu işitmedi. Bundan ötürüdür ki, insanlar içinde bu özelliğinden dolayı ona "kelîm", yâni "kendine hitabedilen" ünvanını aldı. Çünkü diğer peygamberler (a.s.)'le Allah sadece kitab ve melek vasıtasıyla konuşuyordu.

Eğer "Niçin Allah diğer peygamberlerle değil de, sadece Mûsa (a.s.)'la karşılıklı konuştu?" denecek olursa, cevaben denilir ki: Çünkü Mûsa'nın olduğu gibi, diğer peygamberlerin, Firavun, Hâmân, Kârun ve Yahudiler gibi düşmanları; onun kavminden daha edepsiz, daha katı kalpli kavimleri yoktu. Bundan dolayı Allah onu, özel konuşmasına muhatap kıldı. Görmüyor musun, Kıptî sihirbazlar ilk davetinde iman ettiler de, Yahudilerden bir kavim, birçok mûcizelere tanık olduktan sonra inkâr etti. Bunun üzerine Allah onu, kavmi içinde imtihana tabi tutulduğu belâlara tahammül edebilmesi için, kendisiyle konuşmak sûretiyle destekledi.

Mûsa, Rabbinin kelâmını işitince O'nu görmeye karşı iştiyakı arttı ve: "Bu, haberin lezzeti! Peki ya gömenin lezzeti nasıldır?" dedi. O'nu görmek istedi.

"Bana (zatını) göster" sözünden kastedilen, Allahü Teâlâ'nın Musa'nın zatında kendi mukaddes zâtının görünmesini yaratması değildir. Aksine onunla kasdedilen, Mûsa'yı, mukaddes zâtını görmeye muktedir kılmaktır. Allah'ın onu görmeye muktedir kılması, Mûsa'nın Allahü Teâlâ'yı görmesi

için bir sebeptir.

Bil ki, bedenler iyi gıdalarla gelişir; haller de vakitlerin iyi değerlendirilmesiyle iyi olur. O halde cesedinin gıdası, helâl şeylerden aldığın besinler; ruhunun gıdası da, halvet vakitlerinde ibadet gıdalarıyla geliştirdiğin şeydir. Kaplar temiz olduğu müddetçe, içindeki mânâ cevherleri parıldar. Basiret gözün körelmişse, kalb gözleri su fışkıran; içleri marifet nurlarıyla dolan bir cemaatin mertebelerine ulaşmaya çalışmak senin neyine? O halde sende olmayan şeye sahip çıkma. Allah'ın senden bildiği şey, sana yeter. Sana düşen, küçüklerin duruşu gibi durmak; büyüklerin edebiyle edeplenmektir.

Âyet, ehl-i sünnet ve cemaatin Allahü Teâlâ'yı görmenin câiz olduğuna ilişkin delilidir. Çünkü Mûsa (a.s.), görmeyi istediği zaman câiz olduğuna inanmıştır. Ve Allah'a karşı, cevâzı câiz olmayan şeye inanmak küfürdür.

«**(Rabbi:) 'Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak,**» yani beni görmeyi isteme; çünkü sen buna dayanamazsın, ancak seninle benim arama, senden daha güçlü olan ve senin karşında bulunan şu dağı koy, «**eğer o yerinde**» sâbit ve hareketsiz olarak «**durabilirse, sen de beni göreceksin!' buyurdu.**» Bana bakmaya güç yetireceksin. Yerinde duramazsa, sen bana bakmaya güç yetiremezsin. Çünkü dağ, sertliğiyle birlikte tecelliden etkilenir, buna dayanamaz; aksine yerle bir, paramparça ve dümdüz olursa, korkunç şeyleri müşahede anında dehşete düşen insan nasıl dayanır? Bu durum, azamet sahibi (Allah'ı) müşahede anında nasıl olur? Allahü Teâlâ âyette "bana bakamazsın" anlamında "len tenzure ileyye" demedi de "Len terâni", yani *"beni asla göremezsin"* buyurdu. Çünkü istenen şey beraberinde idrak de olan "rü'yet"tir. Yoksa görülen şeye doğru gözbebeğinin çevrilmesinden ibaret olan "nazar" yani bakmak değildir. Çünkü bazı durumlarda "nazar"da idrak olmaz. Bu da aynı zamanda bizim için delildir. Çünkü "len ürâ= Hiç görülmiyeceğim" demedi. Eğer görülmeyecek olsaydı, elbette görülmiyeceğini haber verirdi. Çünkü durum, açıklamaya ihtiyaç duyulan bir durumdur. O da görülmesinin imkânsızlığına değil, aksine görmek isteyenin O'nu görmekten aciz olduğuna işaret eder. Çünkü görme, görmek isteyenin görmek için hazırlıklı olmasının hâsıl olmasına bağlıdır.

Denmek istenen şudur: Sen beni insan sıfatınla ve varlığınla göremiyeceksin; çünkü insanlık özellikleri beni görmeye aykırıdır. Mûsa (a.s.) ise görmeyi ancak beşeriyyetin zâhirine ve kevnî vücuduna nisbetle istemiştir. O da kesinlikle mümkün değildir. Eğer " dünya yurdunda Allah'ın rü'yeti (görmeyi)

men etmesindeki ilâhî hikmet nedir?" dersen, cevaben derim ki: Görme, dünyadaki en son lütuftur. Dünyadaki en son lütuf da mahlukatın en şereflisi içindir. O da, Mirac gecesinde başının iki gözüyle [33] Rabbini müşahede eden, Makam-ı Mahmud'un sahibi, Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'dir.

Mûtezilenin, "'len" kelimesi, nefyin sonsuzluğunu ifade eder" sözü Lûgat âlimlerince asılsız bir iddiadır ki, hiçbir muteber kitap ve sahih rivâyet doğruluğuna şehadet etmez. Bâtıl olduğuna Allahü Teâlâ'nın yahudilerin sıfatı hakkındaki şu âyeti(nde kullanılan "len" kelimesi) delâlet eder: *"Hiçbir zaman ölümü temenni etmiyeceklerdir."* (Bakara: 95) Halbuki onlar kıyamet gününde ölümü temenni ederler ve derler ki: *"Ey Mâlik! Rabbin bizim işimizi bitirsin!"* (Zuhruf: 77), ve *"Keşke onunla (ölümümle) her iş olup bitseydi!"* (Hakka: 27)

Musa (a.s.)'nın Allah'ı göremiyeceğini haber verme, mûtezilenin dediği gibi, ebedî olarak göremeyeceğine işaret etmez.

«Rabbi o dağa tecelli edince» azameti onda göründü, emir ve kudreti ona aksetti ve küçük parmakla başparmak arası miktarınca, hicabından nuru göründü ve **«onu paramparça etti.»** Sehl ibn Sa'd es-Sâidi şöyle demiştir: "Allah, yetmiş bin perdeden dirhem miktarınca bir nur izhar etmiştir." Büyük yaratılışına rağmen dağın başına gelen bu olursa, (yani param parça olursa), ya zayıf âdemoğlunun hali ne olur? Bazı âlimler derler ki: "Allah, Musa (a.s.) için dağı fedâ etmiştir. Eğer Mûsa (a.s.) dehşete kapılmasaydı, mutlaka dağın eridiği gibi erirdi."

«Mûsa da» gördüğü şeyin dehşetinden **«baygın düştü. Ayılınca»** gördüğü şeyi tâzim ederek **«dedi ki: 'Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim,»** senden izinsiz senden bir şey istemem, dünyada istemeye cesaret ettiğimden dolayı **«sana tevbe ettim.»** Sen ise onu, ancak âhirette vaad ettin. **«Ve ben»** senin azametin ve celâline, yahut dünyada senin görülmeyeceğine **«inananların ilkiyim.'»**

Bil ki Mûtezile, Allah'ı görmeyi inkâr etti. Nitekim Keşşâf Tefsiri sahibi ez-Zemahşerî Ehl-i sünneti kötülemek ve sapıklık içerisinde olduklarını belirtmek için şu beyitleri söylemiştir:

33- Bu söz sahih bir senedle İbn Abbas'tan gelmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.) Rabbini dünya âleminde değil, ancak melekût âleminde görmüştür. Aişe (r.a.) rü'yeti (görmeyi) reddetmiştir. Ahmed ve Cumhur İbn Abbas'ın görüşündedir.

Öyle bir cemaat vardır ki kendi heva heveslerine sünnet dediler.
Fakat onlar, yemin ederim ki semerlenmiş eşektirler.
Onlar Allah'ı yaratıklarına benzetir.
Halkın kendilerini kötülemesinden korktular ve
"Âhirette Allah keyfiyetsiz olarak görülecektir." sözünün arkasına gizlendiler.

Ehl-i sünnet âlimlerinden biri de ona cevaben şu beyitleri söylemiştir:

Zâlim olan bir topluluk ne tuhaftır ki
Kendilerini adaletle vasıflandırdılar.
Yemin ederim ki onların hiçbir bilgileri yoktur.
Allah'ın sıfatlarını nefyederek zatını ta'tîl
Onlara bilmedikleri bir yönden gelmiştir.

el-Mevlâ İbrahim el-Eruskî de aşağıdaki beyitleri söylemiştir:

Aramızda hüküm vermesi için Allah'ın kitabına razı olduk
Rasûlüllah'ın sözü en açık hükmedicidir.
Allah'ın âyetlerini tahrif etmek sapıklıktır.
Açık delilleri reddetmek adalet değildir.
Rasûlüllah'ın ashabını sapıklıkla itham edip onları kınamak
Ve Nazzam ile Vasıl b. Atâ'nın görüşlerini tasvib etmek de adâlet değildir.
Peygamberi yalanlamak adalet olsaydı.
Yaratıkların en âdili As b. Vâil olurdu.
Ey Carullah (ez-Zemahşerî) sen dalâlet fırkasından olmasaydın
Şahsında bütün faziletlerin toplanmasına layık olurdun.

144. *"Sana tevbe ettim ve ben inananların ilkiyim"* dediğinde, «**(Allah)**» Musa (a.s.)'ya: «**'Ey Mûsa, dedi,**» her ne kadar durumunun düzelmesi ve zâtının bekası için seni, beni görmekten men ettiysem de, bundan dolayı tasalanıp hüzünlenme; «**ben risâletlerimle ve (sana)**» vasıtasız «**konuşmamla seni**» zamanındaki mevcut «**insanların başına seçtim**» ve seni onlardan üstün kıldım. Burada *"risaletler"*den kasdedilen, Tevrat'ın esfârıdır. *"Esfâr"* da "sifr"in çoğuludur ve kitaplar anlamındadır.

Peygamberlik ve hikmet şerefinden «**sana verdiğimi al ve**» nimete karşı «**şükredenlerden ol.'**»

وَكَتَبْنَا لَهُ فِي
الْأَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ فَخُذْهَا
بِقُوَّةٍ وَأْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا سَأُورِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ
﴿١٤٥﴾ سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ
الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ
الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ
سَبِيلًا ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا
غَافِلِينَ ﴿١٤٦﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ حَبِطَتْ
أَعْمَالُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٧﴾

145. Mûsa için, nasihat ve her şeyin açıklamasına dair ne varsa hepsini levhalarda yazdık. (Ve dedik ki): "Bunları kuvvetle tut, kavmine de onları en güzel şekilde tutmalarını emret. Yakında size yoldan çıkmışların yurdunu göstereceğim."

146. Yeryüzünde haksız yere böbürlenenleri, âyetlerimden uzaklaştıracağım. Onlar bütün mucizeleri görseler yine de iman etmezler. Doğru yolu görseler onu yol edinmezler. Fakat azgınlık yolunu görürlerse, hemen onu yol edinirler. Bu durum onların âyetlerimizi yalanlamalarından ve onlardan gafil

olmalarından ileri gelmektedir.

147. Halbuki âyetlerimizi ve âhirete kavuşmayı yalanlayanların amelleri boşa çıkmıştır. Onlar yapmakta oldukları amellerinin cezasından başka bir şeyle mi cezalandırılırlar?

145. «**Musa için nasihat ve**» din işlerinden muhtaç oldukları «**her şeyin açıklamasına dair ne varsa hepsini**» yeşil zümrüdden «**levhalarda**» dokuz levhada «**yazdık.**» Yani onun için bütün nasihatleri ve hükümlerin hepsini yazdık. «**Ve dedik ki: 'Bunları**» yani levhaları «**kuvvetle**», azim ve ciddiyetle «**tut, kavmine de onları en güzel şekilde tutmalarını**» gereği ile amel etmelerini «**emret.**»

Buradaki *"emret"* nedb ve daha faziletlisini seçmeye teşvik ifade eder.

Kutrub der ki: *"En güzel şekilde"* yani güzelini ki, hepsi güzeldir. Allahü Teâlâ'nın *"Allah'ı anmak elbette en büyük ibadettir."* (Ankebût: 45) âyetinde olduğu gibi.

Ey İsrailoğulları! «**Yakında size yoldan çıkmışların**» Firavun ve kavminin Mısır'daki «**yurdunu**» nasıl harabeye çevirdiğimi «**göstereceğim'**» ki, bundan ders alasınız ve Tevrattaki hükümlere göre amel etmekle ilgili size emredilene muhalefet ederek yoldan sapmayasınız. Firavun'un toprakları Mısır'da, zorbalar ve Âmâlika'nın toprakları ise Şam'daydı.

146. «**Yer yüzünde haksız yere**» yani hak olmayan bir şey ve aşırı zulüm düşüncesi sebebiyle «**böbürlenenleri âyetlerimden uzaklaştıracağım.**»

Âyetlerden murâd, Tevrat levhalarında yazılı olan, nasihat, ahkâm ve diğer tekvînî âyetlerdir. Onları bunlardan uzaklaştırmanın mânâsı, kalblerinin mühürlenmesi demektir ki, böylece onlar, bu âyetler hakkında düşünemezler, içinde bulundukları kibir ve zorbalıkta ısrar ettikleri için onlardan ibret alamazlar.

Bunun anlamı: Kendilerini büyük sayanların, meziyet ve fazilet bakımından kendilerini halkın üstünde görenlerin kalblerini mühürleyeceğiz, böylece onlar bizim enfüs ve âfâkta konulan tenzîlî ve tekvinî âyetlerimizden yararlanamazlar ve onun eserlerinin ganimetlerinden istifade edemezler. Öyleyse ey İsrailoğulları, onların yolundan gitmeyiniz, yoksa siz de onlar gibi olursunuz!

Böbürlenme, adı geçen âyetlerden istifadeden mahrumiyete götürdüğü için, âyetten kasdedilen şey, İsrailoğullarını, kendilerini âyetler hakkında düşünmekten ve o âyetlerle doğruya ulaşmaktan uzaklaşmaya götüren böbürlenmekten sakındırmaktır. Ta ki, Tevrat'ın hükümlerini ciddiyet ve arzu ile tutsunlar.

«Onlar bütün mucizeleri görseler» müşahede etseler **«yine de iman etmezler»** yani bunların her birini inkâr ederler. **«Doğru yolu görseler onu yol edinmezler,»** yani: Kendilerini sapıklık kapladığı ve tabiatları bozulduğu için hakka yönelmezler ve o yola asla koyulmazlar. **«Fakat azgınlık yolunu görürlerse, hemen onu yol edinirler.»** Yani, bâtıl arzularına uygun ve onları bu aşırı isteklerine ulaştırıcı olmasından ötürü, bu yolu kendilerine nerede ise ayrılamıyacakları bir yol olarak seçerler. **«Bu durum»** yani, doğru yoldan yüz çevirme ve azgınlık yoluna tam yönelme, **«onların»** muttasıf oldukları çirkinliklerin haksızlığına ve bunların zıtlarının hak oluşuna delâlet eden **«âyetlerimizi»** -ki bunlar indirilen âyetler ve mucizedir.- **«yalanlamalarından ve onlardan gâfil olmalarından»**, onlar hakkında düşünmediklerinden **«ileri gelmektedir.»** Yoksa kesinlikle bâtıl şeyleri işleyemezlerdi.

Âyetlerden gafletten maksat, onlar hakkında düşünmemektir. Bir şeyden yüz çevireni, o şeyden gaflet edene benzetmek için, âyetleri düşünmemek onlardan gaflet etmekle ifade edilmiştir.

147. «Halbuki âyetlerimizi ve âhirete» yâni âhiret yurduna **«kavuşmayı yalanlıyanların»** sıla–i rahim, muhtaç kimseye yardım etme ve benzeri konularda yaptıkları **«amelleri boşa»** gitmiş, yani bâtıl olduğu ortaya **«çıkmıştır.»** Dolayısıyla, onlar, o amellerden faydalanamazlar. **«Onlar»** küfür ve günah cinsinden **«yapmakta oldukları amellerinin cezasından başka birşeyle mi cezalandırılırlar?»** Buradaki *"Hel"* istifham ve inkâr manasınadır demektir.

وَاتَّخَذَ
قَوْمُ مُوسَىٰ مِنۢ بَعْدِهِۦ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَّهُۥ خُوَارٌ ۚ أَلَمْ يَرَوْا
أَنَّهُۥ لَا يُكَلِّمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا ۘ اتَّخَذُوهُ وَكَانُوا

ظَٰلِمِينَ ﴿١٤٨﴾ وَلَمَّا سُقِطَ فِيٓ أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا۟

قَالُوا۟ لَئِن لَّمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴿١٤٩﴾

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰٓ إِلَىٰ قَوْمِهِۦ غَضْبَٰنَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِى

مِنۢ بَعْدِىٓ ۖ أَعَجِلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ ۖ وَأَلْقَى ٱلْأَلْوَاحَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ

أَخِيهِ يَجُرُّهُۥٓ إِلَيْهِ ۚ قَالَ ٱبْنَ أُمَّ إِنَّ ٱلْقَوْمَ ٱسْتَضْعَفُونِى وَكَادُوا۟

يَقْتُلُونَنِى فَلَا تُشْمِتْ بِىَ ٱلْأَعْدَآءَ وَلَا تَجْعَلْنِى مَعَ ٱلْقَوْمِ ٱلظَّٰلِمِينَ

﴿١٥٠﴾ قَالَ رَبِّ ٱغْفِرْ لِى وَلِأَخِى وَأَدْخِلْنَا فِى رَحْمَتِكَ ۖ وَأَنتَ

أَرْحَمُ ٱلرَّٰحِمِينَ ﴿١٥١﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ٱتَّخَذُوا۟ ٱلْعِجْلَ سَيَنَالُهُمْ

غَضَبٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى

ٱلْمُفْتَرِينَ ﴿١٥٢﴾ وَٱلَّذِينَ عَمِلُوا۟ ٱلسَّيِّـَٔاتِ ثُمَّ تَابُوا۟ مِنۢ بَعْدِهَا

وَءَامَنُوٓا۟ إِنَّ رَبَّكَ مِنۢ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٥٣﴾

148. Musa'nın arkasından kavmi, zinet takımlarından, böğürmesi olan bir buzağı heykelini yapıp ilâh edindiler. Görmediler mi ki o, onlarla ne konuşuyor ne de onlara yol gösteri-

yor? Onu benimsediler ve zâlimler oldular.

149. Başları elleri arasına düşürülüp de, kendilerinin gerçekten sapmış olduklarını görünce dediler ki: "Eğer Rabbimiz bize acımaz ve bizi bağışlamazsa mutlaka ziyana uğrayanlardan olacağız."

150. Musa, kızgın ve üzgün bir halde kavmine dönünce: "Benden sonra arkamdan ne kötü işler yapmışsınız! Rabbinizin emrini beklemeyip acele mi ettiniz?" dedi. Levhaları yere attı ve kardeşinin başını tutup kendine doğru çekmeye başladı. Kardeşi: "Anamın oğlu! Bu kavim beni cidden zayıf gördüler ve neredeyse beni öldüreceklerdi. Sen de düşmanları bana güldürme ve beni bu zâlim kavimle beraber tutma!" dedi.

151. Musa: "Rabbim, beni ve kardeşimi bağışla, bizi rahmetine kabul et. Sen merhametlilerin en merhametlisisin!" dedi.

152. Buzağıyı benimseyenlere, mutlaka Rablerinden bir gazap ve dünya hayatında bir alçaklık erişecektir. İşte Biz iftiracıları böyle cezalandırırız.

153. Kötülükler yaptıktan sonra ardından tevbe edip de iman edenlere gelince, şüphesiz ki o tevbe ve imandan sonra, Rabbin elbette bağışlayan ve esirgeyendir.

148. «Musa'nın arkasından» Tur'a gitmesinden sonra **«kavmi,»** altın ve gümüşten oluşan **«zinet takımlarından,»** sığır gibi **«böğürmesi olan»**, cüssesi altından olup ruhu olmayan **«bir buzağı heykelini yapıp ilâh edindiler.»**

Kıptîlere âit olduğu halde, zinet takımlarının onlara, yani Hz. Musa'nın kavmine izafe edilmesi, yakın bir münasebetten ötürüdür. Çünkü onlar o takımları, Mısır'dan çıkmayı düşündüklerinde sahiplerinden ödünç almışlardı. Onların bu buzağı heykeline taptıkları süre kırk gündü. Bu sebeple Tih'te kırk sene cezalandırılmışlardır.

Hz. Mûsa kavmine, otuz günlüğüne dağa gidip geleceği konusunda söz vermişti: Dönüşü gecikince Sâmiri onlara dedi ki: "Siz zinet takımlarını Firavunun halkından aldınız, Allah da sizi bu cinayetten dolayı cezalandırdı ve Mûsa'yı sizden uzaklaştırdı."Zinet takımlarını toplayın da onları yakayım. Belki Allah Mûsa'yı bize döndürür. Sâmirî bu takımlardan onlar için bir buza-

ğı yaptı. Ağzına Cebrâil (a.s.)'in atının izinden bir toprak koydu, oradan böğürme ve hareket ortaya çıktı. Samîrî dedi ki: *"Bu sizin de, Mûsa'nın da tanrısıdır"* (Tahâ: 88) Onlar da ona taptılar.

Bir rivâyete göre de Sâmirî bu buzağıyı içi boş olarak yaptı ve içine özel bir biçimde tüpler yerleştirdi. Sonra onu rüzgârın estiği yere koydu. Rüzgâr bu tüplere giriyor, böylece heykelden, buzağı böğürmesine benzer özel bir ses çıkıyordu. İsrâiloğulları onun böğüren bir canlı olduğunu zannederek etrafında dansediyorlardı.

Kurtubî'nin anlattığına göre Tarsûsi'ye sorarlar: "Kur'andan bir şey okumak, sonra şiirler (bugünkü haliyle ilâhi ve kasideler) söylemek için toplanan, def çalarak rakseden bir topluluğun içinde bulunmak helâl mıdır, yoksa değil mi?" Bunun üzerine Tarsûsî şu cevabı verir: "Sufilerin mezhebi, boş şeylerle iştigal, cehâlet ve sapıklıktır. İslâm ise, Allah'ın kitabı ve Rasûlüllah (s.a.v.)'ın sünnetinden ibârettir. Raks ve kendinden geçmeye gelince, onu ilk ortaya koyan Sâmiri'nin arkadaşlarıdır. Böğüren buzağıyı ilâh edindiklerinde, etrafında raks etmeye, kendilerinden geçmeye başladılar. Bu da buzağıya tapanların dinidir. Yoksa, Nebi (s.a.v.) ashabıyla, sanki başlarında vakardan bir kuş varmış gibi otururlardı. Öyleyse devlet adamı veya onun vekillerine düşen, onların camilerde veya başka yerlerde toplanmalarına engel olmaktır. Allah'a ve âhiret gününe inanan kimselerin onlarla bir arada bulunması, onların hurafelerine yardım etmesi helâl olmaz. Bu, Mâlik'in, Şâfiî'nin, Ebû Hanife'nin, Ahmed'in ve müslümanların diğer imamlarının görüşüdür." *Hayat'ül-Hayavan*'da böyle anlatılmıştır" [34]

«Görmediler mi ki o» buzağı **«onlarla ne konuşuyor, ne de onlara yol gösteriyor?»** Yani onda ulûhiyet özelliklerine ait hiçbir şey yoktur. Çünkü onun ne konuşmaya, ne de emir ve yasaklamalarda bulunmaya gücü yetmez. İşlemek üzere gidecekleri herhangi bir hayır yoluna da irşad edemez.

34- İşte gerçek hüküm budur. Çünkü Allah'ın kitabıyla oynamak câiz değildir. Ancak ona saygı ve tazimde bulunmak gerekir. Bu da ona kulak vermek, ona tabi olmak ve âyetleri okunurken huşu içinde bulunmakla olur. Tıpkı selef-i salihin yaptığı gibi. Tasavvufçuların cahillerinin yaptığına gelince, o, dinden uzaklaşma ve Kur'an-ı Kerim'in hürmetini ihlâldir. O öyle Kur'an'dır ki, insan onu işittiği zaman ağlaması gerekir, yoksa raksedip def çalması değil. Nitekim yüce Allah, Habeş hıristiyanlarından ehl-i kitab mü'minlerini şöyle zikreder: *"Rasûle indirileni duydukları zaman, tanıdıkları gerçekten dolayı gözlerinden yaşlar boşandığını görürsün. Derler ki: Rabbimiz! İman ettik, bizi hakka şâhid olanlarla beraber yaz."* (Maide: 83) Allahım! Bizi Kitabını tâzim eden, dosdoğru yoluna tâbi olanlardan kıl!...

«**Onu**» ilâh olarak «**benimsediler.**» Halbuki o ilâh olsaydı, onlarla konuşur ve onları irşad ederdi. Çünkü ilâh, kullarını ihmal etmez. Onu tanrı olarak benimsediler ve onun cisimlerin, güçlerin ve kaderin yaratıcısı olduğunu zannettiler. «**Ve**» böylece onlar, eşyayı kendi yerinden başka yere koyarak «**zâlimler oldular.**» Buzağıyı ilâh edinmeleri de onların yaptığı yeni bir şey değildir.

149. Sonra pişmanlıklarından dolayı «**başları elleri arasına düşürülüp de**» başlarını iki elleri arasına koyup da -ki bu, son derece pişman olduklarını gösteren bir davranıştır, çünkü çok pişman olan ve umduğunu elde edemiyen kimse parmağını ısırır- buzağıyı ilâh edinmekle «**kendilerinin gerçekten sapmış olduklarını görünce**», yani âdeta gözleriyle görüyormuşçasına buna kesin olarak iman ettiklerini anlayınca «**dediler ki: 'Eğer Rabbimiz bize**» Tevrat'ı bir rehber olarak indirmek sûretiyle «**acımaz ve bizi**» günahlarımızdan vazgeçmek sûretiyle «**bağışlamazsa**» buzağıya tapmamız sebebiyle «**mutlaka ziyana uğrayanlardan olacağız.'**»

150. «**Musa**», Tur dağı'ndan çok «**kızgın ve üzgün bir halde kavmine dönünce:**» Ey buzağıya tapanlar! «'**Ben**» aranızdan ayrılıp dağa gittik «**den sonra arkamdan ne kötü işler yapmışsınız! Rabbinizin emrini beklemeyip**» yani peygamberlerinizi bekleyerek ona verdiğiniz sözü tutmak ve tavsiyesini yerine getirmek gerekirken, bunu yapmayıp «**acele mi ettiniz?' dedi.**» Mûsa'nın kavmine kızmasından, yüce Allah'ın kendisine bildirmesi dolayısıyla onların buzağıya taptıklarını önceden bildiğini anlıyoruz.

Tevrat'ın yazılı olduğu «**Levhaları**» elinden «**yere attı ve kardeşinin**» yani Hârun (a.s.)'un «**başını**» yani başındaki saçını «**tutup**» bu kötü davranışlarından dolayı onları engellemediğini düşünerek «**kendine doğru çekmeye başladı.**» Hârun (a.s.), Hz. Mûsa'dan üç yaş büyüktü ve yumuşak başlı bir kimseydi. Kendi hakkında gerekeni yapmadı düşüncesini kaldırmak için «**kardeşi: 'Anamın oğlu! Bu kavim beni cidden zayıf gördüler ve**» kendilerini buzağıya tapmaktan alıkoymak için ne kadar çaba gösterdiysem de olmadı, «**nerede ise beni öldüreceklerdi. Sen de düşmanları bana güldürme.**» Bana gülmelerine sebep olacak davranışta bulunma «**ve beni bu zâlim kavimle beraber tutma!'**» Beni azarlamakla veya gerekeni yapmadı diye suçlamakla beni onlardan biri olarak sayma «**dedi.**»

Hârun'un, Mûsa ile anne baba bir kardeş oldukları halde, sadece annesini anarak *"anamın oğlu"* ifadesini kullanması, Hz. Mûsa'nın, kendisine şef-

katle muamele etmesi ve kalbini kıracak şeyler söylememesini sağlamak içindir.

151. «**Mûsa: 'Rabbim,**» haksız yere kardeşime yaptığım muameleden dolayı «**beni ve**» eğer kavmin buzağıya tapmasını engelleme konusunda kusur etmişse «**kardeşimi bağışla,**» geçmişte yaptıklarımızı bağışladıktan sonra bize çokça nimette bulunmak sûretiyle «**bizi rahmetine kabul et!**» Haddâdî der ki: Bunun anlamı "bizi cennetine girdir" demektir. Mûsa (a.s.) kardeşini hoşnut etmek ve ona gülen düşmanlarına karşı ondan hoşnut olduğunu göstermek düşüncesiyle kendisi için af diledi. Çünkü «**sen merhametlilerin en merhametlisisin!'**» Sen bize karşı, bizim kendimize olan merhametimizden, anne ve babalarımızın bize olan merhametinden daha merhametlisin «**dedi.**»

Rivâyet edildiğine göre, gencin birisinin dili tutuldu ve ölüm esnasında kelime-i şehadet getiremedi. Durumu Peygamber (s.a.v.)'e bildirdiler. O da hastanın yanına girdi ve kelime-i şehadet getirmesini istedi. Fakat genç bir türlü getiremiyordu. Bunun üzerine peygamber (s.a.v.): *"Namaz kılmıyor muydu, zekât vermiyor muydu, oruç tutmuyor muydu?"* buyurdu. Dediler ki: "Evet, bunların hepsini yapıyordu". Bunun üzerine Rasûlüllah: *"Ana ve babasına âsi oldu mu?"* diye sordu ve orada bulunanlardan "evet" cevabını alınca da, annesini çağırmalarını istedi. Gözleri görmeyen yaşlı bir kadın geldi. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ona: *"Oğlunu affetmez misin?"* buyurunca, kadın: "Affetmem! Çünkü o beni tokatladı ve gözümü çıkardı" dedi. Peygamberimiz (s.a.v.) "Odun ve ateş getirin" dedi: Kadın bununla ne yapacağını sorunca da: "Yaptığının karşılığı olarak senin gözünün önünde onu yakacağım", buyurdu. Bunu duyan kadın: "Affettim, affettim! Ben onu ateş için mi dokuz ay karnımda taşıdım, iki yıl onu ateş için mi emzirdim? Annelik merhameti nerede kaldı?" deyince, gencin dili çözüldü ve kelime-i şehâdet getirdi.

152. Sâmiri ve taraftarları gibi kalblerine buzağı sevgisi içirilip «**buzağıyı**» ilâh olarak «**benimseyenlere,**» suçların en büyüğünü ve en çirkinini işledikleri için «**mutlaka Rablerinden**» ahirette büyük «**bir gazap ve dünya hayatında bir alçaklık erişecektir.**» Bu, kendileri ve çocukları için kararlaştırılmış gariplik ve miskinlik alçaklığıdır. «**İşte Biz**» Allah'a iftira eden «**iftiracıları böyle cezalandırırız.**»

153. Hangi kötülük olursa olsun, «**kötülükler yaptıktan sonra**», işlenen o kötülüklerin «**ardından tevbe edip de**», sağlam ve samimi olarak «**iman edenlere**» ve imanın gereği olan salih amellerle meşgul olup -birinci

grubun yaptığı gibi- yaptıkları kötülükte ısrar etmeyenlere «**gelince, şüphesiz ki o tevbe ve imandan**» yani tevbe edip Allah'a döndükten «**sonra, Rabbin elbette**» ne kadar büyük ve çok olursa olsun, günahları «**bağışlayan ve**» dünya ve ahirette rahmetinin her çeşidiyle «**esirgeyendir.**» Şüphesiz tevbe, bağışlamayı gerektirir. Tevbe, geri dönüştür. Kul, tevbeyle nitelendiğinde, bundan kasdedilen, günahtan dönüştür. Bununla Allah nitelendiğinde ise, ondan kasdedilen bağışlamak sûretiyle azaptan dönüştür.

Tevbe iki kısımdır: Zâhir ve bâtın. Zahir tevbe, görünen günahlardan tevbedir. Bu da günahları terketmek ve organları ibâdette kullanmakla olur. Bâtın tevbe ise, kalbin içteki gizli günahlardan tevbesidir. Bâtın günahların terki de, dil sussa bile kalbin susmadan zikirde bulunmasıdır.

Nefsin tevbesi, dünya ile ilişkileri kesme, kolaya yapışma ve iffetli olma;

Ruhun tevbesi, ilâhî mârifetlerle süslenme;

Sırrın tevbesi de, dünyadan yüz çevirdikten sonra yüce huzura yönelmedir.

Kul, kötülükten uzaklaşır, amelini düzeltirse, Allah da onun durumunu düzeltir, aldığı nimetleri ona iade eder. Öyleyse mü'mine düşen şey, hemen tevbe edip güzel amel işlemektir. Çünkü iyilikler, kötülükleri giderir.

وَلَمَّا سَكَتَ
عَن مُّوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاحَ ۖ وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ
لِّلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ﴿١٥٤﴾ وَاخْتَارَ مُوسَىٰ قَوْمَهُ سَبْعِينَ
رَجُلًا لِّمِيقَاتِنَا ۖ فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ
أَهْلَكْتَهُم مِّن قَبْلُ وَإِيَّايَ ۖ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ

مِنَّا ۚ إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ ۖ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ ۖ
أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ﴿١٥٥﴾
وَاكْتُبْ لَنَا فِي هَٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا
هُدْنَا إِلَيْكَ ۚ قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ ۖ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ
كُلَّ شَيْءٍ ۚ فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ
وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٦﴾

154. Mûsa'nın öfkesi dinince, levhaları aldı. Onlardaki yazıda Rablerinden korkanlar için hidâyet ve rahmet vardı.

155. Mûsa, tayin ettiğimiz vakitte kavminden yetmiş adam seçti. Onları o müthiş deprem yakalayınca, Mûsa dedi ki: "Ey Rabbim, dileseydin onları da, beni de daha önce helâk ederdin. İçimizden bir takım beyinsizlerin işlediği yüzünden hepimizi helâk edecek misin? Bu iş senin imtihanından başka bir şey değildir. Onunla dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletirsin. Sen bizim velimizsin, bizi bağışla ve bize rahmet et. Sen, bağışlayanların en iyisisin.

156. Bize, bu dünyada da iyilik yaz, âhirette de. Biz sadece Sana döndük." Allah buyurdu ki: "Kimi dilersem onu azabıma uğratırım. Rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır. Onu sakınanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım."

154. Kardeşinin özür dilemesi ve kavmin tevbe etmesi sebebiyle **«Musa'nın öfkesi dinince,»** attığı **«levhaları aldı.»** Bundan anlaşılıyor ki, levhaları attığı zaman levhalar kırılmamıştır. Burada *"öfkesi dinince"* anlamı ver-

diğimiz *"sükût"* kelimesi, konuşmayı kesmek demektir. Gazap sustu, denilemez. Öyle ise mecâzî anlamda kullanılmış, olup "öfkesi dinince" demektir.

Levh-i mahfuz'da yazılmış olan **«onlardaki yazıda, Rablerinden korkanlar için hidâyet»** yani hakkı açıklama **«ve»** hayra ve iyiye irşad etmek sûretiyle insanlar için **«rahmet vardı.»** *"Nesh"*, Bir metni asıl nüshadan aynen kopya etmek, başka bir sayfaya aktarmak demektir. Bir kitabı başka bir kitaptan harfi harfine aktararak yazdığında, "bu kitabı şu kitaptan neshettim" yani "ondan naklettim" dersin. Burada, kitabın âyetlerinden faydalananlar onlar olduğu için özellikle *"Rablerinden korkanlar"* söz konusu edilmiştir. Şüphesiz haşyet, ancak Allah'ın sıfatlarını tanımaktan doğar. Allah'tan haşyet'in göstergesi de dünyayı ve halkı terketmek, nefis ve şeytanla savaşmaktır.

155. «Mûsa,» buzağıya taptıklarından dolayı özür dilesinler diye İsrailoğullarının seçkinlerinden yetmiş adam getirmesi için kendisine **«tayin ettiğimiz vakitte kavminden yetmiş adam seçti»** ve huzura getirdi. Bu vakit, münâcat ve konuşma vakti değil, tevbe vaktidir. *"Biz Allah'ı açıkça görmedikçe sana inanmayız"* (Bakara: 55) dediklerinde, görme isteğinden dolayı **«onları o müthiş deprem yakalayınca Mûsa dedi ki: 'Ey Rabbim, dileseydin»** yani buzağıya tapmaktan engelleme konusunda kusur ettikleri, ona tapanların ısrarlarını gördükleri halde onlardan ayrılmadıkları sırada **«onları da,»** günahlarımızdan ötürü **«beni de daha önce helâk ederdin.»** İnat ve "rü'yet" isteğine karşı cesâret etme gibi **«içimizden birtakım beyinsizlerin işlediği»** günah **«yüzünden hepimizi helâk edecek misin?»** Buradaki soru, "bizi helâk etme" anlamındadır. Dolayısıyla *"hepimizi helâk edecek misin?"* sorusu, "beyinsiz bazı kimselerden meydana gelen günah dolayısıyla büyük bir topluluğu helâk etmen senin şanına yakışmaz" demek olur.

«Bu iş» yani beyinsizlerin içine düştüğü fitne **«senin imtihanından başka bir şey değildir.»** Yani, bu senin mihnetin ve imtihanındır. Çünkü onlara sözünü işittirdin de onlar bununla meftun oldular. **«Onunla»** yani o imtihan sebebiyle, sapmasını **«dilediğini saptırır,»** böylece kendisine ait olmayan şeyi istemekle haddini aşar, **«dilediğini de doğru yola iletirsin»**, hakka ulaştırırsın. **«Sen bizim velimizsin.»** İşlerimize kaim, bizim yardımcımız ve bizim koruyucumuz sadece sensin. İşlediğimiz günahlardan dolayı **«bizi bağışla»**, dünyevî ve uhrevî rahmet eserleri bahşederek **«ve bize rahmet et. Sen, bağışlayanların en iyisisin.»** Kötülüğü bağışlar, onu iyiliğe çevirirsin.

Mağfiret, yani bağış, azabın kaldırılması; rahmetse hayrın ulaştırılması-

dır. Burada bağışın rahmetten önceye alınması, zararın uzaklaştırılmasının yararı elde etmekten önce olmasındandır. Burada bağışın özellikle anılması ise, makam dolayısıyla onun daha önemli oluşundandır.

156. «Bize, bu dünyada da iyilik», güzel geçim ve taate muvaffakiyet **«yaz, âhirette de.»** Yani: Orada da bize iyilik yaz. Âhiretteki iyilik güzel mükâfat, veya cennettir. **«Biz sadece»** işlediğimiz büyük mâsiyetlerden tevbe ederek **«Sana döndük.'»** Bir rivâyete göre, onları o müthiş deprem yakalayınca, hepsi öldü. Bunun üzerine Mûsa (a.s.) Allah'a yalvarmaya başladı ve Allah da onları diriltti. **«Allah buyurdu ki:»** Benden başkasının dahli olmaksızın **«'kimi dilersem onu azabıma uğratırım. Rahmetim ise»** mü'min ve kâfir, hatta mükellef ve mükellef olmayan **«her şeyi kuşatmıştır.»** Hiçbir müslüman ve kâfir yoktur ki, dünyada O'nun rahmetinin ve nimetlerinin eserleri onlar üzerinde bulunmasın. O rahmetle yaşarlar ve onunla kazanç sağlarlar. Fakat o rahmet, âhirette sadece mü'minlere hastır, Nitekim yüce Allah şöyle buyurmuştur: **«Onu»** âhirette kötülükten, küfürden ve günahlardan **«sakınanlara, zekâtı verenlere ve»** bütün **«âyetlerimize»** devamlı imanla **«inananlara»** ve onlardan hiçbirini inkâr etmeyenlere **«yazacağım.'»** Burada zekâtın özellikle anılması, onlara zekât vermenin çok ağır gelmesindendir.

ٱلَّذِينَ يَتَّبِعُونَ ٱلرَّسُولَ
ٱلنَّبِيَّ ٱلْأُمِّيَّ ٱلَّذِي يَجِدُونَهُۥ مَكْتُوبًا عِندَهُمْ فِى ٱلتَّوْرَىٰةِ
وَٱلْإِنجِيلِ يَأْمُرُهُم بِٱلْمَعْرُوفِ وَيَنْهَىٰهُمْ عَنِ ٱلْمُنكَرِ وَيُحِلُّ
لَهُمُ ٱلطَّيِّبَٰتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ ٱلْخَبَٰٓئِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ
وَٱلْأَغْلَٰلَ ٱلَّتِى كَانَتْ عَلَيْهِمْ ۚ فَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِهِۦ وَعَزَّرُوهُ
وَنَصَرُوهُ وَٱتَّبَعُوا۟ ٱلنُّورَ ٱلَّذِىٓ أُنزِلَ مَعَهُۥٓ ۙ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا ۝١٥٧
الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ
فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ
وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ۝١٥٨

157. Yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî peygambere uyanlar var ya, işte o peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten men eder, onlara temiz ve güzel şeyleri helâl, pis ve zararlı şeyleri haram kılar. Ve üzerlerindeki ağırlıkları, sırtlarındaki zincirleri atar. O peygamber'e inanıp ona saygı gösteren, yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nura uyanlar var ya, işte kurtuluşa erenler onlardır.

158. De ki: "Ey insanlar! Gerçekten ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi Allah'ın elçisiyim. Ondan başka ilâh yoktur. O, diriltir ve öldürür. Öyleyse Allah'a ve O'nun ümmî peygamber olan Rasûlüne inanın -ki o (peygamber) de Allah'a ve onun kelimelerine inanmaktadır- ve ona uyun ki, doğru yolu bulasınız."

157. Geçmişte ve bugün İsrailoğullarının kendileriyle ibadet ettikleri **«yanlarındaki Tevrat ve İncil'de»** ismini ve sıfatını **«yazılı buldukları o elçiye,»** yani kendisine özel olarak bir kitab vahyettiğimiz Muhammed (s.a.v.)'e, **«o»** okuma yazma bilmeyen **«ümmî peygambere uyanlar var ya, işte o peygamber onlara iyiliği»** yani tevhidi ve İslâm'ın hükümlerini **«emreder, onları kötülükten»**, şeriat ve sünnette olmayan şeylerden **«men eder, onlara»** zulümlerinin uğursuzluğu sebebiyle kendilerine haram kılınan içyağı gibi **«temiz ve güzel şeyleri helâl,»** kan ve domuz eti gibi **«pis ve zararlı şeyleri haram kılar. Ve üzerlerindeki ağırlıkları, sırtlarındaki zincirleri atar.»** Yani, diyet koymaksızın bilerek ve hata ile adam öldürmekte kısas uy-

gulamasını, pislik değen elbisenin pislik yerinin kesilmesi ve yıkamayla yetinilmemesi, ganimetlerin yakılması ve cumartasi günü çalışmanın tamamen haram kılınması gibi ağır teklifleri hafifletir.

Bu meşakkatli teklifler, ağır yüke ve elleri boyuna bağlayan zincirlere benzetilmiştir. Aslında âyette geçen *"Isr"* insanı hareket etmekten alıkoyan ağırlık, ağır yük demektir.

Beyzâvî der ki: "Burada Peygamber, Allah'a nisbetle "Rasûl"; kullara nisbetle de "Nebî" olarak isimlendirilmiştir."

"Ümmî" okuma yazma bilmeyendir. Peygamberimiz (s.a.v.)'in ümmî oluşu, mûcizeleri cümlesindendir. Çünkü o, güzel okuma yazma bilmiş olsaydı, öncekilerin ve sonrakilerin kitaplarını mütalâa etmek ve bu ilimlerin o araştırma ve okumaların sonucu olmakla itham edilirdi. Halbuki, tahsilsiz ve mütalâasız olarak öncekilerin ve sonrakilerin ilimlerini içine alan bu büyük Kur'anı getirmesi, apaçık mûcizeleri cümlesindendir.

"Temiz ve güzel" olarak tercüme ettiğimiz *"tayyibât"*tan amaç, insan tabiatının temiz ve lezzetli bulduğu, "pis ve zararlı" şeklinde tercüme ettiğimiz *"habâis"* de insan tabiatının pis bulduğu ve nefret ettiği şeylerdir. Âyetten anlaşılan ise, şeriatın helâl olduğuna hükmettiği şey helâl, haram olduğuna hükmettiği şey de haramdır.

«O peygambere» yani, ümmî Rasûl ve Nebinin nübüvvetine **«inanıp ona saygı gösteren,»** emir ve nehiylerinde ona itaat eden, düşmanlarını ondan uzaklaştırmak sûretiyle ona **«yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nura»** yani gözlerdeki ışık gibi, ışığı kalblerde olan Kur'an'a **«uyanlar var ya, işte»** bu yüce sıfatlarla muttasıf olup, **«kurtuluşa erenler,»** istediklerini elde edenler, sıkıntılardan kurtulanlar **«onlardır.»** Yoksa onların dışındaki inatçı milletler değildir.

Şurasını bilmelisin ki, peygamberler silsilesinin tertibindeki ilâhî amaç, varlığın efendisi Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğidir. Kendinden önceki peygamberlerin varlığı, onun şerefli varlığının mukaddimesi gibidir. O, özet, sonuç, öz, Nebilerin ve Rasûllerin en şereflisidir. Nitekim o, şöyle buyurmuştur: *"Altı şeyle Peygamberlere üstün kılındım: Bana Cevâmiu'l-kelim verildi. Düşmanlarımın kalbine korku salmakla üstün kılındım. Ganimetler bana helâl edildi. Yeryüzü bana namazgâh ve tahâret sebebi kılındı. Bütün*

insanlara peygamber olarak gönderildim. Benimle peygamberler silsilesi son buldu." (35)

Geçmiş ilâhî kitablardan maksat, Nebî (s.a.v.)'ye indirilen Kur'an'dır. O, ilâhî kitapların özü ve en büyüğüdür. Önceki kitapları tasdik edicidir. Çünkü o, öyle bir lâfızla gelmiştir ki, belâğatçılar ona benzer bir sûre ve mânâsını getirmekten âciz kalmışlardır. O, önceki kitaplardaki ahkâm, âdâb ve faziletleri câmi, hüccet, bürhan ve delileri içine almaktadır.

Geçmiş ümmetlerden maksat ise, rahmete mazhar olan bu ümmettir. Yani, ümmet-i Muhammed (s.a.v.)'dir. O, kendisinden önceki ümmetlerin neticesi gibidir. Ve o, vasat ümmettir. *"Böylece sizi orta (dengeli) bir ümmet kıldık."* (Bakara: 143)

158. Ey Muhammed! **«De ki: 'Ey insanlar! Gerçekten ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi»**, her ikisinde de tasarruf eden **«Allah'ın»** gönderdiği **«elçisiyim.»** Hitap geneldir. Rasûlüllah (s.a.v.) diğer peygamberlerin aksine insan ve cinlerin hepsine, kendi çağdaşlarına ve onlardan sonra kıyamet gününe kadar geleceklere gönderilmiştir. Diğer peygamberler ise kendi kavimlerine ve çağdaşlarına gönderilmiş, şeriatleri kıyamete kadar devam etmemiştir. Bunun anlamı: Ben sizin hepsinize gönderilmiş olan, Allah'ın elçisiyim. Sizi Allah'a ibâdete ve O'nu birlemeye (tevhide) çağırıyorum.

Burada "insanlar" anlamındaki *"nâs"* kelimesi konusunda Cevherî der ki: "Nâs" insan ve cinlerden olur. "Üns"ün çoğuludur. Aslı "Ünâs"tır.

«O'ndan başka ilâh yoktur.» Çünkü âleme kim sahipse yegâne ilâh da odur. **«O, diriltir ve öldürür.»** Bu, ulûhiyeti pekiştirme ifadesidir. Çünkü ancak kendisinden başka ilâh olmayan birisi diriltme ve öldürmeye güç yetirebilir. Bu, insanları nutfeden yaratarak diriltir ve ecelleri sona erince onları öldürür, anlamındadır. Bu konuda şöyle de denilmiştir: Öldükten sonra dirilmek için ölüleri diriltir ve dünyada dirileri öldürür. **«Öyleyse Allah'a ve O'nun»** okuyup yazmayan **«ümmî peygamber olan Rasûlüne inanın -ki o (peygamber) de Allah'a ve onun kelimelerine inanmaktadır.»**, yani, diğer peygamberlere ait haberlerden, onlara gelen kitaplardan ve vahiyden kendisine indirilene gönülden inanan Rasûlüne iman edin **«ve»** din hususunda yaptığı

35- Hadisi Müslim *Kitab'ûl Mesâcid*'de, Tirmizî *Siyer*'de, rivâyet etmişlerdir. Buharî'nin rivâyeti: *"Benden önce hiçbir kimseye verilmeyen beş şey bana verildi..."* şeklindedir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/530.

ve terkettiği şeylerde «**ona uyun ki, doğru yolu bulasınız.**'» Yani istediğinize ulaşasınız.

Cüneyd der ki: "Allah'ın Rasûlünün izinden giden, sünnetine uyan ve yoluna koyulanların dışında herkese bütün yollar kapalıdır. Çünkü hayır yollarının hepsi ona, onun izini takip edenlere ve sünnetine uyanlara açıktır."

Rivâyet edildiğine göre, bir gün Ebû Yezid el-Bestami arkadaşlarına: "Kalkın, şu kendisini velâyetle meşhur eden kimseye gidip bakalım." dedi. Kalkıp gittiler ve onun mescide doğru yöneldiğini gördüler. Sonra adam mescidin kıble tarafına doğru tükürdü. Bunun üzerine Ebû Yezid adama selâm vermeden geri döndü ve şöyle dedi: "Bu, Resûlullah (s.a.v.)'a ait âdâbtan yoksun görünüyor ve bu konuda emniyet telkin etmiyor. Peki nasıl olur da veliler ve sıddıklar makamına yükseldiği konusundaki iddiasından emin olunabilir?"

Ahmed b. Hanbel'den şöyle rivâyet edilir: "Bir gün bir grupla beraberdim. Soyunup suya girdiler. Bense: *'Allah'a ve âhiret gününe iman eden kimse peştamalsiz hamama girmesin'* hadisiyle amel ederek soyunmadım. O gece rüyamda, birinin bana şöyle söylediğini gördüm: 'Ey Ahmed! Sana müjde! Sünnete uyduğun için Allah seni mağfiret buyurdu, seni kendisine uyulan imam kıldı.' Ona: 'Sen kimsin' diye sordum. 'Ben Cibril'im' dedi."

Abbas b. Rebia şöyle der: "Ömer ibn Hattâb (r.a.)'ı Hacer-i Esved'i öperken gördüm. Şöyle diyordu: 'Ben biliyorum ki, sen bir taşsın, ne fayda verebilirsin, ne de zarar. Eğer Rasûlüllah (s.a.v.)'ı, seni öperken görmeseydim, seni öpmezdim.'"

Uymak istediğin zaman, Hz. Âdem'in, onun dışındaki peygamberlerin ve velilerin, bayrağı altında olduğu, peygamberlerin Efendisi Muhammed (s.a.v.)'e uy. Ümmetinden birine uyacağında da, sırf insanlar arasında meşhur, emirler ve sultanlar katında makbul olduğu için uyma. Sana düşen, önce hakk'ı tanıman sonra kişileri onunla ölçmendir. İlmin kapısı Ali (r.a.) bu hususta şöyle der: "Kim hakkı kişilerle tanırsa, o, dalâlet çöllerinde başıboş dolaşır. Hakkı tanı ki, hak ehlini tanıyasın." Rasûlüllah (s.a.v.)'a uyduğun ölçüde, O'nunla ve O'nunla ilgili her şeyle münasebetini sağlamlaştırır, seninle O'nun arasındaki sevgi bağını güçlendirirsin.

وَمِنْ قَوْمِ مُوسٰٓى اُمَّةٌ
يَّهْدُوْنَ بِالْحَقِّ وَبِهٖ يَعْدِلُوْنَ ﴿١٥٩﴾ وَقَطَّعْنٰهُمُ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ
اَسْبَاطًا اُمَمًا ؕ وَاَوْحَيْنَآ اِلٰى مُوْسٰٓى اِذِ اسْتَسْقٰىهُ قَوْمُهٗٓ اَنِ
اضْرِبْ بِّعَصَاكَ الْحَجَرَ ؕ فَانْۢبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ؕ
قَدْ عَلِمَ كُلُّ اُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ ؕ وَظَلَّلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ وَاَنْزَلْنَا
عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى ؕ كُلُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا رَزَقْنٰكُمْ ؕ
وَمَا ظَلَمُوْنَا وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ ﴿١٦٠﴾ وَاِذْ قِيْلَ
لَهُمُ اسْكُنُوْا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوْا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ
وَقُوْلُوْا حِطَّةٌ وَّادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطِيْٓـٰٔتِكُمْ ؕ
سَنَزِيْدُ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿١٦١﴾ فَبَدَّلَ الَّذِيْنَ ظَلَمُوْا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ
الَّذِيْ قِيْلَ لَهُمْ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِّنَ السَّمَآءِ بِمَا كَانُوْا
يَظْلِمُوْنَ ﴿١٦٢﴾

159. Musa'nın kavminden hak ile doğru yolu gösteren ve onunla âdil davranan bir topluluk vardır.

160. Biz İsrâiloğullarını, oymaklar halinde on iki kabileye ayırdık. Kavmi Musâ'dan su isteyince ona: "Asânı taşa vur"' diye vahyettik. Derhal ondan on iki pınar fışkırdı. Her kabile içeceği yeri belledi. Sonra üzerlerine bulutla gölge yaptık, onlara kudret helvası ve bıldırcın eti indirdik. "Size verdiğimiz rızıkların temizlerinden yeyin" (dedik.) Onlar Bize değil, ama kendi kendilerine zulmediyorlardı.

161. Onlara: "Şu şehirde yerleşin. Ondan dilediğiniz gibi yeyin, 'bağışlanmak istiyoruz' deyin ve kapıdan eğilerek girin ki, hatalarınızı bağışlayalım. Ayrıca Biz, iyilik yapanlara ileride daha da artıracağız." denildi.

162. Fakat onlardan zâlim olanlar, sözü kendilerine söylenenden başkasıyla değiştirdiler. Biz de zulümlerinden dolayı üzerlerine gökten bir azap gönderdik.

159. «**Musa'nın kavminden hak ile**» donanmış olup «**doğru yolu gösteren ve onunla**» aralarında geçen hükümlerde «**âdil davranan bir topluluk,**» yani cemaat «**vardır.**» Yüce Allah, yukarıdaki âyetlerde buzağıya tapan o azgın ve isyankârlardan bahsedince, ardından bu âyette onların zıddı olan saidlerden de söz etmiştir. Buradaki *"kavim"*den amaç, Musâ (a.s.) zamanındaki İsrâiloğullarıdır.

160. «**Biz İsrailoğullarını,**» yani Mûsa'nın kavmini, Yakub'un on iki oğlundan gelen «**oymaklar halinde**» birbirinden ayırdedilebilir bir ümmet veya bölük olarak «**on iki kabileye ayırdık.**» Bunlar, her biri diğerine kin besleyen ve kendi kabilelerini ötekinden üstün gören on iki fırkaydı.

Yaptıkları kötü işler sebebiyle bulundukları Tih çölünde günlerce susuz kalıp «**kavmi Mûsa'dan su isteyince, ona; 'Asânı taşa vur' diye vahyettik. Derhal**» kabileler adedince «**ondan on iki pınar fışkırdı. Her kabile içeceği yeri,**» yani kendilerine âit olan pınarı «**belledi.**» Aralarındaki kavmiyetçilik sebebiyle, her kabile kendi pınarından içer, başkalarını aralarına karıştırmazlardı.

Hz. Mûsa'nın asâsı, cennetten gelme bir asâdır. Âdem (a.s.) cennetten yanına alarak yeryüzüne getirmiştir. Peygamberler ona mirasçı oldular ve o Şuayb (a.s.)'a kadar ulaştı. O da onu Hz. Musa'ya verdi. Asâ'nın taşa vurulması olayı, bazı değişikliklerle Bakara Sûresi'nde geçmiştir.

Mûsa (a.s.) asâsını vurunca kayadan suyun çıkması Kur'an-ı Kerim'de

"inbicâs" ve *"inficâr"* kelimeleriyle ifade edilmektedir. "İnbicâs" suyun az olarak çıkması, "inficâr" ise çok olarak çıkmasıdır. Su kayadan başlangıçta az, daha sonra da çok olarak çıktığı için bu iki tabir de kullanılmıştır.

«Sonra» gündüz güneşin sıcağından koruması için **«üzerlerine bulutla gölge yaptık.»** Gece de ateşten bir direk iner, onun ışığıyla yol alırlardı. **«Onlara kudret helvası ve bıldırcın eti indirdik.»** Buradaki "kudret helvası" demek olan *"menn"* kelimesi, herhangi bir ağaç veya taş üzerine gökten inen çiğ anlamındadır. Tatlanır ve bala dönüşür, tutkal kurusu gibi kurur. "Bıldırcın eti" demek olan *"Selvâ"*ya ise bu isim insanın diğer azıklara ihtiyaç duymadan, onunla yetinmesinden ötürü verilmiştir. Söylendiğine göre onların üzerine fecirden güneşin doğuşuna kadar, kar gibi kudret helvası iner ve her kişiye bir ölçek düşerdi. Yanlarına bıldırcın gönderilir ve her insan ondan kendisine yetecek kadar kesip yerdi. Onlara:

«'Size verdiğimiz rızıkların», yani helva ve bıldırcının **«temizlerinden»**, lezzetlilerinden **«yeyin' (dedik.) Onlar»** emirlerimizi dinlememekle ve o değerli nimetlere karşı nankörlük etmekle **«Bize değil, ama kendi kendilerine zulmediyorlardı.»** Çünkü onun zararı kendilerinden başkasına geçmez. Allah'ın azabına müstahak oldukları ve rızık maddesini kendilerinden kestikleri için kendi kendilerine zarar verirler.

161. Ey Muhammed, şunu hatırlat: **«Onlara: 'Şu şehirde»** yani Kudüs'te veya Eriha'da **«yerleşin»** Eriha, Beyt-i Makdis yakınında zorbaların yaşadığı bir yerdi. Orada Âd kavminden kalanlar yaşıyordu. Bunlara Âmâlika deniyordu. Reisleri Avc b. Unk idi. **«Ondan»** oradaki nimetlerinden, yani, yiyecek ve meyvelerinden **«dilediğiniz gibi»** yani, hiç kimse size engel olmadan oranın civarında **«yeyin 'bağışlanmak istiyoruz'»**, yani bizim dileğimiz günahlarımızdan vazgeçilmesidir **«deyin ve kapıdan»**, o şehrin kapısından **«eğilerek»** tevazu içinde veya sizi Tih'ten çıkardığı için şükür makamında secde ederek **«girin ki,»** istiğfarda bulunduğunuz ve boyun eğdiniz için **«hatalarınızı»** yani geçmiş günahlarınızı **«bağışlayalım. Ayrıca Biz, iyilik yapanlara ileride»** ihsan ve sevabı **«daha da artıracağız' denildi.»**

162. «Fakat onlardan zalim olanlar,» tevbe ve istiğfar gibi emrolundukları şeyden yüz çevirmek sûretiyle **«sözü kendilerine söylenenden başkasıyla»** yani kendisinde hayır bulunmayan sözle **«değiştirdiler.»**

Rivâyete göre onlar, kıçları üzerine sürünerek girdiler ve Allah'ın emrini hafife alarak, Musa (a.s.) ile alay ederek ve Allah'ın af ve rahmetini istemek-

ten yüz çevirip, âdî, fani dünya maksatlarından arzu ettikleri şeyi talep ederek "hıttatûn yerine (yani, Allah'dan bağışlanmak dileyiniz") "hıntatun (Yani buğday") dediler.

Burada *"Kendilerine söylenenden başkasıyla"* ifadesini getirerek "değiştirme"nin her yönden gerçekleştiğini göstermek için, yüce Allah bu aykırı davranışı açıkça zikretmiştir. **«Biz de»**, sadece "değiştirme" sebebiyle değil, geçmişte ve hal-i hazırda devamlı **«zulümlerinden dolayı üzerlerine»,** işledikleri şeyin hemen ardından, hiç geciktirmeden ve uzatmadan **«gökten»** zulmedenlerin üzerlerine yağmur gibi inen **«bir azap gönderdik.»** Azaptan murad tâun (kolera) dur.

Rivâyete göre bir saat içinde onlardan yirmidört bin kişi ölmüştür. İsrâiloğulları içindeki zulmedenleri iki şey dejenere etmiştir. Bunlardan biri dünya nimetidir. O da kudret helvası ve bıldırcındır. Diğeri Ukbâ nimetidir. O da mağfiret ve mükâfatlandırmadır. Zamanı geçtikten sonra, kişiye ne imanı, ne de pişmanlığı fayda verir.

وَسْـَٔلْهُمْ عَنِ ٱلْقَرْيَةِ ٱلَّتِى كَانَتْ حَاضِرَةَ ٱلْبَحْرِ
إِذْ يَعْدُونَ فِى ٱلسَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ
شُرَّعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ ۙ لَا تَأْتِيهِمْ ۚ كَذَٰلِكَ نَبْلُوهُم
بِمَا كَانُوا۟ يَفْسُقُونَ ﴿١٦٣﴾ وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِّنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ
قَوْمًا ۙ ٱللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ۖ قَالُوا۟ مَعْذِرَةً
إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٦٤﴾ فَلَمَّا نَسُوا۟ مَا ذُكِّرُوا۟ بِهِۦٓ

أَنجَيْنَا ٱلَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ ٱلسُّوٓءِ وَأَخَذْنَا ٱلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ بِعَذَابٍۭ
بَـِٔيسٍۭ بِمَا كَانُوا۟ يَفْسُقُونَ ﴿١٦٥﴾ فَلَمَّا عَتَوْا۟ عَن مَّا نُهُوا۟ عَنْهُ
قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا۟ قِرَدَةً خَـٰسِـِٔينَ ﴿١٦٦﴾

163. Onlara deniz kıyısında bulunan şehir halkının durumunu sor. Hani onlar Cumartesi gününe saygısızlık gösterip haddi aşıyorlardı. Çünkü Cumartesi tatili yaptıkları gün, balıklar meydana çıkarak akın akın onlara gelirdi, Cumartesi tatili yapmadıkları gün de gelmezlerdi. İşte böylece Biz, yoldan çıkmalarından dolayı onları imtihan ediyorduk.

164. İçlerinden bir topluluk: "Allah'ın helâk edeceği, yahut şiddetli bir şekilde azap edeceği bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz?" dedi. Dediler ki: "Rabbinize mâzeret beyan etmek için, bir de belki sakınırlar diye."

165. Onlar kendilerine verilen öğütleri unutunca, Biz de kötülükten men edenleri kurtardık, zulmedenleri de yapmakta oldukları kötülüklerden dolayı şiddetli bir azap ile yakaladık.

166. Kibirlerinden dolayı kendilerine yasak edilen şeylerden vazgeçmeyince onlara: "Aşağılık maymunlar olun" dedik.

163. «Onlara, deniz kıyısında bulunan» yani denize yakın ve sahildeki **«şehir halkının durumunu»**, başlarına gelen belaları **«sor.»** Buradaki *"şehir"* Medyen ve Tur arasında bulunan "Eyle"dir. Araplar şehre "karye" derler.

Burada, kendilerine sorulması istenen kimseler Rasûlülah (s.a.v.)'ın çağdaşı olan yahudilerdir. Sorudan kasdedilen, soranın mâlûmu olmayan şeyin bilinmesini istemek değildir. Çünkü Rasûlüllah (s.a.v.) bu kıssayı Allah tarafından vahiy yoluyla öğrenmişti. Bu sorudan kasdedilen şey, Rasûlüllah (s.a.v.)'ın onları, küfürlerinin çok eski olduğunu ve Allah'ın koyduğu sınırları

aştıklarını ikrara zorlamak ve bununla onları kınamaktır. Böylece kendisinin hak peygamber olduğuna işaret eden bir mûcize göstermektir. Çünkü Rasûlüllah, ümmî ve geçmiş kitab ehliyle bir arada bulunmamış iken, bu kıssayı ziyadesiz ve noksansız, olduğu gibi açıklaması gösteriyor ki, O bunu vahy ile öğrenmiş, böylece onu açıklaması da O'nun (s.a.v.) mûcizeleri cümlesinden apaçık bir mûcizedir.

«Hani onlar Cumartesi gününe saygısızlık gösterip haddi aşıyorlardı.» Cumartesi günü avlanmaları yasak olduğu halde avlanıyorlardı. Halbuki onlar o günde ibâdetten başka bir şeyle meşgul olmaktan men edilmişlerdi. **«Çünkü Cumartesi tatili yaptıkları»** yani, Cumartesi gününe saygı gösterdikleri **«gün, balıklar»** suyun üzerinde, sahile yakın olarak **«meydana çıkarak akın akın onlara gelirdi, Cumartesi tatili yapmadıkları»** yani o güne gereken değeri vermedikleri **«gün de»** avlanmaktan sakındıkları için Cumartesi günü geldikleri gibi **«gelmezlerdi.»** Çünkü yüce Allah, o zamanın peygamberinin bir mûcizesi ve o ümmetin iptilâsı olarak balıkların Cumartesi günü meydana çıkma sebeplerini kuvvetlendirmiştir.

«İşte böylece Biz, yoldan» devamlı **«çıkmalarından dolayı onları»** böyle çok şiddetli bir sınamayla **«imtihan ediyorduk.»** Onlara, kendilerini imtihan eden birisinin muâmelesiyle muamele ediyorduk ki, düşmanlıkları açığa çıksın da onunla onları hesaba çekelim.

164. «İçlerinden bir topluluk» yani, onların iyilerinden bir topluluk: **«'Allah'ın helâk edeceği,»** köklerini kazıyacağı ve yeryüzünü onlardan temizleyeceği, **«yahut»** tamamen yok etme yerine, **«şiddetli bir şekilde azap edeceği bir kavme ne diye öğüt veriyorsunuz?' dedi.»** Buradaki azaptan amaç, dünya azabıdır. Öğüdün onlara fayda vermeyeceğini kesin olarak bildikleri için öyle dediler. Buna karşılık öğüt verenler de **«dediler ki: 'Rabbinize mâzeret beyan etmek için, bir de belki sakınırlar»** da günahı terkederler **«diye.'»** Çünkü, akıllı kimsenin apaçık gerçeği kabul etmesi umulur.

165. «Onlar kendilerine verilen öğütleri unutunca,» yani içlerindeki iyilerin kendilerine verdikleri öğütleri terkedip onlardan tamamen yüz çevirince, **«Biz de kötülükten»** yani avlanmaktan **«men edenleri kurtardık»** -ki bunlar adı geçen iki fırkadır.-

Hasan Basrî der ki: "İki fırka kurtuldu ve bir fırka helâk oldu."

Aşırılıkla ve emre muhâlefetle **«zulmedenleri de yapmakta oldukları kötülüklerden dolayı şiddetli bir azap ile yakaladık.»** Taatten çıkış, zulüm ve düşmanlıktan ibâret olan fıskta devam etmeleri sebebiyle adı geçen azapla onları yakaladık.

166. «Kibirlerinden» ve inatlarından **«dolayı kendilerine yasak edilen şeylerden vazgeçmeyince onlara:»** İnsanlardan uzak zelil ve: **«'Aşağılık maymunlar olun' dedik.»**

Rivâyet edildiğine göre yahudiler, bizim emrolunduğumuz Cuma günüyle emrolundukları halde onu terkedip Cumartesiyi seçtiler. Yüce Allah'ın şu sözü bunu ifade eder: *"Cumartesi ibadeti, ancak onda ihtilâf edenlere (farz) kılınmıştı."* (Nahl: 124) Böylece onunla imtihan oldular, avlanma kendilerine haram kılınıp o güne saygıyla emrolundular. Balıklar kendilerine Cumartesi günü gelir, çokluğundan dolayı suyun yüzü görülmezdi. Diğer günlerde gelmezlerdi. Bunun üzerine balıkların girmeleri kolay, fakat çıkmaları zor olan havuzlar yaptılar. Cumartesi günü balıkları oraya doğru sürmeye başladılar. Böylece balıklar bu havuzlara giriyor ve artık dışarıya çıkamıyorlar, pazar günü de balıkları oradan alıyorlardı. Bu şekilde devam ettiler, avlandılar, yediler ve sattılar. Hepsi yetmiş bin kişi civarındaydı.

Şehir halkı üç gruptu. Üçte biri yasaklamaya devam etti, üçte biri öğütten usandı ve öğüt verenlere "niye öğüt veriyorsunuz?" dediler. Diğer üçte biri de yasağı işlemeye başladılar. Onlar bundan vazgeçmeyince, Müslümanlar: "Biz sizinle oturmayız" dediler ve şehri bir duvarla böldüler. Müslümanların bir kapısı, mütecâvizlerin de bir kapısı vardı. Davud (a.s.) onları lânetledi. Yasaklayanlar bir gün sabah olunca kendi kapılarından çıktılar, işlerini görmek üzere dağıldılar. Mütecâvizlerden hiçbir kimse çıkmadı. Dediler ki: "Belki içki onlara galip geldi." Duvara çıkıp baktıklarında, hayretler içinde gençlerin maymun, yaşlıların da domuz olduklarını gördüler. Kapıyı açıp yanlarına girdiler. Maymunlar insanlardan olan soylarını tanıdılar. Oysa insanlar onları tanımıyorlardı. Bir maymun soydaşına geliyor, elbiselerini kokluyor ve ağlıyordu. Üç gün bekledikten sonra öldüler. Nitekim ibn Abbas, İnsan şeklinden değiştirilip hayvan şekline giren hiçbir kimsenin üç günden fazla yaşamadığını belirtmiştir. Cumhur da bu görüştedir. Mücâhide göre, bunların sadece kalbleri meshedilmiş, anlayışları maymun anlayışlarına çevrilmiştir. Mücahid, bu görüşüyle bütün ulemâdan ayrılmaktadır.

Fakir der ki: Kalbin meshi, bütün ümmetlerin asîleri arasında müşterek-

tir. Allah'ın kanunu ise, en çirkin ve çok şiddetli bir şekilde dünya azabını acele kılmaktır. İnsanın güzel sûretini, hayvanların en âdisinin sûretine çevirmekten daha büyük bir ceza yoktur. Bu sûret, çirkin maymun ve domuzların sûretidir. Bundan Allah'a sığınırız.

وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لَيَبْعَثَنَّ
عَلَيْهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَن يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ ۗ إِنَّ رَبَّكَ
لَسَرِيعُ الْعِقَابِ ۖ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٦٧﴾ وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي
الْأَرْضِ أُمَمًا ۖ مِّنْهُمُ الصَّالِحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذَٰلِكَ ۖ وَبَلَوْنَاهُم
بِالْحَسَنَاتِ وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٦٨﴾ فَخَلَفَ مِن
بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَٰذَا
الْأَدْنَىٰ وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا ۚ وَإِن يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِّثْلُهُ
يَأْخُذُوهُ ۚ أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِم مِّيثَاقُ الْكِتَابِ أَن لَّا يَقُولُوا
عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ ۗ وَالدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ
لِّلَّذِينَ يَتَّقُونَ ۖ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦٩﴾ وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ
وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ ۖ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ ﴿١٧٠﴾ وَإِذْ نَتَقْنَا

الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ خُذُوا
مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ (١٧١)

167. Rabbin, elbette kıyamet gününe kadar onlara azabın en kötüsünü yapacak kimseler göndereceğini ilân etti. Şüphesiz Rabbin cezayı çabuk verendir ve O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.

168. Onları parça parça topluluklar olarak yeryüzüne dağıttık. Onlardan kimi iyi kimselerdi, kimi de iyi değil! Belki dönerler diye onları iyilik ve kötülüklerle imtihan ettik.

169. Onların ardından da şu değersiz dünya malını alıp, "nasıl olsa bağışlanacağız" diyerek Kitab'a vâris olan birtakım kötü kimseler geldi. Onlara ona benzer bir menfaat daha gelse onu da alırlar. Peki, Kitap'ta Allah hakkında gerçekten başka bir şey söylemeyeceklerine dair onlardan söz alınmamış mıydı ve onlar Kitap'ta olanları okumamışlar mıydı? Elbette âhiret yurdu sakınanlar için daha hayırlıdır. Hâlâ aklınız ermiyor mu?

170. Kitab'a sımsıkı sarılıp namazı dosdoğru kılanlar var ya, işte Biz böyle iyiliğe çalışanların ecrini zâyi etmeyiz.

171. Bir zaman da dağı kaldırıp İsrailoğullarının üzerine gölge gibi çektik de, üstlerine düşecek sandılar. "Size verdiğimizi kuvvetle tutun ve içinde olanı hatırlayın ki, korunasınız." (dedik.)

167. Hatırla ey Muhammed! **«Rabbin, elbette kıyamet gününe kadar onlara»**, yani Yahudilere, aşağılama, cizye verme ve daha başka, çeşit çeşit **«azabın en kötüsünü yapacak kimseler göndereceğini ilân etti.»** Yüce Allah Süleyman (a.s.)'dan sonra yahudilere Buhtunnasır'ı göndermişti. O da yurtlarını harap etmiş, savaşanlarını öldürmüş, kadınlarını ve çocuklarını esir almış ve onlardan geri kalanlara da vergi yüklemişti. O vergiyi mecûsilere veriyorlardı. Sonunda Allah, Hz. Muhammed (s.a.v.)'i gönderdi, o da onlara yapacağını yaptı, sonra vergi yükledi. Sonuna kadar bu vergi yükü devam etti.

Bu âyette, kıyamet gününe kadar yahudilerin bayrağının yükselmeyeceğine işaret edilmektedir. **«Şüphesiz Rabbin cezayı çabuk verendir.»** Dünyada onları cezalandırır. **«Ve O, çok bağışlayan,»** tevbe edip onlardan iman edenler için **«çok esirgeyendir.»**

168. «Onları» yani yahudileri **«parça parça topluluklar olarak yeryüzüne dağıttık.»** Onlardan her grubu, haktan yüz çevirip ona sırtlarını dönmelerinin cezası olarak, sonsuza kadar bir araya gelip bir güç oluşturmamaları için yeryüzünün her bir yerine dağıttık. **«Onlardan kimi»**, Mûsa (a.s.)'nın dinine tabi olan **«iyi kimselerdi, kimi de iyi değil!»** Bu son gruptakiler onların fâsık ve kâfirleridir. Yaptıkları kötülüklerden küfür ve günahlardan **«belki dönerler diye onları iyilik ve kötülüklerle»**, bazan bolluk ve âfiyet kapısını; bazan da kıtlık ve zorluklar kapısını kendilerine açmak sûretiyle nimet ve sıkıntılarla **«imtihan ettik.»**

169. «Onların» yani adı geçenlerin **«ardından da»** âyetleri tahrif karşılığında **«şu değersiz dünya malını alıp, 'nasıl olsa bağışlanacağız'»**, Allah bizi onunla hesaba çekmez ve ondan vazgeçer **«diyerek Kitab'a»**, yani geçmişlerinin okuduğu ve içindekilere vakıf oldukları Tevrat'a **«vâris olan birtakım kötü kimseler geldi»** ki onlar, Peygamber (s.a.v.)'in yaşadığı dönemde bulunup, Allah'ın yeryüzüne dağıttığı yahudilerin ardından gelenlerdir. Burada ifade edilmek istenen şey, onların hükümet işlerinde rüşvet almaları ve sözü, asıl anlamlarının dışına çıkararak tahrif etmeleridir. Âyette geçen *"half"* aslında mastar olup, sıfat manasında kullanılmıştır. Bu sebeple tekil için de kullanılır, çoğul için de kullanılır. Birinin yerine ondan sonra gelen kimseye halef denir. İbnü'l-A'râbî'nin belirttiğine göre sonradan gelen iyi kimse ise "halef" kötü kimse ise "half" denir. Dünya metâı, geçici oluşundan dolayı *"araz"* olarak isimlendirilmiştir. Bununla onun geçici, yani ârizî olduğu ve yok olup gittiği belirtilmiştir. Âyette geçen *"ednâ"*, "dünyâ" manasınadır. "Dünya" kelimesi "yakın" anlamında olan "dünüv" kelimesinden türemiştir. Âhirete yakın olmasından dolayı bu isim verilmiştir.

«Onlara ona benzer bir menfaat daha gelse onu da alırlar.» Yani, hükümlerde rüşvet alırlar ve derler ki: Allah, dünya menfaatinden aldığımız şeyden dolayı bizi hesaba çekmez ve onu affeder. Yani onu almaya devam ederler, ondan tevbe etmezler.

«Peki, Kitap'ta Allah hakkında gerçekten başka bir şey söylemeyeceklerine» yani Allah'a iftira etmiyeceklerine **«dâir onlardan söz alınmamış**

mıydı ve onlar Kitap'ta olanları» yani Tevrat'taki söz konusu ahdi **«okumamışlar mıydı?»** Yani, onlardan Kitab'ın ahdi alındı ve onlar. Kitap'ta olanı okudular. **«Elbette âhiret yurdu»**, günahlardan şirkten, haram yemekten ve Allah'a iftira etmekten **«sakınanlar için daha hayırlıdır. Halâ aklınız ermiyor mu?»** Düşünmüyor musunuz? Öyleyse düşünün ve azaba götürücü âdi şeyleri, ebedî nimetlerle değiştirmeyin.

170. Din işlerinde **«Kitab'a sımsıkı sarılıp namazı dosdoğru kılanlar var ya, işte Biz böyle iyiliğe çalışanların ecrini zâyi etmeyiz.»** Sözde ve amelde onların ecrini veririz.

Mücahid der ki: *"Kitab'a sımsıkı sarılanlar,"* kitap ehli içindeki iman edenlerdir. Abdullah ibni Selâm ve arkadaşları gibi. Onlar Musa (a.s.)'nın getirdiği Kitab'a sımsıkı sarıldılar ve onu tahrif etmediler, içindeki gerçekleri saklamadılar ve onu insanların mallarını yemek için kullanmadılar.

Atâ da, bunların Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ümmeti olduğunu söylemiş: Kitab'ın da Kur'an olduğunu belirtmiştir.

"Namazı dosdoğru kılarlar" cümlesi, genelin zikredilmesinden sonra özeli zikretme kabilindendir. Bu da özelin şeref ve üstünlüğüne dikkat çekmek içindir. Çünkü namazın dosdoğru kılınması, imandan sonra ibadetlerin en büyüğü ve üstünüdür. Diğer sımsıkı sarılacak şeylere nisbetle değerinin yüceliğinden dolayı, özellikle zikredilmiştir.

Bil ki, âhir zamanda en sık meydana gelecek şey, Kur'an'la amelin terkedilmesidir. Mutlu ve iyi insanlardan sonra, dünyanın süslerine gönül veren şakîler gelmiştir.

Hasan Basrî der ki: "Yetmiş Bedir ashabı gördüm, Allah'ın kendilerine helâl kıldığı şeyler konusunda, O'nun size haram kıldığı şey hususunda sizden daha fazla dikkatli idiler. Belâya karşı, sizin rahatlığa karşı duyduğunuz sevinçten daha fazla sevinç duyuyorlardı. Bu yüzden eğer onları görseydiniz deli derdiniz. Onlar da sizin en iyilerinizi görseydi, bunların İslâm'dan nasiplerinin olmadığını söylerlerdi. Kötülerinizi görmüş olsalardı, onların âhiret gününe inanmadıklarına hükmederlerdi. Kendilerine helâl olan bir mal sunulduğunda, kalblerinin fesada uğrayacağından korktukları için onu terkederlerdi."

171. «Bir zaman da dağı» yerinden sökerek **«kaldırıp İsrailoğullarının üzerine gölge gibi çektik de, üstlerine düşecek sandılar.»** Çünkü dağ

havada sâbit durmaz. Ve onlar, Tevrat'ın hükümlerini kabul etmedikleri takdirde o dağla tehdit ediliyorlardı.

Buradaki dağ, Tûr dağıdır. Rivâyete göre Musa (a.s.) Tevrat'ı İsrailoğullarına getirip okuduğunda ve onlar da Tevrat'taki zor teklifleri işittiklerinde, onu kabul etmekten ve içindekine boyun eğmekten kaçındılar. Bunun üzerine yüce Allah, dağa emretti, o da kökünden koptu, varıp başları üzerine dikildi. Onlara denildi ki: Ya bu Tevrat'ın içindekileri kabul edersiniz, yoksa bu dağı üzerinize düşüreceğiz. Dağa baktıklarında, içlerindeki herkes başlarının sol tarafı üzerine secdeye kapandı. Düşeceğinden korktuğu için sağ gözüyle de dağa bakıyordu. Bu yüzden bütün yahudiler sol tarafa secde ederler. Derler ki: "O öyle bir secdedir ki, bu secdeyle bizden azap kaldırılmıştır." Böylece cebren onu kabul etmişlerdir.

Onlara: «**Size verdiğimizi**» yani Kitab'ı «**kuvvetle**», ciddi olarak ve zorluklarına katlanarak «**tutun ve içinde olanı**» amel etmekle «**hatırlayın**», onu unutulmuş bir şey gibi terketmeyin ve onunla amel edin «**ki**» bununla azabımızdan, çirkin işlerden ve kötü huylardan «**korunasınız. (dedik).**»

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ
عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ ۖ قَالُوا بَلَىٰ ۛ شَهِدْنَا ۛ أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ
الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَٰذَا غَافِلِينَ ﴿١٧٢﴾ أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا
أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ ۖ أَفَتُهْلِكُنَا
بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ ﴿١٧٣﴾ وَكَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ وَلَعَلَّهُمْ
يَرْجِعُونَ ﴿١٧٤﴾

172. Kıyamet gününde: "Biz bundan habersizdik" demeyesiniz diye Rabbin, Âdemoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini aldı ve onları kendilerine şahit tutarak (dedi ki:) "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" Onlar da: "Evet, şahit olduk" dediler.

173. Yahut: "Daha önce babalarımız Allah'a ortak koştu, biz de onlardan sonra gelen bir nesildik. (Verdikleri sözü) iptal edenlerin yaptıkları yüzünden bizi helâk edecek misin?" demeyesiniz diye.

174. İşte böylece, dönmeleri için âyetleri açıklıyoruz.

172. Ey Muhammed! İsrailoğullarına şunu hatırlat: «**Kıyamet gününde**» her şey açığa çıkınca: «'**Biz bundan**» yani Allah'ın Rubûbiyyetinin vahdâniyetinden ve onun hükümlerinden «**habersizdik**'» ona karşı uyarılmadık «**demeyesiniz diye Rabbin, Âdemoğullarından**» yani, Hz. Âdem ve nesilden nesle onun evlâtlarından, «**onların bellerinden zürriyetlerini**» asırdan asra nesillerini «**aldı**», yani dünyada çoğaldıkları gibi bazısını bazısından çıkardı «**ve onları kendilerine**» yani o zürriyetlerden her birini, kendi kendisine tam Rubûbiyetini bildirmek için «**şâhit tutarak (dedi ki:)**» Hiç kimsenin dahli olmaksızın: «'**Ben sizin Rabbiniz**» ve işlerinizin sahibi «**değil miyim?' Onlar da: 'Evet,**» Rabbimiz olduğuna «**şahit olduk**'» yani, kendimize şâhit olduk ki sen bizim Rabbimiz ve ilâhımızsın, bizim senden başka Rabbimiz yoktur. «**dediler.**»

Bu bir benzetmedir. Âfâki ve enfüsî (objektif ve sübjektif) deliller ortaya koymak, kendilerinde yarattığı kabiliyet dolayısıyla Rubûbiyetini tanımaya muktedir kılınmaları, bir bakıma şahit tutulmaları olarak değerlendirilmiştir. Oysa gerçekten zürriyetlerini bellerinden alma, şâhit tutma, soru ve cevap yoktur. Benzetme konusu, çok geniş bir konudur. Kur'an'da, hadislerde ve belâğatçıların sözlerinde sık sık görülür. Nitekim şu âyette de böyle bir benzetme yoluna gidilmiştir: *"Göğe ve yerküreye: 'İsteyerek veya istemeyerek gelin' dedi. İkisi de 'isteyerek geldik' dediler."* (Fussilet: 11)

173. «**Yahut: 'Daha**» bizim zamanımızdan «**önce babalarımız Allah'a ortak koştu,**» yani, şirki icad etti ve o yolu tuttu, «**biz de onlardan sonra gelen**» yolunu bulamayan, delille istidlâle gücü yetmeyen «**bir nesildik.**» Onun için biz de onların izinden gittik. Onlara uyduk. «**(Verdikleri sözü) iptal edenlerin yaptıkları yüzünden bizi helâk edecek misin?' demeyesiniz, di-**

ye.» Yani yoldan saptıran atalarımızın suçlu oldukları açığa çıkmasına rağmen, onların ahdi bozmalarından dolayı bizi hesaba çekerek helâk edecek misin? Burada inkârcıların anlatılan mükemmel yetenekleri, onlara özür beyan etme kapısını kapamaktadır.

174. «İşte böylece,» yani anlatılan yüce menfaatlere tabi olmayı isteyen bu beliğ açıklamalarla, kâfirlikten, yani içinde bulundukları bâtıl üzere ısrardan ve babalarını taklitten **«dönmeleri için»** başka değil, adı geçen **«âyetleri açıklıyoruz.»**

Birçok âlim, bir önceki âyette geçen *"söz almanın"* gerçek olduğu görüşündedir. Çünkü ibn Abbas (r.a.)'tan şöyle rivayet edilir: Allah Âdem'i yarattığında sırtını meshetti, böylece kıyamete kadar yaratacağı her insanı ondan çıkardı. Buyurdu ki: "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" Onlar da: "Evet, sen bizim Rabbimizsin." O gün nida edildi. Kıyamete kadar olacak şeylerin (mukadderatını yazan) kalemin mürekkebi kurudu."

Rivâyet edildiğine göre, kendisine bu âyet-i kerime sorulduğunda Hz. Ömer (r.a.) şöyle dedi: Bu âyetin Rasûlullah (s.a.v.)'a sorulduğunu işittim. O, şöyle buyurdu: *"Şüphesiz ki Allah Âdem'i yarattı, sonra eliyle sırtını meshetti ve ondan bir neslin çıkmasını istedi. Sonra buyurdu ki: Onları cennet için yarattım. Cennet ehlinin ameliyle amel ederler. Sonra tekrar sırtını meshetti ve ondan bir neslin çıkmasını istedi ve buyurdu ki: Onları da cehennem için yarattım ve onlar cehennem ehlinin ameliyle amel ederler."* [36]

Eğer: "Bu durumda söz, onlardan kâfir olanların aleyhinde nasıl delil olur? Onlar, Allah'ın kendilerini Âdem'in sulbünden çıkardığı zamanı hatırlamıyorlar?" diye sorulursa, şöyle deriz: Allah peygamberleri gönderdiğinde onlara bu ahdi haber verdiler. Onlar hatırlamasalar bile, peygamberlerin sözü aleyhlerinde bir delil olmuştur. Çünkü bilirsin ki, bir kimse namazından bir rekât terketse ve bunu unutsa, ardından güvenilir kimseler bunu kendisine hatırlatsa, onların sözü, aleyhinde delil olur.

Ebû's-Suud der ki: "Bunun anlamı şudur: Ey kâfirler! Kıyamet gününde: 'Biz bu ahdden habersizdik, teklif yurdunda bu konuda uyarılmadık, yoksa onun gereğiyle amel ederdik' demenizi istemediğimiz için ahdi ve onun açıklamasını zikretmek sûretiyle yapacağımız şeyi yaptık."

36- Hadisi Taberânî ve Ebû Dâvud rivâyet etmiştir.

وَٱتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ٱلَّذِىٓ ءَاتَيْنَٰهُ ءَايَٰتِنَا فَٱنسَلَخَ
مِنْهَا فَأَتْبَعَهُ ٱلشَّيْطَٰنُ فَكَانَ مِنَ ٱلْغَاوِينَ ﴿١٧٥﴾ وَلَوْ شِئْنَا
لَرَفَعْنَٰهُ بِهَا وَلَٰكِنَّهُۥٓ أَخْلَدَ إِلَى ٱلْأَرْضِ وَٱتَّبَعَ هَوَىٰهُ ۖ فَمَثَلُهُۥ
كَمَثَلِ ٱلْكَلْبِ ۖ إِن تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَث أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَث ۚ
ذَّٰلِكَ مَثَلُ ٱلْقَوْمِ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا ۚ فَٱقْصُصِ ٱلْقَصَصَ
لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١٧٦﴾ سَآءَ مَثَلًا ٱلْقَوْمُ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟
بِـَٔايَٰتِنَا وَأَنفُسَهُمْ كَانُوا۟ يَظْلِمُونَ ﴿١٧٧﴾ مَن يَهْدِ ٱللَّهُ فَهُوَ ٱلْمُهْتَدِى ۖ
وَمَن يُضْلِلْ فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ﴿١٧٨﴾

175. Onlara, kendisine âyetlerimizi verdiğimiz, fakat onlardan sıyrılıp çıkan, o yüzden de şeytanın takibine uğrayan ve sonunda azgınlardan olan kimsenin haberini oku.

176. Dileseydik elbette onu âyetlerle yükseltirdik. Fakat o, dünyaya saplandı ve hevesinin peşine düştü. Onun durumu tıpkı şu köpeğin durumuna benzer: Eğer üstüne varsan, dilini çıkarıp solur, bıraksan da dilini sarkıtıp solur. İşte âyetlerimizi yalanlayan kavmin durumu budur. Bu kıssayı anlat, umulur ki düşünürler.

177. Âyetlerimizi yalanlayan ve kendilerine zulmetmekte olan kavmin durumu ne kötüdür!

178. Allah kimi hidâyete erdirirse, doğru yolu bulan odur. Kimi de saptırırsa, işte onlar ziyana uğrayanlardır.

175. Ey Muhammed! **«Onlara,»** yani yahudilere **«kendisine âyetlerimizi verdiğimiz,»** yani ulûhiyet ve vahdâniyet delillerini öğrettiğimiz ve o delillere vâkıf kıldığımız **«fakat onlardan»** yani o delillerden, derinin koyundan ve yılandan sıyrılıp çıktığı gibi **«sıyrılıp çıkan, o yüzden de şeytanın takibine uğrayan ve sonunda azgınlardan»**, başta doğru yolda olduğu halde sonradan azgınlıkta ileri derecede olan sapıklar zümresinden **«olan kimsenin»** önem taşıyan **«haberini oku.»** Âyette geçen *"nebe'"* kelimesi, önemli bir şeyden haber vermektir.

Kendisine âyetler verilen kimse, İsrailoğulları âlimlerinden biri olan Bel'am ibn Bâûrâ'dır. Bu adam İsrailoğullarının âbidlerindendi. Musa (a.s.)'nın gitmek istediği şehirde bulunuyordu. O şehrin halkı kâfirdi ve Bel'am'ın yanında Allah'ın ism-i âzamı vardı. Kıralları, Mûsa (a.s.)'ı o şehirden uzaklaştırmak için Bel'am'dan, ism-i âzamı okumasını isteyince Bel'am: "Onun diniyle benim dinim bir. Bu olacak şey değil. Ben onun aleyhinde nasıl duâ ederim? O Allah'ın peygamberi ve onunla birlikte melekler ve mü'minler vardır. Ben ise, bana verilen ilmin Allah tarafından verildiğini biliyorum. Eğer ben bu dediğinizi yaparsam, dünyamı da, âhiretimi de kaybederim" dedi. Fakat kendisini mallarla ve hediyelerle kandırmaya çalıştılar ve sonunda bunu başardılar.

"Şeytanın takibine uğrayan" cümlesiyle, şeytanın onu saptırmak için hep peşinde koştuğunu gösterir. Sonunda Allah'ın âyetlerinden sıyrılıp çıkınca şeytan ona yanaşmıştır.

176. Yükseltmeyi **«dileseydik elbette onu»** ulemâdan ebrârın derecelerine **«âyetlerle»** yani o âyetler ve onlara sımsıkı sarılması sebebiyle **«yükseltirdik. Fakat o, dünyaya saplandı.»** Dünyaya meyletti **«ve»** dünyayı tercih etmede **«hevesinin peşine düştü»** de alçaldıkça alçaldı, esfel-i sâfiline düştü. Yüce Allah, onun bu haline şöyle işaret etti: **«Onun durumu tıpkı»** yani, rezâlet ve âdiliği temsil eden sıfatı, **«şu köpeğin durumuna benzer:»** İşte o köpek: **«Eğer üstüne varsan, dilini çıkarıp solur, bıraksan da dilini sarkıtıp solur.»** Köpek, ister azarlamak ve kovmak için üzerine varılsın, ister terkedilip kendisine ilişilmesin, hep solur. Çünkü köpekte öyle bir yaratılış vardır ki, diğer hayvanların aksine, kalbinin zayıflığı ve yüreğinin yetmemesi yüzünden, kolayca sıcak havayı çıkarmaya ve soğuk havayı almaya gücü yetmez. Oysa diğer hayvanlar şiddetli soluğa ihtiyaç duymaz. Yorgunluk ve bitkinliğin dışında onlara sıkıntı ve daralma gelmez. Nasıl ki köpek devamlı so-

luk alma ve sıkışık durumda ise, kâfir de aynı bunun gibidir. Onu azarlasan da, öğüt versen de, ne azardan anlar, ne de öğüt dinler. Kendi başına bıraktığında da ne yolunu düzeltir, ne de aklını kullanır. O, rezillik ve alçaklıkta sonu bulunmayan şeye doğru gider gelir.

Dünya sevgisine ve onun uğursuzluğuna bak ki, özellikle âlimlerin başına neler getiriyor. Nimet ancak onun değerini bilmeyenden çekip alınır. O, nimetinin şükrünü edâ etmeyen bir nankördür. Nitekim köpek, ihânetle ikramı, yücelikle alçaklığı birbirinden ayırıp tanımaz. İstersen kendi yanında onu koltuğa oturt, istersen toprak ve pislik üzerinde olsun, onun gözünde bütün ikram, tadacağı birtakım kırıntılar, yahut önüne atılan sofra artıklarından ibârettir. Kötü kul da böyledir. İkramın değerini bilmez, nimetin hakkını tanımaz. Böylece lûtuf ve kerem libâsından sıyrılıp çıkar, kahr ve mekr libâsını giyer.

«**İşte**» bu kötü durum, «**âyetlerimizi yalanlayan kavmin**» yani yahudilerin – «**durumu budur.**» Nasıl ki Bel'am, kendisine âyetler verildikten sonra onlardan sıyrılıp çıkmış, dünyaya meyletmiş ve sonunda köpekleşmişse, yahudiler de kendilerine Tevrat verildikten sonra. Hz. Muhammed (a.s.) hakkındaki itikat ettikleri şeylerden sıyrılıp çıktılar. Onu yalanladılar ve ismini tahrif ettiler.

«**Bu kıssayı anlat, umulur ki düşünürler,**» ibret alırlar.

177. Âyetlerimiz üzerine ve âyetlerle onlar üzerine delil getirildikten sonra «**âyetlerimizi yalanlayan ve**» yalanlamakla ancak «**kendilerine zulmetmekte olan kavmin durumu ne kötüdür!**» Çünkü o zulmün vebali kendilerinden başkasına geçmez. İşte böyle bir kavmin vasfı çok çirkindir. Bu kötülük, bizzat "durum"a değil, sadece fiillerine racidir. Sanki Allah şöyle buyuruyor: Onlara çirkin bir nitelik kazandıran fiilleri ne kötüdür! "Durum"a gelince o, Allah tarafından bir hükümdür ve doğru'dur.

178. «**Allah kimi hidâyete erdirirse,**» kimin içinde hidâyete erecek bir ışık meydana getirirse, «**doğru yolu bulan odur.**» Kim olursa olsun ondan başkası değildir. İbret alma ve düşünme, hidâyete ermenin meydana gelişinde sâdece normal vesileler kabilindendir. «**Kimi de**» içinde hidâyete ermek için bir yetenek vermemesi, aksine seçimini o yönde yaptığı için, Allah'ın onun hakkında sapıklığı yaratması sebebiyle «**saptırırsa, işte onlar ziyana uğrayanlardır.**» Başka konuda değil, ziyanda kemâle ulaşanlardır. Kime inâyet ve

hidâyet yetişirse, yüce mertebelerden, aşağı tabakalara inmez. Allah kimi yalnız bırakır, böylece hevâsına uyar, hevâsı da onu Allah yolundan saptırırsa, işte onlar, bu nurun kendilerine ulaşmadığı ve isabet etmediği kimselerdir. Böylece sapıklık ve ziyan içine düşmüşlerdir.

Süfyan-ı Sevrî sanki bir geminin içinde olup batmaktan korkar bir vaziyette: "Allah'ım kurtar, kurtar" derdi.

Yakub (a.s.)'a müjdeci geldiğinde, ona: "Onu (Yusuf aleyhisselâmı) hangi din üzere bıraktın?" diye sordu. O: "İslâm dini üzerine" dedi. Bunun üzerine: "Şimdi nimet tamamlandı. Allah katında şükür hususunda kulun şöyle demesinden daha güzel söz yoktur: Hamd bize nimet veren ve İslâm'a hidâyet eden Allah'a mahsustur" dedi.

Şükürden gafletten; sende bulunan mârifet, başarı ve günah işlememe gibi şeylerden dolayı gururlanmaktan sakın! Çünkü bunlarla beraber emniyet ve gafletin yeri yoktur ve işler, sonuçlarına göre değerlendirilir. Kıymetli bir mücevheri olan kimsenin bunu bin dinara satması mümkünken, kalkıp da bir fülüse satması büyük bir ziyan ve aldanma olması yanında, aynı zamanda aklın zayıflığına ve gaflete apaçık bir delildir. O halde uyan ki, âhiretin zâyi olmasın! Gözünü aç, çünkü iş çok önemli, ömür kısa, her şeyi kontrol eden ise, bütün ayrıntıları görücüdür.

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا
مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ ۖ لَهُمْ قُلُوبٌ لَّا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَّا يَسْمَعُونَ بِهَا ۚ أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ
بَلْ هُمْ أَضَلُّ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٧٩﴾

179. Andolsun, Biz cin ve insandan birçoğunu cehennem için yarattık. Onların kalbleri vardır, ama onlarla gerçeği kavramazlar; gözleri vardır, ama onlarla görmezler; kulakları

vardır, fakat onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir. Hatta daha da sapıktırlar. Onlar gaflete düşenlerin tâ kendileridir.

179. «Andolsun, Biz cin ve insandan», Allah'ın ilmi hakkında küfür üzerine ısrar eden **«birçoğunu cehennem»** e girmek ve orada azab etmek **«için yarattık.»** Cehennem âhirette Allah'ın bir hapishânesidir. Çok derin olduğu için cehennem ismini almıştır. Cinler, lâtif cisimler olup, çeşitli şekillere girmeye güçleri yeter. Akıl ve idrakleri vardır. Zor işleri başarabilirler. İnsanlardan ayrıdırlar. Gözden gizlenmeleri ve saklanmalarından ötürü bu ismi almışlardır.

Âyette geçen *"ins"* ise insan demektir. Bir şeyi gördü anlamında kullanılan "ânese" kelimesinden türemiştir.

Burada, sayılarının çokluğu ve yaratılış bakımından önce olmaları sebebiyle "cin", "insan"dan önce zikredilmiştir. Aynı zamanda "ins" kelimesi şeddesiz "nun" ve söylenmesi hafif olan "sin" harfleriyle yazıldığı ve böylece söylenmesi kolay olduğu için daha sonraya alınmıştır. Çünkü söylenişteki rahatlıktan dolayı, ağır kelimeden sonra gelmesi daha iyidir. Cinlerin özellikle bu şeriatle amel ettiklerinde ve peygamberlerimiz (s.a.v.)'in insan ve cinlere gönderildiğinde icmâ vardır. Şüphesiz ki onlar, bu ümmet içinde de mükkellef oldukları gibi, geçmiş ümmetler için de mükellef idiler. Bu hususta yüce Allah şöyle buyurur: *"İşte onlar, kendilerinden önce gelmiş geçmiş insan ve cinden ümmetlerle berâber azabı hak eden kimselerdir. Şüphesiz onlar, hüsrana uğrayanlardır."* (Ahkâf: 18)

«Onların kalbleri vardır, ama onlarla gerçeği kavramazlar.» Çünkü onları gerçeği tanımaya ve gerçeğin delillerine bakmaya, yöneltmezler. Kalp ayna gibi olup inkâr ve gafletten dolayı paslanır. Cilası ise iman esaslarını tasdik ve tevbedir. **«Gözleri vardır, ama onlarla görmezler.»** Allah'ın yarattığı şeylere ibret gözüyle bakmazlar. **«Kulakları vardır, fakat onlarla»** âyetleri ve öğütleri **«işitmezler. İşte onlar»**, yani bu nitelikte olanlar, gerçeği kavramamada, ibret gözüyle bakmamada **«hayvanlar gibidir. Hatta daha da sapıktırlar.»** Burada geçen "hatta" anlamındaki *"bel"* edatı, iptal için değil, bir hükümden diğer hükme geçişi bildirmek içindir. Dolayısıyla onlar hayvan olmaktan da öte, yol bakımından daha da sapıktırlar. Çünkü hayvanlar, menfaat ve zararları idrak eder, menfaatları elde etmek veya zararları uzaklaştır-

makta büyük çaba harcarlar. Bu tür insanlar ise böyle değildir. Ayrıca bu konuda, hayvanların sahiplerini tanıdığı ve itaat için böyle nitelendirildikleri de söylenmiştir. **«Onlar»** âhiret işinden, orada âsiler için hazırlanan şeyden **«gaflete düşenlerin tâ kendileridir.»**

İnsanda hem ruhânî yön, hem de cismanî yön vardır. Ona akıl ve şehvet verilmiştir. Eğer aklı hevâsına üstün gelirse, meleklerden üstün; nefis ve hevâsına mağlûp olursa hayvanlardan daha alçak ve aşağı olur.

وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ
فَادْعُوهُ بِهَا ۖ وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ ۚ سَيُجْزَوْنَ
مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٨٠﴾

180. En güzel isimler Allah'ındır, O halde O'na o güzel isimlerle dua edin. O'nun isimleri hakkında eğriliğe sapanları bırakın. Onlar yapmakta olduklarının cezasına çarptırılacaklardır.

180. «En güzel» en yüce **«isimler Allah'ındır.»** Çünkü bu isimler, en güzel ve en şerefli mânâlara işaret ederler. **«O halde O'na o güzel isimlerle duâ edin.»** O isimlerle isimlendirin ve O'nu onlarla anın. Bu isimlerden murat, çeşitli mânâlara işaret eden lâfızlardır. Burada ismin, isimlendirilenden ayrı olduğuna işaret vardır. Eğer isim, onunla isimlendirilenin kendisi olsaydı, isimler sayısınca isimlendirilen kimse olurdu ki, bu da imkânsız bir şeydir. Nitekim Gazzali de: "Şüphesiz isim, isimlendirilenden başkadır. Çünkü bu isimler müterâdif olmayan birbirinden ayrı isimlerdir" demiştir.

Hadiste de şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın doksandokuz ismi vardır. Kim onu sayarsa cennete girer."*[37]

37- Hadisi Şeyhân, İbn Mâce ve Tirmizî rivâyet etmiştir. Tirmizî'de *"bu güzel isimleri (Esmâü'l-Hüsnâ'yı) zikredilmiştir."* ziyâdesi vardır.

O, kendinden başka ilâh olmayan Allah'tır. O, Rahman, Rahîm, Melik, Kuddûs, Selâm, Mü'min, Müheymin, Aziz, Cebbâr, Mütekebbir, Hâlık, Bâri', Musavvir, Ğaffâr, Kahhâr, Vehhâb, Rezzâk, Fettâh, Alîm, Kâbıd, Bâsıt, Hâfıd, Râfi', Muizz, Müzill, Semi', Basîr, Hakem, Adl, Lâtîf, Habîr, Halim, Azîm, Gafur, Şekûr, Aliyy, Kebir, Hafîz, Mukît, Hasîb, Celîl, Kerîm, Rakîb, Mûcîb, Vâsi', Hakîm, Vedûd, Mecîd, Bâis, Şehid, Hakk, Vekîl, Kaviyy, Metin, Veliyy, Hamîd, Muhsî, Mübdi', Mûîd, Muhyî, Mümît, Hayy, Kayyûm, Vâcid, Mâcid, Vâhid, Samed, Kâdir, Muktedir, Mukaddim, Muahhir, Evvel, Âhir, Zâhir, Bâtın, Vâlî, Müteâlî, Berr, Tevvâb, Müntakim, Afüvv, Raûf, Mâlikü'l-Mülk, Zü'l-Celâli ve'l-İkrâm, Muksıt, Câmi', Ğaniyy, Muğnî, Mâni', Dârr, Nâfi', Nûr, Hâdi, Bedi', Bâkî, Vâris, Reşîd, Sabûr'dur.

Eski âlimler söze şöyle başlamayı güzel görürler ve: "Allah'ım senden isteriz Yâ Rahmân, Yâ Rahîm..." diyerek bütün isimleri nida harfiyle söylerler, hepsinin sonunda da Muhammed (s.a.v.)'i ve âlini mağfiret etmeni ve beni rızıklandırmanı..." diye duâ ederlerdi.

«O'nun isimleri hakkında eğriliğe sapanları bırakın.» Doğru yoldan sapmak *"ilhad"*dır. Burada mana, "Allah'ın isimleri konusunda haktan sapıp bâtıla meyledenleri bırakın" şeklinde olur.

Rivâyete göre, sahâbeden birisi, namazında "Allah" ve "Rahmân" isimleriyle duâ etti. Müşriklerden birisi dedi ki: "Muhammed ve arkadaşları bir olan Rabb'e ibadet ettiklerini iddia etmiyorlar mı? Bu adama ne oluyor ki, iki Rabba duâ ediyor?" Bunun üzerine yüce Allah şu âyeti indirdi: *"De ki: İster Allah deyin, ister Rahmân deyin..."* (İsrâ: 110) Çünkü ismin çokluğu onlarla isimlendirilenin çokluğunu gerektirmez.

«Onlar yapmakta olduklarının cezasına çarptırılacaklardır.» Onların başına gelen şeyin sizin başınıza gelmemesi için, ilhaddan kaçının. Çünkü onlara, ilhadlarının cezası mutlaka isâbet edecektir.

وَمِمَّنْ خَلَقْنَآ أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِۦ
يَعْدِلُونَ ﴿١٨١﴾ وَٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُم

مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٢﴾ وَأُمْلِي لَهُمْ ۚ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ﴿١٨٣﴾

181. Yarattıklarımızdan, dâima hak ile doğru yolu gösteren ve onunla âdil davranan bir ümmet vardır.

182. Âyetlerimizi yalanlayanları, hiç bilmeyecekleri yerden yavaş yavaş helâke yaklaştıracağız.

183. Onlara mühlet veririm. Çünkü Benim tuzağım çetindir.

181. «Yarattıklarımız»ın bazıların**«dan, dâima hak ile doğru yolu gösteren»** Hakkı konuşmak sûretiyle insanları doğruya ulaştıran ve onlara istikameti gösteren **«ve onunla»** yani hak ile **«âdil davranan»** aralarında geçen hükümlerde hak ile hükmeden ve zulme sapmayan **«bir ümmet»** yani bir çok millet ve kabile **«vardır.»**

Şüphesiz hak ehli neye kavuşmuşsa, kendi içlerinde doğru yolda ve adalet üzere olduktan sonra, insanlara da doğruyu göstermelerinden, halk arasında âdil davranmalarından dolayı kavuşmuşlardır.

Abdullah ibn Mübarek ticaretle uğraşır ve: "Beş kişi olmasaydı ticaretle uğraşmazdım. İki Süfyan, Fudayl, İbn-Semmâk ve İbn Uleyye" derdi. Bu vesileyle onları ziyaret ederdi. Aradan bir yıl geçtikten sonra ona, İbn Uleyye'nin kadı olduğu söylendi. Bunun üzerine onu, ziyaret etmekten vazgeçti. İbn Uleyye kendisine geldiğinde başını kaldırıp da bakmadı. Sonra İbn Mübarek şöyle bir şiir yazdı:

Ey ilmi kendisine tazı yapıp,
Fakirlerin mallarını avlanan!

Dini yok eden bir hileyle,
Dünya ve dünya menfaati için hileyi kullandın.

Delilere devâ olduktan sonra
Dünya yüzünden deli oldun.

Sultanların kapılarını terketme hususunda
İleri sürdüğün rivâyetler nerede?

Eğer "bunu söylemeye zorlandım" dersen,
Bu bâtıldır. İlmin eşeği çamura şimdi battı.

İsmail ibn Uleyye beyitleri okuyunca doğruca Harun Reşid'e gitti, kendisini kadılıktan affetmesini istedi, o da kabul etti.

182. Hakkın ölçüsü olan **«âyetlerimizi yalanlayanları, hiç bilmeyecekleri yerden»** cezâ ve azab mertebelerinin en sonuna ulaşması için **«yavaş yavaş helâke»** tehlike basamaklarına **«yaklaştıracağız.»** Onlar onu Allah'tan bir ikram zannedecekler. Böylece istidrac, aslında bir şeyi yukarıdan aşağıya nakletmektir. Kendilerine azab hükmü gerçekleşinceye kadar şımarıklıkları ve taşkınlığa dalmaları artacaktır.

183. «Onlara mühlet veririm.» Cezalarını erteler, hesaba çekme konusunda acele etmem. **«Çünkü Benim tuzağım»** yani önce mühlet verip sonra yakalamam **«çetindir.»** Çok şiddetlidir. Burada "tuzak" anlamına gelen *"keyd"*, görünüşte ihsan, ama gerçekte yalnızlık ve terkedilmişliği ifade eder. Buna "keyd" denilmesinin kendilerine isabet eden şeyin, bilmedikeri bir yerden gelmesi dolayısıyla olduğu da söylenmiştir. Ayrıca "keyd", gizlice yakalamak anlamına da gelir.

Sehl bu âyetin mânasında der ki: "Onlara bol nimetler verir, şükrünü unuttururuz. Nimete meyledip, onu verenden uzak kaldıkları zaman ansızın yakalanıverirler."

Şeyh der ki: "İstidrâc, Fitne korkusu olmaksızın ihsanın peşi peşine gelmesidir."

"Yüce Allah'ın dünyada âsilere mühlet vermesindeki hikmet nedir?" diye sorulursa, derim ki: Bunun hikmeti, Allah yanında af ve ihsanın, ansızın yakalama ve intikamdan daha sevimli olduğunu kulların görmesidir. Ayrıca bununla insanlar, O'nun şefkati, iyiliği, keremi ve rahmetinin gazabının önünde olduğunu göreceklerdir.

أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِم مِّن جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ

أَوَلَمْ يَنظُرُوا۟ فِى مَلَكُوتِ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ
ٱللَّهُ مِن شَىْءٍ وَأَنْ عَسَىٰٓ أَن يَكُونَ قَدِ ٱقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ ۖ فَبِأَىِّ حَدِيثٍ
بَعْدَهُۥ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٥﴾ مَن يُضْلِلِ ٱللَّهُ فَلَا هَادِىَ لَهُۥ وَيَذَرُهُمْ فِى
طُغْيَٰنِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٨٦﴾

184. Düşünmediler mi ki, arkadaşlarında delilikten hiçbir eser yoktur? O, sadece apaçık bir uyarıcıdır.

185. Göklerin ve yerin melekûtuna, Allah'ın yarattığı her hangi bir şeye ve ecellerinin yaklaşmış olabileceğine bakmadılar mı? O halde bundan sonra hangi söze inanacaklar?

186. Allah kimi saptırırsa, artık onun için yol gösteren yoktur. Ve onları azgınlıkları içinde şaşkın olarak bırakır.

184. «Düşünmediler mi ki, arkadaşlarında» yani Hz. Muhammed'de **«delilikten hiçbirşey yoktur?»** Buradaki soru hemzesi inkâr, taaccüb ve kınamak içindir. Ondan sonraki "vav" da mukadder olan bir şeye cümleyi atfetmek içindir. Buna göre mânâ şöyle olur: Onlar âyetlerimizi yalanladılar ve arkadaşlarında delilikten hiçbir şey olmadığını düşünmediler mi ki bu düşünceleri kendilerini Hz. Muhammed'in peygamberliğinin doğruluğuna götürsün ve ona iman etsinler. Burada Rasûlüllah (s.a.v.) ta delilikten hiçbir eser olmadığının belirtilmesi, inkârcıların alçakça iftiralarına karşı bir cevaptır. **«O,»** (s.a.v.) **«sadece apaçık bir uyarıcıdır.»**

185. «Göklerin ve yerin melekûtuna,» hükümranlığına; mülkün büyüklüğü ve kudretin kemali açısından göklerin ve yerin işaret ettiği şeye **«Allah'ın yarattığı»**, sayısını belirlemenin mümkün olmadığı cinslerden büyük küçük **«her hangi bir şeye ve ecellerinin yaklaşmış olabileceğine»** düşünce ve istidlâl gözüyle **«bakmadılar mı?»** Allah'ın yeri ve gökleri boşa yaratma-

dığını ve kullarını da başı boş bırakmadığını anlamak için bütün bunlara bakmadılar mı? Buradaki soru onların bütün bu sayılan şeylere ibret gözüyle bakmadıklarını gösterir. Buradaki *"melekût"*, büyüklük ve genişlikte benzeri olmayan mülk demektir. Varlıklardan herbiri, düşünce, ibret merkezi; yaratıcıya ve O'nun vahdâniyetine götüren delillerin bulunduğu yerdir. Nitekim şiirde şöyle denilmiştir:

Her şeyde bir delil vardır zâhir,
Ne şüphe elbette O birdir bir!

Buradaki *"ve ecellerinin yaklaşmış olabileceğine bakmadılar mı?"* ifadesinin anlamı şöyledir: Ecellerinin yaklaşmış olabileceği konusunda dikkat etmediler mi? Belki de çok yakında ölürler. Öyleyse hakkı istemek ölüm gelmeden ve azap inmeden önce kendilerini kurtaracak şeye yönelmek konusunda niçin acele etmiyorlar? Bu konularda neden böylesine hissiz davranıyorlar? **«O halde bundan»** yani Kur'an'dan **«sonra»**, ona inanmadıkları zaman **«hangi söze inanacaklar?»** Halbuki o, beyanda sondur. Ondan sonra inecek bir kitap ve gönderilecek bir peygamber yoktur.

186. «Allah kimi saptırırsa,» yani Allah kimi dalâlet içinde bırakırsa, hiç kimsenin onu imana eriştirmeye gücü yetmez ve **«artık onun için yol gösteren yoktur. Ve onları azgınlıkları»**, küfürlerinde ve haddi aşan davranışları **«içinde şaşkın»** ve müteredddid **«olarak bırakır.»**

Âyette, düşünmeye teşvik ve akıllı bir kimsenin, mûcizeleri bir tarafa, Peygamber (s.a.v.)'in ahlâkı ve yaşayışı hakkında, vehim, hayal ve taklit âfetlerinden uzak bir akılla düşündüğü takdirde onun doğruluğuna ve çağırdığı şeyin hak olduğuna, kendisinin ancak bu düşünce sebebiyle kurtulacağı hususuna işaret vardır. Nitekim Allahü Teâlâ cehennem ehlinin halini şöyle haber vermektedir: *"Ve: 'Eğer kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şimdi şu alevli cehennemin mahkûmları arasında olmazdık' derler."* (Mülk: 10)

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ ٱلسَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَىٰهَا ۖ

قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِندَ رَبِّى ۖ لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَآ إِلَّا هُوَ ۚ ثَقُلَتْ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ

وَالْأَرْضِ ۖ لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً ۗ يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا ۖ
قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٧﴾
قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ ۚ وَلَوْ كُنْتُ
أَعْلَمُ الْغَيْبَ لَاسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ ۚ إِنْ أَنَا
إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٨﴾

187. Sana kıyamet saatinden, onun ne zaman gelip çatacağından soruyorlar. De ki: "Onun ilmi ancak Rabbimin katındadır. Onun vaktini O'ndan başkası açıklayamaz. O, göklere de yere de ağır gelmiştir. O size ansızın gelecektir." Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: "Onun bilgisi ancak Allah'ın katındadır, ama insanların çoğu bilmezler."

188. De ki: "Ben, Allah'ın dilediğinden başka kendime herhangi bir fayda veya zarar verecek güce sahip değilim. Eğer ben gaybı bilseydim, elbette daha çok hayır elde ederdim ve bana hiçbir kötülük dokunmazdı. Ben sadece inanan bir kavim için bir uyarıcı ve müjdeciyim."

187. «Sana kıyamet saatinden, onun ne zaman gelip çatacağından soruyorlar.» Burada "kıyamet saati" anlamını verdiğimiz *"saat"* kelimesi, kıyametin kopuş vakti anlamında kullanılan bir isimdir. Kıyametin "saat" olarak ifade edilmesi, ansızın meydana gelmesinden, ya da onda vukubulacak hesabın kısa bir anda tamamlanıp sonuçlanmasındandır. "Saat"ın aslı, insanların kabirlerinden kalkma anıdır. Çokça kullanıldığı için, belirgin hale gelmiş ve izâfetten müstağni olmuştur. Âyette geçen *"eyyâne"* kelimesi zarf-ı zaman olup soru anlamı içermektedir.

Rivâyet edildiğine göre yahudilerden bir grup: "Ey Muhammed! Eğer

sen peygambersen, bize kıyametten haber ver?" dediler. Bu, Rasûlüllah (s.a.v.)'ı: Bir tür imtihan etmekti. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.

«De ki: 'Onun ilmi,» yani ne zaman gelip çatacağı konusundaki bilgi **«ancak Rabbimin katındadır.»** Özellikle onun bilgisini kendine ayırdı. Ne bir mukarreb meleğe, ne de bir gönderilen peygambere onu bildirmedi. **«Onun vaktini O'ndan başkası açıklayamaz.»** Yüce Allah, onun meydana gelme vaktini, ortaya çıkıncaya kadar devamlı olarak başkasından gizli tutar. Allah, mükelleflerin bütün vakitlerde tevbe ve ibâdete koşması için kıyametin ne zaman kopacağını insanlardan gizli tutmuştur. Çünkü, eğer kıyamet saati bilinmiş olsaydı, insanlar devamlı tedbirli olmazlar, ona karşı tedbirde kusur ederdi. Nitekim, Kadir gecesi de gizli tutulmuştur. Böylece mükellefin, bütün Ramazan ayı geeelerinde ibâdetle meşgul olması sağlanmıştır.

«O, göklere de yere de ağır gelmiştir.» Kıyametin kopması, gökteki meleklere ve yerdeki insan ve cinlere zor gelmiştir. Bu zorluğun, göklere ve yere ağır gelmesi, onun dehşet ve şiddetinden korktukları içindir. **«O size»** haberiniz yokken **«ansızın gelecektir.'»** Biri sürüsünü sularken, biri havuzunu tamir ederken, biri terazisini indirip kaldırırken, biri de ağzına lokmayı götürüp henüz ağzına koymadan kopacaktır. **«Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar.»** Yani senin durumunu kendi yanlarında onu çok iyi bilen birinin durumuna benzeterek sana soruyorlar. **«De ki: 'Onun bilgisi ancak Allah'ın katındadır.»** Bunun tekrarlanmasından amaç, bütün bilgileri Allah'a havâle etmek içindir. Bu durumda tekrar; pekiştirmek ve cehâletlerini göstermekten ibârettir. **«Ama insanların çoğu,»** onun ilminin Allah'a mahsus olduğunu **«bilmezler.'»** O bakımdan onu bazısı inkâr eder, bazısı da onu bilmenin peygamberliğin gereklerinden olduğunu iddiâ eder. Böylece o hususta soru sormayı senin peygamberliğini ayıplamaya bir vesile edinirler.

188. «De ki: 'Ben, Allah'ın dilediğinden», bir şeye sahip olup da beni ona muktedir ve güç yetirir kılmasından **«başka kendime herhangi bir fayda»** sağlayacak **«veya zarar verecek»** ve onu uzaklaştıracak **«güce sahip değilim.»** Kendisine nelerin fayda, nelerin zarar vereceğini bilemeyen kimse, kıyâmetin ne zaman kopacağını nasıl bilebilir? **«Eğer ben gaybı bilseydim, elbette daha çok hayır elde ederdim.»** Çokça mal ve menfaat edinmeye çalışırdım **«ve bana»** düşmanın tuzağı, fakirlik, zarar ve daha başka şeyler türünden **«hiçbir kötülük dokunmazdı. Ben sadece inanan bir kavim için bir uyarıcı ve müjdeciyim.'»** Ben sadece uyarma ve müjdeleme için gönderilmiş bir kulum. Benim durumum, dinî ve dünyevî ilimler açısından uyarma

ve müjdelemeyle alâkalıdır. Yoksa gayb üzerinde durmak değildir. Benim uyarıcı ve müjdeci olma özelliğim, inananlar için geçerlidir. Çünkü onlar müjdeden faydalandıkları gibi, uyarmadan da faydalanırlar.

Âyet, dünyanın müddetini bilme iddiâsında olan kimsenin sözünün bâtıl olduğuna işaret etmektedir. Bazıları dünyanın ömrünün yedi bin yıl olduğunu söylerler. Eğer öyle olsaydı, kıyametin kopma anı bilinirdi. Efendimiz (s.a.v.)'in şehâdet parmağı ile orta parmağına işaret ederek: *"Benim peygamberliğimle kıyametin kopması şu ikisi gibidir"* sözüne gelince, bunun manâsı vaktin yakınlığıdır, yoksa sınırlandırılması değildir. Nitekim yüce Allah'ın: *"Şüphesiz onun alâmetleri belirmiştir"* (Muhammed: 18) buyruğu da böyledir.

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن
نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا
تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيفًا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَت دَّعَوَا اللَّهَ
رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا لَّنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿١٨٩﴾
فَلَمَّا آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا فَتَعَالَى
اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٩٠﴾ أَيُشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْئًا وَهُمْ
يُخْلَقُونَ ﴿١٩١﴾ وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَا أَنفُسَهُمْ
يَنصُرُونَ ﴿١٩٢﴾ وَإِن تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَتَّبِعُوكُمْ ۚ
سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنتُمْ صَامِتُونَ ﴿١٩٣﴾

189. Sizi bir tek nefisden yaratan, gönlü ısınsın diye ondan da eşini yaratan O'dur. Eşini sarıp örtünce, eşi hafif bir yük yüklendi. Onu bir müddet taşıdı. Hâmileliği ağırlaşınca, Rableri Allah'a: "Andolsun, bize kusursuz bir çocuk verirsen muhakkak şükredenlerden olacağız" diye dua ettiler.

190. Fakat Allah onlara kusursuz bir çocuk verince, kendilerine verdiği bu çocuk hakkında Allah'a ortak koştular. Allah ise onların ortak koştuğu şeyden yücedir.

191. Kendileri yaratıldığı halde, hiçbir şeyi yaratamayan varlıkları (Allah'a) ortak mı koşuyorlar?

192. Halbuki putlar ne onlara bir yardım edebilirler, ne de kendilerine bir yardımları olur.

193. Doğru yolu göstermeleri için onlara dua etseniz, size icâbet etmezler. Onlara dua etseniz de sussanız da birdir.

189. Hiç bir şekilde başkasının rolü olmaksızın tek başına **«sizi»**n hepinizi **«bir tek nefisden»** yani Âdem'den **«yaratan, gönlü ısınsın diye ondan da»** yani o bir tek nefis cinsinden veya onun cesedinden de **«eşini»**, Havvâ'yı **«yaratan O'dur.»**

Bir diğer rivâyete göre yüce Allah Havvâ'yı Âdem (a.s.)'in kaburga kemiklerinin birinden yaratmıştır.

Birinci anlam daha uygundur. Çünkü gelecek gayeye ulaştıran cinsiyettir, cüz'iyyet değildir. **«Eşini sarıp örtünce,»** yani onunla birleşince, işin başlarında **«eşi hafif bir yük yüklendi.»** Yani hamile kaldı. Çünkü nutfe veya alâka halindeyken hâmilelik, daha sonraki merhalelere nisbetle kendisi için daha hafiftir. İnsanın karnındaki veya ağacın başındaki ağırlığa (yüke) "haml"; insanın veya hayvanın sırtındaki ağırlığa yani yüke de "hıml" denir. Âyette geçen *"teğaşşâ"* kelimesi örtmek anlamına olup burada cinsi münasebetten kinaye olarak kullanılmıştır. Çünkü erkek cinsî münasebet esnâsında kadının üstüne abanıp onu örter. **«Onu bir müddet taşıdı.»** Havva, oturup kalkarak, alıp bırakarak önceden olduğu gibi onunla bir müddet gitti geldi. Karnındaki çocuğun büyümesiyle **«hamileliği ağırlaşınca,»** duâ ancak kendisine has olan, her ikisinin işlerinin sahibi **«Rableri Allah'a: 'Andolsun, bize»** azası düzgün veya din konusunda **«kusursuz bir çocuk verirsen muhakkak»** bu yenilenen nimete karşı **«şükredenlerden olacağız' diye duâ ettiler.»**

190. «Fakat Allah onlara» yani Âdem ile Havvâ'nın müşrik çocuklarına eli ayağı düzgün **«kusursuz bir çocuk verince,»** bu anne ile baba **«kendilerine verdiği bu çocuk hakkında»** çocuklarını "Abdü'l-Uzzâ", "Abdümenâf" ve benzeri şeylerle isimlendirmekle **«Allah'a ortak koştular.»**

Daha açığı, Ebû's-Suud'un tesbitidir. O, *"Allah onlara kusursuz bir çocuk verince"* âyetinin tefsirinde şöyle demiştir: "Âdem ile Havvâ'nın asâleten ve nesilden nesile üreyen çocuk ve çocuğun çocuğundan istedikleri şeyi verince, çocuklarına verdiği çocuklar hakkında, Allah'a ortak koştular."

Bu sözde, muzafın hazfedilip muzafünileyhin onun yerine konması vardır. Yoksa Âdem ile Havvâ'nın şirke nisbet edilmesi gerekir. Onlarsa bundan ittifakla uzaktır. Adı geçen hazfe Allah Teâlâ'nın **«Allah ise onların ortak koştuğu şeyden yücedir»** âyetindeki çoğul sîgası işaret etmektedir. Yani, onların çocuklarını adı geçen şekilde isimlendirmelerinden yücedir. Eğer âyette Âdem ile Havvâ kasdedilseydi tesniye (ikil) kipi kullanılırdı.

191. «Kendileri yaratıldığı» yaratılmış birer varlık oldukları **«halde hiçbir şeyi yaratamayan varlıkları»** yani putları **«(Allah'a) ortak mı koşuyorlar?»**

192. «Halbuki putlar» gerek bir menfaat sağlama, gerekse bir zararı uzaklaştırma bakımından **«ne onlara»** yani, zor durumda kaldıklarından kendilerine tapanlara her hangi **«bir yardım edebilirler, ne de kendilerine bir yardımları olur»** ki, başlarına gelen herhangi bir durumda kendilerini savunsunlar. Nitekim birisi o putları kırmak veya pislik bulaştırmak istese, kendilerini savunamazlar. Kaldı ki, putların ağızlarına yiyecek ve süt bulaştırırlar ve sinekler onların üzerine toplanırdı da, putlar yine de onları kendilerinden uzaklaştıramazdı.

193. Ey müşrikler! **«Doğru yolu göstermeleri için onlara»** yani putlara **«dua etseniz, size icâbet etmezler.»** Bu yüzden istediğiniz şeyi elde edemezsiniz. Onlar, Allah'ın icâbet ettiği gibi, sizin duâlarınıza icabet etmezler. Çünkü ey müşrikler, **«onlara duâ etseniz de»** etmeyip **«sussanız da sizin için birdir.»** Yani, onları çağırmakla susup hiç sesinizi çıkarmamanız arasında bir fark yoktur. Çünkü her iki durumda da, cansız oldukları için onlarda bir değişiklik veya etkilenme söz konusu olmaz.

إِنَّ الَّذِينَ
تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَالُكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ
إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٩٤﴾ أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ
أَيْدٍ يَبْطِشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ آذَانٌ
يَسْمَعُونَ بِهَا قُلِ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُونِ فَلَا تُنظِرُونِ
﴿١٩٥﴾ إِنَّ وَلِيِّيَ اللَّهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ
﴿١٩٦﴾ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ
وَلَا أَنفُسَهُمْ يَنصُرُونَ ﴿١٩٧﴾ وَإِن تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَسْمَعُوا
وَتَرَاهُمْ يَنظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٩٨﴾

194. Allah'tan başka taptıklarınız da sizler gibi kullardır. Eğer doğru iseniz, onları çağırın da size cevap versinler bakalım.

195. Onların yürüyecek ayakları mı var, yoksa tutacak elleri mi var, yahut görecekleri gözleri mi var, ya da işitecekleri kulakları mı var? De ki: "Ortaklarınızı çağırın, sonra bana istediğiniz tuzağı kurun ve bana göz bile açtırmayın!"

196. Şüphesiz ki, benim velîm, Kitab'ı indiren Allah'tır. Ve O, bütün sâlih kullarına sahip çıkar.

197. Ondan başka taptıklarınız ise, ne size yardıma güçleri

yeter, ne de kendilerine yardım edebilirler.

198. Doğru yolu göstermeleri için onlara dua etseniz işitmezler. Onların sana baktıklarını sanırsın. Oysa onlar görmezler.

194. Ey kâfirler! **«Allah'tan başka taptıklarınız da»** putlar ve kendilerini tanrı diye isimlendirdikleriniz de **«sizler gibi kullardır.»** Allah'ın kulu, O'nun emrine amâde, fayda ve zarar vermekten âciz olmaları açısından size benzerler. Burada putlar da *"kullar"* olarak isimlendirilmiştir. Çünkü müşrikler onları insan sûretinde tasvir ediyorlardı. Onların ilâhlığı konusundaki iddianızda ve sizin âciz kaldığınız şeylere onların gücünün yettiği şeklindeki zanınız da **«eğer doğru iseniz»**, bir faydayı elde etme ve zararı uzaklaştırma için **«onları çağırın da size cevap versinler bakalım.»**

195. «Onların» yani, putların **«yürüyecek ayakları mı var»** ki size icabet etmeleri mümkün olsun? Ayakların zaten yürüme organları olduğu halde *"yürüyecek ayakları"* şeklinde belirtilmesi, ayakların ayak olabilmesi için yürüme özelliğine sahip olması gerektiğini bildirmek içindir. Dolayısıyla o putların, ayakları olsa bile, bunlar kesinlikle yürümeye yaramazlar.

«Yoksa tutacak» ve istediklerini alacak **«elleri mi var, yahut görecekleri gözleri mi var, ya da işitecekleri kulakları mı var?»** Burada *"tutacak eller"*, *"yürüyecek ayaklar"*dan sonraya alınmıştır. Çünkü "yürümek", yürüyenin kendisiyle ilgili bir fiil olduğu halde, "tutmak" aynı zamanda başkasını da ilgilendiren bir fiildir. Aynı zamanda bu "tutmak" fiili de "görmek" fiilinden önceye alınmıştır. Bu da, ellerle ayaklar arasındaki karşılaştırmaya uygun olması içindir. "Gözler"in "kulaklar"a takdimi ise, gözlerin kulaklardan daha meşhur ve sanat bakımından daha açık olmasındandır.

Sonra kâfirler ilâhlarıyla Efendimiz (s.a.v.)'i şöyle diyerek korkutmaya çalışıyorlardı: "Bazı ilâhlarımızın sana kötülük yapmasından korkuyoruz." Bunun üzerine yüce Allah şöyle buyurdu: **«De ki:»** Ey müşrikler! **«'Ortaklarınızı çağırın,»** bana düşmanlıkta onlardan yardım isteyin, **«sonra bana istediğiniz tuzağı kurun»** siz ve ortaklarınız gücünüz yettiğince tuzak kurun ve zarar vermeye çalışın **«ve»** elinizden geliyorsa **«bana göz bile açtırmayın!'»** Bir an bile mühlet vermeyin. Çünkü ben, Allah'ın yardım ve korumasına olan bağlılığımdan dolayı size aldırış etmem.

196. «Şüphesiz ki, benim velîm» benim yardım ve korumamı üstlenen **«kitabı»** yani Kur'an **«indiren»**, onu bana vahyetme ikramında bulunan **«Allah'tır. Ve»** aynı zamanda **«O, bütün sâlih kullarına»**, peygamberleri şöyle dursun kulları içindeki salih amel işleyen kimselere **«sahip çıkar.»** Onları yalnız başlarına ve yardımsız bırakmaz.

197. Ey putlara tapanlar! **«O'ndan»**, yani Allah'tan **«başka taptıklarınız ise»** herhangi bir hususta **«ne size yardıma güçleri yeter, ne de»** başlarına bir musibet geldiği zaman **«kendilerine yardım edebilirler.»** Daha önce geçen *"Allah'tan başka taptıklarınız"* (A'raf: 194) âyeti, puta tapanları kınamak içindi. Burada geçen *"O'ndan başka taptıklarınız"* ifadesi ise, onlara aldırış etmemek gerektiğini belirtmek için zikredilmiştir. Dolayısıyla herhangi bir tekrar sözkonusu değildir.

198. «Doğru yolu göstermeleri için onlara» yani putlara, **«dûa etseniz»**, sizi tuzak ve benzeri şeylerden kurtarmalarını isteseniz yardım ve imdat bir tarafa, çağrınızı bile **«işitmezler.»** Ey gözüyle gören! **«Onların»** yani putların **«sana baktıklarını»**, sana bakar gibi olduklarını **«sanırsın.»** Çünkü onlar putlarına parıl parıl, ışık veren değerli taşlardan gözler yapmışlardır. Öyle ki gözlerini oraya buraya çevirerek bir şeye bakar gibi yapmışlardır. **«Oysa onlar görmezler.»** Onların görmeye güç yetirdiklerini düşünmek imkansızdır. Bu, işitmekten âciz olduklarını açıkladıktan sonra görmekten de âciz olduklarını belirtmektir. Bu âyetin anlamıyla ilgili olarak şöyle de denmiştir: "Ey Muhammed! Müşriklerin sana gözleriyle baktıklarını görürsün. Halbuki onlar, basiretleriyle seni, bulunduğun hal üzerinde göremezler. Tevhid'e ve risaletin doğruluğuna inanmadıkça, seni gerçek anlamda tanıyamazlar."

Rivâyete göre Sultan Mahmut Gazi, ziyaret için Hasan el-Harkanî'nin yanına girer, bir müddet oturduktan sonra: "Ey şeyh! Ebû Yezid el-Bestâmî hakkında ne dersin?" diye sorar. Şeyh der ki: "O öyle bir kişidir ki, onu gören hidâyete erer, gizlenmeyecek bir saâdete ulaşır." Bunun üzerine Sultan Mahmud şöyle der: "Bu nasıl olur? Halbuki Ebû Cehil Rasûlüllah (s.a.v.)'ı gördü ama, saâdete ulaşmadığı gibi şekavetten de kurtulamadı." Bunun üzerine Şeyh şöyle der: "Şüphesiz ki Ebû Cehil Rasûlüllah (s.a.v.)'ı görmedi. O sâdece Muhammed b. Abdullah'ı, Ebû Tâlib'in yetimini gördü. Eğer Resûlüllah (s.a.v.)'ı görseydi, elbette şekavetten çıkıp, saâdete girerdi." Sonra şeyh şöyle devam etti: "Bunu doğrulayan şey Allah'ın şu kelâmıdır: *"Onların sana baktıklarını sanırsın. Oysa onlar görmezler."*

Sonra rü'yet (görme) uyanıklık ve uyku içinde olanı içine alır. Gerçek rüya, uykuda bir melek tarafından gösterilendir. Çünkü yüce Allah hikmet ve ibretli sözlerle bilinen bir meleği rüyaya vekil kılmıştır. Allah onu, Âdemoğlunun kıssalarına muttali kılmıştır. O, her kıssa için bir örnek ortaya koyar. Kişi uyuduğu zaman, hikmet tarzında o şeyler kendisine gösterilir. Bu onun için bir müjdeci, ya da korkutucu veya insanların yaptıkları işleri bilerek yapmaları için bir azarlama olur.

Şunu da bil ki, şeytan ne rüyada ne de uyanık iken peygamberlerin şeklinde görünemezler. Hakkın batıla karışmaması için bütün peygamberler bundan korunmuştur.

خُذِ الْعَفْوَ
وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴿١٩٩﴾ وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ
الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ ۚ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠٠﴾
إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا
فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ ﴿٢٠١﴾ وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ
لَا يُقْصِرُونَ ﴿٢٠٢﴾

199. Sen affı tut, iyiliği emret ve câhillerden yüz çevir.

200. Eğer şeytandan bir kötü düşünce seni dürtüklerse, hemen Allah'a sığın. Çünkü O, işitendir, bilendir.

201. Takvâya erenler, şeytan tarafından bir vesveseye uğrayınca (Allah'ı) hatırlayıp, hemen gerçeği görürler.

202. Şeytanların dostlarına gelince, şeytanlar onları, azgınlığa sürüklerler. Sonra da yakalarını bırakmazlar.

199. Ey Muhammed! **«Sen affı»** kolaylık yolunu **«tut.»**

Rivâyet edildiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) Cebrâil'e: *"Af nedir?"* diye sormuş, o da: "Bilmiyorum! İzzet sahibi Rabbime sorayım" demiş sonra dönerek: "Ey Muhammed! Şüphesiz Rabbin, sana vermiyene vermeni, seninle ilişkiyi keseni ziyaret etmeni ve sana zulmedeni affetmeni emretti" demiştir.

Said ibn Hişâm der ki: "Âişe (r.a.)'nin yanına girdim ve ona Rasûlüllah (s.a.v.)'ın ahlâkından sordum. Bana: 'Sen Kur'an okumaz mısın?' diye sordu. Ben: 'Evet okurum' dedim. Bunun üzerine: 'Rasûlüllah (s.a.v.)'ın ahlâkı Kur'an idi.' dedi."

Yüce Allah elçisi Muhammed (s.a.v.)'i Kur'an'daki : *"Sen affı tut, iyiliği emret ve câhillerden yüzçevir"*, *"...Başına gelenlere sabret. Doğrusu bunlar, azmedilmeğe değer işlerdir."* (Lokman: 17), *"Yine de sen onları affet ve aldırış etme"* (Mâide: 13) ve daha bunlar gibi, O'nun güzel ahlâkına işaret eden âyetlerle edeplendirmiştir.

«İyiliği» güzel görülen fiilleri **«emret.»** Çünkü bu fiiller, insanlar tarafından kolaylıkla kabul görür. Meselâ: Allah korkusu, yakınları ziyâret, dili yalandan, gözü haramlardan koruma ve azâları günahlardan alıkoyma gibi.

«Ve câhillerden yüz çevir.» Ahmakların ahmaklıklarına mukabele etme, onlara sabret ve onlardan seni üzen şeye aldırma. Nitekim bazı cahiller, teşvik ve korkutma durumunda sefahet ve ezâya, gülmeye ve alay etmeye koyulurlar. Bu sebeple yüce Allah, âyetin sonunda Habib'ine, ezâya katlanmayı ve kendisine cefâ verene karşı sabırlı olmayı emretmiştir. Bundan açıkça anlaşıldığına göre âyet, güzel ahlâkı ihtiva etmektedir. Rasûlüllah (s.a.v.), çirkin iş yapmaz, çirkin söz söylemez, sokaklarda bağırıp çağırmaz, kötülüğe karşı kötülükle karşılık vermez, ancak affederdi.

200. «Eğer şeytandan bir kötü düşünce seni dürtüklerse...» Burada şeytanın verdiği vesvese ve onları günah işlemek üzere kandırması, sürücünün sürdüğü şeyi dürtüklemesine benzetilmiştir. Dolayısıyla şeytan, kötü düşüncelere doğru seni şiddetle iterse, onun şerrinden **«hemen Allah'a sığın»** ve O'na sımsıkı sarıl. **«Çünkü O,»** yani yüce Allah, sözle kendisine sığındığını **«işitendir,»** sözlü ve söz dışında kalben kendisine yakarışını **«bilendir.»** Dolayısıyla seni şeytanın şerrinden korur.

Âlimler kasdedilen şeytan mı yoksa yalnız karîn (devamlı beraberinde olan şeytan) mi olduğu hususunda ihtilâfa düştüler. Anlaşılan o ki, Rasûlüllah

(s.a.v.) hakkında onun iblis olduğudur, çünkü O'nun karîni müslüman olmuştur. O bakımdan ondan değil, başkasından sığınmıştır. Bunun iblis veya askerlerinin en büyüğü olduğu ortaya çıkıyor. Çünkü hâdiste şöyle rivâyet edilmiştir: *"İblisin tahtı yeşil deniz üzerinde olup askerleri de onun etrafındadır. Ona en yakın olanlar, en güçlüleridir. Onlardan her birine ne yaptığını ve (nasıl) kandırdığını sorar. O ancak büyük işler peşinde koşar."* (38)

Gerçek şu ki, İblis'in yanında Rasûlullah (s.a.v.)'ın durumu çok önemlidir. O bakımdan onunla, neslinden hiçbirisine bırakmadan, bizzat kendisi uğraşır. Nitekim hadiste şöyle buyurulur: *"Şüphesiz Allah'ın düşmanı İblis, yüzüme koymak için ateşten bir kıvılcım getirdi. Bunun üzerine üç defa: 'Senden Allah'a sığınırım' dedim. Sonra üç defa: 'Seni Allah'ın tam lânetiyle lânetlerim' dedim. Fakat geri çekilmedi. Sonra onu yakalamak istedim. Vallahi kardeşimiz Süleyman'ın duâsı olmasaydı, onu bağlardım da Medine ahâlisinin çocukları onunla oynarlardı."* (39)

Bazı âlimlere göre: *"Eğer şeytandan bir kötü düşünce seni dürtüklerse..."* âyetindeki hitap, her ne kadar peygamber (s.a.v.)'e olsa da, kasdedilen ümmetidir. İstiâzenin teşriî de onlar içindir.

Bil ki, Allah'tan başkası için öfkelenme, şeytanın fitlerindendir. Ancak o, istiaze ile yatışır.

Rivayete göre adamın biri kardeşiyle atışır, öfkeden yüzü kıpkırmızı olur ve avurtları şişer. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Ben öyle bir söz biliyorum ki, onu söylediğinde öfkesi kalmaz. Eğer Şeytandan Allah'a sığınırım dese, öfkesi gider."* (40) Hadîs'te şöyle buyurulur: *"Öfke, şeytandandır. Şeytan da ateştendir. Ateş ise su ile söndürülür. Sizden biriniz öfkelendiği zaman hemen bir abdest alsın."* (41)

38- Burada hadis, mânâ olarak zikredilmiştir. Müslimdeki lâfzı şöyledir:*"Şüphesiz iblis'in tahtı deniz üzerindedir. İnsanların aklını çelmek için askerlerini gönderir. Onlardan kendi katında en değerlisi, en çok fitne yapanıdır. Onlardan biri gelir ve der ki: "Ben şöyle şöyle yaptım". O da: "Hiç bir şey yapmadın" der. Sonra bir başkası gelir ve şöyle der: "Adamın karısı ile arasını ayırıncaya kadar onu bırakmadım". Onu hemen yakınına alır, kucaklar ve der ki: Evet, sen".*

39- Müslim, *Mesâcid*, 542; Nesâi, *Sehv*, 3/13.

40- Buharî *Edeb*'de, Müslim *Birr*'de ve ayrıca Ebû Davud 4781 nolu hadiste rivâyet etmişlerdir.

41- Ebû Dâvud, *Edep*, 4784; Ahmet b. Hanbel, Müsned'de, 4/226 rivâyet etmişlerdir. Hadîs, hasen'dir.

201. «**Takvaya erenler,**» yani kendilerine zarar veren şeyden korunma sıfatıyla süslenenler «**şeytan tarafından**» en ufak «**bir vesveseye uğrayınca (Allah'ı)**», O'nun emir ve yasaklarını «**hatırlayıp,**» yahut O'na sığınıp ve O'na tevekkül edip, bu hatırlama sebebiyle «**hemen gerçeği**», hata ettikleri noktaları ve şeytanın tuzaklarını «**görürler.**» Dolayısıyla onlardan sakınırlar ve o hususlarda şeytana uymazlar.

Âyette geçen *"tâif"* kelimesi ism-i fâil olup ya, bir şeyin etrafında dönüp dolaştı, anlamındaki "tâfe - yetûfü" fiilinden türemiştir. Buna göre sanki vesvese onun etrafında dönüp dolaşır. Ya da insanın başına bir şey gelmek, arız olmak anlamındaki "tâfe - yetîfü" fiilinden türemiştir.

202. Azgınlığa dalmış, kendilerini zararlardan korumaktan yüz çeviren «**şeytanların dostlarına gelince, şeytanlar onları azgınlığa sürüklerler.**» Yani azgınlığı süslü göstererek onlara bu konuda yardımcı olurlar ve onları azgınlığa sevkederler. «**Sonra da yakalarını bırakmazlar.**» Onları doğru yoldan saptırma konusunda sürekli olarak çalışırlar. Akıllı kimseye düşen, azgınlardan ve şeytanın vesvesesinden uzak kalmaktır.

Bilinmelidir ki, insanın içinde beliren şey iki kısımdır. Birisi, meleğin koymasıyla, diğeri ise şeytanın koymasıyla olur. Fark şudur: Hayra sebeb olan, ondan sonra hakka tam yönelmeyi ve ibâdete teşvik eden, büyük bir lezzeti meydana getiren her şey melekî, bunun tersi de şeytânîdir.

وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِم بِـَٔايَةٍ قَالُوا۟ لَوْلَا ٱجْتَبَيْتَهَا ۚ
قُلْ إِنَّمَآ أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰٓ إِلَىَّ مِن رَّبِّى ۚ هَٰذَا بَصَآئِرُ مِن رَّبِّكُمْ
وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠٣﴾ وَإِذَا قُرِئَ ٱلْقُرْءَانُ
فَٱسْتَمِعُوا۟ لَهُۥ وَأَنصِتُوا۟ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾ وَٱذْكُر رَّبَّكَ

فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ
وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ ﴿٢٠٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ
لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ ﴿٢٠٦﴾

203. Onlara bir âyet getirmediğin zaman: "(Ötekiler gibi) onu da derleyip toplasaydın ya" derler. De ki: "Ben ancak Rabbimden bana vahyolunana uyarım. Bu, Rabbinizden gelen basiretlerdir ve inanan bir kavim için hidâyet ve rahmettir."

204. Kur'an okunduğu zaman, onu dinleyin ve susun ki size merhamet edilsin.

205. Rabbini, içinden, yalvararak ve O'ndan korkarak, yüksek olmayan bir sesle sabah ve akşam an. Gafillerden olma.

206. Kuşkusuz Rabbinin katındakiler O'na kulluk etmekten asla kibirlenmezler. O'nu tesbih eder ve yalnız O'na secde ederler.

203. «Onlara» yani, Mekkelilere Kur'an'dan **«bir âyet»** veya ölmüş olan falan kişiyi bizim için dirilt de bize konuşsun ve dâvet ettiğin şey hususunda seni tasdik etsin gibi ileri sürdükleri şeyleden istedikleri bir âyeti yani mûcizeyi **«getirmediğin zaman: '(Ötekiler gibi) onu da derleyip toplasaydın ya' derler.»** Onlar Kur'an'ın Rasûlüllah (s.a.v.) tarafından uydurulduğunu ileri sürdükleri için: "Kur'an'dan, okuduğun diğer şeyler gibi, uydurarak o âyetleri de kendi tarafında toplasaydın ya!" derler.

Onlara cevap olarak **«de ki: 'Ben ancak Rabbimden bana vahyolunana uyarım.»** Âyetleri uyduran ve hazırlayıp ileri süren ben değilim. **«Bu»** Kur'an âyetleri, **«Rabbinizden gelen basîretlerdir.»** Gönül gözlerini açan nurlardır ki, hak onlarla görülür, doğru onlarla idrak edilir **«ve inanan bir kavim için hidâyet ve rahmettir.'»** Çünkü onun nurundan istifade edenler ve onun tesirinde faydalananlar ancak onlardır.

204. Şânının yüceliği zikredilen **«Kur'an okunduğu zaman, onu»** kabul kulağı ve içindekiyle amel etmek üzere **«dinleyin.»** Çünkü onun durumu, mutlak kulak vermeyi gerektirir. "Müstemi'" ile "sâmi'" arasında fark vardır. Müstemi' dinlemeye niyet eden, ona kulak veren; "sâmi'" ise, dinlemeye niyet etmeksizin kulağına ses gelen kimsedir. **«Ve susun»** yani okunurken konuşup gürültü yapmayın, dinlemeyi tamamlamak onu tâzim etmek için bitinceye kadar buna riâyet edin **«ki size merhamet edilsin.»** Böylece onun en son semerelerinden olan rahmete nail olasınız. "İnsat" ile "sükût" arasında fark vardır. İnsat, kulak vererek susup dinlemek demektir. Sükût ise kulak vermek ve düşünmek olmaksızın susmaktır.

İbn Abbâs (r.a.) der ki: "Bu âyet nâzil olmadan önce Müslümanlar namazda konuşuyorlar, ihtiyaçlarını söylüyorlardı. Birisi namaz kılmakta olan cemaate gelip kaç rekât kıldıklarını, ne kadar kaldığını soruyordu. Onlar da buna cevap veriyorlardı. Bunun üzerine yüce Allah bu âyeti indirdi ve onlara, namazın en büyük rükünlerinden olduğu için namaz esnâsında okunan Kur'an'ı dinlemelerini emretti.

İmam Ebû Hanife bu âyeti, imama uyanın susmasının vâcib ve imamın kıraatının imama tabi olanın kıraatı olduğuna delil göstermiştir. İmam ister gizli okusun ister âşikar, cemaattekiler imamın arkasında okumaz. Çünkü yüce Allah ona iki şeyi vâcib kılmıştır: Dinleme ve susma. Dinleme fevt olduğu zaman, susma vâcib olarak kalır.

Ashab, Peygamber (s.a.v.)'in arkasında namaz kılarlarken Kur'an okuyorlardı. Âyet özellikle namaz hakkında nâzil olmuştur. Ebû Hanife cemâatten kıraatı iskat etmiş, hatta, Câmiul-Ezher'de görüldüğü gibi imamın şaşırmasını önlemek için, imama şefkatinden dolayı imama uyanı kıraattan men etmiştir.

Ali (r.a.) der ki: "İmamın arkasında okuyan kimse fıtrata, yani sünnete uymamış olur."

Rivâyet edildiğine göre, ehl–i sünnetten bir cemaat, imamın arkasında kıraat hususunda tartışmak, kendisini susturmak ve yaptığı işin çirkin olduğunu belirtmek için Ebû Hanife'ye gelirler. Ebû Hanife onlara: "Münazara için hepiniz birden gelmeyin. Tartışmayı içinizden en iyi bilen birisine havâle edin de onunla konuşalım" der. Onlar da birisine işaret ederler. Bunun üzerine Ebû Hanife: "En iyi bileniniz bu mu?" diye sorar ve onlardan "evet" cevabını alır. Sonra "Öyleyse onunla münazara sizinle münazaradır" dedi. Onlar buna da

"evet" derler. Bunun üzerine: "Bunu nasıl kabul edersiniz?" diye sorar. Onlar da: "Çünkü biz, onun imamlığına razı olduk. Onun sözü bizim sözümüzdür" derler. Ebû Hanife der ki: "Biz namazda imamı seçtiğimiz zaman, onun kıraatı bizim kıraatımızdır ve o bizi temsil eder." Bunun üzerine tartışmak için gelenler onu tastik ederler.

Fakihler derler ki: "Kıraattan maksat, tedebbür, tefekkür ve onunla amel etmektir. Bu da ancak dinlemek ve susmakla mümkün olur. İmama uyan kimseye gerekli olan da budur. O tıpkı cuma günündeki hutbe gibidir ki, hutbe, hatırlatma ve öğüt için meşrû kılınmıştır. Ondan faydalanmak için dinlemek gereklidir. Yoksa herkesin kendisi için hutbe okuması söz konusu değildir. Namazın diğer rükünleri böyle değildir. Çünkü diğer rükünler huşu için meşrû kılınmıştır. Huşu da ancak imamla beraber secde ve rükû etmekle hasıl olur."

Bil ki, âyetin zâhiri, namaz içinde ve namaz dışında Kur'an okunduğunda dinlemenin ve susmanın vücubunu gerektirir. Ulemânın çoğunluğu, namaz dışında dinlemenin müstehab olduğu görüşündedir.

Haddâdî der ki: "Topluluğun, namazın dışında Kur'an okuyan herkesin okumasını dinlemesi, susması gerekmez."

Bazıları, dinleme ve susmaya riâyet edilmeyeceğinden dolayı, Kur'an'ın topluca okunmasını kerih görmüşlerdir. Bir sakınca olmadığı da söylenmiştir.

Kunye'de der ki: "Kur'an hatmi esnâsında İhlâsı âşikâr okumak üzere toplanmalarında sakınca yoktur. Ancak birisinin okuyup diğerlerinin dinlemesi daha iyidir."

205. Ey Muhammed! **«Rabbini, içinden...»** zikret. Bu gizli sözle zikirdir. Çünkü gizleme, ihlâsa daha uygun, icâbete daha yakındır. Bu zikir, kıraat ve duâ gibi bütün zikirleri içine alır. Sadece tehlil, tesbih, tekbir ve duâya münhasır değildir. Her hangi bir amelde Allah'a itaat eden herkes zikir ehlidir. Zikir gafleti defetmek için yapılır. Bu sebeple cennette zikir yoktur. Çünkü orası gaflet yeri değil, huzur yeridir.

«Yalvararak» yani tevazu ve mahviyet içinde, boyun eğerek... *"Yalvararak"* kelimesinin tefsirinde bazı ârifler derler ki: Namaz, hareketlerin; oruç, sekenâtın en üstünüdür. İbâdetlerin şekillerindeki yalvarma ise, dönüp duran feleklerin düğümlediği şeyi çözer.

Senin cömertliğinden, lütuf ve ihsanından umduğum ve istediğim şeyi Elde etmemi istemeseydin, bana istemeyi öğretmezdin.

«Ve O'ndan korkarak» İbnü'ş-Şeyh der ki: "Bu korku amellerdeki herhangi bir noksanlıktan dolayı korkmayı son nefesindeki durumundan dolayı korkmayı içine alır. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *'Kalem, kıyamete kadar olacak şeyler hakkında kurumuştur.'"* [42]

«Yüksek olmayan bir sesle» yani hafif bir şekilde. Çünkü bu güzel düşünmeye daha yakındır. Ayrıca Rasûlüllah (s.a.v.) Hz. Ömer (r.a.)'in yüksek sesle okuduğunu görünce, ona sebebini sordu. O da: "Uykudakini uyarıyor, şeytanı kovuyorum" deyince, Rasûlüllah (s.a.v.): *"Sesini azıcık kıs"* buyurdu. Sonra Ebû Bekr (r.a.)'e geldi, kısık sesle okuduğunu gördü ve ona sebebini sordu. O da şöyle dedi: "Münâcât ettiğime duyurdum". Bunun üzerine Aleyhissalatü vesselâm: *"Sesini azıcık yükselt"* buyurdu.

Nevevî, açık zikrin müstehablığı konusunda varid olan hadislerle gizlisinin müstehablığı konusunda varid olan hadislerin arasını şöyle birleştirdi: "Riyadan korkulan, namaz kılan yahut uyuyanların rahatsız olacağı yerde gizli yapmak; bunun dışında açık yapmak daha üstündür. Çünkü açık zikirde amel daha çoktur ve faydası da dinleyenlere sirâyet eder. Aynı zamanda zikredenin kalbini uyarır, himmetini düşünce etrafında toplar, kulağını ona çevirtir, uykuyu kovar ve zindeliğini artırır. "

Kısacası hayırlılarca ihtiyar edilen namaz ve benzeri şeyde yüksek sesle tekbir getirmekte aşırı gitmek mekruhtur. Ortası, riyadan uzak yalvarış, tevâzu ve mahviyetle beraber açıkla gizlilik arasıdır. Bu ulemânın ittifakıyla câizdir, mekruh değildir. *Envar'ul-Meşarik*'ta da böyledir.

Keşşaf'ın şârihinden nakledildiğine göre, mürşid şeyh, kalbine yerleşen düşünceleri söküp atması için mübtediye sesini yükseltmesini emredebilir.

«Sabah ve akşam» yani O'nu bu iki vakitte **«an.»** Âyette "sabah" anlamına gelen *"el-gudüvv"*, "ğudve"nin çoğuludur ve sabah namazıyla güneş doğması arasıdır. "Akşam" anlamını verdiğimiz *"el-Âsâl"* ise "asîl"in çoğuludur ve ikindi sonrasında akşama kadar olan vakittir. Özellikle bu iki vakit zikredilmiştir. Çünkü bu iki vakitte dünyanın durumları hayret verici bir şekilde

42- Bu hadis Tirmizî'de rivâyet edilen bir hadisin parçasıdır. Oradaki lâfız *"Kalem, Allah Teâlâ'nın ilmi hususunda kurumuştur"* şeklindedir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 10/119.

değişir. Bu da, söz konusu durumlarda etkili olan, apaçık hikmet ve kahredici kudretle mevsuf yüce Allah'a işaret eder. Bu değişiklikleri müşâhede eden herkesin, bu değişiklikte etkili olanı, yalvarış ve yakarışla anması, durumunu daha kötüye çevirmekten korkması gerekir.

Ayrıca, "ğudüvv" ve "âsâl"ın gece ve gündüzden ibaret olduğu, günün bu iki tarafı zikredilerek bütününün kasdedildiği de söylenmiştir. Yüce Allah'ın bu iki vakitte anılması, mümkün olduğu kadar ona devam etmek anlamını pekiştirir. Allah'ı anmak konusunda **«gafillerden olma.»**

Evvelâ, diliyle söylediği zikirlerin mânâsını kendi içinde hazır bulundurur şekilde Rabbını zikretmesini emretmiştir. Çünkü Allah'ı içinde anmasından murâd, zikirlerden söylediği şeyin mânâlarını bilerek O'nu anmasıdır.

Sonra *"Gafillerden olma"* sözüyle bunu takip etmiştir. Bu da, insan kalbinin Allah'ın azamet ve kibriyasından gafil olmaması gerektiğine işaret etmesi içindir.

206. «Kuşkusuz Rabbinin katındakiler» yani, şeref ve derece itibariyle O'na yakını olan mukarreb melekler -yoksa buradaki yakınlık mekan ve mesâfe itibariyle değildir.- **«O'na kulluk etmekten asla kibirlenmezler.»** Emrolundukları şekilde ona ibâdeti yerine getirirler. **«O'nu tesbih»** yani, Cenab-ı Kibriyâsına lâyık olmayan her şeyden tenzih **«eder ve yalnız O'na secde ederler.»** O'na kullukta büyük bir dikkat gösterir ve boyun eğerler. O'na hiçbir şeyi ortak koşmazlar. Bu, üstü kapalı olarak diğer mükelleflere de söylenen sözdür. Onun için bu âyetin kıraatı anında secde meşrû kılınmıştır.

Şüphesiz ki secde, mahviyet ve tevâzuun son sınırıdır. O ancak bir yerde noksanı telâfi etmek için meşrû kılınmıştır. Sehv secdesi gibi. Bir yerde de kâfirlere muhâlefet, Müslümanlara da muvafakat için meşrû kılınmıştır.

Zarûret olmadan secdeyi ertelemek mekruhtur. Rasûlüllah (s.a.v.) tilâvet secdesi konusunda şöyle derdi: *"Yüzüm, kendisini yaratana, ona en güzel şekli verene, güç ve kudretiyle onda işitme ve görme duyuları açan zât'a secde etti. Yaratıcıların en güzeli Allah ne yücedir."* Ayrıca buna ek olarak şöyle derdi: *"Allahım! Secdem sebebiyle katında bana sevap yaz, onun sebebiyle benden günah yükünü kaldır, onu benim için kendi katında azık yap, kulun Davud'dan kabul ettiğin gibi, onu benden kabul et".*

İnsan, namazdayken, sadece secdesi içinde iblisten korunmuş olur. Çün-

kü o anda şeytan, isyan ve günahını hatırlar ve seni bırakarak kendisiyle meşgul olur. Onun içindir ki, Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: *"Âdemoğlu secde âyeti okur ve secde ederse, şeytan ağlayarak ayrılır ve: 'Yazık bana, insanoğlu secdeyle emredildi ve secde etti. Bunun karşılığında da ona cennet var. Ben de secdeyle emrolundum, ama itiraz ettim, benim için de ateş var' der."* (43)

Kul secdesinde, şeytandan korunmuş, fakat nefsinden korunamamıştır. Secdede akla gelen her şey, ya Rabbânî, ya melekî veya nefistendir. Şeytan ona yol bulamaz. Kişi secdesinden kalkınca o sıfat şeytandan gider, üzüntüsü kaybolur ve seninle uğraşır.

Allahım! Şeytanın şerrini ve vesvesesini bizden uzak tut.

Allahü Teâlâ'nın inâyetiyle A'raf Sûresi'nin tefsiri tamamlanmıştır.

43- Hadisi Müslim *Sahih*'inde rivâyet etmiştir.

ENFAL SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 75 âyettir.

Bu sûre İlyas KARSLI tarafından tercüme edilmiştir.

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ الْاَنْفَالِ ۭ قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُوْلِ ۚ فَاتَّقُوا اللّٰهَ
وَاَصْلِحُوْا ذَاتَ بَيْنِكُمْ ۠ وَاَطِيْعُوا اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗٓ اِنْ كُنْتُمْ
مُّؤْمِنِيْنَ ۝١ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ الَّذِيْنَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَجِلَتْ
قُلُوْبُهُمْ وَاِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ اٰيٰتُهٗ زَادَتْهُمْ اِيْمَانًا وَّعَلٰي رَبِّهِمْ
يَتَوَكَّلُوْنَ ۚ ۝٢ الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنٰهُمْ
يُنْفِقُوْنَ ۭ ۝٣ اُولٰۗىِٕكَ هُمُ الْمُؤْمِنُوْنَ حَقًّا ۭ لَهُمْ دَرَجٰتٌ عِنْدَ
رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ كَرِيْمٌ ۝٤ كَمَآ اَخْرَجَكَ رَبُّكَ
مِنْۢ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ ۠ وَاِنَّ فَرِيْقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِيْنَ لَكٰرِهُوْنَ ۝٥ يُجَادِلُوْنَكَ

فِي الْحَقِّ بَعْدَمَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنظُرُونَ ۝٦
وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ
أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ اللَّهُ أَن يُحِقَّ الْحَقَّ
بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ ۝٧ لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ
الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ۝٨

1. Sana ganimetlerden sorarlar. De ki : " Ganimetler, Allah'ın ve Rasûlündür. Eğer gerçekten mü'minler iseniz, Allah'tan korkun ve aranızı düzeltin, Allah'a ve Rasûlüne itaat edin."

2. Mü'minler ancak o kimselerdir ki, Allah anıldığında kalbleri ürperir, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğu zaman bu, onların imanlarını artırır ve sadece Rabb'lerine güvenirler.

3. Onlar, namazlarını dosdoğru kılan ve kendilerine verdiğimiz rızıktan harcayanlardır.

4. İşte onlar, gerçek mü'minlerdir. Rabb'leri katında onlar için; dereceler, bağışlanma ve tükenmez bir rızık vardır.

5. Onların bu durumu, bir grup mü'minin, kesin olarak istememiş olduğu halde, Rabb'inin seni, hak ile evinden çıkardığı zamanki durumları gibidir.

6. Hak ortaya çıktıktan sonra, sanki gözleri göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi, seninle hak konusunda tartışıyorlardı.

7. Allah size, iki gruptan birinin sizin olduğunu vadediyordu. Siz de, kuvvetsiz olanın sizin olmasını istiyordunuz. Oysa Allah, sözleriyle hakkı gerçekleştirmek, kâfirlerin ardını kesmek istiyordu.

8. Bu, suçlular istemese de, Allah'ın hakkı gerçekleştirmesi ve bâtılı ortadan kaldırması içindir.

1. Ey Muhammed! **«Sana ganimetlerden»** onun hükmünden **«sorarlar.»** Buradaki sormaktan kasıt, bilgi istemektir, bilginin dışında bir şey isteme anlamına gelmez. Onun içindir ki, *"se-e-le"* fiili, *"an"* harf-i ceriyle geçişli yapılmıştır.

"Nefl" kelimesi, *"fazlalık"* anlamına gelir. Buradaki anlamı ise, ganimettir. Çünkü ganimet, Allahü Teâlâ tarafından, cihad eden mü'minlere, ahirette verilecek olan mükâfatın dışında verilen bir lütuftur. Ayrıca bu, bizlerin dışında hiçbir ümmete verilmeyen bir fazlalıktır. Çünkü diğer ümmetlere, savaşlarda elde edilen ganimetlerden hisse almak helâl değildi.

Rivayet edildiğine göre; müslümanlar, Bedir savaşında elde edilen ganimetler ve onların pay edilmesi konusunda ihtilâf etmişlerdi. Bunların ne şekilde bölüşüleceği, nerelere harcanacağı ve de ganimeti, ensarın mı yoksa muhacirlerin mi taksim edeceği konusunu Hz. Peygamber (s.a.v.)'e sormuşlardı. İşte bu durum üzerine, Allahü Teâlâ bu âyeti indirmiş ve mü'minlere bilgi verilmiştir. Âyette geçen *"sorarlar"* ifadesi, Bedir savaşına katılan mü'minleri ifade eder. Âyetin açık anlamı: "Ganimetler konusunda senden fetva isterler" şeklindedir.

«De ki : 'Ganimetler» konusunda hüküm ve karar vermek, **«Allah'ın ve Rasûlündür.»** Bu konuda ancak Allah karar ve hüküm verir. Peygamber de ancak kendisine verilen emirler doğrultusunda ganimetleri bölüştürebilir. Bunda hiçbir kimsenin görüşü geçerli olamaz.

«Eğer gerçekten mü'minler iseniz, Allah'tan korkun ve aranızı düzeltin, Allah'a ve Rasûlüne itaat edin.'» Ganimetler konusunda karar vermek, sadece Allah'a ve O'nun Rasûlüne ait olduğuna göre, O'ndan korkun ve içinde bulunduğunuz kavga ve ihtilâftan uzak durunuz. Çünkü bu kavga ve ihtilâf, Allah'ın öfkesini üzerinize çeker. *"Aranızı düzeltin."* İnsanlar arasında meydana gelecek ihtilâflarda, eşitlik ve adalet esasına riayet edin. Allah'ın size ikram ettiği rızıklar konusunda birbirinize yardımcı olun. Savaşa bizzat katılıp mücadele veren kişiler, ganimetlerin kendilerine ait olduğunu, sancağın yanında bulunan yaşlılarla eşit tutulmamalarını istiyorlardı.

Ubâde b. Sâmit şöyle der: "Bu âyet, biz Bedir'e katılan topluluk hak-

kında nâzil olmuştur. Savaştan sonra, ganimetler konusunda ihtilâfa düşmüştük ve ahlâkımızı bozmuştuk. Allahü Teâlâ da, ganimetleri bizden alıp pey gamberine verdi. O da eşit bir şekilde müslümanlara dağıttı." [1]

Eğer gerçekten kâmil mü'minler iseniz Allah'tan korkun, aranızı düzeltin, emirlerine ve yasaklarına teslim olma konusunda, Allah'a ve Rasûlüne itaat edin. Çünkü kâmil iman bu üç şeyin yerine getirilmesine bağlıdır.

Biliniz ki, çok soru sormak bıkkınlık verir. Bunun için Hz. Peygamber (s.a.v.) : *"Allahü Teâlâ size, annelerinize karşı gelmeyi, verilecek borcun verilmemesini, verilmeyen bir şeyin alınmasını ve kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesini haram kıldı. Yine size, dedikodu yapmayı, çok soru sormayı ve malı boşa harcamayı da çirkin gördü"* buyurdu.[2] Hadiste üç husus göze çarpmaktadır : Anne ve babaya karşı gelmek. Bu durum, büyük günahlardandır. Sadece anne zikredilmiş, fakat kasıt hem anne hem de babadır. Allahü Teâlâ'nın : *"Allah'ı ve Rasûlünü hoşnut etmeleri daha gereklidir."* (Tevbe: 62.) âyetinde olduğu gibi. Yahut da, annenin çocuğa daha çok emeği geçtiği için, sadece anne hatırlatılmak sûretiyle, baba da kastedilmiştir.

Yine hadiste, cahiliye döneminin âdetlerinden biri olan, kız çocuklarının diri olarak toprağa gömülmesi yasaklanmıştır. O dönemde, bir kimsenin kızı doğarsa, onu diri bir şekilde toprağa gömer, erkek çocuğu doğarsa, hoşuna giderdi. Onları bu kötü işi yapmaya sürükleyen şey ise, rızık korkusu ve böylece de kendilerinden bir utanç vesilesini kaldırıp atmaktı.

Hadisin devamında da, edâ edilmesi gereken şeyi edâ etmekten kaçınmak; mekruh ve haram olan şeyin alınması, dedikodu yapılması, çok soru sorulması ve malın boş yere harcanmasının çirkinliği anlatılmıştır.

2. İmanlarında kemale ermiş ve ihlâsa ulaşmış **«mü'minler ancak o kimselerdir ki,»** onların yanında **«Allah anıldığında kalbleri ürperir.»** Allahü Teâlâ'nın celâl ve yüceliğini düşünmek, onların kalplerini ürpertir. Bu korku ve ürperiş, iman bakımından kemale ulaşmış, Allah'a yakınlık kazanmış bütün meleklere, gönderilen nebilere, takvaya erişmiş mü'minlere gerekli olan bir durumdur. Biliniz ki iman nurunun görevi, kalbi inceltip, hassas bir duruma getirmek sûretiyle, nefsin bulanık ve karanlıklarından temizlemek, kalbin katılıklarını yumuşak bir hale getirip, Allah'ı hatırlamaya yöneltmektir.

1- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*. Bkz. *İbn Kesir Tefsiri*, 2/83.
2- Buharî, *Kitâbü'l-Edeb*, Bâb: 6 ve Müslim rivayet etmiştir.(Buharî, Sofuoğlu Tercemesi, 13/5979.

Bunun sonucu olarak da, kalb Allah'a karşı büyük bir şevk duyar hale gelecektir. **«Kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğu zaman bu, onların imanlarını artırır.»** Allahü Teâlâ'nın, Kur'ân'daki emir, yasak ve buna benzer âyetleri kendilerine okunduğu zaman, bu âyetler onların imanlarını artırır. Çünkü, Allah hakkındaki delil ve kanıtların ortaya çıkması, insanların imanlarını kuvvetlendirip, onlara yakîn derecesinde iman etmeyi temin edecektir.

Ebû's-Suud, *Tefsir*'inde şöyle der : "Bizzat tasdik, eksiklik ve fazlalığı kabul eder. Çünkü peygamberlerin ve mükaşefe ehlinin yakîni (kesin imanı) ile halkın yakîni (imanı) arasında açık fark vardır. Bunun içindir ki Hz. Ali : 'Perde ortadan kalkmış olsa bile, benim yakînim yine de artmaz' demiştir." Böylece, birçok delil getirdikten sonra elde edilen tasdik derecesiyle, bir tek delille elde edilen tasdik derecesi arasında fark vardır.

«Ve sadece Rabb'lerine güvenirler.» Onlar sadece, kendilerinin maliki ve işlerinin düzenleyicisi olan Rabb'lerine tevekkül edip güvenirler. İşlerinde O'nu vekil edip, ondan başkasından korkmazlar ve sadece O'na güvenirler, O'ndan başkasından bir şey istemezler.

Burada öncelikle, Allah hatırlandığı zaman, ürperme ve korkma gibi kalbe ait işler zikrediliyor. Bunun arkasından da organların yapması gereken namaz ve zekât gibi konular ortaya atılıyor. Ki bu organların yapacağı işlerin dayanağı da kalbin ürpermesinden geçer.

3. «Onlar, namazlarını» abdest, rükû ve secdesiyle, tam vaktinde ve **«dosdoğru kılan ve kendilerine verdiğimiz rızıktan»** Allah için **«harcayanlardır.»** Burada Allahü Teâlâ'nın sadece, namazı ve zekâtı, zikretmesinin sebebi, bunların şanının yüceliğine işaret ve durumlarını pekiştirmek içindir.

4. «İşte onlar,» yani kalb ve kalıbıyla birlikte Allah'ın emrettiğini yerine getirenler, **«gerçek mü'minlerdir.»** Onlar, imanlarına salih amelleri de ekleyerek gerçek imana ulaşan kimselerdir. **«Rabb'leri katında onlar için; dereceler, bağışlanma ve tükenmez bir rızık vardır.»** Onlara ahirette, dünyada işledikleri amellerin karşılığı olarak çok yüce derece ve makamlar vardır. Bunlar, Allah'ın ikramıdır. Günahları da bağışlanmış olacaktır. Dünyada eşi ve benzeri olmayan, ebediyyen bitip tükenmeyen bir rızık verilecek onlara.

5. «Onların bu durumu, bir grup mü'minin, kesin olarak istememiş olduğu halde, Rabb'inin seni, hak ile evinden çıkardığı zamanki durum-

ları gibidir.» Allahü Teâlâ'nın onu evinden çıkarmasından kasıt, ona Medine'deki evinden çıkmasını emretmesidir.

Allahü Teâlâ seni, evinden hak ile çıkardı. Bu durum, Allah'ın dinini ortaya çıkarıp, O'nun düşmanlarını kahretmek içindir. Bunun anlamı, Bedir'de elde edilen ganimetlerin, eşit bir şekilde savaşanlara dağıtılmasıdır. Halbuki onlar, savaşmak maksadıyla Bedir'e gitmekten hoşlanmadıkları gibi, bu ganimetin de kendi istedikleri şekilde pay edilmesini arzu etmişlerdi. O insanların bir grubu daha önce de, Bedir'e gidip savaşmayı hoş karşılamamışlardı. Çünkü savaşmak, insan tabiatının pek hoş karşılamadığı bir olaydır.

Rivayet edildiğine göre, Kureyş kafilesi, büyük bir ticaret yapmış olarak Şam'dan dönmüştü. Bunların içerisinde kırk tane binekli vardı. Ebû Süfyan'la Amr b. As da bunlardandı. Bu olay, hicretin ikinci yılında geçmişti. Cebrail, bunların Şam'dan döndüklerini Hz. Peygamber'e haber verince, Peygamber de müslümanlara bildirdi. Bunların, az insan ve çok malla karşılaşacak olmaları hoşlarına gitmişti. Yola çıktıklarında, bu haber Ebû Süfyan'a ulaşıyor ve o da, Damdam b. Amr el-Gıfârî'yi kiralayarak Mekke'ye gönderiyor. Bu adama, Kureyşlileri kışkırtmasını ve Muhammed'in kervana karşı geldiğini haber vermesini emrediyor. O da bunu yapıyor. Bu durum Mekkelilere ulaşınca, Ebû Cehil Kâbe'nin üzerine çıkarak : "Ey Mekkeliler! Çabuk olun, çabuk olun! Kervanınızı ve mallarınızı elinizden almaya çalışıyorlar. Eğer onlar Muhammed'in eline geçerse, bir daha asla kurtulamazsınız" diye bağırıyordu. Daha sonra, Ebû Cehil ve Mekkeliler, seferberlik ilân etmişcesine yola çıkıyorlardı. Birisi Ebû Cehil'e, kervanın sahil tarafından gittiğini ve kurtulduğunu söylemiş. Ebû Cehil de, halkı Mekke'ye döndürmüş. Daha sonra da: "Hayır! Yemin ederim ki, Bedir'de develeri kesmedikçe, içkileri içmedikçe ve çalgılarımızı çalmadıkça asla durum böyle olamaz! Bütün Araplar da, bizim çıkışımızı işitmişlerdir ve hâlâ bizden korkmaya devam eder" diye konuşur.

Bunun üzerine, Cebrail, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek : " Ey Muhammed! Allahü Teâlâ sana, iki gruptan birini söz verdi. Ya Kureyş ya da kervan" dedi. Hz. Peygamber de ashabına danışıp : *" Ne dersiniz, Mekke'den insanlar çıkıp, bize doğru geliyorlarmış. Sizin için iyi olan kervan mı yoksa savaşmak mı?"* diye sorar. Ashab ise : "Bizim için kervan, savaşmaktan daha iyidir" derler. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in benzi solar. Hazreç kabilesinin başkanı olan Sa'd b. Ubâde ayağa kalkarak : "Ey Allah'ın Rasûlü! Sen işine bak ve nasıl bilirsen öyle yap. Allah'a yemin ederim ki, Aden'e kadar yürüsen, bizim ensardan seni takip etmeyecek hiçbir kimse yoktur" diye seslenir. Sonra

da Mikdad ayağa kalkar ve : "Ey Allah'ın Rasûlü! Allah'ın sana emrettiği gibi yap. Nasıl yapmamızı dilersen biz seninleyiz. İsrailoğullarının Musa peygambere söylediklerini biz sana söylemeyiz. Onlar peygamberlerine : 'Sen ve Rabbin gidip savaşın. Biz burada oturacağız' demişlerdi. Bizler deriz ki : ' Sen ve Rabbin gidip savaşın. Bizler de sizinle savaşacağız'."

Hz. Peygamber gülümsüyor ve: *"Ey insanlar, bana yol gösterin"* diyor. Bu sözüyle şüphesiz ensarı kastediyordu. Sa'd b. Muaz kalktı ve: "Ey Allah'ın Rasûlü, sanki sen bizi kasdediyorsun" dedi. Hz. Peygamber de "evet" dedi. Muaz da : "Sana inandık, seni tasdik ettik ve senin getirdiğinin gerçek olduğunu kabul ettik. Sana böylece ahitname veriyoruz. Sözünü dinlemeye ve sana itaat etmeye söz veriyoruz. Dilediğin şekilde yap Ey Allah'ın Rasûlü! Seni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, bize şu denizi gösterip ona dalsan, biz de seninle birlikte denize dalarız. Bir kişi bile çekimser kalmaz. Yarın, düşmanla karşılaşmayı hiç yadırgamayız. Savaşa karşı çok sabırlıyızdır. Düşmanla karşılaşma konusunda ise, çok sadıkız. Umulur ki Allah, bizim vasıtamızla sana, yüzünün güleceğini nasip eder. Haydin bakalım. Allah'ın bereketi bizimle ola!" dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu duruma sevindi ve Sa'd'in sözüne çok neşelenerek dedi ki: *"Allah'ın bereketiyle yürüyün bakalım! Size müjdeler ola! Allahü Teâlâ bana, iki gruptan birini söz verdi. Allaha yemin ederim ki şu anda ben, Kureyşin düştükleri yerleri görür gibiyim."*

6. «Hak ortaya çıktıktan,» gerçek kendilerine gösterildikten **«sonra, sanki gözleri göre göre ölüme sürükleniyorlarmış gibi, seninle hak konusunda tartışıyorlardı.»** Bu kimseler, sanki zoraki bir şekilde ölüme gidenlere benzetiliyor. Halbuki onlar, ölüm işaretlerine bakıyorlar ve tıpkı gözleriyle görüyorlar.

Bu korkulu ve ürperti veren durum, onların sayıca ve hazırlık olarak azlıklarından başka bir şey değildir. Rivayet edildiğine göre onların sayısı, üçyüz on üç kişi idi. İçlerinde sadece iki tane atlı vardı. Bunlar Zübeyr ve Mikdad idi. Yetmiş tane de develeri vardı. Müşrikler ise, sayı ve cephane bakımından onlardan kat kat fazlaydı.

7. Ey mü'minler! **«Allah size, iki gruptan birinin sizin olduğunu»** söz verdiği zamanı hatırlayın. Allah size, böyle **«vadediyordu.»** Bu iki gruptan birisi, Ebû Süfyan ve kervanı; diğeri ise, Ebû Cehil ve topluluğunun grubuydu. Bu iki gruptan birisinin, sizin emrinize verildiği konusunda size söz veriyordu. Sizler, bütünüyle bu gruba egemen olup, kralların ülkelerine hakim ol-

dukları gibi, sizler de onlar hakkında istediğiniz gibi tasarrufta bulunacaktınız.

«Siz de, kuvvetsiz olanın sizin olmasını istiyordunuz.» Bu da, kervanın bulunduğu gruptu. Yani, silah ve cephanesi olmayan grup. **«Oysa Allah, sözleriyle hakkı gerçekleştirmek, kâfirlerin ardını kesmek istiyordu.»** Yüce Allah da, size savaşmayı emretmek sûretiyle, hakkı gerçekleştirmeyi ve yüceltmeyi diliyordu. Böylece de, onların bir anda kökünü kurutacaktı.

Bu âyet : "Sizler, hiçbir zorlukla karşılaşmadan, bazı mallar elde etmek istiyordunuz. Allah ise, dinini yüceltmek, hakkı ortaya çıkartmak ve size iki dünyanın da mutluluğunu vermek istiyordu" anlamına gelmektedir.

8. «Bu, suçlular istemese de, Allah'ın hakkı gerçekleştirmesi ve bâtılı ortadan kaldırması içindir.» Allahü Teâlâ'nın böyle dilemesinin yüce amacı, hak dini ortaya çıkarıp, bâtılı yok etmekti. Yaptığını da bunun için yapmış, başka bir şey için yapmamıştır. *"Hakkı gerçekleştirmek"*ten maksat, hakkın hak olduğunu ortaya koymaktır. Bunun böyle olmasını şu müşrikler istememiş olsa bile, Allah'ın dileği, böyle olmasıdır. Yani, hakkın gerçekleşmesi, bâtılın da ortadan kalkmasıdır.

إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ
فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ ﴿٩﴾
وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ ۚ وَمَا النَّصْرُ
إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾ إِذْ يُغَشِّيكُمُ
النُّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ
بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ

وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ﴿١١﴾ إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي
مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا ۚ سَأُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا
الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ﴿١٢﴾
ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ وَمَن يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ
فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٣﴾ ذَٰلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ لِلْكَافِرِينَ
عَذَابَ النَّارِ ﴿١٤﴾

9. Hani, Rabbinizden yardım dilemiştiniz de O : "Ben size, peşpeşe bin melekle yardım edeceğim" diye cevap vermişti.

10. Allah bunu, sadece müjde olsun ve kalbleriniz yatışsın diye yapmıştı. Yardım, sadece Allah katındandır. Şüphesiz ki Allah, azîzdir, hakîmdir.

11. Hani bir zaman sizi, katından bir güven olmak üzere, hafif bir uykuya bürümüştü. Sizi temizlemek, sizden şeytanın pisliğini gidermek, kalplerinizi birbirine bağlamak ve ayaklarınızı sabitleştirmek üzere, size gökten su indirmişti.

12. Rabbin meleklere : " Ben mutlaka sizinleyim. İman edenlere destek olun. Kâfirlerin kalblerine korku salacağım. Siz boyunlar üzerine vurun ve onların bütün parmaklarına da vurun" diye vahyetmişti.

13. Bunun sebebi; onların, Allah'a ve Rasûlüne karşı gelmeleridir. Kim Allah'a ve Rasûlüne karşı gelirse, Allah'ın cezası çok şiddetlidir.

14. İşte size Allah'ın azabı! Tadın bakalım onu! Kâfirlere bir de cehennem azabı vardır.

9. «Hani, Rabbinizden yardım dilemiştiniz de O : 'Ben size, peşpeşe bin melekle yardım edeceğim' diye cevap vermişti.» Rabbinizden, yardım, üstünlük ve zafer dilediğiniz zamanı hatırlayın. Onlar, savaşın kaçınılmaz olduğunu anlayınca, Allahü Teâlâ'ya duâ etmeye ve: " Ey yardım dileyenlere yardım eden Allahımız! Bize de yardım eyle!" diye yalvarmaya başlamışlardı.

Hz. Ömer'den şöyle rivayet edililir : Peygamber Efendimiz, sayısı bin kişi olan müşriklere ve sayısı üç yüz on küsûr olan mü'minlere baktı, kıbleye döndü, ellerini uzattı ve : *"Ey Allah'ım! Bana söz verdiğini yerine getir! Ey Allah'ım! Eğer bu topluluk helâk olursa, yeryüzünde sana ibadet eden kalmaz!"* diye duâ etti ve bunu sürekli tekrarladı. Derken, üzerine almış olduğu elbise yere düştü. Ebû Bekir de bu elbiseyi alıp, tekrar omuzlarına attı ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e dedi ki : "Ey Allah'ın Peygamberi! Rabbinden istediklerin yeter artık. O, sana söz verdiğini mutlaka yapacaktır." [3]

Bu yardım dileme, Hz. Peygamber'den ve mü'minlerdendi. Çünkü Hz. Peygamber duâ edip yalvarmıştı, mü'minler de ona âmin demişlerdi. Bunun üzerine Allah onlara bin melekle yardım etmiş, daha sonra meleklerin sayısı üç bin olmuş, sonra da beş bin olmuştu.

10. «Allah bunu, sadece müjde olsun ve kalpleriniz yatışsın diye yapmıştı. Yardım, sadece Allah katındandır.» Allahü Teâlâ, doğrudan doğruya melekler indirmek sûretiyle, sizlere yardım etti. Size yapılan bu yardım, herhangi bir şey için değil, sadece size bir müjde olsun diyedir. Yani bundan kasıt, sizin zafere ulaşacağınızı müjdelemek ve sizin kalblerinizin tatmin olmasını temin etmektir. Böylece de, sizin azlığınızdan dolayı kalbinizdeki ürperti ve güçsüzlük duygusu giderilmiş olur.

Meleklerle yardımın "sadece müjde olsun ve kalpleriniz yatışsın," diye kayıtlanması, meleklerin savaşa katılmayıp, sadece mü'minlerin kalblerini takviye ve onların sayısını çok göstermek olduğuna işaret eder. Allahü Teâlâ, melekleri savaş için göndermiş olsaydı, bir tek melek bile yeterdi. Sadece Cebrail bile, kanadındaki bir tek tüyle, Lût kavminin yedi kentini helâk etmişti. Bir tek sesle, Semûd kavminin ülkesini alt üst etmişti.

Haddâdî: "Bu görüş, âyetin zahirî anlamına daha yakındır" der. Bir riva-

3- Tirmizî rivayet etmiştir. Bkz. Suyûtî, *Esbâb'un-Nüzûl*, s.106.

yete göre de melekler, Bedir savaşında çarpışmışlar. Ahzap ve Huneyn'de ise çarpışmamışlardır.

Bir adamın şöyle dediği rivayet edilir : "Bedir savaşında, müşrik bir adamın boynunu vurmak için, kendisini izliyordum. Kılıcım kendisine kadar uzanmadan önce, kafası önüme düşüverdi."

Gerçek yardım ve zafer, sadece Allah katındandır. Bu ise, sebepler yönünden hiçbir ortağı olmaksızın Allah tarafından yapılan yardımdır. Meleklerin yardımı ve savaşanların çok olmasına gelince, bu konuda onların hiçbir tesiri yoktur. Onlardan ne zafer ümidi beklenir, ne de olmayınca ümit kesilir. Bir beyitte şöyle söylenir :

Yardım ve zafer, donatılmış ordularla değil,
Allah'ın mutluluk ve başarı ihsanıyladır.

«Şüphesiz ki Allah, azîzdir, hakîmdir.» Allah, öyle azizdir ki, onun verdiği karara kimse galip gelemez ve O'nun hükmüne de kimse itirazda bulunamaz. O Allah, öyle bir hikmet sahibidir ki, hikmetin ve maslahatın gereği neyse onu yapar.

Bilmiş olunuz ki, bizler görmesek bile, melekler yardıma koşarlar. Yüce Allah huzur indirir. Bu huzur, düşmanla karşılaşıldığı zamanki kalb rahatlığıdır. O esnada kalb, ruh, ışık ve gücü toplamış olur. Bununla korkan kimse teskin olur, üzüntülü kimse ise, teselli bulmuş olur. Bu durumlar, bazı hallerde ve olaylarda gözükmezler. Çünkü Allahü Teâlâ bunu, gafil kimselerin gözünden saklamıştır. Bu durum da Allah'ın yüce hikmetinin bir gereğidir. Bu tip olaylar, aşamalı olarak her çağda görülebilir. Onun içindir ki, bu devirde, bazı seferlerde zafer görünmez. Denir ki, "Ey Kâfirler! Günahkârları öldürün bakalım!"

Hz. Ali'ye : "Hz. Ebû Bekir ve Ömer'in halifeliğine bak, bir de senin halifeliğine bak. Senin halifeliğin hep sıkıntılarla geçiyor. Bunlar hiç mukayese edilir mi?" demişler. Hz. Ali de bunlara : " Ömer ve Ebû Bekir'in, ben ve Osman gibi yardımcıları vardı. Benim ve Osman'ın yardımcıları ise, sen ve senin gibileridir" cevabını vermiştir.

Mücahidin yapması gereken şey, Rabbinden yardım isteyip, O'na yalvarmasıdır. Tıpkı ashabın yalvardığı gibi. Allahü Teâlâ, ancak böyle zaferini

gösterir. Ve yine bilmiş olunuz ki, sözlerin en doğrusu, Allah'ın ve O'nun peygamberinin sözleridir. O, söz vermiş ve yardımını ulaştırmıştır. Senin yapacağın şey, imanını kuvvetlendirmendir.

Şeyh Muhyiddin şöyle der : "Bizim ileri gelenlerimizden bir tanesi, cüzzam hastalığı ile imtihana tâbi tutuldu. (Bu hastalığa yakalanmaktan Allah'a sığınırız!) Onu gören bütün doktorlar, bu hastalığın şifası olmadığını söylediler. Hadis âlimlerinden olan birisi bu hastayı gördü ve yüce bir hadis'e imanı tam olduğu için hastaya dedi ki: 'Ey adam! Neden tedavi olmuyorsun?' Hasta ise: 'Doktorlar, bu hastalığın şifası olmadığını söylüyorlar' cevabını verdi. Bunun üzerine hadis bilgini: 'Doktorlar yalan söylüyorlar. Hz. Peygamber (s.a.v.) daha yüce bir doktordur. O yüce Peygamber, habbetü's-sevdâ'nın (çörek otu) bütün hastalıklara iyi geldiğini söylüyor.[4] Senin hastalığın da bu hastalıklardan birisidir' dedi ve bal ile çörek otu istedi. Bunları birbirine karıştırıp, hastanın bütün bedenine, yüzüne, başına ve ayaklarına kadar her yerine sürdü. Bu karışımdan biraz da hastaya yedirdi ve bir zaman bekledi. Daha sonra bedenini yıkadı ve bu karışımı bedenden temizledi. Bunun üzerine, bedenin eski derisi değişti ve yerini başka bir deri aldı. Böylece, hastalığı iyileşmiş ve eski haline dönmüş oldu. Ondan sonra da, bütün doktorlar ve insanlar, hadis bilgininin bu hadise olan imanına hayran kaldılar. O şahıs, her yakalandığı hastalıkta, bu çörek otunu (Habbetü's-sevdâ) kullanırdı. Göz hastalıklarında bile. Gözü ağrıyınca, gözüne bunu sürme gibi çekerdi ve derhal iyileşirdi."

11. «Hani bir zaman sizi, katından bir güven olmak üzere, hafif bir uykuya bürümüştü.» Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.), ashabıyla birlikte, ayaklarının kızıl kumlara gömüldüğü bir kum tepesine varmış ve o gece de, orada gecelemiş ve susuz bir şekilde uyumuşlardı. Müşrikler de, onlardan hayli uzak bir yere varmış ve orada geceleyerek uyumuşlardı. Uyandıklarında, birçoğu cenabet olmuştu. Suları da yoktu. Şeytan onların şekline girmiş ve onlara vesvese vererek demişti ki : "Sizler, haklı olduğunuzu ve Allah'ın dostları olduğunuzu iddia ediyorsunuz. Cenabet olmanıza rağmen, abdestsiz namaz kılıyorsunuz. Eğer haklı olmuş olsaydınız, suya yakın olma konusunda, müşrikler sizden ileri geçemezdi ve bu konuda size üstün gelemezlerdi. Susuzluğun sizi zayıf düşürmesinden başka ne bekliyorsunuz artık? Onlar üzerinize gelerek boyunlarınızı vururlar ve istediklerini öldürürler. Sonra da, geriye kalanlarınızı Mekke'ye sürerler." Bunun üzerine çok üzüldüler.

4- Buharî, *Tıb;* Müslim, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel rivâyet etmişlerdir.

Yüce Allah da onlara, geceleyin bir yağmur ihsan ederek, vadide sular akıttı ve vadi sularla doldu. Müslümanlar yıkandılar, abdest aldılar, içtiler ve hayvanlarına içirdiler. Yanlarına havuzlar yaptılar, kumlar sertleşti ve bulundukları yer katılaştı. Artık yürürken ayakları kaymadı. Şeytanın vesvesesi gitti, nefisler huzura kavuştu, kalbler kuvvetlenip, sonraki gün için savaşa hazır hale geldi. Bu olay üzerine : *"Hani bir zaman sizi, katından bir güven olmak üzere, hafif bir uyku bürümüştü"* âyeti indirildi.

Ey mü'minler! Allahü Teâlâ'nın sizi, hafif bir uykuya bürüdüğü zamanı hatırlayın. O hafif uyku, sizi tamamen uykuya daldırmadan önceki ilk uykudur. Sizi hafif bir uyku kapladı ve Allah'tan bir güvence olmak üzere, hafifçe uyuyakaldınız. Bu uyku, bir yorgunluk ve zayıflık uykusu değildi.

İbn Mes'ûd der ki : "Savaş zamanında nüâs (hafifce uyku), Allah tarafından ikram edilen bir güvencedir. Bu durum, namazda olursa şeytandandır."

Hasan el-Basrî de şöyle der : "Şeytanın, kaşığı ve sürmedenliği vardır. Kaşığı yalan, sürmedenliği ise, zikir esnasında uyumadır."

«Sizi temizlemek, sizden şeytanın pisliğini gidermek, kalblerinizi birbirine bağlamak ve ayaklarınızı sabitleştirmek üzere, size gökten su indirmişti.» Böylece, yağmur yağdırmak sûretiyle indirilmiş olan bu su ile yıkanır, maddî ve manevî kirlerden temizlenirsiniz. Şeytanın size vermiş olduğu vesvese pisliği de giderilmiş olur. Onun verdiği vesvese, sizi susuzlukla korkutmaktı.

Denilir ki: *"Şeytanın pisliği"*nden kasıt, ihtilâm olmak sûretiyle, mü'minlere bulaşan cenabet olma durumudur. Cenabet olma durumu, insanlara şeytanın vermiş olduğu bir durumdur. Onun hile ve vesvesesidir. Yine Allahü Teâlâ lütuf ve ihsanı ile sizin kalblerinize güç veriyor, imanınıza güven katıyordu. Böylece, kalbler güven doluyordu. İndirilen bu yağmur sularıyla da, onların ayakları sabitleşiyor, kumlara batıp düşmekten kurtuluyorlardı.

Âyet-i kerimede, suyun nimet olduğu, açlıktan, susuzluktan korkmanın şeytanın vesvesesinden olduğu açıklanıyor. Kişinin tevekkülü kuvvetli olursa, onun için, varlık da, yokluk da aynıdır. Çünkü, Allahü Teâlâ'nın isimleri arasında *"Hâlik"* ve *"Râzik"* (yaratıcı ve rızık verici) isimleri de vardır.

Derler ki, aslanın açlığa olan sabrı ve suya olan ihtiyacının azlığı, diğer yırtıcı hayvanlarda yoktur. Başkasının avını yemez. Kendi avını yeyip doy-

duktan sonra, kalanı bırakır. Artık buna geri dönmez. Yemekle karnı dolunca, buna razı olur ve köpeğin yaladığı kaptan içmez. Mü'min de, bu gibi konularda aslandan daha aşağı olmamalı.

Kişinin, halini güzelleştirmesi için çalışması gerekir,
Zaman ona yardım edecek değildir.

12. «Rabbin meleklere : 'Ben mutlaka sizinleyim. İman edenlere destek olun.» diye vahyetmişti. Kalblerine güç verecek olan kalabalıklığınızla ve onlara müjdeler vermek sûretiyle, iman edenlere destek verin. Destek verme (tesbit), savaş alanında sebatlı davranmak sûretiyle tahammül göstermek, savaşmanın vermiş olduğu zorluklara karşı koymaktır.

«Kâfirlerin kalblerine korku salacağım.» Kâfirlerin gönüllerine, mü'minlerin korkusunu salacağım. **«Siz boyunlar üzerine,»** yani üst taraflarına **«vurun.»** Ki o kısımlar, boğazlanma yerleri ve kafalarıdır. Burada Allahü Teâlâ, boyunlarına vurulmasını emrediyor. Çünkü boyun, bedenin en üst kısmıdır, öldürme yeridir. **«Ve onların bütün parmaklarına da vurun.'»** Âyette geçen *"benân"* kelimesi, parmaklar ve diğer organlar anlamına gelir. Buradaki mânâ: "Rabbin size onların, yukarıdan aşağı bütün organlarına vurun" **«diye vahyetmişti.»** demektir. Vahy, gizli bir şekilde nefse atılan mânâdır. Durum bu olunca, âyete şöyle anlam veririz : "Ey Muhammed! Allahü Teâlâ'nın, meleklere: *"Ben yardım, tevfik ve inananları destekleme hususunda sizinle beraberim, onlardan sakın korkmayın."* diye vahiyde bulunduğu zamanı hatırla.

13. «Bunun sebebi; onların, Allah'a ve Rasûlüne karşı gelmeleridir.» Bu dövme, öldürme ve cezalandırma, onlara mahsustur. Çünkü onlar, Allah'a ve O'nun peygamberine karşı gelmişlerdi. Kesinlikle yenemiyeceklerini yenmeye çalışmışlar ve meydan okumuşlardı. Âyetteki *"şâkka"* kelimesi "şıkk" kelimesinden türemiştir. Şıkk, taraf demektir. Çünkü onlar, müslümanların karşısına geçip, karşı bir taraf oluşturmuşlardı. Kulun, dünyada ve ahirette kazanmış olduğu mutluluk ve sıkıntı, kulun oradaki kazancına bir giriş mesabesinde olur.

Her **«kim Allah'a ve Rasûlüne karşı gelirse,»** O'nun dostlarına ve peygamberlerine karşı çıkarsa, işte bunlar için, **«Allah'ın cezası çok şiddetlidir.»**

14. «İşte size Allah'ın azabı! Tadın bakalım onu! Kâfirlere bir de cehennem azabı vardır.» Sizin için Allah'ın takdir buyurduğu bu hükmü tadın. Cezanın gerçekleşmesi hemen olacaktır. Cehennem azabı ise, daha sonra olacaktır. Dünya azabı hakkında: *"Tadın bakalım onu!"* denmiştir. Çünkü az tadmak, bir şey ifade eder. Kâfirlere isabet eden dövme, esir alma ve öldürme gibi şeyler, onların ahirette karşılaşacakları azaba nisbetle bir tadımlıktır.

İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet edilmiştir. O şöyle anlatır : "Hz. Peygamber'in ashabı saflarını düzeltti, sancaklarını önlerine aldı ve konması gereken yere koydular. Hz. Peygamber de orada devesinin üzerinde durdu, Allah'a duâ edip yardım istedi. Sağ taraflarından Cebrail 500 kişiyle, sol taraftan da Mikail 500 kişiyle iniverdi. Allahü Teâlâ kâfirlerin kalblerine korku saldı. Sonra da, müslümanlar müşriklere bir hamle yapıp, Allah'ın izniyle onları yendiler. Hz. Peygamber de bu mutlu kimseler için : *'Allahü Teâlâ, Bedir ehlinin bu haline muttali oldu ve dilediğinizi yapın, artık sizi bağışladım'* buyurdu dedi."

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا لَقِيتُمُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟
زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ ٱلْأَدْبَارَ ﴿١٥﴾ وَمَن يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرَهُۥٓ
إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَىٰ فِئَةٍ فَقَدْ بَآءَ بِغَضَبٍ مِّنَ ٱللَّهِ
وَمَأْوَىٰهُ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿١٦﴾ فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ
قَتَلَهُمْ ۖ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ رَمَىٰ ۚ وَلِيُبْلِىَ
ٱلْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَآءً حَسَنًا ۚ إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٧﴾ ذَٰلِكُمْ
وَأَنَّ ٱللَّهَ مُوهِنُ كَيْدِ ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿١٨﴾

15. Ey iman edenler! Toplu halde kâfirlerle karşılaştığınız zaman, sakın onlara arkanızı dönmeyin!

16. Savaş için taktik kullanan veya bir başka gruba katılan dışında, içinizden her kim, öyle bir günde düşmana arkasını dönerse, Allah'ın gazabına uğramış olur. Onun varıp kalacağı yer cehennemdir. O ne kötü bir yerdir!

17. Onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, Allah attı. Ve bunu, mü'minleri kendi katından güzel bir imtihana tâbi tutmak için yaptı. Şüphesiz ki Allah, çok iyi işiten ve çok iyi bilendir.

18. İşte durumunuz! Gerçekten Allah, kâfirlerin tuzağını güçsüz kılar.

15. «Ey iman edenler! Toplu halde kâfirlerle karşılaştığınız zaman, sakın onlara arkanızı dönmeyin!» Burada âyetin aslında geçen *"zahf"* kelimesi; "arkası üzerine sürünerek yürüme" anlamına gelir. Bebeklerin, kıçları üzerine yavaşça sürünerek yürümelerine de "zahf" denir. Bu âyette de, ordudan söz edilirken aynı kelime kullanılmıştır. Çünkü bu ordu, kalabalık bir ordudur ve düşmana yöneldiği zaman da, sanki sürünerek yaklaşmaya çalışıyor gibi görünmektedir. Durum böyle olunca, âyeti şu şekilde anlamak mümkün olur : Sizin sayınız az, düşman ise çok fazla iken onlarla karşı karşıya geldiğiniz zaman sakın kaçmayın! Onları karşılayın ve savaşçılarınızla birlikte, savaşın onlarla!

Âyette, *"zahr-sırt"* kelimesi yerine, *"el-edbâr-arka"* kelimesi kullanılmıştır. Bu da askerden kaçmayı ayıplanacak ve yenilgiye uğramayı da aşağılık bir durum olarak görmektir.

16. «Savaş için taktik kullanan...» O gün, düşmanla karşılaşma ve savaşma anında, taktik kullanmak için arka çevirme iki türlü olabilir. Ya bu gruptan daha önemli bir düşman grubuyla savaşmaya yönelmek için olur, ya da, düşmanı aldatmak ve taraftarları arasından çıkarmak, ardından da yalnız başına veya mevzide bulunan arkadaşlarıyla hücuma geçmek gayesiyle o düşmana yenik düştüğünü göstermek üzere geri çekilmek şeklinde olur. Bu, bir savaş taktiği ve hilesidir.

«Veya bir başka gruba katılan dışında...» Yani, bir başka mü'min topluluğa katılmak üzere düşmana arkasını çevirir ve o mü'min topluluk yanında

savaşır. Bunun dışında düşmana arka çevrilmez. Bu iki durumun dışında savaş meydanından geri çekilmek haramdır.

Bu iki durumda geri çekilmek, gerçekten yenilgi olmayıp, savaşa hazırlanma ve güç kazanmadır. Bu iki durumun dışında **«içinizden her kim, öyle bir günde düşmana arkasını dönerse, Allah'ın gazabına uğramış olur. Onun varıp kalacağı yer cehennemdir. O ne kötü bir yerdir!»** Bu iki sebep dışında düşmana sırt çeviren, Allah'ın çok büyük bir gazabına uğramış olur. O kimsenin ahiretteki varacağı yer ise, cehennemdir. Cehennem, onun kaçmasının bedelidir. Âyette geçen *"me'va"* kelimesi, insanın varıp sığındığı yer anlamını taşır. Orası ne kötü bir varış yeridir. Bu, cehennemdir.

Bu ceza, her ne kadar görünürde kâfirlerle karşılaşıldığı zamanda, onlara sırt çeviren herkese şamil gibi ise de, düşmanın, müslümanlardan çok daha fazla olmaması durumunda geçerlidir. Çünkü bir başka âyet-i kerimede : *"Allah, şimdi sizden yükü hafifletti. Çünkü, sizde zaaf olduğunu biliyordu. Allah'ın izniyle, sizin yüz tane sabırlı ve metanetli kimseniz, iki yüz kişiyi yener. Sizin bin kişiniz de iki bin kişiyi yener"* (Enfâl: 66) buyurulmuştur.

İbni Abbas (r.a.) der ki : " Üç kat düşmandan kaçan kaçmamış olur. İki kat düşmandan kaçan ise kaçmış olur." Yani haram işlemiş olur.

Savaş meydanından kaçmak, büyük günahlardandır. İlim adamları, büyük günahların sayısını yetmişe kadar saymışlardır. Savaş halinde olan ordudan kaçmak da, onlardan biridir. Bu durum, müslümanlarla düşmanın sayısı eşit, ya da düşmanının iki kat olduğu zamanlardadır. Bu ve buna benzer şeyler, müslümanlar arasında kötü sayılan şeylerden olup Allah'a ve dine karşı işlenmiş bir cinayettir. Günahların büyüklerindendir ve bu kimsenin, şahitlik yapması kabul edilmemektedir.

Akıllı kimsenin yapması gereken de, savaşa cesur bir yürekle katılmaktır. Bilmelidir ki, korkunun eceli geciktirmesi imkânsızdır. Savaşa katılmak, hiçbir kimsenin ölümünü öne almaz.

17. Bedir gününde, düşmanları öldürmekle gurur duymaktasınız. Halbuki, **«onları siz öldürmediniz.»** Biliniz ki, onları kendi kuvvet ve gücünüzle öldürmediniz, **«fakat Allah öldürdü.»** Size yardım etmek, sizi onlara egemen kılmak ve kalplerine korku ve dehşet salmak sûretiyle, onları Allah öldürdü.

Rivayet edildiğine göre, arkasında saklanmış oldukları kum tepesinden ayrılarak, vadiye gelen Kureyşlileri gören Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle der : *"Ey Allahım! Bunlar, kibir ve gururlarıyla övünerek gelen ve senin peygamberini yalanlayan Kureyşlilerdir. Ey Allahım! Senden, bana söz verdiğin şeyi istiyorum!"* Hz. Peygamber daha sonra, yerden bir avuç toprak alarak onların yüzüne doğru atar ve : *"Yüzler çirkinleşti"* der. Bu toprağın, gözlerine ve burunlarına isabet etmiş olduğu müşriklerden hepsi yenilgiye uğramıştır. Mü'minler de bunları takip etmiş, bir kısmını öldürmüş, bir kısmını da esir almıştır.

Ey Muhammed! **«Attığın zaman da»** gerçekten **«sen atmadın.»** Görünüşte sen atar gibi göründüysen de -çünkü atmak, beşerin yapageldiği eylemler cinsinden şeylerdir- gerçekte **«Allah attı.»** Allah, bu toprak parçalarını, müşriklerin gözlerine ulaştırdı ve onlar yenildiler. Sizler de, onları perişan ettiniz. Buradaki *"atma"* eylemi, şekil olarak Hz. Peygamber tarafından gerçekleştirilmiştir. Aslında ise, bunu yapan Allahü Teâlâ'dır. Bir kimsenin, bir avuç toprak atmasıyla, bütün düşmanın gözlerinin kör olması ve mahvolmaları beşerin yapabileceği bir şey olamaz. Düşmanın öldürülmesi sebeplerini var eden Allah'tır. Meleklerini indirerek Müslümanların yardımına koşmuştur. Kâfirlerin kalbine korku salmış, mü'minlerin gönlünü de kuvvetlendirmek sûretiyle sebepler kılıp, böylece isteğini gerçekleştirmiştir.

«Ve bunu, mü'minleri kendi katından güzel bir imtihana tâbi tutmak için yaptı.» Böylelikle, yüce Allah, kendi katında bulunan şeylerden sevgili kullarına ikram edecek ve onları güzel bir şekilde ve çok büyük ödüllerle ödüllendirecektir. Onlara zafer ve ganimet bahşedecektir.

Bu âyetin görünümünden, mü'minlerin bir takım belâ ve musibetlere uğrayarak çile çekecekleri değil, birtakım şeylerle denenmeye tâbi tutulacakları anlaşılmalıdır. Belâ kelimesi, nimet ve külfet anlamına gelir. Bu belâ, sabrı ölçmek için külfet, şükrü ölçmek için nimet olarak da karşımıza çıkabilir. Her iki durumda da deneme gayesi taşır.

«Şüphesiz ki Allah, çok iyi işiten ve çok iyi bilendir.» Allahü Teâlâ, onların yardım istemelerini ve duâlarını çok iyi işitir. İcabet etmek için gerekli olan durum ve niyetlerini de çok iyi bilir.

18. «İşte durumunuz!» Burada, mü'minlerin güzel bir imtihana tâbi tutulduklarına işaret edilmektedir. **«Gerçekten Allah, kâfirlerin tuzağını güçsüz kılar.»** Maksat mü'minleri güzel bir şekilde denemek, kâfirlerin tuzakla-

rını güçsüz hale getirmek ve hilelerini boşa çıkarmaktır. Âyetten anlaşıldığına göre, buradaki etki Allah'tandır, kul ise bu etkinin âleti, yani aracıdır. Onun içindir ki kişi, kendisini ve yapmış olduğu işi beğenip gurur ve kibire kapılmamalıdır.

Hz. İsa (a.s.) şöyle demiştir : "Ey Havariler topluluğu! Nice kandiller vardır ki, onu basit bir rüzgar söndürmüştür. Nice ibadet eden kul vardır ki, onu da birazcık kendisini beğenme fesada uğratmıştır."

Akıllı kimsenin yapması gereken şey, yaptığı amelin basitliğini ve azlığını görebilmek, Allah'ın kendisine olan lütfunun, kendi amelinden daha şerefli olduğunu farkedebilmek, Allah için geçersiz olan bir fiili işlemekten sakınmak, Allah'ın rızâsından başka bir şey işlememektir. Aksi halde, elde etmiş olduğu değer de gidiverir. Elinde olan değer, liradan kuruşa döner. Bunun durumu şuna benzer: Bir salkım üzümün pazardaki fiyatı bir daniktir. (Danik, bir para birimidir.) Bu üzümü birisi krala hediye etmiş olsa, O da bunu beğenirse buna karşılık olarak, kendisine bin dinar verir. Böylece, bir tanenin değeri bin dinar olur. Kral bunu beğenmemiş olsa veya kendisine geri verse değeri aşağı düşer. Danikten de aşağı olur. Bizlerin içerisinde bulunduğumuz durum da buna benzemektedir.

إِن تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ
جَآءَكُمُ ٱلْفَتْحُ ۖ وَإِن تَنتَهُوا۟ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَإِن تَعُودُوا۟
نَعُدْ ۚ وَلَن تُغْنِىَ عَنكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْـًٔا وَلَوْ كَثُرَتْ ۙ وَأَنَّ ٱللَّهَ مَعَ
ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٩﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ
وَلَا تَوَلَّوْا۟ عَنْهُ وَأَنتُمْ تَسْمَعُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَا تَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ
قَالُوا۟ سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿٢١﴾ إِنَّ شَرَّ ٱلدَّوَآبِّ عِندَ ٱللَّهِ

الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٢٢﴾ وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ
خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾

19. Eğer fetih istiyorsanız, işte size fetih geldi. Eğer vazgeçerseniz, o sizin için daha hayırlıdır. Eğer tekrar savaşa dönerseniz, Biz de yardıma döneriz. Grubunuz çok bile olsa, sizden hiçbir şeyi savamaz. Çünkü Allah, mü'minlerle beraberdir.

20. Ey iman edenler! Allah'a ve rasûlüne itaat edin! İşittiğiniz halde ondan yüz çevirmeyin!

21. İşitmedikleri halde, "işittik" diyenler gibi olmayın!

22. Gerçekten de Allah katında, yeryüzünde yürüyen canlıların en kötüsü, akıllarını kullanmayan sağır ve dilsizlerdir.

23. Eğer Allah, onlarda bir hayır olduğunu bilseydi, onlara mutlaka işittirirdi. Allah onlara işittirseydi bile, yine de yüz çevirirlerdi. Onlar zaten yüz çeviricidirler.

19. Ey kâfirler! «**Eğer fetih istiyorsanız...**» Buradaki hitap Mekkelilere-dir ve onları aşağılama ifadesi taşımaktadır. Çünkü onlar, Bedir'e çıkacakları zaman, Kâbe'nin örtülerine tutunmuş ve : " Ey Allah'ım! İki ordudan en yücesine, gruplardan en doğrusuna ve toplulukların en üstününe yardım et!" diye yalvarmışlardı.

Rivayet edildiğine göre Ebû Cehil, Bedir günü şöyle demiş : " Ey Allah'ım! İki topluluktan en faziletlisine ve zafere en lâyık olana yardım eyle! Ey Allah'ım! Hangimiz en çok akrabalarından uzak duruyorsa ve topluluğu bozuyorsa onu mahveyle!" Böylece o, aptallığından dolayı kendi aleyhine bedduâ etmişti.

Ey Mekkeliler! Eğer iki ordudan, üstün olanının zaferini istiyorsanız, «**işte size fetih geldi.**» Üstün olanı zafer elde etti. Halbuki siz, kendinizin üstün olduğunuzu iddia ediyordunuz. Buradaki *"fetih"* kelimesinde, onları aşa-

ğılama, alay etme, yenilgiye uğratıp kahretme ve rezil etme vardır.

«Eğer» inkârcılıktan ve Hz. Peygamber'e düşmanlık etmekten **«vazgeçerseniz, o»** vazgeçme durumunuz **«sizin için,»** zorluğunu tatmış olduğunuz savaştan **«daha hayırlıdır. Eğer tekrar savaşa dönerseniz, Biz de»** mü'minlere **«yardıma döneriz.»** Topladığınız ve de kendilerinden yardım istediğiniz **«grubunuz»** sayı bakımından **«çok bile olsa, sizden hiçbir şeyi savamaz. Çünkü Allah, mü'minlerle beraberdir.»** Zaferi onlara verir, yardımı onlara yapar.

Âyet-i kerime'de, kurtuluş ve başarının, yüce Allah'a inanmakta ve O'nun emirlerine teslimiyette olduğuna dair işaretler vardır. Bâtılın sonu ise, izmihlâle uğrayıp yok olmaktır. Biraz gecikmeyle bile olsa.

Mutluluğun gözleri seni gözetlediğinde uyu,
Çünkü o zaman bütün korkulardan emin olursun.

20. «Ey iman edenler! Allah'a ve Rasûlüne itaat edin! İşittiğiniz halde ondan yüz çevirmeyin!» Âyette geçen *"ondan"* kelimesi, "Rasûlullahtan" anlamınadır. "O ikisinden" ifadesi kullanılmamıştır. Çünkü Allah'a itaat, O'nun Rasûlüne itaattan geçer. Halbuki sizler, kendisine itaat edilmesinin gerekli olduğunu söyleyen Kur'ân'ı işitiyorsunuz. Ona muhalefet etmeyi yasaklayan öğütleri de dinliyorsunuz.

21. Emir ve yasaklara muhalefet ederek, **«işitmedikleri halde, 'işittik' diyenler gibi olmayın!»** Onlar, kabul etmemek ve yüz çevirmek için böyle söylüyorlar. Tıpkı, "işittik ve karşı geldik" diyen kâfirlerle, dilleriyle inandıklarını söyledikleri halde, kalpleriyle yalanlıyan münafıklar gibi.

22. «Gerçekten de Allah katında, yeryüzünde yürüyen canlıların en kötüsü, akıllarını kullanmayan sağır ve dilsizlerdir.» Allah'ın hükmüne göre, yer yüzünde hareket edenlerin veya hayvanların en kötüsü, hakkı duymayan sağırlar, onu konuşmayan dilsizlerdir ki, onlar akıllarını kullanmıyanlar, akıllarıyla hakkı bulamıyanlardır. Allahü Teâlâ, bunları hayvanlardan saymış ve onları hayvanların *"en şerlileri-en kötüleri"* olarak nitelemiştir. Bunun sebebi, onlara özellik kazandırıp ve onları faziletli kılan kişiliklerini iptal etmektir. Onların, akılsızlıkla vasıflandırılmalarına gelince sağır ve dilsizin aklı olsa, bazı şeyleri anlayabilir ve böylece bazı isteklerini elde edebilir. Eğer aklını da kaybetmiş olursa, işte burası, şerrin ve fenalığın en son noktasıdır.

23. «Eğer Allah, onlarda bir hayır», hayır cinsinden bir şey **«olduğunu bilseydi, onlara mutlaka işittirirdi.»** Onlar da, Rasûlün gerçek olduğunu kabul eder, ona itaat eder ve ona inanırlardı. Fakat onlar hayırdan uzak oldukları için Allahü Teâlâ, onlarda bu tür bir hayır görmedi. Onlarda, hayır adına hiçbir varlık görülmediği, *"Allah onlarda bir hayır olduğunu bilseydi"* şeklinde ifade edilmiştir. Çünkü bu ifade, onlarda hayır olmadığını daha açık bir şekilde anlatmaktadır. **«Allah onlara işittirseydi bile,»** işitmiş oldukları haktan **«yine de yüz çevirirlerdi»** ve haktan faydalanma yönüne gitmezlerdi. **«Onlar zaten yüz çeviricidirler.»** Onlar, gerçeklere sırtlarını çevirirler, kalplerinin işitmiş olduğu şeylerden, inatlarından ötürü yüz çevirirler.

Şüphesiz insan, eğitilmeye ve yükselmeye elverişli, meleklerin bile yükselemiyeceği bir mertebeye yükselmeye aday bir şekilde yaratılmıştır. İlk yaratılış anında ise o, melekten alt, hayvandan üst bir mevkideydi. Şeriatın onu eğitmesi sebebiyledir ki, meleklerden üstün olur ve yaratıkların en hayırlısı düzeyine ulaşır. Şeriata karşı gelmek ve nefsinin emirlerine uymakla o, hayvanlardan daha aşağı bir seviyeye iner ve yaratıkların en kötüsü durumuna gelebilir.

Akıllı insanın yapması gereken şey, Allah'ın kanunlarına ve Rasûlullah'ın sünnetine karşı gelmemektir. Rasûlüllahın insana emretmiş olduğu her şeyde ve yasaklamış olduğu her hususta, mutlaka bir fayda ve hikmet vardır. İnsan, kendisine verilen emirlerin sebeplerini sorup araştırmakla değil, o emirlere itaat edip, boyun eğmekle görevlidir.

Doktorun, sana vermiş olduğu ilaçlar hakkında söylemiş olduğu tavsiyelere uyar, onları yerine getirmeye çalışırsın da, Kâinatın Efendisinin söylediği haberlere nasıl uymazsın? Onun emretmiş olduğu şeyleri yapma konusunda nasıl gevşek davranırsın?

Bilmiş ol ki, Allah'a ulaşmak ancak şu iki yolla mümkündür :

1) Hz. Muhammed (s.a.v.)'i sevip, ona olan sevgini bütün sevdiklerine tercih etmekle,

2) Hz. Peygamberin bütün emir ve yasaklarını yerine getirmekle.

İşte, ancak bunları yapmakla, Allah'la olan ilişkilerin kuvvet kazanır. Ona tam anlamıyla uymakla, olgunluğun zirvesine yükselmiş olursun. Kur'ân'ı sevmek ve okumak da, O'nu sevmenin işaretlerindendir. Aksi halde, Rasûlüllah'ın yoluna girmekten yüz çevirmiş olanlardan olursun. O'nu tam

anlamıyla sevmenin diğer bir belirtisi de, yoksullara yardımda bulunmak ve dünyada zühd hayatı yaşamaktır.

Ey Allah'ım! Bizi, helâk eden şeylerden koru ve bizi, hayırlı yollara gidenlerden eyle!

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱسْتَجِيبُواْ لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا
يُحْيِيكُمْ ۖ وَٱعْلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ ٱلْمَرْءِ وَقَلْبِهِۦ وَأَنَّهُۥٓ إِلَيْهِ
تُحْشَرُونَ ﴿٢٤﴾ وَٱتَّقُواْ فِتْنَةً لَّا تُصِيبَنَّ ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ مِنكُمْ
خَآصَّةً ۖ وَٱعْلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٢٥﴾

24. Ey iman edenler! Sizi, size hayat verecek şeylere çağırdığı zaman, Allah'a ve Rasûlüne uyun! Ve bilmiş olun ki, Allah kişi ile onun kalbi arasına girer. Mutlaka siz, O'nun huzurunda toplanacaksınız.

25. Bir de, öyle bir fitneden sakının ki, o fitne, içinizden sadece zulüm yapanlara dokunmakla kalmayacaktır. Ve yine biliniz ki, Allah'ın azabı çok çetindir.

24. «Ey iman edenler! Sizi, size hayat verecek şeylere çağırdığı zaman, Allah'a ve Rasûlüne uyun!» Allah'a ve O'nun rasûlüne itaat ederek çağrısına uyun! Rasûlüllah'ın sizi bir şeye çağırması, Allah'ın çağırması anlamınadır. Çünkü Rasûl, Allah'ın emriyle bu çağrıyı yapmaktadır. Öyleyse, bu çağrı da Allah'ın çağrısıdır. *"Size hayat verecek şeyler"* çeşitlidir. Bunlardan biri de din ilimleridir. Çünkü onlar, kalbe hayat verir, cahillik ise, kalbi öldürür. Şâir şöyle der :

Câhil, elbisesine bakıp kendini beğenmesin.
Câhil ölü, elbisesi ise kefendir.

Bir rivayette şöyle denir : " Allahü Teâlâ, yağmur taneleriyle ölü toprağı diriltiği gibi, ilimle de ölü kalbleri diriltir. **«Ve bilmiş olun ki, Allah kişi ile onun kalbi arasına girer.»** İki şeyin arasını ayıran her şey, onların arasına girmiş olur. Bu anlatım, Allahü Teâlâ'nın, kuluna çok yakın olduğunu bildirmektedir. Allah, kulun gönlüne, kendisinden daha yakındır. Çünkü, seninle başkası arasında dolaşan şey, o şeye senden daha yakındır. Yahut da bu ifade, kulları, ölüm gelip çatmadan önce, Allah'ın ölüm vasıtasıyla, kişiyle kalbi arasına girmesinden önce, kalplerini temizleyip, ihlâs ve samimiyete koşmaya teşvik etmek içindir.

Burada sanki şöyle denmiştir : " Fırsat kaçmadan önce, nefislerinizi olgunlaştırmaya çalışın. Allahü Teâlâ'nın, bazı sebepler yaratması sûretiyle, kulların kalblerini temizlemeye imkanı kalmayabilir. Böylece kullar, nefislerini ıslah edemezler ve Allah'ın emrine ve peygamberin çağrısına uymadan ölmüş olurlar."

Allahü Teâlâ'nın, *"kişi ile kalbi arasına girmesi"*nden kasıt, O'nun, kulun kalbine hakim olması ve gönlüne galip gelmesi anlamına da gelebilir. Böylece Allah, kulun kasdını ortadan kaldırır, niyet ve maksatlarını değiştirir ve kul onları, kendi istekleri doğrultusunda gerçekleştiremez. Allah, kulun saadetini dilediği zaman, kendisiyle inkâr arasına girer, mutsuzluğunu istediği zaman da, kendisiyle iman arasına girer. Hz. Peygamber (s.a.v.) çoğu kez şöyle dua ederdi : *"Ey gözleri ve gönülleri evirip çeviren Allahım! Benim gönlümü de (kalbimi de) senin dininde sabit kıl!"*[5]

Yine bilmiş olun ki, **«mutlaka siz,»** başkasının değil, **«O'nun huzurunda toplanacaksınız»** ve yaptıklarınızın hesabını vererek, karşılığını bulacaksınız. Hayır yapmışsanız hayır, şer yapmışsanız da şer bulacaksınız. Bundan dolayı sizler, Allah'a ve O'nun peygamberine itaat etmekte acele davranın! Onların çağrılarına uymakta çok itinalı olun.

25. «Bir de, öyle bir fitneden sakının ki, o fitne, içinizden sadece zulüm yapanlara dokunmakla kalmayacaktır.» Bu fitne, sadece zulüm ve haksızlık yapanları değil, bu haksızlık ve kötülükleri kabul edenleri de etkisi altına alacaktır. Bu fitne, iyiliği emredip, kötülüğü yasaklamayan ve emirleri yerine getirmekte pısırıklık gösterenleri de kapsayacaktır. Yine bu fitne, birliği parçalayanlara, bidatçılara ve cihad yapma konusunda tembellik gösteren-

5- İbn Mâce, Tirmizî ve Ahmet b. Hanbel rivayet etmiştir.

lere de şamil olacaktır. **«Ve yine biliniz ki, Allah'ın azabı çok çetindir.»** Fitneye doğrudan doğruya sebep olmayanlara bile, azap dokunacaktır. İşte bu ifade, fitneyi uyandıranların cezasının şiddetine dikkat çekip, ondan uzak kalmayı öğütlemektedir. Bir rivâyette: *"Fitne uykudadır. Allah, onu uyandıranın belâsını versin!"* denilmektedir. (6)

Kurtûbî Şöyle der : "Allah'ın, *'Hiçbir kimse, bir başkasının günahını çekmez'* (En'am: 164) âyetine dayanılarak, hiçbir kimsenin, başkasının günahından dolayı hesaba çekilemeyeceği; günahın, sadece o günahı işleyen kimseyi ilgilendirdiği anlaşılmaktadır şeklinde ortaya çıkan soruya, şöyle cevap verilebilir: İnsanlar kötülükleri alenen yapmaya başladıklarında, bu durumu gören kimselere, o kötülüğü değiştirmek farz olur. Eğer bu durumu görür de ses çıkarmazlarsa, hepsi birden âsi olmuş olurlar. Bunların bir kısmı suç işlemek sebebiyle, diğer bir kısmı da, suça razı olup, onunla mücadele etmemek sûretiyle âsi olmuştur. Böylelikle de, hepsi cezayı haketmiş olur."

وَٱذْكُرُوٓا۟ إِذْ أَنتُمْ
قَلِيلٌ مُّسْتَضْعَفُونَ فِى ٱلْأَرْضِ تَخَافُونَ أَن يَتَخَطَّفَكُمُ
ٱلنَّاسُ فَـَٔاوَىٰكُمْ وَأَيَّدَكُم بِنَصْرِهِۦ وَرَزَقَكُم مِّنَ ٱلطَّيِّبَٰتِ
لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٢٦﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَخُونُوا۟ ٱللَّهَ
وَٱلرَّسُولَ وَتَخُونُوٓا۟ أَمَٰنَٰتِكُمْ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٧﴾ وَٱعْلَمُوٓا۟
أَنَّمَآ أَمْوَٰلُكُمْ وَأَوْلَٰدُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ ٱللَّهَ عِندَهُۥٓ أَجْرٌ

6- Râfi'î, Enes b. Mâlik'ten rivayet etmiştir. *el-Fethu'l-Kebîr*'de de böyledir, 2/280.

عَظِيمٌ ﴿٢٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ
فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۗ وَاللَّهُ ذُو
الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾ وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا
لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ ۚ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ ۖ
وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ ﴿٣٠﴾

26. Hatırlayın ki bir zaman sayınız azdı. Yeryüzünde zayıftınız, insanların sizi kapıp yakalamasından korkuyordunuz. Allah sizi barındırdı, yardımıyla destekledi ve sizi helâl şeylerle rızıklandırdı ki şükredesiniz.

27. Ey iman edenler! Allah'a ve Rasûlüne hainlik etmeyin! Bile bile kendi emanetlerinize hainlik etmiş olursunuz.

28. Biliniz ki, mallarınız ve çocuklarınız birer imtihan sebebidir. Büyük mükâfat Allah katındadır.

29. Ey iman edenler! Eğer Allah'tan korkarsanız, O size, iyi ile kötüyü birbirinden ayırabilecek bir anlayış verir, suçlarınızı örter ve sizi bağışlar. Allah, büyük lütuf sahibidir.

30. Kâfirlerin seni tutup bağlamaları, veya öldürmeleri yahut da seni (yurdundan) çıkarmaları için, sana tuzak kurduklarını hatırla! Onlar (sana) tuzak kurarlarken, Allah da onların tuzaklarını boşa çıkarıyordu. Allah, tuzakları bozanların en hayırlısıdır.

26. Ey Muhacirler! **«Hatırlayın ki, bir zaman sayınız azdı.»** Sayı bakımından az olduğunuz zamanı hatırlayın. **«Yeryüzünde zayıftınız.»** Mekke'de, Kureyşlilerin ellerinde kahroluyordunuz. **«İnsanların sizi kapıp yakalamasından korkuyordunuz.»** Kureyş kâfirlerinin sizleri kıskıvrak yakala-

yıp, Mekke'den dışarı atmalarından ve sizi oradan uzaklaştırmalarından korkuyordunuz. Böyleyken **«Allah sizi barındırdı.»** Sizleri oraya varıp ve rahata kavuşacağınız Medine'ye, göç yurduna yerleştirdi. Sizleri, kâfirlere karşı **«yardımıyla destekledi ve sizi,»** daha önceki milletlere helâl olmayan **«helâl şeylerle»** ganimetlerle **«rızıklandırdı ki,»** rızıklanmış olduğunuz bu nimetlere **«şükredesiniz.»**

Cüneyd Bağdâdî şöyle der : "Serî'nin yanındaydım. Yanında bir grup insan da vardı ve şükür hakkında konuşuyorlardı. Bana: 'Sana göre şükür nedir?' diye sordu. Ben de : 'Allah'ın nimetlerine isyan etmemendir' dedim. Bunun üzerine o : 'Allah, en büyük nimet olarak sana dilini lütfetmiştir, ne güzel ifade ettin,' dedi. (Sevincimden dolayı) hâlâ ağlarım."

27. «Ey iman edenler! Allah'a ve Rasûlüne hainlik etmeyin!»

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber, Kurayza kabilesini 21 gece ablukaya almıştı. Onlar da, kardeşleri Nadir oğulları gibi barış istemişlerdi ki, Şam'ın Azruat ve Eriha bölgelerinde bulunan yakınlarına kavuşsunlar. O da, buna diretmiş ve Sa'd b. Mu'az'ın hakemliğini ileri sürmüş. Karşı taraf ise, buna itiraz etmiş ve : "Bize Ebû Lübâbe b. Abdülmunzir'i gönder" demişlerdir. Ebû Lübâbe, onların iyiliğini isteyen bir kimse idi. Çünkü malı mülkü, çoluk çocuğu onların yanında bulunuyordu. Ebû Lübâbe'yi onlara gönderdi. Ona : "Ne dersin, acaba Sa'd'ın kararına uyalım mı?" diye sordular. O da eliyle, boğazlanma işareti yaparak: "Şayet Sa'd aranızda hükmederse kendi elinizle ölüme gidersiniz. Bu nedenle onun hakemliğini kabul etmeyin!" demiştir. Bunun üzerine Ebû Lübâbe : "Allah'a ve Rasûlüne hainlik ettiğimi hemen anladım." Çünkü Rasûlullah, onların Sa'd'ın kararına uymalarını ve ona razı olmalarını istemişti. Ben ise onları bundan alıkoymuştum. İşte bu olay üzerine bu âyet indi. Âyet indikten sonra Lübâbe, kendisini mescidin direklerinden birine bağlamış ve: "Ölünceye ya da Allah benim tevbemi kabul edinceye kadar kendimi çözmeyeceğim" demişti. Bu halde yedi gün kaldıktan sonra, bayılıp düşmüştü. Bunun üzerine Allahü Teâlâ tevbesini kabul etti ve kendisine şöyle denildi : "Tevben kabul edildi. Kendini çöz artık." Bunun üzerine o : "Vallahi Hz. Peygamber çözünceye kadar kendimi çözmeyeceğim" dedi. Daha sonra Peygamber (s.a.v.) gelip onu çözdü. Ebû Lübâbe şöyle dedi : " Tevbemin tamamlanması için, günah işlediğim yeri, kavmimin bulunduğu yeri terketmem gerekir, mallarımdan sıyrılıp ayrılmam gerekir." Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki : *" Malının üçte birini tasadduk etmen yeter."*

Böylece **«bile bile kendi»** aranızda bulunan **«emanetlerinize hainlik etmiş olursunuz.»** Onlara hainlik etmeyin. Sizin hainlik etmiş olmanız, yanlışlıkla değil, kasten yapılmış olur. Hainlik yasaklanınca hainliğe götüren şeye, mallara ve çocuklara olan aşırı sevgiye dikkat çekilmiştir. Dikkat edilirse görülecektir ki, Ebû Lübâbe'yi hainlik etmeye götüren şey, Beni Kurayza yanında olan, mal, çoluk çocuk ve ailesidir. Ebû Lübâbe bunlar için onların iyiliğini dilemiş ve müslümanlara hainlik etmişti. İşte bundan dolayı gelecek âyette buna işaret edilmiştir.

28. «Biliniz ki, mallarınız ve çocuklarınız birer imtihan sebebidir.» *Fitne :* Belâ ve âfet demektir. Denenme ve imtihan edilmeye de fitne denir. Buna göre âyetin anlamı şöyle olur : "Sizin mallarınız ve çocuklarınız, sizleri âfete sürükleyen etkenlerdir. O âfet de, sizin dünyada işlemiş olduğunuz isyandır, ahirette uğrayacağınız cezadır." **«Büyük mükâfat Allah katındadır.»** Bu mükâfat, Allah'ın rızâsını tercih eden ve O'nun, kendileri için koyduğu sınırları gözetenler içindir. Sizleri fitneye götürecek olan şeylere dikkat ediniz ki, onlara olan sevginiz, sizleri hainliğe itmesin!

Geçmiş bilginlerden biri şöyle demiştir: "Mal ve çocuk gibi sizi Allah'la meşgul olmaktan alıkoyan şey, sizin için uğursuzluktur. Dünyada sizi Allah'a yaklaştırıp, O'na ibadete sürükleyen şey ise, her dille övülmüştür. Bu durum, her insan için övülmeye lâyık bir davranıştır.

Biliniz ki, hıyanet de çeşit çeşittir. Farzlar ve sünnetler, tam vakitlerinde yerine getirilmeleri için Allahü Teâlâ'nın kullarına emanet ettiği amellerdir. Bunların sınırları gözetilip, haklarına riayet edilmesi gerekir. Bunları yerine getirmeyen, Allahü Teâlâ'ya hainlik etmiş olur.

Ceset, ona bağlı olan organlar ve güçler de birer emanettir. Aile, çocuklar ve mallar da emanettir. Yetimler, köleler ve diğer hizmetçiler de birer emanettir. Devlet işlerinin yürütülmesi, yönetimler, yargı, fetva ve buna benzer hizmetlerin tümü de emanetlerdir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulur : *"Her kim, daha lâyık bir kimse dururken, bir başkasına görev verirse, Allah'a, Rasûlüne ve mü'minler topluluğuna hainlik etmiş olur."*[7] Bir başka hadiste de şöyle buyurulur : *"İki ortaktan birisi, arkadaşına hainlik etmediği müddetçe, ben onların üçüncüsüyüm. Eğer hainlik ederse, ben aralarından*

7- Hadisi, Hakim *Müstedrek*'inde *"Kim, halktan birini, ondan Allah'ı daha çok hoşnut edecek biri varken idareci tayin ederse, Allah'a, Peygamberine ve mü'minlere hainlik yapmış olur"* ifadesiyle nakletmiştir. Bkz. *Feyzu'l-Kadîr*, 6/56.

çıkarım ve şeytan gelir."[8]

Bu konularda, bütün kulların, hain değil, güvenilir kişiler olması gerekir. Aksi halde, Allah'ın gazabına uğrarlar. İbn Abbas Şöyle der : "Güvenilir köpek, hâin arkadaştan iyidir."

Hâris b. Sa'sa'nın eğlence arkadaşları vardı. Onlardan hiç ayrılmazdı ve onları çok severdi. Bir geziye çıkıyordu ve arkadaşları da onunla beraberdi. O arkadaşlarından bir tanesi geri kalıp, hanımıyla birleşir. Yiyip içtikten sonra uyuyakalırlar ve köpek gelip üzerlerine çullanır. Hâris evine döndüğünde, onları ölü olarak bulur, durumu anlar ve şu şiiri söyler:

Köpeğim bana sadık, benden ayrılmaz.
O, ırzımı korur, dostum ise hıyanetten geri kalmaz.
Ailemle beraber olmayı helâl gören dosta şaşarım
Köpeğimin ise ailemi nasıl koruduğuna şaşarım.

29. «Ey iman edenler! Eğer» yaptığınız ve yapmadığınız her işte **«Allah'tan korkarsanız, O size,»** bu konularda **«iyi ile kötüyü birbirinden ayırabilecek bir anlayış,»** hakla bâtılı ayırdedebileceğiniz bir hidayet vesilesi **«verir, suçlarınızı örter,»** sizi cezalandırmaktan vazgeçer **«ve sizi bağışlar. Allah, büyük lütuf sahibidir.»** Allah'ın, kullarına olan lütfu çok büyüktür. Bu ifade, daha önceki ifadeyi açıklar ve Allahü Teâlâ'nın, kullarına vereceği mükâfatın, O'nun bir lütfu ve ihsanı olduğuna, yoksa takvalarının karşılığı olmadığına dikkati çeker. Bir efendinin, kölesinin hizmetine karşılık olarak, ikramda bulunacağını va'detmesi gibi değildir. Âyette birkaç durum belirtilmiştir :

1) Takva: Şeriattaki mertebesine : *"Gücünüz yettiği kadarıyla Allah'tan korkunuz"*(Teğâbûn: 16) âyeti işaret eder. Hakikatteki mertebelerine ise şu âyetle işaret edilmiştir : *"Allah'tan gereği şekilde korkun."* (Âl-i İmran: 102)

2) "Takva" muhataplara, "furkân" (iyi ve kötüyü birbirinden ayırabilme gücü) ise Allah'a isnat edilmiştir. Allahü Teâlâ, bir kula hayır dilerse, onu kendine seçer. Onun kalbinde kendi kudsî nurundan bir kandil yaratır. Bu kandil vasıtasıyla da, hak ve bâtılı, varlık ve yokluğu, hudûs (sonradan olan) ve kıdemi başlangıcı olmayıp (ezelî olan) birbirinden ayırır, bu kandil vasıtasıyla yine, kendi nefsinin işlediği ayıp ve kusurları görür.

8- Ebû Dâvûd, *Büyû'* kitabında rivayet etmiştir.

Makdisî'nin şöyle dediği rivayet edilir : " İbrahim b. Edhem'le arkadaş oldum ve ona bu durumunun başlangıcını sordum. Fânî hükümdarlıktan, bâkî hükümdarlığa nasıl geçtiğini öğrenmek istedim. Bana şöyle dedi :

"Ey arkadaş! Günün birinde, kral köşkünün en üst katında oturuyordum. Köşkün ileri gelen kişileri de etrafımdaydılar. Bir ara kafamı dışarı çıkarıp baktığımda, köşkün avlusunda oturan bir fakir gördüm. Elinde, bir parça kuru ekmek vardı. Su ile ıslatıp, ince tuzla yiyordu. Yemesini bitirinceye kadar ona baktım. Daha sonra, biraz da su içti ve Allah'a hamd ve senada bulundu, sonra köşkün avlusunda uyudu. Allah bana, bu adam hakkında düşünmemi emretti. Kölelerime dedim ki : "Bu fakir adam uyanınca, onu bana getirin." Adam uyanınca, " köşkün sahibi seninle konuşmak istiyor" demişler. Fakir : "Allah'ın adıyla başlarım ve ona güvenirim güç ve kuvvet ancak O'nundur" demiş ve kalkıp huzuruma gelmişti. Beni görünce selâm verdi ve ben de selâmına karşılıkta bulundum. Oturmasını söyledim. Biraz sonra rahatlık hissedip huzura erişince: "Ey fakir adam! Bir parça ekmeği yedin. Acıkmıştın doydun." dedim. O da: "Evet" dedi. "Susamıştın, içtin ve suya kandın" dedim. "Evet" dedi. Daha sonra : " Güzel bir şekilde, sıkıntısız ve gamsız bir halde uyudun ve rahatladın" dedim. Buna da "evet" cevabını verdi. Daha sonra, kendi nefsimi kınayarak dedim ki: "Ey nefis! Dünyayı ne yapayım! Ey nefis! Gördüğüm ve işittiğimle yetinmiyor musun?" Bundan sonra, Allahü Teâlâ'ya kesin bir sûrette tevbe ettim. Gün batıp gece olunca, yün bir elbise ve yün bir başlık giyerek, yalınayak bir şekilde Allahü Teâlâ'ya yöneldim."

3) Mağfiret, Allahü Teâlâ'nın büyük bir lütfudur. Kul, Allah'a hüsnü zanda bulunmalıdır. Mağfiret, kesin değildir. Allahü Teâlâ'nın, Musa Peygamber'e şunları vahyettiği anlatılır : "Sana, dinin direği olan beş şey söyliyeceğim:

1) Mülkümün bittiğini bilmedikçe, bana itaat etmekten vazgeçme,

2) Hazinelerimin tükendiğini bilmedikçe, rızkına aldırış etme bu konuda endişen olmasın,

3) Düşmanın olan şeytanın ölmüş olduğunu bilmedikçe, onun sana sürpriz yapacağından emin olma ve onunla savaşı bırakma,

4) Seni bağışladığımı bilmedikçe, günahkârları ayıplama,

5) Cennetime girmedikçe de, azabımdan emin olma."

Akıllı kimse, ömrünün sonuna kadar çalışmak zorundadır ki, Allahü Teâlâ da onun fânî varlığının günahlarını bağışlasın, Celâl ve Cemâl'inin nurlarıyla o kimseyi kaplasın.

30. «Kâfirlerin seni tutup bağlamaları...» Burada Kureyşlilerin, Mekke'deyken kurduğu tuzaklar hatırlatılmaktadır ki, o tuzaklardan kurtulduğu için Allah'ın nimetine şükretsin. Kureyşliler, ibn Kilâb'ın Mekke'de yapmış olduğu binada (Dâr'un-Nedve) toplanıp, Hz. Peygamber'in durumu hakkında istişârede bulunmuşlardı. Kureyşliler, her konuyu burada görüşürlerdi. Bu görüşmeye katılanlardan bazıları, Ebû Rebîa'nın oğulları Utbe ve Şeybe, Ebû Cehil, Ebû Süfyân, Nadr b. Hâris gibi ileri gelen kimselerdi. Bu arada şeytan, yaşlı bir adam kılığında bunların arasına girdi. Sırtında, eski bir elbise vardı. Bu kılığıyla onlar arasında oturunca: " Sen kimsin be adam! İzinsiz olarak aramıza nasıl girebildin?" diye sordular. O da : "Ben Necid'lilerdenim. Mekke'ye geldim ve neler konuştuğunuzu duymak istedim. Görüşünüzü ve öğüdünüzü benden gizlemeyin" dedi. Onlar da : "Bu adamdan size zarar gelmez" dediler ve aralarında bildikleri gibi konuşmaya devam ettiler.

Amr b. Hişam konuşmaya başladı ve : "Benim görüşüm, Muhammed'i yakalayıp, bir eve tıkayarak kapısını kapatmanız, ona kelepçe takmanız, küçükce bir delikten yemek ve suyunu vermeniz ve de ölünceye kadar orada hapis tutmanızdır" dedi. Şeytan dedi ki : " Bu ne kötü görüştür! O kişinin toplumundan savaşçı birisi gelir ve onu sizden kurtarır!" Bunun üzerine dediler ki : "Vallahi yaşlı adam doğru söylüyor."

Bundan sonra, Ebû'l-Buhtürî konuştu ve : "Benim görüşüme göre, onu bir deve üzerine yüklemeniz, kelepçelerini takmanız, sonra da ölünceye kadar kendi toprağınızdan çıkarmanızdır, ya da dilediği yere gitmesidir" dedi. Şeytan : "Ne fena görüş! Topluluğunuzu bozan ve kendisiyle sizden de bir grup bulunan bir adama yöneliyorsunuz ve de onu, aranızdan çıkarmayı amaçlıyorsunuz. Halbuki o, diğer bir topluluğa gidip, tatlı dili ve güzel sözleriyle o topluluğu da bozar. Araplar, onun etrafında toplanıp, onun güzel sözlerini dinlemeye başlarlar. Daha sonra sizin üzerinize yürür ve sizi yurdunuzdan çıkarır, içinizde bulunan ünlü kişileri öldürürler!" dedi. Onlar da : " Vallahi yaşlı adam doğru söylüyor" dediler.

Bunun üzerine Ebû Cehil konuştu ve şöyle dedi: "Benim görüşüme göre, her kabileden bir adamın toplanıp bir araya gelmesi, kılıçlarını alıp, hep birlikte onun boynunu vurması gerekir. Böylece, kanı bütün kabilelere dağılır

ve onlar da, bunun intikamını hangi kabileden alacaklarını bilemezler. Bütün Kureyş kabilesine de savaş açamazlar ya. Eğer diyet isterlerse, diyet ödeyip rahata kavuşabiliriz." Bunun üzerine şeytan : "Vallahi bu genç en güzel görüşü ortaya koydu. Doğrusu onun dediğidir, bundan başkası da olamaz" dedi. Bu söz üzerinde karar kılıp dağıldılar.

Daha sonra da Cebrail inerek, olup bitenleri Hz. Peygamber (s.a.v.)'e bildirdi. Her gece sabahlamış olduğu yatağında gecelememesini, Medine'ye göç etmesini söyledi. Hz. Peygamber de yatağına Hz. Ali'nin yatmasını söyledi. Daha sonra, Hz. Ebû Bekir'le yola çıktı ve mağaraya vardı.

"Mekr", hile, başkasına tuzak kurma ve gizli bir şekilde onun düzenini bozma anlamına gelir. Bu işi öyle ince bir ustalıkla yapar ki, olay meydana gelinceye kadar, kendisine tuzak kurulduğu anlaşılmaz. Durum bu olunca, âyetin anlamı şöyle olur : " Ey Muhammed! Sana tuzak kurup, seni kelepçelerle bağlamayı ve hapse atmayı tasarladıkları zamanı hatırla!"

«Veya» seni, Ebû Cehil'in görüşüne göre, her kabileden birinin kılıçlarıyla **«öldürmeleri, yahut da seni, (yurdundan)»** Mekke'den, kendi aralarından **«çıkarmaları için, sana tuzak kurduklarını hatırla! Onlar (sana) tuzak kurarlarken, Allah da** onların **«tuzaklarını boşa çıkarıyordu.»** Allahü Teâlâ, kimseye tuzak kurmaz. Ancak, tuzak kuranların tuzağını boşa çıkarır. Tuzak kurma olayı, bir hile olduğu içindir ki, Allahü Teâlâ buna başvurmaz, sadece, bu taktiği kullanana karşılık verir. Bu taktiğe başvurmak, Allahü Teâlâ'nın büyüklüğüne uygun olmaz.

«Allah, tuzakları bozanların en hayırlısıdır.» Allah'ın tuzağı karşısında onların tuzaklarının önemi yoktur. Çünkü O, onların hilelerine, doğru ve gerçek olarak karşılık verecektir. Halbuki, onların hileleri bâtıl ve haksızdı.

Biliniz ki, halkın da Hakk'ın da tuzağı vardır. Halkın tuzağı, hile ve âcizlikten kaynaklanır. Hâlik'ın (Yaratıcının) tuzağı ise, kudretin ve hikmetin eseridir. Hakk'ın tuzağına karşı halkın tuzağı, bâtıldır, boşunadır. Hakk'ın tuzağı ise, gerçektir, doğrudur.

Ebû'l-'Aynâ anlatıyor : Benim, zalim hasımlarım vardı. Onları, Ahmed b. Ebî Dâvûd'a şikâyet ettim ve dedim ki : " Bunlar, birbirlerine arka çıkıp, tek yumruk haline geldiler." O bana : *"Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir"* (Fetih: 10) anlamına gelen âyeti okudu. "Onların tuzağı vardır" dedim, *"kötü tuzak, ancak sahibine dokunur"*(Fâtır: 43) âyetini okudu. "Onlar kala-

balıktır" deyince de : *"Nice az topluluklar vardır ki, kalabalık topluluklara galip gelmişlerdir"*(Bakara: 249) âyetini okudu. Bunun üzerine, gönlüm rahat olarak dönüp gittim.

وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتُنَا قَالُوا۟ قَدْ
سَمِعْنَا لَوْ نَشَآءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَٰذَآ ۙ إِنْ هَٰذَآ إِلَّآ أَسَٰطِيرُ
ٱلْأَوَّلِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذْ قَالُوا۟ ٱللَّهُمَّ إِن كَانَ هَٰذَا هُوَ ٱلْحَقَّ مِنْ عِندِكَ
فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِّنَ ٱلسَّمَآءِ أَوِ ٱئْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٢﴾
وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنتَ فِيهِمْ ۚ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ
وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿٣٣﴾ وَمَا لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ ٱللَّهُ وَهُمْ
يَصُدُّونَ عَنِ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ وَمَا كَانُوٓا۟ أَوْلِيَآءَهُۥٓ ۚ إِنْ أَوْلِيَآؤُهُۥٓ
إِلَّا ٱلْمُتَّقُونَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾ وَمَا كَانَ
صَلَاتُهُمْ عِندَ ٱلْبَيْتِ إِلَّا مُكَآءً وَتَصْدِيَةً ۚ فَذُوقُوا۟ ٱلْعَذَابَ
بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٥﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يُنفِقُونَ
أَمْوَٰلَهُمْ لِيَصُدُّوا۟ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ فَسَيُنفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ

عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ ۗ وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ
يُحْشَرُونَ ﴿٣٦﴾ لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ
الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلَىٰ بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلَهُ فِي
جَهَنَّمَ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٣٧﴾ قُل لِّلَّذِينَ كَفَرُوا إِن يَنتَهُوا
يُغْفَرْ لَهُم مَّا قَدْ سَلَفَ ۖ وَإِن يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ
الْأَوَّلِينَ ﴿٣٨﴾ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ
الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ ۚ فَإِنِ انتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣٩﴾
وَإِن تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَوْلَاكُمْ ۚ نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ
النَّصِيرُ ﴿٤٠﴾

31. Onlara âyetlerimiz okunduğu zaman : " İşittik, biz istesek, bunun aynısını söyleyebiliriz. Bu, eskilerin efsanelerinden başka bir şey değildir" dediler.

32. Hani bir zaman onlar : " Ey Allahımız! Eğer bu senin katından gelmiş gerçek ise, gökten üzerimize taş yağdır, yahut bize acıklı bir azap ver" demişlerdi.

33. Sen, onların içerisinde bulunurken, Allah da onlara azap edecek değildi ya. Bağışlanmalarını dilerlerken de, Allah onlara azap edecek değildir.

34. Onlar, Mescid-i Haram'dan alıkoyarlarken, Allah onla-

ra niçin azap etmesin ki? Onlar, Mescid-i Haram'ın dostları da değillerdir. Onun dostları, ancak Allah'tan korkanlar olabilir. Fakat onların çoğu, bunu bilmezler.

35. Onların, Beytullah yanındaki duâları, ıslık çalmak ve el çırpmaktan başka bir şey değildir. İnkârınızın karşılığı olarak, tadın azabı!

36. Kâfirler, mallarını, Allah yolundan alıkoymak için harcıyorlar ve harcıyacaklardır da. Sonra bu, onlar için bir yürek acısı olacak ve yenilgiye uğrayacaklardır. Kâfirler, cehenneme toplanacaklardır.

37. Bu, Allah'ın, murdarı temizden ayırıp, bütün murdarları üst üste koyarak, hepsini bir araya yığması ve cehenneme atması içindir. İşte onlar, zarara uğrayanların tâ kendileridir.

38. İnkâr edenlere : " Eğer vazgeçerlerse, geçmişin bağışlanacağını" söyle. Eğer yine de dönerlerse, öncekilerin başına gelenler, onların da başına gelecektir.

39. Fitne kalmayıncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar, onlarla savaşın! Eğer vazgeçerlerse, şüphesiz ki Allah, onların yaptıklarını çok iyi görür.

40. Eğer yüz çevirirlerse, biliniz ki Allah, sizin dostunuzdur. O, ne güzel dost, ne güzel yardımcıdır.

31. «Onlara âyetlerimiz okunduğu zaman : 'İşittik, biz istesek, bunun aynısını söyleyebiliriz» dediler.

Rivayet edilir ki : Abdü'd-Dâr oğullarından Nadr b. Hâris adında bir zat vardı. Bu zat, tüccar olarak sık sık İran, Bizans ve Hîre'ye gidip gelirdi. Bu esnada oralarda, birçok uydurma haberler ve sözler duyardı. Yahudi ve hıristiyanlara uğrar, onların da İncil ve Tevrat okuduklarını, rükû ve secde ettiklerini görürdü. Mekke'ye gelince de, Hz. Peygamber'in Kur'ân okuduğunu görünce hemen alaycılarla beraber olup, daha önce duymuş olduğu efsane ve saçmalıkları okuyup anlatmaya başlardı. Bu efsaneler, geçmiş milletlerin hayat hikâyeleri ve onlara ait birtakım düzmece haberlerdi. Bu efsanelerin, Hz. Peygamber'in getirdiği ve anlattığı Kur'ân âyetleri gibi olduğunu iddia ediyordu. Böylece Nadr ve emsali, Kur'ân gibi sözler söyleyebileceklerini iddia ediyorlardı. Görüldüğü gibi, inat ve büyüklük taslamada, çok ileri gitmişlerdi.

Kur'ân-ı Kerim, bunlara tam on yıl meydan okudu. Buna bir benzer getirme konusunda, ne kadar uğraştılarsa da, kesinlikle yenilgiye uğradılar. Özellikle de, Kur'ân'ın fesahat ve beyânı karşısında aciz kaldılar. İşte kâfirler, Kur'ân'a benzer bir söz getiremiyeceklerini anlayınca, bu hususta yenilgiye uğrayınca, yine de inatlarından ve karşı çıkma huylarından vazgeçmeyip, Kur'ân'ın aslının da efsane olduğunu iddia etmeye başladılar ve : **«Bu, eskilerin efsanelerinden başka bir şey değildir' dediler.»** Yani bu Kur'ân, daha önceki insanların, kendi kitaplarında yazmış oldukları efsanelerden başka bir şey değildir, dediler.

32. «Hani bir zaman onlar : 'Ey Allahımız! Eğer bu» Kur'ân **«senin katından gelmiş»** bir **«gerçek ise,»** Lût kavmine ve fil topluluğuna verilmiş ceza gibi **«gökten üzerimize taş yağdır, yahut bize,»** kendilerine azap edilmiş diğer milletler gibi **«acıklı bir azap ver' demişlerdi.»** Bu ifadeyi kullanan, Nadr b. Hâris ve taraftarlarıydı. Böyle duâ ederek, güya kendilerinin haklı olduklarını, aksi halde cezalandırılmalarını istemişlerdi. Onların bu ifadelerinden, alay ederek gerçekleri inkâr ettikleri ve tamamen bâtıl bir düşünce üzere oldukları anlaşılıyor. Onların sapıklıklarına ve cahilliklerine bakınız ki, "Ey Allah'ımız! Eğer bu Kur'ân, senin katından indirilen bir gerçek ise, bizi ona kavuştur! Onu bizim kalblerimize şifa eyle! Gönlümüzü onunla aydınlat!" diyecekleri yerde, tam tersini söylüyorlar.

33. «Sen, onların içerisinde bulunurken, Allah da onlara azap edecek değildi ya.» Çünkü, bir millete azap inince, o milletin tüm fertlerini kapsar. Bir millete azap inmesi için, onların arasından, peygamberlerin ve gerçekten inanmış olanların ayrılmış olmaları gerekir. Âyette, Hz. Peygamber'i yüceltme ve onun saygınlığını koruma ifadesi vardır. Allahü Teâlâ onu, âlemlere rahmet olarak göndermiştir. Rahmet ve azap, birbirlerinin zıtlarıdır. İki zıt bir arada bulunamaz. Âyet, Hz. Peygamber'in şerefine ve Allah katındaki saygınlığına da işaret eder. Allah onu, kullarına güvence yapmıştır. Onun olduğu yere azap olmaz. Yine âyette, sâlih ve takva sahibi kimselerle yakın ilişkisi olan toplumlara da azap edilmeyeceğine işaret vardır.

«Bağışlanmalarını dilerlerken de, Allah onlara azap edecek değildir.» Buradaki *"bağışlanma isteği"*nden kasıt, onlar arasında kalan güçsüz mü'minlerin bağışlanma istekleridir. Ki onlar, kâfirleri bırakıp da göç etmeye imkân bulamıyanlardır. Bir görüşe göre de, onların nesillerinden, bağışlanma dileğinde bulunanlardır. Bir başka görüşe göre ise, onlar arasında, inkârdan

vazgeçerek, dönüş isteğinde bulunanlardır.

Mü'minlerin Emiri Hz. Ali (r.a.) şöyle der : "Yeryüzünde iki tane güvence vardı. Biri ortalıktan kayboldu, diğeri ise duruyor. Ortalıktan kaybolan, Hz. Peygamber (s.a.v.)'dir, duran ise, istiğfar (bağışlanma isteği) dır." Bu ifadeyi kullandıktan sonra da, yukarıdaki âyeti okur.

34. «Onlar, Mescid-i Haram'dan alıkoyarlarken, Allah onlara niçin azap etmesin ki?» Onların azap çekmesini ne önleyebilir ? Onlara nasıl azap edilmez? Hz. Peygamber'i ve mü'minleri Hudeybiye yılında olduğu gibi Beytullah'a girmekten alıkoyan ve tavaf etmelerine izin vermeyenler onlar değiller miydi? Onların bu tutum ve davranışları, Hz. Peygamber'i göç etmeye zorladı. Onlar, Beytullah'ın velileri ve koruyucuları olduklarını iddia ediyor, oraya istediklerimizi sokarız, istemediklerimize engel oluruz, diyorlardı. Allah da, onların bu iddialarını reddediyor ve : **«Onlar, Mescid-i Haram'ın dostları da değillerdir.»** Onlar, Allah'a ortak koştukları sürece, Mescid-i Haram'ın koruyucuları ve onunla ilgili görevleri yerine getirmeye layık olamazlar. **«Onun,»** yani Mescid-i Haram'ın **«dostları, ancak Allah'tan korkanlar,»** Mescid-i Haram'da Allah'tan başkasına kulluk etmiyenler, Allah'a ortak tanımayanlar **«olabilir. Fakat onların çoğu, bunu bilmezler.»** Onların, Mescid-i Haram'a karşı velâyetleri yoktur. Âyette, onlardan bir kısmının bunu bildikleri, fakat inatları dolayısıyla ısrar ettiklerine işaret edilmektedir. Azlıktan yokluk kastedildiği gibi *"onların çoğu bunu bilmezler"* ifadesinden "onların hiçbir tanesi bunu bilmezler." de kasdedilmiş olabilir.

35. «Onların,» yani müşriklerin, **«Beytullah yanındaki duâları, ıslık çalmak ve el çırpmaktan başka bir şey değildir.»** Müşrikler Kâbe'de, el çırpmak ve ıslık sesi gibi ses çıkarmak sûretiyle Allah'a yaklaştıklarına, O'na bu şekilde duâ edip tesbihte bulunduklarına inanırlardı. Bunu, bir çeşit duâ ve ibadet telâkki ederlerdi.

İbn Abbas (r.a.)'dan rivayet edildiğine göre, o şöyle der : " Kureyşliler, Beytullah'ı çıplak olarak, kadın ve erkekler parmaklarını birbirlerine kenetlemiş halde, ıslıklar çalarak ve de alkış tutarak tavaf ederlerdi."

O halde, **«inkârınızın karşılığı olarak,»** Bedir'de öldürülmek ve esir olmak sûretiyle **«tadın»** bakalım **«azabı!»** İnkâr ve isyan, azabı gerektirir. Tevbe etmek ve bağışlanma dilemek ise, Allah'ın feyiz ve rahmetine ulaşmaya vesiledir. Tevbe ve istiğfar, günahları temizleyen bir sabun gibidir.

Aşağıdaki âyet, Bedir savaşında, Kureyş askerlerine yemek ikram edenler hakkında inmiştir. Bu ikramı yapanlar on iki kişiydiler ve Kureyş'in ileri gelen kimseleriydi. Bunların her biri, kâfir askerlerine her savaş günü on deve yedirirlerdi.

36. «Kâfirler, mallarını, Allah yolundan alıkoymak için harcıyorlar ve harcıyacaklardır da.» Bunlar, ellerindeki malları, Hz. Peygamber'e düşmanlık etmek üzere, insanları Allah'ın dininden uzaklaştırmak için, O'nun dinine uymamak için harcıyorlar. Çünkü bu yol, sevap yolu ve cennette devamlı olarak kalmanın yoludur. Hatta o kâfirler, bu harcamaya devam edeceklerdir. **«Sonra bu, onlar için bir yürek acısı olacak ve yenilgiye uğrayacaklardır.»** Kâfirlerin harcadığı bu mallar, kendileri için bir hasret, sıkıntı ve üzüntü olacaktır. Çünkü onlar, umduklarını bulamamışlardı. Harcamaları, kendilerinin karşısına, bir ceza olarak çıkacaktır.

Daha sonra, inkârlarına devam eden **«kâfirler, cehenneme toplanacaklardır.»** Onlar, cehennemden başka bir yere götürülmezler.

37. «Bu, Allah'ın, murdarı temizden ayırıp, bütün murdarları üst üste koyarak, hepsini bir araya yığması ve cehenneme atması içindir.» Âyette geçen *"habîs"* (murdar-pis) kelimesi, kâfirler grubunu, *"tayyib"*, yani temiz kelimesi ise, mü'minler grubunu göstermektedir. Allahü Teâlâ, bu pis ve murdar inkârcı grubun tümünü, bir araya yığmak sûretiyle cehenneme atacaktır. **«İşte onlar,»** pis inkârcılar grubu, **«zarara uğrayanların tâ kendileridir.»** Çünkü onlar, mallarını ve canlarını kaybetmişlerdir.

Rivayet edildiğine göre Allahü Teâlâ, pis malları üst üste yığarak cehenneme atacak ve sahiplerine azap edecektir. Bu olaya : *"O gün bunlar, cehennem ateşinde kızdırılır. Bununla, onların alınları, böğürleri ve sırtları dağlanır"* (Tevbe: 35) âyetiyle de işaret edilmiştir.

Rivayet edildiğine göre Ebû Süfyân, Uhud savaşında, Hz. Peygamber'e karşı savaşmak için, iki bin Arap kiralamıştı ve onlara kırk ukye[9] harcamıştı.

Kâfirlerin, bâtıl bir amaç uğruna insanları Allah yolundan alıkoymak için harcadıkları çabaya ve cesaretlerine bak. Kalpleri sevgilinin rızâsına çekmek ve ona yöneltmek için mallarını sarfeden müslümanların sayısı, ne kadar azdır. Kişinin yapması gereken şey, âşina olduğu şeyden kendisini kesip ayırmasıdır. O da, mal sevgisidir.

9- Arapların kullandığı bir ağırlık ölçüsüdür.

Cüneyd Bağdâdî der ki : "Tasavvufu kîl û kâl'den (dedikodudan) almadık. Fakat, açlıktan, dünyayı bırakmaktan, âşina olduğumuz ve güzel gördüğümüz şeylerden ilgiyi kesmekten aldık."

Ebû Sa'îd el-Hudrî de şöyle anlatır: "Adamın biri, Hz. Peygamber'e : "İnsanların en faziletlisi hangisidir? " diye sorar. O da : *"Malıyla ve canıyla Allah yolunda cihad eden mü'mindir"* cevabını verir. "Sonra kimdir?" diye sorunca da o : *"Bir yere çekilip, Rabbine kulluk eden ve insanların şerrinden uzaklaşan kimsedir"*[10] cevabını verir. Bu hadiste, zaman bozulunca, fitneler çoğalınca, insanlar değişince uzlete çekilmenin faziletine ve müstehap olduğuna işaret edilmiştir. Sahabeden bir grup da aynı şeyi yapmışlardır.

38. «İnkâr edenlere : 'Eğer» İslâm'a girerek Hz. Peygamber'e düşmanlık yapmaktan **«vazgeçerlerse, geçmişin»** günahlarının **«bağışlanacağını' söyle.»** İnkâr edenlerden kasıt, Ebû Süfyan ve arkadaşlarıdır. Bunlar, İslâm'ı kabul ederlerse, İslâm'dan önceki günahları bağışlanır.

«Eğer yine de» onunla savaşa **«dönerlerse,»** onlardan intikam alır ve onları helâk ederiz. Böylece, **«öncekilerin başına gelenler, onların da başına gelecektir.»** Öncekiler peygamberlerine düşmanlıkta birleştiler. Bedir ehlinin başına gelenler bellidir. Bu durumun tekrar ortaya çıkması da mümkündür. Şâir der ki:

"İnkâr edenlere de ki: İnkârlarından
Vazgeçerlerse, geçmiş günahları bağışlanır,"
Âyeti gereğince, eğer bir genç de yaptığını
İtiraf eder ve vazgeçerse, bağışlanmayı hak eder.

39. «Fitne kalmayıncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar, onlarla savaşın!» Âyette geçen *"onlar"* kelimesinden kasıt, müşriklerdir, *"fitne"*den kasıt da, Allah'a ortak koşmaktır. Yeryüzünde şirk kalmayıncaya kadar ve bâtıl dinlerin hepsi ortadan kalkıncaya, bâtıl dinlere inanan kimseler topyekün helâk edilinceye veya öldürülme korkusuyla şirkten dönünceye kadar müşriklerle savaşın!

«Eğer» inkârdan **«vazgeçerlerse, şüphesiz ki Allah, onların yaptıklarını çok iyi görür.»** Onların, şirkten vazgeçip, İslâm'a döndüklerinden ötürü, kendilerine mükâfat verir.

10- Buharî, Müslim ve *Sünen* sahipleri rivayet etmiştir.

40. «Eğer yüz çevirirlerse,» hakkı kabul etmeye yanaşmazlarsa, **«biliniz ki Allah, sizin dostunuzdur.»** O size yardımcıdır, O'na güvenin, kâfirlerin düşmanlığına aldırmayın! **«O, ne güzel dost, ne güzel yardımcıdır.»** Kendisine güvenenleri yüzüstü bırakmaz, onun yardım ettiği kimseler asla yenilmez. Âyette, cihada teşvik etmek vardır. Hadiste ise : *" Allah yolunda tutulan bir saat nöbet, Hacerul Esved yanında kadir gecesini ifa etmekten daha hayırlıdır"* buyurulmuştur.[11]

وَاعْلَمُوٓا۟ أَنَّمَا غَنِمْتُم مِّن شَىْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُۥ
وَلِلرَّسُولِ وَلِذِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَٰمَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينِ وَٱبْنِ ٱلسَّبِيلِ
إِن كُنتُمْ ءَامَنتُم بِٱللَّهِ وَمَآ أَنزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ ٱلْفُرْقَانِ
يَوْمَ ٱلْتَقَى ٱلْجَمْعَانِ ۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤١﴾ إِذْ أَنتُم
بِٱلْعُدْوَةِ ٱلدُّنْيَا وَهُم بِٱلْعُدْوَةِ ٱلْقُصْوَىٰ وَٱلرَّكْبُ أَسْفَلَ
مِنكُمْ ۚ وَلَوْ تَوَاعَدتُّمْ لَٱخْتَلَفْتُمْ فِى ٱلْمِيعَٰدِ ۙ وَلَٰكِن لِّيَقْضِىَ
ٱللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا لِّيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنۢ بَيِّنَةٍ وَيَحْيَىٰ
مَنْ حَىَّ عَنۢ بَيِّنَةٍ ۗ وَإِنَّ ٱللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٤٢﴾ إِذْ يُرِيكَهُمُ
ٱللَّهُ فِى مَنَامِكَ قَلِيلًا ۖ وَلَوْ أَرَىٰكَهُمْ كَثِيرًا لَّفَشِلْتُمْ وَ

11- İbn Hibban *Sahih*'inde ve Beyhakî rivayet etmiştir. Bkz. *et-Terğîb ve't-Terhîb*, 2/152. Ahmed b. Hanbel de, *"Sizden Allah yolunda bulunan kimsenin makamı..."* şeklinde değişik bir lafızla rivayet etmiştir, 2/446.

لَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ
﴿٤٣﴾ إِذْ يُرِيكَهُمُ اللَّهُ فِي مَنَامِكَ قَلِيلًا وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا لَّفَشِلْتُمْ وَلَتَنَازَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ
﴿٤٤﴾ وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ الْتَقَيْتُمْ فِي أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِي أَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا ۗ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ

41. Eğer Allah'a ve kulumuz Muhammed'e indirdiğimize iman ettiyseniz, bilmiş olun ki, (hak ile batılın) ayrılma günü, iki grubun karşılaştığı gün, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'ın, Rasûlün, yakınlarının, yetimlerin, düşkünlerin ve yolcularındır. Allah her şeye kâdirdir.

42. Hani siz, vadinin en yakın tarafında, onlar da en uzak tarafında, kervanın süvarileri ise, sizin daha aşağınızda idiler. Eğer daha önce sözleşmiş olsaydınız, buluşma vaktinde ihtilâfa düşerdiniz. Fakat Allah, gerekli olan emri yerine getirmesi, helâk olanın açık bir delille helâk olması, yaşayanın da açık bir delille yaşaması için (böyle yaptı.) Gerçekten Allah, hakkıyla işitici, hakkıyla bilicidir.

43. Hani, sen uykudayken, Allah onları sana az gösterdi. Eğer onları sana çok gösterseydi, yılardınız ve iş konusunda çekişirdiniz. Fakat Allah, (sizi bu durumdan) kurtardı. Çünkü O, kalplerin özünü bilendir.

44. Allah, yapılması gereken emri yerine getirmek için, karşılaştığınız zaman, onları sizin gözünüze az gösteriyor, sizi de onların gözünde azaltıyordu. Bütün işler, ancak Allah'a döndürülür.

41. Ey Mü'minler! **«Eğer Allah'a ve kulumuz Muhammed'e indirdiğimize iman ettiyseniz, bilmiş olun ki,»** hak ile bâtılın **«ayrılma günü, iki grubun karşılaştığı gün,»** kâfirlere karşı güç ve kuvvet kullanmak suretiyle **«ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'ın, Râsûlün, yakınlarının, yetimlerin, düşkünlerin ve yolcularındır. Allah her şeye kâdirdir.»**

Âyette geçen *"şey"*den kasıt, savaşta elde edilen her şeydir. Yani, iğneden ipliğe ne elde edilmişse, hepsi ganimettir. Ancak, devlet başkanının izin vermesi halinde, öldürülen kimsenin üzerindeki şeyler onu öldüren kimseye kalır. Esirler hakkında ise, devlet başkanının yetkisi vardır.

Ganimet mallarının, beşte biri ayrılır. Ayrılan bu beşte birlik kısım, Allah için, Allah'ın Rasûlü ve yakınları için yetimler, düşkünler ve yolcular için ayrılır, yâni bunlara verilir. Allah Resûlü'nün yakınları, Muttalib oğulları ve Haşim oğullarıdır. Nevfel oğulları ve Abdüşşems oğulları bunun dışındadır. Haşim oğulları ve Muttalib oğulları, İslâm'dan önce de sonra da Hz. Peygamber'i yalnız bırakmamıştır. Onun içindir ki, ganimetten bu gruba da pay verilmiştir. Yetimlerden maksat babası ölen ve küçük yaşta babasız kalan müslüman çocuklardır. Eğer bunlar fakir ise pay verilir. İhtiyaçlarını karşılamaktan aciz olan fakir müslümanlara da pay verilir. Ganimetten pay alacak olan diğer bir grup da, mal ve mülkünden uzak kalan müslümanlardır.

Âyetin zahirinden anlaşıldığına göre, ganimetten pay alacak grup altıdır. Ancak, ilim adamları, Allah'ın da pay alması ifadesininin, söze Allah'ın adıyla başlamak için teberrüken kullanılmış olduğunu söylemektedirler. Yoksa, Allah'ın da ganimetten pay alması diye bir olay düşünülemez. Çünkü, dünya ve ahirette olan herşey, Allahü Teâlânındır. Hz. Peygamber'in payı da, O'nun vefatıyla sona ermiştir. Peygamberler miras da bırakamazlar.

İbn Şeyh şöyle der : "Hz. Peygamber'e, kendisinden sonra hiçbir kimse peygamber olarak halef olmamıştır. Dolayısıyla, payını almak için de kimseyi halef bırakmamıştır. Bu görüş, İmam A'zam'a göredir. Şâfiî'ye göre ise Peygamberin payı, müslümanların menfaatleri ve İslâm'ın güçlenmesi doğrultusunda harcanır."

Hz. Peygamber'in vefatıyla, onun yakınlarının da pay alma durumu ortadan kalkmıştır. O'nun yakınlarına, yakınları olduğu için değil, fakir oldukları için ganimetten pay verilir. Hz. Peygamber, zenginlerine de, fakirlerine de verirdi. Bu durum, yakınlıktan ötürüydü. Hatta, Abbas b. Abdulmuttalib'e, malı çok olmasına rağmen pay verirdi. Sonuç olarak, şunu söylemek isteriz ki, *"yakınlar"* diğer fakirlere örnektirler. Yani, *"düşkünler-fakirler"* ifadesinin içinde değerlendirilir ve diğerlerinin önüne geçerler. Fakat yakınların zenginlerine verilmez.

Şerhu'l-Âsâr isimli eserde bildirildiğine göre, Ebû Hanife şöyle der : "Haşim oğullarına zekât ve ganimet vermek caizdir. Bunun haram olması,

Hz. Peygamber zamanındaydı. Çünkü, ganimetlerden pay alıyorlardı. Bu pay düşünce, zekât alma imkânları ortaya çıkmıştır. Elde edilen ganimetin kalan beşte dördü mücahidler arasında bölüştürülür. İki pay atlılara, bir pay da yayalara verilir."

Eğer Allah'a ve O'nun peygamberi Muhammed (s.a.v.)'e indirdiğimiz âyetlere ve onun zaferine inanıyorsanız, Allah, beşte biri bu grublara tahsis etmiştir. Bu payları onlara verin ve tamahlarını giderin. Geriye kalan beşte dörtle de yetinin.

Âyette geçen *"ayrılma günü"*, Bedir gününü ifade eder. Çünkü bu gün, mü'minlerin zafere ulaşması, kâfirlerin de yenilmesiyle, hak ile bâtılı birbirinden ayırmıştır. *"İki grup"*tan kasıt da, müslümanlar ve kâfirlerdir. Bedir günü, Hz. Peygamber'in, dinin yücelmesi için, katıldığı müşriklere karşı yapılan ilk savaştır. Allah'ın, her şeye gücü yettiği için, azlıkları çokluklara, güçsüzleri de güçlülere galip getirir. İşte size, Bedir'de bunu yaptı.

42. «Hani siz, vadinin» şehre **«en yakın tarafında, onlar,»** yani düşmanınız **«da en uzak tarafında, kervanın süvarileri ise, sizin daha aşağınızda idiler.»** *"Kervanın süvarileri"*nden maksat, Şam'dan gelmekte olan kafiledir. Bu kafile, deniz sahiline yakın bir yerdeydi. Müslümanlarla onlar arasında üç mil kadar mesafe vardı. Burada, bazı durumların belirtilmiş olması, düşmanın gücünü ve müslümanların zayıflığını belirtmek içindir. Vadinin yakın tarafı, yumuşak bir yerdi. Yürümek zordu, insanlar adım atamıyor ayakları kuma gömülüyordu. Çok büyük bir zorlukla yürünebiliyordu. O kısımda su da yoktu. Halbuki vadinin uzak kısmında su vardı. İşte bu durumların bildirilmiş olması, müslümanların güçsüzlüğünün ve bu durumda olan müslümanlara Allah tarafından bir fetih ve zafer verilmiş olduğunun anlatılması içindir. Böylece, müslümanların iman ve şükürleri artmış olacaktır.

«Eğer» siz onlarla savaşacağınız hususunda **«daha önce sözleşmiş olsaydınız»** ve kendi durumunuzla onların durumlarını bilseydiniz, onların heybetinden korkar ve zafere ulaşacağınızdan umutsuzluğa kapılırdınız ve **«buluşma vaktinde ihtilâfa düşerdiniz. Fakat Allah, gerekli olan emri yerine getirmesi, helâk olanın açık bir delille helâk olması, yaşayanın da açık bir delille yaşaması için (böyle yaptı.)»** Randevu olmadan bile, Allah sizi bir araya getirdi. Bunun gayesi, Allahü Teâlâ'nın, dostlarını galip getirip, düşmanlarını yenilgiye uğratmaktır. Allah, kendi katında gerçek dinin İslâm olduğunu gösterdikten sonra ölen ölsün, yaşayan da yaşasın diye böyle yaptı.

Bu durumu gördükten sonra, dileyen iman eder ve gerçek imana ulaşır, dileyen ise, eski durumu üzere kalır. Fakat, herkes bu sahneyi görmüş olur. Bedir olayı, İslâm'ın yüceliğine işaret eden apaçık delillerdendir. Bu açık gerçeği gördükten sonra, inkârına devam edenler, inatlıklarından ve büyüklük tasladıklarından dolayı inanmıyorlar.

«Gerçekten Allah,» inkâr edenin küfrünü ve cezasını, iman edenin de imanını ve sevabını **«hakkıyla işitici, hakkıyla bilicidir.»**

43. Ey Muhammed! **«Hani, sen uykudayken, Allah onları sana az gösterdi.»** Müşrikleri, Allahü Teâlâ'nın sana az olarak gösterdiği zamanı hatırla! Sen uykudayken, Allah onların miktarını sana az göstermişti. Mücahit'ten rivayet edildiğine göre, o şöyle anlatır : "Allahü Teâlâ, Peygamberi uykudayken, Kureyş kâfirlerinin sayısını ona az gösterdi. Peygamber de, ashabına böyle bildirdi. Bunun üzerine ashab: " Peygamber'in rüyası doğrudur ve o topluluk azdır" dediler. Ashabın gönüllerinin güçlü olması da bundan dolayıdır."

«Eğer onları sana çok gösterseydi, yılardınız» korkardınız, asker saflarına katılmakta gecikirdiniz, **«ve iş konusunda çekişirdiniz.»** Savaş konusunda görüş ayrılığına düşerdiniz. Savaşa katılmak veya katılmamak konusunda ihtilafa düşerdiniz. **«Fakat Allah, (sizi bu durumdan) kurtardı.»** Sizi, birbirinize düşerek kayba uğramaktan kurtardı. **«Çünkü O, kalblerin özünü bilendir.»** O Allah, meydana gelecek olan, yiğitliği ve korkaklığı, sabrı ve sabırsızlığı çok iyi bilir. Yaptıklarını da buna göre yapar.

44. «Allah, yapılması gereken emri yerine getirmek için, karşılaştığınız zaman, onları sizin gözünüze az gösteriyor.» Allahü Teâlâ onları, müslümanların gözüne az gösteriyordu. Bu konuda İbn Mes'ûd, yanında bulunan kimseye : " Onları yetmiş kişi olarak mı görüyorsun?" diye sorduğunda : "Onları yüz kişi olarak görüyorum" cevabını alır. Halbuki onlar, tam bin kişiydiler. Bu durum, onları cesaretlendirmek, kalblerini güçlendirmek ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in rüyasını gerçekleştirmek içindi. Çünkü o rüya, vahiydi. Vahiyde ise yanılgı olmazdı.

«Sizi de onların gözünde azaltıyordu.» Ebû Cehil : "Muhammed ve O'nun ashabı, ancak bir deve yiyecek kadar kalabalıktır" demiştir. Bu ifade, grubun azlığına, bir tek devenin bile onları doyurmaya yeteceğine işaret etmektedir.

Allahü Teâlâ savaştan önce onları, gözlerine az olarak gösterdi ki, savaşa cesaretle katılsınlar, çalışmalarında ileri gitmesinler, savaşa tam anlamıyla hazırlıklı olmasınlar. Daha sonra da, müslümanları onların gözüne iki kat olarak gösteriyor ki, sürpriz olsun, donakalsınlar ve moralleri bozulsun, gönülsüz olsunlar.

«Bütün işler, ancak Allah'a döndürülür.» Allah, bütün işleri, dilediği gibi yapar, yönetir. O'nun işini hiçbir kimse geri çeviremez, O'nun kararına kimse karşı çıkamaz.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَٱثْبُتُوا۟ وَٱذْكُرُوا۟
ٱللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٤٥﴾ وَأَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ
وَلَا تَنَٰزَعُوا۟ فَتَفْشَلُوا۟ وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَٱصْبِرُوٓا۟ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ
مَعَ ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿٤٦﴾ وَلَا تَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ خَرَجُوا۟ مِن دِيَٰرِهِم
بَطَرًا وَرِئَآءَ ٱلنَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ وَٱللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ
مُحِيطٌ ﴿٤٧﴾ وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ ٱلشَّيْطَٰنُ أَعْمَٰلَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ
لَكُمُ ٱلْيَوْمَ مِنَ ٱلنَّاسِ وَإِنِّى جَارٌ لَّكُمْ ۖ فَلَمَّا تَرَٰٓءَتِ ٱلْفِئَتَانِ
نَكَصَ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ وَقَالَ إِنِّى بَرِىٓءٌ مِّنكُمْ إِنِّىٓ أَرَىٰ مَا لَا
تَرَوْنَ إِنِّىٓ أَخَافُ ٱللَّهَ ۚ وَٱللَّهُ شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٤٨﴾ إِذْ يَقُولُ

الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ غَرَّ هَٰؤُلَاءِ دِينُهُمْ
وَمَن يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٩﴾

45. Ey iman edenler! Herhangi bir toplulukla karşılaştığınızda, sebat edin ve Allah'ı çokca anın ki, başarıya ulaşasınız.

46. Allah'a ve Rasûlüne itaat edin, birbirinizle de çekişmeyin! Yoksa korkar, başarısızlığa düşersiniz ve devletiniz elden gider. Sabırlı olun. Çünkü Allah, sabırlı olanlarla beraberdir.

47. Sakın, ülkelerinden böbürlenerek, insanlara gösteriş yaparak çıkanlar ve Allah yolundan alıkoyanlar gibi olmayın! Allah, onların yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır.

48. Hani Şeytan, onların yaptıklarını kendilerine güzel göstermiş ve : "Bugün sizi yenecek hiçbir insan yoktur. Ben de kesin olarak sizin yanınızdayım" demişti. İki topluluk birbirine görününce, geri dönüp : " Ben sizden uzağım. Sizin görmediklerinizi görüyorum, Allah'tan korkarım. Allah'ın cezası pek çetindir" demişti.

49. Hani, münafıklar ve kalplerinde hastalık bulunanlar: "Bunları dinleri aldattı" demişlerdi. Oysa kim Allah'a dayanırsa, bilsin ki O Allah, azîzdir, hakîmdir.

45. «Ey iman edenler!» Savaşmak için, **«herhangi bir toplulukla karşılaştığınızda, sebat edin.»** Yani, kâfir bir grubla savaştığınızda, sakın yenilmeyin! Bir hadiste: *"Düşmanla karşılaşmayı dilemeyin! Onlarla karşılaştığınız zaman ise, sabredin!"* buyurulur.[12]

Hz. Peygamber bu hadisiyle, düşmanla karşılaşmayı istemeyi yasaklamıştır. Çünkü bunda, kuvvete güvenme ve kendini beğenme vardır. Ayrıca düşmana önem verilmemiş, küçük görülmüş olur. Çünkü ona önem vermezse zayıf sözler sarfedebilir. Bu da kendi aleyhine olur. Böylece zayıf olan hasmı

12- Bu bölüm, Şeyhân'ın rivayet ettiği hadisin bir kısmıdır. Hadisin tamamı: *"Biliniz ki cennet kılıçların gölgesindedir..."* şeklindedir. Hz. Peygamber bunun devamında da zafer duâsı yapmıştır.

galip gelir, bu durum ise, tedbirli davranmaya engel teşkil eder. Münazara adabında da, şöyle bir durum var: Bir kimse, karşısındaki kimseyi küçük, hor ve hakir görmemelidir. Kendisi zayıf ve aşağı duruma düşer. Güçlüler güçsüz, güçsüzler de güçlü olabilir.

«Ve Allah'ı çokca anın ki, başarıya ulaşasınız.» Savaşın şiddetlendiği ve güçlüklerin ortaya çıktığı zamanlarda; tekbir, tehlil gibi şeylerle Allah'ı zikredin. Mü'minlerin zaferi ve kâfirlerin yüzüstü düşmesi için duâ edin. Umulur ki bu durum, dileklerinize ulaşmanıza ve zaferi kazanmanıza sebep olur. Zaferi elde eder ve sevabına kavuşursunuz.

Burada, bir tenbih yapılmış ve her halükârda kulun, Allah'ı zikretmekten geri kalmaması tavsiye edilmiştir. Kul, her türlü şiddet anında Allah'a sığınmalıdır. Bütünüyle Allah'a yönelmelidir. Gönül huzuruyla O'na güvenmeli ve hiçbir şekilde O'nun lütfunun kendisinden ayrılacağını sanmamalıdır. Çünkü Allah'ı anmanın, kul için, belâların uzaklaştırılıp birçok faydalar elde etmede büyük bir etkisi vardır. Hadiste şöyle buyurulmuştur: *"Allahü Teâlâ'nın, zikir halkalarını arayan gezgin melekleri vardır. Bunlar, o zikir halkalarına uğradıklarında, hemen etraflarını kuşatırlar, başkanlarını semaya, Allahü Teâlâya gönderirler. Onlar da derler ki : 'Ey Rabb'imiz! Senin nimetlerini yücelten , Kitabını okuyan, peygamberine salevât getiren, dünya ve ahiretleri için istekte bulunan kullarına uğradık.' Allahü Teâlâ da : 'Onları rahmetimle kaplayın. Onlar öyle topluluklardır ki, onlarla birlikte olan sapıtmaz' buyurur."* (13)

Nitekim *Envâru'l-Meşârik* isimli eserde denilmiştir ki, halka halinde zikir yapmak da müstehabtır. Halka halinde zikir yapılırken, açıktan zikir yapmak âdet haline gelmiştir. Birtakım problemlerin ortaya çıkacağından emin olunmazsa, insanlar toplanır ve içlerinden zikir yaparlar. Yüksek sesle zikir yapmak, bu işe yeni başlayanların gönlünde daha büyük bir etki yapar. Ayrıca, sesli olarak zikir yapıldığı zaman, binalar, evler ve işitenler, zikrin bereketinden faydalanırlar. Kıyamet günü ise, bu sesi işiten her kuru ve yaş, onun için şahitlik eder. Özellikle, gafil ve cahil halk kitlelerinin bulunduğu yerlerdeki insanlar.

İnsanın, Allah'ın anılmadığı ve Peygamber'e salevat getirilmeyen bir

13- Müslim *Sahih*'inde rivayet etmiştir. Bir benzeri Tirmizî'de de vardır. Ahmed b. Hanbel de *Müsned*'inde bir az değişik şekliyle rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/410.

yerde, oturması yasaklanmıştır. Böyle bir yerde bulunmak, kıyamet gününde o kimse için bir hasret olacaktır. Hadiste şöyle buyurulur : *"Her kim, ileri geri konuşulan bir toplantıda bulunur da, oradan ayrılmadan önce: 'Ey Allah'ım! Seni, sana yaraşır bir hamdle tesbih ederim. Senden başka tanrı olmadığına şahitlik ederim. Senden bağışlanmamı diler ve sana tevbe ederim' diye yalvarırsa, bu toplantıda işlediği hatalar bağışlanır."*[14] Akıllı insanın dili; zikir, duâ ve istiğfara her zaman alışkın olmalıdır. Özellikle, mübarek zamanlarda.

Temiz bir kalple, bolca zikir yapmak, ârif insanın dünyadaki cennetidir. O insan, Allah'ı zikretme sayesinde, kötülükleri emreden nefisten ve onun fenalıklarından böylece kurtulur ve huzurlu bir âleme ulaşır.

Ebû Bekir el-Ferğânî anlatır : "Günlerden bir gün kervandan geri kaldım ve dedim ki : 'Ey Allah'ım! Bana ism-i a'zam'ı öğretsen.' Bunun üzerine yanıma iki kişi gelip biri diğerine: 'İsm-i azam, "Yâ Allah" demendir' dedi. Buna çok sevindim. Yine o: 'Senin demen gibi değil, denize düşüp de, Allah'tan başka sığınacağı kimsesi olmayanın yaptığı gibi darda kalan kimsenin sıdkile O'na iltica etmesidir' dedi."

Biliniz ki cihad, en büyük itaattır. Onun içindir ki, mücahidin ayak tozu ile cehennem dumanı bir arada bulunmaz. Mücahidin bir adımı sebebiyle bir günahı bağışlanır, diğer adımı sebebiyle de kendisi için bir sevap yazılır. Fakat mücahit, niyetini temiz tutmalıdır, savaş meydanında sabretmelidir, meydanı terketmemelidir. Çünkü, insanların değerleri kalbin ve ayakların sabretmesiyle belli olur. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatını duyan Hz. Ebû Bekir'in karşılaştığı acıklı durum da böyleydi. Ebû Bekir : "Kim Muhammed'e tapıyor idiyse, bilsin ki o öldü. Kim Allah'a ibadet ediyor idiyse, o da bilsin ki, Allah diridir, ölmez" diyordu. Düşmanları yenmek, mukaddes güçle ve ilâhî desteklidir. Maddî güç ve kuvvetin, araç ve gerecin çokluğuyla değildir.

İskender, ordusunun bir gösteri yapmasını istemişti. Topal bir ata binen eri görünce, onun attan inmesini istemişti. Bunun üzerine er, kahkahayla gülmüştü. Bu gülüş, İskender'in dikkatini çekmiş ve sormuştu. "Niçin gülüyorsun? Senin attan indirilmeni emretttim." Er: "Sana şaşıyorum" deyince, İskender "niçin?" diye sorar ve şu cevabı alır : "Senin altında kaçma âleti var. Benim altımda ise, sabır ve sebat etme âleti vardır. Hal böyleyken, beni attan

14- Tirmizî *Kitabü'd-Deavât*'da rivayet edip, "hasendir" demiştir. İbn Hibban da *Sahih*'inde rivayet etmiştir. No. 2366.

indiriyorsun." Bu cevap İskender'in hoşuna gider ve eri tekrar ata bindirir.

46. «Allah'a ve Rasûlüne itaat edin.»Yaptıklarınızda ve terkettiklerinizde O'na itaat edin! Özellikle, cihad emrine uymakta ve savaş alanında sabırlı olup sebat etme konusunda. Görüş ayrılığına düşerek **«birbirinizle de çekişmeyin! Yoksa korkar, başarısızlığa düşersiniz ve devletiniz elden gider. Sabırlı olun.»** Savaşın zorluklarına dayanın! Müşriklere karşı çetin bir savaş vermeye dikkat edin ve onlara sırt çevirmeyin! **«Çünkü Allah, sabırlı olanlarla beraberdir.»** Allahü Teâlâ, zaferini sabredenlere ulaştırır. Onun lütuf ve yardımı, sabredenlerindir.

47. Ey mü'minler! **«Sakın, ülkelerinden böbürlenerek, insanlara gösteriş yaparak çıkanlar ve Allah yolundan alıkoyanlar gibi olmayın!»** Yani, Şam'dan gelmekte olan kervanı karşılayacak olan Mekkeliler gibi olmayın. Onlar, büyük bir gurur ve gösteriş içerisinde, kervanı karşılamaya çıkmışlardı. Geçmişleriyle övünüyorlardı. Birtakım hayalî nimetleri düşünerek büyüklük taslıyorlardı. İnsanları Allah yolundan, cennet yolundan ve sevap işlemekten alıkoyuyorlardı. İşte sizler, bu grublar gibi olmayın! Onlar bu davranışlarını, kendileri övünmek için, başkaları da onları övsün diye yapıyorlardı. Böylece onlar, Cuhfe denilen yere vardıklarında, Ebû Süfyân'ın elçisi kendilerine ulaşıyor ve : "Geri dönün! Kervanınız, Muhammed'den ve onun ashabının yağmalamasından kurtuldu" diyor. Ebû Cehil ise : "Hayır! Bedir'e varıncaya, orada içkilerimizi içip, kölelerimiz bize çalgılar çalıncaya kadar, orada toplanan Araplara ikramda bulununcaya kadar devam edeceğiz" diyordu. Bu isteklerine ulaştılar. Fakat, içki yerine ölüm içtiler. Kölelerin şarkıları yerine de, ölüm ağıtları dinlediler. Mü'minler, onlar gibi gösterişli ve kendilerini beğenen olmaktan kaçınırlar. Çünkü bu gibi şeyler, mü'minlere yasaklanmıştır. Onlar, takva ve ihlâslı olmakla emrolunmuşlardır.

«Allah, onların yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır.» İnsanlara, yaptıkları şeylere göre ceza veya mükâfat verir. Âyette, çirkin amel işleyenler için bir tehdit ifadesi vardır. Özellikle, âyette konu edilen gösteriş ve büyüklük taslama eylemlerini işleyenler için. Bu, gösteriş diye Türkçeye çevirdiğimiz riyâ, güzeli açığa vurma ve kötüyü de gizleme eylemidir ki, bu da nefis için yerilmiş olan eylemlerdendir.

Sâlih kimselerden birisi şöyle anlatır: "Gecenin birinde, seher vaktinde, yola yakın olan odamdaydım ve Tâhâ sûresini okuyordum. Bitirdiğimde hafif bir uykuya daldım ve elinde bir sayfa olarak gökten inen bir kimse gördüm. O

sayfayı önüme açtı ve Tâhâ sûresi olduğunu anladım. Her kelimenin altında, on tane sevap olduğunu gördüm. Bundan sadece bir kelime müstesna idi. O kelimenin yerinin silinmiş olduğunu, altında da başka bir şeyin olmadığını gördüm. Kendi kendime dedim ki: 'Ben bu kelimeyi de okumuştum, fakat sevap namına bir şey yok.' O şahıs dedi ki : 'Doğru söylüyorsun. Onu okudun, biz de yazdık. Fakat gökten birisi seslenerek ' onu silin ve sevabını düşürün' dedi. Biz de sildik. Uykumda ağladım ve dedim ki : 'Bunu neden yaptınız?' O dedi ki: "Bir adam geçiyordu. Sesini duysun diye o kelimeyi yüksek sesle okudun. Böylece de sevabın kayboldu."

Akıllı olan insan, amelinde ihlâslı olur. İhlâs, Allah'a yaklaşma isteğidir, O'nun emirlerini yüce tutma isteğidir, O'nun çağrısına uyma arzusudur. İster mâlî, isterse bedenî ibadetlerde olsun, durum böyledir.

Tatarhaniye isimli kitapta şu yazılıdır : Bir kimse halis niyetle namaza başlar da sonradan kalbine gösteriş girerse, başladığı gibi kalır. Gösteriş şöyle olur: Bir kimse insanlardan uzak olursa namaz kılmaz, insanlarla beraber olursa kılar. Ayrıca insanlarla kıldığı zaman güzel kılar, ayrı kıldığı zaman güzel kılamaz. Kendisine namaz sevabı verilir, fakat güzel namaz kılma sevabı verilmez. Oruçta, gösteriş olmaz. Ancak insanlar seni takva sahibi ve sâlih kimse sansınlar diye yüzünün sararması ve bedeninin zayıflaması için oruç tutarsa o zaman riyâ olur. İnsanların hatırı için çekilen şu yorgunluğa bakınız! Akıllı ve düşünceli adam böyle yapar mı hiç? Bu gibiler hakkında "akıl bakımından serçeden daha hafif" yani "kuş beyinli" tabiri kullanılır. Hz. Peygamber'in Şâiri Hasan b. Sâbît şöyle der:

Kavmin uzun ve büyük olmasının pek önemi yoktur.
Tıpkı, katırların cüsseli olmasının ve serçelerin akıllarının önemi olmadığı gibi.

Dünya, nedir ki akıllı insanın ilmiyle onu istesin ve eceli gelinceye kadar ömür tüketsin? Rivayet edilir ki Hz. Peygamber (s.a.v.), eskiden insanların yaşamış olduğu bir harabeye uğrar, orada bir hayvan leşi görür ve: "Sahibinin buna ihtiyacı yok mu?" diye sorar. Onlar : "Ey Allah'ın Nebisi! Onların buna ihtiyacı olsaydı atmazlardı" derler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) : *"Allah'a yemin ederim ki, dünyanın Allah katındaki değeri, bu leşin sahibine olan değerinden daha azdır"* buyurur. [15]

15- Müslim bunun benzeri bir lâfızla rivayet etmiştir. Orada şöyledir: Hz. Peygamber bir sokaktan geçiyordu. Etrafında insanlar vardı. Kulağı kesik ölü bir oğlağa uğradılar...

48. «Hani Şeytan, onların yaptıklarını kendilerine güzel göstermiş ve:» Ey Muhammed! Şeytanın, Mekke kâfirlerine, müslümanlara karşı düşmanlık yapma eylemlerini güzel gösterdiği zamanı hatırla! **«'Bugün sizi yenecek hiçbir insan yoktur. Ben de kesin olarak sizin yanınızdayım' demişti.»** Şeytan onlara : "Sizin sayınız çoktur, onlar ise azdır. Ben sizi korur ve sizin yardımınıza koşarım" demişti. Âyette geçen *"câr"* kelimesi, arkadaşını koruyan ve ona gelebilecek her türlü zararı engelleyen anlamına gelir. Komşunun komşuyu koruduğu gibi. Âyette geçen *"insanlar"* ifadesi ile, mü'minler kastedilir.

«İki topluluk» Bedir'de **«birbirine görününce,»** yani karşılaşınca **«geri dönüp : 'Ben sizden uzağım. Sizin görmediklerinizi görüyorum.»** Yenilgiye uğrayan kimse, savaş alanından gerisin geriye kaçar. Çünkü, düşmandan korkan böyle yapar. Burada görülenler, mü'minlerin imdadına yetişen meleklerdir. Hâris der ki : "Biz, Yesrib'li bodur boylu kimselerden başkasını görmedik." **«Allah'tan korkarım. Allah'ın cezası pek çetindir' demişti.»** Bana bir kötülük isabet etmesinden ya da helâk olmaktan korkarım. Allahü Teâlânın, O'ndan korkmayana vereceği ceza çok çetindir. Burada, yalancı olan şeytan bile, Allah'ın azabından korktuğunu söylemektedir. Allah'ın cezası üzerine bir düşüverse, perişan olurdu, yok olurdu. Onun içindir ki, Hz. Ömer'in gölgesinden dahi kaçıyordu. Hz. Ömer bir yol takip ederken, şeytan mutlaka ondan kaçıp, bir başka yol takibederdi. Şeytan, kendisinin azaba uğrayıp, cezaya çarpılacaklardan olduğunu biliyordu. Onun korkusu, Allah'ın azabının şiddetindendi. Çünkü biliyordu ki, Allah'ın azabının ve cezasının sonu yoktur. Şeytanın âdetlerinden birisi de, kendisine itaat eden kimseyi, helâkın içine atıp, kendisinin temize çıkıp savuşmasıdır.

Anlatıldığına göre âbidin biri uzun yıllar manastırında kulluk yapmıştı. Kralın da bir kız çocuğu dünyaya gelmişti. Kral, bu kıza erkeklerin dokunmasından kaçındığı için, âbidin manastırına götürmüş ve oraya yerleştirmişti. Böylelikle de, onu birinin tanımasına ve istemesine engel olmayı düşünmüştü. Derken kız büyümüştü. Günün birinde şeytan, şeyh kılığına girerek âbide gelmiş, onu aldatmış ve o kızı iğfal ettirmiş, kız da hâmile kalmıştı. Kızın hamile olduğu anlaşılınca, şeytan tekrar âbide gelmiş ve: "Sen bizim zâhidimizsin. Bu kız doğurursa, senin zina yaptığın ortaya çıkacak ve büyük bir skandal olacak. Doğumu yapmadan önce bu kızı öldür. Babasına, kızın öldüğünü söylersin, o da sana inanır ve cezadan kurtulursun" der. Zâhid, kızı öldürür. Bunun üzerine şeytan, bir ilim adamı kılığına girerek krala gelir ve

zâhidin kızına yaptıklarını bildirir. Sonra da: "Eğer işin gerçeğini öğrenmek istersen, kabri aç görürsün" der. Kral da öyle yapar ve işin doğru olduğunu anlar. Zâhidi alıp devesine bindirir, şehre götürür ve orada asar. Şeytan, asılı halde bulunan bu zahide gelir ve : " Benim emrimle zina yaptın, cana kıydın. Şimdi bana iman et de seni kralın azabından kurtarayım" der. Sapıklığa batmış olan zahit, bu sefer de şeytana iman eder. Şeytan zahitten kaçar ve uzak bir yerde durur. Zâhid: "Beni kurtar" dediğinde; şeytan ona: "Âlemlerin Rabb'i olan Allah'tan korkarım" cevabını verir. Akıllı olan kimse, şeytanın tuzağından sakınmalıdır. Biliniz ki şeytan, Allah yolunda olan kimseye galip gelince, o kimseyi kuvvetle ve üstünlükle kandırıp, ona istediğini yaptırır.

49. «Hani,» Medine'de bulunan Evs ve Hazrec kabilesinden **«münafıklar ve kalplerinde hastalık bulunanlar:»** Kalblerinde hastalık bulunanlar, yeni müslüman olan ve imanları kuvvet kazanmayan ve yakınları engel olduğu için hicret edemeyen Kureyş'lilerdi. Kureyşliler Bedir'e çıktıklarında, onları zorla götürmüşlerdi. Müslümanların sayısını az görünce, şüpheye düşüp, dinlerinden dönmüşler ve Mekkelilere: **«'Bunları dinleri aldattı' demişlerdi.»** Gûya mü'minleri dinleri aldatmışmış. Bir avuç müslüman, sayı ve hazırlığı çok az bir grup, sayı ve güç bakımından kalabalık olan Kureyşe karşı savaşa çıkmış. Bunlar, kesinlikle Kureyşlilerin yeneceğine inanıyorlarmış. Çünkü onların sayısı bin civarındaydı; müslümanların sayısı ise üçyüz on küsurdu. Allahü Teâlâ da bunlara cevap olarak: **«Oysa kim Allah'a dayanırsa...»** Her kim bütün işlerini Allah'a havale eder, O'na dayanır, O'na güvenir ve O'nun hükmüne razı olursa, **«bilsin ki O Allah, azîzdir, hakîmdir.»** Allah mutlak gâliptir. O'na dayanan perişan olmaz. Akıllar kavrayamasa bile O, yaptığı her şeyi bir hikmete dayalı olarak yapar. Onun yaptıklarını, akıllar şaşkınlıkla dahi karşılasa, O'nun her yaptığında bir hikmet vardır.

Haccac b. Yusuf Mekke'de bulunduğu bir sırada, Beytullah'ın etrafında yüksek sesle telbiyede bulunan bir ses duyar ve: "O adamı bana getirin" diye emir verir. Adam kendisine getirildiğinde: " Bu adam neyin nesidir?" diye sorar. Adam: "Müslümanlardanım" cevabını verir. Haccac: "Müslümanlığını sormadım" deyince, Adam: "Neyimi soruyorsun?" der. Haccac: "Ülkeni soruyorum" deyince, Adam: "Yemenliyim" der. Bunun üzerine Haccac : " Muhammed b. Yusuf'u (Haccac'ın kardeşidir) nasıl tanırsın?" diye sorar. Yemenli zat : " Onu, boyu bosu yerinde, kocaman bir adam olarak tanırım" der. Haccac : "Ben onun gidişatını soruyorum" deyince, Yemenli adam :"Ben onu; zâlim, câhil, yaratıklara itaat eden, yaratıcıya karşı çıkan birisi olarak tanırım"

der. Bunun üzerine Haccac : " O adamın, benim yakınım olduğunu bildiğin halde nasıl böyle konuşabilirsin?" diye sorar. Yemenli adam hiç istifini bozmadan şu cevabı verir: "Acaba, onun sana olan yakınlığı, benim Allah'a olan yakınlığımdan daha mı üstündür? Ben, O'nun evinin ve peygamberinin ziyaretçisiyim ve O'nun dinine uymuşum!" Bu cevap üzerine Haccac susakalır ve hiçbir cevap vermez. Adam da izin almaksızın huzurundan ayrılır ve gidip Kâbe örtüsüne tutunarak şöyle yalvarır : "Ey Allah'ım sana sığınırım! Sana dayanırım! Allahım, kısa zamanda sıkıntılardan kurtarmanı, ezelî ihsanını ve güzel âdetini bizlere nasib et."

Yaratıktan korkmadan, bütün açıklığıyla hakkı ortaya koyan şu adama bakınız! Özellikle, kendi çağında, yaratıkların en zâlimi olan ve kan döken zâlim Haccac'a karşı nasıl bir cevap veriyor. Öyle bir cevap veriyor ki, sözle anlatmakta bile güçlük çekiyoruz. Demek ki insan, Allah'a dayanıp, O'ndan yardım alınca, her şeyi yapabiliyor.

Biliniz ki, kalblerde olan hastalık iki türlüdür :

Birincisi; dinde ve imanda olan şüphedir. Bu hastalık, kâfirlerin ve münafıkların kalblerinde bulunan şüphedir.

İkincisi ise; insanın, nefsânî zevk ve şehvetler için dünyaya yönelmesidir. Bu hastalık da, müslümanların kalp hastalığıdır.

Kâfir ve münafıkların kalp hastalığının tedavisi; iman, tasdik ve yakîn iledir. Onlar, bu hastalıkla ölürseler, helâk olurlar. Müslümanların kalplerindeki hastalığın tedavisi ise; tevbe, istiğfar, zühd, ibadet, vera' ve takva iledir.

وَلَوْ تَرَىٰٓ

إِذْ يَتَوَفَّى ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَ

أَدْبَٰرَهُمْ ۚ وَذُوقُوا۟ عَذَابَ ٱلْحَرِيقِ ﴿٥٠﴾ ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيكُمْ

وَاَنَّ اللّٰهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيْدِ ۝٥١ كَدَاْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِيْنَ
مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ كَفَرُوْا بِاٰيٰتِ اللّٰهِ فَاَخَذَهُمُ اللّٰهُ بِذُنُوْبِهِمْ ؕ
اِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ شَدِيْدُ الْعِقَابِ ۝٥٢ ذٰلِكَ بِاَنَّ اللّٰهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا
نِّعْمَةً اَنْعَمَهَا عَلٰى قَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوْا مَا بِاَنْفُسِهِمْ ۙ وَاَنَّ اللّٰهَ
سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ۙ ۝٥٣ كَدَاْبِ اٰلِ فِرْعَوْنَ ۙ وَالَّذِيْنَ مِنْ قَبْلِهِمْ ؕ كَذَّبُوْا
بِاٰيٰتِ رَبِّهِمْ فَاَهْلَكْنٰهُمْ بِذُنُوْبِهِمْ وَاَغْرَقْنَآ اٰلَ فِرْعَوْنَ ۚ
وَكُلٌّ كَانُوْا ظٰلِمِيْنَ ۝٥٤ اِنَّ شَرَّ الدَّوَآبِّ عِنْدَ اللّٰهِ الَّذِيْنَ
كَفَرُوْا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ۝٥٥ الَّذِيْنَ عٰهَدْتَّ مِنْهُمْ ثُمَّ
يَنْقُضُوْنَ عَهْدَهُمْ فِيْ كُلِّ مَرَّةٍ وَّهُمْ لَا يَتَّقُوْنَ ۝٥٦ فَاِمَّا
تَثْقَفَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرِّدْ بِهِمْ مَّنْ خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُوْنَ
۝٥٧ وَاِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْۢبِذْ اِلَيْهِمْ عَلٰى سَوَآءٍ ؕ اِنَّ
اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْخَآئِنِيْنَ ۝٥٨ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا سَبَقُوْا

إِنَّهُمْ لَا يُعْجِزُونَ ﴿٥٩﴾ وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ
وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ
مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ
فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٦٠﴾ وَإِنْ جَنَحُوا
لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦١﴾

50. Meleklerin, yüzlerine ve arkalarına vurarak ve: "Tadın ateş azabını" diyerek o kâfirlerin canlarını alırken (onları) bir görseydin!

51. İşte bu, kendi ellerinizle sunduklarınızın karşılığıdır. Yoksa Allah, kullarına zulmetmez.

52. Tıpkı Firavun ailesi ve onlardan öncekilerin gidişi gibi: Allah'ın âyetlerini inkâr etmişlerdi de, bu günahları sebebiyle Allah onları yakalamıştı. Gerçekten Allah, güçlüdür, cezası da çetindir.

53. Bu, bir millet, kendinde bulunanı değiştirmedikçe, Allah'ın da onlara verdiği nimeti değiştirmiyeceği sebebiyledir. Gerçekten Allah, çok iyi işiten ve bilendir.

54. Tıpkı Firavun ailesi ve onlardan öncekilerin gidişi gibidir. Rabb'lerinin âyetlerini yalanlamışlardı, Biz de onları günahlarından dolayı helâk etmiştik ve Firavun ailesini boğmuştuk. Onların hepsi zalimdiler.

55. Allah katında, canlıların en kötüsü, inkâr edenlerdir. Onlar iman etmezler.

56. Onlar, kendileriyle anlaşma yaptığın, sonra her defasında hiç çekinmeden anlaşmayı bozan kimselerdir.

57. Eğer savaşta onları yakalarsan, onlar(a vereceğin ceza) ile arkalarındakileri darmadağın et ki ibret alsınlar.

58. Eğer bir milletin (anlaşmaya) ihanet yapmasından korkarsan, sen de onlara karşı (anlaşmayı bozarak) aynı şekilde davran. Allah, ihanet edenleri sevmez.

59. Kâfirler, yakayı kurtararak geçip gideceklerini sanmasınlar. Çünkü onlar, kesinlikle âciz bırakamazlar.

60. Onlara karşı, gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın ki, onunla Allah'ın düşmanını, kendi düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilemediğiniz, sadece Allah'ın bildiği diğerlerini korkutasınız. Allah yolunda her ne harcarsanız, karşılığı size ödenir, kesinlikle haksızlığa uğratılmazsınız.

61. Eğer onlar barışa yanaşırlarsa, sen de yanaş ve Allah'a dayan. Çünkü O, çok iyi işiten ve çok iyi bilendir.

50. «Meleklerin,» onların **«yüzlerine ve arkalarına vurarak ve: 'Tadın ateş azabını' diyerek o kâfirlerin canlarını alırken (onları) bir görseydin!»** Ey Muhammed! Ölüm meleği yardımcılarının, kâfirlerin canını nasıl aldığını bir görsen! Bu melekler onlara demir kamçılarla her vurduklarında, vurdukları organlarından ateş fışkırır. Dünyadaki kılıç azabından başka, bir de "tadın bakalım cehennem azabını" denir onlara. Bu ateş azabı da, ahiretteki azabın başlangıcıdır. Anlatılması imkânsız olan bu feci durumu bir görsen!

51. «İşte bu, kendi ellerinizle» yapıp **«sunduklarınızın karşılığıdır. Yoksa Allah, kullarına zulmetmez.»** Meydana gelen bu dövme ve azap, sizin yapmış olduğunuz isyan ve inkâr sebebiyledir. Gerçekten de Allahü Teâlâ, daha önceden günah işlemeyen hiçbir kuluna azap etmez.

52. Bunların davranışları da **«tıpkı Firavun ailesi ve onlardan öncekilerin gidişi gibi:»** Bu ifade, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i teselli etmek içindir. Kureyşlilerin inkâr ve inatları da, çirkin eylemleriyle ün yapan Firavun ailesinin âdetleri gibidir. Âyette geçen *"de'b"* bir işe devam etmek, âdet haline getirmek ve kendini yormak anlamınadır. Firavun ailesinden maksat ise Firavun ve ona tâbi olanlar demektir. Firavun'dan önceki, Nûh, Semûd, Âd kavmi ve daha başka inkârcılar da vardı. Kureyşlilerin tutumları da tıpkı onların tutumlarına benzemekteydi.

Onlar da **«Allah'ın âyetlerini inkâr etmişlerdi de, bu günahları sebebiyle Allah onları yakalamıştı. Gerçekten Allah, güçlüdür, cezası da çetindir.»** İnkâr ettikleri âyetler, Allah'ın birliğine işaret eden gizli ve açık delillerdi. Yahut da, Peygamber'lerin kesin mûcizeleriydi. Allahü Teâlâ onları, inkârcı olmaları ve diğer isyanları sebebiyle cezalandırdı, Allahü Teâlâ çok güçlüdür. O'nun vereceği bu cezaya hiçbir kimse engel olamaz.

53. «Bu» durum; **«bir millet, kendinde bulunanı değiştirmedikçe, Allah'ın da onlara verdiği nimeti değiştirmiyeceği sebebiyledir.»** Bu kötü eylemlerden dolayı cezaya çarptırılmalarının sebebi, Allah'ın kendilerine ihsan etmiş olduğu nimetleri değiştirmeleridir. Kendilerine birçok nimetler verildikten sonra, bu iyi ve güzel hallerini değiştirip, kötülüğe saptıkları için cezayı hak etmişlerdir. Tıpkı, o kâfirlerin durumları gibi. Hz. Peygamber'e peygamberlik gelmezden önce, putlara kulluk eden kâfirler vardı. Kendilerine Hz. Peygamber (s.a.v.) birtakım delillerle gönderildiğinde, O'nu yalanladılar, O'na ve yanında bulunan müslümanlara düşmanlık ettiler. Onlar etrafında gruplara ayrıldılar ve o müslümanlara kötülük yapmak istediler. Bunun üzerine Allahü Teâlâ, onlara vermiş olduğu azaplarını erteleme nimetini değiştirdi ve kendilerine derhal azap verdi.

Haddâdî der ki: "Allah onları açlıktan ve korkudan kurtardı. Onlara, kendilerinden bir peygamber gönderdi. Kendi dillerinde bir kitap gönderdi. Bütün bu nimetleri değiştirdiler ve bu nimetlere şükretmediler. Allah da onları değiştirdi ve Bedir'de onları cezalandırdı."

«Gerçekten Allah, çok iyi işiten ve bilendir.» Allah, geçmişte ve gelecekte yapılan bütün eylemleri bilir ve bütün sözleri de işitir. Ondan dolayıdır ki, bunlara ceza verir.

54. Bunların gidişi de, **«tıpkı Firavun ailesi ve onlardan öncekilerin gidişi gibidir. Rabb'lerinin âyetlerini yalanlamışlardı, Biz de onları günahlarından dolayı helâk etmiştik ve Firavun ailesini boğmuştuk. Onların hepsi zalimdiler.»** Âyetteki *"boğmuştuk"* ifadesi, "helâk etmiştik" ifadesinin şumülüne girdiği halde onun üzerine atfedilmesi boğulmanın zorluğunu ve feciliğini bildirmek içindir. Kureyş ölülerinin ve Kıptî'lerin tümü, inkâr ve isyanla kendilerine haksızlık etmişlerdi. Bunun için helâka maruz kaldılar.

İmam Gazâlî şöyle der: "Nimet, onun değerini bilmeyenlerden çekilip alınır. Bu konuda şu örneğe dikkat et! Kralın biri, kölesine ikramda bulunmuş

ve ona birtakım özel elbise vererek, kendisinin has hizmetçisi kabul etmişti. Onu, diğer muhafız ve hizmetçilerinden üstün tutmuş ve kapısının bekçiliğini ona vermişti. Ona, kendi köşkünün içinde bir ev yapıp, oraya koltuklar koymasını, sofraları hazırlayıp, cariyeleri süslemesini emretti ki, kral işten döndüğü zaman kendisine yaraşır bir biçimde orada rahat etsin. Bu kölenin yapacağı işler, günde bir saat bile değildi. Yine de bu köle, kralın kapısında ekmek yiyen bir hayvan bakıcısı, ya da kemik yalayan bir köpek görse, kralın kendisine yaptığı bütün ikramları unutur, onlara bakardı. Kralın kendisine yapmış olduğu iyilikler hiçe sayılırdı. Bu hayvan bakıcısına koşar, ondan bir parça ekmek isterdi. Yahut da kemik etrafına toplanan köpeği üstün tutardı. Kral bu kölenin durumuna bakarak: 'Bu köle, kendisine yaptığım iyiliklerin kıymetini bilmedi. Halbuki ben ona, birçok iyiliklerde bulunmuş, onu özel bir mevkiye yükseltmiştim. Bunun yaptıkları ise, çok basit ve cahil birisinin yaptıkları gibi. Ondan çekin alın elbiselerini ve kovun kapımdan' demez mi?

İşte, dünyaya yönelen ilim adamının durumuyla, nefsine uyan âbidin durumu da aynen buna benzer.

Ey insan! Senin yapman gereken şey, Allah'ın nimetlerini tanıman için gerekli bütün çabayı harcamaktır. Nimetin belâ olmasından, izzetin zillet olmasından ve iyi talihin kötüye dönmesinden kesinlikle sakın! Çünkü Allah, nimetlerine karşı çok kıskançtır."

Allah'ı ve O'nun nimetlerinin değerini bilen dünyaya iltifat etmeyi bırakıp, her şeyden yüce olan Allah'a yönelir. Çünkü Allah her şeyden daha yücedir. O'nu anmak, her türlü sözden daha faziletlidir.

Anlatıldığına göre, Süleyman b. Dâvûd (a.s.), etrafında bulunan alayla gidiyordu ve kendisine kuşlar gölgelik yapıyorlardı. Sağ ve solunda ise, vahşi hayvanlar, hayvan sürüleri, cinler, insanlar ve diğer yaratıklar vardı. İsrailoğullarından Allah'a kulluk eden birisine uğradı. Adam ona : " Ey Dâvud'un oğlu! Allah sana, büyük bir mülk vermiş" dedi. Süleyman bu sözü duydu ve : "Mü'minin amel defterindeki bir tesbih, Süleyman'a verilenden daha hayırlıdır. Dâvûd'un oğluna verilen gider, tesbih ise kalıcıdır" dedi. Bu söz, ahireti isteyen ve onun için çalışanlara güzel bir irşaddır, dünya meşgalesinden sıyrılarak, yüce Mevlâ'ya da bir yönelme vesilesidir.

55. «Allah katında, canlıların en kötüsü, inkâr edenlerdir. Onlar iman etmezler.» Allah'ın hükmüne göre, yeryüzünde bulunan ve hareket kabiliyeti olan canlıların en kötüsü, inkârda ısrar eden böylece kâfir olan kimse-

lerdir. Onların iman etmeleri beklenmez. Çünkü bunların kalpleri mühürlenmiştir. Bu kimseler, insanların değil, canlıların en kötüsü olarak vasıflandırılmışlardır. Bunun sebebi, o inkârcı grubun, insanların topluluğundan ayırdedilmiş olmasıdır. İnkârcı olanlar, canlı yaratıklar grubundandırlar ve onların da bütün fertlerinden daha kötüdürler. Allahü Teâlâ bir başka âyette : "*Onlar hayvanlar gibidirler. Belki daha da sapıktırlar*"(Furkân: 44) buyurmaktadır.

56. «Onlar, kendileriyle anlaşma yaptığın, sonra her defasında hiç çekinmeden anlaşmayı bozan kimselerdir.» Kendilerinden bir söz almış oldukların, verdikleri sözü devamlı surette bozuyorlar. Anlaşmayı bozmanın kötülüğünden korkmuyor, bundaki ayıba ve cehenneme aldırış etmiyorlar. İşte bunlar, Kureyza yahudileridir. Hz. Peygamber (s.a.v.), bunlarla bir sözleşme yapmış ve İslâm düşmanlarına karşı yardım etmemeleri konusunda anlaşmışlardı. Fakat onlar, bu anlaşmayı bozdular ve Bedir savaşında, Mekkeliler'e silâh yardımı yaptılar. Daha sonra da : "Unutarak yaptık. Hatalı davrandık" dediler. Sonra tekrar sözleşme yaptılar ve bu sözleşmeyi de Hendek savaşında da bozdular ve müşriklere yardım ettiler. Bedir savaşında, müslümanların galip geldiğini görünce dediler ki : "O, ahir zamanda gönderileceği vadedilen peygamberdir. Onunla hiçbir kimse savaşamaz." Sonra bunlar, Uhud'da olup bitenleri görüp, müslümanların zayıf durumda olduğunu anlayınca, tekrar şüpheye düştüler. Hz. Peygamber'in getirdiği dinin yayılmasından ve müslümanların güçlenmesinden ciğerleri yanmıştı. Benî Kurayza kabilesinin başkanı Ka'b b. Esed, arkadaşlarıyla birlikte Mekke'ye gittiler ve Hz. Peygamber'e savaş açmak için, müşriklerle anlaşmaya vardılar. Bu anlaşma neticesinde Hendek savaşı patlak verdi.

57. «Eğer savaşta onları yakalarsan, onlar(a vereceğin ceza) ile arkalarındakileri darmadağın et ki ibret alsınlar.» Durum bu olunca, sen bu anlaşmayı bozanları savaşta, zayıf bir durumda yakalamışken ve yenmişken, onları cezalandırmak sûretiyle arkalarındakini paramparça et. Onları yen ve darmadağın eyle ki, onların arkasından gelen senin inkârcı düşmanların da senden korksunlar. Belki onlardan sonra gelenler, bu münafıkların başına gelenleri görürler ve ibret alırlar. Böylelikle de, anlaşmayı bozmaktan veya inkârdan vazgeçerler.

58. «Eğer» anlaşma yapan **«bir milletin,»** anlaşmayı bozma belirtisi görerek **«(anlaşmaya) ihanet yapmasından korkarsan, sen de onlara karşı (anlaşmayı bozarak) aynı şekilde davran.»** sözleşmeyi bozarak onlara at...

Onlar seninle yaptıkları anlaşmayı bozdukları gibi, sen de düşmanlıkta eşit bir yol izleyerek sözleşmeyi kendilerine at. Onlar açık bir şekilde, senin de onlarla aranızda olan bağı kestiğini anlasınlar. Bunu onlara açıkça bildir. Onlar, anlaşma devam ediyor zannına kapılmışken, kendileriyle savaşa girişme ki, asla senin tarafından ihanet yapıldığına dair bir şaibe ortaya çıkmasın. «**Allah, ihanet edenleri sevmez.**» Bu ifade, anlaşmanın kendilerine atılmasının sebebini açıklayan ifadedir. Sanki deniyor ki : "Bize neden emir verdin ve anlaşmayı kendilerine atmadan önce savaşmayı yasakladın?" İşte bu soruya verilen cevap!

59. Hz. Peygamber'e eziyet veren ve isyanda çok ileri giden «**kâfirler,**» yenilgiden kurtulmuş olarak ve «**yakayı kurtararak geçip gideceklerini sanmasınlar. Çünkü onlar, kesinlikle âciz bırakamazlar.**» Onlar, geçip gideceklerini ve arkalarından takip edenlerin de kendilerini yakalayamıyacaklarını zannetmesinler. İşte bu âyette, isyanlara cesaret eden nefislere tehdit vardır. Aslında bu cesaretli nefis, Allah'a karşı cesaretlenmiş durumdadır.

Serî es-Sakatî şöyle anlatır : " Günün birinde, şehir camiinde konuşuyordum. Güzel giyimli bir genç beni dinliyordu. Yanında arkadaşları da vardı. Konuşmamda: "Güçsüzün güçlüye isyan etmesine şaşarım" dediğimi duydu ve yüzü kızardı. Daha sonra da çıkıp gitti. Sonraki gün, yine ben aynı yerde oturuyordum, birden çıkageldi ve iki rekat namaz kıldıktan sonra, şunu dedi : "Ey Serî! Dün seni dinledim. 'Güçsüzün güçlüye isyan etmesine şaşarım' diyordun. Bunun anlamı nedir? Ben de dedim ki : 'Allah'tan daha güçlü hiçbir varlık yoktur. Kuldan daha güçsüz kimse de yoktur. Böyle olmasına rağmen, kul Allah'a isyan ediyor' dedim. Çocuk kalkıp gitti ve sonraki gün tekrar geldi. Üzerinde iki beyaz elbise vardı ve yanında kimse yoktu. Bana şunu sordu : 'Ey Serî! Allah'a giden yol hangisidir?' Ben de ona :

'Kulluk yapmak istersen, gece namaz kıl, gündüz oruç tut. Allah'a ulaşmak istersen, O'ndan başkasını terket, O'na varırsın. Dünyada, harap olmuş yerlerden, mescidlerden ve kabirlerden başka bir şey yoktur' dedim. Genç adam ayağa kalktı ve : 'Allah'a yemin ederim ki en zor bir yola koyuldum' dedi ve çıkıp gitti. Birkaç gün sonra, birçok hizmetçi geldi ve 'Kâtip Ahmed b. Yezid ne yaptı?' diye sordular. Ben de onlara, olup bitenleri anlattım ve başka bir şeyden haberim olmadığını belirttim. Bunun üzerine bana dediler ki : 'Allah aşkına bize söyle! Onun durumunu öğrenirsen bize bildir ve evini de haberdar et.' Ben bir yıl bekledim ve onun durumunu öğrenemedim ve ondan bir haber de alamadım. Gecenin birinde, yatsıdan sonra evimde oturuyordum.

Birden kapım çalındı ve içeri girilmesine izin verdim. Ansızın bir genç çıkageldi. Belinde bir parça elbise ve omuzunda da bir başka elbise parçası. Yanında bir zenbil ve içerisinde de azığı vardı. Gözlerimden öptü ve :

'Ey Serî! Allah beni, dünyaya esir olmaktan kurtardığı gibi, seni de cehennem azabından kurtarsın' dedi. Ben de arkadaşıma işaret ettim ve evine giderek haber vermesini söyledim, o da gidiverdi. Bir de baktım ki eşi, yanında çocuğu ve hizmetçileriyle beraber geldi. Çocuğun üzerinde kıymetli elbiseler ve süs vardı. İçeri girip, çocuğu odaya attı. Kadın ona dedi ki : 'Ey Adam! Beni dul bıraktın, sen ise yaşıyorsun. Çocuğunu yetim bıraktın, sense yaşamaktasın.' Genç bana baktı ve: 'Ey Serî bu ne vefa!' dedi. Daha sonra kadının üzerine doğru gitti ve : 'Allah'a yemin ederim ki sen, benim kalbimin meyvesi ve gönlümün sevgilisisin. Bu çocuğum bana, yaratıkların en değerlisidir. Ancak, bu Serî bana: ' Allah'a varmak isteyenin O'ndan başka her şeyi terketmesi gerektiğini' söyledi. Daha sonra bu adam, çocuğun üzerinde olanı çıkararak ve kadına: 'Bunu aç, ciğerlere ve çıplak cesetlere koy' yani bunu satarak değerini yoksullara yedir ve giydir diyerek, kendi elbisesinden bir parça kesti. Çocuğu bu parçayla sardı. Kadın ise: 'Çocuğumu bu halde görmek istemiyorum' dedi ve çocuğu adamdan çekip aldı. Kadının çocukla uğraştığını gören adam ayağa kalktı ve : 'Bir gecemi boşa geçirdiniz. Allah hakkınızdan gelsin' diyerek dışarı çıktı. Ev ağlama sesiyle çınladı. Kadın : 'Ey Serî! Bu adam geri dönerse, yahut bir haber alırsan, derhal bana bildir!' dedi. Ben de: "İnşallah" dedim. Bir süre sonra, bana yaşlı bir kadın geldi ve : 'Ey Serî! Yanımızda bir genç var. Seninle görüşmek istiyor' dedi ve geçip gitti. Bir de baktım ki, yere uzanmış birisi ve başının altında bir kerpiç. Kendisine selâm verdim, gözlerini açtı ve bana :

'Ey Serî! Ne dersin? Sana göre bu günahlarım bağışlanır mı? dedi. Ben de 'evet' dedim. 'Benim gibileri bağışlanır mı?' diye sordu. Yine 'evet' dedim. 'Ben batmışım' dedi. 'O, batanları kurtarır' dedim. ' Birçok haksızlıklar işlemişim' dedi. Ben de: 'Bir haberde bildirildiğine göre, günahlarından tevbe eden kimseler kıyamet günü ortaya çağrılır. Hasımları da ortaya getirilir ve: 'Bırakın onu, Allah sizin hakkınızı ödeyecektir' denir. Bunun üzerine adam bana dedi ki : 'Ey Serî! Biraz param var. Eğer ölürsem, kefenime ve ihtiyaçlarıma harca. Bunu aileme bildirme ki kefenimi haramla değiştirmesinler.' Yanında biraz oturdum. Gözlerini açtı ve: *'Çalışanlar bunun için çalışsınlar'* (Saffât: 61) dedi ve öldü. Paraları aldım ve ihtiyaçlarını temin ettim. Sonra da kendisine doğru yürüdüm. Baktım ki insanlar koşuşuyorlar. "Ne var?" diye sordu-

ğumda: 'Allah dostlarından birisi ölmüş, namazını kılmak istiyoruz' cevabını aldım. Sonra da gidip cenazesini yıkadım ve gömdük. Biraz sonra da ailesi birini gönderip durumu sordu. Ben de öldüğünü söyledim. Ağlayarak hanımı geldi. Durumunu kendisine bildirdim. Kabrini kendisine göstermemi istedi. 'Kefenini değiştirmelerinden korkarım' dedim. Kadın: 'Hayır. Vallahi değiştirmezler' deyince, ben de kabri gösterdim. Kadın biraz ağladı ve iki şahidin gelmesini söyledi. İki şahit gelince, cariyelerini serbest bıraktı, arazisini vakfetti ve malını da tasadduk etti ve ölünceye kadar da kabri yanından ayrılmadı. Allah kendilerine rahmet eylesin."

60. «Onlara karşı, gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın ki...» Kâfirlerle savaşmak için, savaşta size yardımcı olabilecek; silâh, at gibi her türlü malzemeyi elde edin. Bir hadiste: *"Dikkat edin! Kuvvet atmaktır"* (16) buyurulur.

Rivayet edildiğine göre, Sa'd b. Ebî Vakkas, Uhud savaşında bin tane ok atmıştı. Onun her oku atışında Hz. Peygamber (s.a.v.) : *"Anam babam sana feda olsun Ey Sa'd! "* (17) diyordu. Bazı ilim adamları, bir müslümanın, ana ve babasını feda etmesini uygun görmüyorlar. Bu konuda İmam Nevevî şöyle der : " Geçerli olan görüş, bu sözün söylenebileceğidir. Çünkü, gerçekte bir feda etme olayı yoktur. Sözün gelişi olarak bu ifade kullanılmaktadır. Karşındaki kimseye sevgisini gösterme ifadesidir."

Hadiste, atıcılığın fazileti ve hayırlı bir iş yapana duâ etmeye teşvik vardır. Bir hadiste de şöyle buyurulur : *"Allah, bir okla üç kişiyi cennete koyar. Yapmasında hayır olduğunu umarak ok yapan ustayı, onu hediye edeni, ve oku atanı."* (18)

Diğer bir hadiste ise : *"Allahü Teâlâ zikredilmeyen her şey oyun ve eğlenceden ibarettir. Ancak şu dört şey hariç : Bir kimsenin, iki hedef arasında yürümesi, atını eğitmesi, eşiyle şakalaşması ve yüzmeyi öğretmesi."* (19)

Atlar da üç kısımdır. Allah'ın atı: Bu ata binilir ve Allah'ın düşmanlarıy la savaşılır. Şeytanın atı : Bu at rehin verilir ve onunla kumar oynanır. İnsanın atı : Bu attan da insanlar istifade ederler ve yoksulluktan kurtulurlar.

16- Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce rivayet etmiştir.
17- Buharî: *"At! Anam babam sana feda olsun"* lafzıyla rivayet etmiştir. Ayrıca Müslim ve Tirmizî de rivayet etmiştir.
18- *Sünen* sahipleriyle, Dârimi ve İmam Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir.
19- Tirmizî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir.

«Onunla Allah'ın düşmanını, kendi düşmanınızı ve onlardan başka sizin bilemediğiniz, sadece Allah'ın bildiği diğerlerini korkutasınız.» Bu savaş atlarıyla, sizlere düşmanlıkta çok ileri giden ve sınırı aşan Mekke kâfirlerini korkutup ürkütürsünüz.Yine o atlar sayesinde, diğer yahudi kâfirlerini ve münafıkları korkutursunuz. Öyle ki, onları siz gözlerinizle görüp tanıyamazsınız. Sadece Allahü Teâlâ bilir.

Az veya çok, **«Allah yolunda»** cihad etmek için her **«ne harcarsanız, karşılığı»** tam olarak **«size ödenir, kesinlikle haksızlığa uğratılmazsınız.»** Yaptıklarınızın sevabından ve mükâfatından hiçbir şey eksik kalmadan size ödenir. Sevabınız terkedilmez veya noksanlaştırılmaz, denilmeyip de *"haksızlığa uğratılmazsınız"* denilmesi, Allahü Teâlânın, bu gibi çirkinliklerden beri olduğunu beyan etmek içindir.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) mirâca çıktığında bir toplulukla karşılaşmış. Bunlar, bugün ekin ekip, yarın hemen biçiyorlarmış. Her biçtiklerinde ise, tekrar eskisi gibi oluyormuş. Hz. Peygamber : *"Bunlar nedir Ey Cebrâil"* diye sorunca, 'Bunlar, Allah yolunda savaşan mücahitlerdir. Onların bir tane iyiliği, yediyüz kat artırılır. Bir şey harcadıklarında, arkasından hemen yenisi gelir' cevabını alır." [20]

61. «Eğer onlar barışa yanaşırlarsa, sen de yanaş ve Allah'a dayan.» Kâfirler, kendilerini korkutarak, kalplerine vermiş olduğun ürpertiden dolayı, teslim olmaya ve anlaşma yapmaya yanaşırlarsa, sen de anlaşma yapmak üzere onlara yanaş. Anlaşma yapma konusunda, içlerinde gizledikleri hilelerden sakın korkma. Kuşkusuz Allah, seni korumaya almıştır. **«Çünkü O, çok iyi işiten ve çok iyi bilendir.»** Allahü Teâlâ, onların gizli toplantılarında bile yaptıkları konuşmalarını duyar. Onların gizli niyetlerini de çok iyi bilir ve tuzaklarını onların kendi aleyhlerine çevirir.

Âyette geçen *"yanaş"* emri, ibaha içindir. Mecburiyet yoktur. Bu konudaki yetki, devlet başkanına verilmiştir. Devamlı surette onlarla savaşmaya mecbur değildir. Onlarla anlaşma yapmaya da mecbur değildir. Durumu inceler ve müslümanların menfaatleri doğrultusunda karar verir. Eğer müslümanlar güçlü ise, anlaşma yapmaz. Teslim olup cizye verinceye kadar kendileriyle savaşır. Eğer devlet başkanı, müslümanların menfaatını anlaşma yapmakta

20- Bezzâr'ın mirâc konusunda rivayet ettiği uzunca hadisin bir parçasıdır. Heysemî *Mecma'uz-Zevâid*de rivayet etmiştir. Bkz. *Cem'u'l-Fevâid*, 2/293.

görürse, o zaman anlaşma yapar. Ancak bu anlaşmanın müddeti tam bir yıl ve daha uzun süreli olmamalıdır. Müşriklerin, güç ve kuvveti ellerinde bulundurması halinde ise, on yıllığına bile anlaşma yapması mümkündür. Bundan daha uzun süreli anlaşma yapamaz. Çünkü Hz. Peygamber de Mekke müşrikleriyle böyle yapmıştı. Sonra da onlar, müddetin bitmesinden önce, anlaşmayı bozmuşlardı. Bu durum, Mekke'nin fethine sebep olmuştu.

وَإِن يُرِيدُوٓا۟ أَن يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ ٱللَّهُ ۚ هُوَ ٱلَّذِىٓ
أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِۦ وَبِٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾ وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ ۚ لَوْ أَنفَقْتَ مَا
فِى ٱلْأَرْضِ جَمِيعًا مَّآ أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ ۚ
إِنَّهُۥ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٣﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِىُّ حَسْبُكَ ٱللَّهُ وَمَنِ ٱتَّبَعَكَ
مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٤﴾

62. Eğer seni aldatmak isterlerse, Allah sana yeter. Seni, yardımıyla ve mü'minlerle destekliyen O'dur.

63. Ve onların gönüllerini birleştiren de O'dur. Sen, yeryüzündekilerin hepsini harcasaydın, yine de onların gönüllerini birleştiremezdin. Fakat Allah, onların gönüllerini birleştirdi. O azîzdir, hakîmdir.

64. Ey Peygamber! Sana ve sana uyan mü'minlere Allah yeter.

62. «Eğer seni aldatmak isterlerse, Allah sana yeter. Seni, yardımıyla ve mü'minlerle destekliyen O'dur.» Senden anlaşma yapmanı isteyenler, sana karşı anlaşma gösterisinde bulunarak seni oyuna getirmek isterlerse, onların kötülüklerine karşı, Allah sana yeter ve sana yardım eder. Kendi katın-

dakilerle, ensar ve muhacirle seni destekler. Daha sonra Allahü Teâlâ, Peygamber'ini mü'minlerle nasıl desteklediğini şöyle açıklıyor:

63. «Ve onların gönüllerini birleştiren de O'dur.» Halbuki daha önce, onların arasında taassup ve kincilik vardı. Öyle ki, o toplumda, iki gönül bile bir araya gelemezdi. Bir kimse, diğer bir kabilenin adamına bir tokat atsa, bu tokat yüzünden, intikamlarını alıncaya kadar iki kabile savaşa girişirdi. İşte onlar bu durumdayken, bir tek nefis gibi oluverdiler. Bu durum, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) en göz kamaştırıcı mûcizelerinden biridir.

«Sen, yeryüzündekilerin hepsini harcasaydın, yine de onların gönüllerini birleştiremezdin.» Onlar, birbirlerine o kadar düşman olmuşlardı ki, aralarını bulmak için, yeryüzünde bulunan bütün mal ve değerli maddeleri versen, yine de onları barıştıramazdın.

«Fakat Allah, onların gönüllerini birleştirdi. O azîzdir, hakîmdir.» Allahü Teâlâ, göz kamaştıran kudretiyle, onları hem ruh, hem de beden olarak birbirlerine yanaştırdı. O, gönüllerin sahibidir. Onları dilediği gibi evirip çeviren O'dur. O Allah, tam kudret ve tam güç sahibidir. Hikmet ve maslahatın gereğinden başkasını asla yapmaz. O, ruhların birbiriyle muhabbet kurmasına ve böylece kardeşlerin bir araya gelip dost olmalarına kudreti olandır. Hadiste: *"Mü'min, başkasıyla kolayca kaynaşan ve kendisiyle kolayca dost olunan kimsedir. Başkasıyle kaynaşmayan ve kendisiyle dost olunmayan kişide hayır yoktur"* buyurulmuştur.[21] Bir başka hadiste ise: *"Karşılaşan iki mü'minin durumu, birbirini yıkayan ellerin durumuna benzer. Hiçbir mü'min yoktur ki, birbirleriyle buluştuklarında, birbirine faydaları dokunmamış olsun"* buyurulur. [22]

Bunun içindir ki Allahü Teâlâ, mahalle halkının, günde beş defa mescitlerde toplanmalarını emretmiştir. Her şehir halkının da, haftada bir defa camide Cuma namazı için buluşmalarını emretmiştir. Yılda iki bayramda, kalabalık bir insan grubunun bir araya gelip bayramlaşmaları da bunun açık örneklerindendir. Umrede ve hacda yapılanlar da, bunun en bariz örneklerindendir. Bütün bu örnekler, mü'minler arasındaki sevgiyi kökleştirmeye yöneliktir. Hadis-i Şerif'te şöyle buyurulur : *"Mü'minler, birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta, birbirini korumakta, tek bir vücut gibidir. Vücudun herhangi*

21- İmam Ahmed b. Hanbel, *Müsned*.
22- Tirmizî, *Sünen*,

bir organı rahatsız olursa, diğer organları da bu yüzden ateşlenir ve uykusuz kalır." [23]

Hayırlı kimselerle bir arada bulunup, onlarla sohbet etmek çok etkilidir. Hayırlı insanlara sadece bakmak bile, insanlara iyilik etkisi yapar. İnsanların yüzlerine bakmak, kendisine bakılana uygun bir ahlâk tesiri yapar. Üzgün kimseye sürekli bakan kimse üzülür. Neşeli kimseye bakan ise, neşelenir. Denir ki : Bakışı fayda vermeyenin, sözü de fayda vermez. Serkeş deve, uysal deveye yakın oldukça uysallaşır. Bir şeye yakın olmak bile, hayvana, bitkiye ve cansız maddeye uysallık kazandırır. Su ve hava bile, leşe yakın olunca bozulur. Tek başına kalmak veya uzlete çekilmek bile, kötü insanlarla arkadaşlık etmekten daha iyi sayılır. İlim ehli ve fazilet sahibi insanlara gelince, onlara yakın olmak ve onlarla sohbet etmek ganimettir. Onlarla ilişki halinde olmak, Allahü Teâlâ ile ilişkili olmaya benzer. Onlara olan sevgi, Allah'a olan sevgiden kaynaklanır. Onlarla birlikte olmak, hakla bağlantı halinde olmak demektir. Başkalarıyla bağlantı halinde olmak ise, tabiatın gereğidir. Mü'min, mü'minin aynasıdır. Mü'min, bir mü'min kardeşiyle karşılaşınca, şifalı sözlerinden deva bulur. Mü'minin amelleri, başkalarının farkına varmadığı, ilâhî tecelliler ve gizli bilgi ve kavrayışlardır. Fakat bunu, ancak nur ehli kavrayabilir.

Fakir der ki : İki hanımı birbirine dargın olan âbid şeyhlerden ve verâ' sahibi ilim adamlarından birinden şöyle dediğini duydum: *"Allah, onların gönüllerini birleştirdi"* âyetini sonuna kadar, içinde su bulunan bir testiye okudum. Sonra içine üfleyerek, bu suyu o eşlerin ikisine içirdim. Allah'ın izniyle, aralarındaki dargınlık gitti ve birbirlerine dost oldular. Şimdiye kadar da, aralarında hiçbir nefret ve kin olmadı.

64. «Ey» Allahü Teâlâ'dan haber veren şanı yüce **«Peygamber! Sana ve sana uyan mü'minlere»** bütün işlerinde **«Allah yeter.»** Âyette geçen *"vav"* harfi, iki anlam ifade eder. Birisi birliktelik, diğeri de atıf. Birliktelik ifade ederse, âyetin meali: *"Ey Peygamber! Sana ve sana uyan mü'minlere yardımcı olarak Allah yeter"* şeklinde olur. Atıf ifade ederse o zaman da *"Ey Peygamber! Sana ve mü'minlere Allah yeter"* şeklinde olur.

İbn Abbas (r.a.) şöyle anlatır : "Bu âyet, Hz. Ömer'in müslüman olması üzerine Mekke'de nazil olmuştur. Fakat, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in emri üzeri-

23- Müslim, *Sahih*, Ahmed b. Hanbel *Müsned*. Ayr. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/132.

ne, Medine'de nazil olan âyetler sırasına yazılmıştır."

Rivayet edildiğine göre, Müslüman olanların sayısı, Hz. Peygamberle birlikte, 33 erkek, 6 da kadındı. Sonra da Hz. Ömer (r.a.) müslüman oldu ve Allahü Teâlâ müslümanların sayısını onunla birlikte kırka tamamladı. İşte bunun üzerine de bu âyet indi.

Hz. Peygamber şöyle dua etmişti : *"Ey Allah'ım! İslâm'ı, şu iki adamın birisiyle kuvvetlendir. Ya Ebû Cehil bin Hişam, ya da Ömer bin Hattab."* Hz. Peygamber bu duâyı çarşamba günü yapmıştı. Perşembe günü de Ömer müslüman olmuştu. Müslüman olduğunda yirmi altı yaşındaydı. Hz. Hamza ise, ondan üç gün önce müslüman olmuştu.

Rivayet edildiğine göre *"Siz de, Allah'tan başka taptıklarınız da cehennem yakıtısınız. Oraya gireceksiniz."* (Enbiya: 98) âyeti indiğinde, Ebû Cehil b. Hişam ayağa kalkıyor ve : "Ey Kureyş topluluğu! Muhammed sizin tanrılarınıza hakaret ediyor ve sizi hafife alıyor. Bununla da kalmayıp; sizin, babalarınızın ve tanrılarınızın cehennemlik olduğunu iddia ediyor. Muhammed'i öldürebilecek birisi yok mu ? Onu öldürene, yüz kırmızı deve ve de bin okıyye gümüş vereceğim" şeklinde bir konuşma yapıyor. Bunun üzerine, Ömer b. Hattab ayağa kalkıyor ve : "Bu işi ben üzerime alıyorum Ey Ebu'l-Hakem!"[24] diyor. Ömer'in dayısı olan Ebû Cehil de "peki " diyor ve Ömer'in elinden tutarak Kâbe'ye giriyorlar. Kâbe'de bulunan ve adına Hübel dedikleri putun önünde yemin ediyorlar ve Hz. Muhammed'i öldüreceklerine putu şahit tutuyorlar. Onların bir âdeti de, savaş gibi, satış gibi, nikâh gibi bir iş yapacaklarında, putlardan birini şahit tutmalarıydı. Puttan birisini şahit tutup, ondan emir almadan bu gibi işleri yapmazlardı. Hz. Peygamber'i öldürme işine de, Hübel denen putu şahit tutup, ondan emir almışlardı.

Daha sonra Ömer, kılıcını kuşanmış olduğu halde yola çıkıyor, doğruca Hz. Peygamber (s.a.v.)'i öldürmeye gidiyordu. Hz. Peygamber ise, İbn Erkâm'ın evinde, mü'minlerle beraber saklanıyordu. Orada Allah'a ibadet yapıyorlar ve Kur'ân okuyorlardı. Hz. Peygamber'in bulunduğu eve gelen Ömer, evin kapısını çaldığında, adamın birisi kapı aralığından bakıyor ve Ömer'in

---

24- Ebû Cehil, İslâm öncesi dönemde Ebu'l-Hakem diye adlandırılırdı. Onun, hikmet sahibi bir ilim adamı olduğunu iddia ederlerdi. Hz. Peygamber bu adama "Ebû Cehil" adını vermişti. Ebû Cehil, bilgisizliğin babası manasınadır. Ondan sonra da hep bu isimle anılır olmuştur. Ebû Cehil'in kız kardeşi, Hz. Ömer'in annesidir. Dolayısıyla Hz. Ömer, Ebû Cehil'in yeğenidir.

kılıcını dehşetle sıyırdığını görüyor. Adam, büyük bir korkuyla Hz. Peygamber'e dönüyor ve : " Ey Allah'ın Rasûlü! Ömer kılıcını sıyırmış geliyor. Niyeti kan dökmektir! " diye sesleniyor. Bunun üzerine, içeride bulunan Hz. Hamza: " Bırakın gelsin. Eğer iyilik istiyorsa veririz. Kötülük istiyorsa, kendi kılıcıyla kendisini öldürürüz" diyor. Bırakıyorlar ve içeri giriyor. Hz. Peygamber Ömer'i görünce : "Ey Ömer! Sen hâlâ vazgeçmedin mi ? Allah sana bir belâ mı versin istiyorsun ?" diyerek, kolundan tutuyor. Peygamber'in heybeti karşısında Ömer, irkiliyor ve hemen oturuveriyor. Daha sonra: "Bana, kendisine çağırdığınız İslâm'ı açıkla" diyor. Hz. Peygamber de : "İslâm, tek olan Allah'tan başka ilâh olmadığına şahitlik etmen, Muhammed'in de O'nun kulu ve elçisi olduğunu kabul etmendir" diyor. Ömer de: "Şahitlik ederim ki, Allah'tan başka ilâh yoktur. Sen de O'nun elçisisin" diyor ve şahitlik ediyor.

Bunun üzerine, orada bulunan müslümanlar da, sesli bir şekilde tekbir getiriyorlar ve Mekke sokaklarından duyuluyor. Hz. Ömer müslüman olduğu zaman, Peygamber efendimiz onun göğsüne eliyle üç defa vurarak: *"Ey Allah'ım! Ömer'in gönlündekini çıkar ve onu imana döndür"* buyuruyor. Bunun üzerine Cebrail iniyor ve: "Ey Muhammed! Göklerdekiler, Ömer'in müslüman olması ile sevindiler" diyor. Ömer müslüman olunca, müşrikler diyorlar ki :"Müslümanlar bizden intikam aldı."

Hz. Ömer'e: "Neden Hz. Peygamber sana 'Fârûk' adını verdi ?" diye soruyorlar. O da şu cevabı veriyor : " Ben müslüman olduğumda, Hz. Peygamber ve ashabı gizleniyorlardı. Ben kendisine: 'Ey Allah'ın Rasûlü! Bizler, ölsek de, yaşasak da haklı değil miyiz?' diye sordum. *'Evet haklıyız'* cevabını verdi. Öyleyse gizlenmenin anlamı yok. Seni hak Peygamber olarak gönderen Allah'a yemin ederim ki benim bulunduğum ve küfür dolu olan topluluk içerisinde Müslüman olduğumu açıkça ilan edeceğim. Korkmaya ve saklanmaya ne gerek var! Allah'a yemin ederim ki, artık bugünden sonra, gizli ibadet etmeye gerek kalmadı."

Elindeki kılıcıyla, Hz. Ömer önde olmak üzere, Peygamber ve ashabı Mekke sokaklarına çıktılar."Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlüllah" diye yüksek sesle bağırarak mescide girdiler. Bunları Kureyşliler duydular. Ömer onlara : "Yerinden kıpırdayanın boynunu vururum" dedi. Sonra da, tavaf yapan Hz. Peygamber'in önüne geçti ve birlikte tavaf yapmaya başladılar. Daha sonra, Kâbe'nin etrafında namaz kıldılar ve açık sesle Kur'ân okudular. Bu zamana kadar, Kâbe'de namaz kılamıyorlardı. Açık sesle Kur'ân okuyamıyorlardı. Bu sebepledir ki, Hz. Peygamber ona *"Fârûk"* adını vermiştir. Allah

Teâlâ, Ömer vasıtasıyla, hakla bâtılı ayırmıştır. Ömer'i sevmek imandan, ona kin beslemek ise, nifaktandır. Ona, münafıklardan başkası kin besleyemez.

İsmail b. Hammad b. Ebû Hanife anlatır : "Benim, râfizi mezhebine mensup, lânetlik bir komşum vardı. Kendisi değirmenciydi. İki tane de katırı vardı. Birine Ömer, diğerine de Ebû Bekir adını vermişti. Gecenin birinde, katırın biri kendisini teperek öldürmüştü. Dedem Ebû Hanife bu olayı duyunca: "Ben, onu öldürenin Ömer adlı katır olduğundan eminim" dedi. Araştırıp baktılar ki, gerçekten de öyleymiş."

Hz. Ömer umre yapmak istemişti. Hz. Peygamber de izin vermiş ve kendisine: *"Ey kardeşim, bizi de duâdan unutma"* demişti. Hz. Ömer der ki : "Benim için, Hz. Peygamber'in bana söylediği 'Ey Kardeşim' sözü, üzerine güneşin doğduğu her şeyden yani dünyada olan her şeyden daha sevimlidir."[25]

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur : *"Sizden önceki milletlerin feraset sahibi kimseleri vardı. Benim ümmetimin feraset sahibi insanı da Ömer b. Hattab'dır."*[26]

Bir başka hadiste de şöyle buyurulur : *" Devam et ey Ömer! Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, seni bir yolda gören şeytan, yolunu değiştirip, başka yola sapıyor."*[27] Bu hadiste, Hz. Ömer'in manevî derecesinin yüceliğine ve dindeki sağlamlığına işaret edilmiştir. Hz. Ebû Bekir'in yüzük taşında " Allah ne yüce güç sahibidir" yazılıydı. Hz. Ömer'in yüzük taşında ise " Ey Ömer! Ölüm öğütçü olarak yeter!" yazılıydı.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ
يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ

25- Tirmizî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel rivâyet etmiştir.
26- Buharî, Müslim, Tirmizî rivâyet etmiştir.
27- Şeyhân ve İmam Ahmed b. Hanbel rivâyet etmiştir.

مِنكُمْ مِّائَةٌ يَغْلِبُوٓا۟ أَلْفًا مِّنَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ
لَّا يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾ ٱلْـَٰٔنَ خَفَّفَ ٱللَّهُ عَنكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ
ضَعْفًا ۚ فَإِن يَكُن مِّنكُم مِّائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا۟ مِا۟ئَتَيْنِ ۚ
وَإِن يَكُن مِّنكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوٓا۟ أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ مَعَ
ٱلصَّـٰبِرِينَ ﴿٦٦﴾ مَا كَانَ لِنَبِىٍّ أَن يَكُونَ لَهُۥٓ أَسْرَىٰ حَتَّىٰ يُثْخِنَ
فِى ٱلْأَرْضِ ۚ تُرِيدُونَ عَرَضَ ٱلدُّنْيَا وَٱللَّهُ يُرِيدُ ٱلْـَٔاخِرَةَ ۗ وَٱللَّهُ
عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٧﴾ لَّوْلَا كِتَـٰبٌ مِّنَ ٱللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ
فِيمَآ أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٦٨﴾ فَكُلُوا۟ مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَـٰلًا طَيِّبًا
وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٦٩﴾

65. Ey Peygamber! Mü'minleri savaşa teşvik et! Eğer içinizde, sabreden yirmi kişi bulunursa, bunlar ikiyüz kişiyi yenerler. Eğer sizden yüz kişi olsa, kâfirlerden bin kişiyi yener. Çünkü onlar, anlamayan bir millettir.

66. Şimdi de Allah, içinizde zayıflık olduğunu bildiği için, sizin yükünüzü hafifletti. Bundan böyle, içinizde sabreden yüz kişi bulunursa, bunlar ikiyüz kişiyi yenerler. Eğer sizden bin kişi olursa, bunlar da, Allah'ın izniyle ikibin kişiyi yenerler. Allah, sabredenlerle beraberdir.

67. Hiçbir Peygamber'in, -yeryüzünde ağırlık kazanıncaya

(duruma tamamen hakim oluncaya) kadar- esirlerinin bu lunması yakışmaz. Sizler, dünya malını istiyorsunuz, Allah ise ahireti istiyor. Allah azîzdir, hakîmdir.

68. Eğer Allah'ın, geçmişte verilmiş bir hükmü olmasaydı, (fidye olarak) aldıklarınızdan dolayı mutlaka size, büyük bir azap dokunurdu.

69. Elde ettiğiniz ganimetleri, temiz ve helâl olarak yiyin artık! Allah'tan da korkun! Allah ğafûrdur, rahîmdir.

65. «Ey Peygamber! Mü'minleri savaşa teşvik et!» Ey şanı yüce olan Peygamber! Müslümanları, kâfirlerle savaşmaya iyice teşvik et. Bu işte sevap olduğunu kendilerine bildir! Bir şeye teşvik etmek için, önce insanın kendisi yapmalıdır ki, başkaları da kendisine uysun. Onun içindir ki Hz. Peygamber, savaşın şiddetli anlarında, düşmana daha yakın mevzilerde olmuştur. Bu konuda Hz. Ali şöyle der: "Topluluklar birbiriyle karşılaşıp, zorluklar artınca, Hz. Peygamberle korunur, onu kendimize siper ederdik. Hiçbirimiz, düşmana, ondan daha yakın olamazdık."

Ey Mü'minler! **«Eğer içinizde,»** savaş alanında **«sabreden yirmi kişi bulunursa, bunlar»** kâfirlerden **«ikiyüz kişiyi yenerler. Eğer sizden»** sabreden **«yüz kişi olsa, kâfirlerden bin kişiyi yener. Çünkü onlar, anlamayan bir millettir.»** Onlar, Allah'ı ve ahiret gününü bilmezler. Allah'ın emrine uyarak, O'nun rızâsını kazanmak için O'nun kelâmını yüceltmek üzere savaşmazlar. Onlar sadece, cahiliye duyguları, beşerî istekleri ve şeytana uymak için savaşırlar. Onun içindir ki, kahrolup, yüzüstü bırakılmaya hak kazanırlar.

66. «Şimdi de Allah, içinizde zayıflık olduğunu bildiği için, sizin yükünüzü hafifletti.» İbn Abbas der ki : "Karşısında bulunan üç düşmandan kaçarsa, kaçmamış olur. İkiden kaçarsa, kaçmış sayılır." Yani, büyük bir haram işlemiştir.

«Bundan böyle, içinizde sabreden yüz kişi bulunursa, bunlar ikiyüz kişiyi yenerler. Eğer sizden bin kişi olursa, bunlar da, Allah'ın izniyle ikibin kişiyi yenerler. Allah, sabredenlerle beraberdir.» Kendilerine her türlü kolaylığı ve zaferi sağlar. Bu sayede de kesinlikle yenilmezler.

67. «Hiçbir Peygamber'in, -yeryüzünde ağırlık kazanıncaya (duruma tamamen hakim oluncaya) kadar- esirlerinin bulunması yakışmaz.» Hiçbir peygambere, kendisi tamamen duruma hakim oluncaya, kâfirler zelil

olup, İslâm kuvvet kazanıncaya kadar, esir almak yakışık almaz ve doğru da olmaz.

Rivayet edildiğine göre, Bedir savaşından sonra yetmiş tane esir alınmıştı. Bu esirler içerisinde; Abbas, Akîl b. Ebû Tâlib gibi kimseler de vardı. Hz. Peygamber esirler konusunda ashabına danışmıştı. Hz. Ebu Bekir : " Onlar senin toplumun ve yakınlarındır. Onları bırak, belki Allah onlara hidayet verir. Onlardan sadece fidye al. Bu fidye ile ashabın güçlenir" demişti. Hz. Ömer de : "Onlar seni yalanladılar, yurdundan çıkardılar ve sana savaş açtılar. Onların boynunu vur. Onlar küfrün önderleridir. Bize fırsat tanı, boyunlarını vuralım. Hz. Ali Akîl'in, Hamza da Abbas'ın boynunu vursun" diye fikir ileri sürdü. Fakat bu fikir, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hoşuna gitmedi. Buyurdu ki : *"Allahü Teâlâ, adamların gönlünü öyle yumuşatır ki, sütten de yumuşak olur. Ve yine bazı adamların gönlünü de öyle katılaştırır ki, taştan daha katı kesilir. Ey Ebû Bekir, senin durumun İbrâhim'in durumuna benzer. O şöyle demişti: 'Kim bana uyarsa bendendir. Kim isyan ederse, Allah ğafûrdur, rahîmdir'* (İbrahim: 36) âyetini okudu. Daha sonra da *"Ey Ömer! Senin durumun da, Nûh peygamberin durumuna benzer* diyerek : *"'Yeryüzünde dolaşan hiçbir kâfir bırakma'* (Nûh: 26) âyetini okudu."

İşte bu olaylar üzerine, Bedir esirlerinin, fidye karşılığında serbest bırakılacağı konusundaki bu âyet indirildi.

Bir süre sonra Hz. Ömer, Hz. Peygamber'le Ebû Bekir'in bulundukları yere gitti. Hem Peygamber'in hem de Ebû Bekir'in ağladığını gördü. Ömer : " Ey Allah'ın Rasûlü! Sizi ağlarken görüyorum. Neler oluyor söyler misin?" dedi. Hz. Peygamber de : *"Arkadaşlarına ağlıyorum. Arkadaşlarının onlardan fidye almasına. Onların çektiği azap, bana şu ağaçtan (yakınlarında bulunan bir ağaca işaret ederek) daha yakın bir şekilde gösterildi"* buyurdu.

"es-Sîretü'l-Halebiyye" isimli kitapta deniyor ki : " Bedir esirlerinin bazıları fidye karşılığında, bazıları da fidye alınmadan serbest bırakıldı. Nadr b. Hâris ve Ukbe b. Ebî Muayt gibi bazıları da öldürüldü.

«**Sizler,**» fidye almak sûretiyle, «**dünya malını istiyorsunuz.**» Mala, sabit olmadığından dolayı *"araz"* denilmiştir. Dünyanın menfaatleri ve malı kalıcı değillerdir. «**Allah ise ahireti istiyor.**» Allah, sizin ahiret sevabı kazanmanızı istiyor. Âhiret sevabının miktarı, dünyaya ve orada bulunanlara göre ölçüsüzdür. «**Allah azîzdir, hakîmdir.**» Allahü Teâlâ azîzdir; kendisine dost olanları, düşmanlarına galip kılar. Hakîmdir, her şeyi ve her durumu çok iyi bilir.

Müşriklerin ağırlıkta oldukları zaman fidye alınmamasını ve Müslümanların ağırlık kazanıp hâkim oluncaya kadar sabredilmesini de bu âyetle hükme bağlamıştır. Mü'minler kuvvet kazanıp, hâkimiyeti ele aldıkları zamanlarda ise *"ya karşılıksız, ya da fidye karşılığı"* (Muhammed: 4) âyetiyle, salıverme hususunda, serbestlik veriyor.

Bazı ilim adamları derler ki: "Bu âyet, Peygamberlerin müctehid olduklarına delildir. Oradaki kınama, Hz. Peygamberin bu görüşünün vahiyden kaynaklanmadığını ve doğru da olmadığını, Peygamberlerin yanılabileceğini, ama öylece bırakılmayacaklarını, doğru olanın kendilerine bildirileceğini ifade etmektedir."

68. «Eğer Allah'ın, geçmişte» Levh-i Mahfuzda **«verilmiş bir hükmü olmasaydı (fidye olarak) aldıklarınızdan dolayı mutlaka size, büyük bir azap dokunurdu.»** İctihadında hata yapan bir kimsenin cezalandırılmayacağı hakkında, Allahü Teâlânın, Levh-i Mahfuz'da olan bir hükmü daha önce verilmemiş olsaydı, almış olduğunuz fidyelerden dolayı, size de bir azap verilecekti. Bu azap öyle büyük bir azaptı ki, büyüklüğü ölçüye bile sığmazdı. Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurur : *"Eğer azap inmiş olsaydı, Ömer'den başkası o azaptan kurtulamazdı."* Abdullah b. Ömer de: " İnsanlar bir durumla karşılaştıkları zaman bir hüküm söyleseler, Hz. Ömer de bir hüküm söylese Kur'an (âyet) Hz. Ömer'in dediği gibi inerdi" demiştir. Bir hadis-i Şerifte de : *"Allahü Teâlâ, doğruyu, Ömer'in diline ve gönlüne vermiştir"* buyurulmuştur. [28]

69. «Elde ettiğiniz ganimetleri, temiz ve helâl olarak yiyin artık!»

Rivayet edildiğine göre, ganimetlerden vazgeçmişlerdi. Bunun üzerine Allahü Teâlâ, ganimetlerin yenmesinin mübah olacağını bildirmiştir. Daha önce bir kınama olayı geçtiği için, mü'minler çekimser davranmışlar. Ganimetin helâl olup olmayacağı endişesine kapılmışlar. Bunun üzerine, elde edilen ganimetlerin helâl olduğu belirtilerek, nefislerdeki endişe giderilmiştir. *"Tayyib-temiz"* lezzet alınan demektir. Helâl olan şey için, bu ifade kullanılmıştır. Çünkü, lezzet alınan şeyde, nefislerin tiksineceği hiçbir şey yoktur. Helâl de böyledir. Yenmesinde, din açısından hiçbir sakınca yoktur.

28- Tirmizî, Ahmed b. Hanbel, Taberânî de bir benzeriyle rivâyet etmiştir. Bkz. *Fethu'l-Kebîr*, 1/329.

«Allah'tan da korkun! Allah ğafûrdur, rahîmdir.» Emir ve yasaklarına uyma konusunda, Allah'tan korkun! Fidye konusunda, Allah Teâlâdan izin gelmeden önce, aşırılığa gidenleri O bağışlar. Allah'a uyarsanız ve tevbe ederseniz, O sizin tevbelerinizi kabul eder ve size merhamet eder.

İbn Abbas der ki : " Önceki Peygamberlerin ganimetten pay almaları haramdı. Bir ganimet elde ettiklerinde, onu tasadduk ederlerdi. Gökten bir ateş iner ve o ganimeti yer bitirirdi."

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ قُل لِّمَن
فِىٓ أَيْدِيكُم مِّنَ ٱلْأَسْرَىٰٓ إِن يَعْلَمِ ٱللَّهُ فِى قُلُوبِكُمْ خَيْرًا
يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِّمَّآ أُخِذَ مِنكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۚ وَٱللَّهُ غَفُورٌ
رَّحِيمٌ ﴿٧٠﴾ وَإِن يُرِيدُوا۟ خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا۟ ٱللَّهَ مِن قَبْلُ
فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَهَاجَرُوا۟
وَجَٰهَدُوا۟ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱلَّذِينَ ءَاوَوا۟
وَّنَصَرُوٓا۟ أُو۟لَٰٓئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَآءُ بَعْضٍ ۚ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَلَمْ
يُهَاجِرُوا۟ مَا لَكُم مِّن وَلَٰيَتِهِم مِّن شَىْءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا۟ ۚ وَإِنِ
ٱسْتَنصَرُوكُمْ فِى ٱلدِّينِ فَعَلَيْكُمُ ٱلنَّصْرُ إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ
بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِّيثَٰقٌ ۗ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٧٢﴾ وَٱلَّذِينَ

كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ
فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ﴿٧٣﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا
وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوا وَّنَصَرُوا أُولَٰئِكَ هُمُ
الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَّهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٧٤﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا
مِن بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَٰئِكَ مِنكُمْ وَأُولُو الْأَرْحَامِ
بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧٥﴾

70. Ey Peygamber! Elinizde bulunan esirlere de ki: "Allah, sizin gönlünüzde herhangi bir hayır olduğunu bilseydi, sizden alınandan daha iyisini size verirdi ve sizi bağışlardı. Çünkü Allah gafûrdur, rahîmdir."

71. Eğer, şimdi sana hainlik yapmak isterlerse, daha önce de Allah'a hainlik etmişlerdi de, Allah da, onlara karşı sana imkân vermişti. Allah alîmdir, hakîmdir.

72. İman ederek hicret edenler, canlarıyla ve mallarıyla Allah yolunda cihad edenler, (muhacirleri) barındırıp yardım edenler, işte onlar, birbirlerinin dostlarıdırlar. İman edip de hicret etmiyenler ise, onlar hicret edinceye kadar, aranızda hiçbir dostluk yoktur. Eğer onlar, din konusunda sizden yardım isterlerse, kendileriyle aranızda anlaşma bulunan topluluğun aleyhine olmamak üzere, onlara yardım etmelisiniz. Allah, yaptıklarınızı görür.

73. Kâfirler de birbirlerinin dostudurlar. Eğer siz, birbirinize dost olmazsanız, yeryüzünde bir fitne ve büyük bir bozgunculuk olur.

74. İman edip de hicret edenler ve Allah yolunda cihad

edenler ve bir de (muhacirleri) barındırıp yardım edenler var ya, işte onlar gerçek mü'minlerdir. Onlar için mağfiret ve bol rızık vardır.

75. Sonradan iman edip hicret edenler ve sizinle birlikte cihad edenler var ya, onlar da sizdendir. Akraba olanlar, Allah'ın kitabına göre, birbirlerine (varis olmaya) daha uygundurlar. Gerçekten Allah, her şeyi çok iyi bilir.

70. «Ey Peygamber!» *"Nebî"* kelimesi, Hz. Peygamber'in şerefli lâkablarından biridir. Ey Allah'tan ve O'nun hükümlerinden haberler veren Peygamber! **«Elinizde bulunan esirlere de ki:»**

Rivayet edildiğine göre bu âyet, Hz. Peygamber'in amcası Abbâs b. Abdulmuttalib hakkında inmiştir. Abbas, Bedir savaşında esir alınanlardandı. Şam'dan gelmekte olan kervanı korumak için Bedir savaşına çıkan müşriklere yardımda bulunup, onları doyuracak on kişiden birisi de Abbas'tı. Kâfirlere yedirmek için, yirmi okıyye (bir nevi ölçektir) altın ayırmıştı. Savaş başladı ve kâfirlere yedirmeye fırsat kalmadan esir düştü. Yirmi okıyye altını kendisinde kaldı ve savaş esnasında kendisinden alındı. Hz. Peygamber'e gelerek, kendisinden alınan altınlar karşılığında serbest bırakılmasını söyledi. Hz. Peygamber de buna razı olmadı ve: "Bizim aleyhimize kullanılmak üzere ayırdığın şeyi, senin fidyen olarak sayıp seni bırakmam" dedi. Daha sonra da, sadece kendisinin salıverilmesi için, yüz okıyye fidye vermesini söyledi. Çünkü o, sıla-i rahmi terketmişti. Ayrıca, yeğenleri Akîl b. Ebî Tâlib ve Nevfel b. Hâris'ten her birisi için kırkar okıyye fidye vermesini de ilâve etti. Bunun üzerine Abbas :

"Ey Muhammed! Beni yaşadığım sürece Kureyş'e el açacak şekilde bıraktın!" dedi. Yani, Müslümanlar malımı aldılar. Bir şeyim kalmadı ki, fidye verip de kendimi kurtarayım, dedi. Bu sözler üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Mekke'den çıktığın ve Eşin Ümmül-Fadıl'a bıraktığın altınlar nereye gitti? Onları eşine bırakarak ' bunlar sende kalsın. Benim ne olacağım belli olmaz. Eğer dönmezsem, bunları şu üç çocuğumla sana bırakıyorum' demiştin?"* diye sordu. Bu sözleri duyan Abbas : *"Bunları nereden öğrendin ?"* diye sordu. Hz. Peygamber de : *"Rabbim bildirdi"* dedi. Bunun üzerine Abbas: "Senin doğru olduğuna ve Allah'tan başka ilâh olmadığına şahitlik ederim. Sen Allah'ın elçisisin. Allah'a yemin ederim ki, o altınları eşime teslim ettiğimi, Allah'tan başkası bilmiyordu. Gecenin zifiri karanlığında teslim etmiştim. Se-

nin hakkında şüpheliydim. Şimdi ise tamamen inandım. Çünkü sen, gizli yapılan şeylerden haber verdin" [29] dedi ve müslüman olduğunu belirtti.

«'Allah, sizin gönlünüzde herhangi bir hayır,» iman ve samimiyet **«olduğunu bilseydi, sizden»** fidye olarak **«alınandan daha iyisini size verirdi ve sizi bağışlardı. Çünkü Allah ğafûrdur, rahîmdir.'»**

Hz. Abbas şöyle der : " Benden alınanın yerine, Allah bana daha iyisini verdi. Şu anda benim, yirmi tane kölem var. Her biri ticaret yapıyor. En kötüsü, yirmi bin dirhemle ticaret yapıyor. Allah bana, zemzemin korumacılığını verdi ki, Mekke'nin bütününü bana verseler, bu kadar sevinmezdim. Benim için birinci söz gerçekleşti. Şimdi de ikincisini bekliyorum. O da, Rabbimin beni bağışlamasıdır. Çünkü, O sözünden caymaz."

71. «Eğer» esirler, İslâm'a dair sana vermiş oldukları ahdi bozarlar, İslâm'dan döner ve yine atalarının dinlerini kabul etmek sûretiyle, **«şimdi sana hainlik yapmak isterlerse,»** bilmiş ol ki, **«daha önce de Allah'a hainlik etmişlerdi de, Allah da, onlara karşı sana imkân vermişti.»** İnkâra saplanıp, ezelde verdikleri sözü bozmuşlardı. Allah da Bedir gününde, onların hakkından gelmişti. Tekrar sana ihanet ederlerse, Allah sana da güç verir ve onların hakkından gelirsin. **«Allah alîmdir, hakîmdir.»** Allahü Teâlâ, onların hem niyetlerini, hem de hakettikleri cezayı bilir. Yaptıklarını da, yüce hikmetinin gereği olarak yapar.

72. «İman ederek hicret edenler, canlarıyla ve mallarıyla Allah yolunda cihad edenler, (muhacirleri) barındırıp yardım edenler, işte onlar, birbirlerinin dostlarıdırlar.» Kur'ân'a ve Hz. Muhammed'e iman eden mü'minler, Allah'a ve O'nun peygamberine olan sevgileri uğruna, öz vatanları olan Mekke şehrini terkedenler, mallarını satıp silah satın almak suretiyle cihad edenler ve bizzat savaşa katılmak suretiyle, savaşın tehlikelerine göğüs gerenler...

Âyette, *"mallar"* ifadesi, *"nefisler"* ifadesinden önce zikredilmiştir. Bu durum, cihadın, daha ziyade mallarla yapıldığına işaret eder. Malla mücadele vermeden, nefisle mücadele verilemez. *"Allah yolunda"*'n maksat, Allah'ın

29- Bu, Hz. Peygamber'in en önemli mûcizelerinden birisidir. Hz. Abbas'la hanımı arasında gizlice cereyan eden bir olayı Hz. Peygamber haber vermiş, bu durum da Hz. Abbas'ın müslüman oluşuna sebep olmuştur.

sevabına, cennetine, yakınlığına götüren ve mânevî derecelere ulaştıran yol demektir. Buna da ihlâsla ulaşılır. Gösteriş için mal ve canı feda etmek insanı Allah'ın rızasına ulaştırmaz.

Medine şehrinde bulunan mü'minler, kendilerine gelen Hz. Peygamber'i ve beraberindeki mü'minleri bağırlarına basıp, evlerini onlara verdiler. Hicret edip kendilerine gelen mü'minleri yanlarına alıp, barındırdılar. Düşmanlarına karşı, onlara yardım ettiler. Onlara, kâfirleri yenmeleri için, kılıçlarıyla yardım ettiler. Bunlara *"ensâr"* adı verilmiştir. Çünkü bu mü'minler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yardım etmişlerdi. İşte, bütün bu güzel özelliklere sahip olan mü'minler, mirasta da birbirlerinin dostlarıdırlar. Muhacirler ve ensar, birbirlerine, hicret ve yardım esasına göre mirasçı oluyorlardı. Akrabalık bağı miras sebebi olmuyordu. Bu durum, daha sonra *"akraba olanlar, birbirlerine mirasçı olmaya daha uygundur"* (Ahzâb: 6 ; Enfâl: 75) âyetiyle neshedildi.

İlk zamanlarda, insanlar birbirlerine, hicret ve yardım esasına göre mirasçı oluyordu. Akrabalıklarına göre mirasçı olamıyorlardı. Muhacir bir mü'min, ensardan bir mü'min kardeşine mirasçı oluyordu. Ensar'ın, Medine'de muhacir mirasçısı olmayınca, muhacir olmayan bir müslüman kardeşi ona mirasçı olamazdı. Bu durum, Mekke'nin fethine kadar devam etti. Mekke'nin fethinden sonra, bu durum değişerek, kan akrabalığı esas alındı.

«İman edip de hicret etmiyenler ise, onlar hicret edinceye kadar, aranızda hiçbir dostluk yoktur.» Allah'a ve O'nun peygamber'ine iman etmesine rağmen, hicrete katılmayan mü'minler, sizin en yakın akrabanız bile olsa, onlarla aranızda hiçbir dostluk bağı olamaz. Allahü Teâlâ, hicret etmiyen mü'minle diğer mü'minler arasındaki dostluk bağının koptuğunu açıklayınca aralarındaki durumun mü'minle kâfir arasındaki durum gibi olduğu zannedilince, bunu ortadan kaldırmak için şöyle buyurmuştur:

«Eğer onlar, din konusunda sizden yardım isterlerse, kendileriyle aranızda anlaşma bulunan topluluğun aleyhine olmamak üzere, onlara yardım etmelisiniz. Allah, yaptıklarınızı görür.» İman edip de, hicret etmeyenler, dinleri için kendilerine saldıran kimseler aleyhine, sizden yardım isterlerse, onlara yardım etmeniz gerekir. Fakat, kendileriyle aranızda anlaşma bulunan kâfirler aleyhine sizden yardım isterlerse, o zaman size ahde vefa göstermek, onlarla savaşmamak gerekir. O takdirde sizin bunlar aleyhine o hicret etmeyen mü'minlere yardım etmeniz gerekmez. Fakat, o iki grup arasında arabuluculuk yaparak, savaşsız bir çözüm arayabilirsiniz. Allahü Teâlâ,

sizin yaptıklarınızı görür ve bilir. Onun için, O'nun emirlerine aykırı davranarak cezayı hak etmeyin.

73. «Kâfirler de birbirlerinin dostudurlar.» Maksat mü'minleri, onları dost edinmekten menetmek ve aralarında akrabalık bağı olsa bile onlardan uzak durmanın gerekli olduğunu belirtmektir. Çünkü kâfirler arasındaki dostluk, kâfirlik bağından ileri gelmektedir. Mü'minler arasındaki dostluk da, iman bağından kaynaklanmaktadır. Bunların biri ışıktır, diğeri ise, karanlıktır. Kâfir Allah'ın düşmanıdır. Mü'min ise Allah'ın dostudur. Öyle ise arayı iyice ayırmak ve kendinden olmayandan ilişkiyi kesmek gerekir. **«Eğer siz birbirinize dost olmazsanız, yeryüzünde bir fitne ve büyük bir bozgunculuk olur.»** Eğer Allah'ın emrettiklerine uymazsanız, aranızdaki ilişkiyi güçlendirmeyip, kâfirlerle aranızdaki bağı koparmazsanız, yeryüzünde çok büyük bir fitne meydana gelir. O da, imanın zayıflaması ve küfrün açığa vurulmasıdır. Böylece, iki dünyada da yıkımla karşılaşırsınız.

Burada, yardım isteyen kim olursa olsun, kendisine yardım etmenin gereğine işaret ediliyor. Çünkü yardım edilmezse, zarara uğranır ve güven ortadan kalkar. Bir hadiste : *" Zâlim de olsa, mazlum da olsa din kardeşine yardım et!"* buyurulur. [30] Zâlime yardım etmek, onun zulmünü engellemektir.

Fetâvâ Kadıhan isimli eserde şöyle denir: "Rumlar tarafından seferberlik ilan edildiği zaman, savaşa gücü yeten herkesin, savaşa katılması gerekir. Eğer azığı ve bineği varsa, açık bir özürü bulunmadıkça, savaştan geri kalması caiz olmaz."

Kişinin, dinini belâdan korumak için göç etmesine diyecek yoktur.

Hz. Peygamber, Kureyş kâfirlerinin müslümanlara verdiği eziyeti görüp, karşı koyma imkânlarının olmadığını ve kendisinin de o müslümanları kurtaramıyacağını bildiği için, kendilerine göç etmelerini söylemiştir. Onlara demiştir ki : *" Habeşistan'a gidiniz. Orada büyük bir hükümdar vardır. Onun ülkesinde kimseye haksızlık yapılmaz. Orası doğruluk ülkesidir. Belki Allah size, bir kolaylık ihsan eder."* Bunun üzerine insanlar, dinleri için Allah yolunda Habeşistan'a göç etmişlerdir. Bu göç edenler arasında, sadece kendi başına gidenler olduğu gibi, ailece gidenler de vardı. İşte bu hicret, birinci hicrettir. Demek ki, bozgunculuk olan bir yerden hicret etmek gerekir.

30- Buharî, *Kitabul Mezalim*'de; Tirmizî, *Fiten*'de ve Ahmed b. Hanbel *Müsned*, 3/99 da zikretmiştir. Hadisin devamı vardır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle anlatıyor : *"Sizden önceki milletler içerisinde yaşayan bir adam, doksan dokuz kişiyi öldürmüş ve yeryüzünün en bilgin adamını aramaya koyulmuştu. Kendisine bir rahip gösterdiler. Rahib'e gitti ve ona, 'doksan dokuz kişiyi öldürdüğünü, tevbesinin kabul edilip edilmeyeceğini' sordu. Rahip de ' kabul edilmez' cevabını verdi. Adam rahibi de öldürdü ve öldürdüğü kimselerin sayısı tam yüz oldu. Yine yeryüzünün en bilgin adamını sordu. Bu sefer de, kendisine bir başka ilim adamını gösterdiler. Kâtil adam o bilgine giderek, 'yüz kişiyi öldürdüğünü tevbesinin kabul edilme' durumunu sordu. Bilgin de: 'Evet tevben kabul edilir. Tevbenle senin arana ne girebilir ki? Falan yere git. Orada bir takım insanlar var, devamlı surette Allah'a ibadet ediyorlar. Sen de onlarla birlikte Allah'a ibadet etmeye devam et. Önceki vatanına tekrar dönme. Çünkü orası, kötü bir yerdir' diye tavsiyede bulundu. Adam yola koyulup giderken, tam yolun yarısında ölüm anı geldi. Bunun üzerine, rahmet melekleriyle azap melekleri tartışmaya girişti. Rahmet melekleri dedi ki : 'Bu adam tevbe etmişti ve kalbiyle Allah'a tam yönelmişti.' Azap melekleri ise: 'O adam hiçbir hayır yapmamıştı' dedi. Derken, insan şekline giren bir melek geldi ve onu hakem tayin ettiler. Bu hakem şöyle dedi: ' İki tarafta olan yolu ölçün. Hangi tarafa yakın ise, ona göre muamele yapın.' Bunun üzerine yolu ölçerler ve bu adamın, dilediği kurtuluş ülkesine daha yakın olduğu anlaşıldı. Böylece, canını da rahmet melekleri aldı."* [31]

Eğer derseniz ki : " Kul hakları tevbe etmekle bağışlanır mı ?" Biz de deriz ki : " Eğer zalim kimse tevbe ederde, Allah da onun tevbesini kabul ederse, Allah'ın emrine karşı çıkma günahını bağışlar. Onun üzerinde kul hakkı kalmış olur. Bu durum Allah'ın gücü dahilindedir. Dilerse hasmını razı eder, onu da bağışlar, dilerse ondan hakkını alır. Hadis birinci kısımdandır. Hadiste, günah işleyen kimsenin, günah mahallini terketmesi isteniyor. Böylece, sâlih insanlarla sohbetine imkân verilmiş olur. Ey Allah'ım! Bizi de sâlih kullarına kat!"

74. «İman edip de hicret edenler ve Allah yolunda cihad edenler ve bir de (muhacirleri) barındırıp yardım edenler var ya, işte onlar gerçek mü'minlerdir.» İnanılması gereken şeylere detaylı bir şekilde iman edenler, Allah'ın rızâsını kazanmak ve peygambere uymak için kendi vatanlarını terkedenler, Allah'ın dini uğruna kâfirlerle savaşanlar, hicret eden mü'minleri

31- Buharî 6/373, Müslim *Kitâbü't-Tevbe*, 2766.

bağrına basanlar ve onlara, düşmanlarına karşı yardım edenler var ya, işte bunlar, gerçekten iman edenlerdir. Çünkü bunlar, imanlarının gereği olan, cihad emrini yerine getirmişlerdir. Mallarını harcayarak, hakkı zafere ulaştırmışlardır.

Birinci âyet, onlar hakkındaki miras hükmünü ve birbirlerine karşı davranış durumlarını açıklıyor. Bu âyette ise, imanda tam zirveye ulaşanların, ilk olarak hicret edenler ve ensar olduğu açıklanıyor. Burada âyet tekrarı yoktur.

«Onlar için mağfiret ve bol rızık vardır.» O iki grup mü'min topluluğu için günahlarının bağışlanması vardır. Bol rızık vardır kendilerine. Allahü Teâlâ onlara, cennet yemeklerinden yedirecektir. Bu yiyecek misk gibidir. Onların içerisinde hiçbir ağırlık yapmaz ve karından da ne koku ve ne de dışkı halinde çıkmaz.

Daha sonra bu, iki vasıfta kendileri gibi olanlar üzerinde duruluyor :

75. «Sonradan iman edip hicret edenler ve sizinle birlikte cihad edenler var ya, onlar da sizdendir.» Ey Muhacirler ve Ensar! Birinci hicretten sonra, ikinci aşamada hicret edenler ve sizinle birlikte bazı savaşlara katılanlar da sizdendir. Allah, ikinci aşamada hicret edenleri de, ensar ve muhacir topluluğuna katıyor. Böylece, onların imanlarına ve hicretlerine değer verilmiş oluyor ve hicrete teşvik ediliyor. **«Akraba olanlar, Allah'ın kitabına göre, birbirlerine (vâris olmaya) daha uygundurlar.»** Allah'ın hükmüne göre, akraba olanlar, birbirlerine vâris olma konusunda, yabancılardan daha uygundurlar. **«Gerçekten Allah, her şeyi çok iyi bilir.»** Allah Teâlâ, miras konusundaki yakınlığı nesebe bağlamasının hikmetini çok iyi bilir.

Biliniz ki ilk muhacirler, imanın esasını ortaya koyan kimseler olduğu için ensardan daha üstündürler. Hz. Peygamber de bu konuda şöyle buyurur : *"Hicret olmasaydı, ensardan bir kimse olurdum."* Bunun anlamı, ensara değer vermektir. Hicretten sonra, dine yardım etmekten daha büyük bir rütbe yoktur.

Muhacirler de tabaka tabakadır. Hz. Peygamberle birlikte yahut da Hudeybiye anlaşmasından önce hicret edenler. Bunlar ilk muhacirlerdir.

Hudeybiye anlaşmasından sonra, fakat Mekke'nin fethinden önce hicret edenler. Bunlar da ikinci hicret edenlerdir.

Üçüncü bir grup da, iki defa hicret edenlerdi. Bu hicretin birisi Habeşis-

tan'a, diğeri de Medine'ye olmuştur.

Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettikten sonra, gücü yeten mü'minlerin de hicret etmeleri farz olmuştur. Gücü yeten mü'minlerin bu hicrete katılması, Allah'ın Rasûlüne yardım etmesi ve Allah'ın dinini yüceltmesi gerekmekteydi.

Mekke'nin fethinden sonra, farz olan hicretin sona erdiği kendilerine bildirildi. Bundan sonra, hiçbir kimsenin hicret faziletine ulaşması mümkün değildir. Mü'minin bundan sonra yapacağı hicret, dininin yücelmesine yardımcı olmaktır. Bu tür hicret, kıyamete kadar devam edecektir. Hadis-i Şerifte : *"Fetihten sonra hicret yoktur, cihad ve niyet vardır. Savaşa davet edildiğiniz zaman topyekün icabet ediniz"* buyurulmuştur. [32]

Allah'ın yardımıyla Enfâl Sûresi'nin tefsiri bitti.

32- Buharî rivayet etmiştir.

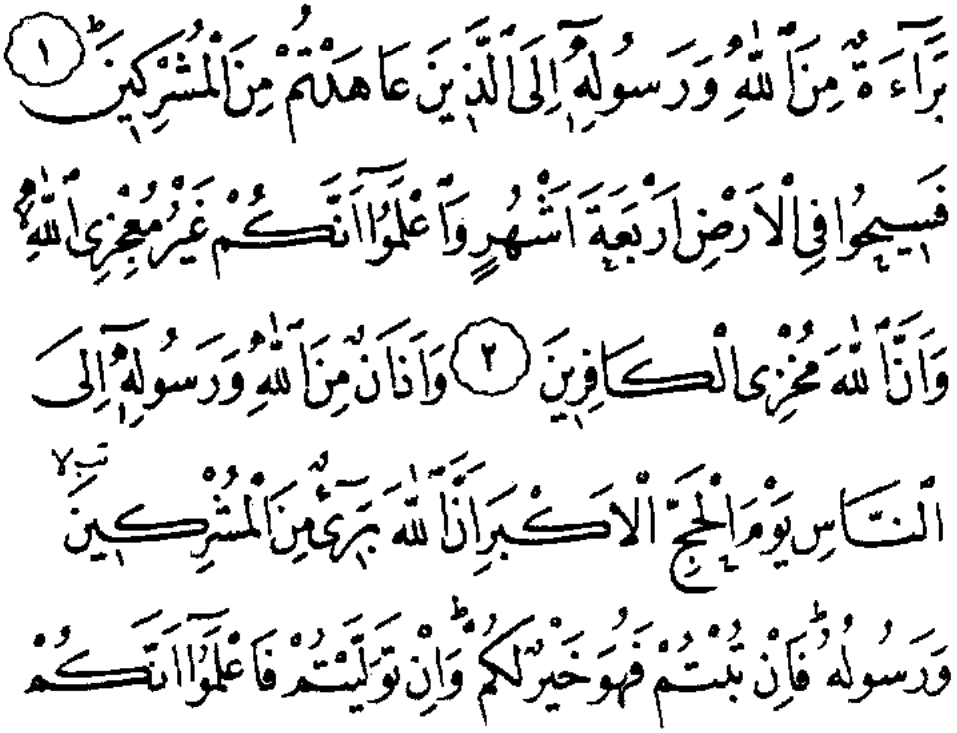
TEVBE SÛRESİ

Medine devrinde nazil olmuştur, 129 âyettir.

Bu sûre İlyas KARSLI tarafından tercüme edilmiştir.

TEVBE SÛRESİ

128. ve 129. Âyetler Mekke'de, diğer bütün âyetler ise Medine'de inmiştir.

بَرَآءَةٌ مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦٓ إِلَى ٱلَّذِينَ عَٰهَدتُّم مِّنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴿١﴾
فَسِيحُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِى ٱللَّهِ
وَأَنَّ ٱللَّهَ مُخْزِى ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٢﴾ وَأَذَٰنٌ مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦٓ إِلَى
ٱلنَّاسِ يَوْمَ ٱلْحَجِّ ٱلْأَكْبَرِ أَنَّ ٱللَّهَ بَرِىٓءٌ مِّنَ ٱلْمُشْرِكِينَ
وَرَسُولُهُۥ ۚ فَإِن تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّكُمْ

غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ ۙ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣﴾ إِلَّا الَّذِينَ
عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ
أَحَدًا فَأَتِمُّوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٤﴾
فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ
وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ ۚ فَإِنْ تَابُوا وَ
أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ
رَحِيمٌ ﴿٥﴾ وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ
يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾

1. Bu âyetler, Allah ve Rasûlü'nden, kendileriyle anlaşma yaptığınız müşriklere bir ihtardır.

2. Yeryüzünde, dört ay (serbestçe) dolaşın. Allah'ı âciz bırakamayacağınızı ve Allah'ın da kâfirleri kesinlikle rezil edeceğini bilin.

3. Hacc-ı ekber gününde, Allah ve Rasûlü'nden insanlara bir bildiridir : " Allah ve Rasûlü müşriklerden uzaktır. Eğer tevbe ederseniz, bu sizin için daha hayırlıdır. Eğer yüz çevirirseniz, bilin ki, Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz. İnkâr edenlere, acıklı bir azabı müjdele!"

4. Ancak, kendileriyle anlaşma yaptığınız müşriklerden, hiçbir şeyi eksik bırakmayan ve sizin aleyhinize olarak hiçbir kimseye arka çıkmayanlar bu hükmün dışındadır. Onlarla anlaşmayı, müddeti bitinceye kadar yerine getirin. Çünkü

Allah, sakınanları sever.

5. Haram aylar çıkınca, müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün. Onları yakalayıp ablukaya alın. Her gözetleme yerinde onları gözetleyin. Eğer tevbe edip namazı dosdoğru kılarlar ve zekâtı da verirlerse, artık yollarını açın (onları serbest bırakın.) Allah ğafûrdur, rahîmdir.

6. Eğer müşriklerden biri senden eman dilerse, sen de ona eman ver ki Allah kelâmını dinlesin. Sonra onu, güven içinde bulunacağı yere ulaştır. Çünkü onlar, bilmeyen bir topluluktur.

Tevbe sûresinin başına besmele yazılmamıştır. Çünkü, besmele rahmet işaretidir. Bu sûrede ise azaba işaret eden âyetler mevcuttur. Bundan dolayı, Kur'ân-ı Kerim'de sadece bu sûrenin başında besmele yer almamıştır.

1. «Bu âyetler, Allah ve Rasûlü'nden, kendileriyle anlaşma yaptığın müşriklere bir ihtardır.» Ey Müslümanlar! Bu âyetler, yüce Allah ve O'nun Rasûlü tarafından, kendileriyle anlaşma yaptığınız müşriklere ulaşan bir ültimatomdur. Allah'tan gelen ültimatom, anlaşmayı bozmak ve dokunulmazlıkları ortadan kaldırmaktır. Ültimatomun ne hususta olduğu zikredilmemiş, sıla cümlesinin muhtevası ile yetinilmiştir. "Allah ve Rasûlü, müşriklerle yaptığınız anlaşmadan uzaktır" ifadesinden bunu anlamak mümkündür. Böylece, anlaşmayı bozma olayı, müşriklere yüklenmiş olmaktadır.

Buradaki *"Anlaşma"* (ahd), yeminle belgelenmiş sözleşme anlamınadır. Müslümanlar, Allah'ın izniyle, Mekke'liler ve diğer müşrik Araplarla anlaşma yapmışlardı. Müşrikler, bu anlaşmayı bozdukları için, müslümanlar da, anlaşmayı bırakmak ve kendilerine dört ay mühlet tanımakla emrolundular.

2. Onlara: Savaştan ve her türlü korkudan emin olarak, **«yeryüzünde, dört ay»** serbestçe, istediğiniz gibi **«dolaşın.»** Ne saldırıya uğrayacaksınız ne de yağma edileceksiniz, denildi.

Âyette geçen *"siyaha"* kelimesi, suyun yeryüzüne dağılarak yere sızması gibi, insanların da yeryüzüne dağılıp, kolaylıkla ve istedikleri gibi dolaşması anlamına gelir. *"Yeryüzü"* ifadesinden kasıt da, yeryüzünde bulunan ve müslüman olan ve olmayan bütün ülkelerdir. *"Dört ay"*dan maksat da, kutsal sayılan dört aydır. Bu aylar; şevvâl, zilkade, zilhicce ve muharrem aylarıdır.

Tevbe sûresi de, Hicretin dokuzuncu yılında, Mekke'nin fethinden sonra, şevval ayında inmiştir.

Müslümanlara, bu sûrede indirilen âyetlerle, belirtilen bu dört ay müddetince, müşriklere saldırmamaları emredildi. Çünkü, bu dört ay içerisinde savaş yapmak, uygun görülmüyordu. Daha sonra ise, bu aylarda savaşma yasağı da kaldırıldı. Artık bundan sonra, ya İslâm'a girecekler, ya da kılıç karşısına çıkacaklardı. Bunu iyice düşünüp anlamaları gerekirdi. Bu durum, onların müslüman olmasını temin içindi. Ki, müslümanları sözleşmeyi bozarak ihanet ettiler diye suçlamasınlar.

Deniliyor ki : O mukaddes olan savaşmama süresi, zilhicce ayından on gün, muharrem, safer, rebiul evvel ve rebiul ahir ayından da on gündür. Çünkü, bu bildirinin tebliğ edildiği gün, nahir günüdür. (Nahir günü, kurban bayramı günlerine denir.)

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.), fetih yılında, Attab b. Esid'i, hac mevsiminde insanlara vakfe yaptırmakla görevlendirmişti. O yıl, hem müslümanlar hem de müşrikler, vakfe yapmak üzere birlikte toplandılar. Dokuzuncu yılda, Hz. Ebû Bekir hac mevsiminde başkan olarak gönderilmişti. O Mekke'ye doğru yola çıktıktan sonra arkasından Peygamberimiz Hz. Ali'yi de Adbâ isimli devesi ile arkasından gönderdi. Hz. Ali, hac için gelenlere bu sûreyi okuyacaktı. Hz. Peygamber'e: 'Keşke o sûreyi Ebû Bekr'e gönderseydin' dediler. Hz. Peygamber de: *"Benim görevimi, ancak benden olan birisi yerine getirebilir"* buyurdu. Arap âdetlerine göre, bir anlaşmayı bozmakla ya da anlaşma yapmakla görevlendirilecek kimse, o kabilenin içerisinden birisi olmalıydı. Bu şahıs, onların başkanı olabileceği gibi, onun yakınlarından birisi de olabilirdi. İşte bu sebepten dolayı : "Bu durum, bizim daha önce uyguladığımız âdetlerimize aykırı bir durumdur" demesinler diye, Peygamberimiz de Hz. Ali'yi göndermişti. Hz. Ali, Hz. Ebû Bekr'e yaklaşınca, bir deve hırıltısı duyan Hz. Ebû Bekir durmuş ve:" Bu ses, Peygamber (s.a.v.)'in devesinin sesidir" demişti. Hz. Ali kendisine ulaşınca : " Ey Ali! Sen başkan mısın, yoksa görevli mi?" diye sordu. "Görevli" cevabını alınca birlikte gidiverdiler.

Terviye gününden önce, Hz. Ebû Bekir bir hutbe okuyarak hac ibadetinin nasıl yapılacağı konusunda bilgiler verdi. Hz. Ali de, nahir gününde Akabe cemresinin yanında ayağa kalkarak şöyle dedi : " Ey İnsanlar! Ben, Allah Rasûlünün size gönderdiği bir elçiyim." Bunun üzerine halk :" Ne getirdin ?" diye sorunca, Hz. Ali onlara, bu sûrenin ilk otuz veya kırk âyetini okudu ve şunu ekledi : "Dört emir daha getirdim. Bu seneden sonra, müşrik bir kimse Beytullah'a yaklaşmayacak, Beytullah'ı çıplak olarak tavaf edemeyecek,

mü'min olandan başkası cennete giremiyecek ve her söz veren de, sözünü yerine getirecektir."

«Allah'ı âciz bırakamayacağınızı ve Allah'ın da kâfirleri kesinlikle rezil edeceğini bilin.» Yeryüzünün değişik ülkelerine dağılmış olmanız, Allah'ın sizi yakalayıp hesaba çekmesine engel değildir. Siz bu davranışınızla Allah'ı âciz bırakamazsınız. Kuşkusuz Allah Teâlâ, kâfirleri rezil edecektir. Allah sizi, dünyada ölümle ve esir bırakmak sûretiyle zelil edecektir. Dünyadaki rezillikle de kalmayıp, ahirette de azaba uğratılacaksınız ve rezil olacaksınız.

Âyette, savaş ve inkârdan sonra barışa ve imana bir çağrı vardır. Her kim, inkâra saparak isyan ederse Rabbine düşmanlık etmiş olur. İşte bundan sonra da tevbe ve istiğfarı geciktirir, yüce Allah'ın kahrına aldırış etmezse büyük bir pişmanlık duyar.

Bazı veliler şöyle derler : "Eğer dervişlerden olmak istersen, huyunu çocukların huyuna çevirmen gerekir. Çocuklarda beş huy vardır ki, o huylar büyüklerde olsa, derviş olurlar. Çocuklar; rızka önem vermezler, hasta olduklarında yaratıcılarından şikâyetçi olmazlar, yemeği toplu halde yerler, kavga ettikleri zaman çabucak anlaşmaya varırlar ve korktukları zamanlarda da gözlerinden yaşlar akar."

3. «Hacc-ı ekber gününde, Allah ve Rasûlü'nden insanlara bir bildiridir:» Bu, Allah Tealâ ve O'nun peygamberinden bütün mü'min ve kâfirlere yönelik bir bildiridir. Âyetlerde, bildiri anlamında iki tane ayrı kelime geçmektedir Birisi *"berâe"*, diğeri ise *"ezân"* kelimeleridir. "Ezân" kelimesi genel, "berâe" kelimesi ise, daha özel bir anlam ifade eder. "Berâe" kelimesi, özellikle anlaşmayı bozanlar hakkında kullanılmaktadır.

Hacc-ı ekber (en büyük hacc) konusunda iki görüş vardır. Birincisi; haccın rükünlerinden olan ziyaret tavafı ve bunun gibi diğer bazı ibadetlerin gerçekleştiği bayram günüdür. Bu günde, kurban kesme ve şeytan taşlama gibi birçok ibadet gerçekleştirilir. İkinci görüş ise; Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: *"Hac arefedir"* hadisine göre, arefe günüdür. Hz. Peygamber, hacda yapılması gereken ibadetleri Arafat'ta vakfeye hasretmiştir. Çünkü Arafat'ta yapılan vakfe, haccın en önemli bölümüdür. Bunun içindir ki, Arafat'ta vakfeyi tamamlamış olan, hacca erişmiş demektir. Bu vakfeyi yapamayan ise, haccını yapamamış sayılır.

Hacc-ı ekber denmesinin bir diğer sebebi ise, umreye hacc-ı asğar denmesinden kaynaklanmaktadır. Bir de o gün, hem müslümanlar ve hem de müşrikler bir araya toplanmışlardır. Yine, müslümanların bayramıyla, kitap ehlinin bayramları aynı güne rastlamıştır. Daha önceleri böyle bir rastlantı olmadığı gibi daha sonra da olmamıştı.

«**'Allah ve Rasûlü müşriklerden uzaktır.**» Yani Allah Teâlâ ve O'nun peygamberi, müşriklerin bozduğu anlaşmadan uzaktır. Burada müşriklerden maksat da anlaşmayı bozanlardır. Allah'ın Rasûlü de müşriklerden uzaktır.

«**Eğer**» inkârdan ve haksızlık etmekten vazgeçip «**tevbe ederseniz, bu**» tevbe, her iki dünyada da «**sizin için**» inkâr ve haksızlık üzere bulunmaktan «**daha hayırlıdır. Eğer**» Allah'a tevbe etmekten, «**yüz çevirirseniz, bilin ki, Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz.**» Sizin kaçmanız Allah'ı âciz bırakmaz. Siz geçip gidemezsiniz, Allah'tan da kaçamazsınız. «**İnkâr edenlere, acıklı bir azabı müjdele!'**» ki bu, ahirette olacaktır. Buradaki hitap, Hz. Peygamber'edir: Korkutma yerine müjde kullanılmak sûretiyle, müşrikler alaya alınmıştır.

Ebû Hureyre (r.a.) şöyle anlatır : "Rasûlüllah (s.a.v.) Hz. Ali'yi ihtar âyetiyle Mekke'ye gönderdiği zaman, ben onunla beraberdim." Bunun üzerine Ebû Hureyre'ye: "Neyi ilân ediyordunuz?" diye sordular. O da :" Mü'minden başkası cennete giremez, bu yıldan sonra Beytullah'ı müşrikler ve çıplaklar haccedemez, Hz. Peygamberle arasında anlaşma olanlara dört ay mühlet verilecek, dört ay geçtikten sonra ise Allah ve Rasûlü, müşriklerin anlaşmasından uzaktırlar diye ilân ediyorduk," cevabını verdi.

4. «Ancak, kendileriyle anlaşma yaptığın müşriklerden, hiçbir şeyi eksik bırakmayan ve sizin aleyhinize olarak hiçbir kimseye arka çıkmayanlar bu hükmün dışındadır. Onlarla anlaşmayı, müddeti bitinceye kadar yerine getirin.» Burada kesin bir istisna yapılarak, sanki şöyle denmek istenmiştir : Anlaşmayı bozanlara, dört aydan daha fazla müddet tanımayın. Anlaşmasını bozmayanlarla bozanları aynı tutmayın. Onları da hemen öldürmeyi düşünmeyin. Onların, anlaşma müddetinin sona ermesini bekleyin. O zamana kadar sabırlı olun. Verilen müddet bitmeden önce, sakın onlara iliş-meyin. Burada, Hz. Peygamber'le anlaşma yapmış olan Huzaa kabilesi zikredilebilir. Benî Bekir kabilesi, Hz. Peygamber'in müttefiki olan bu kabileye düşmanlık etmişti. Kureyşliler de silâhlarıyla onlara arka çıkmıştı.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber Damre oğullarıyla Hudeybiye yılında Beytullah'ta anlaşma yapmıştı. Anlaşma bitimine de dokuz ay kalmıştı. Hz. Peygamber bu müddetin bitimini bekledi. «**Çünkü Allah, sakınanları sever.**» Bu ifade, emre uymanın gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, anlaşma şartlarını gözetmenin de, takvadan olduğuna dikkat çeker. Sözünde duranla durmayanı aynı düzeyde tutmak, takvaya aykırıdır. Anlaşma yapan kimse müşrik bile olsa, durum aynıdır.

Şeyh Nasr Âbâdi şöyle diyor : "Müttekilerin dört özelliği vardır. Haddini bilmek, bütün çabayı sarfetmek, anlaşmalarına uymak, mevcutla yetinmek."

5. «Haram aylar çıkınca...» *"Haram aylar"* diye ifade edilmesinin sebebi, o aylarda savaş yapmanın Allah Teâlâ tarafından yasaklanmış olmasındandır. Bu aylar; şevvâl, zilkâde, zilhicce ve muharrem aylarıdır. Bu aylarda, anlaşmayı bozanların gezip dolaşmasına müsaade edilmiştir. Bu aylar (Tevbe: 36) ve (Bakara: 217) âyetlerinde haram aylar olarak belirtilen ve her yıl dönüp dolaşan receb, zilkade, zilhicce va muharrem ayları değildir. Çünkü âyetin nazmı, adı geçen âyetlerin ard arda gelmesini gerektirmektedir. Bu durum öyle değildir. Çünkü, üç tanesi ard arda gelmiş, bir tanesi ise değişiktir. [Bu aylar, (Tevbe: 2) âyetinde belirtilen Zilhicce'nin onuncu gününden Rebiülâhir'in onuncu gününe kadar olan dört aydır. Bunlar Zilhicce, Muharrem, Safer ve Rebiulevvel ve Rebiulâhir aylarıdır. (Naşir)]

Anlaşmayı bozan «**müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün.**» Bu âyet anlaşmayı bozan müşriklerin bundan böyle her nerede yakalanırlarsa öldürülmelerini emretmektedir. Yine bu âyet, Kur'ân'da müşriklerden yüz çevirmenin ve onların eziyetlerine sabretmenin gerekli olduğunu ifade eden bütün âyetleri neshetmiştir. Bu konuda bütün ilim adamları görüş birliği içindedir.

«Onları yakalayıp ablukaya alın. Her gözetleme yerinde onları gözetleyin.» Müşrikler, ister haremde isterse hıllde olsun, her bulundukları yerde yakalanarak, ablukaya alınır. Ülkede dolaşmalarına engel olunur ve gözetim altında bulundurulur. Bu ifadeyle müşriklerin yolculuklarında her geçit yerinde gözetilip, onların yollarının sıkıştırılması gerektiği anlatılmaktadır ki bu bir emirdir.

«Eğer tevbe edip namazı dosdoğru kılarlar ve zekâtı da verirlerse, artık yollarını açın (onları serbest bırakın.)» Eğer müşrik kimseler, şirkle-

rinden vazgeçerek tevbe ederlerse, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, onların tevbe edip dönmelerini ve imanlarını doğru kabul ederek, kendilerini serbest bırakın. Hiçbir şekilde kendilerine saldırmayın. Burada, ibadetlerden iki tanesi zikredilmek sûretiyle, geriye kalan diğer ibadetler de kapsama alınmış sayılmaktadır. Çünkü bu iki ibadet, bedenî ve malî ibadetlerin başında yer alır.

«Allah ğafûrdur, rahîmdir.» Bu ifade ile de bir başka emir açıklık kazanıyor. Onları serbest bırakın. Çünkü Allah, onların geçmişte yapmış oldukları inkârı ve zulmü örtmüştür. İman, geçmişi silip atar.

Bilmiş olun ki Allah Teâlâ, bu âyetle cihadı emretmiştir. Cihad ise dört çeşittir. Evliyanın, kalple olan cihadı: Bu cihatla evliya, övgüye lâyık olan huylarla kalbi süsler. Zâhidlerin nefisle olan cihadı : Bu cihadla zâhidler, nefisteki istenmeyen huyları bırakır. İlim adamlarının cihadı : Bu cihadla ilim adamları, özellikle doğruyu söylerler ve zâlim devlet başkanlarına gerçeği duyururlar. Gâzilerin cihadı: Bununla da gâziler; mallarını, canlarını ve kendilerini feda etmek sûretiyle cihad ederler. Bu tür cihad, cihadların en büyüğü ve en yücesidir.

6. Ey Muhammed! **«Eğer müşriklerden biri senden eman dilerse, sen de ona eman ver ki, Allah kelâmını dinlesin. Sonra onu, güven içinde bulunacağı yere ulaştır. Çünkü onlar, bilmeyen bir topluluktur.»** Eğer sana, haram aylar çıktıktan sonra öldürmeni emrettiğim müşriklerden birisi gelir ve senden eman dileyip sana komşu olmak isterse, sen de ona eman ver, onu kabul et ve onu öldürmede acele etme. Çünkü, o kişinin Allah kelâmı olan Kur'ân'ı dinlemesi, lehinde ve aleyhinde olan ceza ve sevabın ne olduğunu bilmesi gerekir. Bazıları, bu âyeti delil göstererek, Allah'ın sıfatı olan Kelâm-ı Kadîm'i dinlemenin caiz olduğunu söylerler.

Allah kelâmını dinledikten sonra eğer iman etmezse, onu, eman bulabileceği, kendi kavminin ülkesi olan yere gönder. Bu durum, yani o müşrik kimseye eman verme ve onu kendi ülkesine ulaştırma durumu, onların bilgisiz bir topluluk olması sebebiyledir. Onlar, İslâm'ı ve dinin gerçeğini bilmiyorlar. Yine onlar, bilgisiz bir toplumdurlar. Onlara eman verilmesi, gerçeği anlamaları ve sonradan kesinlikle bahane göstermelerine imkan kalmaması içindir. Allah (c.c.), kendi fazlından, isyancı kullarına zaman tanır ki, o kullar da Allah'a dönsünler ve O'na itaat etsinler.

Rivayet edildiğine göre, İsrailoğullarında bir genç varmış. Tam yirmi yıl Allah'a ibadet etmiş, sonra da yirmi yıl isyanda bulunmuş. Daha sonra aynaya

bakmış ve sakalında beyaz bir kıl görmüş. Bu kılı pek iyiye yorumlamayıp : "Ey Allah'ım! Sana yirmi yıl ibadet, yirmi yıl da isyan ettim. Sana dönersem beni kabul eder misin?" diye söylenmiş. Bunun üzerine, evin arkasından şöyle bir ses duymuş : " Bizi sevdin, biz de seni sevdik. Bizi bıraktın, biz de seni bıraktık. Bize isyan ettin, biz de sana zaman tanıdık. Eğer bize dönersen, biz de seni kabul ederiz."

Kulun, tevbe edip, Allah'tan bağışlanmasını dilemesi gerekir. Gencin tevbesi, yaşlının tevbesinden daha güzeldir. Çünkü, gencin arzuları kuvvetlidir ve devamlı isyana çağırır. Yaşlının istekleri ise zayıftır. Terkedilmesi daha kolaydır. Bu iki kişinin durumu aynı olamaz.

كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِندَ اللَّهِ وَعِندَ رَسُولِهِ
إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدتُّمْ عِندَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا
لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧﴾ كَيْفَ وَإِن يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا
فِيكُمْ إِلًّا وَلَا ذِمَّةً يُرْضُونَكُم بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَىٰ قُلُوبُهُمْ وَ
أَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨﴾ اشْتَرَوْا بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَصَدُّوا
عَن سَبِيلِهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩﴾ لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ
إِلًّا وَلَا ذِمَّةً وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ ﴿١٠﴾ فَإِن تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ
وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَنُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ
يَعْلَمُونَ ﴿١١﴾ وَإِن نَّكَثُوا أَيْمَانَهُم مِّن بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا

فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَئِمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ
يَنْتَهُونَ ﴿١٢﴾ أَلَا تُقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ
الرَّسُولِ وَهُمْ بَدَءُوكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ أَتَخْشَوْنَهُمْ فَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ
إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾

7. Müşriklerin, Allah ve Peygamber'i katında nasıl bir sözleşmeleri olabilir? Ancak, Mescid-i Haram yanında sözleşme yaptıklarınız bunun dışındadır. Onlar size doğru davrandıkça, siz de onlara doğru davranın. Allah, takva sahiplerini sever.

8. Onların nasıl sözleşmesi olabilir ki? Onlar sizi yenselerdi, sizin hakkınızda ne akrabalık ne de sözleşme gözetirlerdi. Ağızlarıyla sizi razı etmeye çalışırlar. Kalbleri ise (size) karşı çıkar. Çünkü, onların çoğu fâsıktırlar.

9. Az bir karşılığa, Allah'ın âyetlerini sattılar ve O'nun yolundan alıkoydular. Onlar, ne kötü şeyler yaptılar.

10. Hiçbir mü'minin, ne akrabalığını ne de sözleşmesini gözetirler. İşte bunlar, sınırı aşanlardır.

11. Tevbe eder, namazı dosdoğru kılar ve zekâtı verirlerse, din kardeşlerinizdirler. Bilen bir topluluğa, âyetleri böyle açıklarız.

12. Sözleşme yaptıktan sonra, yeminlerini bozar ve dininize dil uzatırlarsa, küfrün önderlerine karşı savaşın. Çünkü, onların yeminleri yoktur. Umulur ki vazgeçerler.

13. Yeminlerini bozan, peygamberi yurdundan çıkarmaya kalkışan ve ilk defa kendileri sizinle savaşa başlayan bir toplulukla savaşmayacak mısınız? Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Eğer gerçekten inanmış kimseler iseniz, Allah kendisinden korkmanıza daha çok hak sahibidir.

7. «Müşriklerin, Allah ve Peygamber'i katında nasıl bir sözleşmeleri olabilir? Ancak, Mescid-i Haram yanında sözleşme yaptıklarınız bunun dışındadır. Onlar size doğru davrandıkça, siz de onlara doğru davranın. Allah, takva sahiplerini sever.» Âyette geçen soru şeklinde, sorulan şeyin gerçekleşme imkânının olamayacağına işaret vardır. Çünkü müşrikler, sözleşmelerini bozmuşlardı. Böyle olunca artık sözleşme müddetinin bitimine kadar şartlarına uyulması da gerekmez. Yani onların uyulması gereken bir sözleşmeleri kalmamıştır.

Kendileriyle Mescid-i Haram'da sözleşme yaptığınız Benî Damre ve Benî Kinâne kabilesi bu kapsamın dışındadır. Onlar, sözleşme müddetinin bitimi konusunda verdikleri sözü yerine getirmeleri halinde, siz de onlara verdiğiniz sözde durun. Sözleşmeye uyun.

"Allah, takva sahiplerini sever." Bu ifade, dosdoğru olma konusunun sebebini bildiren bir ifadedir. Sözleşme şartlarına uymanın takva gereği olduğunu belirtir. Bir hadiste: *"Kıyamet gününde her gaddarın bir sancağı olacak ve yaptığı zulme göre bilinecektir"* buyurulmuştur.[1] Hadiste geçen *"sancak"* ifadesi, gaddarların teşhir edileceğini bildirir. Yani gaddar kimseler, kıyamet gününde, yaptıkları zulme göre deşifre edilecekler ve rezil olacaklardır.

8. «Onların nasıl sözleşmesi olabilir ki ?» Yani müşriklerin, nasıl Allah Teâlâ ve O'nun Peygamberi nezdinde uyulmaya değer gerçek bir sözleşmeleri olabilir? **«Onlar sizi yenselerdi,»** size karşı bir zafer kazanmış olsalardı **«sizin hakkınızda ne akrabalık ne de sözleşme gözetirlerdi.»** Size hiç önem vermezlerdi. Ne sözleşme şartlarına uyarlar ve ne de akrabalık hukukunu yerine getirirlerdi. Yine onlar, gaflete düşmeleri ve uymamaları halinde cezalandırılacakları bir sözleşmeyi de dikkate almazlardı. Yani, sözleşme yapan taraflardan her birinin uyması gereken şartlar vardır. Her iki tarafın da bu şartlara uyması gerekir. Eğer müşrikler, şartlara bağlı kalmazlarsa, siz nasıl bağlı kalabilirsiniz?

Müşrikler, **«ağızlarıyla sizi razı etmeye çalışırlar»**, sözleşmelerine sadık kalacakları konusunda size söz verirler. Bu söz verme sadece dilleriyledir. Hatta bu sözlerini, yalan yere yemin etmek sûretiyle de pekiştirmeye çalışırlar. Bir anlaşmazlık ortaya çıkması durumunda ise, birtakım yalan bahaneler ileri sürerek, kendilerini savunurlar. Aslına bakılırsa, onların gönüllerinde

1- Bu hadisi; Buharî, Müslim, Tirmizî ve İbni Mâce rivayet etmiştir. Lafız Müslim'indir. Bkz. *Fethu'l-Kadir*, 3/ 25.

hiçbir doğruluk yoktur. **«Kalbleri ise (size) karşı çıkar.»** Verdikleri sözler, sadece lâftan ibaretti. Dilleriyle vermiş oldukları söze, gönülleri karşı çıkmaktaydı. Sözleşmeye uyacaklarına dair verdikleri her türlü söz ve yemine, içlerinde gizledikleri duyguları karşı çıkıyordu. Onların söyledikleri her türlü tatlı söz, yalan, hile ve aldatmacadan başka bir şey değildi. **«Çünkü onların»**, yani müşriklerin **«çoğu, fâsıktırlar.»** Allah'a itaat etmeye karşı çıkmış ve küfürde bocalayıp durmaktadırlar. Onları, bu durumdan kurtaracak ne bir inançları, ne de bir caydırıcı kişilikleri vardır.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Muaz'a bir vasiyeti vardır. Bu vasiyet, ahlâkın bütün güzelliklerini kendisinde toplamıştır. O vasiyet şöyledir : *"Ey Muaz! Sana şu tavsiyelerime uymanı öneririm : Allah'tan kork, sözünde doğru ol, verdiğin sözü yerine getir, emaneti koru, hıyaneti bırak, komşularla iyi geçin, yetime acı, yumuşak sözlü ol, herkese selâm ver, iyi ameller işle, uzun emel peşinde koşma, yemin ettiğinde riayet et, Kur'an'ı iyi anla, ahireti sev, hesap gününden kork ve alçak gönüllü ol."*(2) Bazıları da şöyle der :

Doğru ve takva sahibi ol, gururu ve gösterişi bırak.
Nefis ve hevayı yen ki, istediğin rızık sana ulaşsın.

Akıllı kimse, nefisle mücadele eden, sözleşmelere uyan, hukuku koruyan, günahlardan uzak kalan ve isyan etmeyen insandır.

9. «Az bir karşılığa, Allah'ın âyetlerini sattılar ve O'nun yolundan alıkoydular.» Sözleşmeleri bozan müşrikler; her işte doğru olmayı ve verilen sözü yerine getirmeyi emreden âyetleri bırakıp, buna karşılık az bir dünya menfaatını aldılar. Kendilerini ve başkalarını Allah'ın yolundan alıkoydular. O'nun yolu, O'na ulaştıran yoldur. Yahut da, Beytullah'ın yoludur. Çünkü sözleşmeyi bozan müşrikler, hac ve umre yapmak isteyenlerin yolunu kesip onları ablukaya alıyorlardı. İşte **«onlar,»** yani bu kötü sıfatları sayılanlar, bütün haksızlık ve kötülükleri işlemek sûretiyle, **«ne kötü şeyler yaptılar.»** Onların bu yaptıkları şeyler, ne kötü işlerdi.

Rivayet edildiğine göre, Ebû Süfyan b. Harb, Arapları toplayıp onlara bir yemek vererek, Hz. Peygamber'e uymamalarını ve peygamberle yaptıkları sözleşmeyi bozmalarını söylemişti. Bu yemek dolayısıyla, onlar da sözleşmeyi bozuvermişlerdi.

2- Elimde bulunan kaynak hadis kitaplarında göremedim. (Sabûnî).

10. «Hiçbir mü'minin, ne akrabalığını ne de sözleşmesini gözetirler. İşte bunlar, sınırı aşanlardır.» Müşrikler, hiçbir mü'minin ne hukukunu ne anlaşmasını ve ne de akrabalığını gözetmezler. Allah Teâlâ burada, müşriklerin bu kötü özelliklerini belirtmek sûretiyle, onların; müslümanların anlaşmalarına kesinlikle riayet etmediklerini ifade ediyor yoksa, âyetlerde bir tekrar etme durumu yoktur.

11. «Tevbe eder, namazı dosdoğru kılar ve zekâtı verirlerse, din kardeşinizdirler.» Bu kimseler, inkârlarından ve büyük günahlar işlemekten vazgeçerlerse, namaz kılmayı ve oruç tutmayı kabullenerek bunların farz olduğuna inanırlarsa, sizin din kardeşleriniz olmuş olurlar. Sizin iyiliğinize olan şeyler, onlar için de iyiliktir. Sizin için kötü olan şeyler, onlar için de kötüdür. Onlara kardeş gibi davranın. Bu üç esas olmayınca, din kardeşliği de olamaz, can ve mal dokunulmazlığı korunamaz. **«Bilen bir topluluğa, âyetleri böyle açıklarız.»** Anlaşmalarını bozan müşriklerin ve diğerlerinin durumlarına ve onların iman ve inkârlarıyla ilgili âyetleri ve hükümleri bu şekilde açıklarız. Bu açıklamayı da bizim hükümlerimizi bilen ve onları koruyan bir topluluğa yaparız.

12. Böyle yapmayıp da içlerinde gizledikleri kötülüğü açığa vurmak sûretiyle **«Sözleşme yaptıktan sonra, yeminlerini»**, yani yaptıkları anlaşmayı **«bozar ve dininize dil uzatırlarsa,»** yani küçümser, dininizin hükümlerini yalanlar ve dininizi hafife alırlarsa, işte o zaman, **«küfrün önderlerine karşı savaşın.»** Burada, onlarla savaşmanın sebebi, açık bir şekilde belirtilmiştir. Bu sebepler ortaya çıkınca, ölümü hak etmişler demektir. *"Küfrün önderleri"*nden amacın, onların başkanları olduğu söylenmiştir.

Burada, özellikle önderlerden bahsedilmiş olması, sadece önderler öldürülüp, diğerleri öldürülmeyecek anlamı taşımaz. Liderlerin öldürülmesi en önemlisidir. Çünkü onlar, kötülük konusunda ileri gidenlerdir. Bunlar, kendi yandaşlarını kötü işler yapmaya çağıranlardır. Sanki burada : "Anlaşmalarını bozanları öldürün. Özellikle onlara liderlik yapan başkanlarını" denmek istenmiştir. **«Çünkü, onların yeminleri yoktur.»** Gerçekte onlar, ne anlaşmalarına sadık kalırlar ve ne de sözleşmeyi bozmakta bir sakınca görürler. İşte bu tiplerle savaşınız. **«Umulur ki»** bundan **«vazgeçerler.»** Yani bu savaş sebebiyle inkârcı ve büyük günahlar işleme tutumlarından vazgeçerler. Yoksa onlarla savaşmanızın sebebi, kendilerine eziyet vermek değildir.

13. «Yeminlerini bozan, peygamberi yurdundan çıkarmaya kalkı-

şan ve ilk defa kendileri sizinle savaşa başlayan bir toplulukla savaşmayacak mısınız? Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Eğer gerçekten inanmış kimseler iseniz, Allah kendisinden korkmanıza daha çok hak sahibidir.» Kendileri aleyhine başkasına yardım etmemek üzere, Hz. Peygamber ve mü'minlerle sözleşme yapmalarına rağmen, Huzaa kabilesine karşı Beni Bekir kabilesine yardım eden ve böylece yeminlerini bozanlarla hâlâ savaşmıyacak mısınız? Hem onlar, Dârü'n-Nedve denen hükûmet konağında toplanıp aralarında görüştükten sonra, Hz. Peygamber'i yurdundan çıkarmayı da kararlaştırmışlardı. Böylece onlar, ilk defa kendileri düşmanlık yapmak ve savaşmak sûretiyle anlaşmayı bozdular. Halbuki Peygamber (s.a.v.), ilk olarak onlara açık bir kitap getirdi ve bu kitapla kendilerine meydan okudu. Onlar ise, bu kitaba karşı mücadeleden âciz oldukları için savaşa başladılar. Onlara saldırmanıza ve çarpışmanıza kim engel oluyor ki? Onlardan size bir kötülük gelir diye mi kendileriyle savaşmaktan geri kalıyorsunuz? Allah'ın emrini bırakmayın ve O'nun düşmanlarıyla savaşın. Allah'tan korkmak, onlardan korkmaktan daha önemlidir. Sizin için gerçekten lâyık olan, sadece O'ndan korkmaktır. Eğer gerçekten inanmış kimseler iseniz, sadece Allah'tan korkmalısınız.

قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ
وَيُخْزِهِمْ وَيَنصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ ﴿١٤﴾
وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ ۗ وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَىٰ مَن يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ
حَكِيمٌ ﴿١٥﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ أَن تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا
مِنكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِن دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ
وَلِيجَةً ۗ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَن يَعْمُرُوا

مَسَٰجِدَ ٱللَّهِ شَٰهِدِينَ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِم بِٱلْكُفْرِ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ حَبِطَتْ
أَعْمَٰلُهُمْ ۖ وَفِى ٱلنَّارِ هُمْ خَٰلِدُونَ ﴿١٧﴾ إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَٰجِدَ ٱللَّهِ
مَنْ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَأَقَامَ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَى ٱلزَّكَوٰةَ وَلَمْ يَخْشَ
إِلَّا ٱللَّهَ فَعَسَىٰٓ أُو۟لَٰٓئِكَ أَن يَكُونُوا۟ مِنَ ٱلْمُهْتَدِينَ ﴿١٨﴾ أَجَعَلْتُمْ
سِقَايَةَ ٱلْحَآجِّ وَعِمَارَةَ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ كَمَنْ ءَامَنَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ
ٱلْءَاخِرِ وَجَٰهَدَ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ لَا يَسْتَوُۥنَ عِندَ ٱللَّهِ ۗ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى
ٱلْقَوْمَ ٱلظَّٰلِمِينَ ﴿١٩﴾

14. Onlarla savaşın ki, Allah da sizin elinizle onlara azap etsin, onları rezil etsin, onlara karşı sizi zafere ulaştırsın ve mü'min topluluğun gönüllerini huzura kavuştursun.

15. Kalplerinin öfkesini gidersin. Allah, dilediğinin tevbesini kabul eder. Allah alîmdir, hakîmdir.

16. Yoksa sizler, Allah, sizden cihad edenlerle Allah'tan, peygamberinden ve mü'minlerden başkalarını sırdaş edinmeyenleri ortaya çıkarmadan bırakılacağınızı mı sandınız? Şüphesiz ki Allah, (bütün) yaptıklarınızı bilir.

17. Müşrikler, kendi inkârlarına kendileri şahitlik ederlerken, Allah'ın mescidlerini imar edemezler. Onların (bütün) yaptıkları boşa gitmiştir. Onlar, cehennemde ebediyen kalacaklardır.

18. Allah'ın mescidlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, namazı gereği gibi kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayanlar imar ederler. İşte onların, doğru yola ulaşmış olmaları umulur.

19. Hacılara su dağıtma ve Mescid-i Haram'ı imar etme işini (yapanları), Allah'a ve ahiret gününe iman edip Allah yolunda cihad eden gibi mi tutarsınız? Bunlar, Allah katında eşit değildirler. Allah, zalim topluluğu hidayete erdirmez.

14. «Onlarla savaşın ki, Allah da sizin elinizle onlara azap etsin, onları rezil etsin, sizi onlara karşı zafere ulaştırsın,» sizin hepinizi onların hepsine galip getirsin **«ve mü'min topluluğun gönüllerini huzura kavuştursun.»** O mü'min topluluk, savaşı görmeyen Huzaalılardır. İbn Abbas şöyle der: "Onlar, Yemen'den gelen bir kol ve Sebe kavmidir. Bunlar Mekke'ye gelip Müslüman olmuşlar ve Mekkelilerden birçok çile görmüşlerdi. Hz. Peygamber'e birisini göndererek dert yanmışlar. Bunun üzerine Hz. Peygamber de onlara: *'Gönlünüzü rahat tutun. Genişliğe çıkmanız yakındır'* buyurmuştu."

15. «Kalplerinin öfkesini gidersin. Allah, dilediğinin tevbesini kabul eder.» Allah Tealâ, kendilerine verdiği sözü en güzel biçimde sonuçlandırdı. Çünkü bu ifadede, bazı Mekkelilerin kabul edilecek bir şekilde tevbe edeceklerine kapalı bir şekilde işaret söz konusudur. Nitekim durum öyle gelişmiş ve birçok Mekke'li güzelce Müslüman olmuşlardır. Ebû Süfyân, Ebû Cehil'in oğlu İkrime, Sehl b. Amr gibiler bunun açık örneklerindendir. **«Allah alîmdir,»** olanı da, olacak olanları da çok iyi bilir. **«Hakîm'dir,»** hikmete uygun olmayan hiçbir şeyi yapmaz ve emretmez.

16. «Yoksa sizler, Allah, sizden cihad edenlerle Allah'tan, peygamberinden ve mü'minlerden başkalarını sırdaş edinmeyenleri ortaya çıkarmadan» başıboş **«bırakılacağınızı mı sandınız? Şüphesiz ki Allah, (bütün) yaptıklarınızı bilir.»** Yoksa sizler, başıboş bırakılıp, içinizdeki cihad etmeyenleri Allah'ın bilmediğini mi sandınız? İhmal edildiğinizi ve cihadın size emredilmediğini mi zannettiniz? Hayır durum hiç de sizin bildiğiniz gibi değildir. Burada, cihada katılmayanlar kınanmak sûretiyle, cihadın emredilmiş olduğu vurgulanıyor.

Halbuki, cihad etmeyen diğerlerinin kurtuluşu henüz belli değildir. Allah Teâlâ sizin, sırdaş edindiklerinizi de çok iyi bilir. O, her şeyden haberdar-

dır. Yaptığınız her şeyi çok iyi bilir. Hiçbir şey O'na gizli kalmaz. Cihad yapmaktaki gayenizi de bilir. Acaba niyetiniz halis mi, yoksa bazı ganimet toplama veya övgü alma gibi şeylere mi ulaşmak istiyorsunuz?

Bu âyette de cihada teşvik vardır. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: *"Cennette yüz derece vardır. Allah bu dereceleri, Allah yolunda cihad edenlere hazırlamıştır. İki derecenin arası, yerle gök arası kadardır. Allah'tan istediğiniz zaman, Firdevs'i isteyiniz. Orası, cennetin tam ortasında ve en yüksek yerindedir. Onun üzerinde de Rahman olan Allah'ın Arşı vardır. Cennet nehirleri de Firdevsten fışkırır."*[3] Mücahit, nefsiyle cihat edendir. İnsanların en yiğit olanı ise, nefsini ve şeytana götüren arzularını en iyi şekilde yenebilendir. Nice akıllı geçinen insan vardır ki esirdir. Arzuları ona emretmektedir. Şehvetinin kölesi olanlar, kölelerin en aşağı olanlarıdır.

Âyette, samimi mü'minlerin, inkârcı ve münafıklardan kaçınmaları, onları sırdaş edinmemeleri gerektiğine işaret ediliyor.

17. «Müşrikler, kendi inkârlarına kendileri şahitlik ederlerken, Allah'ın mescidlerini imar edemezler.» Bu âyet, Bedir gününde esir düşen ve içlerinde Hz. Peygamber'in amcası Abbâs'ın da bulunduğu bir grup Kureyşli hakkında indirilmiştir. Hz. Peygamber'in ashabından bir grup onlara giderek, şirke saplanmalarını ayıpladı. Hz. Ali de, müşriklere yardım ettiği ve Hz. Peygamber'le savaşarak akrabalık bağını kopardığı için Abbas'ı ayıpladı. Bu ayıplamasında da biraz ileri gidip kaba davrandı. Bunun üzerine Abbas : "Size ne oluyor ki, güzel yönlerimizi saklayıp, hep kötülüklerimizi anlatıyorsunuz" diye çıkıştı. Hz. Ali de ona: "Sizin de iyi yönleriniz mi var?" dedi. Abbas: "Mescid-i Haram'ı biz tamir ederiz, Kâbe'yi biz koruruz, hacılara biz su veririz" dedi. Bu olay üzerine de işte bu âyet indirildi.

Âyette anlatılmak istenen, müşriklerin, mescidi onaramayacakları değil, onarmayacaklarıdır. Yani müşrikler, hiçbir zaman mescid tamir etmezler. Âyette, Mescid-i Haram çoğul şeklinde geçmektedir. Çünkü orası, kıbledir ve mescidlerin imamıdır. Orayı tamir eden, diğer mescitleri de tamir etmiş gibi olur.

Beytullah'ın etrafına putlar dikmek, onların şirke dalmış olduklarına işarettir. Açıktan açığa "biz inkârcıyız" demeseler bile, onların bu durumda oluşları, kendilerinin inkârda olduklarını açıkca ortaya koymaktadır. Bu durumda

3- Şeyhan ve Sünen sahipleri rivâyet etmiştir.

onlar, elbette mescidi tamir etmezler. Süddî şöyle der: "Onların, kendi inkârlarına şahitlik etmeleri şundandır: Yahudiye 'sen nesin' diye sorulsa, ' yahudi' der. Hristiyan 'Hristiyan' olduğunu, mecusi de 'mecusi' olduğunu söyler." Yahut da onların: "Bizi Allah'a yaklaştırması için putlara tapıyoruz." demelerindendir. İşte onların, Allah'tan başkasına kulluk etmelerinden ve bu yaptıklarının da boşuna olmasından dolayı, mescidleri tamir etmeleri imkânsızdır.

«Onların (bütün) yaptıkları boşa gitmiştir. Onlar cehennemde ebediyen kalacaklardır.» Kendileri inkârcı oldukları halde, Allah'ın mescidlerini tamir edebileceklerini zannedenler ve böyle inananlar var ya, işte onların övüne geldikleri bütün amelleri boşa gitmiştir. İnkârlarından ve isyanlarından ötürü, ebedî olarak cehennemde kalacaklardır.

Kadı İyad şöyle der : "İnkârcıların yaptıkları hayırlı işlerin, kendilerine fayda vermeyeceği konusunda icmâ vardır. Onlar, nimetlerden istifade edemeyecekleri gibi, azapları da hafifletilmeyecektir. Fakat bazıları, işledikleri suçlardan ötürü, diğerlerine göre daha şiddetli bir azap göreceklerdir."

Fıkıhçı İmam Beyhâkî de şöyle der: "Bu âyetlerden ve haberlerden, inkârcı kimselerin işledikleri hayırların bâtıl olduğu, kendilerine fayda vermeyeceği anlaşılır. İşledikleri hayırlar vasıtasıyla cehennemden kurtulamıyacak onlar. Ancak, inkârın dışında işlemiş oldukları cinayetlerden dolayı hak ettikleri azapları hafifletilecektir.

18. «Allah'ın mescidlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, namazı gereği gibi kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayanlar imar ederler. İşte onların, doğru yola ulaşmış olmaları umulur.» Buradaki *"mescidler"* ifadesi, hem Mescid-i Haram'ı, hem de diğer mescidleri kapsar. Bir tek olan Allah'a imanın içerisinde, peygambere iman da yer almaktadır. Ahiret gününün kapsamında; öldükten sonra diriltilmek, hesap vermek ve ceza görmek, ya da mükâfat elde etmek de vardır. Namazı da cemaatle kılmak gerekir. Çünkü hadiste : *" Bir kimsenin cemaatle kılmış olduğu namazın sevabı, çarşıda ya da evinde kılmış olduğu namazdan yirmi beş kat daha fazladır"* buyurulmuştur. [4] Teravih namazında cemaat olmak, daha faziletlidir. Cemaat yapılması gerekenlerin, mescitte yapılması ise, en faziletli olandır.

4- Buharî, Müslim, Ebû Dâvud ve Tirmizî rivayet etmiştir. 9/413.

Farz olan zekâtı da, gönül rızâsıyla vermek gerekir. Âyette zekât, namazla birlikte anlatılmıştır. Çünkü, bunların biri olmadan, diğeri kabul edilmez. İşte, bütün bu ilmî ve amelî özellikleri kendisinde toplayan kimse, mescidleri de tamir edebilir.

Ayrıca bu kimse, Allah'tan başka hiçbir şeyden de korkmaz. Kınayanın kınamasından ve zalimin zulmünden çekinmez. İşte bu niteliklere sahip kimseler, cennetteki isteklerine ve oradaki yüceliklere ulaşırlar. Bu güzel sıfatlara ulaşmalarının anlatılmış olması, inkârcıların amellerinin fayda vermeyeceğini belirtmek ve inkârcıları azarlayarak, kendilerinin doğruluğa erişmediklerini anlatmak içindir. Çünkü inkârcılar, kendilerinin güzel şeyler yaptıklarını sanıyorlardı. Mü'minler bile, kendilerinde bu güzel vasıfların bulunmasına rağmen, *"belki, umulur ki"* gibi ümit belirten kelimeler kullanılmak sûretiyle ifade edilmişlerdir. Mü'minlerin durumu böyle olursa, bozgunculuk yapan inkârcıların durumu ne olacaktır acaba?

Haddâdî şöyle diyor: *"Umulur"* kelimesi, Allah için vücup ifade eder. Âyette bu kelimenin kullanılmış olmasının sebebi; insanın, yaptığı amellerin sevabını boşa çıkaracak olan şeye dikkat etmesi içindir.

Biliniz ki, mescidlerin onarılma olayı birçok şekilde olur. Yepyeni bir mescid yapmak, yıkılanı yeniden yapmak, döşemesini yaparak onları süslemek, süpürmek ve temizlemek... gibi. Hasan da: "Cennetteki Hûrilerin mehirleri, mescidleri süpürmektir" der. Mescidi döşeyip güzelleştirmek de böyledir. Bazıları da şöyle diyor: "Mescidin altına ilk defa hasır döşeyen, Hz. Ömer'dir. Ondan önce küçük çakıl taşlarıyla döşeliydi." Mescitlere kandil asmak, mum yakıp onları aydınlatmak da tamir sayılır. Mescide ilk olarak kandil takan yine Hz. Ömer'dir. Ubey b. Kâ'b'ın etrafına, teravih namazı kılmak için insanlar toplandığında, Hz. Ömer oraya kandil asmıştı. Hz. Ali bunu parlar halde her gördüğünde: " Ey Hattab'ın oğlu! Mescitlerimizi aydınlattın. Allah da senin kabrini aydınlatsın" diye duâ edermiş. Mescitlerin bakım ve koruma işi de tamire girer.

19. «Hacılara su dağıtma ve Mescid-i Haram'ı imar etme işini (yapanları), Allah'a ve ahiret gününe iman edip Allah yolunda cihad eden gibi mi tutarsınız? Bunlar, Allah katında eşit değildirler. Allah, zalim topluluğu hidayete erdirmez.»

Rivayet edildiğine göre müşrikler şöyle derlermiş: " Hacılara su verme

işini üzerine alıp bu işi yürütmek ve Mescid-i Haram'ı tamir etmek; iman edip cihada katılmaktan daha hayırlıdır." Onlar, Harem-i Şerif'le övünür ve O'nun tamir ve diğer işleriyle çokça uğraşırlardı. Bunun için de, kendilerini Harem'in tamircileri sayarlardı. Âyet bu durumdan dolayı indirilmiştir.

Âyetin anlamını şöyle açıklamak mümkündür : Ey hacılara su vermeyi ve mescidi tamir etmeyi, hicrete ve cihada tercih eden müşrikler! Siz bu işinizi hicretten ve cihattan daha üstün mü tutuyorsunuz? Hacılara su verenle mescidi tamir edenleri nasıl Allah'a iman edip O'nun yolunda cihad edene denk tutarsınız? Bunun daha faziletli olduğuna inanırsınız? Birinci grub kesinlikle ikinci gruba denk olamaz. Allah, zâlim inkârcıları hidayete erdirmez. Allah'ın hidayete erdirip doğruya ulaştırdıkları, inkârcılarla nasıl denk olabilir ?

اَلَّذِيْنَ اٰمَنُوْا وَهَاجَرُوْا وَجَاهَدُوْا فِيْ سَبِيْلِ
اللّٰهِ بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ اَعْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللّٰهِ ؕ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ
الْفَآئِزُوْنَ ﴿٢٠﴾ يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِّنْهُ وَرِضْوَانٍ وَّجَنّٰتٍ
لَّهُمْ فِيْهَا نَعِيْمٌ مُّقِيْمٌ ﴿٢١﴾ خٰلِدِيْنَ فِيْهَآ اَبَدًا ؕ اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهٗٓ
اَجْرٌ عَظِيْمٌ ﴿٢٢﴾ يٰٓاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوْٓا اٰبَآءَكُمْ وَاِخْوَانَكُمْ
اَوْلِيَآءَ اِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْاِيْمَانِ ؕ وَمَنْ يَّتَوَلَّهُمْ مِّنْكُمْ
فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ ﴿٢٣﴾ قُلْ اِنْ كَانَ اٰبَآؤُكُمْ وَاَبْنَآؤُكُمْ
وَاِخْوَانُكُمْ وَاَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيْرَتُكُمْ وَاَمْوَالُ ِۨاقْتَرَفْتُمُوْهَا
وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسٰكِنُ تَرْضَوْنَهَآ اَحَبَّ اِلَيْكُمْ مِّنَ

اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ ۗ
وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٤﴾ لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي
مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ
عَنكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم
مُّدْبِرِينَ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ أَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ
وَأَنزَلَ جُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ وَذَٰلِكَ
جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿٢٦﴾

20. İman edenler, hicret edenler, Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler, Allah katında rütbece daha büyüktürler. İşte bunlar, kurtuluşa erenlerdir.

21. Rableri onlara, katından bir rahmet, rızâ ve içinde hiç tükenmez nimetler bulunan cennetler müjdeler.

22. Orada ebedî olarak kalırlar. Büyük mükâfat ise, Allah katındadır.

23. Ey iman edenler! Eğer babalarınız ve kardeşleriniz, inkârı imandan daha sevimli buluyorlarsa, onları dostlar edinmeyiniz! Sizden her kim, onları dostlar edinirse, işte onlar, zâlimlerin tâ kendileridir.

24. De ki : "Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, akrabalarınız, kazandığınız mallar, azalmasından korktuğunuz bir ticaret ve hoşunuza giden evler; sizin için, Allah'tan, peygamberinden ve Allah yolunda cihad etmekten daha sevimli ise, Allah emrini getirinceye kadar bekleyin. Al-

lah, fâsıklar topluluğunu hidayete erdirmez."

25. Gerçekten Allah size, birçok yerde ve Huneyn gününde yardım etmişti de çokluğunuz size kendinizi beğendirmişti. Fakat bu size bir fayda sağlamamıştı. Yeryüzü ise, geniş olmasına rağmen size dar gelmişti ve sonra da gerisin geri kaçmıştınız.

26. Daha sonra Allah, peygamberine ve mü'minlere gönül huzurunu indirdi. Göremediğiniz askerler de indirdi. İnkârcılara da azap etti. İşte budur inkârcıların cezası.

20. «İman edenler,» vatanlarını terkederek Hz. Peygamber'e **«hicret edenler, Allah yolunda,»** Allah'a itaat etmek üzere, O'nun düşmanlarına karşı **«mallarıyla ve canlarıyla cihad edenler»** var ya, işte onlar, belirtilen bu yüce sıfatlarıyla, **«Allah katında rütbece daha büyüktürler.»** büyük rütbeye ve ikrama ererler. **«İşte bunlar, kurtuluşa erenlerdir.»** Bu yüce sıfatlara sahip olanlara, büyük bir kurtuluş vardır. Onlar, mutlak surette kurtuluşa ereceklerdir. Sanki diğerlerinin kurtuluşu, bunların kurtuluşuna göre, kurtuluş sayılmaz. Âyette geçen *"iman edenler"* ifadesi, iman edenlerin faziletini belirtmek içindir.

21. «Rableri onlara, katından bir rahmet, rızâ ve içinde hiç tükenmez nimetler bulunan cennetler müjdeler.» Kendileri daha dünyadayken, azaptan kurtulup, büyük bir nimete ereceklerine dair, peygamberlerinin dilinden müjdeye ulaşmışlardır. Bu müjde, ahirette azaptan kurtulmuş olmaları ve büyük bir rahmete ulaşmalarıdır. Âyette geçen *"cennât"*tan maksat, yüksek bahçelerdir. O bahçelerde kendilerine, bitip tükenmek bilmeyen nimetler vardır.

22. «Orada ebedî olarak kalırlar. Büyük mükâfat ise, Allah katındadır.» O bahçelerde sonsuza dek kalacaklardır. Yine orada, kendilerine çok sevap vardır. Oradaki mükâfat, dünyadakiyle ölçülemez. Yine orada, Allah Teâlâ'ya büyük bir yakınlaşma vardır. Her kim, indiyyet (Allah'ın yanında olma) makamına ulaşırsa, Allah da onun mükâfatını yüceltir. Durumu iyi kavra ve gerçeklerden gafil olma.

23. «Ey iman edenler! Eğer babalarınız ve kardeşleriniz, inkârı imandan daha sevimli buluyorlarsa, onları dostlar edinmeyiniz! Sizden her kim, onları dostlar edinirse, işte onlar, zâlimlerin tâ kendileridir. »

Bu âyetin iniş sebebi, Hz. Peygamber'in, ashabına Medine'ye göç etme-

lerini emretmesiyle ilgilidir. Hicret emri verildiği zaman, bazı insanların eşleri, çocukları ve akrabaları peşlerine takılıp: "Allah aşkına! Gidiyorsun ve bizi ortada bırakıyorsun. Bizler kaybolup gideceğiz" demişler. Bu sözler üzerine, onlar da şefkate gelmiş ve hicreti terketmişlerdi. İşte âyet bu olay üzerine inmiştir.

Ey Mü'minler! Mekke'deki inkârcı babalarınızı ve kardeşlerinizi, eğer onlar, imana karşı inkârı tercih ederlerse, dostlar ve kendinizin yardımcıları olarak tanımayın. Sizden her kim böyle yaparsa, dostluğu yanlış yerde aramış olur.

Fahrettin er-Râzî Tefsirinde der ki: "Bu sûre, Mekke'nin fethinden sonra inmiştir. Öyleyse onu hicretin gerekli olduğu şeklinde yorumlamak nasıl olur? Halbuki, hicret Mekke'nin fethinden önce farz kılınmıştı. En doğru olan yorum, müşrik olan yakınlardan sakınmanın ve kaçınmanın gerekli oluşu, onları dost edinmekten sakınmak, onlarla sırdaş ve gönüldaş olmayı terketmektir. Eğer onlarla sırdaş ve gönüldaş olunursa, kendilerine sırlar verilmiş olur ve bunu yapanlar onların arasında kalmayı İslâm yurduna hicret etmeye tercih etmiş sayılır."

24. Ey Muhammed! Göç etmeyenlere **«De ki : 'Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz,»** yakın ve uzak **«akrabalarınız,»** Mekke'de **«kazandığınız mallar,»** kâr etmek üzere satın aldığınız ve mevsimin geçmesi sebebiyle revaçtan düşerek **«azalmasından korktuğunuz bir ticaret ve»** içerisinde oturmayı arzuladığınız **«hoşunuza giden evler;»** ve bahçeleriniz, Medine'ye göç etmek konusunda, **«sizin için, Allah'tan, Peygamberinden»** Allah'ın ve peygamberin verdiği emirden **«ve Allah yolunda cihad etmekten daha sevimli ise,»** oralarda kalmak, Allah yolunda cihad etmekten daha çok hoşunuza gidiyorsa **«Allah emrini getirinceye,»** yani size, er geç bir ceza gönderinceye **«kadar bekleyin.»**

Bu ifade, nefsinin isteklerini dinine tercih edenlere cezanın verileceğine dair bir tehdit ifadesidir. **«Allah, fasıklar topluluğunu hidayete erdirmez.»** Bu şekilde davranarak, fâsıklardan olan, Allah'a itaattan ayrılan ve müşriklere dost olanları Allah, kurtuluş yoluna ulaştırmaz. Onları hayırlı olan şeylere yöneltmez.

Âyette, şiddetli bir tehdit vardır. Bu tehditten çok az kimse kurtulabilir. Zamanımızdaki zâhid kardeşleri izlersen, onların basit bir dünya menfaatinin

kaybedilmesiyle üzüntüye kapıldıklarını görürsün. Dînî hususlarda zamanın gelip geçtiğine hiç aldırış etmemektedirler. Halbuki âyet, dünyevî zevkleri Allah'a itaata tercih edenlerin, er geç cezaya çarptırılacaklarını belirtmektedir. Dünyayı tercih edenler, baksınlar bakalım, kendilerine inecek olan belâdan kurtulabilecekler mi? Ey Allah'ım! Affını ve bağışlamanı dilerim. Hadiste şöyle buyurulur: *" Sizin hiçbiriniz ben kendisine; malından, çocuğundan ve bütün insanlardan daha sevimli olmadıkça iman etmiş olmaz."* (5)

İbni Melek de şöyle der: "Buradaki *"iman"*dan maksat, imanın tam olamayacağıdır. *"Sevgi"*den maksat da, ihtiyârî olan sevgidir. Meselâ : Hz. Peygamber bir mü'mine, şehit oluncaya kadar bir kâfirle savaşmayı emretse, yahut da inkârcı olan ebeveyniyle çocuklarını öldürmesini emretse, Hz. Peygamber'in emrine uymakta kurtuluş olduğunu bildiği için, burada seçim yapmak daha sevimli olacaktır. Hastanın, tabiatı gereği tedaviden kaçtığı gibi, bir seçim yapamaz. Fakat, bir tarafa meyleder ve menfaatı orada olduğunu zannederek onu yapar. Hz. Peygamber (s.a.v.) bizlere karşı; bizlerden, anne ve babamızdan ve çocuklarımızdan daha şefkatlidir. Öyleyse böyle bir şeyi bize nasıl reva görür? Çünkü onun bizim için uğraşması bir menfaat için değildi. Onun sünnetine yardımcı olmak ve getirdiği dini savunmak onun sevgisinin ifadesidir."

25. «Gerçekten Allah size, birçok yerde ve Huneyn» savaşı **«gününde yardım etmişti de...»** Ey Muhammed Ashabı! Allah'a yemin olsun ki, O size, düşmanlarınıza karşı yardım etmiş ve sizi onlara karşı üstün kılmıştı. Halbuki sizler, hem sayı ve hem de cephane bakımından azınlıktaydınız.

Âyette geçen *"birçok yer"*den maksat, savaşlar ve savaş alanlarıdır. Savaşlardan maksat ise; Bedir olayları, Ahzab, Kurayza, Nadir, Hudeybiye, Hayber ve Mekke'nin fethi gibi olaylardır.

"Huneyn günü" ifadesi, o günde bir savaş yapıldığı için kullanılmıştır. O savaşın adı, Huneyn gazvesidir. Bunun bir adı da, Hevâzin gazvesidir. Bu savaşa Evtâs gazvesi de denir ki gazvenin yapıldığı yere nisbetle böyle isimlendirilmiştir. Huneyn, Tâif'le Mekke arasında bir vadidir. **«Çokluğunuz size kendinizi beğendirmişti.»** Sayınızın çok ve malzemenizin bol olması, sizleri sevince boğmuştu. Huneyn gazvesi Müslümanlarla Hevazin ve Sakif kabileleri arasında olmuştur. Müslümanların sayısı on iki bin kişiydi. Bunların on

5- Buharî iman bahsinde Müslim, Nesâi, İbn Mâce ve *Müsned*, 3/177 de Ahmed b. Hanbel rivâyet etmişlerdir.

bini, Mekke fethine katılan ensar ve muhacirler, diğer iki bini ise, Mekke'nin fethinde Hz. Peygamber tarafından serbest bırakılan (tulekâ) gruptu. Hevazin ve Sakif ise, dört bin kişiydi.

Rivayet edildiğine göre, Mekke'nin fethi, Ramazan ayının sonlarında olmuş, Hz. Peygamber de Mekke'de Şevval ayına kadar kalmıştı. Sonraki gün ise, Şevval ayının 6. günü olan cumartesi günüydü. İşte bu gün, Huneyn gazvesine çıkılan gündür. Hz. Peygamber, Attab b. Esîd'i Mekke'de vali olarak bıraktı. O, Mekke'lilere namaz kıldıracaktı. Muaz b. Cebel ise sünnet ve fıkıh öğretecekti.

Mekke fethedildiği zaman, çevredeki Arap kabileleri Hz. Peygamber'i tanıyıp itaat etmişlerdi. Hevazin ve Sakif ise, tanımamıştı. Bu iki kabile, azgın ve isyancı idiler. Hz. Peygamber'in kendilerine gazve tertip edeceğinden korkup, yığınak yaparak azgınlıklarını artırmışlar: " Muhammed, savaşmayı beceremeyen bir toplulukla karşılaşmış ve onun için galip gelmiştir" demişlerdi ve bu hususta ittifak etmişlerdi. Savaşa çıkarken kendileriyle beraber, hanımlarını, çocuklarını ve mallarını da almışlardı. Hanımları, erkek saflarının arkasında ve develer üzerinde taşıyorlardı. Daha arkada ise, develer, koyunlar ve diğerleri geliyordu. Böyle yapmalarının gayesi, herkesin kendi ailesi namına savaşması ve hiçbir kimsenin kaçmamasıydı. Nitekim böyle yaptılar ve Evtas denilen yere vardılar. Hz. Peygamber de bir gözcü göndererek, onların durumunu araştırmıştı. Bu gözcü, Benî Süleym kabilesinden Abdullah b. Ebî Hazr idi. Gözcü onlara ulaştı ve Hevazinlilerin başkanı olan Mâlik b. Avf'ın topluluğa şöyle dediğini duydu : "Sizler dört bin kişisiniz. Düşmanla karşılaştığınız zaman, onlara tek bir adammışsınız gibi bir anda saldırın, kılıçlarınızın kınlarını kırın. Allah'a yemin ederim ki, eğer dört bin kılıçla bir şeye vurursanız mutlaka parçalanır."

Hz. Peygamber'in gözcüsü geri dönünce, bu duyduklarını anlattı. Bunun üzerine Seleme b. Selâme el-Ensarî şöyle dedi: "Ey Allah'ın elçisi! Bugün azlığız, yenemeyiz." Bu söz Hz. Peygamber'i çok üzdü. Çünkü bu söz, çokluktan dolayı şımarma ifadesidir. Hz. Peygamber bineğine bindi, zırhını kuşandı, bayrak ve sancakları açarak ensar ve muhacirlerle beraber yola çıktı. Huneyn vadisine vardıklarında, düşman ordusu karşılarına çıktı. Düşmanlar, vadi yamaçlarında ve geçitlerinde mevzilenmişlerdi ve okçu idiler. Şiddetli bir çarpışma oldu ve müşrikler yenildiler. Nesillerini bıraktılar ve bu arada müslümanlar da bocaladılar. Müşrikler: "Ey kötülük savunucuları! Kötülükleri anla-

tınız!" diye bağırıyorlardı. Tekrar geri dönüp onlara bir hamle daha yaptılar. Böylece, o şımarma kelimesi müslümanlara ulaşıverdi. Yani, şımarmanın uğursuzluğuna uğrayıp dağıldılar, bir koyun sağacak kadar bile duramadılar.

«Fakat bu size bir fayda sağlamamıştı.» ifadesinden anlaşılan da işte budur. Yani, çokluğunuz size, ihtiyacınızı giderebileceğiniz hiçbir şey bırakmadı. **«Yeryüzü ise, geniş olmasına rağmen size dar gelmişti ve sonra da gerisin geri kaçmıştınız.»** Korkunuzun şiddetinden, orada nefislerinizin uyum sağlayabileceği bir mekân bulamadınız. Yerine sığmayan kimse gibi, siz de orada bir yere yerleşemediniz. Şâir der ki:

Allah'ın ülkesi geniş olduğu halde,
Aranan korkak için av tuzağı gibi dardır.

Daha sonra ise, inkârcılara sırtınızı dönerek, yenilmiş bir şekilde geri döndünüz. Böylece, Mekke'li bir grup, düşmanın yenilgisinden dolayı neşeyle doldu. Yenildiklerinde, Hz. Peygamber tek başına kalmıştı. Yanında, amcası Abbas'tan başka kimse yoktu. Abbas, Hz. Peygamber'in bineğinin yularını, amcasının oğlu Ebû Süfyân b. Harb de üzengisini tutuyordu. Bineği müşriklere doğru koşturuyor ve:

Ben yalancı olmayan bir nebiyim.
Ben Abdulmuttalib'in oğluyum

Diyordu. Bu bir şiir değildi. Çünkü kasten söylenmemişti. "Ben Abdulmuttalib'in oğluyum" diyordu, "Abdullah'ın oğluyum" demiyordu. Çünkü Araplar, Hz. Peygamber'i dedesinin şöhretinden ve dedesi hayattayken babası öldüğünden dolayı ona nisbet diyorlardı. Yoksa Hz. Peygamber'in bu ifadesi, atalarıyla övünmek için söylenmiş bir ifade değildir. Atalarla övünmek, câhiliye dönemine ait bir olaydır.

Şöyle rivayet edilmiştir: Hz. Peygamber inkârcılara bir hamle yapıyor ve onlar da kaçıyorlardı. Sonra inkârcılar ona hamle yapıyordu, o da karşı koyuyordu. Hz. Abbas şöyle der: "Hz. Peygamber'in bineğini, müşriklere doğru koşmaması için bağlıyordum." Böylece, onun yiğitliğinin nereye vardığını anlamış oluyoruz. Çünkü bu durum, onun yiğitliğini belgeler. Hz. Peygamber'in bu durumu, inkârcıların kendisine saldırmasından korktuğu için değildi. Çünkü o, Allah tarafından korunuyordu. Abbas'a *"insanlara seslen"* diyordu. O da Ensar'a seslendi sonra da: "Ey ağaç ashabı" diye bağırdı. (Bunlar bey'atı rıdvan ehli idi) Daha sonra da: "Ey Bakara Sûresi topluluğu" diye seslendi.

Onlar sanki tek ağızdan cevap verir gibiydiler ve "Emret! Emret!" diyorlardı.

26. «Daha sonra Allah, peygamberine ve mü'minlere gönül huzurunu indirdi.» Burada geçen *"gönül huzuru-sekine"* den maksat, Allah Teâlâ'nın, mü'min gönülleri huzura kavuşturduğu rahmetidir. Bu rahmete tam anlamıyla güveniyorlar ve yakında bir zafere kavuşacaklarını biliyorlardı. Âyette geçen *"mü'minlere"* ifadesi, hem yenilenleri, hem de diğerlerini kapsamına alır. Çünkü, yenilenler de daha sonra zafere ulaşacaklardır.

«Göremediğiniz askerler de indirdi.» Bunları gözlerinizle göremezsiniz. Çünkü onlar, beyaz-siyah süvariler halinde gelen meleklerdir. Daha sonra Hz. Peygamber, bineğinden inerek, yerden bir avuç toprak aldı, müşriklere doğru attı ve *"yüzler çirkinleşti"* dedi. Müşriklerden, gözü toprak dolmayan kimse kalmadı. Daha sonra O: *"Kâbe'nin Rabbi aşkına yenilin"* buyurdu. Hz. Peygamber'in bir duâsı da şöyledir : *"Hamd sanadır, şikâyetler sanadır Allah'ım! Sen kendisinden yardım istenensin Allah'ım."* Bu duâ üzerine Cebrail şöyle seslendi: "Sana ilham edilen bu sözler, denizin yarılması anında Musa peygambere ilham edilen sözlerdir."

O gün yardıma gelen meleklerin sayısı hakkında ihtilâf edilmiştir. Bazıları "beş bin", bazıları da "sekiz bin" demişlerdir. Meleklerin savaşıp savaşmadığı konusunda da ihtilâf edilmiştir. Bazıları "savaşmışlar" derken, bir başka grup da "savaşmamışlardır, sadece Bedir'de savaşmışlardır. Mü'minlerin gönüllerini kuvvetlendirmek ve müşrikleri de korkutup ürkütmek için gelmişlerdir" demektedir.

Esir almak ve öldürmek suretiyle **«inkârcılara da azap etti. İşte budur inkârcıların cezası.»** Burada anlatılmış olanlar, onların dünyadaki cezalarıdır.

Allah Teâlâ, Huneyn vadisinde müşrikleri yenilgiye uğratınca, onlar da gerisin geri Evtâs denen yere inmişlerdi. Mal ve çocukları da oradaydı. Hz. Peygamber, Eş'arîlerden bir adamı (Ebû Âmir) göndermiş ve ona bir ordunun başında Evtas'a gitmesini emretmişti. Oraya gidip savaştılar ve Allah da müşrikleri yenilgiye uğrattı. Çoluk çocukları da esir olarak Müslümanlara kaldı. Komutanları olan Mâlik b. Avf kaçarak Tâif'e geldi ve orada bir kaleye sığındı. Çoluk çocuğundan alabildiklerini aldılar. Hz. Peygamber Tâif'e gelip kaleyi kuşattı ve ayın geri kalan kısmını da orada geçirdi. Haram aylardan olan Zilkade ayına girince, Hz. Peygamber de Cirane denilen ve Tâif'le Mek-

ke arasında bulunan yere gitti. Orada on üç gün kaldıktan sonra, umre için ihrama girdi. Huneyn ve Evtas ganimetlerini dağıttı. Alınan esirler altı bin kişi, develer yirmi dört bin, koyunlar da kırk binin üzerindeydi. İslâm'a ısındırılmak için, diğer insanlara da ganimetten pay veriliyordu. Bir kişiye yüz elli deve verilmişti. Ensardan bir grup çıkıp, buna itiraz ettiler ve: "Tuhaf şey! Bizim kılıçlarımızdan hâlâ onların kanı damlıyor, ganimetlerimiz ise onlara veriliyor" dediler.

Bu ifadeler Hz. Peygamber'e ulaşınca, onları topladı ve: *"Ey Ensar topluluğu! Nedir bu söylediklerniz?"* diye sordu. Onlar da: "Sana ulaşanlar doğrudur. Onları söyledik" dediler. Hz. Peygamber: *"Sizler, Allah Teâlâ'nın, benim sayemde hidayete kavuşturduğu bir topluluk değil misiniz? Siz zelil bir millet iken, benim sayemde Allah sizi yüceltmedi mi?... İnsanların koyun ve develerle dönmesini, sizin de Hz. Peygamber'le birlikte evlerinize dönmenizi istemez misiniz?"* dedi. Onlar ise : " İsteriz tabii ki Ey Allah'ın elçisi, biz o sözlerimizi Allah ve Rasûlü'ne olan sevgimizden dolayı söyledik" deyince, Hz. Peygamber : *"Allah ve Rasûlü, sizi doğrular ve özürünüzü kabul eder"* buyurdu.

ثُمَّ يَتُوبُ ٱللَّهُ مِنۢ بَعْدِ ذَٰلِكَ عَلَىٰ
مَن يَشَآءُ ۗ وَٱللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٧﴾ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟
إِنَّمَا ٱلْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا۟ ٱلْمَسْجِدَ ٱلْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ
هَٰذَا ۚ وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ ٱللَّهُ مِن فَضْلِهِۦٓ
إِن شَآءَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٨﴾ قَٰتِلُوا۟ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
بِٱللَّهِ وَلَا بِٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ

وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّىٰ يُعْطُوا
الْجِزْيَةَ عَن يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٢٩﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ
وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ۖ ذَٰلِكَ قَوْلُهُم بِأَفْوَاهِهِمْ ۖ
يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَبْلُ ۚ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ ۚ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٣٠﴾

27. Allah, bundan sonra dilediğinin tevbesini kabul eder. Allah gafûrdur, rahîmdir.

28. Ey iman edenler! Müşrikler ancak pisliktirler. Onun için, bu yıllarından sonra, Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan korkarsanız, Allah dilerse, yakında sizi kendi lütfuyla zenginleştirir. Allah alîmdir, hakîmdir.

29. Kendilerine kitap verilenlerden; Allah'a ve ahiret gününe inanmayanlarla, Allah'ın ve Rasûlü'nün haram kıldığını haram saymayanlarla ve hak din olan İslâmı kabul etmeyenlerle, bunlar teslim olup zelil bir halde kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın!

30. Yahudiler: "Uzeyr Allah'ın oğludur" dediler. Hıristiyanlar da: "(İsa) Mesih Allah'ın oğludur" dediler. Bu, onların ağızlarıyla geveledikleri sözleridir. Bu sözlerini, önceki inkârcıların sözlerine benzetirler. Allah onların canını alsın! Haktan nasıl döndürülüyorlar?

27. «Allah, bundan sonra dilediğinin tevbesini kabul eder. Allah gafûrdur, rahîmdir.» Allahü Teâlâ, hikmetinin gereği olarak dilediği kimsenin tevbesini kabul eder ve onları İslâm'ı kabul etmeye muvaffak kılar. Gafûr olduğu içindir ki, isyan eden ve inkâra sapanların geçmişte yaptıkları günahları bağışlar. Rahîm olduğu için de, tevbe edenlerin tevbelerini kabul eder ve onlara kendi fazlından sevaplar verir.

Söylendiğine göre, onlardan bir grup insan Hz. Peygamber'e gelip, İslâm'ı kabul ettiklerini belirterek ona biat ederler ve: "Ey Allah'ın Rasûlü! Sen insanların en hayırlısısın, onların en iyisisin! Ailelerimiz ve çocuklarımız esir edildi, mallarımız alındı" derler. Hz. Peygamber de: *"Yanımda olanları görüyorsunuz. Sözün en iyisi, en doğru olanıdır. Ya hanımlarınızı ve çocuklarınızı ya da mallarınızı, seçin"* buyurdu. Onlar da esir alınan çocuklarını ve hanımlarını tercih ettiler.

28. «Ey iman edenler! Müşrikler ancak pisliktirler.» *"Neces"* (pislik) kelimesi mastar olup mübâlağa ifade eder. Onlar pisliğin bizzat kendisidirler. Onlardan kaçınmak ve uzak olmak ve onlarla olan dostluğu kaldırmak gerekir. Yahut da, onlar cenabetten ve pisliklerden dolayı yıkanmadıkları ve gerçek pisliklerden kaçınmadıkları için pis sayılmışlardır. Bundan dolayıdır ki, onlar pislik olarak nitelendirilmişlerdir. Onların görünen organlarında pislikler vardır. Yahut da onların içlerinde pislikler vardır. Çünkü onlar, şirk ve bâtıl inançlarla pislenmişlerdi. **«Onun için, bu yıllarından sonra, Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar.»** Onlar, pisliğin tâ kendileri oldukları için, değil mescide girmek, ona yaklaşmasınlar bile. Onların, mescide yaklaşmalarının pekiştirilerek yasaklanmış olması, ona girmelerinin daha fazla yasaklanmış olduğunu belirtir. Hatta: "Harem'in hiçbir yerine giremezler" diyen bir görüş de vardır. Bu yasak, hicretin dokuzuncu yılında, Hz. Ebû Bekir'in hac emiri olarak hac yaptırdığı yılda olmuştu. Veda haccı da bundan bir yıl sonra yapılmıştır. Âyetten açık olarak anlaşılan bu görüşler İmam Şafii'nin görüşüdür.

İmam Ebû Hanife'nin görüşüne göre ise, bu âyet, müşrikler oraya, hac veya umre yapmak için giremeyeceklerine işaret etmektedir. Âyetin anlamı: "Bu seneden sonra, hac ve umre yapamazlar" şeklinde anlaşılmalıdır. Buna, Hz. Ali'nin ihtar olarak belirttiği şu söz açık bir delildir: "Dikkat ediniz! Bu yılımızdan sonra, artık müşrikler hac yapamaz!" Onun görüşüne göre; Hareme, Mescid-i Harama ve diğer mescidlere müşriklerin girmesine engel olunmaz.

Müşriklerin Mescid-i Haram'a yaklaşmalarına mani olununca, Müslümanlardan bazıları: "Ey Mekkeliler! Bunu yaptığınız zaman ne zorluklarla karşılaşacağınızı, etraftan gelen müşriklerin, gelmelerini kesmeleriyle ticârî faaliyetlerin azalacağını ve geçim sıkıntısı çekeceğinizi bilmelisiniz" demişlerdi. Bunun üzerine âyetin şu kısmı inmişti: **«Eğer yoksulluktan korkarsanız, Allah dilerse, yakında sizi kendi lütfuyla zenginleştirir.»** Müşriklerin hac yapmasından dolayı, onların Mekke'ye gelirken getireceği rızık ve ka-

zançlarınızın kesilmesiyle, fakir düşeceğinizden endişe ederseniz, Allah Teâlâ, kendi lütuf ve keremiyle sizleri rızıklandırır. Gerçekten de Allah Teâlâ bu sözünü gerçekleştirmiş ve yeryüzünün her tarafından insanlar, oraya akın etmişlerdir.

Allahü Teâlâ burada *"eğer dilerse"* buyurmak sûretiyle, bir kayıt koymuştur. Bunun birinci sebebi, gönüllerin söz verilen şeyin gerçekleşmesine takılmaması ve bunun, söz verenin bir ikramı olduğunu anlamasıdır. İkinci sebep va'dedilen bu zengin kılma işi Allahü Teâlâ'ya vacip değildir. O, dilediğini kendi lütfundan zengin kılar. Üçüncü sebep ise, söz verilen şeyin, bütün herkes için, bütün zaman ve mekânlarda söz verilmiş olmamasıdır. **«Allah alîmdir, hakîmdir.»** Allah Teâlâ, sizin faydanıza olan şeyleri çok iyi bilir ve size verdiğini de vermediğini de hikmeti gereği yapar.

29. «Kendilerine kitap verilenlerden; Allah'a ve ahiret gününe inanmayanlarla...» Kendilerine kitap olarak İncil ve Tevrat verilen yahudi ve hristiyanlarla gereği gibi savaşın. Yahudiler ikili, hristiyanlar ise üçlü inanç sistemine sahiptirler. Onların Allah'a olan inançları, inançsızlık gibidir. Yahudiler, cennette yeme ve içme gibi şeylerin olmadığı inancındadırlar. Hristiyanlar da, öldükten sonraki dirilmenin ruhen olacağına inanırlar. Onların ahiret bilgileri, bilgisizlik gibidir. Gerçek mü'min, hem cismânî hem de rûhânî haşri kabul eder. Çünkü, hem ruh ve hem de bedenin, kendisine uygun olan biçimde, cennetten payı vardır.

«Allah'ın ve Rasûlü'nün haram kıldığını haram saymayanlarla..» Bir şeyin haram olması, ya okunan vahiyle sabit olur ki, bu okunan vahiy Kitaptır, ya da okunmayan vahiyle olur ki bu da sünnettir. Bu haramlardan bazısı kan, ölü hayvan eti ve domuz eti gibi şeylerdir. **«Ve Hak din olan İslâmı kabul etmeyenlerle...»** İslâm dini, sabit kalan gerçek bir din olup, kendisinden önce gelen bütün dinleri ortadan kaldırmıştır. Allah katında geçerli olan din, sadece İslâm'dır. **«Bunlar teslim olup, zelil bir halde kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın!»** Kendileri için hükme bağlanan cizyeyi, gönül rızalarıyla, zelil bir halde ve isteyerek getirip verinceye kadar, onlarla savaşınız. Yani onlar, tamamen teslim oluncaya kadar ve cizyeyi bizzat kendileri getirip verinceye kadar savaşın. Cizyeyi getiren yaya olarak gelir ve ayakta teslim eder. Teslim alan ise otururak teslim alır. Cizye verene : "Ver bakalım cizyeni ey zimmî veya Allah düşmanı!" denir.

İnkârcılar üç guruptur: Birincisi, Müslüman oluncaya kadar kendileriyle

savaşılan ve Müslüman olmaları dışında kendilerinden hiçbir şey istenmiyen gruptur. Bunlar müşrik Araplar ve mürtedlerdir. Müşrik Araplara gelince, Hz. Peygamber onların içlerinden peygamber olarak gönderilmiş ve onlara mucizeler gösterilmiş olduğu için, onların inkârı en fena olan inkârdır. Mürtedler ise, gerçek dinin güzelliklerini görüp bildikten sonra, o dinden dönen kimselerdir. Bunların inkârı da en çirkin inkârdır. Ceza da, işlenen cinayete göredir. Cizyede, bir hafifletme vardır. Bunlar cizye vermeyi hak etmemişlerdir.

İkinci grup, İslâm'ı kabul edinceye veya cizye verinceye kadar kendileriyle savaşılan gruptur. Bunlar; yahudi, hıristiyan ve mecusîlerdir. Yahudi ve hıristiyanlar, bu âyetin işaret ettiği gruptur. Mecûsiler ise, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: *"Onlara, kitap ehlinin kanununu uygulayın. Ancak, onların hanımlarıyla evlenmeyin, kestiklerini de yemeyin"* [6] hadisine tabidirler.

Üçüncü grup ise, mecusi, kitap ehli ve müşrik Araplardan olmayan inkârcılardır. Putperest Türkler ve Hintliler gibi. Ebû Hanife, bunlardan da cizye alınabileceğini söyler.

Alınacak bu cizyelerin miktarları ise, çalışan fakirlerden, her ay bir dirhem olmak üzere, yılda on iki dirhem. Bu durum, senenin çoğunu sağlam olarak geçiren içindir. Ancak yılın çoğunu hasta olarak geçirenden cizye alınmaz. Orta hallilerden, her ay iki dirhem olmak üzere yılda yirmi dört dirhem; zenginlerden ise, her ay dört dirhem olmak üzere kırk sekiz dirhem cizye alınır. Çalışıp kazanma gücü olmayanlardan, yaşlılardan, yatalaklardan, körlerden, çocuklardan ve kadından cizye alınmaz. Çünkü cizye, inkârı önlemek, İslâm'a kazandırmak için kanunlaştırılmıştır. Öldürme yerine geçer. Öldürme cezası verilemiyecek olan bu gruplardan, cizye de alınamaz. Bir de cizye, onlar savaşa katılmadıkları için alınır. Bu grup zâten, savaşa katılmayan gruptur.

Dinsizler, İslâm'a çatmak için şöyle derler: "İnkârcıların, İslâm olmak yerine, cizye vermek sûretiyle inkârlarını söylemeleri nasıl olur?" Bu sorunun cevabı şudur: "İnkârcılardan alınan cizye, onların inkârına rıza gösterildiğinden değil, onların inkârcı olarak kalmalarının cezasıdır."

Valilerin, yüce Allah'ın kitabında belirtilen sınırları aşmamaları gerekir. Haksızlık, hiçbir şekilde caiz değildir. Haksızlığın cezasını, haksızlık yapan çeker.

6- İmam Mâlik Muvatta'ında, *Zekât* kitabında 1/278 de tahric etmiştir. Nesâi ve Ebû Dâvud da değişik lâfızlarla rivâyet etmiştir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 2/660.

30. «Yahudiler : 'Uzeyr Allah'ın oğludur' dediler.» Rivayet edildiğine göre, Babilli Buhtunnasır İsrail oğullarını yendiği zaman, orada bulunan ilim adamlarını öldürmüş ve orada Tevrat'ı bilen hiçbir kimse kalmamıştı. Üzeyr, o zamanlar küçük olduğu için, ölümden kurtulmuştu. Alınan İsrailli esirlerle birlikte, Üzeyr'i de Babil'e götürmüşlerdi. Üzeyr, kendisine ait bir eşeğe binerek, Dicle kenarında bulunan ve Heraklius'a ait olan bir manastıra gitti. Köyün her yerini dolaştı, fakat kimseyi göremedi. Köydeki bütün ağaçlar meyveli idi. Meyvelerden yedi, üzümlerin de suyunu sıkıp içti. Meyvelerin fazlasını da sepete koydu. Meyve suyunun fazlasını ise, yine bir kaba koydu. Bu esnada, köyü de harap bir şekilde, mahvolmak üzereyken gördü ve : "Allah, bunu ölümünden sonra nasıl diriltir?" dedi. Üzeyr bu sözü, öldükten sonra dirilmeyi inkâr ettiği için değil, hayretinden söylemişti. Yüce Allah ona bir uyku verdi ve onun ruhunu aldı. Tam yüz yıl ölü olarak kaldı. Eşeğini de öldürdü. Meyve suyu ve inciri yanındaydı. Allahü Teâlâ, onu gözlerden koruduğu için, hiçbir kimse onu göremedi. Yüz yıl ölü olarak kaldıktan sonra, Allah onu ve eşeğini diriltti. Daha sonra da eşeğine binerek, eski yerine geldi ve İsrail oğullarına : "Ey Millet! Allahü Teâlâ beni, Tevrat'ınızı yenilemem için gönderdi" dedi. Onlar da : "Tevrat'ı bize yazdır" deyince, Üzeyr kendilerine ezberinden Tevrat'ı yazdırdı. Bunun üzerine İsrailoğulları: "Allahü Teâlâ, Tevrat'ı, oğlundan başkasının kalbine atmaz" dediler. İşte o günden sonradır ki, eski yahudiler, "Uzeyr Allah'ın oğludur" dediler.

«Hristiyanlar da: '(İsa) Mesih Allah'ın oğludur' dediler.» Onlar bu sözlerini babasız bir çocuğun meydana gelmesinin imkânsız bir şey olduğu için söylediler. Çünkü İsa, babasız bir çocuktu. Yahut da, anadan doğma körleri iyileştirdiği ve abras hastalığına yakalananları iyileştirip ölüleri dirilttiği için böyle söylemişlerdi. Halbuki bunları, Allah'tan başkası yapamazdı. İşte bunun için o sözü söylemişlerdi. **«Bu, onların ağızlarıyla geveledikleri sözleridir. Bu sözlerini, önceki inkârcıların sözlerine benzetirler.»**

Bu sözler, onların anlamsız olarak söyledikleri sözlerdir. Bu sözde hiçbir delilleri olmayıp, sadece ağızlarıyla söyledikleri bir sözdür. Çünkü onlar, Allah'ın evlenmediğini itiraf etmelerine rağmen, çocuk sahibi olduğunu nasıl iddia ederler? Onların bu sözleri, kendilerinden önceki inkârcıların sözlerine benzemektedir. Kendilerinden önceki müşrikler: "Melekler Allah'ın kızlarıdır, yahut da, Lât ve Uzza adındaki putlar Allah'ın kızlarıdır" diyorlardı. **«Allah onların canını alsın!»** Bu ifade, onların tümüne birden yapılmış bir bedduâ ifadesidir. Onların perişan olması istenmektedir. Çünkü, Allah tarafından canı

alınan bir kimse, perişan olmuş demektir. Melzum zikredilmek suretiyle, lâzım kasdedilmiştir. «**Haktan nasıl döndürülüyorlar?**» Bunlar, nasıl oluyor da haktan bâtıla dönüyorlar? Sorulan soru, hayret ifadesi taşımaktadır.

اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ
ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَٰهًا وَاحِدًا لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ
عَمَّا يُشْرِكُونَ (٣١) يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى
اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ (٣٢) هُوَ الَّذِي
أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ
وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ (٣٣)

31. Allah'ı bırakarak; hahamlarını, râhiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i rabbler edindiler. Halbuki onlar sadece, tek olan ve kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan ilâha ibadet etmekle emrolunmuşlardı. Allah, onların ortak tanıdıklarından münezzehtir.

32. Ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek isterler. İnkârcılar istemeseler bile, Allah, nurunu tamamlamaktan başka bir şeye razı olmaz.

33. O, müşrikler hoşlanmasalar bile, kendi dinini bütün dinlere üstün kılmak üzere, hidayet ve hak din ile Rasûlü'nü gönderendir.

31. «Allah'ı bırakarak; hahamlarını, râhiplerini ve Meryem oğlu Mesih'i rabbler edindiler.» Yahudiler bilginlerini, hıristiyanlar da, manastırlara çekilip Allah'a ibadet etmekle vakit geçiren râhiplerini rabler edindiler. *"ahbâr"*, "hıbr" kelimesinin çoğulu olup yahûdî bilginleri hakkında kullanılır. *"Ruhbân"* ise "râhip" kelimesinin çoğulu olup hristiyan âlim ve âbidleri hakkında kullanılır. Burada bir benzetme ifadesi kullanılmıştır. Onlar, kul olarak rablerine itaat etmeleri gerekirken, bilginlerine ve ibadet eden kimselere itaat etmişlerdi. Allah'ın haram dediklerine onlar helâl, helâl dediklerine de haram derlerdi. Meselâ, sütün haram olduğuna inanan kimse, şarabın helâl olduğuna inanan gibidir. Koyun etinin haram olduğuna inanmak da, domuz etinin helâl olduğuna inanmak gibidir.

Yine hristiyanlar, Meryem oğlu Mesih'i de kendisine ibadet edilen bir rab edinmişlerdi. Meryem oğlu İsa'nın, Allah'ın oğlu olduğunu söylüyorlardı. Halbuki Allah, bu gibi şeylerden uzaktır ve O çok yücedir.

«Halbuki onlar sadece,» Tevrat ve İncil'de **«tek olan ve kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan ilâha ibadet etmekle emrolunmuşlardı.»** O da, şanı çok yüce olan Allah Teâlâ idi. O'nun emirlerine itaat etmek ve ona uymakla emredilmişler, başkasının emrine uymaktan da yasaklanmışlardı. **«Allah, onların ortak tanıdıklarından münezzehtir.»** Allah Teâlâ, itaat ve ibadet konusunda, kendisine ortak tanınmaktan uzak ve yücedir.

32. «Ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek isterler. İnkârcılar istemeseler bile, Allah, nurunu tamamlamaktan başka bir şeye razı olmaz.» Kitap ehli kimseler, Kur'ân'ı reddetmek ve yalanlamak suretiyle, Allah'ın gönderdiği nuru ortadan kaldırmak isterler. Onlar, Kur'ân'ın getirmiş olduğu; tevhid, şirkten ve çocuk edinmekten uzak olma gibi ilkelerin tümüne birden karşı çıkıyorlardı. Helâl ve haram konusu da, kitap ehlinin karşı çıktığı konulardandı. Onların bu iddiaları, sadece ağızlarıyla söyledikleri lâflardan ibaret olup, hiçbir delil ve dayanakları yoktu. Yüce Allah ise, kendi kelâmını yüceltmek, dinini kuvvetlendirmek ve nurunu tamamlamaktan başka bir şey istemiyordu. Kâfirler istemeseler bile, yüce Allah'ın dilediği şey buydu.

33. «O, müşrikler hoşlanmasalar bile, dinini bütün dinlere üstün kılmak üzere, hidayet ve hak din ile Rasûlü'nü gönderendir.» Allah Teâlâ, peygamberini, müttakî insanlara hidayet rehberi olan Kur'ân'la iç içe ve hak din olan İslâmla gönderdi ki, o peygamber, diğer din mensuplarına galip gelsin. Yahut da, hak din olan İslâm, diğer dinlerin tümüne galip gelsin.

"Müşrikler istemeseler bile" ifadesiyle Allah Teâlâ'nın, onların inkârını açıklamasından sonra, bir de müşrik olduklarını açıklaması, onların, peygamberi inkâr etmelerini, Allah'ı inkâr etmeye dayandırmalarından dolayıdır.

İbn Şeyh şöyle der: "Hak dinin, diğer dinlere galip gelmesi, devamlı olarak artarak devam edecek ve İsa peygamberin yeryüzüne inişinde tamamlanacaktır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'den rivayet edildiğine göre, İsa peygamber indiğinde, İslâm milletinin dışında bütün milletler helâk olacaklardır. Bu durumun, Mehdi'nin çıkışı sırasında olacağı da söylenmektedir. O zaman, İslâm'ı kabul etmeyen ve cizye vermeyen hiçbir kimse kalmayacaktır. Mehdi, Hz. Peygamber'in neslindendir ve âdil bir devlet başkanı olarak gelecektir. Nebî ve Rasûl olmayacaktır. Hz. İsa ile Mehdi arasındaki fark, İsa'nın, kendisine vahiy gönderilen bir kimse; Mehdi'nin ise, nebi olmayan ve kendisine de vahiy gönderilmeyen bir kimse oluşudur. İsa peygamber, mutlak velâyetin sonuncusu, mehdi ise mutlak hilâfetin (devlet başkanlığı) sonuncusudur. Bunların her ikisi de, dinlerin en hayırlısı ve Allah katında en sevimlisi olan bu dine hizmet edeceklerdir."

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِنَّ كَثِيرًا مِّنَ ٱلْأَحْبَارِ
وَٱلرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَٰلَ ٱلنَّاسِ بِٱلْبَٰطِلِ وَيَصُدُّونَ عَن
سَبِيلِ ٱللَّهِ ۗ وَٱلَّذِينَ يَكْنِزُونَ ٱلذَّهَبَ وَٱلْفِضَّةَ وَلَا يُنفِقُونَهَا
فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يُحْمَىٰ عَلَيْهَا
فِى نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَىٰ بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ ۖ
هَٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنفُسِكُمْ فَذُوقُوا۟ مَا كُنتُمْ تَكْنِزُونَ ﴿٣٥﴾
إِنَّ عِدَّةَ ٱلشُّهُورِ عِندَ ٱللَّهِ ٱثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِى كِتَٰبِ ٱللَّهِ يَوْمَ

خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ
فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا
يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٦﴾

34. Ey iman edenler! Hahamlardan ve râhiplerden birçoğu, haksız yere insanların mallarını yerler ve Allah yolundan alıkoyarlar. Altın ve gümüşü biriktirip de Allah yolunda harcamayanlara acıklı bir azabı müjdele.

35. Bunlar o gün cehennem ateşinde kızdırılıp, biriktirenlerin alınları, böğürleri ve sırtları dağlanır. "Bu, kendiniz için biriktirdiğinizdir. Biriktirdiklerinizi tadın" (denir.)

36. Allah'ın yazısına göre; gökleri ve yeri yarattığı gün, Allah katında ayların sayısı on iki ay olup, bunlardan dördü haram aylardır. Doğru din budur işte. O aylarda kendinize haksızlık etmeyin. Müşriklerin sizinle topyekün savaştığı gibi, siz de onlarla topyekün savaşın. Allah'ın, muttakilerle beraber olduğunu da bilin!

34. «Ey iman edenler!» Yahudi bilginleri olan **«hahamlardan ve»** hıristiyan manastırlarındaki **«rahiplerden birçoğu»** şer'î hükümleri değiştirmek için, rüşvet yoluyla **«haksız yere insanların mallarını yerler»**, onların elinden mallarını alırlar. Allah'ın âyetlerini tevil etme ve muradını beyan etme hususunda kendilerini, insanlara bilgili ve becerikli göstermeye çalışırlar, kendilerini insanlara böyle gösterirler. Âyette, "almak" yerine *"yemek"* ifadesi kullanılmıştır. Bunun sebebi, almanın hedefinin genellikle yemek oluşudur. Yani alınan şeylerin hemen hepsi, yemek kastıyla alınmaktadır. **«Ve Allah yolundan alıkoyarlar.»** Bu adamlar, insanları Allah yolundan ve İslâmdan alıkoyarlar, ya da, onların mallarını bâtıl yollarla yemek sûretiyle dinden yüz çevirirler. **«Altın ve gümüşü»**, her ne sûrette olursa olsun, **«biriktirip de Al-**

lah yolunda harcamayanlara», saklayıp zekâtını vermeyenlere, Allah'a ait olan hakkı çıkartıp sahiplerine ödemeyenlere, **«acıklı bir azabı müjdele.»** Onlara azabın verileceğinin müjdelenmiş olması, onları alaya almak ve küçümsemek içindir. Yoksa cezalar ifade edilirken"müjde" ifadesi kullanılmaz. "Kenz" Arapçada biriktirmek demektir. Biriktirilen şeye de "meknûz" denir.

35. «Bunlar», yani biriktirilen bu altın ve gümüş paralar **«o gün»** yani kıyamet gününde **«cehennem ateşinde kızdırılıp, biriktirenlerin alınları, böğürleri ve sırtları dağlanır.»** Bu azaların dağlanmasının sebebi zengin bir kimse, bir şey isteyen fakiri gördüğü zaman, kaşını çatıp, alnını kırıştırır. Fakir istemede ısrar ederse, ona yan döner, biraz daha ısrar ederse, yerinden kalkar, fakire sırtını döner ve yüzünü çevirir ve kendisine hiçbir şey vermez. **«'Bu, kendiniz için biriktirdiğinizdir.»** Bu esnada kendilerine " bunlar, sizin dünya hayatındayken menfaatiniz için biriktirdiklerinizdir. Şu anda ise, zararın ta kendisi ve azap görmenize sebep oldular" denir. Sonra da kendilerine şöyle denir: **«Biriktirdiklerinizi tadın!' (denir.)»** İşte bu, biriktirmenizin günahıdır. O insanlar, dünyadayken ahiretten gafildiler. Gaflet uykusuna dalmışlardır. Bu azabı onun için tadacaklardır.

Uykuda olan kimse, uyku halindeyken dağlamanın acısını tadamaz. O acıyı, ancak uyanınca tadabilir. İnsanlar uykudadırlar, ölünce uyanacaklardır. Hadiste şöyle buyurulur : *"Hiçbir hazine sahibi yoktur ki, bu hazinenin zekâtını vermemiş olsun da, cehennemde o hazine ile dağlanmasın. O hazineler levhalar haline getirilir ve Allahü Teâlânın, kulları arasında hükmünü verinceye kadar, hazine sahiplerinin alınları böğürleri ve sırtları dağlanır. Bu öyle bir günde olur ki oradaki bir günün miktarı, sizin saydıklarınızla elli bin yıldır. Daha sonra kendisine ya cennet ya da cehennem yolu gösterilir. Hiçbir deve sahibi yoktur ki, onların zekâtını vermesin de, kıyamet gününde o develerin altına, alabildiğine düz ve geniş bir sahaya yatırılarak, develerden bir tek yavru bile hariç kalmamak şartı ile onu ayakları ile ezmesin ve dişleriyle ısırmasınlar. Deve sürüsünün baş tarafı üzerinden geçince, son tarafı da üzerinden geçer. Bu olay, sizin sayınızla elli bin yıl olan bir günde Allah'ın kullar arasında hüküm vereceği zamana kadar devam eder. Sonra da kendisine, cennet ya da cehennem yolu gösterilir. Hiçbir koyun sürüsü sahibi yoktur ki, onların zekâtını vermesin de, kıyamet günü gelince, düz ve geniş bir yerde onların altına serilerek, bu hayvanlardan hiçbiri hariç kalmamak üzere, içlerinde çarpık boynuzlu, boynuzsuz, kırık boynuzlu bulunmamak şartı ile, onu boynuzları ile süsmesin ve tırnakları ile ezmesinler. Önde-*

kiler üzerinden geçtikten sonra, arkadakiler de geçerler. Bu durum, sizin sayınızla elli bin yıl olan bir günde Allah'ın kullar arasında hüküm vereceği zamana kadar devam eder. Daha sonra ise, kendisine ya cennet, ya da cehennem yolu gösterilir."[7] Şüphesiz ki, zekât mal nimetinin şükrüdür. Orucun, namazın ve haccın beden nimetinin şükrü olduğu gibi. Zekât, iki yüzde beş dirhem olup, Allah için ve O'nun rızasını kazanmak üzere fakir müslümanlara verilir.

Zekât ve adakta, malın değeri de zekât olarak verilebilir. Eğer bir kimse "şu fakire bugün şu dirhemi vereceğim" der ve sonraki gün de başka bir dirhem verirse, bizim mezhebimize göre bu caiz olur. Hasta olan kimse, mirascılarından korkması halinde, onlardan gizli olarak zekâtını verir.

36. «Allah'ın yazısına göre; gökleri ve yeri yarattığı gün, Allah katında ayların sayısı on iki ay olup...» Hac, umre, oruç, zekât ve bayramlar gibi dini hükümlere ilişkin ayların sayısı on ikidir. Bu aylar, arabî-kamerî olup, bir hilâlin görünüşünden, diğer hilâlin görünüşüne kadar olan zamandır ki, bu da bazan yirmi dokuz, bazan da otuz gündür. Ay yılının müddeti ise, üçyüz elli dört gün ve sekiz saattir. Güneş yılının müddeti de, üçyüz altmış beş gün ve altı saattir. Ay yılı, güneş yılından kısa olduğu için, kamerî aylar, mevsimden mevsime kayarlar. Oruç, hac ve bayramlar, bazan yaz aylarına, bazan da kış aylarına rastlar. Diğerlerinde ise, güneşin tam bir dönüşümüyle hareket edildiği için, bayramlar ve oruç, hep aynı mevsime rastlar.

Ayların sayısının on iki oluşu, Allahü Teâlâ tarafından Levh-i Mahfuz'da sabit kılınmıştır. O'nun hükmü böyledir. Bu durumun böyle oluşu, yüce Allah'ın eşyayı cisimleri yaratışından beri böyledir. Böyle söylenmesinin sebebi şudur: Çünkü Allah, gökleri ve yeri yarattığı gün, ay ve güneşi göklerde hareket ettirmiştir. Ay sayısının toplamı on ikidir. Bu ne eksiltilir ne de artırılır. İlk ay Muharrem, son ay ise Zilhiccedir.

İkdü'd-Dürer adlı kitapta şunlar yazılıdır: "Bazı ilim adamları, ayların isimlerinin anlamları olduğunu söylerler. Araplar, efendileri gördüklerinde, âdetlerini bırakır ve saldırmayı terkederlerdi ve "Muharrem" (kutsal) derlerdi. Bedenleri hastalanıp, organları zayıflayınca ve renkleri sararınca da "Safer" derlerdi. Çiçekler çıkıp, bahçeler yeşerince "Rabî'ayn" (rebîu'l-evvel ve Rebîu'l-âhir), meyveler azalıp, hava soğuduğunda ve sular donduğunda ise

7- Hadisi Buharî ve Müslim zekât bölümünde: *"Hiçbir altın ve gümüş sahibi yoktur ki..."* lâfzıyla tahric etmişlerdir. Ebû Dâvûd ve Nesâî de benzer lafızla rivâyet etmişlerdir.

"Cemâdeyn" (cemâziyelevvel, Cemâziyelâhir) derlerdi. Denizler dalgalanıp, nehirler aktığında ve ağaçlar depreştiğinde "Receb" derlerdi. Kabileler birbirlerinden ayrılıp, aralarındaki ilişkiler kopunca "Şa'bân", gökyüzü ısınıp, kumsal da sıcaklaşınca "Ramazan" derlerdi. Toprak tozlaşıp, sinekler çoğalınca, develer de kuyruklarını sallayınca "Şevvâl" derlerdi. Tüccarları görünce, sefere çıkmayı bırakırlar ve "Zülka'de", her taraftan hacılar toplanıp gelince, ortalığın kalabalıklaştığı ve Kurbanların kesildiği zamana da "Zi'lhicce" derlerdi."

«Bunlardan dördü haram aylardır...» Bu aylardan dört tanesi haram (kutsal) aylardır. Bunlardan birisi tektir ki o da Recep ayıdır. Diğer üçü ise peşpeşe olup, Zi'lkade, Zi'lhicce ve Muharrem aylarıdır. Bu dördü mukaddes aylar olup, bu aylarda savaşmak haramdır. **«Doğru din budur işte.»** Belirtilen bu dört ayın kutsal olması var ya, işte gerçek din budur. Bu, gerçek din; İbrahim ve İsmail peygamberlerin dinidir. Araplara bu din, o iki peygamberden miras kaldı. **«O aylarda kendinize haksızlık etmeyin.»** O ayların kutsiyetini çiğnemek ve yasaklanan şeyleri yapmak suretiyle, kendinize haksızlık etmeyin.

İlim adamlarının çoğunun kanaatine göre, bu aylarda savaşmanın haram oluşu yürürlükten kaldırılmıştır. Yani bu âyet, mensuh bir âyettir. Âyette geçen *"zulüm"* (haksızlık) kelimesini, "büyük günahları işlemek" şeklinde yorumlamışlardır. O büyük günahları işlemek, Harem'de ve ihramlıyken günah işlemek gibi büyük günahlardandır. Haksızlık yapmak her zaman yasak olmasına rağmen, bu dört ay içerisinde kendine karşı haksızlık yapılmamasına özellikle dikkat çekilmiştir. Bu aylarda işlenen haksızlığın, en ağır haksızlık olduğu açıklanmak istenmiş ve sanki " o aylarda özellikle kendinize haksızlık etmeyin" denmiştir.

«Müşriklerin sizinle topyekün savaştığı gibi, siz de onlarla topyekün savaşın.» Müşriklerin tümüne karşı, siz de bir bütün olarak her zaman savaşın. Bu konuda birbirinize arka çıkın ve yardımlaşın. Tıpkı onların, Hill'de ve Harem'de sizinle topyekün savaşmış oldukları gibi. Cihad, kıyamete kadar devam edecektir. Onun içindir ki, onlarla her zaman savaşınız. **«Allah'ın, muttakilerle beraber olduğunu da bilin!»** Savaşa giriştiğiniz zaman, Allahü Teâlâ yardım ve desteğiyle sizinledir. Bu ifadeyle, onların takvaları övülmüş ve böylelikle de, yardıma kavuşacakları belirtilmiştir. Âyette geçen *"takva"* kelimesinden maksat kelime-i şehâdettir. Mü'min, kelime-i şehâdette dünya hayatında, kendisini ve ailesini ölümden ve ahirette de azaptan korur. Hadis-

te: *"Cennet, kılıçların gölgeleri altındadır"* [8] buyurularak, mücahidin savaşta olma durumunun, cennete girmesine sebep olacağı vurgulanmıştır. Cennetin kapıları, sanki mücahid için hazırlanmıştır. Hadiste kılıcın zikredilmiş olması, Arapların en önemli silahının kılıç olmasından dolayıdır.

إِنَّمَا ٱلنَّسِيٓءُ
زِيَادَةٌ فِى ٱلْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يُحِلُّونَهُۥ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُۥ عَامًا لِّيُوَاطِـُٔوا۟ عِدَّةَ مَا حَرَّمَ ٱللَّهُ فَيُحِلُّوا۟ مَا حَرَّمَ ٱللَّهُ ۚ
زُيِّنَ لَهُمْ سُوٓءُ أَعْمَـٰلِهِمْ ۗ وَٱللَّهُ لَا يَهْدِى ٱلْقَوْمَ ٱلْكَـٰفِرِينَ ﴿٣٧﴾
يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ ٱنفِرُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ
ٱثَّاقَلْتُمْ إِلَى ٱلْأَرْضِ ۚ أَرَضِيتُم بِٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا مِنَ ٱلْـَٔاخِرَةِ ۚ فَمَا
مَتَـٰعُ ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا فِى ٱلْـَٔاخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٣٨﴾ إِلَّا تَنفِرُوا۟
يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ
شَيْـًٔا ۗ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾ إِلَّا تَنصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ

8- Buharî ve Müslim'in rivayet ettiği uzunca bir hadisin parçasıdır. Bunlardaki lâfzı: *"Ey İnsanlar! Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyiniz. Fakat düşmanla karşılaşırsanız sabredin ve bilin ki cennet kılıçların gölgesindedir"* şeklindedir.

إِلَّا تَنصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ
إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا فَأَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ
عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَّمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا
السُّفْلَىٰ وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٠﴾

37. (Kutsal ayları) ertelemek, ancak inkârda ileri gitmektir. Çünkü onunla, inkârcı olanlar saptırılırlar. Allah'ın haram kıldığının sayısını denkleştirmek ve O'nun haram kıldığını helâl kılmak için, kutsal ayı, bir yıl helâl sayarlar, bir yıl da haram sayarlar. Onların kötü işleri, kendilerine güzel gösterildi. Allah, inkârcılar topluluğunu hidayete erdirmez.

38. Ey iman edenler! Size ne oldu ki : "Allah yolunda savaşa çıkın!" denildiği zaman, yere çakılıp kalıyorsunuz? Ahireti bırakıp, dünya hayatına mı razı oldunuz? Dünya hayatının zevkleri ahiretin yanında pek azdır.

39. Eğer Allah yolunda savaşa çıkmazsanız, O size acıklı bir şekilde azap eder, sizin yerinize başka bir millet getirir ve O'na hiçbir zarar veremezsiniz. Allah her şeye kâdirdir.

40. Siz ona yardım etmeseniz de, Allah ona yardım etti. Hani, inkâr edenler onu (yurdundan) çıkardıklarında, mağaradaki iki kişiden biri olarak arkadaşına : " Üzülme! Allah bizimle beraberdir" diyordu. Bunun üzerine Allah ona (huzur veren) güveni indirdi. Onu, sizin göremiyeceğiniz bir ordu ile destekledi ve inkârcıların sözünü alçalttı. Yüce olan, ancak Allah'ın sözüdür. Allah azîzdir, hakîmdir.

37. «(Kutsal ayları) ertelemek, ancak inkârda ileri gitmektir.» Araplar savaş halindeyken, kutsal ayların biri girdiğinde, o ayı helâl kabul ederler ve gelecek olan ayı kutsal kabul ederlerdi. Yani, içinde bulundukları ayın

kudsiyetini, bir sonraki aya ertelerlerdi. Allahü Teâlâ ise, bu erteleme olayının inkârda ileri gitmek olduğunu söylüyor. Çünkü bu durum, Allah'ın haram kıldığı bir şeyi helâl, helâl kıldığı bir şeyi de haram saymaktır. Bu durum ise, inkârlarına katılan son bir inkâr ve inkârcıların bid'atlarına bir katkıdır.

«Çünkü onunla, inkârcı olanlar saptırılırlar.» Onları saptıran Allah'tır. Çünkü onların savaşa başlamalarının sebeblerini ve sapıklıklarını yaratan Allah'tır. Yahut da, onları başkanları saptırmıştır. Çünkü onlar bu kimselere uyarlar ve dolayısıyla sapıtırlar.

«Allah'ın haram kıldığının sayısını denkleştirmek ve O'nun haram kıldığını helâl kılmak için, kutsal ayı, bir yıl helâl sayarlar, bir yıl da haram sayarlar.» Ertelemiş oldukları ayı, senenin kutsal aylarından biri sayarlar. İçinde bulundukları ayı ise, kutsal saymazlar. Daha sonraki bir yılda ise, kendi gayelerinin değişmesine ilişkin olmayan kutsal bir ayı, kendileri için kutsal sayarlar. Onların böyle yapmalarının sebebi ise, Allah'ın kutsal kıldığı ayları çiğnemektir. Allah'ın kutsal kıldığı aylar dört tanedir. Onlar şöyle derler : "Kutsal aylar dört tanedir. Biz de zaten dört tane ayı kutsal kılıyoruz." Böylece onlar, bir hile yoluna başvurmak suretiyle, Allah'ın mukaddes kıldığı belli bir ayı ihlâl ediyorlar. **«Onların kötü işleri, kendilerine güzel gösterildi.»** Onların bu kötü davranışları, kendileri için tatlı bir duruma getirildi ve nefislerine daha sevimli gösterildi. Bu kötü durumu süslü gösteren, ya Allah'tır, ya şeytandır ya da nefistir.

«Allah, inkârcılar topluluğunu hidayete erdirmez.» Onları hidayete ulaştırmaz. Onlar hidâyet yolunu tutarlarsa, kendilerini hidâyete ulaştırır. Oysa onlar, kendi hür iradeleriyle, kötü bir seçim yaparak, Allah'tan yüz çevirmişler ve büyüklenmek suretiyle, sapıklık çölüne düşmüşlerdir. Âyette adı geçen erteleme olayına, Hz. Peygamber (s.a.v.) de şu hadisiyle işaret buyurmuştur: *"Bir hastalığın kendiliğinden başkasına geçmesi, uğursuzlanma, baykuşu uğursuz sayma ve Safer ayını uğursuz sayma yoktur."* [9]

Cahiliye dönemi Arapları, Allah'ın takdirini gözardı ederek, hastalıkların kendiliğinden bulaşıcı olduğuna inanırlardı. Halbuki hastalığın bulaşması, Allah'ın takdiridir. Bu duruma, Hz. Peygamber'in şu sözü ne güzel bir delildir: *"Hasta develeri, sağlam develer yanına uğratmayınız!"* [10] Bu ifade, belâya sebep olan şeylerden kaçınmayı öğütlemektedir. İnsan, kendisini su

9- Buharî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Tirmizî rivayet etmiştir.

10- Buharî *Tıb* kitabında rivayet etmiştir. Ayr. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 7/635.

ya, ateşe atmamakla ve yıkılabilecek bir şeyin altına girmemekle emrolunmuştur. Çünkü, orası yıkılınca, acı çeker, ya da helâk olma olur. Yine bunun gibi, cüzzam hastalarına yaklaşmamak ve taun hastalığı bulunan ülkeden uzaklaşmak da emredilmiştir. Bütün bu sayılanlar, hastalık ve helâk olma sebebidir. Allahü Teâlâ, hem sebeplerin, hem de müsebbiplerin yaratıcısıdır. Belâlardan kaçınmanın emredilmiş olması, zayıf mü'mini korumak içindir ki, tesirin sebeplerden oluşuna inanmasın. Yani, belâ geldiğinde, yahut hastalık bulaştığında: "Bu tabiîdir, Allah'ın kaza ve kaderiyle değildir" demesin. Fakat insanın Allah'a güveni sağlam, kaza ve kadere imanı da tam olursa, o insanın bu sebeplerin bazısından kaçınmaması caizdir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, cüzzam hastalığına yakalanmış kimselerle birlikte yemek yediği ve: *"Allah'ın adıyla, O'na güvenerek, O'na dayanarak"* dediği rivayet edilmektedir.

Yukarıda geçen hadiste *"hâme"* (gece kuşu veya baykuş) kelimesi geçmektedir. Bu kelimeye iki anlam verilmiştir. Bunlardan birine göre, Araplar, baykuşu uğursuz kabul ederlerdi. Baykuş, birisinin kapısına düşünce, "kendisinin veya ailesinin ölüm haberini getirdi" derlerdi. İkinci anlamı ise, Arapların şu yanlış inançlarıdır : Bir kimse öldürülür de intikamı alınmazsa, o ölünün ruhu baykuşa döner ve kabrinin yanında kanat çırpar. Bu esnada da : "Beni öldürenin kanından bana içirin! Bana onun kanından içirin!" diye feryad eder. İntikamı alınınca uçup gider. Yine denilir ki, Arapların iddiasına göre, ölünün kemikleri çürüyünce "hâme"ye dönermiş. Bocalayarak kabirden çıkar ve ölüye, ailesinden haberler getirirmiş. Bu ifade, birçok müfessirin yorumu olup, meşhur olmuştur.

Hz. Peygamber'in *"safer ayını uğursuz sayma yoktur"* ifadesinde de iki anlam vardır. Birincisi : Cahiliye dönemi Arapları, insan karnında bir yılan olduğuna, acıktığı zaman insanın ciğerini ısırmış olduğuna ve bu yılana safer, denildiğine inanırdı. İkinci anlam ise: Muharrem ayının kutsallığını Safer ayına ertelemiş olmalarıdır. Bir başka izaha göre Araplar Safer ayını uğursuz sayıyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu sözü ile Safer ayında uğursuzluk olmadığını belirtmiştir.

İkdü'd-Dürer adlı kitapta şöyle denilir: "Cahiliyye Araplarının çoğu, Safer ayını uğursuz kabul eder ve yolculuğa da çıkmazlardı. Safer ayını uğursuz saymak, yasaklanan uğursuzlanmalar türündendir. Çarşamba gününü uğursuz kabul etmek, kışın sonundaki "eyyâmü'l-acaiz" kocakarı günlerini uğursuz saymak da yasaklanmış olan şeylerdendir. Cahiliye insanlarının, sadece Şevval ayında nikâh yapmalarının uğursuzluk getireceğine inanmaları da

yasaklanmıştır. Bu konuda şöyle söylenir : Geçmiş yıllarda bir Şevval ayında, taun hastalığı ortaya çıkmış ve birçok gelin-damat ölmüştür. Onun içindir ki, cahiliye Arapları şevval ayını uğursuz kabul ederlerdi."

Dinimiz bu bâtıl inançları yasaklamıştır. Hz. Âişe (r.a.) annemiz şöyle der : "Hz. Peygamber, benimle Şevval ayında evlendi. Şevval ayında benimle zifafa girdi. Ona, hangi hanımı benden daha değerliydi ?" [11]

Zamanların, birini diğerinden ayırmak suretiyle, uğursuzluğu Safer ve benzeri aylara özgü kılmak, doğru olmayan bir inanıştır. Çünkü bütün zamanlar, Allah'ın yarattığı şeylerdir. İnsanlar zaman içinde yaşarlar... Öyleyse, bütün zamanlar insana uğursuzdur. Aslına bakılırsa, uğursuzluk anlayışı, büyük bir günahtır. İbn Mes'ûd: "Bir şeyde uğursuzluk olsaydı, iki sakal arasında (yani dilde) olurdu" der. Bir hadiste ise şöyle buyurulur: *" Üç şeyde uğursuzluk vardır: Kadında, evde ve atta."*[12] Bu hadisin yorumu şöyledir : Kadının doğurgan olmaması, onun uğursuzluğuna; evin uğursuz olması, komşunun kötü olmasına ve ondan sıkıntı çekilmesine; atın uğursuz olması ise, üzerine binilerek Allah yolunda cihad edilmemiş olmasına işarettir. Atlar da üç çeşittir. Rahman'ın atı, insanın atı ve şeytanın atı. Rahmanın atı, üzerine binerek Allah yolunda savaşmak içindir. İnsanın atıyla döl alınmak suretiyle fakirlikten korunulur. Şeytanın atıyla da, kumar oynanır ve yarış yapılır.

38. «Ey iman edenler!» Bu, Tebük savaşını anlatmak için yapılan bir başlangıçtır. Tebük, Şam'la Medine arasında bir yerdir. Bu savaşa, *"üsre"* (zorluk) savaşı da denir. Rivayet edildiğine göre, Mekke fethedilip Havazin'le savaşıldığında, Hz. Peygamber rumlarla savaşı emretmişti. Bu olay, hicretin 9. yılında Recep ayındaydı. Hz. Peygamber'e, rumların toparlanarak Şam'da yığınak yaptığı haberi gelmişti. Bu haber, insanların darlıkla başbaşa olduğu bir zamana rastlamıştı. Ülkede kuraklık ve sıcak vardı. Medine'nin meyveleri olgunlaşmıştı. Bu durumda, savaşa çıkmak kendilerine zor geliyordu. İşte bu durum üzerine, Allahu Teâlâ da bu âyetini indirdi ve şöyle buyurdu: Ey inananlar! **«Size ne oldu ki : 'Allah yolunda savaşa çıkın!' denildiği zaman, yere çakılıp kalıyorsunuz ?»** Bu ifade, söz olarak bir soru olmasına rağmen, anlam olarak böyle yapanları kınıyor ve uyarıyor. Yani, Ey inananlar! Size Allah'ın emrini getiren peygamberin emrine neden karşı çıkıyorsunuz ve Al-

11- Müslim, Tirmizî ve Nesâî. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/443.

12- Buharî, *Nikâh*; Tirmizî, *Edeb* kitabında rivayet etmiştir. Taberanî ve Ahmed b. Hanbel de rivayet etmişlerdir. Tirmizî'nin lâfzı şöyledir: *"Eğer bir şeyde uğursuzluk olacak olsaydı kadında, atta ve evde olurdu."*

lah yolunda savaşı istemiyorsunuz? Savaşmaya çıkınız! Size neler oldu da, dünyaya bu kadar yöneliyor ve geçici olan istekler ardında koşuyorsunuz da, ebedî rahatlığa kavuşabileceğiniz cihadın zorluklarını hoş görmüyorsunuz? Yoksa siz, **«ahireti bırakıp, dünya hayatına mı razı oldunuz?»** Bu ifade, kınamayı anlatan bir sorudur. Yoksa sizler, ahiret hayatını ve ahiret nimetlerini bir tarafa bırakarak, dünya hayatının lezzetlerini, meyve ve serinlik yerlerini mi tercih ediyorsunuz?

«Dünya hayatının zevkleri, ahiretin yanında pek azdır.» Dünya lezzetleri ahiret nimetleri yanında değersiz ve önemsizdir. Çünkü dünya nimetleri, fânî ve noksandır. Ahiret nimetleri ise, kalıcı ve çok istenen nimetlerdir. Hadiste: *"Allah'a yemin olsun ki, ahirete nisbetle dünyanın durumu sizden birinizin parmağını denize sokup çıkardığı zaman, parmağında kalan kadardır. Baksın parmağında ne kalır"* [13] buyurulur.

39. «Eğer Allah yolunda savaşa çıkmazsanız, O size acıklı bir şekilde azap eder, sizin yerinize başka bir millet getirir ve O'na hiçbir zarar veremezsiniz.» Eğer siz müslümanlar, Allah yolunda savaşa çıkmazsanız, Allahü Tealâ da size acıklı bir şekilde azap eder, kalpleriniz ve vücutlarınız acı içinde kıvranır. Sizi, feci bir kıtlıkla ve düşman istilasıyla helâk eder. Siz helâk edildikten sonra, sizin yerinize, Allah'a itaat eden, ahireti dünyaya tercih eden bir milleti getirir. Cihadı terketmekle, Allahü Teâlâ'ya hiçbir zarar veremezsiniz. Sizin yere çakılıp kalmanız, O'nun dinine yardım ulaşmasına asla engel olamaz. O, hiçbir konuda, hiçbir şeye muhtaç değildir.

«Allah, her şeye kadirdir.» Allahü Teâlâ'nın gücü, her şeye yeter. Onun içindir ki O, sizi helâk edip, yerinize başka bir millet de getirebilir. Hadiste: *"Allah yolunda cihad için sabah erkenden ya da günün sonunda yola çıkmak, dünyadan ve dünyadakilerden daha hayırlıdır"* buyurulmuştur. [14] Yani, Allah yolunda olup, O'nun rızası için çaba sarfetmek, dünya nimetlerinden çok daha hayırlıdır. Çünkü, dünya geçici, ahiret nimetleri ise kalıcıdır. Cihad için gerekli olan, dinin zaferi için niyet etmek, Allah rızası için canları feda etmek ve Allah'ı fazlaca zikretmektir. Bu haliyle cihad, amellerin en faziletli olanıdır. Nitekim Allahü Teâlâ: *"Size, sizi acıklı bir azaptan kurtaracak olan ticareti göstereyim mi? Allah'a ve Rasûlüne inanırsınız, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edersiniz"* (Saff: 10-11) buyurmakta-

13- Müslim, Tirmizî, İbn Mâce *Zühd* kitabında rivayet etmişlerdir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 4/509.
14- Buharî, *Cihad* bölümünde, 6/11; Müslim *İmaret* bölümünde, 1881 numara ile Tirmizî ise, *Cihadın Fazileti* bölümünde 1664 numara ile rivayet etmiştir.

dır. Allah'ın emrine uymakta, çok iyi bir netice vardır. Çünkü, birçok şey vardır ki, nefisler onları istemedikleri halde sonuç bakımından sevimli olur. Cihad da bunlardan biridir. Allah katında cihad, çok sevimlidir. Kişi, rahatı bırakıp zorluğu seçmekle, dünya ve ahiretteki arzularına kavuşabilir.

40. «Siz ona yardım etmeseniz de, Allah ona yardım etti.» Siz, Tebük savaşında Hz. Muhammed (s.a.v.)'e yardım etmemiş olsanız bile, Allahü Teâlâ ona yardım eder. Nitekim etti bile. **«Hani, inkâr edenler onu»** yurdundan **«çıkardıklarında...»** Onu öldürmeyi tasarladıkları için, yurdundan çıkmasına sebep oldular. Ancak, Hz. Peygamber, Allah'ın izni ve emriyle yola çıkmıştı. İnkârcıların çıkarmak istemesiyle çıkmamıştı.

«Mağaradaki iki kişiden biri olarak...» O ikiden biri Hz. Peygamber, ikincisi de Hz. Ebû Bekir'di. Bu mağara, Sevr tepesindeki bir mağaradır. Mekke'ye bir saat uzakta, Mekke'nin sağında ve güney tarafındadır.

Olayı şöyle anlatmak mümkündür :

Mekke'li müslümanlar, inkârcıların birçok eziyetlerine maruz kalınca, Hz. Peygamber onlara göç etme izni verdi ve : *"Hurmalık bir yerde iki kayalığın arasında sizin göç edeceğiniz yeri gördüm"* dedi. Daha sonra ise : *"Oraya göç etmek için bana izin verilmesini ümid ediyorum"* dedi. Hz. Ebû Bekir de: "Babam sana feda olsun, orasını istiyor musun?" diye sordu. Hz. Peygamber de *"evet"* cevabını verdi. Bunun üzerine Ebû Bekir, göç esnasında Hz. Peygamber'e arkadaşlık etmek için kendini adadı. Bu konuda hiç gecikmediler. Herkes hicret etti. Yalnız Hz. Ebû Bekir, Ali, Süheyb, hapiste olanlar, hasta olanlar ve yola çıkmaya gücü yetmeyenler bu göçe katılmadılar. Bu arada Hz. Ebû Bekir de sekiz yüz dirhem ödeyerek iki tane deve aldı. Onları yolculuğa hazırlamak üzere en iyi şekilde yemledi. Bu iki hayvan, Hz. Ebû Bekir'in yanında üç ay kadar kaldı. Çünkü göç, Zilhicce ayında başlamıştı. Hz. Peygamber'in göçü ise, Rebîul evvel ayında gerçekleşmişti.

Kureyşliler, Hz. Peygamber'e biat eden Evs ve Hazrec kabileleriyle, Peygambere yardımcı olan diğer kabileleri görünce, Onun Mekke'den çıkıp insanları etrafında toplayarak kendileriyle harbetmesinden korktular. Hz. Peygamber'in durumunu görüşmek üzere, Dâru'n-Nedve denen yerde bir danışma toplantısı yaptılar. Dâru'n-Nedve, Mekke'de bulunan ilk ev olup, Kusay b. Kilâb'ın evinin yerinde idi. Hicr tarafı, şu andaki Makam-ı Hanefi yanındadır. Onun mescide açılan bir kapısı vardır. Orada kongreler yapıldığı için bu adı almıştır.

Kureyşliler danışma toplantısındayken, şeytan, Necid ülkesinden yaşlı bir adam kılığına girerek yanlarına gelir ve: "Ben Necid'liyim" der. Adamın böyle demesinin sebebi, Kureyş'lilerin "bu toplantıya Tihame halkından kimse katılmasın" demeleriydi. Çünkü onlar, Hz. Peygamber'den yana idiler. Bu adama da, Mekke'den olmadığı için, ses çıkarmadılar. Onun toplantıda bulunması, Mekkelilere zarar vermezdi. Bu toplantıda, bazıları Hz. Peygamber'in hapsedilmesini, bazıları da sürgüne gönderilmesini teklif etti. Allahü Teâlâ bu konuya : *"Hani, inkârcılar seni bağlayıp bir yere kapamak veya öldürmek, ya da sürmek için sana tuzak kurmuşlardı"* (Enfal: 30) buyurmak suretiyle işaret eder.

Yaşlı adam kılığındaki şeytan, onların bu fikirlerine engel oldu. Sonunda Ebû Cehil'in teklifi oy birliğiyle kabul edildi. O şu görüşü ortaya atmıştı: "Kureyş'in her kabilesinden, iyi kılıç kullanan bir delikanlı seçilip, Muhammed'i birlikte öldürecekler. Böylece, onun kanı bütün kabilelere dağıtılmış olacak. Abdi Menaf oğulları da, bütün Kureyş kabilelerine savaş açamıyacak ve diyet ödenmesini kabul edecekler." Ebû Cehil'in bu görüşünü İblis de güzel buldu ve anlaşmış olarak dağıldılar. Daha sonra, Cebrail Hz. Peygamber'e gelerek, Mekkelilerin hilesini bildirdi ve o gece yatağını terketmesini emretti. Hz. Peygamber bu durumu öğrenince, Hz. Ali'ye: "Yatağımda uyu! Benim elbiseme sarıl. Sana hoşlanmıyacağın bir şey yapamazlar" dedi. Ali'ye, yatağına yatmasını emretmesinin sebebi, Ali'nin onlara karşı koyabilecek bir güce sahip olmasındandır. Böylece Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir Allah'ın emrettiği yere kadar ulaşmış olacaklardı.

Gecenin üçte biri geçip, tamamen karanlık basınca, ayarlanan kılıçlı gençler, Hz. Peygamber'in kapısında toplandılar. Bunlar yüz kişiydiler. Duvar üzerine tırmanmış, üzerine çullanmak ve derhal öldürüvermek için Hz. Peygamber'in uyumasını bekliyorlardı. Bu esnada Hz. Peygamber, Yâsîn suresinin ilk dokuz âyetini okuyarak aralarından çıkıverdi. Allahü Teâlâ, onların görme duyularını aldığı için Hz. Peygamber'in çıktığını görememişlerdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) onların arasından çıkıp giderken, yerden bir avuç toprak alıp suratlarına doğru atmıştı. Bir süre sonra oradan geçen birisi bekleyenlere: "Ne bekliyorsunuz?" diye sorunca, "Muhammed'i bekliyoruz" dediler. O da : "Allah cezanızı versin. Muhammed aranızdan çıkıp gitti. Her birinizin başına da bir avuç toprak serpti. Halinizi görmüyor musunuz?" dedi. Ellerini başlarına götürürler ve topraklı olduğunu görünce, Hz. Ali'nin yanına girerek "Muhammed nerede?" diye sordular. O: "Nereye gittiğini bilmiyorum" cevabını

verdi. Hz. Peygamber ise, Cebrail'in işareti üzerine, Ebû Bekir'in evine gitmişti. Eve girince: *"Hicret etmem için izin verildi"* demiş, Ebû Bekir de : "Babam sana feda olsun, sana arkadaş olmak istiyorum" demişti. Resûlullah'ın bunu kabul etmesi üzerine de, sevinç gözyaşlarını tutamamıştı. Şâir der ki:

Neşe bana o kadar saldırdı ki,
Sevincimden ağlar oldum.
Ey göz! Göz yaşı senin âdetin oldu.
Bazan neşeden, bazan da hüzünden ağlarsın.

Hz. Ebû Bekir : "Bu iki binekten birini al. Bunları hicret için hazırlamıştım" deyince, Hz. Peygamber: *"Olur; ancak, ücretini vermek şartıyla"* cevabını verdi. Bu ifade, yapılan göçün canıyla ve malıyla olmasını sağlamak içindi. Yoksa, Ebû Bekir Hz. Peygamber için malının çoğunu harcamıştı. Sonra Hz. Peygamber ve Ebû Bekir, Abdullah b. Ureykıt adında bir adam kiraladılar. Kureyşlilerin dininden olan bu adam, onlara Medine'ye gitmek için kılavuzluk yapacaktı. Bineklerini bu adama verdiler ve üçüncü gecenin sabahında iki binekle beraber Sevr mağarasına gelme konusunda sözleştiler. O gece Ebû Bekir'in evinde kaldıktan sonra, ertesi gece mağara tarafına doğru çıktılar. Ebû Bekir, bazan peygamberin önünde, bazan da arkasında yürüyordu. Bunun sebebini sorunca da şu cevabı veriyordu : " Ey Allah'ın Rasûlü! Önden pusu kuracaklarını düşününce öne geçiyorum, arkadan takip edilebileceğini düşününce, arkaya geçiyorum."

Peygamber (s.a.v.) mağaraya girmek isteyince: " Dur ey Allah'ın Elçisi! Mağarayı temizleyeceğim" diyerek mağaraya girdi. Mağarayı temizlerken, Peygamber (s.a.v.)'e zarar verecek bir şey çıkıp da eziyet etmesin diye, bütün delikleri elbisesiyle kapatıyordu. İkisi de mağaraya girince, Allahü Tealâ'nın izniyle mağaranın önünde bir ağaç meydana geldi ve etrafına dal budak salarak tüm mağaranın önünü kapattı. Daha sonra da yine Allah'ın emriyle bir örümcek, bu ağacın dalları arasına sıkı bir şekilde ağ ördü. Böylece, Allahü Tealâ iki kulunu onların şerrinden korudu. Kasîde-i Bürde de şöyle denir:

Onlar, güvercini ve örümceği,
Yaratıkların en hayırlısı için ağ örmez ve O'nu koruyamaz sanmışlardı.

Müşrikler Hz. Peygamber'i ellerinden kaçırınca, bu durum onların zoruna gitmiş ve korkmuşlardı. Onu Mekke'de bulamayınca bir grup izci gönder-

mek suretiyle, aratmaya başladılar. Mağaranın ağzına geldiklerinde, içlerinden birisi: " Mağaraya girin" dedi. Ümeyye b. Halef de : " Mağaraya girmenize ne gerek var. Mağaradaki örümcek ağı, Muhammed'in doğumundan önce örülmüş. Oraya girmiş olsa, bu ağ örülmüş olmazdı" dedi. Onlar mağaranın etrafında dolaşıp durdukça, Hz. Ebû Bekir de Hz. Peygamber'e bir şey yapacaklarından korkarak üzülüyordu. İşte bu durum üzerine Hz. Peygamber, mağara arkadaşına : *"Üzülme, Allah bizimledir"* diyordu. Âyet de buna işaret etmektedir:

«Arkadaşına : 'Üzülme! Allah bizimle beraberdir' diyordu.» Bundan dolayıdır ki, "Ebû Bekir'in sahabe olduğunu inkâr eden, Allah kelâmını inkâr etmiş ve kâfir olmuş olur" demişlerdir. Yine Râfizilerden her kim, Hz. Ebû Bekir ve Ömer'e söver ve o ikisini lânetlerse, kâfir olurlar. Hz. Ali'yi onlara tercih ederlerse, bu sefer de bid'atcı olurlar. Hz. Ebû Bekir'in bir topluluğa şöyle dediği söylenir: " Tevbe sûresini hanginiz okuyabilir ?" Bunun üzerine adamın biri "ben okurum" diye okumaya başlamış ve: *"Hani mağaradaki arkadaşına... diyordu"* kısmına gelince, Ebû Bekir ağlamış ve şunu söylemiştir : "Vallahi oradaki arkadaşı bendim."

Ebû Bekir'e "korkma" demiyor, "üzülme" diyor. Çünkü, onun Hz. Peygamber için çektiği üzüntü, kendisi için üzülmeyi unutturmuştu. Bu ifade, Ebû Bekir'e bir müjde ve onu sevindirmedir. Nitekim Allah'ın Hz. Peygamber'e *"Onların sözleri seni üzmesin"* (Yunus: 65; Yasin: 76) hitabı bu kabildendir. Böylelikle, Râfizilerin: "Hz. Peygamber bu sözü Ebû Bekir'e kızarak ve kınayarak söylemiştir," şeklindeki sözleri de reddedilmiş oluyor. Onun üzüntüsü, peygambere olan itaatından idi. Hz. Peygamber niçin onu itaat etmekten engellesin ki?

"Allah bizimle beraberdir." Bizi korur ve bize yardım eder. Hz. Peygamber'in bu ifadesi ile, Hz. Musa'nın: "Rabbim benimledir" ifadesi arasındaki farkı düşündüğümüzde Hz. Peygamber'in ne kader hassas olduğunu görürüz. Hidayet veren ancak Allah'tır.

Rivâyete göre, müşrikler mağaraya tırmandıklarında, Hz. Ebû Bekir Peygamber (s.a.v.)'i görürler diye korkmuştu. Bunun üzerine Peygamber ona: *"Üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkındaki görüşün ne?"* diye sormuştu. Mağara önüne varanların basîretleri kendilerinden alındığı için etrafta dolaşmışlar, fakat içerdekileri görememişlerdi. Âyette, "sıddık"lık mertebesinin yüceliğine ve Hz. Ebû Bekir'in, Hz. Peygamberin önde gelen sahâbisi olduğuna

işaret vardır. O, hicret esnasında Allah Rasûlünün ikincisiydi, mağaradakilerin ikincisiydi ve Hz. Peygamber'den sonra halifelerin de ikincisiydi. Hz. Peygamber'in ölümünden sonra, oradaki ikinci mezar da onundu. Diriliş gününde yer yarılınca, ikinci kişi olacak, cennete ilk giren ikinci olacak. Hz. Peygamber : *"Ey Ebû Bekir! Ümmetimin cennete ilk girecek olanı sen olacaksın"*[15] buyurmuştur.

«Bunun üzerine Allah ona (huzur veren) güveni indirdi.» Allahü Teâlâ ona bir güven verdi ve gönlü ferahladı. Bu güvenceden kasıt, etrafında korku şaibesinin dolaşmamasıdır. **«Onu, sizin göremiyeceğiniz bir ordu ile destekledi ve inkârcıların sözünü alçalttı. Yüce olan, ancak Allah'ın sözüdür.»** "Görünmeyen ordu," Bedir savaşında ve Ahzab'da Müslümanlara yardım için inen meleklerdir. İnkârcıların sözünün alçalması; yüce Allah'ın kıyamete kadar şirki kesin olarak lânetlemesi, mahkûm etmesi veya onların insanları inkâra çağırmalarını reddetmesidir. Tevhid kelimesi ve İslâm'a çağrı ise, kıyamete kadar devam edecektir. Bu durum, Allahü Tealâ'nın, peygamberini inkârcılar arasından çıkarmasıyla da gerçekleşmiştir.

«Allah azîzdir, hakîmdir.» Allahü Teâlâ; bütün emirlerinde, işlerinde ve hükümlerinde yücedir ve hikmet sahibidir.

Hicret olayının kalan bölümü şöyledir :

Kureyşliler mağaradan ayrılıp Rasûlüllah ve Ebû Bekir'i yakalamaktan ümitlerini kesince, sahillere adamları göndererek, onları yakalayana veya öldürene yüz adet deve vereceklerina dair söz verdiler. Onlar mağarada üç gece kaldılar. Ebû Bekir'in oğlu karanlık basınca oraya geliyor ve Mekke'de olup bitenleri kendilerine bildiriyordu. Fecir vaktinde, Mekke'ye dönüyor, sabah olduğunda, sanki Mekke'de sabahlamış gibi oluyordu. Ebu Bekir'in kölesi olan Amir b. Fuheyre, koyunları sağıp kendilerine süt getiriyordu. Ebû Bekir'in kızı Esmâ da, akşam olunca kendilerine yiyecek ve içecek getiriyordu.

Üçüncü gecenin sabahında, daha önce anlaştıkları ve kendilerine yol gösterecek olan Uraykıt, iki deveyle birlikte geldi. Develere bindiler ve Medine'ye doğru yola çıktılar. Mekke'den ayrılmak üzereyken, Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke'ye doğru dönerek : *"Ey Mekke! Senin, Allah'ın en sevgili ve en değerli ülkesi olduğunu biliyorum. Eğer, senin insanların beni çıkarmasaydı,*

15- Tirmizî'ni 4652 numara ile rivayet ettiği bir hadisin parçasıdır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/584.

ben senden ayrılmazdım" dedi ve ağladı. Bu da gösteriyordu ki, Mekke ülkelerin en faziletlisidir.

انفِرُوا
خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ
اللَّهِ ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ لَوْ كَانَ عَرَضًا
قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَّاتَّبَعُوكَ وَلَٰكِن بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ
الشُّقَّةُ ۚ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ
أَنفُسَهُمْ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٤٢﴾ عَفَا اللَّهُ عَنكَ لِمَ
أَذِنتَ لَهُمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ
﴿٤٣﴾ لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَن يُجَاهِدُوا
بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿٤٤﴾

41. Gerek hafif, gerekse ağır olarak hep birlikte savaşa çıkın! Mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edin! Eğer bilirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır.

42. (Onları çağırdığın şey) yakın bir dünya menfaati ve orta bir yolculuk olsaydı, mutlaka sana uyarlardı. Fakat güçlükle aşılabilecek mesafe onlara uzak geldi. Bir de : " Gücümüz yetseydi, sizinle beraber çıkardık" diye Allah'a yemin edeceklerdir. Kendilerini perişan ediyorlar. Allah, onların yalancı ol-

duklarını biliyor.

43. Allah seni affetsin! Doğru söyleyenler sana belli olup, yalancıları bilinceye kadar niçin onlara izin verdin?

44. Allah'a ve ahiret gününe iman edenler; mallarıyla ve canlarıyla cihad etmek için senden izin istemezler. Allah takva sahiplerini bilir.

41. Ey Mü'minler! «**Gerek hafif, gerekse ağır olarak hep birlikte savaşa çıkın!**» Genç, ihtiyar, veya yaya, binekli, ya da hasta veya sağlıklı herkes, Peygamber'le birlikte Tebük savaşına çıkın! Her ne durumda olursanız olun, bu savaşa mutlaka katılın! Zengin-fakir, zor-kolay demeden, herkes bu savaşa katılsın!

«**Mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihad edin!** » Cihad : Bütün gücünü harcamak suretiyle, kâfirlerle savaşmak ve onları İslâm'a kazanarak, putlara tapmalarına engel olmaktır.

Bilmiş olunuz ki, Hz. Peygamber'in rahmet peygamberi olması, cihada engel teşkil etmez. Hz. Peygamber, kendisiyle savaşan milletlere karşı, onları inkârdan vazgeçirmek için kılıç kullanmakla emrolunmuştur. Daha önceki milletlerden, peygamberlerine karşı gelenlerin cezası helâk edilmeleri ve köklerinin kazınması idi. Bu ümmetin cezası, peygamberlerine olan ikramdan ötürü, aynı şekilde olmamıştır. Sadece kılıçla cihad etmek şekline dönüşmüştür.

Cihada, imkânı olanların mal ve canlarıyla katılmaları gerekir. Buna imkânı olmayan sadece malıyla katılır. İmkânı olanlar hem malı hem de canıyla katılır. Malı olup kendisi katılamayan ise yerine başkasını gönderir.

"Allah yolunda.." ifadesi, genel bir ifadedir. Allah rızası için yapılan bütün faaliyetleri kapsamına alır. Allah'a itaat etmek için yapılan bütün farz, ya da nafile ibadetler ve itaatlar bu ifadenin kapsamındadır. Fakat genel olarak bu ifade, daha çok cihad için kullanılır. *"Allah yolunda"* ifadesinin bir diğer anlamı da, cennete, Allah'a ve rızaya ulaştıran yolda bulunmak, heva ve hevese uymamaktır.

Anlatıldığına göre Kuteybe b. Müslim, Buhara kentini fethetmek için yola çıkarak Ceyhun'a varır. İnkârcılar, müslüman ordusunun karşı tarafa geçememesi için bütün gemilere el koyarlar. Bu olay üzerine Kuteybe : " Ey Allah'ım! Senin yolunda cihad etmek, senin dinini yüceltmek ve senin rızanı ka-

zanmak için yola çıktığımı biliyorsun. Beni bu nehirde boğma!" diye duâ ettikten sonra atını Ceyhun nehrine sürer ve Allah'ın izniyle, ordusuyla birlikte karşıya geçer.

Yine anlatıldığına göre adamın biri, şeytanı bir tanıdık kılığına girmiş halde görür. Cılız tenli, soluk benizli ve ağlamaklı bir haldedir. Kendisine: "Bedenini cılızlaştıran nedir?" diye sorar. Şeytan : "Allah yolundaki atın kişnemesi" der. "Rengini solduran nedir?" sorusuna ise : " Toplumun itaatte yardımlaşmasıdır. Eğer isyanda yardımlaşsalardı, benim için daha sevimli olurdu" cevabını verir. "Seni ağlatan nedir?" sorusuna ise şu cevabı verir : "Hacıların, ticaret amacı olmadan hacca gitmesidir. Bu durumdan da çok korkuyorum ve beni üzüyor."

Sahihayn'da Ebû Said'in rivayet ettiğine göre : "Ey Allah'ın Rasûlü! İnsanların en faziletlisi hangisidir?" diye soruldu. Hz. Peygamber de : *" Canıyla ve malıyla cihad eden mü'mindir"* buyurdu. "Sonra kimdir?" diye sordular, bu sefer de : *"Vadilerin birinde yaşayan, Allah'tan korkan ve insanlar dinine zarar vermesin diye onları terkeden mü'mindir"* buyurdu.

«Eğer bilirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır.» Bu cihada çıkma, işin bilincine varırsanız, sizin için en hayırlı olanıdır. Cihad, evlerde oturup cihadı bırakmaktan, keyf çatmaktan ve hayatın zevklerini tadmaktan daha hayırlıdır. Bunun daha hayırlı olması, dünyanın ve ahiretin hayırlarına vesile olduğu içindir.

Enes (r.a.)'in anlattığına göre Ebû Talha, Tevbe sûresini okurken, tefsirini yaptığımız bu âyete geldiğinde çocuklarına: "Yavrularım! Beni savaşa hazırlayın!" der. Çocukları ise: "Allah sana merhamet eylesin. Hz. Peygamber vefat edinceye kadar onun yanında savaştın. Hz. Ebû Bekir ve Ömer vefat edinceye kadar da onların yanında savaştın. Şimdi dur da senin yerine biz savaşalım" dediler. O: "Hayır! Allah bizden, her şeyimizle, bütün varımız ve yoğumuzla savaşa çıkmamızı istiyor" dedi. Daha sonra bir deniz savaşına katıldı ve denizde şehit oldu. Kendisini gömecek bir kara parçası bulunamadı ve tam yedi gün sonra karaya çıkınca gömüldü. Bütün bu süre içerisinde, cesedi bozulmadan ölümünden önceki halini koruyordu.

42. «(Onları çağırdığın şey) yakın bir dünya menfaati ve orta bir yolculuk olsaydı, mutlaka sana uyarlardı. Fakat güçlükle aşılabilecek mesafe onlara uzak geldi.» Ey Muhammed! Senin insanları çağırdığın şey, elde edilmesi kolay olan bir mal veya zenginlik, ya da orta halli bir yolculuk ol-

muş olsaydı, mal kazanmak için hemen yola çıkar ve senin çağrına uyarlardı. Fakat, aşmanız gereken yol kendilerine çok zor geldi. **«Bir de : 'Gücümüz yetseydi, sizinle beraber çıkardık' diye Allah'a yemin edeceklerdir. Kendilerini perişan ediyorlar.»** Siz Tebük savaşından döndükten sonra, savaşa katılmayan insanlar Allah'a yemin edecekler ve bir takım bahaneler uyduracaklardır. "Gücümüz yoktu, silahımız yoktu da savaşa çıkamadık. Bunlar olsaydı sizinle savaşa gelirdik..." gibi. Nitekim savaş sonrasında aynı şeyleri söylediler. Hz. Peygamber, mucize olarak bunları önceden bildirmişti. Onlar, yalan yere yemin etmekle, sadece kendilerini perişan ediyorlar. Onun için Hz. Peygamber : *"Yalan yere yapılan yemin, ülkeleri çoraklaştırır ve evlerdeki rızkı giderir."*[16] buyurmuştur. Yani, mal mülk ve dünyayı kazanmak için kim yalan yere yemin ederse, elindeki malları da kaybeder, muhtaç bir duruma düşer ve yeri yurdu perişan olur. Hz. Peygamber (s.a.v.) : *"Yalan yere yemin etmek, ticareti yapılan malın sürümünü artırır, fakat kazancın bereketini yok eder"*[17] buyurmuştur.

«Allah, onların yalancı olduklarını biliyor.» Onların iddialarının gerçek dışı olduğunu, savaşa katılmaya güçleri yettiği halde kasten çıkmadıklarını Allah çok iyi biliyor.

43. «Allah seni affetsin!..» Hangi sebepten dolayı, onlar mazeret ileri sürdükleri zaman savaşa katılmamalarına izin verdin? Bu âyet, savaşa katılmayanlara Hz. Peygamber'in izin vermiş olduğunu göstermektedir. Âyette *"Allah seni affetsin"* buyuruluyor. Af, işlenmiş bir hatadan dolayı olur. Fakat bu hata, günah türü bir hata olmayıp, sadece en faziletli ve daha iyi olan şeyi bırakmasıdır. Daha faziletli olan şey sabredilmesi ve durum açığa kavuşuncaya kadar beklemesi idi. Burada: *"Böylece Allah senin, geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlar..."* (Fetih: 2) âyetini tasdik edici olarak, affetme olayı âyetin başında zikrediliyor.

«Doğru söyleyenler sana belli olup,» böylece **«yalancıları bilinceye kadar niçin onlara izin verdin ?»** Sana gelip özür beyan edenlerin, malı ve mülkünün bulunmadığını, sağlığının yerinde olmadığını belirtenlerin gerçek durumlarını bilmeden, iki grup arasındaki farkı anlamadan, kendilerine neden izin verdin? Halbuki, böyle yapsaydın, yani; onlara izin vermeyip de, işin açıklığa kavuşacağı zamanı bekleseydin daha iyi olurdu.

16- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/79.
17- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/235.

"Niçin izin verdin?" ifadesi, Hz. Peygamber'e bir uyarı değil, Allah'ın ona olan lütuf ve merhametidir. Ebû Süfyan b. Uyeyne şöyle der: "Şu lûtuf ve ihsana bakınız! Affedilen belirtilmeden, af belirtiliyor."

Biliniz ki birinci âyet, dünyalık isteyen herkesin, aradığını bulabileceğini, kendisine birçok yardım edenlerin olduğunu belirtiyor. Buna karşılık olarak, hakkı arayan ve ona varmak isteyenlerin ise, yardımcı bulamıyacağı, sadece bir kaç kişiyle başbaşa kalacağı ifade ediliyor. Son âyet ise, işlerde acele etmemeyi ve araştırmayı ifade ediyor. Acele etmek, şeytanın özelliklerinden birisidir.

44. «Allah'a ve ahiret gününe iman edenler; mallarıyla ve canlarıyla cihad etmek için senden izin istemezler.» Onlar içerisindeki samimi insanlar, savaşa gitmemek için bahâne ileri sürmek şöyle dursun, izine gerek duymadan, derhal çağrıyı yerine getirmeye koşarlar. Savaşa katılmamak için bahane ileri sürerek izin istiyenlerin bu istekleri, kendilerinin münafık olduğunun işaretidir. **«Allah takva sahiplerini bilir.»** Bu ifade, onların muttakilerden olduğuna tanıklık ediyor ve bahane ileri sürerek izin istemenin takvayı zedeleyeceği belirtiliyor.

إِنَّمَا يَسْتَـْٔذِنُكَ
ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْـَٔاخِرِ وَٱرْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ
فِى رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَوْ أَرَادُوا۟ ٱلْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا۟ لَهُۥ عُدَّةً
وَلَـٰكِن كَرِهَ ٱللَّهُ ٱنۢبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ ٱقْعُدُوا۟ مَعَ ٱلْقَـٰعِدِينَ
﴿٤٦﴾ لَوْ خَرَجُوا۟ فِيكُم مَّا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَأَوْضَعُوا۟
خِلَـٰلَكُمْ يَبْغُونَكُمُ ٱلْفِتْنَةَ وَفِيكُمْ سَمَّـٰعُونَ لَهُمْ ۗ وَٱللَّهُ عَلِيمٌۢ

بِٱلظَّٰلِمِينَ ﴿٤٧﴾ لَقَدِ ٱبْتَغَوُا۟ ٱلْفِتْنَةَ مِن قَبْلُ وَقَلَّبُوا۟ لَكَ ٱلْأُمُورَ
حَتَّىٰ جَآءَ ٱلْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ ٱللَّهِ وَهُمْ كَٰرِهُونَ ﴿٤٨﴾ وَمِنْهُم
مَّن يَقُولُ ٱئْذَن لِّى وَلَا تَفْتِنِّىٓ ۚ أَلَا فِى ٱلْفِتْنَةِ سَقَطُوا۟ ۗ وَإِنَّ جَهَنَّمَ
لَمُحِيطَةٌۢ بِٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٤٩﴾ إِن تُصِبْكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ ۖ وَإِن
تُصِبْكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا۟ قَدْ أَخَذْنَآ أَمْرَنَا مِن قَبْلُ وَيَتَوَلَّوا۟ وَّهُمْ
فَرِحُونَ ﴿٥٠﴾

45. Senden ancak, Allah'a ve ahiret gününe inanmayanlar, kalpleri kuşkuya düşüp, şüphe içinde bocalayanlar izin isterler.

46. Eğer (cihada) çıkmak isteselerdi, ona bir hazırlık yaparlardı. Fakat Allah, onların davranışlarını beğenmedi de alıkoydu. Kendilerine de: "Oturanlarla beraber siz de oturun" denildi.

47. Eğer sizin içinizde çıkmış olsalardı, size bozgunculuktan başka bir katkıları olmazdı. Sizin fitneye düşmenizi isteyerek aranızda koşuşurlardı. İçinizde, onları dinleyenler de vardır. Allah zalimleri bilir.

48. Önceden (Uhud harbinde) de fitne çıkarmak istediler ve işleri sana tersyüz ettiler . Sonunda hak geldi ve istemedikleri halde Allah'ın emri galip geldi.

49. Onlardan bazıları : "Bana izin ver, beni fitneye düşürme!" der. İyice biliniz ki onlar, fitneye düşmüşlerdir bile. İnkârcıları, cehennem kuşatacaktır.

50. Sana bir iyilik ulaşsa, onları üzer, sana bir kötülük ulaşsa : "Biz, önceden tedbir aldık" derler ve sevinerek dönüp giderler.

45. «Senden ancak, Allah'a ve ahiret gününe inanmayanlar, kalpleri kuşkuya düşüp, şüphe içinde bocalayanlar» cihaddan geri kalmak için **«izin isterler.»** O zamanki izin istemek, münafıklık işaretiydi. Demek ki, kalpleri kuşkuya düşen kişiler, müslümanların dışında olan kimselerdi. Onlar, gönüllerindeki bu kuşkudan ötürü, şaşkına dönmüş durumdadırlar. Çünkü bocalamak, şaşkının âdetidir. Tıpkı sebatın, basiretli adamın âdeti olduğu gibi.

46. «Eğer» cihada **«çıkmak isteselerdi, ona bir hazırlık yaparlardı.»** Savaşa katılmayanlar şu bahaneyi ortaya atmışlardı: "Biz savaşa çıkmayı istiyoruz. Fakat hareket yaklaştığı için, hazırlık yapamadık." İşte âyet, bu iddiaları yalanlıyor. Eğer onlar, Tebük savaşına çıkmak isteselerdi, her türlü hazırlığı yapabilirlerdi. Silâh, azık, binek ve yolculuk için gerekli olan her şeyi bulabilirlerdi. **«Fakat Allah, onların»** savaşa çıkmak için **«davranışlarını beğenmedi de alıkoydu. Kendilerine de: 'Oturanlarla beraber»** siz de **«oturun' denildi.»** Yüce Allah, onların olduğu yerde kalmalarını, savaşa çıkmamalarını hoş görmedi. Çünkü onlar, korkak ve tembel insanlardı. Evlerinde oturmayı âdet haline getiren; hasta, kör, kadın ve çocuklar gibi oturun bakalım evinizde. Bu ifadede, onları kınama vardır. Daha sonra Allahü Teâlâ, onları neden hoş görmediğinin sırrını gelecek olan şu âyetle açıklığa kavuşturuyor:

47. «Eğer sizin içinizde» savaşa **«çıkmış olsalardı, size bozgunculuktan başka bir katkıları olmazdı.»** Onlar, sizin aranıza karışmak suretiyle, sizinle birlikte savaşa katılmış olsalardı, size hiçbir katkıda bulunmazlardı. Sadece aranıza, fesat, şer, korkaklık, ürperti, mü'minler arasında dedikodu, iki kişinin arasını bozma gibi şeyler sokarlardı. Bu savaşta münafıklar fazla idiler. Onların bozguncu olduklarında şüphe yoktur. Eğer bu insanlar da savaşa katılsalardı, bir araya toplanır ve bozgunculuklarını artırırlardı.

«Sizin fitneye düşmenizi isteyerek aranızda koşuşurlardı.» Onlar sizinle savaşa katılmış olsalardı, bütün güçleriyle düşmanlığı körükleyip sizi birbirinize düşürürlerdi. Yahut da, sizi yenilgiye götürecek davranışlarda bulunurlardı. Aranızın açılmasını ve birliğinizin bozulmasını isterlerdi. **«İçinizde, onları dinleyenler de vardır.»** Sizin içerinizde, konuştuğunuz sözleri karşı tarafa iletecek kimseler de vardır. Yahut da, sizin içinizde zayıf kişiler

var, size itaattan ayrılır ve münafıklara uyarlar. **«Allah zalimleri bilir.»** O, zalimlerin içini ve dışını kuşatmıştır. Onların her şeyini çok iyi bilir. Bu ifade, her iki grubu kapsamına alır. Hem evlerinde oturanları, hem de dinleyenleri.

48. «Önceden (Uhud harbinde) de fitne çıkarmak istediler ve işleri sana tersyüz ettiler.» Bu münafıklar, Tebük savaşından daha önce, yani Uhud'da, senin gücünü dağıtmak, arkadaşlarını senden uzaklaştırmak istemişlerdi. Übey, üç yüz arkadaşıyla çekip gitmişti ve geride peygamberle birlikte yedi yüz samimi mü'min kalmıştı. Münafıkların reisi Übey b. Selûl ile beraber olan bu grup, Tebük savaşına da katılmaktan çekinmişti. Yine bu münafık grup, Hendek savaşında fitne çıkarmak istemiş ve: *"Ey Medineliler! Sizin yeriniz yok, geri dönün!"* (Ahzab: 13) diye bağırmışlardı. Böylelikle onlar, çalışıp çabalamak suretiyle, işleri tersyüz edip, tuzaklar kurmuşlardı. Senin emirlerini tersyüz etmek için, görüşleri reddetmişlerdi.

«Sonunda hak geldi ve istemedikleri halde Allah'ın emri galip geldi.» Daha sonra, Allahü Teâlâ'dan yardım ve zafer gelmesiyle, O'nun dini galip geldi ve dinin şerefi yükseldi. Onlar bunu istemiyorlardı. Buna rağmen zafer gerçekleşti.

Şu âyetlere bir bak da münafıkların durumunun nasıl aşağılandığını gör. Buna karşı, Rasûlüllah'ın ve mü'minlerin nasıl teselli edildiğini, muttaki insanların durumlarının ne olacağını da gör. Her zaman samimi müslümanlar arasına karışmış münafıklar vardır. Fakat, niyeti doğru ve dürüst olanlar, gösterişçi, hevasına uyan ve dine uzak olan gruptan ayrılmayı yeğlerler. Çünkü, kendi türünün başkasıyla ilişkilerde bulunduğun zaman, din konusunda bir takım karışıklık ve ayrılıklara sebep olur. Daha sonra ise Allahü Teâlâ'nın: *"...Sizi birbirinize düşürmek için aranıza fitne sokarlardı."* hükmü gerçeklik kazanır. Bu ifade, söz taşıyanları ve söz taşımayı kınayan bir ifadedir. Söz taşımak (nemime), açıklanması istenmeyen bir şeyi açıklamak anlamına gelir. Kabir azabının üçte biri, söz taşıma yüzündendir.

Rivayet edildiğine göre, adamın biri, Hasan Basrî hazretlerine bir dedikodu getirir ve : "Falanca adam, senin aleyhinde konuştu" der. Bunun üzerine Hasan Basrî, "ne zaman?" sorusunu sorar. Adam da "bugün" der. "Onu nerede gördün" diye sorunca da "evinde" cevabını alır. Bunun üzerine Hasan Basrî : "Onun evinde ne işin vardı?" diye sorar ve : "O kişi ziyafet vermişti" cevabını alır. Hasan Basrî tekrar : "Orada ne yediniz?" diye sorar. Adam da: "Şöyle şöyle.. Tam sekiz çeşit yemek yedik" der. Hasan Basrî de şöyle der:

"Senin karnına sekiz çeşit yemek sığdı. Fakat bir tek söz sığmadı. Defol çık yanımdan ey günahkâr adam!" Böylece söz taşıyanların sözüne inanmamak ve onlara buğzetmek gerektiği anlaşılıyor.

Gönül adamlarından biri, arkadaşlarını ziyarete gitmiş ve orada kendisine başkasından bir haber nakledilmişti. Gönül adamı bu haberi getiren adama şöyle dedi: " Ziyarette geciktim diye mi bana üç tane cinayet getirdin ? Kardeşim hakkında beni öfkelendirdin, gönlümü boş şeylerle meşgul ettin ve kendini töhmet altında bıraktın." Akıllı insanın yapması gereken şey, dilini tutması ve bütün organlarını boş sözlerden korumasıdır.

49. «Onlardan bazıları : 'Bana izin ver, beni fitneye düşürme!' der.» Ey Muhammed! Tebük savaşına katılmamak için, bir takım bahaneler uydurmak suretiyle senden izin isteyen münafıklar : "Bana izin ver, beni fitneye düşürme" derler. Buradaki fitnenin anlamı, günah ve isyandır. Onların izin istemelerinin sebebi, güya imkânlarının olmayışıdır. Yine onlar : "Bizim imkânlarımız yok. Sen bize izin versen de vermesen de, savaşa katılmadığımız için günaha girmeyiz. Çünkü, bizim malımız mülkümüz, çoluk ve çocuğumuz arkada perişan olur. Esas fitneye o zaman düşeriz" derler.

«İyice biliniz ki onlar, fitneye düşmüşlerdir bile.» Onlar bu istekleriyle, savaştan geri kalmalarıyla ve peygamberin sözünü dinlememeleriyle, zaten fitnenin tam içinde bulunuyorlar. Onlar savaştan çekinmekle münafıklıklarını ortaya koymuşlar ve fitnede oldukları açıkça meydana çıkmıştır.

«İnkârcıları, cehennem kuşatacaktır.» Kıyamet gününde cehennem; münafıkları, inkârcıları ve diğerlerini çepeçevre kuşatacaktır. Çünkü onlar da, inkârın ve isyanın bütün sebeplerini kendilerinde bulunduruyorlar. Bu âyet, münafıklardan Ced b. Kays hakkında nazil olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu adamı cihada teşvik etmek için : " Ey Ced b. Kays! Rumlarla savaşa katılıp, onların kızlarını cariye edinmek istemez misin?" diye sorar. O da : " Beni bırak da evde oturayım. Rum kadınlarından bahsederek beni fitneye sokma. Bilirsiniz ben kadınlara düşkün birisiyim. Savaşı kazanırsak, cariyelerin paylaştırılmasına kadar sabredemem ve Rum kızlarıyla ilişkide bulunarak fitneye ve günaha düşmekten korkarım" demişti. Hz. Peygamber bu sözleri duyunca, ondan vazgeçmişti.

Savaşa katılmamak, insanın cimriliğinden olup, çirkin özelliklerin en başında gelir. İbrahim b. Edhem : "Cimrilikten sakının" der."Cimrilik nedir?" diye soranlara da şu cevabı verir: "Dünya ehline göre cimrilik; kişinin, malına

düşkün olması, onu kimseye vermek istememesidir. Ahiret ehline göre cimrilik ise; kişinin, kendisini Allah'a vermekte cimri davranmasıdır. Halbuki, kişi kendini Allah'a verse, Allah da onun gönlüne hidayet, takva, vakar, güvence, üstün ilim ve tam akıl verir."

Anlatıldığna göre, Ebî Cüheym b. Huzeyfe şöyle der : "Tebük savaşında, ölüler arasında amcamı arıyordum. Yanımda birazcık su vardı. Kendisini ölüm anında yakalayabildiğim amcama yaklaşıp yüzünü sildim ve "su vereyim mi ?" diye sordum. Başıyla "evet" dercesine işaret verdiği sırada bir ses duyuldu. "Ah yanıyorum su!" diyordu. Amcam başıyla işaret ederek, suyu ona götürmemi istedi. Su isteyen bu adam, Hişam b. As'tı. "Su vereyim mi?" diye sordum ve "evet" cevabını aldım. Tam yanına yaklaştığım sırada tekrar yanık bir ses duydum: "Ah yanıyorum su!" diyordu. Bana, bu ikinci sese koşmamı işaret etti. Koştum, fakat ne yazık ki şehit olmuştu. Suyu Hişam'a yetiştireyim derken, o da şehit olmuştu. Amcama yetiştirmeye çalıştım. Fakat o da şehit düşmüştü." Bu olay *"Hâlisatü'l-Hakâik"* isimli eserde nakledilmiştir.

50. «Sana bir iyilik ulaşsa,» bu iyilik **«onları üzer.»** Bedir savaşında elde ettiğiniz zafer ve ganimetler gibi, diğer savaşlarda da buna benzer başarı ve ganimetler elde ettiğiniz zaman, münafıklar, aşırı haset ve düşmanlıklarından dolayı çok kızarlar. **«Sana bir kötülük ulaşsa : 'Biz, önceden tedbir aldık' derler ve sevinerek dönüp giderler.»** Uhut savaşındaki yaralanma, ölüm, yenilgi ve zorluklar gibi bir şeyle karşılaştığınız zaman ise: "Bu işler başımıza gelmesin diye, önceden tedbir almıştık" derler ve sevinç içerisinde toplantı yerini terkedip giderler. Bunların sevinmeleri, müslümanlardan ayrı kalıp evde oturmaları ve savaşa katılmamalarıdır. Bu âyetin muhatabı mü'minlerdir. Nitekim, gelecek olan âyette bu durum daha iyi anlaşılacaktır.

قُل لَّن يُصِيبَنَآ إِلَّا مَا كَتَبَ ٱللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَىٰنَا ۚ
وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُؤْمِنُونَ ﴿٥١﴾ قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَآ
إِلَّآ إِحْدَى ٱلْحُسْنَيَيْنِ ۖ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَن يُصِيبَكُمُ ٱللَّهُ

بِعَذَابٍ مِّنْ عِنْدِهٖٓ اَوْ بِاَيْدِيْنَا فَتَرَبَّصُوْٓا اِنَّا مَعَكُمْ مُّتَرَبِّصُوْنَ

(٥٢) قُلْ اَنْفِقُوْا طَوْعًا اَوْ كَرْهًا لَّنْ يُّتَقَبَّلَ مِنْكُمْ ؕ اِنَّكُمْ

كُنْتُمْ قَوْمًا فٰسِقِيْنَ (٥٣) وَمَا مَنَعَهُمْ اَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ

نَفَقٰتُهُمْ اِلَّآ اَنَّهُمْ كَفَرُوْا بِاللّٰهِ وَبِرَسُوْلِهٖ وَلَا يَاْتُوْنَ

الصَّلٰوةَ اِلَّا وَهُمْ كُسَالٰى وَلَا يُنْفِقُوْنَ اِلَّا وَهُمْ كٰرِهُوْنَ (٥٤)

فَلَا تُعْجِبْكَ اَمْوَالُهُمْ وَلَآ اَوْلَادُهُمْ ؕ اِنَّمَا يُرِيْدُ اللّٰهُ لِيُعَذِّبَهُمْ

بِهَا فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ اَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كٰفِرُوْنَ (٥٥)

وَيَحْلِفُوْنَ بِاللّٰهِ اِنَّهُمْ لَمِنْكُمْ ؕ وَمَا هُمْ مِّنْكُمْ وَلٰكِنَّهُمْ قَوْمٌ

يَّفْرَقُوْنَ (٥٦) لَوْ يَجِدُوْنَ مَلْجَاً اَوْ مَغٰرٰتٍ اَوْ مُدَّخَلًا لَّوَلَّوْا

اِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُوْنَ (٥٧) وَمِنْهُمْ مَّنْ يَّلْمِزُكَ فِى الصَّدَقٰتِ ۚ

فَاِنْ اُعْطُوْا مِنْهَا رَضُوْا وَاِنْ لَّمْ يُعْطَوْا مِنْهَآ اِذَا هُمْ يَسْخَطُوْنَ (٥٨)

وَلَوْ اَنَّهُمْ رَضُوْا مَآ اٰتٰىهُمُ اللّٰهُ وَرَسُوْلُهٗ ۙ وَقَالُوْا حَسْبُنَا اللّٰهُ

سَيُؤْتِيْنَا اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ وَرَسُوْلُهٗٓ ۙ اِنَّآ اِلَى اللّٰهِ رٰغِبُوْنَ (٥٩)

51. De ki : " Allah bizim için ne yazmışsa, bize ancak o ulaşır. O bizim dostumuzdur, mü'minler yalnız Allah'a güvensinler."

52. De ki : " Bize sadece iki iyilikten birini mi bekliyorsunuz? Biz ise, Allah'ın kendi katından veya bizim ellerimizle size bir azap dokundurmasını bekliyoruz. Bekleyin, biz de sizinle beraber beklemekteyiz."

53. De ki : "Gönüllü ya da gönülsüz olarak harcayın. Sizden asla kabul edilmeyecektir. Çünkü siz, yoldan çıkan bir topluluk oldunuz."

54. Onların harcamalarının kabul edilmesini engelleyen; Allah ve Rasûlünü inkâr etmeleri, namaza ancak üşenerek gelmeleri ve istemeyerek harcamalarından başka şey değildir.

55. Onların ne malları, ne de çocukları seni imrendirmesin! Allah bunlarla, dünya hayatında onlara azap etmeyi ve canlarının da inkârcı olarak çıkmasını ister.

56. Sizden olduklarına, Allah'a yemin ediyorlar. Oysa, onlar sizden değillerdir. Fakat onlar, korkak bir topluluktur.

57. Eğer sığınacak bir yer, yahut mağaralar ya da girecek bir yer bulsalardı, hemen oraya doğru yönelip koşarlardı.

58. Onların bazıları da, sadakalar hakkında sana dil uzatırlar. Eğer onlardan kendilerine verilse, hoşlanırlar. Onlardan kendilerine verilmezse, o zaman da öfkelenirler.

59. Onlar; Allah'ın ve Rasûlü'nün kendilerine verdiğine razı olup : "Allah bize yeter. Yakında, Allah da bize bol lütfundan verecek, Rasûlü de. Biz sadece Allah'ı istiyenleriz" deselerdi (onlar için çok daha iyi olurdu.)

51. «De ki : 'Allah bizim için ne yazmışsa, bize ancak o ulaşır. O bizim dostumuzdur, mü'minler yalnız Allah'a güvensinler.'» Burada, onların inançlarının bâtıl olduğu açıklanmaktadır. Allahü Teâlâ, Levh-i Mahfuz'da bizim için ne yazmışsa, hayır ve şer olarak, mutluluk ve zorluk olarak bize ancak o ulaşır. Sizin uygun görmenizin veya görmemenizin hiçbir önemi yoktur. Bizim dostumuz ancak Allah'tır. Bize O yardım eder ve işlerimizi düzenler. Mü'minler sadece bir tek olan Allah'a güvenip, O'na dayansınlar.

"Tevekkül", işleri Allah'a havale edip, O'nu vekil etmektir. Kulun yap-

ması gereken şey, Mevlâ'sına tevekkül edip, O'nun rızasını dilemek, O'nun takdiri olmadan, kulun başına iyi veya kötü hiçbir şeyin gelemiyeceğine inanmaktır. Hadiste şöyle buyurulur : *"Bir kul, başına gelecek bir şey varsa mutlaka kendisine isabet edeceğini, başına gelmeyecek bir şeyin de kendisine isabet etmiyeceğini bilmedikçe imanın hakikatine ulaşamaz."* [18]

52. Münafıklara de ki : **«De ki : 'Bize sadece iki iyilikten»** bizim hakkımızda iki tane güzel sonuçtan **«birini mi bekliyorsunuz?»** Ki o iki güzel sonucun her ikisi de mü'minler için çok güzel şeylerdir. Bunlardan biri şehitlik, diğeri ise, zaferdir. Sizler, bizim güzel bir sonuca ulaşacağımıza sevinmezsiniz. Siz nerede, uyanık olup sağlam iş yapmak nerede? Hadiste : *"Allahü Teâlâ, kendi yolunda, kendisine ve peygamberine inanmış olarak çıkan kişileri cennetine koyacağını, veya evlerine geri döndürürse sevab ve ganimet alarak döneceklerini garanti etmiştir."*[19] buyurulur.

«Biz ise, Allah'ın kendi katından veya bizim ellerimizle size bir azap dokundurmasını bekliyoruz.» Bizler de size, iki kötü sonuçtan birinin gelmesini bekliyoruz. Geçmiş milletlerin başına gelen, deprem, korkunç gürültü veya yerin dibine geçirilmesi gibi bir musibetin size de gelmesini bekliyoruz. Bunlar, Allah'tan gelecek olan belâdır. Bizden gelecek olan belâ ise, inkâr ettiğinizden dolayı öldürülmenizdir. **«Bekleyin, biz de sizinle beraber beklemekteyiz.'»** İş böyle olunca, bekleyin bakalım, bizim sonumuz ne olacak. Bizler de sizin sonunuzun ne olacağını beklemekteyiz. Bizi sevindirecek olan bir şeyden başkasını göremiyeceksiniz. Bizler de, sizi üzecek olandan başka bir şey göremeyeceğiz. Hadiste : *"Mü'minin durumu, başağa benzer. Ona rüzgâr dokununca bazan eğilir, bazan da ayağa kalkar. İnkârcının durumu ise, çam ağacına benzer. Bir kere sarsılınca, daha da doğrulamaz"*[20] buyurulur.

Yüce Allah, münafıkları döneklikle kınamaktadır. Hadiste şöyle buyurulur : *"Kişinin kalbi dosdoğru olmadan, imanı da dosdoğru olmaz. Dili dos-*

18- Tirmizî *Kader* kitabında: *"Bir kul, kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanıncaya ve kendisine isabet edecek olan şeyin... bilmedikçe iman etmiş sayılmaz."* lâfzı ile rivâyet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/103. Ebû Dâvûd ve Tirmizî de Ubade b. Sâmit'ten rivâyet etmişlerdir. Ubâde b. Sâmit ölüm anında oğluna: "Ey oğulcuğum! Sen... bilmedikçe imanın hakikatini tadamazsın" demiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 10/106.

19- Buharî, Müslim ve Nesâî rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/476.

20- Buharî ve Müslim *"Müminin benzeri ekin gibidir..."* lâfı ile rivayet etmiştir. Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 1/272..

doğru olmadan da, kalbi dosdoğru olmaz." [21] Bir başka hadiste de : *"İnsanların en şerlilerinden birisi de, iki yüzlü olan ve birisine bir yüzle, diğerine de başka bir yüzle görünendir"* [22] buyurulur.

53. «De ki :» Mallarınızı **«'gönüllü ya da gönülsüz olarak harcayın..»** Ey münafıklar! Mallarınızı, gönlünüzün isteğiyle, ya da ölümden korktuğunuzdan dolayı istemiyerek harcayın bakalım! **«Sizden asla kabul edilmeyecektir. Çünkü siz, yoldan çıkan bir topluluk oldunuz.'»** Bu ifadelerden kasıt, Allahü Teâlâ'nın, onların harcamasını kabul etmeyeceği ve onlara sevap vermeyeceğidir. Çünkü onlar, inkârcı bir topluluk olmuşlardır. Buradaki fâsık *"yoldan çıkan"*, kâfir anlamındadır.

54. «Onların harcamalarının kabul edilmesini engelleyen; Allah ve Rasûlünü inkâr etmeleri, namaza ancak üşenerek gelmeleri ve istemeyerek harcamalarından başka şey değildir.» Onların harcamalarının kabul edilmemesinin sebebi, inkârlarından başka bir şey değildir. Namazlarına da hiçbir zaman tam olarak gelmezler. Daima ağırdan alırlar, tembel davranırlar. Buradaki yerilme, tembelliğe iten inkârdan kaynaklanıyor. Çünkü inkâr, tembelliğe sevkeder. İman ise, aktivite kazandırır.

İbadetleri yerine getirmedeki istek ve gayret, onların yapılmasından dolayı sevap alınacağı yapmamaktan dolayı azaptan korkulmasından kaynaklanmaktadır. Mü'min, Peygamberin Allah'tan getirdiklerine bu anlayış ile inanır ve onları kendi içerisine dal budak salmış bir hale getirir. Münafık ise, bu şekilde inanmaz ve ahiret için de ne bir sevap ümidi, ne de bir ceza korkusu yoktur. Onun içindir ki, namazda ağır ve tembel davranır, Allah yolundaki harcamayı da gönülsüz olarak yapar. Çünkü o, namaz kılmak sûretiyle bedenin boşuna yorulduğuna, malın da boşuna harcandığına inanır. Burada, tembellik yerilmiştir. Tembelliğe devam eden kimsenin emeli boşa çıkar. Hârizmî şöyle der:

Hiçbir zaman tembelle dostluk kurma!
Nice sâlih kişileri, başkasının fenalığı bozmuştur.
Ahmaklığın kaba kişiye sirâyeti çabuk olur.
Küle konan köz ise hemen söner.

21- Ahmed b. Hanbel *Müsned, 3/198.*
22- Tirmizî rivayet edip, "hasen ve sahihtir" demiştir.

55. «Onların» yani münafıkların biriktirmiş olduğu **«ne malları, ne de çocukları seni imrendirmesin! Allah bunlarla, dünya hayatında onlara azap etmeyi ve canlarının da inkârcı olarak çıkmasını ister.»** Çünkü bu mal ve çocuklar, onların azap çekmesine sebeptir. O malları biriktirirken, birçok sıkıntı çekip yorulmuşlardır. Çocuklar da, bakım ve eğitimlerinin verdiği zorluklardan dolayı, münafıklar için dünyada da azap vericidirler. Yeme, içme, giyim ve barınma gibi bütün konularda, yüktürler. Akla şöyle bir soru gelebilir : Çocuklar ve mallar, münafıklar için olduğu kadar, mü'minler için de bir sıkıntıdır. Öyleyse, neden özellikle münafıklardan bahsedilmiştir? Bu soruya şöyle cevap verebiliriz : Mü'min, inandığı için durumu en hafif olandır. Mü'minin arzusu, ahiret sevabını elde etmektir. Bunun için zorluklara katlanır, çocuklarını eğitirken de birtakım zorluklara katlanması ve onların ayrılıklarından dolayı hasret çekmesi mü'mine nisbetle sanki azap değildir.

Münafıklar, neticesine bakmadan, zevklerle meşgul olurlar ve inkârcı olarak ölürler. Bu durum, kendilerine bir nimet değil, külfet olacaktır.

Biliniz ki, kullukta mevcut olan itaat üç çeşittir. Malla itaat, bedenle itaat ve kalple itaat. Malla olan itaat, o malı Allah yolunda harcamaktır. Hadiste şöyle buyurulur : *"Miracda bir at getirildi. Ayağını gözünün gördüğü yere kadar atıyordu. Cebrail de onunla beraber yürüyordu. Bir topluluğa uğradık. Aynı günde ekiyorlar ve o gün biçiyorlardı. Her biçtiklerinde, eski haline dönüyordu. "Bunlar kimdir Ey Cebrail ?" diye sorulduğunda: "Bunlar Allah yolunda savaşan mücahitlerdir. Onların sevapları, yediyüz katına kadar artırılır. Allah yolunda her ne harcarsanız, yerine yenisi gelir" dedi.* [23] Bedenle olan itaata gelince, o da emir ve yasakları, sünnetleri, güzel ve hoş olan âdetleri yerine getirmektir. Kalp ile olan itaat ise; iman, sadakat ve niyetteki ihlâstır.

56. «Sizden olduklarına Allah'a yemin ediyorlar. Oysa, onlar sizden değillerdir. Fakat onlar, korkak bir topluluktur.» Münafıklar, yalan yere yemin ederek, siz müslümanlardan olduklarını söylerler. Halbuki onların kalbleri, dillerinin söylediğini inkâr etmektedir. Onlar, müşriklere yaptıklarınızı kendilerine de yapmanızdan korkmaktadırlar. Bunun içindir ki, takiyye yapmak (iki yüzlü davranmak) suretiyle, müslüman olmadıkları halde, size müslümanlar olarak görünmektedirler.

23- Bu, miracla ilgili uzunca bir hadisin bir bölümüdür.

57. «Eğer sığınacak bir yer, yahut mağaralar, ya da girecek bir yer bulsalardı, hemen oraya doğru yönelip koşarlardı.» Sığınacakları, dağ başı, ada, kale ve buna benzer bir yer bulabilseler, yahut da mağara veya dağ eteklerinde bir yer temin edebilseler veya tünel kazıp yer altında gizlenerek kendilerini saklıyacakları yer bulabilseler sizinle bir arada bulunmamak için bu zikredilen şeylerden birine koşarlar, kendilerini hiçbir şey bundan geri çeviremezdi. Yani, bu münafıklar, her ne kadar sizden oldukları konusunda yemin etmiş olsalar da, bu yeminleri yalandır. Çünkü bunların memleketlerinden çıkmalarının mümkün olmaması sebebiyle, öldürülmekten korktukları için yemin etmişlerdir. Eğer onlar, yurtlarını ve mallarını bırakıp kaçabilecek olsalardı, yer altındaki tünellere, veya kalelere, ya da dağlara ve mağaralara kaçabilselerdi, sizin yüzünüzü görmemek ve sizinle bir daha karşılaşmamak için mutlaka oralara kaçıp gizlenirlerdi. Âyette, onların çok azgın ve düşmanlıkta aşırı oldukları belirtilmekte ve münafıkların, samimi müslümanla dostluk kurmalarının zor olduğu açıklanmaktadır. Çünkü her cins, kendi cinsiyle uyum sağlar, zıddıyla uyum sağlıyamaz.

Denir ki: "En zor hapis, zıt kişilerle bir arada yaşamaktır." Esmaî şöyle der : "Nahiv bilgini Halil'in huzuruna çıktım. Küçük bir hasır üzerinde oturmuştu. Bana oturmamı işaret etti. 'Seni sıkmış olmıyayım' dedim. 'Yapma canım. İki zıt kimse, bütün dünyaya sığmaz. Birbirini sevenler ise, bir karış yere dahi sığarlar' diye cevap verdi." Şâir der ki:

Düşmanla olunca, yeryüzü dar olur.
Dostla olunca da iğne deliği meydan olur.

58. «Onların» yani münafıklardan **«bazıları da, sadakalar hakkında»** yani zekâtın dağıtılması konusunda seni ayıplarlar ve **«sana dil uzatırlar.»** Bu âyet, münafıklardan olan Ebî Cevvâz hakkında nazil olmuştur. Bu adam : "Arkadaşınız Muhammed'i görmüyor musunuz? Zekâtı koyun çobanlarına dağıtıyor ve hakça davrandığını iddia ediyor" demişti.

«Eğer onlardan kendilerine» pay **«verilse,»** bundan **«hoşlanırlar. Onlardan kendilerine»** bir pay **«verilmezse, o zaman da öfkelenirler.»** Kendilerine, istedikleri kadar zekât verince, buna sevinirler ve güzel karşılarlar. İstediklerinden az zekât aldıklarında ise, ansızın öfkeleniverirler. Çünkü bunlar, tamamen dünya menfaatine gönül veren kimselerdir. Dünya menfaatine karşı aç gözlüdürler.

59. «Onlar; Allah'ın ve Rasûlü'nün kendilerine verdiğine razı olup : 'Allah bize yeter. Yakında, Allah da bize bol lütfundan verecek, Rasûlü de. Biz sadece Allah'ı istiyenleriz' deselerdi (onlar için çok daha iyi olurdu.)» Âyette Allah'ın anılmış olması, Hz. Peygamber'in yapmış olduğu bu zekât taksiminin O'nun emriyle yapılmış olduğuna dikkat çekmek ve O'nu tazim içindir. Allah Rasûlü'nün, kendilerine vermiş olduğu zekâttan -az veya çok- gönül rızasıyla hoşnut kalsalar, bunun kendilerine yettiğine inansalar, kendilerine verilenin de Allah'ın bir lütuf ve ihsanı olduğunu kabul etseler, daha sonraki zamanlarda daha çok zekâta kavuşabileceklerini düşünselerdi, kendileri için çok daha iyi olacaktı. Allahü Teâlâ da onlara, birçok ikramlarda bulunacaktı.

Kader hak olduğu için, öfkenin ahmaklık olduğu söylenmiştir. Sa'd b. Ebî Vakkas, gözünü kaybettikten sonra Mekke'ye geldiğinde kendisine : "Sen, duâsı kabul edilen bir zatsın. Gözünün tekrar verilmesi için neden duâ etmiyorsun?" dediklerinde şu cevabı verir : "Allah'ın takdiri, benim için gözden daha sevimlidir."

Bilge kişilerden birine : " Doğan bebeğin elleri neden yumuk haldedir?" diye sorduklarında, şiir olarak şu cevabı alırlar :

Doğum esnasında ellerin yumuk halde olması,
Onun yaşamaya olan isteğine delildir.
Ölürken ellerinin açık olması da:
'Bakınız! Eli boş olarak dünyadan ayrıldım' demek isteyişindendir.

Şöyle bir hikâye anlatılır : Kefen soyuculardan biri, Ebâ Yezîd el-Bistâmî'nin huzurunda tevbe eder. Bistâmî bu adama durumunu sorar ve şu cevabı alır : " On tane mezar açtım. İki tanesi dışında, hiçbirinin yüzünün kıbleye dönük olmadığını gördüm." Bunun üzerine Bistâmî : "Onların açgözlü olmaları yüzlerinin kıbleden çevrilmesine sebep olmuştur. Kişinin yapması gereken şey, Allah'a tevekkül etmesi ve sözünde durmasıdır. Çünkü Allah, kuluna yeter. Allah'ı bulabilirse, Allah'ın dışındakilerden kurtulur. Allah'ı kaybetmek ise, O'nun dışındakilerle içiçe olmaktan kaynaklanır. Allah'ı bulmak da, O'nun dışındakilerden soyutlanmakla mümkündür."

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا
وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ
وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦٠﴾ وَمِنْهُمُ
الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ قُلْ أُذُنُ خَيْرٍ لَكُمْ
يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ
وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦١﴾

60. Zekâtlar, Allah'tan bir farz olarak; ancak yoksullara, düşkünlere, zekâtı toplayan memurlara, kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlara, kölelere, borçlulara, Allah yolunda cihad edenlere ve yolcuya mahsustur. Allah alîmdir, hakîmdir.

61. Onlardan bazıları, peygambere eziyet ederler ve : " O (sadece dinleyen) bir kulaktır" derler. De ki : " O sizin için bir hayır kulağıdır. Çünkü o, Allah'a inanır, mü'minleri tasdik eder. Sizin iman edenlerinize de bir rahmettir o." Allah'ın peygamberine eziyet edenlere, acıklı bir azap vardır.

60. «Zekâtlar, Allah'tan bir farz olarak; ancak...» Nakit veya mal, bütün zekât cinslerine *"sadaka"* adı verildiği için âyette bu kelime kullanılmıştır. Bunlara "sadaka" denilmesinin sebebi; verilmesinin kulluktaki samimiyete delil oluşundandır. Burada zekât verilecek sekiz grup insan sayılmaktadır. Bunların dışında kalan münafıklara verilmez. **«Yoksullara, düşkünlere...»** Yoksul (fakir); nisap miktarına erişemiyecek kadar malı olana, düşkün (miskin) ise, hiçbir şeyi olmayana denir. Ebû Hanife'nin görüşü budur. Bunun

zıddı da söylenmiştir. **«Zekâtı toplayan memurlara,»** zekâtı toplamakla görevlendirilmiş olan memurlara, ister yoksul olsunlar, isterse zengin, toplamış oldukları zekâttan, yaptıkları işe göre zekât verilir. Toplamış oldukları mal kaybolursa, onlara da bir şey verilmez. Eğer bir kimse zekât memuruna değil de, malını bizzat devlete teslim etmiş olursa, memura bu maldan da hak verilmez. **«Kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlara...»** Bunlar, Araplar içinde güçleri ve taraftarları olan birtakım gruplardır. İslâm'a gelmeleri, teşvik edilmeleri ya da, müslümanlara verecekleri kötülüklerin engellenmesi için kendilerine zekât verilir. **«Kölelere,»** kölelikten kurtulmalarına yardımcı olmak için, bunlara da zekât verilir. Böylece, hürriyetine kavuşmak üzere efendisiyle anlaşma yapmış olan kölenin hürriyete kavuşmasına yardım edilmiş olur. **«Borçlulara...»** Kendilerine meşru bir iş yapmak için borçlanan kimselere de zekât verilir. Bu durum, borçlunun borcundan fazla malı olmaması halindedir.

Borçlular iki kısımdır : Birincisi, kendisi için meşru olan bir işi yapan ve bu yüzden borçlanan kimsedir. Eğer bu adamın, borcunu ödeyecek varlığı yoksa, kendisine zekât verilir. Borcunu ödeyecek varlığı varsa, zekât verilemez. İkincisi : Hayırlı bir iş yapmak ya da dargın iki kişinin arasını bulmak için borçlanan kimseye, bu kişi zengin de olsa, borcunu ödeyecek kadar zekât verilir. Meşru olmayan bir iş yaparak borçlanan kimseye zekât verilmez. Mücahid bu konuda şöyle der : "Borçlu; evi yanan, malını sel götüren ya da çoluk çocuğunun geçimi için borçlanan kimsedir."

«Allah yolunda cihad edenlere,» İslâm ordusuna katılmak isteyip de yoksul olduklarından dolayı katılamıyan savaşcılara da zekât verilir. "Allah yolunda" olmanın çeşitli anlamları bulunmasına rağmen, buradaki anlamı savaşcılardır. **«Ve yolcuya mahsustur.»** Uzun bir yolculuğa çıkıp, malından uzak ve muhtaç durumda kalanlara da zekât verilir. Bütün bunlara zekât verilmesini Allahü Teâlâ farz kılmıştır.

«Allah alîmdir,» insanların durumlarını ve onların ihtiyaçlarını en iyi bilendir. **«Hakîmdir,»** yapmış olduğu her şeyi, hikmeti gereği yapar. Bu hakları sahiplerine vermek de, Allah'ın hikmetle yapmış olduğu bir paylaştırmadır.

Kalpleri İslâm'a ısındırılacak olanlar grubu, sahabenin icmaı ile sâkıt olmuştur. Çünkü bu prensip, müslümanların çoğunluğunu sağlamak içindi. Allah İslâm'ı kuvvetlendirip, dinini yüceltince, artık bu prensibe ihtiyaç kalmadı. Bu konuda Hz. Ömer (r.a.) de şöyle demiştir : " İslâm, rüşvet vermiyecek kadar güçlüdür. Müslümanlıktan dolayı, rüşvetsiz olarak bir şey elde edilirse,

ona diyecek yok. Aksi halde, aramıza kılıç girer."

Âyette geri kalan yedi grup kimseye zekât verilir. Bir mü'min, bu yedi grubun her birine zekâtını verebilir. Onlardan birine verse, bu da geçerlidir. Âyete başlarken, yoksullar kelimesinin başında kullanılan "lâm" harf-i cerri, zekâtın sadece bu sekiz gruba verileceğini, bu grupların dışındakilere verilemiyeceğini belirtir. Tıpkı "Hilâfet Abbâsî'lerindir" ifadesinde olduğu gibi. Bunun anlamı bunların dışındakilere halifelik verilemez, demektir. Zekât da bu yedi grup arasında eşit bir şekilde taksim edilir, demek değildir. Bu lâm, temlik lâm'ı değil, ihtisas lâm'ıdır. Çünkü, belirsize temlikte bulunma imkânı yoktur.

Âyette geçen ifade, mü'min-kâfir ayırmamış ise de, hadis-i şerifler, bu grupların müslüman olmalarının gereğini belirtmiş âyetteki bu umûmu, tahsis etmiştir. Bilgili fakire zekât vermek, cahil fakire vermekten daha faziletlidir. Nafile olarak verilen sadaka, sayılan gruplara verileceği gibi, diğer müslüman ve zimmilere de verilebilir. Cami ve köprü yapımı için, ölülerin kefen masrafı için ve borçlarının ödenmesi için de verilebilir. Çünkü, nafile olarak (farzın dışında) verilen sadakalarda, temlik şartı yoktur.

61. «Onlardan bazıları, peygambere eziyet ederler ve : 'O (sadece dinleyen) bir kulaktır' derler.» Münafıkların bazıları, bir insana eziyet verecek olan şeyleri söylemek suretiyle, peygamberi üzerler. Onlara : " Bunları yapmayın. Söylediklerinizin ona ulaşmasından ve skandal çıkmasından korkuyoruz" denildiği zaman: "O kulaktır. Söylenen her şeyi duyar. Tıpkı işiten bir kulak gibidir o" derlerdi. Onların böyle söylemeleri, Hz. Peygamber'in zekâsını tasdik için değil, kalbinin temiz olduğunu, gûya duyduğu her şeye kanabileceğini anlatmak içindir. Hz. Peygamber, münafıkların yaptıkları kötülüklere kötü karşılık vermez, onları iyi bir şekilde karşılar. Bunlar da sanırlardı ki, Hz. Peygamberin aklı pek ermez ve bu işlerden pek anlamaz.

«De ki : 'O sizin için bir hayır kulağıdır.» Evet. O kulaktır. Fakat çok hayırlı bir kulaktır. Mazereti duyup da kabul eden, kabul etmeyenden daha hayırlıdır. Çünkü bu huy, cömertlikten ve iyi ahlâktan kaynaklanmaktadır. Allahü Teâlâ burada, münafıkların peygamber hakkında söylediklerini doğruladı. Ancak münafıklar bu sözlerini, peygamberi yermek için söylemişlerdi. Allahü Teâlâ ise, peygamberini övmek ve sena etmek için söylemektedir. **«Çünkü o, Allah'a inanır...»** O peygamber Allah'a inanır, O'nun katından gelen her şeyi duyar ve kabul eder. **«Mü'minleri tasdik eder.»** Mü'minlerin

sözlerini kabul eder ve onların getirdikleri haberleri doğrular. Çünkü, onların samimi ve doğru olduklarını bilir. Şüphesiz ihlâslı mü'minlerin, verdikleri haberler doğru olur. Onları dinleyen ve kabul eden, mutlaka hayırlı bir kulaktır.

«Sizin iman edenlerinize de bir rahmettir o.' » O peygamber, münafık oldukları halde, inanmış görüntüsü vermeye çalışanlar için de bir rahmettir. Onlara olan acıma duygusu ve merhametinden dolayı, söylediklerini kabul eder. Onların gizli kapalı işlerini ortaya döküp deşifre etmez.

«Allah'ın peygamberine» söz ve hareketleriyle **«eziyet edenlere, acıklı bir azap vardır.»** Anlaşıldı ki Hz. Peygamber, onlar için de iyi bir rahmettir. Peygamberin onlara olan iyiliğine, onlar kötülükle karşılık verdiler. Bunun için de, azaba uğramayı hak ettiler.

يَحْلِفُونَ

بِٱللَّهِ لَكُمْ لِيُرْضُوكُمْ وَٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَحَقُّ أَن يُرْضُوهُ إِن
كَانُوا۟ مُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوٓا۟ أَنَّهُۥ مَن يُحَادِدِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ
فَأَنَّ لَهُۥ نَارَ جَهَنَّمَ خَٰلِدًا فِيهَا ۚ ذَٰلِكَ ٱلْخِزْىُ ٱلْعَظِيمُ ﴿٦٣﴾
يَحْذَرُ ٱلْمُنَٰفِقُونَ أَن تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُم بِمَا فِى قُلُوبِهِمْ ۚ
قُلِ ٱسْتَهْزِءُوٓا۟ إِنَّ ٱللَّهَ مُخْرِجٌ مَّا تَحْذَرُونَ ﴿٦٤﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ
لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ ۚ قُلْ أَبِٱللَّهِ وَءَايَٰتِهِۦ وَرَسُولِهِۦ
كُنتُمْ تَسْتَهْزِءُونَ ﴿٦٥﴾ لَا تَعْتَذِرُوا۟ قَدْ كَفَرْتُم بَعْدَ

إِيمَانِكُمْ ۚ إِن نَّعْفُ عَن طَائِفَةٍ مِّنكُمْ نُعَذِّبْ طَائِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا
مُجْرِمِينَ ﴿٦٦﴾

62. Münafıklar, sizi memnun etmek için Allah adına size yemin ederler. Eğer iman etmiş iseler, Allah'ı ve peygamberi memnun etmeleri daha uygundur.

63. Allah'a ve Rasûlüne karşı gelen için, içinde ebedî olarak kalacağı cehennem ateşinin var olduğunu bilmezler mi? Büyük rezillik budur işte.

64. Münafıklar, kalplerinde olanları kendilerine bildirecek bir sûrenin onlara indirilmesinden çekiniyorlar. De ki : " Siz alay edin bakalım! Allah, çekindiklerinizi ortaya çıkaracaktır."

65. Eğer onlara sorarsan :"Biz lâfa dalmış oynuyorduk" derler. De ki : " Allah'la, âyetleriyle ve peygamberiyle mi alay ediyordunuz?"

66. Özür dilemeyin artık. İman ettikten sonra inkâr ettiniz. Sizden bir grubu (tevbe ettikleri için) affetsek bile, bir gruba suçlarında ısrar etmelerinden dolayı azap edeceğiz.

62. Münafıklar, peygamber hakkında ileri geri konuşurlar, daha sonra mü'minlere gelip özür dilerlerdi. İman ettiklerini söyler, özürlerinin kabulünü isterler ve kendilerini hoş karşılamalarını beklerlerdi. Bunun üzerine de Allahu Teâlâ şu âyetini indirmiştir:

«**Münafıklar, sizi memnun etmek için Allah adına size yemin ederler.**» Ey müslümanlar! Münafıkların size söyledikleri ve size ilettikleri şeyler, sizi memnun etmek içindir. Size hoş görünmek için böyle yapmaktadırlar.

«**Eğer**» onlar gerçekten «**iman etmiş iseler,**» sizleri değil, «**Allah'ı ve peygamberi memnun etmeleri daha uygundur.**» Bu da, imanlarında samimi olmayı ve amellerinde devamı gerektirir.

Allah'ı ve peygamberi memnun etmek için, tevbe etmek, ileri geri sözlerden vazgeçmek ve kötü şeylerle uğraşmayı bırakmak gerekir. *"En yurdûhu" (memnun etmeleri)* ifadesinde bulunan *"hu"* zamiri Allah isminin yerini tutar. Fakat burada yüce Allah ve O'nun Rasûlü beraberce kasdedilmiş, yani birinin söylenmesiyle, diğeri de ifade edilmiştir. Haddadî şöyle der : "Bir tek kinayede hem Allah'ın, hem de peygamberin isminin anılması uygun görülmediği için böyle söylenmiş, "hümâ" denilmemiştir.

Rivâyet edildiğine göre, adamın biri, Hz. Peygamber'in yanında: "Kim Allah'a ve Rasûlüne itaat ederse, doğru yolu bulur. Kim de o ikisine isyan ederse, sapıklığa düşer" demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber: *"Sen ne kötü konuşmacısın! 'Kim Allah'a ve Rasûlüne isyan ederse' şeklinde konuşsan ya"* der.[24] *Ebkâru'l-Efkâr* adlı eserde şöyle denmektedir : "Bu ifadeyle, konuşmadaki sınır belirtilmiştir. Allah'ın adıyla, bir başkasının adı, iki kinaye harfinin altında birleştirilemez. Öyle olursa, eşitlik anlamı çıkar."

Hadiste de şöyle buyurulur : *" 'Allah ve falanca dilerse' demeyin. 'Allah dilerse, sonra falanca da dilerse' deyin."* [25]

Hattâbî : " Bu ifade, insanı edebe alıştırmaktır. Çünkü *"vav"* harfi, çoğul ve ortaklık belirtir. Allahü Teâlâ, kendi iradesini, diğer bütün iradelerden yüce ve ayrı tutmuştur" der.

63. O münafıklar **«Allah'a ve Rasûlüne karşı gelen»** herkes **«için, içinde ebedî olarak kalacağı»** ve sürekli bir azabın bulunduğu **«cehennem ateşinin var olduğunu bilmezler mi?»** Bu durumun soru şeklinde ifade edilmiş olması, kendilerini kınamak içindir. **«Büyük rezillik»** yani rezilliğin, pişmanlığın ve aşağılığın en büyüğü **«budur işte.»** Nifaklarının meyvesidir bu. Çünkü onlar, dıştan imanlı olduklarını göstermelerine rağmen, içlerinde inkâr duyguları besliyorlardı.

64. «Münafıklar, kalplerinde olanları kendilerine bildirecek bir sûrenin onlara indirilmesinden çekiniyorlar.» Münafıklar, mü'minlere karşı kalplerinde gizledikleri nifakı ve şirki müslümanlara bildirecek bir sûrenin inmesinden korkuyorlardı. Çünkü, inen sûre, onların bütün ayıplarını ortaya dökecek ve herkesin karşısında onları rezil edecektir. Âyette geçen bütün zamirlerin münafıkları belirtmesi de mümkündür. O zaman âyetin anlamı şöyle

24- Müslim, 870 numara ile, Ebû Dâvud ve Nesâî rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/739.
25- Ebû Dâvud *Edeb* bahsinde 4980 numara ile rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/740.

olur: Münafıklar, kendi aralarında ortaya atmış oldukları nifak ve inkâr sözleri şöyle dursun, kalplerinde gizledikleri gizli sırları hakkında bile bir sûre inmesinden ve kendilerinin gerçek yüzlerini ortaya koymasından korkuyorlar.

Akla şu soru gelebilir. Münafıklar, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in peygamberliğini inkâr ediyorlar. Bu halde onlar, kendi nifaklarını açığa vuran bir vahyin ona gelmesinden nasıl çekinirler ki? Onlar zaten ona vahyin gelmesine inanmıyorlar. Bu soruya şu cevabı veririz : Bazı münafıklar Hz. Muhammed'in peygamberliğini biliyor, fakat inatlarından ve kıskançlıklarından dolayı inkâr ediyorlardı. Bir kısmı da, Hz. Peygamberin durumu hakkında tereddüt ve şüphe içindeydiler. Şüphede olan kimseler, vahiy inerek kendi durumlarını açığa kavuşturmasından korkuyorlardı.

«De ki : 'Siz alay edin bakalım! Allah, çekindiklerinizi ortaya çıkaracaktır.'» Bu ifade bir tehdit ifadesidir. Allahü Teâlâ, sizin gizli yönlerinizi ortaya çıkaracak, kötülükleriniz bilinecektir. Bu sûreye *"fâzıha"* (skandal) sûresi de denmektedir. Çünkü bu sûre, münafıkların rezilliklerini ortaya dökmüştür.

65. «Eğer onlara sorarsan: 'Biz lâfa dalmış oynuyorduk' derler.» Münafıkların, alaylı bir şekilde yapmış oldukları konuşmalar hakkında kendilerine sorarsanız, derler ki : "Yolcu, yolun erken bitmesi için nasıl lâfa dalarsa, biz de aynen öyle yapıyorduk ve çocuklar gibi oyuna dalıyorduk."

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber, Tebük savaşına gidiyordu. Yanında bir grup münafıklar da vardı. Bu münafıklar, Kur'ân ve Hz. Peygamber'le alay ederek : "Şu adama bakın! Şam kalelerini ve köşklerini fethe çıkmış. Bu işin imkânı yok! Muhammed zannediyor ki, Rumlarla savaşmak oyuncaktır" diyorlardı. Allahü Teâlâ da bu durumu peygamberine bildirdi. Peygamber bunları çağırıp, kendilerine : "Şöyle şöyle dediniz mi?" diye sordu. Onlar da : "Hayır! Allah'a yemin ederiz ki ey Allah'ın elçisi, biz ne senin, ne de ashabının aleyhinde bir şey söylemedik. Biz sadece söze ve oyuna dalmıştık" diye cevap verdiler. Onlar, söylediklerini inkâr edince, Allahü Teâlâ da peygamberine emir verip şöyle buyurdu:

Ey Muhammed! Onların özürlerini kabul etmeyerek ve onları kınayarak **«de ki : 'Allah'la, O'nun âyetleriyle ve peygamberiyle mi alay ediyordunuz?'»** Âyetten, kesinlikle onların alaylı bir şekilde davrandıkları anlaşılmaktadır.

66. «Özür dilemeyin artık. İman ettikten sonra inkâr ettiniz.» Çünkü sizin yalanınız tamamen ortaya çıkmıştır. Peygamber'e eziyet ederek ve ona dil uzatarak inkâra saplandınız. Halbuki daha önce, iman ettiğinizi belirtmiştiniz. Aslında onlar, hiçbir zaman mü'min olmamışlardı, sadece münafıktılar. **«Sizden bir grubu (tevbe ettikleri için) affetsek bile, bir gruba suçlarında ısrar etmelerinden dolayı azap edeceğiz.»** Bir grubu tevbe edip, samimi olduğu için ya da alaydan vazgeçtiği için, bağışlasak bile diğer bir grup, günahlarında ısrar ettikleri için bağışlanmıyacaklardır. Bu grup, ne tevbe etmiştir, ne de alaydan vazgeçmiştir.

Hz. Peygamber, "bunların kâfir olduğu belli oldu. Bunları öldürmeyelim mi?" diye soranlara şunu söylüyor : "Arapların, 'Muhammed arkadaşlarını öldürüyor' demelerinden çekiniyorum."

Bu âyetlerde bazı işaretler vardır :

Birincisi : Münafıklar, peygambere vahiy geldiğine, onun peygamberliğine inanmış olsalar bile, mücerred bir iman fayda vermez. Çünkü dille söylenen bir sözün, kalb tarafından kabul edilmedikçe anlamı yoktur. Onlar, dilleriyle iman ettiklerini söylüyorlar. Fakat içleri şüphe kaynamaktadır. Kaderlerinin yanında onlara sakınmaları fayda vermez. İşte: "Senin azametin ve büyüklüğün yanında hiçbir azamet ve büyüklük fayda vermez." sözünün manası da budur.

İkincisi : İntikam alma ve cezalandırma, ancak bir sebebe dayanmalıdır. Suç işlemeyen bir kimseyi cezalandırmak veya ondan öç almak diye bir durum olamaz. Allahü Teâlâ : *"Çünkü onlar, suçludurlar"* buyurmaktadır. Demek ki, cezanın sebebi, onların suçlu olmalarıdır.

Üçüncüsü : Allah'la, O'nun âyetleriyle ve peygamberle alay etmek, küfürdür, inkârdır. Alay etmek, ayıplarını ortaya dökmek suretiyle, başkalarını aşağılamaktır. Bu durum, haram olup, büyük günahlardan sayılmıştır. Bir hadiste : *"İnsanlarla alay edenlerin her birine cennetten bir kapı açılır ve : 'Buyurun buyurun' denir. Üzüntü ve sıkıntısıyla gelir. Geldiğinde hemen kapı kapanır. Sonra diğer bir kapı açılır ve: 'Buyurun buyurun' denir. Yine üzüntü ve sıkıntısıyla gelir. Gelince bu kapı da kapanır. Bu durum, devam eder. Nihayet onların biri için cennet kapılarından yine bir kapı açılır ve kendisine "geliniz" denilir. Artık bu, ümidi kesildiği için gelmez."* buyurulur.[26]

26- Ahmed b. Hanbel, *Zühd*; İbni Ebî'd-Dünya, *Samt*; Beyhakî de Hasen'den Merfu olarak *Ba's* bahsinde rivayet etmiştir. Bkz. *ed-Dürrü'l-Mensur*, 6/328.

Rasûlüllah'ın çocuklarına ve akrabasına saygı Rasûlüllah'a saygı demektir.

Rivayet edildiğine göre: Zeyd b. Sâbit katırına binmiş giderken, İbn Abbas yaklaşıp üzengisini tutmak ister. Zeyd b. Sabit buna: "Olmaz ey Allah Rasûlü'nün amcası oğlu! Bırak!" der. İbn Abbas: "Bize, büyüklerimize ve âlimlerimize böyle davranmamız emredildi" der. Zeyd b. Sabit de: "Ver elini bakayım" der. İbni Abbas Elini uzatınca Zeyd b. Sabit tutup elini öper ve: "Bizim de, Hz. Peygamber'in ehl-i beytine (yakınlarına) böyle davranmamız emredildi" der.

الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُم مِّن بَعْضٍ
يَأْمُرُونَ بِالْمُنكَرِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ
نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٦٧﴾ وَعَدَ
اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ
فِيهَا هِيَ حَسْبُهُمْ وَلَعَنَهُمُ اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٦٨﴾
كَالَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنكُمْ قُوَّةً وَأَكْثَرَ
أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلَاقِهِمْ فَاسْتَمْتَعْتُم بِخَلَاقِكُمْ
كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِينَ مِن قَبْلِكُم بِخَلَاقِهِمْ وَخُضْتُمْ كَالَّذِي
خَاضُوا أُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ

الْخَاسِرُونَ ﴿٦٩﴾ أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ
وَثَمُودَ وَقَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَاتِ ۚ أَتَتْهُمْ
رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ ۖ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَٰكِن كَانُوا
أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٧٠﴾

67. Münafık erkekler ve münafık kadınlar birbirlerindendirler. Kötülüğü emreder, iyilikten sakındırırlar. Ellerini de sıkı tutarlar. Allah'ı unuttular, Allah da onları unuttu. Çünkü münafıklar, fâsıkların tâ kendileridir.

68. Allah; münafık erkeklere, münafık kadınlara ve inkârcılara, içinde sürekli kalacakları cehennem ateşini vadetmiştir. Bu onlara yeter. Allah onları lânetlemiştir. Onlara devamlı bir azap da vardır.

69. Sizden öncekiler gibisiniz. Onlar, kuvvet bakımından sizden daha güçlü, mal ve evlât bakımından daha çok idiler. Paylarından faydalandılar. Sizden öncekiler paylarından faydalandıkları gibi siz de paylarınızdan faydalandınız. Bâtıla dalanlar gibi siz de bâtıla daldınız. İşte onlar, dünya ve ahirette amelleri boşa gidenlerdir. Ziyana uğrayanlar da onlardır.

70. Onlara, kendilerinden önceki; Nûh, Âd ve Semûd kavimlerinin, İbrahim kavminin, Medyen halkının ve alt üst olan kentlerin haberi gelmedi mi? Peygamberleri, onlara apaçık mucizeler getirmişti. Allah onlara zulmedecek değildi, fakat onlar, kendilerine zulmediyorlardı.

67. «Münafık erkekler ve münafık kadınlar birbirlerindendirler. Kötülüğü emreder, iyilikten sakındırırlar. Ellerini de sıkı tutarlar.» Münafıklar, imandan uzak olmaları ve nifakları konusunda birbirlerinin aynıdırlar. Birbirlerine isyan ve inkârı emreder, iman ve itaattan sakındırırlar. Allah yolunda infakta bulunmaktan, sadaka ve hayır yapmaktan uzak dururlar. "Ellerini sıkı tutarlar" ifadesinden kasıt, münafıkların cimri olduklarına işarettir.

«Allah'ı unuttular, Allah da onları unuttu. Çünkü münafıklar, fâsıkların tâ kendileridir.» Yine münafıklar, Allah'ı anmaktan ve O'nun emrine sarılmaktan uzaktırlar. Allah'ı unutmuşlar, emirlerini terketmişlerdir. Allah da bunlardan, lütuf ve ihsanını kesmiştir. Onlara ceza verecek ve azap edecektir. Çünkü münafıklar, Allah'a itaat ve ibadet etmekten kaçınmış, fısk ve isyanda zirveye ulaşmışlardır, bütün hayırlardan sıyrılmışlar, itaat sınırının dışına çıkmışlardır.

68. «Allah; münafık erkeklere, münafık kadınlara ve inkârcılara,» küfürlerini açıkca ilân edenlere **«içinde sürekli»** olarak **«kalacakları cehennem ateşini vadetmiştir. Bu onlara yeter.»** *"Vadetmiştir"* ifadesi, hem hayırda, hem de şerde kullanılır. Hayırda kullanıldığı zaman, iyi bir şey söz vermeyi ifade eder. Şerde, yani kötülük konusunda kullanıldığı zaman ise, tehdit ve cezayı dile getirir. Allahü Teâlâ da burada, münafıklara bir cezayı vadetmiştir.

"Cehennem" kelimesi, ateşin bir diğer adıdır. Araplar, dibi derin olan kuyuya "cihnam" derler. Cehennem de bu kelimeden alınmış olup, dibinin çok derin olduğuna işaret eder. Orada sürekli olarak kalacaklarına hükmedilmiştir. Bu durum, onlara takdir edilen bir cezadır. Bu cezadan daha ağır bir ceza olamaz. Bu cezayı artırma imkânı da yoktur.

«Allah onları lânetlemiştir.» Yani Allah onları rahmetinden uzaklaştırmış ve aşağılamıştır. Cehennem, acı verici olması yanında, lânet ve aşağılama gibi diğer cezaları da kapsamında bulundurur. **«Onlara devamlı bir azap da vardır.»** Onlara verilecek olan azap süreklidir, hiç kesilmeyecektir. Cehennemde sürekli olarak kalacaklardır.

69. Ey münafıklar! Siz de **«sizden öncekiler gibisiniz.»** Sizler de, sizden önce helâk olan milletlere benziyorsunuz. **«Onlar, kuvvet bakımından sizden daha güçlü, mal ve evlât bakımından daha çok idiler. Paylarından faydalandılar. Sizden öncekiler paylarından faydalandıkları gibi siz de paylarınızdan faydalandınız. Bâtıla dalanlar gibi siz de bâtıla daldınız.»** Sizden önceki milletler, dünyadan nasiplerini aldıkları gibi, sizler de aldınız. Burada *"pay"*, *"halâk"* lafzı ile ifade edilmiştir. Çünkü halâk takdir etmek anlamındaki "halk" kelimesinden türemiştir. Her insanın nasibi kendisi için takdir edilen hayırdır. Âyette bir tekrar olmayıp, sadece birincilerin fani zevkleri kınanmıştır. İkinciler de, birinci grubun yolundan gittiği için kınanmıştır. İkincilerin durumları da birincilere benzetilmiştir.

«İşte onlar, dünya ve ahirette amelleri boşa gidenlerdir.» İşte bu kötü işleri işleyen kimselere layık görülen şey, onların amellerinin boşa gitmesidir. Onlar, yaptığı amellerden dolayı dünyada ve ahirette hiçbir fayda görmeyeceklerdir. Ahirette olan bellidir. Onlar, dünyada elde etmiş oldukları sağlık ve bolluk gibi durumlar, kendilerine bir sevap ve keramet sağlamaz. Sadece, ahirette cezalarının artmasını sağlar. Dünya ve ahirette amelleri boşa giden bu grup, aynı zamanda "zarara uğrayan" gruptur: **«Ziyana uğrayanlar da onlardır.»** Bu grup, her iki dünyada da tam anlamıyla ziyana uğramışlardır. Bunların sermayeleri boşa gitmiştir, zarar etmişlerdir ve kendilerine hiçbir faydası olmamıştır.

70. «Onlara, kendilerinden önceki;» suda boğulan **«Nuh»**, şiddetli rüzgârla tarih sahnesinden silinen **«Âd»**, ses ve sarsıntı ile helâk olan **«ve Semûd kavimlerinin»** ve ayrıca **«İbrahim kavminin, Medyen halkının ve alt üst olan kentlerin haberi gelmedi mi?»** *"İbrahim kavmin"*den maksat Nemrut ve adamlarıdır. Nemrut adındaki kral sivri sinekle, onun grubu da binaları başlarına yıkılmak sûretiyle helâk edilmişlerdi. *"Medyen halkı"* ise Şuayb peygamber döneminde yaşayan halk olup, onlar da *"gölgegünü"*[27] ateşle helâk olmuşlardır. *"Alt üst olan kent"*ten kasıt da, Lût kavminin yaşadığı köylerdir. Bunların da altları üstüne getirilmiş, üzerlerine taş yağdırılmak suretiyle helâk olmuşlardır.

Buradaki soru, olayın vuku bulduğuna ve o olaydan sakınmalarına işaret eder. Bu haberler, o münafıklara ulaşmıştır ve duymuşlardır. İçine düştükleri durumdan sakınsınlar diye, kendileri tekrar uyarılmıştır.

«Peygamberleri onlara» helâk olan bütün bu kavimlere **«apaçık mûcizeler»** yani belirgin deliller **«getirmişti.»** Fakat onlar, bütün bunları yalanlamışlardı. Allah da onları helâk etmiştir. **«Allah onlara zulmedecek değildi, fakat onlar, kendilerine zulmediyorlardı.»** Bütün bu olaylarla, Allahü Teâlâ onlara haksızlık yapmamıştır. Yani, O'nun âdeti, insanların yaptığı gibi suç işlemeyen insanlara ceza vermek değildi. Fakat onlar, kendilerine haksızlık ediyorlar. Yani, inkâr etmekle ve yalanlamakla, cezayı hak ediyorlar.

Akıllı insanın yapması gereken şey; kuvvete, mala ve evlâda aldanmamasıdır. Çünkü bütün bunlar, yok olmaya mahkûmdurlar. İnsanların, belâlı milletlerin başına gelen bu musibetlerle karşılaşmadan önce, tevbe ve istiğfarı

27- Gölge gününün izahı için bkz. Şuarâ sûresi, 189'uncu âyetin tefsiri.

çokca yapmaları gerekir.

Sâlihlerden biri şu olayı anlatır: Habeşistan'lı bir cariyeyle birlikte çarşıya çıkmıştım. Cariyeyi bir yere oturttum ve kendisine: "Dönüp gelinceye kadar buradan ayrılma" diye tenbih ettim. Gidip döndüğümde, cariyeyi yerinde bulamadım. Evime dönmüştüm, fakat çok öfkeliydim. Cariye bana geldi ve : "Ey Efendim! Benim hakkımda acele karar verme. Beni, Allah'ı anmayan kimseler arasında oturttun. Onlara bir belânın inmesinden -ki ben de aralarındayım- korktum, onun için yerimi terkettim" dedi. Ben de cariyeye : " Bu ümmetten, peygamberlerinin hürmetine yerin dibine geçirilme cezası kaldırılmıştır" dedim. Cariye bana : "Onlardan, bu belâ kaldırılmışsa gönüllere inen belâ da kaldırılmamıştır ya" dedi. Bu cevap çok hoşuma gitti ve kendisini azad ettim. Daha sonra da onunla evlendim.

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ
بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ
وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ
اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾ وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ
طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَٰلِكَ هُوَ
الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٧٢﴾

71. Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar da birbirlerinin dostlarıdırlar. İyiliği emreder, kötülükten sakındırırlar.

Namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, Allah'a ve peygamberine itaat ederler. İşte bunlara Allah rahmet edecektir. Allah azîzdir, hakîmdir.

72. Allah, mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara, altından ırmaklar akan ve içinde sürekli kalacakları cennetler ve Adn cennetlerinde güzel konaklar vadetmiştir. Allah'ın rızâsı ise, (bunların) hepsinden üstündür. Büyük kurtuluş da budur işte.

71. «Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar da birbirlerinin dostlarıdırlar.» Onlar da tevhid konusunda birbirleriyle ittifak etmişlerdir. Din ve dünya işlerinde birbirlerine yardım ederler. Onlar, eğitim ve nefislerini arındırmak suretiyle, yüksek dereceler elde ederler. Allah yolunda da insanları irşad ederler. **«İyiliği emreder, kötülükten sakındırırlar.»** Onlar, iman ve itaat konusunda ve de bütün hayırlı konularda, birbirlerine iyiliği emrederler. Bütün kötülük, isyan ve inkârdan da birbirlerini sakındırırlar. Kulu Allah'tan uzaklaştıran şeylere engel olurlar. **«Namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, Allah'a ve peygamberine itaat ederler. İşte bunlara Allah rahmet edecektir.»** Onlar, Allah'ı anmaya ve kalbin Allah'la birlikte olmasını ve huzura kavuşmasını kontrol etmeye devam ederler. Öyle ki, oyun, eğlence ve ticaret gibi şeyler, onları Allah'ı anmaktan alıkoymaz. Onlar, mükâşefe ve gönül ehlidirler. *"Onlar namazı dosdoğru kılarlar"* ifadesi, daha önceki münafıklar hakkında söylenen *"Allah'ı unuturlar"* ifadesinin karşıtı olduğu gibi, *"zekâtı verirler"* ifadesi de, *"ellerini sıkı tutarlar"* ifadesinin karşıtıdır. Yani o mü'min kadınlar ve erkekler, kendi zarurî ihtiyaçlarından fazla olan mallarının zekâtını verirler. Mallarını Allah yolunda harcamak sûretiyle, nefislerini dünya sevgisinden arındırırlar.

Mü'min kadınlar ve erkekler, Allah'a ve Rasûlüne, bütün emir ve yasaklar konusunda itaat ederler. Daha önceki âyetlerde münafıklar anlatılırken, onların bunun tersine işler yapıp, itaatten çıkıp fıska daldıkları belirtilmişti. İşte, yüce Allah, bütün bu güzel sıfatları kendisinde taşıyan mü'minlere, rahmetini yağdıracaktır. Onlara zafer ve destek verecek, onları acıklı azabından koruyacaktır. Bu azap, ister cehennem azabı, isterse âlemlerin Rabbi olan Allah'tan uzak kalma azabı olsun.

Âlimlerden biri şöyle demiştir: "Onlara beş yerde rahmet edilecektir:

1. Ölüm ve ölüm sarhoşluğu anında, kendilerine kolaylık sağlanacak,

şeytanın saptırmaması için, imanları korunacaktır.

2. Kabirlerinde karanlıkta kalmaktan korunacaklar ve kabirleri aydınlatılacaktır.

3. Kitabın (amel defterlerinin) okunması anında da, kendilerine lütuf edilecek ve kitapları sağ taraflarından verilmek sûretiyle, hasretleri giderilecek ve günahları silinmiş olacak.

4. Sevap ve günahlarının tartılacağı zaman da, sevapları ağır gelecek.

5. Allah'ın huzuruna çıkıp sorulara cevap verileceği zaman, cevap vermelerine kolaylık sağlanacak, ayıplarından ötürü hesaba çekilmeyeceklerdir."

«Allah azîzdir.» Bu ifadeyle, Allah'ın vadinin gerçekleşeceğine dikkat çekilmiştir. O, her şeye kadirdir. Dostları yüceltmeye ve düşmanları kahretmeye gücü yeter. **«Hakîmdir.»** Bütün hükümlerini, bir hikmete dayalı olarak ve hakların yerine varabilmesi için koyar. Âsilerin cezalanması ve itaatkârların mükâfatlandırılması da bu hikmetin gereğidir.

72. «Allah, mü'min erkeklere ve mü'min kadınlara, altından ırmaklar akan ve içinde sürekli kalacakları cennetler...» Burada, mü'min erkek ve kadınlardan her iki gruba da, kapsamlı bir söz verilmiştir. Fazilet bakımından, dereceleri her ne olursa olsun, kendilerine bir vaadde bulunulmuştur. Bu vaad, cennetlerdir. Âyette geçen *"cennât"* kelimesi, "cennet" kelimesinin çoğuludur. Cennet ise, içerisinde ağaç ve hurma bulunan bahçe anlamına gelmektedir. Vadedilen bu cennetlerin ağaç ve odalarının altlarından, ırmaklar akmaktadır. Bu ırmaklar da; su, bal, içki ve süt ırmaklarıdır. Mü'minler, orada sürekli olarak kalacaklardır. Mü'minlerden her biri, bu cennetleri mutlaka, kazanmış olacaktır. **«Ve Adn cennetlerinde güzel konaklar vadetmiştir. Allah'ın rızâsı ise, (bunların) hepsinden üstündür.»** Orada, kendilerine konaklar vadedilmiştir. Bu konaklar, nefislerin oralardan zevk alacağı ve güzel bir hayatın sürdürülebileceği yerlerdir. Bir rivayete göre oradaki konaklar; inci, zeberced ve kırmızı yakuttandırlar. Bu konaklar, Adn cennetlerindedir. Burası, cennetlerin en görkemli ve en hoş yeridir. Orası öyle bir yerdir ki, ne bir göz görebilmiş, ne de beşerin gönlünden geçebilmiştir. Bu da Allah'ın rızâsından olan bir durumdur. Cennetlerin ve nimetlerin en yücelerindendir. Çünkü orası, bütün saadetlerin başlangıcı ve bütün kemâlâtın da kaynağıdır.

Rivayet edildiğine göre: Allahü Teâlâ cennettekilere: "Razı mısınız?"

diye sorar. Onlar da : "Nasıl razı olmayız ki! Yaratıklarından hiçbirine vermediğin nimeti bize verdin" derler. Bunun üzerine Allah (c.c.) : "Bundan daha üstününü size vereceğim" der. Onlar : "Bundan daha üstünü nedir ?" diye sorduklarında, Allahü Teâlâ şu cevabı verir : "Size rızâmı vereceğim. Artık bundan sonra, size asla öfkelenmem." (28)

«Büyük kurtuluş da budur işte.» Anlatılan bu nimetler ve rızâ var ya, işte büyük kurtuluş budur. İnsanların, dünya hayatında saymış oldukları bazı şeylerin tersine, gerçek mutluluk bu rızâdır. Dünyada mevcut olan bütün nimetler, ahiretteki nimetlerden en küçüğüyle bile karşılaştırılamaz. Dünyadaki varlıklar, ahirete göre, bir sivrisinek kanadına bile denk olamaz. Hz. Peygamber (s.a.v.) : *"Allah katında dünya, bir sivrisinek kanadına denk olmuş olsaydı, inkârcıya bir yudum su bile vermezdi"* buyurmuştur.(29) Diğer taraftan dünya nimetleri fanidir, geçicidir, aynı şekilde devam etmez, noksanlaşır.

Yahya b. Muaz der ki :" Dünya harap bir ülkedir. Ondan daha harap olan ise, harap dünyayı onarmaya çalışanın gönlüdür. Ahiret ise, mamur ülkedir. Ondan daha mamur olan ise, ahireti isteyenin gönlüdür."

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّبِيُّ جَٰهِدِ ٱلْكُفَّارَ وَٱلْمُنَٰفِقِينَ
وَٱغْلُظْ عَلَيْهِمْ ۚ وَمَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿٧٣﴾ يَحْلِفُونَ
بِٱللَّهِ مَا قَالُوا۟ ۖ وَلَقَدْ قَالُوا۟ كَلِمَةَ ٱلْكُفْرِ وَكَفَرُوا۟ بَعْدَ إِسْلَٰمِهِمْ
وَهَمُّوا۟ بِمَا لَمْ يَنَالُوا۟ ۚ وَمَا نَقَمُوٓا۟ إِلَّآ أَنْ أَغْنَىٰهُمُ ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥ
مِن فَضْلِهِۦ ۚ فَإِن يَتُوبُوا۟ يَكُ خَيْرًا لَّهُمْ ۖ وَإِن يَتَوَلَّوْا۟ يُعَذِّبْهُمُ ٱللَّهُ

28- Buharî ve Müslim sahihlerinde rivayet etmişlerdir.
29- Tirmizî rivayet edip, "sahih ve hasen" demiştir.

عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۚ وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِن وَلِيٍّ
وَلَا نَصِيرٍ ﴿٧٤﴾ وَمِنْهُم مَّنْ عَاهَدَ اللَّهَ لَئِنْ آتَانَا مِن فَضْلِهِ
لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٧٥﴾ فَلَمَّا آتَاهُم مِّن
فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوا وَّهُم مُّعْرِضُونَ ﴿٧٦﴾ فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا
فِي قُلُوبِهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا
يَكْذِبُونَ ﴿٧٧﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ
وَأَنَّ اللَّهَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ ﴿٧٨﴾

73. Ey Peygamber! İnkârcılarla ve münafıklarla cihad et! Onlara katı davran! Onların varacakları yer cehennemdir. Orası ne kötü bir varış yeridir!

74. (O sözleri) söylemediklerine dair Allah'a yemin ederler. Halbuki, inkâr kelimesini söylemişlerdir ve müslümanlıklarından sonra inkâr etmişlerdir. Başaramıyacakları şeye yeltendiler. Ve sırf Allah ve Rasûlü kendilerini, lütfundan zenginleştirdiği için öç almaya kalkıştılar. Eğer tevbe ederlerse, kendileri için daha hayırlı olur. Yüz çevirirlerse, Allah onlara, dünyada da ahirette de acıklı şekilde azap eder. Yeryüzünde onların, ne bir dostu ne de yardımcısı vardır.

75. Onların kimi de: "Eğer Allah, lütuf ve kereminden bize verirse, mutlaka sadaka vereceğiz ve gerçekten sâlihlerden olacağız" diye Allah'a söz verdiler.

76. Allah onlara lütfundan verince de, cimrileştiler ve yüz çevirdiler. Onlar zaten yüz çeviricidirler.

77. Allah'a verdikleri sözden döndüklerinden ve yalan söylediklerinden dolayı, Allah da, kendileriyle karşılaşacakları güne kadar onların kalbine nifak soktu.

78. Allah'ın, onların sırrını da fısıltılarını da bildiğini ve gaybları da çok iyi bildiğini hâlâ bilemediler mi?

73. «Ey Peygamber!» Allahü Teâlâ, peygamberlerine isimleriyle hitap etmiştir. Ey Âdem! Ey Nûh! Ey Mûsa! Ey İsa!.. gibi. Hz. Muhammed (s.a.v.)'e ise, *"Ey Nebî! Ey Rasûl"* gibi yüce sıfatlarıyla hitapta bulunmuştur. Bu hitaplar, Hz. Peygamber'in yüceliğine işaret etmektedir ve : "Ey Allah'tan haber alıp tebliğ eden ey yücelikler sahibi peygamber!" anlamına gelir. **«İnkârcılarla ve münafıklarla cihad et!»** Onlardan düşmanlıklarını açıkça ortaya koyanlarla kılıçla savaş.

Cihad, inkârcıları inkârlarından döndürüp, hak yolu göstermek için bütün gücü sarfetmektir. Münafıklarla silahlı savaşa girmek caiz değildir. Çünkü bizim dinimiz, zâhire göre hüküm verir. Münafıklar da, zahiren müslüman olduklarını söyleyip, inkârlarını içlerinde gizlemektedirler.

«Onlara katı davran!» Bu konuda o iki gruba da katı davran. Kendilerine acıma, şefkatli davranma. **«Onların varacakları yer cehennemdir. Orası ne kötü bir varış yeridir!»** Onların fenalıklarının hemen açıklanmasından sonra, ileride bir felâketle karşılaşacakları da belirtiliyor. Onların varacakları yer ne fena bir yerdir. Hadiste: *"Sana Allah'tan korkmanı tavsiye ederim. Çünkü Allah korkusu, işin başıdır"* buyurulur. Bir başka hadiste ise: *"Sen cihad etmeye bak. Çünkü cihad, ümmetimin ruhbanlığıdır"* buyurulmuştur.[30]

Ruhbanlık, ruhbanlara ait bir özelliktir. Ruhbanlar, havralarına kapanır, yeme, içme ve dünya zevklerini bırakırlar. Hz. Peygamber burada, geçmiş milletlerin ruhbanlıkla elde ettikleri sevabı, bu ümmetin cihad ederek elde edeceklerini açıklamıştır. Bu ümmet ruhbanlıkla değil, cihad etmek sûretiyle hayırlara ulaşacaktır. Çünkü, birçok cihad eden insan vardır ki, gönlünün çektiğini yer. Fakat bu insan, gönlünde dünya sevgisi besleyen ve oruç tutan ruhban kimseden daha hayırlıdır.

30- Ahmed b. Hanbel *Müsned*'de Hz. Peygamberin Ebû Zer'e vasiyeti ile ilgili hadisten rivayet etmiştir. Taberanî daha geniş bir şekilde rivayet etmiştir. Bkz. *el- Fethu'l-Kebîr*, 1/464.

Evzâ'î şunları anlatır : "Hz. Peygamber'in ashabının ve tâbiîlerin üzerinde durduğu beş şey vardı. Bunlar; cemaate devam etmek, sünnete uymak, mescitleri onarmak, Kur'ân okumak ve Allah yolunda cihad etmektir."

Hz. Peygamber (s.a.v.) hadislerinde şöyle buyururlar: *"Sığırın kuyruğuna takılıp tarıma razı olur ve cihadı terkederseniz, o zaman Allah size, bir zillet musallat eder. Tekrar dininize dönünceye kadar da o zillet sizden çıkmaz."*[31] Bu hadisin belirttiğine göre, cihadı terkederek dünyaya meyletmek, dinden çıkmak anlamına gelmektedir. Bu durum ise, açık bir suç ve günah olarak yeter.

74. «(O sözleri) söylemediklerine dair Allah'a yemin ederler.» Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber Tebük savaşında iki ay kadar kalmıştır. Burada, Kur'ân âyetleri de inmeye devam ediyordu. İnen bu âyetler, savaşa katılmayan münafıkları ayıplıyordu. Hz. Peygamber'in yanında savaşa katılan bazı münafıklar bu âyetleri dinliyorlardı. Cellas b. Süveyd adında bir münafık: "Eğer Muhammed'in, bizim savaşa katılmayan kardeşlerimiz ve ileri gelenlerimiz hakkında söyledikleri gerçek ise, biz eşekten daha aşağıyız" demişti. Bunun üzerine, ensardan olan Amir b. Kays, Cellas'a şöyle dedi: " Evet, Allah'a yemin ederim ki, Muhammed dosdoğru söylüyor. Sizler eşekten de aşağısınız." Bu durumu duyan, Hz. Peygamber Cellas'ı çağırdı Cellas yemin ederek söylediğini inkâr etti. Bunun üzerine Amir, ellerini kaldırarak şöyle duâ etti : " Ey Allah'ım! Peygamberine, doğrunun doğruluğunu, yalancının da yalancılığını bildiren âyetlerini indir." Bundan hemen sonra onlar daha oradan ayrılmadan Cebrail bu âyeti getirdi.

«Halbuki» münafıklar, yukarıda belirtilen **«inkâr kelimesini söylemişlerdir ve müslümanlıklarından sonra inkâr etmişlerdir.»** Böylece onlar, önceleri müslüman olduklarını söylemelerine rağmen, sonradan inkârlarını açığa vurmuşlardır. **«Başaramıyacakları şeye yeltendiler.»** Onlar, Hz. Peygamber'i öldürmeyi planlamışlardı. Bu planlarını uygulayamadılar. Münafıklardan on beş kadar kişi, Hz. Peygamber Tebük'ten dönerken, onu Medine ile Tebük arasında bulunan ve Akabe denilen yerde yakalayıp, paramparça etmeyi tasarlamışlardı. Allahü Teâlâ da bu durumu peygamberine bildirmişti. Ordu Akabe'ye varıp bu durumu duyunca, silahlarını kuşanıp hazırlıklı bir şekilde Akabe'yi geçtiler. Hz. Peygamber Ammar b. Yâsir'e, devesinin önüne ge-

31- Ebu Davud *Büyu'* kitabında 3462 numarada benzer bir lâfızla rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl,* 11/765.

çerek yularından tutmasını, Huzeyfe b. el-Yeman'a da devesini arkadan sürmesini emretti. Onlar bu durumdayken, Huzeyfe, develerin ayak seslerini ve silah seslerini duydu ve onlara döndü. Birden münafıkların ileri gelenlerinden Mihcen adında birisi karşısına çıktı! Huzeyfe derhal bineklerinin kafasına vurdu ve : "Ey Allah'ın düşmanları! Yine mi siz! " dedi. Bunun üzerine münafıklar kaçıp gittiler.

«Ve sırf, Allah ve Rasûlü kendilerini, lütfundan zenginleştirdiği için öç almaya kalkıştılar.» Hz. Peygamber Medine'ye geldiğinde, onlar tam bir yokluk içerisindeydiler. Ne binecekleri katırları ve ne de bir parçacık malları vardı. Allah onları kendi lütfundan zenginleştirdi ve malları çoğaldı.

Âyetteki bu ifade: "Benim sana karşı yapmış olduğu iyiliklerimden başka hiçbir suçum yok, diğer bir ifade ile, sana karşı bir suçum varsa o da yapmış olduğum iyiliklerdir," anlamına gelen bir sözdür. Bu, onlarla alay ve kınamayı ifade etmektedir. Münafıklar, yüce Allah'ın müslümanları zenginleştirmesinden hoşlanmadıkları için, Allah da onları alaya almak ve uyarmak maksadıyla bu ifadeyi kullanmıştır.

«Eğer tevbe ederlerse, kendileri için daha hayırlı olur. Yüz çevirirlerse, Allah onlara, dünyada da ahirette de acıklı şekilde azap eder.» Eğer münafıklar, içerisinde bulundukları inkâr ve nifaktan tevbe ederlerse, bu durum kendileri için her iki dünyada da daha hayırlı olur. Tevbe etmeyip aynı durumlarını devam ettirirlerse, Allahü Teâlâ da onları dünyada, esirlik, öldürülme ve mallarının ellerinden alınması gibi durumlarla cezalandırır. Ahiretteki cezaları ise, ateş ve diğer cezalandırma şekilleridir. **«Yeryüzünde onların, ne bir dostu ne de yardımcısı vardır.»** Yeryüzü çok geniş ve içerisinde yaşayan insanlar çok olmasına rağmen, onlara yardım edebilecek hiçbir kimse yoktur. Yine, onun hiçbir dostu da yoktur ki, kendisine şefaat etsin ve onu savunsun. Allah'ın emirlerine karşı gelen kimse, çok güçlü bir kral bile olsa, azaptan kurtulamaz. Onu azaptan kurtaracak olan; günahlardan tevbe etmek, Allah'a imanda samimi olmak ve bütünüyle O'na yönelmektir.

Muhammed b. Cafer'in şöyle anlattığı nakledilir : "Halifeyle birlikte bir kayıkta bulunuyorduk. Halife: 'Ben de birim, Allah da birdir' deyince, 'Sus ey mü'minlerin emiri! Söylediğin sözü bir daha söylersen, vallahi hep birlikte batarız' dedim. 'Niçin?' diye sorunca, ben de şunu dedim: 'Sen bir değil, ikisin. Ruh ve beden. İkiden meydana gelmişsin: Anneden ve babadan. İkiyle berabersin, gece ve gündüz, yemek ve içmek, fakirlik ve acziyet. Bir tek olan

ise, sadece kendisinden başka ilâh olmayan Allah'tır.'"

75. «Onların kimi de : 'Eğer Allah, lütüf ve kereminden bize verirse, mutlaka sadaka vereceğiz ve gerçekten sâlihlerden olacağız' diye Allah'a söz verdiler.» Münafıkların bir kısmı, kendilerine zenginlik verilmesi halinde, her türlü sadaka ve zekâtı vereceklerini ve sâlih kimselerden olacaklarını söylemişlerdi. Buna, *"sadaka"* denilmesi, kulun, kulluk yapmakta samimi olmasına işaret etmek içindir. İbn Abbas, onların "salihlerden olacağız" sözleriyle haccı kasdettiklerini söyler.

Bu âyetin, Sa'lebe adında bir zat hakkında indiği rivayet edilir. Bu adam gece gündüz Hz. Peygamber'in mescidine devam ederdi. Bunun için kendisine " mescid kuşu" adı verilmişti. Çok namaz kıldığı, yere ve kızgın taşlar üzerine çok secde ettiği için alnı, deve dizine benzerdi. Sabah namazlarında, Peygamber (s.a.v.) cemaate namaz kıldırıp bitirince, beklemeden ve duâ etmeden derhal mescidi terkederdi. Bir gün peygamber ona: *"Sana ne oldu ki münafıkların yaptığını yaparak, çabucak mescidi terkediyorsun?"* diye sormuştu. Sa'lebe ise : "Ey Allah'ın Rasûlü! Ben çok fakir bir insanım. Kendimin ve eşimin ortak bir elbisemiz var. Şu üzerimde görülen elbise o elbisedir. Şu anda ben o elbiseyle namaz kılıyorum. Eşim ise evde çıplaktır. Evime dönüp elbiseyi çıkaracağım, eşim giyecek ve namaz kılacak. Bundan dolayıdır ki, mescidden erken çıkıyorum. Allah'a duâ et de, bana mal ihsan etsin" demişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Yazıklar olsun sana Ey Sa'lebe! Şükrünü eda edebileceğin az mal, takat getiremiyeceğin çok maldan daha hayırlıdır"* buyurmuştu. Daha sonra Sa'lebe, Hz. Peygamber'e müracaat ederek: "Ey Allah'ın elçisi! Seni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, bana mal vermesi için duâ edersen ve ben zengin olursam mutlaka fakirlere yardım eder ve onlara hakkını veririm" demişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber: *"Ey Allah'ım! Sa'lebe'ye bol rızık ihsan eyle"* diye duâ etti. Sa'lebe ise, bir miktar koyun satın aldı. Bu koyunlar, kurtcuklar gibi arttılar. Kısa bir zaman sonra da Medine sokaklarına sığmaz oldular. Medine'yi bırakıp, geniş bir vadiye indi. Öyle bir duruma geldi ki, artık cemaate gelemez oldu. Sadece öğle ve ikindi namazına gelebildi. Daha sonraları ise, mal ve koyunları o kadar çoğaldı ki, cemaate ve cumaya da gelmez oldu. Hz. Peygamber bu adamı sorunca, mal ve servetinin arttığını, vadilere dahi sığmadığını, bunun için de uzaklara gittiğini söylediler. Hz. Peygamber de: *"Sa'lebe'ye yazıklar oldu!"* buyurdu.

"Onların mallarından zekât al" emri gelince, Hz. Peygamber zekât toplamak üzere iki tane memur görevlendirdi. Bunların biri ensardan, diğeri de Benî Süleym kabilesindendi. Bunlara zekât alırken dikkat edecekleri hususla ilgili bir yazı vererek, gönderdi. İnsanlar da bu iki adamı kabul ederek, kendilerine zekâtlarını teslim ettiler. Bu arada, Sa'lebe'ye uğrayıp, Hz. Peygamber'in mektubunu okuyarak, onun da zekâtını vermesini istediler. Sa'lebe ise: " Bu, cizyeden başka bir şey değildir. Sadece cizyedir bu. Siz geri dönün, ben bir düşünüp taşınayım" dedi.[32] İşte aşağıdaki âyet bu hususu ifade etmektedir:

76. «Allah onlara lütfundan verince de, cimrileştiler ve» Allah'ın emirlerinden **«yüz çevirdiler. Onlar zaten yüz çeviricidirler.»** Allahü Teâlâ onlara, kendi lütuf ve ihsanından dolayı mal verince, onlar Allah'ın hakkını ödemekte cimrilik ederler ve buna engel olurlar. Böylece, Allah'a itaat etmekten yüz çevirirler. Bu topluluğun âdetleri de budur zaten.

77. «Allah'a verdikleri sözden döndüklerinden ve yalan söylediklerinden dolayı, Allah da, kendileriyle karşılaşacakları güne kadar onların kalbine nifak soktu.» Onların, ölüp Allah'a kavuşacakları güne kadar, Allah da onların kalplerine nifak sokuverdi. Çünkü onlar, yanlış yoldaydılar ve yanlış inançlara sapmışlardı. Sözlerinden dönmüş ve dediklerini yapmamışlardı. Yalanlarında ısrar ediyorlardı.

78. «Allah'ın, onların sırrını da fısıltılarını da bildiğini ve gayıpları da çok iyi bildiğini hâlâ bilemediler mi ?» Buradaki soru, takrir içindir. Yani, onlar mutlaka bunu bilmişlerdir. Fakat ne gizli ve ne de açık bir şekilde, bu gerçeği söylememişlerdir. Fakat kendi aralarında, birtakım fısıldaşmalara girişmişler ve zekâtın da cizye olduğunu iddia etmişlerdir. Halbuki Allah'a hiçbir şey gizli kalmaz. Bu münafıklar, nifak üzere kalmaya ve sözlerinden dönmede ısrarlı olmaya nasıl cesaret ederler?

Hz. Peygamber şöyle buyurur : *" Şu üç huy vardır ki, onlar her kimde bulunursa, o kimse hâlis bir münafıktır. Namaz kılsa da, oruç tutsa da, müslüman olduğunu iddia etse de. Konuşunca yalan söyler, söz verince cayar ve*

32- Bu adam tam bir münafıktır ve sahabi değildir. Çünkü Allahü Teâlâ: *"Onlardan yani (münafıklardan) Allah'a söz verenler vardır"* buyurmuştur. İşte bu adam, âyetin nassından da anlaşılacağı üzere, tam bir münafıktır. Sahabenin tümü adûl'dur ve hayırlıdırlar. Bu konuya çok dikkat edilmelidir. Bkz. *Safvetü't-Tefâsir*, 1/551.

emanete hıyanet eder."[32] Belki de bu durum, bu üç şeyi arada sırada işleyenler değil de, huy haline getirenler içindir. Buharî'nin görüşü de bu şekildedir. Cumhurun görüşüne göre ise, bu özellikleri taşıyanlar münafıktırlar ve münafıkların tam benzeridirler. Bunlara münafık isminin verilmesi, mecazdır ve ağır bir suç olduğu belirtilerek onları sakındırmak için söylenmiştir. Tıpkı hacca gitmeyenler için, bu durumun çok çirkin bir iş olduğunu vurgulamak üzere *"kim inkâr ederse"* (Âl-i İmran: 97) ifadesinin kullanıldığı gibi.

الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ
الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ
فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٩﴾
اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ
مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ
وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٨٠﴾

79. Sadakalar konusunda gönüllü davranan mü'minlerle alay edenleri ve güçlerinin yettiğinden fazlasını veremeyenleri ayıplayanları, Allah maskaraya çevirir. Onlara acıklı bir azap vardır.

80. Onlara ister af dile ister dileme. Onlara yetmiş kez af dilesen de, Allah onları asla bağışlamıyacaktır. Bu, onların,

33- Nesâi *Sünen*'de, 8/117; Buharî ve Müslim rivayet etmiştir. Bunların lâfızları: *"Münafığın alâmeti üçtür..."* şeklinde başlar. Ayrıca Müslim'de: *"Oruç da tutsa, namaz da kılsa ve müslüman olduğunu iddia da etse..."* ifadesi de vardır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 11/570.

Allah'ı ve Rasûlünü inkâr etmelerindendir. Allah, fâsıklar topluluğunu hidayete erdirmez.

79. «Sadakalar konusunda gönüllü davranan mü'minlerle alay edenleri ve güçlerinin yettiğinden fazlasını veremeyenleri ayıplayanları, Allah maskaraya çevirir.» Farz olsun nafile olsun, sadaka ya da zekât verme konusunda müslümanları kınayan, onlarla alay eden ve onları hafife alan münafıkları, Allahü Teâlâ maskaraya çevirir.

Rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber, Tebük savaşına çıkacağı sırada, mü'minlere bir konuşma yapar ve orduya yardım etmelerini ister. Hz. Ebû Bekir ilk defa sadaka getirenlerden olur. Dört bin dinar tutarında olan bütün malını getirir ve ordu için teslim eder. Hz. Peygamber kendisine: *"Çoluk çocuğuna bir şey bıraktın mı?"* diye sorunca, "Allah'ı ve Rasûlünü bıraktım" cevabını verir. Hz. Ömer de malının yarısını getirir. Hz. Peygamber Ömer'e de aynı soruyu sorar. Ömer : "Kalan yarısını çoluk çocuğuma bıraktım" cevabını verir. Bu durumdan, Hz. Ebû Bekir'in Ömer'e olan üstünlüğü açıkca anlaşılmaktadır. Hz. Osman da, hiçbir kimsenin vermediği kadar büyük bir meblağı orduya bağışlamıştı. On bin askeri donatmış, bu iş için de on bin dinar harcamıştı. Ayrıca Hz. Peygamber'e bin dinar bırakmış, tam techizatlı üç yüz deve ve elli at da bağışlamıştı. Bu durum üzerine Hz. Peygamber: *"Ey Allah'ım! Osman'dan razı ol! Ben ondan razıyım"* buyurmuştu.

Hz. Osman Peygamber Efendimizin damadı idi. Hz. Peygamber (s.a.v.), kızı Rukiyye'yi Hz. Osman'la evlendirmiş, Hz. Peygamber Bedir'e çıktığı zamanlarda kızı vefat etmişti. Bedir dönüşünde, ikinci kızı Ümmü Gülsüm'ü de Hz. Osman'la evlendirmişti. Onun içindir ki Hz. Osman'a "zinnûreyn" (iki nur sahibi) sıfatı verilmiştir.

Abdurrahman b. Avf da dört bin dinar getirip orduya vermişti. Hz. Peygamber buna : *"Kendine bıraktığına da, orduya bağışladığına da Allah bereket versin"* buyurmuştu. Abbas da büyük bir meblağ vermişti. Talha da aynı şeyi yapmıştı. Asım b. Adiyy de yüz vesk (yaklaşık 200 kg ağırlığında bir ölçü birimidir) hurma hediye etmişti. Ebû Akîl el-Ensarî de bir sa' (yaklaşık 3 kg, ağırlığında bir ölçek birimi) hurma vermişti ve: "Ey Allah'ın elçisi! Bu gece bir zatın hurmalığını sulamak için sabaha kadar çalıştım. İki ölçek hurma kazandım. İki ölçekten birini kendime ayırdım, birini de Allah'a borç olarak verdim" demişti. Hz. Peygamber, getirdiği bir ölçek hurmayı, zekât olarak

toplanan hurmaların içerisine dökmesini emretmişti. Bu olay üzerine münafıklar, ortalığı velveleye vermişler ve: "Abdurrahman b. Avf ve Asım gösteriş yapmak için verdi, yoksa vermezdi. Allah'ın Ebû Akîl'in bir sa' hurmasına ihtiyacı yok" dediler. İşte bu olaylar üzerine: *" Güçlerinin yettiğinden fazlasını veremeyenleri ayıplayanları..."* âyeti indirildi.

Münafıklar, çok vereni, riya için veriyor, diye; az vereni de buna Allah'ın ihtiyacı yok diye ayıplamışlardı. Az verenle alay ediyorlardı. **«Onlara acıklı bir azap vardır.»** Sadaka veren bu mü'minlerle alay edip, onları alaya alanlar var ya, işte onlara, inkâr ve nifaklarından ötürü acıklı bir azap vardır.

Bu âyet indirilince, münafıklar Hz. Peygamber'e gelip : " Ey Allah'ın Elçisi! Bizim için bağışlanma dile!" diye yalvardılar. Çünkü Hz. Peygamber, içleri nifakla dolu olan bir grup insan için, dış görünüşlerine bakarak bağış dilemekteydi. Onlardan birisi ölünce, Hz. Peygamber'e gelip, ölülerinin bağışlanması için duâ etmesini isterlerdi. Onlar da müslümanlarmış gibi, Hz. Peygamber kendilerine duâ ederdi. Bu durum üzerine, Allahü Teâlâ, onların münafık olduklarını peygamberine bildirdi ve kendileri için istenmiş olan bağışlanmanın, hiçbir faydası olamıyacağını şöyle açıkladı:

80. «Onlara ister af dile ister dileme.» Onlara af dilesen de dilemesen de durum aynıdır. Kendilerine hiçbir fayda sağlanmıyacaktır. **«Onlara yetmiş kez af dilesen de, Allah onları asla bağışlamıyacaktır.»** Burada, *"yetmiş"* sayısının kullanılmış olması, kendilerine yapılan duânın fayda vermiyeceğini pekiştirmek içindir. Bir şeyin, vasfı ile tekid edilmesi için, yedi veya yetmiş sayısı kullanılır. Meselâ : "Benden yetmiş defa bile istesen, vermem" ifadesi, "yetmişden fazla istediğin zaman alabilirsin" anlamına gelmez. Burada yetmişten maksat çokluktur. Yani münâfıklar için ne kadar çok af dilersen dile kabul olmaz, demektir. Yoksa yetmiş sayısı ile sınırlamak değildir.

«Bu, onların, Allah'ı ve Rasûlünü inkâr etmelerindendir. Allah, fâsıklar topluluğunu hidayete erdirmez.» Çünkü onlar, sınırı aşıp mutlak bir inkâra saplanmışlardır. Allah'ı ve peygamberi inkâr etmişlerdir. Fâsık olmuşlardır. Fısk, isyan etmek ve sınırı aşmak anlamına gelir. Allah onları, maksada ulaştıran yola götürmeyecektir. Çünkü bu durum, ilâhî hikmete ve ilâhî kanuna ters düşen bir durumdur.

Az veya çok olsun, Allah katında her sadakanın büyük bir değeri vardır. Önemli olan azlık ya da çokluk değil, ihlâs, samimiyet ve iyi niyyettir.

Rivayet edildiğine göre, Dâvud peygamber Allahü Teâlâ'dan, kendisine amel terazisinin gösterilmesini istemiş. Allah da, uyku halinde olduğu bir sırada Davud'a teraziyi göstermiş. Terazinin büyüklüğünü gören Davud peygamber, hemen bayılıvermiş. Ayıldığı zaman : "Ey Allah'ım! Bu terazinin kefesini kimin iyiliği doldurabilir?" diye sormuş. Allah da : "Ey Davud! Ben kulumdan razı olunca, bir hurma tanesi ile de doldururum" buyurmuştur.

Rivâyet edildiğine göre bir defa Hasan Basrî'nin yanına beraberinde güzel bir câriye olan bir bakırcı uğramıştı. Hasan Basrî, Bakırcıya; "Bu câriyenin değerinin bir veya iki dirhem olmasına razı olur musun?" diye sormuş, bakırcı "hayır, razı olmam" deyince, Hasan Basrî: "Git, Allahü Teâlâ hûrilerini mü'minlere vermeye bir veya iki kuruşa razı olmaktadır." diye cevap vermiştir.

فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ
خِلَافَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَ
أَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ
أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴿٨١﴾ فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا
وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾ فَإِنْ رَجَعَكَ
اللَّهُ إِلَىٰ طَائِفَةٍ مِنْهُمْ فَاسْتَأْذَنُوكَ لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا
مَعِيَ أَبَدًا وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا إِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ
أَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ ﴿٨٣﴾ وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰ أَحَدٍ مِنْهُمْ
مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَىٰ قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ

وَمَاتُوا۟ وَهُمْ فَٰسِقُونَ ﴿٨٤﴾ وَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَٰلُهُمْ وَأَوْلَٰدُهُمْ ۚ
إِنَّمَا يُرِيدُ ٱللَّهُ أَن يُعَذِّبَهُم بِهَا فِى ٱلدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنفُسُهُمْ وَهُمْ
كَٰفِرُونَ ﴿٨٥﴾ وَإِذَآ أُنزِلَتْ سُورَةٌ أَنْ ءَامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَجَٰهِدُوا۟
مَعَ رَسُولِهِ ٱسْتَـْٔذَنَكَ أُو۟لُوا۟ ٱلطَّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوا۟ ذَرْنَا نَكُن
مَّعَ ٱلْقَٰعِدِينَ ﴿٨٦﴾ رَضُوا۟ بِأَن يَكُونُوا۟ مَعَ ٱلْخَوَالِفِ وَ
طُبِعَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٨٧﴾ لَٰكِنِ ٱلرَّسُولُ وَٱلَّذِينَ
ءَامَنُوا۟ مَعَهُۥ جَٰهَدُوا۟ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ ۚ وَأُو۟لَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱلْخَيْرَٰتُ ۖ
وَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿٨٨﴾ أَعَدَّ ٱللَّهُ لَهُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن
تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَا ۚ ذَٰلِكَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ﴿٨٩﴾

81. Allah'ın Rasûlünün arkasından gelmeyip cihaddan geri kalanlar, oturup kalmalarına sevindiler. Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşmayı hoş görmediler ve : "Bu sıcakta sefere çıkmayın" dediler. De ki : "Cehennem ateşi daha sıcaktır." Keşke anlasalar.

82. Kazandıklarının cezası olarak, az gülsünler çok ağlasınlar.

83. Eğer Allah, seni onlardan bir grubun yanına döndürür de, savaşa çıkmak için senden izin isterlerse, de ki : " Benimle birlikte asla çıkamıyacaksınız, benim yanımda hiçbir düş-

manla da savaşmayacaksınız. Çünkü siz, ilk defa oturmaya razı oldunuz. Geri kalanlarla oturun bakalım."

84. Onlardan ölen birine sakın namaz kılma! Kabri başında da durma! Çünkü onlar, Allah'ı ve Rasûlünü inkâr etmişler ve fâsık olarak ölmüşlerdir.

85. Onların malları ve çocukları seni imrendirmesin. Bunlarla Allah, dünyada onlara azap etmeyi ve canlarının da inkârcı olarak çıkmasını istiyor.

86. "Allah'a inanın ve peygamberiyle birlikte cihad edin" diye bir sûre indirildiğinde, onların servet sahibi olanları senden izin istediler ve : " Bırak bizi, oturanlarla beraber olalım" dediler.

87. Geride kalan kadınlarla birlikte olmaya razı oldular. Onların kalpleri mühürlenmiştir. Artık anlayamazlar.

88. Fakat, Peygamber ve onunla beraber inananlar, mallarıyla ve canlarıyla cihad ettiler. İşte bütün hayırlar onlarındır. Kurtuluşa erenler de yalnız onlardır.

89. Allah, onlar için, altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. Sürekli olarak orada kalacaklardır. Büyük kurtuluş işte budur.

81. «Allah'ın Rasûlünün arkasından gelmeyip cihaddan geri kalanlar, oturup kalmalarına sevindiler.» Cihaddan geri kalanlardan kasıt, Hz. Peygamber'den izin isteyerek cihada gitmeyip Medine'de kalan münafıklardır. Bunlar Tebük savaşına çıkılacağı sırada, Medine'de kalıp savaşa katılmamışlardı. Âyette geçen *"hilaf"* dan maksat geri kalmaktır. Hz. Peygamber (s.a.v.) Tebük gazvesine çıktığı zaman münafıklar onunla beraber gitmemişler, geri kalmışlardı. Nitekim İsrâ sûresinin yetmiş altıncı âyetinde de "hilaf" kelimesi bu anlamda kullanılmıştır. *"Memleketinden çıkarmak için seni neredeyse zorlayacaklardı. O takdirde senin ardından onlar da pek az kalabilirlerdi."* (İsrâ: 76) Ya da "hilaf", muhâlefet manasına olabilir. Bu durumda âyetin manası: Allah'ın Rasûlü savaşa giderken onunla beraber gitmeyip geri kalanlar, ona karşı bu muhalefetlerinden dolayı sevindiler," şeklinde olur.

«Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşmayı hoş görmediler.» Bu münafık grup, rahatı ve bolluk içerisinde yaşamayı, Allah'ın emrine itaat etmeye tercih ettiler. Çünkü onların gönüllerinde, inkâr ve nifak vardı. **«Ve: 'Bu sıcakta sefere çıkmayın' dediler.»** Münafıklar, birbirlerini Tebük sava-

şına çıkmaktan engellemek ve oldukları yerde oturup kalmak için, bütün güçleriyle çabaladılar. Birbirlerine nifakı ve inkârı tavsiye ettiler. Yahut da bu münafık grup, mü'minlerin savaşa çıkmalarını engellemek için, her türlü çabayı gösterdiler. İnkâr ve sapıklık belirtisi olan üç hasleti kendilerinden hiç eksik etmediler. Bu hasletler; savaşa gitmeyip geri kalmayı yeğlemek, cihadı hoş bulmamak ve başkalarının cihada gitmesine karşı çıkmaktır. İşte bütün bu özelliklerden dolayı, birbirlerine tavsiyelerde bulunarak şiddetli sıcağa dayanılamayacağı gerekçesiyle, savaşa çıkmamalarını önerdiler. Tebük savaşına çağırıldıkları zaman, taze hurmaların olgunlaşmaya başladığı bir mevsimdi. Taze hurmaları terketmek kendilerine sıcaktan daha da ağır geliyordu.

Ebû Heyseme de bu savaşa katılmayanlardan birisiydi. Hz. Peygamber yola çıkıp savaşa gitmeye başladığında Ebû Heyseme ailesinin yanına girmişti. Hava çok sıcaktı. Onun iki hanımı vardı ve hurma bahçesinde iki ayrı çardaktaydılar. Bu hanımlar orada, havanın çok sıcak olmasına rağmen, kendisine gölge bir mekân, soğuk su ve yemek hazırlıyorlardı. Ebû Heyseme hanımların yanına varıp, yaptıklarını görünce kendi kendine: Rasûlüllah sıcakta savaşa gitsin, Ebû Heyseme de bu gölgeliklerde soğuk su, hazırlanmış yemek ve güzel kadınların yanında kalsın öyle mi, dedi. Sonra hanımlarına dönerek : "Vallahi sizin hiçbirinizin çardağına girmem! Ta ki Hz. Peygamber'e yetişinceye kadar. Haydi bana azık hazırlayın!" dedi. Onlar da azık hazırladılar. Derhal kılıcını ve yayını alarak, Hz. Peygamber'e ulaşmak üzere yola çıktı ve ulaştı.

«De ki : 'Cehennem ateşi daha sıcaktır.'» Onların bu tür davranışlarına ve cahilliklerine cevap olarak, de ki; cehennemin ateşi daha sıcaktır. Durum böyle olduğu halde, neden hâlâ sakınmıyorsunuz! **«Keşke anlasalar.»** Onlar, durumun böyle olduğunu bilselerdi muhalefet edip geri kalmazlardı. Bir hadiste : *"Sizin şu gördüğünüz ateş, cehennem ateşinin ancak yetmişte biri sıcaklığındadır"* buyurulmuştur. [34] Bu hadisten anlaşıldığına göre, dünyadaki bütün odunlar bir araya toplanmak sûretiyle bir ateş yakılsa, cehennem ateşinin ancak bir parçası kadar olabilir. Cehennem ateşi, bu ateşten yetmiş kat daha hararetlidir.

82. «Kazandıklarının cezası olarak, az gülsünler çok ağlasınlar.»

34- Buharî, Müslim ve Tirmizî rivayet etmiştir. Hadisin devamı şöyledir: *"Sahâbiler dediler ki: Vallahi ya Rasûlallah! Bu dünya ateşi bile bizim için kâfidir, dediler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.): Cehennem ateşi, dünyadaki ateşten altmış dokuz kat daha sıcaktır. Bu altmış dokuz cüz'ün her birinin harareti dünyadaki ateş gibidir, buyurdu."*

Burada, ömrün müddetine işaret vardır. Dünyadaki ömür çok kısadır, azın da azıdır. O dünya hayatında az gülsünler. Ahiret hayatında cehennemde ise çok ağlasınlar. Bu ağlama, dünyadayken yapmış oldukları çeşitli isyanların karşılığıdır. Âyetin ifadesine göre, kullanılan kelime her ne kadar emir kipi ise de, haber anlamı taşımaktadır. "Az gülecekler, sürekli olarak ağlayacaklardır" anlamına gelmektedir.

Rivayet edildiğine göre münafıklar, cehennemde dünyanın ömrü kadar ağlayıp duracaklardır. Ne göz yaşları dinecek, ne de uyku uyuyacaklardır. Hz. Peygamber bir hadislerinde şöyle buyurur : *"Allah, münafıklara bir ağlama musallat eder. Öyle ağlarlar ki, göz yaşları tükenir. Daha sonra da gözlerinden kan akar. Hatta göz yaşlarının su arkı gibi yüzlerinde iz yaptığını görürsün."* Bir başka hadiste de şöyle buyurulur : *"Benim bildiklerimi bilmiş olsaydınız, çok ağlar, az gülerdiniz."* [35]

İbn Ömer (r.a.) şöyle anlatır: "Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün, oturup konuşan ve gülüşen bir topluluğa rastladı ve kendilerine selâm vererek: *"Arzuları yenen zikri fazlaca yapınız!"* buyurdu. Bu ifade üzerine onlar: "Arzuları yenen nedir ?" diye sorduklarında, *"ölümdür"* cevabını aldılar." [36]

Hasan Basrî, sürekli olarak gülüp duran bir delikanlıya rastladı. Ona: "Evlâdım, sırat köprüsünden geçtin mi?" diye sordu. O da "hayır" dedi. "Cennette mi, ya da cehennemde mi olacağını biliyor musun?" diye sordu. Yine "hayır" cevabını aldı. "Öyleyse niçin gülüyorsun?" diye sordu. İşte o zamandan sonra, bu delikanlının bir daha güldüğü görülmedi.

Bilginler on çeşit ağlamanın olduğunu söylerler:

1- Sevinçten dolayı ağlamak,
2- Üzüntüden dolayı ağlamak,
3- Merhametten dolayı gözlerinden yaş gelmek,
4- İleride olacak korkulardan dolayı ağlamak,
5- Yalancıktan ağlamak. Cahiliyye döneminde ölüler için tutulan ağıtçı kadınlar gibi. Bunlar, başkalarını ağlamaya teşvik ve tahrik etmek için yalancıktan ağlarlardı.
6- Ağlayanları görünce duygulanıp sebebini bilmeden ağlamak,
7- Sevgi ve özlem'den dolayı ağlamak,

35- Hadisi Buharî, R*ikâk* bölümünde 11/273 de, Tirmizî de *Zühd* bölümünde (hadis no: 2314) rivâyet etmiştir.
36- Tirmizî, *Zühd*'de 2038 numara ile, Nesâî, *Cenâiz*, 4/4'de rivâyet etmiştir.

8- Katlanamıyacağı acı ve elemden dolayı ağlamak,

9- Zayıflık ve güçsüzlükten dolayı ağlamak,

10- Münafıklıktan dolayı ağlamak. Bu tür ağlama kalbin kaskatı olmasına rağmen yalancıktan gözlerinden yaş gelmesidir.

Kendisini ağlamak için zorlamaya gelince, bu da iki çeşittir. Yerilen ve övülen. Övülen zoraki ağlama, kalpleri yumuşatmak için yapılandır. Yerilen zoraki ağlama ise, gösteriş amacıyla olan ağlamadır. Bu hususlar *İnsânü'l-Uyun* isimli eserde kaydedilmiştir.

Sonuç olarak şunu söyleriz ki, ahireti isteyen kimse, az gülüp, çok ağlamalıdır. Ölümle karşılaşıp, hesaba çekileceğini unutmamalıdır. " Nice gülüşenler vardır ki, kefenleri kefencinin yanında hazırdır."

83. «Eğer Allah, seni onlardan bir grubun yanına döndürür de, savaşa çıkmak için senden izin isterlerse, de ki : 'Benimle birlikte asla çıkamıyacaksınız, benim yanımda hiçbir düşmanla da savaşmayacaksınız. Çünkü siz, ilk defa oturmaya razı oldunuz. Öyleyse geri kalanlarla beraber oturun bakalım'.» Yüce Allah seni, Tebük savaşından sonra, Medine'de kalan o münafıklardan bir grubun yanına döndürürse, başka bir savaşa çıkmak gerektiğinde, savaşa çıkmak için sakın onlara izin verme! Bu ifadelerden, münafıkların savaşa çıkmalarının kesin olarak yasaklandığı anlaşılmaktadır. Çünkü o münafıklar, Tebük savaşına gitmek istememiş, evlerinde oturmayı tercih etmişler ve buna da çok sevinmişlerdir.

Bu konuda ilim adamları şöyle derler: "Yüce Allah, münafıkları, gâziler divanından çıkarmış, mücahitler defterinden de isimlerini silmiştir. Onlar, içlerinde beslemiş oldukları nifaktan dolayı, Hz. Peygamber'e olan yakınlıktan da uzaklaştırılmışlardır. Savaşa katılmamalarının cezasını böyle çekmişlerdir." Bütün bunlardan anlaşılıyor ki, münafıklardan dine hiçbir fayda gelmez. Dinin yücelmesi için, samimi mü'minlere ihtiyaç vardır. Allahü Teâlâdan, kıyamet gününe kadar, dine ve dindarlara dost olmayı dileriz.

84. « Onlardan ölen birinin namazını sakın kılma!..» Ey Muhammed! Kesinlikle, ölen bir münafığın cenaze namazını kılma, ona duâ edip, bağışlanmasını isteme!

Huzeyfe (r.a.), Hz. Peygamber'in sırdaşıydı. Bir gün Huzeyfe'ye : "Sana bir sırrımı açacağım. Fakat bu sırrımı hiçbir kimseye açmayacaksın. Falanca kimselerin cenaze namazlarını kıldırmam yasaklandı" buyurdu. Daha sonra

da, münafıklardan bir grubun isimlerini saydı. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonra, Hz. Ömer devlet başkanı olmuştu. Münafıklardan olduğu tahmin edilen birisi öldüğünde, Hz. Ömer Huzeyfe'nin elini tutar ve onu namaza çağırırdı. Huzeyfe namaza giderse, Hz. Ömer de namazını kıldırırdı. Elini bırakırsa, namazını kıldırmazdı.

«Kabri başında da durma! Çünkü onlar, Allah'ı ve Rasûlünü inkâr etmişler ve fâsık olarak ölmüşlerdir.» Münafığın gömülmesi için, duâ, ya da ziyaret amacıyla onun kabri başında durma. Çünkü onlar, bütün hayatları boyunca, Allah'ı ve peygamberini inkâr etmişlerdir. Bu inkârlarından hiçbir sûretle vazgeçmemişler, inkârlarında ısrarlı olmuşlar ve böylece de, sınırı aşmış bir şekilde ölmüşlerdir. Müslümanlardan biri ölüp defnedildiği zaman Hz. Peygamber (s.a.v.) kabrinin başında bir müddet durur. Ona dua ederdi.

İbn Abbas'tan şöyle rivayet edilmiştir: Münafıkların başkanı olan Abdullah b. Selûl, hastalığı zamanında Hz. Peygamber'i çağırmış, o da yanına gitmişti. Münafık olan bu zat Hz. Peygamber'den, kendisine bağışlanması için dua etmesini, ölünce namazını kıldırmasını ve kabri başına gitmesini istedi. Daha sonra da, Hz. Peygamber'e birisini göndererek, gömleğini istedi. Niyeti, ölünce bu gömleğe sarılmaktı. Hz. Peygamber de, iç elbiseleri üzerine giydiği ve bedenine değmeyen bir gömleğini gönderdi. Abdullah b. Selûl, bu gömleği geri çevirdi ve bedenine değmiş olan iç gömleğini istedi. Bu durumu duyan Hz. Ömer : "Ey Allah'ın Elçisi! Gömleğini bu pis kimse için mi veriyorsun?" dedi. Bu olaydan, Allah'ın düşmanı olan münafığın, Hz. Peygamber'in eserinden bereket umduğunu anlıyoruz. Hz. Peygamber: *"Benim gömleğim, imanı olmayan kimseye fayda vermez"* buyurmuştur. Ancak iman ve ameli varsa bununla teberrük edip bereketlenebilir.

Nitekim Câbir (r.a.)'den rivayet edilen bir hadiste şöyle buyurmuştur : *"Ölülerinizi, sâlih kimseler arasında gömünüz. Çünkü ölü, kötü komşulardan etkilenir. Tıpkı, sağ olanların etkilendiği gibi."* [37]

Abdullah b. Enîs (r.a.), Süfyan b. Halid el-Huzelî'yi öldürüp, cesedini Hz. Peygamber'in önüne koyunca Hz. Peygamber elindeki değneğini ona verdi ve: *"Cennette buna dayanırsın"* dedi. Bu değnek kendisinde kalmış ve öldüğü zaman, bu değneği kendisiyle gömmelerini vasiyet etmişti. Nitekim Abdullah b. Enis vefat edince, vasiyeti üzerine, değneği de bedeniyle kefeni ara-

37- Ebû Nuaym *Hilye*'sinde, Ebû Hureyre'den bu lâfızla rivayet etmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 1/61.

sına koyarak defnetmişlerdir.

Ma'mer b. Abdullah, Hz. Peygamber'in saçını tıraş etmiş ve saçının yarısını da Ebû Talha'ya vermişti. Geri kalan saçları ise, ashab arasında birer veya ikişer dağıtmıştı. Ashab bu saçları, feyiz almaları ve yardıma ulaşmaları için üzerlerinde taşırlardı.

Münafıkların başkanı olan Abdullah b. Übey ölünce, iyi bir mü'min olan oğlu, Hz. Peygamber'e gidip, babasının cenazesine çağırdı. Hz. Peygamber de: *"Namazını kıl ve göm"* dedi. Münafığın oğlu ise : "Ey Allah'ın Elçisi! Babamın namazını sen kıldırmazsan, hiçbir müslüman onun namazını kılmaz. Ey Allah'ın Elçisi! Allah aşkına! Düşmanları sevindirecek şeyi bana yapma!" diye yalvardı. Hz. Peygamber (s.a.v.) de, onu teselli etmek ve etrafındakileri gözetmiş olmak için davetini kabul etti. Tam kalkıp namaz kılacakları sırada, Hz. Ömer, namazın kılınmasına engel olmak için, peygamberle kıble arasına dikildi. Daha sonra da, bu münafık adamın sağlığında yapmış olduğu çirkinlikleri sayıp dökerek : "Bu Allah düşmanının cenaze namazını nasıl kılarsın?" dedi. O zaman bu âyet indi ve Hz. Peygamber de namazı kıldırmaktan vazgeçti. Bu olay da, Hz. Ömer'in (r.a.) yüceliğini gösterir. Bunun gibi birçok yerde, onun görüşü doğrultusunda âyetlerin indiği bilinmektedir. Onun, dindeki mertebe ve derecesi çok yüceydi. Hz. Peygamber, Ömer hakkında şöyle buyurur : *"Sizden önceki milletlerin feraset sahibi kimseleri vardı. Bu millet içerisinde öyle birisi varsa, o da Ömer'dir."*[38]

Hadiste "ferâset sahibi" diye tercüme edilen kelimenin aslı "muhaddes" dir. Muhaddes, içinde bir mana doğan ve onu haber verendir. Buna feraset sahibi diyoruz. "Feraset sahibi", ince fikirli, uzağı gören, görüş ve kanaatlerinde yanılma ihtimali bulunmayan ve söylediği tahakkuk eden kimse anlamına gelir. Sanki o, "Melei A'lâ"dan konuşur. Bir beyitte Hz. Ömer'in faziletleri şöyle belirtilir:

Onun öyle faziletleri vardır ki herkes bilir.
Ancak gök yüzündeki ayı göremeyen bilmez.

Bir başka rivayette ise bu âyet, Hz. Peygamber'in bu münafığın namazını kıldırmasından az bir zaman sonra inmiştir.[39] Bu âyetin inişinden sonra

38- Buharî ve Müslim benzer lâfızla rivayet etmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/609. Tirmizî de benzer şekilde rivâyet etmiştir.

39- Doğru olan da bu rivayettir. Buharî'deki bir hadise göre de âyet, Hz. Peygamber'in cenaze namazını kıldırmasından sonra inmiştir.

Hz. Peygamber, hiçbir münafığın cenaze namazını kıldırmamış ve kabrine de gitmemiştir.

Hz. Peygamber'in, gömleğini ona vermesi konusunda ise birkaç görüş ileri sürülmüştür. O görüşlerden birisi şudur : Bedir savaşında, Hz. Peygamber'in amcası Abbas esir düştüğü zaman, cüsseli bir adam olduğu için, kendisine giydirebilecekleri bir gömlek bulamamışlardı. İşte o zaman, münafıkların başkanı olan Abdullah, gömleğini Abbas'a giydirmişti. Hz. Peygamber de, Bedir savaşındaki iyiliğinin altında kalmamak için, o münafığa gömleğini vermişti. İkinci bir görüşe göreyse: *"İsteyeni azarlama"* (Duha: 9) emrinin gereğini yapmak için gömleğini vermiştir. Gömlek konusunda cimri davranıp onu göndermemek, cömertliği ihlal etmek anlamı taşıyacağından gönderilmiş olabilir.

Bu konuda bir başka görüş de şöyledir. Belki de Allahü Teâlâ Hz. Peygamber'e, gömleğini ona vermesi neticesinde, bin tane münafığın İslâma gireceğini vahyetmiştir. Bunun üzerine, Hz. Peygamber de bunun üzerine gömleğini ona vermiştir.

85. «Onların» yani münafıkların **«malları ve çocukları seni imrendirmesin.»** Çocuklar daha değerli olmalarına rağmen bu gibi yerlerde malların çocuklardan önce zikredilmesi, mala olan ihtiyacın umûmî olmasından dolayıdır. Çünkü insanın ve çocuklarının yaşaması mala bağlıdır. Ya da malın önce zikredilmesinin sebebi çocuklardan daha önce var olmasındandır. **«Bunlarla Allah, dünyada onlara azap etmeyi ve canlarının da inkârcı olarak çıkmasını istiyor.»** Allahü Tealâ, dünyada verdiği bu mal ve çocuklar sebebiyle ahirette onlara azap edecektir. Yani dünyada elde etmiş oldukları mal ve çocuklar, onlar için birer azap sebebi olacaktır. Onların canları, inkârcı olarak çıkacak ve o şekilde öleceklerdir. Çünkü onlar, dünyadaki zevklere dalmış, işin sonuna dikkat etmemişlerdir. Bu âyet, bu sûrede, değişik lâfızlarla da olsa birkaç yerde tekrarlanmaktadır. Bu tekrarın sebebi, bazı şeylere dikkat çekmek içindir. İnsanların onlardan gafil olmamaları gerekmektedir. Mallar ve çocuklar, mü'minler için birer nimet olduğu halde, münafıklar için pişmanlık ve azaptır. Çünkü bunlar, onları Allah'ı anmaktan alıkoyar ve gönüllerini meşgul eder.

86. «'Allah'a inanın ve peygamberiyle birlikte cihad edin' diye bir sûre indirildiğinde, onların servet sahibi olanları senden izin istediler ve : 'Bırak bizi oturanlarla beraber olalım' dediler.» Kur'ân'ı Kerim'de, *"Al-*

lah'a iman edin, Allah'ın dinini yüceltmek için peygamberiyle birlikte cihada çıkın" anlamında bir âyet indirildiği zaman, insanlar içerisinde durumu iyi olup, serveti bulunanlar senden izin istediler. Halbuki bu münafık insanlar, hem mal hem de beden bakımından cihada çıkabilecek güç ve kabiliyettedirler. Böyle olmalarına rağmen, "bizi bırakın da oturanlarla beraber oturalım" dediler. Böylece, savaşa çıkmayı istemediler.

Âyette geçen *"tavl"* kelimesi kısalığın zıddı olan uzunluk anlamınadır. Çünkü bir şey uzun olduğu zaman kendisinde bir kemâl ve ziyadelik olur. Kısa olunca ise kusur ve noksanlık olur. Zengin kimseye de "tavl" denilmiştir. Çünkü zengin fakirin elde edemiyeceği bir takım isteklerini elde eder. İşte bunun gibi kısalıkla elde edilemiyecek bazı şeyler uzunla elde edilebilir.

87. «Geride kalan kadınlarla birlikte olmaya razı oldular. Onların kalpleri mühürlenmiştir. Artık anlayamazlar.» Münafıklar, savaşa katılmayıp, evlerinde oturan kadınlarla birlikte olmayı seçtiler. Para ve buna benzer şeylerin üzerlerine damga basıldığı gibi, onların kalplerine de damga basılmak sûretiyle mühürlenmiştir. Yani, onların kalbleri, anlamak ve kavramaktan kesildiği için, kalbleri üzerine mühür gibi damga basılmış, bir daha gerçeği göremez hale gelmişlerdir. Onlar, Allah'a iman ve itaatta, emir ve yasaklarında, Rasûlüne tâbi olmakta ve cihaddaki saadeti anlıyamadıkları gibi, bunların zıddına olan konulardaki huzursuzluk verici şeyleri de anlayamazlar.

88. «Fakat, Peygamber ve onunla beraber inananlar, mallarıyla ve canlarıyla cihad ettiler. İşte bütün hayırlar onlarındır. Kurtuluşa erenler de yalnız onlardır.» Hz. Peygamber ve onunla birlikte olan müslümanlar; Allah'a ve Allah'ın gönderdiklerine inandılar. Yüce Allah'ın cihad etme emrine muhalefet etmeyip, mallarıyla ve canlarıyla cihad ettiler. Çünkü, kendilerinden daha üstün olan peygamber de cihad etti.

Âyette geçen *"hayrât"*tan maksat dünyadaki zafer ve ganimet ile ahiretteki cennet ve ikramlar demektir. Böylece onlar, her iki dünyada da hayırlar elde etmişler anlamında olur. Ya da buradaki *"hayırlar"*dan kasıt, "cennetteki güzel hanımlar ve hûriler" de olabilir. Çünkü bir âyette : *"Oralarda güzel huylu ve güzel yüzlü kadınlar vardır"* (Rahman: 70) buyurulmuştur. Kurtuluşa erenler de, işte bu grup insanlardır. Bu insanlar, sadece geçici zevklerle yetinmeyip, ebedî olan isteklerine de ulaşan kişilerdir.

89. «Allah, onlar için,» içerisinde meyveli ağaçları olan **«altından ır-**

maklar akan cennetler hazırlamıştır. Sürekli olarak orada kalacaklardır. Büyük kurtuluş işte budur.» Bu cennetlerdeki yerin veya, ağaçlarının, ya da oradaki köşklerin altından ırmaklar akar. Burada *"ırmaklar"* olarak çevirdiğimiz *"enhar"* kelimesi, "nehir" kelimesinin çoğuludur ve suyun aktığı yer anlamına gelir. Oraya nehir adı, verilmesinin sebebi; genişliğinden ve parlaklığından dolayıdır. Oradaki nehir tektir. Bu nehirde; cennet içkisi, su, bal ve süt bir arada akar ve birbirlerine karışmazlar. Oraya giden mü'minler, sürekli olarak orada kalırlar. Orada, Allahü Teâlâ'nın verdiği bu yüce ikram ve nimetlere kavuşmak, kurtuluşun tâ kendisidir. Büyük kurtuluş da işte budur ve ondan başka da bir kurtuluş yoktur. İman edip malları ve canlarıyla cihad edenler, cehennemden kurtulmuş, cenneti ve oradaki nimetleri elde etmişlerdir.

Hadis-i şerifte şöyle buyurulur : *"Cennette yüz derece (yani birçok mevkiler) vardır. Allah bu makamları, yolunda cihad edenlere hazırlamıştır. -Ki onlar, Rabb'lerinin rızâsını kazanmak için mallarıyla ve canlarıyla cihad etmişlerdir.- Cennetteki bu derecelerden, her iki derece arasında yerle gök arası kadar mesafe vardır. Allah'tan isterseniz, Firdevs'i isteyin"* [40] Firdevs, cennetin tam ortasındadır. En yüce yerindedir. Burasının üzerinde Rahman'ın Arş'ı vardır. Cennet nehirleri oradan fışkırır.[41]

Cennetteki nehirler dört tane olup, âyette şöyle anlatılır : *"Orada hiç bozulmayan su ırmakları, tadı değişmeyen süt ırmakları, içenlere zevk veren meşrubat nehirleri ve süzülmüş bal nehirleri vardır..."* (Muhammed: 15)

وَجَآءَ ٱلْمُعَذِّرُونَ مِنَ ٱلْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ ٱلَّذِينَ
كَذَبُوا۟ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ ۚ سَيُصِيبُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنْهُمْ
عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٩٠﴾ لَّيْسَ عَلَى ٱلضُّعَفَآءِ وَلَا عَلَى ٱلْمَرْضَىٰ وَلَا عَلَى
ٱلَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا۟ لِلَّهِ وَرَسُولِهِۦ ۚ مَا

40- "Firdevs" cennette, içerisinde her türlü meyvenin bulunduğu bir bahçedir.
41- Buharî, *Cihad* bahsinde zikretmiştir, 6/9. Ayrıca *Tevhid* bahsinde de zikretmiştir. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 9/491.

عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩١﴾ وَلَا عَلَى الَّذِينَ
إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ
﴿٩٢﴾ إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَاءُ ۚ رَضُوا
بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ
﴿٩٣﴾ يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ ۚ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا لَنْ
نُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّأَنَا اللَّهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ ۚ وَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ
وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ
بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٤﴾ سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ
لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ ۖ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ ۖ إِنَّهُمْ رِجْسٌ ۖ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ
جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٩٥﴾ يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ
فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ ﴿٩٦﴾

90. Bedevîlerin özür dileyenleri, kendilerine izin verilmesi için geldiler. Allah ve Rasûlüne yalan söyleyenler de oturup kaldılar. Onların inkâr edenlerine, acıklı bir azap dokunacaktır.

91. Allah'a ve peygambere imanda samimi olmaları şartıyla; zayıflara, hastalara ve harcayacak bir şey bulamayanlara, bir sorumluluk yoktur. Çünkü, iyilik yapanların aleyhine bir yol yoktur. Allah gafûrdur, rahîmdir.

92. Kendilerini bindirip göndermen için sana geldiklerinde: "Sizi bindirecek binek bulamıyorum" dediğin zaman, harcayacak bir şey bulamadıklarından dolayı, üzüntüden gözlerinden yaşlar akarak geri dönen kimselerin aleyhine de bir sorumluluk yoktur.

93. Sorumluluk ancak, zengin oldukları halde senden izin isteyenleredir. Çünkü onlar, geri kalan kadınlarla birlikte olmaya razı oldular. Allah da onların kalblerini mühürledi. Artık onlar bilemezler.

94. Dönüp yanlarına varınca, sizden özür dileyecekler. De ki : " Özür dilemeyin! Size asla inanmayacağız. Çünkü Allah, sizinle ilgili haberleri bize bildirdi. Yapacaklarınızı, Allah da, Rasûlü de görecektir. Daha sonra ise, görüleni de görülmeyeni de bilen Allah'a döndürüleceksiniz. O size, yaptıklarınızı bildirecektir."

95. Kendilerine döndüğünüzde, onları bırakmanız için, Allah adına size and içecekler. Onları bırakın! Çünkü onlar murdardırlar. Kazanmış olduklarının cezası olarak, onların varacakları yer cehennemdir.

96. Kendilerinden razı olmanız için, size yemin edecekler. Siz onlardan razı olsanız bile, Allah fâsıklar topluluğundan asla razı olmaz.

90. «Bedevîlerin özür dileyenleri, kendilerine izin verilmesi için geldiler.» Arapça'da "azere fil-emri" denir ki bir işte gevşek davranıp, tembellik gösterdi demektir. İşin gerçeği ise, mazereti olmadığı halde yapacağı iş konusunda mazeretinin olduğuna vehmettirmesidir. Özür dilemek; bazan gerçek, bazan da yalandan olur. Böyle olunca, itizarda bulunmak özrü olsa da olmasa da mazeret ileri sürmektir. Bizim burada *"bedevîler"* olarak tercüme ettiğimiz *"a'rab"* kelimesi, Arapların çölde yaşayanlarına verilen isimdir. Bu keli-

menin tekili yoktur. *"Arap"* ise, "acem" kelimesinin zıddı olup, şehirli demektir. *"Özür dileyenler"*den kasıt, Esed ve Gatafan kabileleridir. Tebük savaşına çıkılacağı sırada, cihada çıkmamak için özür belirtip, savaştan geri kalmayı istemişlerdi. Bunların bahaneleri; geçim sıkıntısı çekmeleri ve çoluk çocuklarının kalabalık olmasıydı. Bunların özürleri konusunda ihtilaf edilmiştir. Acaba gerçekten özürleri mi vardı, yoksa bahane miydi? Âyetten anlaşılan gerçekten özürlerinin olmasıdır. Çünkü âyette geçen *"muazzirûn"* özürleri olan kimselerin özür beyan etmeleri anlamındadır. Özür beyan edenler bazan haksız da olabilirler. Buna göre âyetin manası "özürleri olmadan özür beyan edenler..." şeklinde olur.

«Allah ve Rasûlüne yalan söyleyenler de oturup kaldılar.» Münafık Araplar ise ne peygambere gelip izin istediler, ne de savaşmamak için özür belirttiler. Bundan anlaşılıyor ki, onlar her ne kadar iman ettiklerini ve itaat edeceklerini iddia etmiş olsalar da, Allah'ı ve Rasûlünü yalanlamaktadırlar. Bu kimseler, seksen iki kişidirler. Diğer münafıklar da, özürsüz bir şekilde evlerinde oturup savaşa katılmamışlardır. **«Onların inkâr edenlerine, acıklı bir azap dokunacaktır.»** Arapların veya özür beyan edenlerin bir kısmı acıklı bir azaba uğrayacaklardır. Âyette geçen *"mim"* harfi, kısım belirtir. Arapların hepsi değil de, bir kısmı inkârcıdır. İçlerinde inananları vardır. Diğer kısmı ise tembelliklerinden dolayı savaşa katılmamıştır. Şüphesiz bunları Allahü Teâlâ çok iyi bilmektedir. İnkârlarından dolayı savaşa katılmayanlara, dünya hayatlarında verilecek olan azap, esir olma ve ölüm, ahiretteki azap ise, cehennem ateşidir.

91. «Allah'a ve peygambere imanda samimi olmaları şartıyla; zayıflara, hastalara ve harcayacak bir şey bulamayanlara,» cihada katılmamalarından dolayı **«bir sorumluluk yoktur.»** Yaşlıların, kötürümlerin, hastaların ve fakir olmaları sebebiyle savaşa katılamayanların, bu durumları günah sayılmaz. Ancak, bu grupların, Allah'a ve Rasûlüne samimi olarak inanmaları gerekir. Âyette *"samimi olmaları"* şeklinde tercüme ettiğimiz *"nasihat"* kelimesi, yapılan amelin sahte olmadığını, tertemiz, içten ve hâlis olduğunu ifade eder. Bir insanın, sözünde samimi olması demek, sadece faydalı olan şeyi söylemesi demektir. Bu kelimeyle ilgili olarak: *"Din nasihattır,"* hadisi vardır. Peygamber Efendimiz bu ifadeyi üç kez tekrarlamıştır. Bu konuda şöyle söylenir: Nasihat İslâm'ın temelidir. Çünkü bunun manası dinin direği nasihatten ibarettir, demektir. Tıpkı *"hac Arafat'tan ibarettir"* sözünde olduğu gibi. Bu da, haccın asıl direğinin Arafat olduğunu göstermektedir. Hz. Peygam-

ber *"Din nasihattir,"* buyurunca: "Kim için Ey Allah'ın elçisi?" diye sorarlar. O da: *"Allah, O'nun kitabı, peygamberi ve müslümanların başkanları ve bütün müslümanlar için"* cevabını verdi.[42] Bunun anlamı, Allah'a iman ve O'nun emirlerini yerine getirmede samimi olmaktır. Rasûlünü de tasdik edip, onun getirdiklerinin tümünü birden benimsemek ve onun yolunda yürümektir. *"Kitabı için"* den maksat da, Kur'ân'ın Allah'ın kitabı olduğuna içtenlikle inanmaktır. Onun âyetlerine göre amel etmek ve ona teslim olmaktır. *"Müslümanların başkanlarına nasihat"* ise, iyi iş yaptıkları zamanlarda onlara itaat etmek, kötü işler yaptıklarında ise, onları uyarmaktır. *"Bütün müslümanlar"* ifadesi ise, müslümanlara gelecek belâyı uzaklaştırmayı ve onların kazanabilecekleri hayırlara yardımcı olmayı ifade eder.

Bu âyet, gerçekten özür sahibi olanların, savaşa çıkmayışlarında hiçbir günahın olmadığını belirtiyor. Ancak, bu kişilerin, Allah'a ve peygambere olan imanlarında samimi olmaları şarttır. Bütün hareketlerinde, Allah'ın ve peygamberin emirlerine uymaları da şarttır. Bunların uymaları gereken emirlerin başında ise, gâziler hakkında duydukları yalan haberleri etrafa yaymamak gelir. Fitneyi körüklememeli, gazilere iyilikte bulunmaya çalışmalı ve onların geride bıraktıkları yuvalarına yardımcı olmalıdırlar. **«Çünkü, iyilik yapanların aleyhine bir yol yoktur. Allah ğafûrdur, rahîmdir.»** Onların aleyhine bir durum olamaz ve onların bir günahı da yoktur. Allah çok bağışlayıcı ve çok rahmet edicidir.

Bu ifadeler, eğer onlar, özürlerinden dolayı savaşa katılmamışlarsa, bağışlanmaya muhtaç olduklarını belirtmektedir. İnsanlar âcizdirler, hata işleyebilirler. Allah da bağışlayıcı olduğu için onları bağışlar.

92. «Kendilerini bindirip» savaşa **«göndermen için sana geldiklerinde : 'Sizi bindirecek binek bulamıyorum' dediğin zaman, harcayacak bir şey bulamadıklarından dolayı, üzüntüden gözlerinden yaşlar akarak geri dönen kimselerin aleyhine de bir sorumluluk yoktur.»** İyilik yapanların aleyhine bir yol olmadığı gibi, kendilerini savaşa götürmen için sana gelenler için de gerçekleşmiş olan bir günah yoktur. Bu kimseler ensardan yedi kişidirler ve ağlayarak Hz. Peygamber'e gelip: " Biz savaşa çıkmayı adadık. Yamalı mestlerle ve dikili ayakkabılarla da olsa bizi götür de seninle savaşalım" demişler, Hz. Peygamber de onlara : *"Sizi bindirecek binek bulamıyorum"* cevabını vermişti.

42- Müslim, *Sahih*'inde rivayet etmiştir.

"Gözlerinden yaşlar akarak " ifadesinin aslı, "şiddetli bir halde gözleri akan" şeklindedir. Bu durum "oluk akıyor" ifadesine benzeyen bir mecazdır. Akan oluk değil, oluk içerisindeki sudur, göz değil, gözün içerisindeki yaştır. Burada mübalâğa için böyle bir ifade kullanılmıştır. Sanki gözün, bütünüyle aktığı ifade edilmiştir. Bu durum da, infak etmek için bir şey bulamamalarından dolayı, duymuş oldukları üzüntüdendir. Onların, ihtiyaç duydukları ve senin yanında da bulunmayan bir şeyi satın almaları için, verebilecekleri bir şeyleri yoktu. Bundan dolayı mahzun idiler.

93. «Sorumluluk ancak, zengin oldukları halde senden izin isteyenleredir.» Onlar, zengin oldukları, güçleri ve savaş hazırlıkları bulunduğu halde, savaşmamak için izin isteyen kimselerdir. **«Çünkü onlar, geri kalan kadınlarla birlikte olmaya razı oldular.»** Alçaklığa rıza gösterdiler. **«Allah da onların kalblerini mühürledi. Artık onlar bilemezler.»** O kimseler, bu savaşa katılmamaları yüzünden, peşinen takındıkları tavır neticesinde, başlarına gelecek gâileden habersizdirler. Ayrıca onların, ileride uğrayacakları rezilliklerden de haberleri yoktur.

Hikmet sahiplerinden biri der ki: "Dünya, ahiretin pazar yeri; akıl, iyiliklerin öncüsü; mal, kibirlenmenin elbisesi; nefsânî arzulara uymak da Allah'a isyan etme vasıtalarıdır. Üzüntü ise, neşenin başlangıcıdır. Allahü Teâlâ münafıkları, sevinmeleri ve alay etmeleri sebebiyle yermiş, ihlâs sahiplerini ise, üzüntü içerisinde olmaları ve devamlı ağlar bir durumda bulunmaları sebebiyle övmüştür."

94. Savaştan **«dönüp yanlarına varınca, sizden özür dileyecekler.»** Bu kimseler münafık kimseler olup, savaşa katılmamışlardır. Sayıları da seksen küsurdur. Buradaki hitap, Hz. Peygamber'e ve onun ashabınadır. Âyet, özür dileme olayından önce nâzil olmuştur. Buradan anlaşılan, Hz. Peygamber'in, Tebük savaşından dönmesinden sonra kendisinden özür dileyecekleridir. Yoksa, Medine'ye döndükleri zaman değil. Belki de, Medine'ye dönmeden önce özür dilemeye koşanlar bile olmuştur.

Ey Muhammed! Sen onlara **«de ki : 'Özür dilemeyin! Size asla inanmayacağız. Çünkü Allah, sizinle ilgili haberleri bize bildirdi.»** Siz kesinlikle bize özür dilemeye kalkmayın. Biz sizin özürlerinizi kabul etmeyeceğiz. Çünkü özürünüz gerçek değildir. Allahü Teâlâ, sizin özürünüzün kabul edilmemesini bize vahiyle bildirdi. Sizin kötü düşünce ve niyetleriniz hakkında bizim bilgimiz vardır. Bundan sonraki **«yapacaklarınızı, Allah da Rasûlü**

de görecektir.» Acaba, inkâr ve münafıklıktan vaz mı geçeceksiniz, yoksa aynı hale devam mı edeceksiniz?.. **«Daha sonra ise»** kıyamet gününde, **«görüleni de, görülmeyeni de bilen Allah'a döndürüleceksiniz. O size,»** dünyada iken **«yaptıklarınızı bildirecektir.'»** O'na döndürülüp, huzuruna çıktığınız zaman, dünyada işlediğiniz her şeyi size bildirecektir. Burada, dünyada işlenenlerin hesabının mutlaka görüleceğine dikkat çekilmektedir.

95. «Kendilerine döndüğünüzde, onları bırakmanız için, Allah adına size and içecekler.» Yalan özürlerini perçinlemek üzere size yeminler edecekler ve: "Vallahi gücümüz yoktu. Eğer gücümüz olsaydı, savaşa katılmaktan geri kalmaz ve sizinle savaşa çıkardık" diyeceklerdir. Bu kimseler, Cüd b. Kays, Mu'tab b. Kuşayr ve arkadaşlarıdır. Onların bu yeminleri, onları terkedip kendilerini yermemeniz ve horlamamanız içindir. **«Onları bırakın!»** Onlardan uzaklaşın ve hakir görün! **«Çünkü onlar»**, tıpkı kendisinden kaçılması gereken pis koku gibi **«murdardırlar.»** Onlarda manevî murdarlık vardır. **«Kazanmış olduklarının cezası olarak, onların varacakları yer cehennemdir.»** Onlardan bu kadar sakınmanın ve onları terketmenin gerekçesi, kendilerinin cehennemlik oluşlarıdır. Onun için bu kimseler yerilmiş ve kendilerinden uzak durulması istenmiştir. Dünyada işlemiş oldukları bunca kötülüklerden dolayı, cehennemde cezalarını bulacaklardır.

96. «Kendilerinden razı olmanız için, size yemin edecekler. Siz onlardan razı olsanız bile, Allah fâsıklar topluluğundan asla razı olmaz.» Münafıklar, kendilerinden hoşnut olmanız için, yalan yere Allah adına size yeminler edeceklerdir. Bunun sebebi ise, kendilerine yapageldiklerinizin devamını sağlamaktır. Sizler, inkârda bocalayıp duranlardan razı olsanız bile, Yüce Allah onlardan asla razı olmayacaktır. Sizin rızânız, Allah'ın rızâsını gerektirmez. Sizin tek başınıza onlardan razı oluşunuz, onları Allah'ın gazabından kurtarmaya yetmez. İşte bütün bu hitaplardan maksat, muhatapları münafıklara rızâ göstermekten sakındırmak ve onların sahte özürlerine kanmamalarını sağlamaktır.

Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye geldiği zaman : *"Onlarla oturmayın ve kendileriyle konuşmayın"* buyurmuştur. Bununla, münafıklardan ve günahlarında ısrar edenlerden tevbe edinceye kadar ayrı kalmaya işaret edilmiştir. Muhammed Bâkır da kendisine babası Zeynel Abidîn'in şöyle tavsiyede bulunduğunu söyler : "Şu beş grup insanla arkadaşlık etme, onlarla sohbete dalma ve yolculuğa da çıkma:

1. Fâsıkla arkadaşlık etme. O seni, bir lokma ekmeğe hatta daha basit bir menfaate karşılık olarak satar.

2. Cimri adamla da sakın arkadaşlık etme. Çünkü o, en muhtaç olduğun şeyi bile sana vermez.

3. Yalancıyla da arkadaşlık etme. O da senin için serap gibidir. Senin yakınlarını senden uzaklaştırır, senden uzak olması gerekenleri de sana yakınlaştırır.

4. Ahmakla da arkadaşlık etme. Çünkü ahmak, sana fayda vermek isterken zarar verir. Yine: 'Akıllı düşman, akılsız dosttan iyidir' denilir.

5. Akrabalarıyla ilgisini kesenle de dost olma. Çünkü ben, Allah kitabının üç yerinde, bu tür insanların lânetlendiğini gördüm."

اَلْاَعْرَابُ اَشَدُّ كُفْرًا وَّنِفَاقًا وَّاَجْدَرُ اَلَّا يَعْلَمُوْا حُدُوْدَ مَآ اَنْزَلَ
اللّٰهُ عَلٰى رَسُوْلِهٖ ۗ وَاللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ﴿٩٧﴾ وَمِنَ الْاَعْرَابِ مَنْ يَّتَّخِذُ
مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَّيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَآئِرَ ۗ عَلَيْهِمْ دَآئِرَةُ السَّوْءِ ۗ
وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿٩٨﴾ وَمِنَ الْاَعْرَابِ مَنْ يُّؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ
وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرُبٰتٍ عِنْدَ اللّٰهِ وَصَلَوٰتِ الرَّسُوْلِ ۗ اَلَآ اِنَّهَا
قُرْبَةٌ لَّهُمْ ۗ سَيُدْخِلُهُمُ اللّٰهُ فِيْ رَحْمَتِهٖ ۗ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٩٩﴾

97. Bedevîler, inkâr ve iki yüzlülük bakımından daha beter, Allah'ın, Rasûlüne indirdiği sınırları tanımamaya daha müsaittirler. Allah bilendir, hakîmdir.

98. Bedevîlerden öyleleri vardır ki, Allah yolunda harcadığını zarar sayar ve sizin başınıza felâketlerin gelmesini bekler. Felâketler onların başına gelsin! Allah, işitendir, bilendir.

99. Bedevîlerden öyleleri de vardır ki, Allah'a ve ahiret gününe inanır. Harcadığını da, Allah katında yakın dereceler elde etmeye ve peygamberin duâlarını almaya vesile kabul eder. İyi bilin ki bu durum, onlar için bir yakınlık vesilesidir. Allah onları, yakında rahmetine koyacaktır. Çünkü Allah ğafûrdur, rahîmdir.

97. «Bedevîler...» Burada *"bedeviler"* şeklinde çevirdiğimiz *"a'râb"* kelimesi, "a'rabî" kelimesinin çoğuludur. Tıpkı, "'arabî" kelimesinin çoğulunun " 'arab", "mecûsî" kelimesinin çoğulunun "mecûs" ve "yahûdî" kelimesinin çoğulunun da "yehûd" olduğu gibi. "Arab"la "A'râb" arasındaki farkı şöyle açıklarız : Arab, ister çölde, isterse köyde otursun, insan oğlunun özel bir grubudur. A'rab ise, sadece çölde yaşayan insanlara verilen bir isimdir. Buna göre "Arab", daha geneldir. Şöyle de denilmiştir: "Arab, şehir ve köylere yerleşenlerdir. A'râb ise, çöllerde yaşayanlardır. İşte bu bedevîler, **«inkâr ve iki yüzlülük bakımından,»** şehirlerde yaşayan Araplardan **«daha beter,»** yani daha fenadırlar. Çünkü bu bedevîler, vahşi hayvanlara benzerler. Bunlar, boyun eğip itaat etme konusunda direnmeyi huy edinmiş kimselerdir. Devamlı içerisinde yaşadıkları rutûbetli sıcak hava, kalblerinin katılığını artırmıştır. Kalplerinin katılığı da onları kibir, böbürlenme ve haktan sapmaya götürür. Bu durum da, onlar için tabiîdir. Çünkü, bir eğitimcinin terbiyesinde yetişip eğitilmeyen, ilim adamlarıyla birlikte olup bilgi edinmeyen kimseler, Allah'ın Kitabı'nı dinleyip, ondan beslenmeyen kimseler; bilginlerle oturup sohbet edenler, ilim ve hikmetten nasibini alanlarla nasıl eşit olabilir? Çünkü bunlar, Allah'ın Kitabı'nı dinlemiş ve Rasûlüllah'ın terbiyesini almışlardır. Eğer, şehirli ile çölde yaşayan arasındaki farkı görmek istersen, dağda yetişen meyve ile, bahçede yetişen meyveyi karşılaştır. O zaman farkı görürsün. Âyette geçen *"Bedevîler"*le, Temim oğulları, Esed oğulları ve Gatafan kabilesi kastedilmiştir.

İşte bu insanlar, **«Allah'ın Rasûlüne indirdiği sınırları tanımamaya»** onların ne olduklarını bilmemeye **«daha müsaittirler.»** Onlar, peygambere indirilen ibadetleri, kanunları ve buna benzer ahlâk kurallarını bilemezler. Farz ve sünnetleri kavrayamazlar. Bunun sebebi, Kur'an ve sünneti dinleme bahtiyarlığından uzakta kalışlarıdır. İşte bunun için, bedevî bir zatın, namazda imamlık yapması da mekruh karşılanmıştır. İlim adamları şunu söylerler : "İmam olan bir kimse, namazda mekruh olan şeyleri işlerse, ona uymak mek-

ruh olur. İlgilisinin bu tip imamı görevden alması gerekir. **«Allah bilendir, hakîmdir.»** Yüce Allah, ilim ve hikmet sahibi olduğundan dolayı, şehirlinin de, köylünün de bütün hallerini bilir. İyilik ve kötülüklerinden haberdardır ve onları buna göre hesaba çekip ceza, ya da mükâfatlarını verir.

98. «Bedevîlerden öyleleri vardır ki, Allah yolunda harcadığını zarar sayar ve sizin başınıza felâketlerin gelmesini bekler.» Âyet-i kerimede geçen *"mağrem"*, insanın malına gelen zarar demektir. Allah'a ve âhiret gününe inanmayan, Allah yolunda harcadığı maldan sevap ummayan, Allah yolunda harcamadığı zaman da bunun cezasından korkmayan kimse elbette ki Allah yolunda harcadığı şeyi zarar ve lüzumsuz sayar. Harcadıklarını da ya gösteriş için ya da takıyye yani asıl maksadını gizleyerek müslümanlardan görünmek için yapar. Âyette geçen *"yeterabbesu"*, beklemek, *"devair"* de insanın başına gelen musibet ve felâketler demektir. "Dâire" kelimesinin çoğuludur. Onlar Hz. Peygamber'in vefatıyla, müslümanların başına birtakım belâların gelip, güç ve kuvvetlerini kaybetmelerini ve inkârcıların egemen olmasını beklerler. Böylelikle de, infaktan kurtulacaklarını umarlar. İşte bu tip insanlar şimdi de mevcuttur. Görmüyor musunuz bazı kimseler, müslüman görünürler, fakat inkârcıların egemen olmasını beklerler ki, devlete karşı sorumluluklarından ve infaktan kurtuluversinler.

«Felâketler onların başına gelsin! Allah, işitendir, bilendir.» Burada, mü'minler hakkında dilediklerinin karşılığı olarak, onlara bedduâda bulunulmaktadır. Allahü Teâlâ, onların infak yaparken söyledikleri sözleri işiten ve aynı anda içlerinde gizledikleri kötü niyetleri de bilendir. Ki bu kötü niyetlerinin birisi de, müslümanların bir belâ ile karşılaşmalarını beklemeleridir.

99. «Bedevîlerden öyleleri de vardır ki, Allah'a ve ahiret gününe inanır.» Bunlar, Esed, Cüheyne, Gifar ve Eslem gibi kabilelerden olan kimselerdir. İşte bu tür kabileler, Allah'a ve ahiret gününe inanırlardı. *Ravda* isimli eserde şöyle anlatılır : Bedevînin biri, Allahü Tealâ'nın *"Bedevîler, inkâr ve iki yüzlülük bakımından daha beterdir..."* mealindeki kelamını duyunca irkiliverdi ve ardından da yine Allah'ın: *"Bedevîlerden öyleleri de vardır ki, Allah'a ve ahiret gününe inanır..."* kelamını duyunca: "Allahü Ekber. Yüce Allah, bizi önce yerdi, sonra da övdü" dedi.

Allah yolunda cihad için **«harcadığını da, Allah katında yakın dereceler elde etmeye ve peygamberin duâlarını almaya vesile kabul eder.»**

Bir kutsî hadiste de şöyle buyurulur : *"Kim bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir arşın yaklaşırım."* (43)

Bu kimseler ayrıca, Allah yolunda yaptıkları harcamalar dolayısıyla, Hz. Peygamber'in de duâsını almaya çalışırlar. Çünkü Hz. Peygamber, tasaddukta bulunanlara bereket duâsında bulunur ve onların bağışlanmalarını dilerdi. İşte bundan dolayıdır ki sadaka alan kimsenin tasaddukta bulunan kimseye duâ etmesi sünnet olmuştur. Ancak, Hz. Peygamber'in yaptığı gibi yaparak, salât ve selâmda bulunmaz. Hz. Peygamber (s.a.v.), sadaka veren Ebû Evfâ için "Allahumme salli alâ âli Ebî Evfâ", yani "Ey Allah'ım! Ebî Evfâ oğullarına salât ve selâm eyle!" diye duâda bulunmuştu. Bu tür duâ yapmak, ancak Hz. Peygamber'e mahsustur. O dilediğine böyle duâ yapabilir.

«İyi bilin ki bu durum,» yani Allah yolundan harcadıkları şey **«onlar için bir yakınlık vesilesidir.»** Bu harcamayı yaptıklarında, yüce Allah da onları, kendisine yaklaştıracaktır. Bu, Allah yolunda harcadıkları şeyin bir yakınlık vesilesi olduğu husûsundaki itikadlarının doğruluğuna Allah tarafından bir şehadet ve ümitlerini tasdikdir.

«Allah onları, yakında rahmetine koyacaktır. Çünkü Allah ğafûrdur, rahîmdir.» Bu ifade, Allahü Teâlâ'nın engin rahmetinin onları kuşattığını anlatır ve bunun bir va'd olduğunu bildirir. Âyette geçen *'sîn'* harfi, va'din gerçekleşeceğini ifade eder. Allah onlara karşı çok rahîmdir. Ceza vermekte acele etmez.

Bilmiş olunuz ki, sadaka vermenin ve infakta bulunmanın fazileti, çok büyüktür. Şöyle bir hikaye anlatılır :

İsrailoğulları zamanında bir kıtlık olmuş. Fakirin biri içerisinde zenginlerden birinin de evi bulunan bir sokağa girmiş. Fakir adam: "Allah rızâsı için bana yardımda bulunun!" deyince, ev sahibinin kızı çıkarıp biraz sıcak ekmek ikram etmiş. Zengin adam bu fakiri görünce, "Bu ekmeği sana kim verdi?" diye sormuş. Fakir de: "Şu evdeki kız" diye cevap vermiş. Zengin adam eve girip, kızının sağ elini kesmiş. Allah da bu adamın durumunu değiştirmiş, muhtaç bir duruma düşerek fakir olarak ölmüştür. Daha sonraları ise, zengin ve genç bir delikanlının, bu güzel kız hoşuna gitmiş, ona hayran olmuş ve onunla evlenmiş. Onu evine götürüp, karanlık basınca, kız sofra hazırlamış ve sol elini uzatmış. Zengin demiş ki: "Fakirlerin edeplerinin az olduğunu duyardım.

43- Buharî'nin rivayet ettiği uzun bir hadisin parçasıdır.

Şu sağ elini uzat bakayım." Kız yine sol elini uzatmış. İki ve üçüncü defasında da aynı şekilde sol elini uzatınca, evi bir sessizlik kaplamış. Sonra gizliden bir ses duyulmuş ve: "Çıkar bakalım sağ elini! Allah için verdiğin sıcak ekmek hatırına Rabb da sana sağ elini ikram etti" demiş. Kız da sağ elini çıkarmış ve yemeğini yemeye başlamış. *Ravzatu'l-Ulema* isimli eserde böyle anlatılır.

Bu hikâyeden anlaşılmaktadır ki Allahü Teâlâ bir kimseye nimetler ihsan eder de, o kimse de bunun şükrünü yerine getirmezse, o nimetten yoksun bırakılmak sûretiyle cezalandırılır. Bel'ama bakmaz mısın? Allah'ın kendisine vermiş olduğu İslâm nimetine şükretmeyince, Allah da onun canını inkârcı olarak alıvermiştir. Bir kimse, yaptığı ve terkettiği her şeyde Allah'ın rızâsını gözetirse, Allah da onun kusurlarını düzeltir... Sol elle yemek edebe aykırıdır. Şeytan sol eliyle yer. Mazeret olmadıkça sol elle yenmemelidir. Denilmiştir ki: "Hak uğruna harcanmayan şeyin iki katı, bâtıl yolda gider."

Hz. Ali (r.a.) şöyle der: "Allah, fakirlerin azıklarını, zenginlerin mallarında takdir etmiştir. Fakirin açlığı, zenginin onun hakkını vermemesiyle olur. Allahü Teâlâ, onlara bunun hesabını soracaktır."

وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ
اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ
جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَٰلِكَ
الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٠٠﴾ وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ مُنَافِقُونَ
وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ
سَنُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَىٰ عَذَابٍ عَظِيمٍ ﴿١٠١﴾ وَآخَرُونَ

اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا عَسَى اللَّهُ أَنْ
يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٠٢﴾ خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً
تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ
وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٣﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ
عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ
﴿١٠٤﴾ وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ
وَسَتُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾ وَآخَرُونَ مُرْجَوْنَ لِأَمْرِ اللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا
يَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٠٦﴾

100. Muhacirlerin ve Ensarın ilk etapta iman edenleri ve güzellikle bunlara tâbi olanlar var ya, Allah onlardan razı olmuştur. Onlar da Allah'tan razıdırlar. Allah onlar için, altlarından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. Orada sürekli olarak kalacaklardır. Büyük kurtuluş da budur işte.

101. Çevrenizdeki bedevîlerden münafıklar olduğu gibi, bizzat Medine halkından da münafıklığı huy edinenler vardır. Sen onları bilemezsin. Onları Biz biliriz. Onlara iki defa azap edeceğiz. Sonra da büyük bir azaba itileceklerdir.

102. Diğerleri de günahlarını itiraf ederek, iyi amelle diğer

kötü amelleri birbirine karıştırdılar. Allah'ın, onların tevbesini kabul etmesi umulur. Çünkü Allah ğafûrdur, rahîmdir.

103. Onların mallarından, sadaka al ki, bununla kendilerini temizlemiş ve (iyiliklerini) bereketlendirmiş olursun. Onlara duâ et. Çünkü senin duân, onlar için bir huzur kaynağıdır. Allah işitendir, bilendir.

104. Allah'ın, kullarının tevbesini kabul ettiğini, sadakalar aldığını, Allah'ın tevbeleri kabul ve merhamet eden olduğunu bilmiyorlar mı?

105. De ki : "Çalışın bakalım! Çalışmanızı; Allah da, peygamberi de, mü'minler de, (kesin olarak) görecektir. Daha sonra, gizli ve açık olanı bilen Allah'a döndürüleceksiniz. Yapmış olduklarınızı size haber verecektir."

106. Diğer bir grup da, Allah'ın takdirine bırakılmıştır. Onlara ya azap eder, ya da tevbelerini kabul eder. Allah bilendir, hakîmdir.

100. «Muhacirlerin ve Ensarın ilk etapta iman edenleri...» Buradaki ilk iman eden muhacirlerden; sahâbîlerin büyükleri, iki kıbleye doğru da namaz kılanlar ve Bedir savaşına katılanlar anlaşılmaktadır. İlim erbabının görüşlerine göre, İslâm'ı ilk kabul eden Hz. Hatice (r.a.) vâlidemizdir.

Ensar'dan kasıt, Birinci ve İkinci Akabe Biati'nde bulunanlar, Ebû Zürâre ve Mus'ab b. Umeyr kendilerine vardığında iman edenlerdir. Birinci Akabe Biati'nde bulunanlar yedi, ikincidekilerse yetmiş kişidirler. Allahü Teâlâ *"sâbikûn"*, yani "ilkler"i övmüştür. Çünkü onlar, arkadan gelenlerin önderleridir. Esas fazilet, önderlik rolünü üslenenlerindir.

«Ve güzellikle bunlara tâbi olanlar var ya, Allah onlardan râzı olmuştur. Onlar da Allah'tan râzıdırlar.» *"Güzellikle bunlara tâbi olanlar"* dan kasıt, her iki gruba uyan kimselerdir. *"Güzellik"* ise, her türlü güzel huylardır. Bir başka görüşe göre de *"es-sâbikûne'l-evvelîn"*den kasıt, ensar olsun muhacir olsun bütün sahabedir. Çünkü bunlar, diğer müslümanlara göre, daha önce İslâm'ı kabul etmiş durumdadırlar. *"Tâbi olanlar"*dan maksat ise, kıyamete kadar gelecek olan iman ehli kimselerdir. Allahü Teâlâ onlardan râzıdır. Onların itaatlarını ve amellerini kabul etmiştir. Kullar da O'ndan razıdırlar. Çünkü, birçok dünyevî ve uhrevî nimetlere kavuşmuşlardır.

«Allah onlar için, altlarından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. Orada sürekli olarak kalacaklardır. Büyük kurtuluş da budur işte.» Kendilerine, o cennetlerde sürekli olarak kalmaları takdir edilmiştir. Orada kalmaları hiçbir sûrette kesintiye uğramayacaktır. En büyük ikramdır bu. Bundan daha büyük bir ikramın olması da imkânsızdır.

101. «Çevrenizdeki bedevîlerden münafıklar olduğu gibi, bizzat Medine halkından da münafıklığı huy edinenler vardır.» Çöllerde yaşayan Araplar içerisinde münafıklar olduğu gibi, içerisinde yaşadığınız şehirde de münafıklığı huy edinen insanlar vardır. Bu münafıklar; Cüheyne, Müzeyne, Eslem, Eşca' ve Gifar kabileleridir. Bunlar, Medine'nin çevresinde oturuyorlardı. Âyette geçen *"Medine"* kelimesinden, Hz. Peygamber'i ağırlayan ve hicret yurdu olan kent anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in evi de kabri de orada bulunuyor. Bu kentin birçok ismi vardır. "Taybe" ve "Tâbe" isimleri de bunlardandır. Bu kent, yani Medine kenti, orada yaşayanların tertemiz ve pak oluşu sebebiyle, içinde hayatın hoş olması ve toprağının temizliği dolayısıyla bu isimlerle anılır olmuştur. Bir hadiste şöyle buyurulur : *"Yılanın deliğine sığındığı gibi, iman da Medine'ye sığınır."* [44]

«Sen onları bilemezsin. Onları Biz biliriz. Onlara iki defa azap edeceğiz. Sonra da büyük bir azaba itileceklerdir.» Onlar, ikiyüzlülükte o kadar ileri gitmişlerdir ki, nifakları sana da gizli kalmıştır. Sen her ne kadar feraset ve fetanet sıfatlarının sahibi isen de, onları bilip tanıyamazsın. Çünkü onlar, ikiyüzlülük konusunda çok beceri sahibidirler. Onların bu durumlarını ancak Biz biliriz ve onların sırlarını sana bildiririz. Sana karşı durumlarını gizleyebilseler de Bizim yanımızda bu imkânları yoktur. Onları, mutlaka iki defa hesaba çekip kendilerine azap edeceğiz. Burada *"iki defa"* denmesinin sebebi, çok fazla azap çekeceklerinin işaretidir. *"Sonra gözünü iki defa daha çevir"* (Mülk: 4) âyetinden de bu anlaşılır. Yani, gözünü defalarca çevir. Bu münafıklar grubu, kıyamet gününde cehennem azabına maruz kalacaklardır. Âyette geçen *"sîn"* harfi ise, pekiştirme edatıdır.

102. «Diğerleri de günahlarını itiraf ederek, iyi amelle diğer kötü amelleri birbirine karıştırdılar.» Medinelilerden diğer bir grup da, suçlarını kabullendiler. Onların suçları; savaştan geri kalmaları, münafıklarla beraber olmaya razı olmaları ve Allah yolunda harcamada bulunmamalarıydı. Bu grup, yaptıklarına pişman oldu. Fakat, yalan yere bahaneler uydurmak

44- Buharî ve Müslîm rivâyet etmiştir.

sûretiyle özür dilemeye çalışmadılar. Bunlarda, savaştan geri kalmış olan bir gruptu. Savaştan geri kalanlar hakkında âyet nazil olunca, kendilerini mescidin direklerine bağladılar. Bu sırada Hz. Peygamber de seferden dönüp, normal âdeti üzere ilk önce mescidde iki rekât namaz kılmış ve o esnada direğe bağlı duran kişileri de görüvermişti. Bunların durumunun ne olduğunu sorunca, yanında bulunanlar da olup bitenleri şöyle anlatmışlardı: "Bu kimseler, seninle, savaşa katılmayan gruptur. Allah'a söz verip yemin etmek sûretiyle, kendilerini buraya bağladılar. Rasûlüllah onları çözmedikçe, kendilerini salıvermiyeceklerdir." İşte bu durum üzerine âyet nâzil oldu ve Hz. Peygamber (s.a.v.) de onların özürlerini kabul etti.

Âyette geçen iyi amellerinden maksat, daha önce işlemiş oldukları iyi işleri, daha önceleri bazı savaşlara katılmış olmaları, bu defa savaşa katılamadıkları için suçlarını itiraf ederek pişmanlık duymalarıdır. Kötü amellerinden maksat da daha önce ve sonra işlemiş oldukları kötü amelleridir. Tebük savaşına katılmamaları da bu kötü amellerinin içerisine girer.

Haddâdî şöyle der : "Bir defa savaşa katılmış, bir defa da katılmamışlardı. Dolayısıyla, iyi amelle kötü ameli bir araya getirmiş oldular." Nitekim, dinarlarla dirhemleri karıştırdı ve su ile sütü karıştırdı ifadeleri de böyledir.

«Allah'ın, onların tevbesini kabul etmesi umulur. Çünkü Allah ğafûrdur, rahîmdir.» Umulur ki Allahü Teâlâ, günahlarını kabullenmeleri ve tevbe etmeleri sebebiyle, onların tevbelerini kabul eder. Çünkü O, tevbe edip kendisine dönenlerin suçlarını bağışlar ve onlara ihsanda bulunur. Bu ifade, Allahü Teâlâ'nın, o kimselerin tevbelerini kabul edeceğini bildirmekte, onlara ümit vermektedir. Cömertlerin cömerdi olan Allah'ın ümit vermesi kesinlik ifade eder.

103. «Onların mallarından, sadaka al ki, bununla kendilerini temizlemiş ve (iyiliklerini) bereketlendirmiş olursun.» Ey Muhammed! Savaşa katılmayan ve sonradan günahlarını kabullenenlerden sadaka al. Bu sadaka vasıtasıyla, onları savaşa katılmama lekesinden temizlemiş olursun. Yine bununla, onların iyiliklerini artırır ve onları samimi mü'minler derecesine yükseltirsin.

Rivayet edilir ki : Hz. Peygamber onların bağlarını çözüp de, Allahü Teâlâ da tevbelerini kabul edince, derhal evlerine gidip, bütün mallarını getirmişler ve şöyle demişlerdir : "Ey Allah'ın Elçisi! İşte bu mallar bizi senden geri bıraktı. O geri kalmanın sadakası olarak al bunları bizden." Hz. Peygam-

ber'in bu durumu hoş karşılamaması üzerine bu âyet indi. Hz. Peygamber de mallarının üçte birini, geri kalmalarının keffâret ve tevbelerinin kabul olması için sadaka olarak aldı. Bu sadaka, farz kılınmış olan zekât değildir. Farz kılınan zekât bu şekilde alınmaz.

Bazı âlimlere göre de bu âyet, yukarıdaki münafıklarla ilgili âyetlerden ayrı, müstakil bir âyet olup zenginlere zekâtın farz olduğunu bildirmektedir. Buna göre âyetin anlamı: Müslümanların zenginlerinden sadaka, yani zekât al, şeklinde olur. Buna sadaka denmesinin sebebi; kulun, kulluktaki samimiyet ve doğruluğunu göstermesinden dolayıdır. Zekât vermemekte direnenler olursa, devlet başkanı zor kullanmak sûretiyle zekâtı alır ve gerekli olan yerlerde kullanır. Çünkü âyette: *"Onların mallarından sadaka yani zekât al"* buyrulmuştur.

«Onlara duâ et. Çünkü senin duân, onlar için bir huzur kaynağıdır. Allah , işitendir, bilendir.» Onlara hayır ve bereket duâsında bulun ve onların bağışlanmasını iste. Onların gönülleri senin duâna ısınır ve içleri huzurla dolar. Allahü Teâlâ da onların suçlarını kabullenmelerini işitir ve pişmanlıklarını bilir. İşte bu âyetle birlikte, ölülere namaz kılma olayı meşrû kılınmıştır. İnkârcıların ölüsüyle müslümanların ölüsünün karışmaları durumunda, üzerinde müslümanlık belirtisi olana cenaze namazı kılınır, üzerinde inkârcıların belirtisi olana ise kılınmaz.

104. «Allah'ın, kullarının tevbesini kabul ettiğini, sadakalar aldığını, Allah'ın tevbeleri kabul ve merhamet eden olduğunu bilmiyorlar mı?» Şu tevbe edenler, Allah'ın samimi olarak yapılan her tevbeyi kabul edeceğini, samimi kullarının suçlarını bağışlayacağını ve sadakalarını Allah'ın alacağını bilmezler mi? Sadakaları alanın Allah olduğu belirtilmiş, bununla Hz. Peygamber ve ondan sonra gelen idareciler kastedilmiştir. Çünkü onlar bunu ancak Allah'ın emriyle alırlar. Böylece sanki Allah almış olur.

Beydâvî bu konuda şunları şöyler : "O sadakayı, bir şeyi karşılığını ödemek üzere alan gibi, alıp kabul eder. Burada istiare-i tebeiyye vardır. Çünkü, buradaki gerçek alıcı, Hz. Peygamber'dir. Onun almakla görevlendirmiş olduğu kimse değildir." Âyetteki *"sadakalar"*dan maksat, onların ve diğerlerinin sadakalarını kapsar.

Yüce Allah tevbe edenin günahlarını bağışlar. Kendisine itaat etmeye başlayanın günahlarına bakmadan, kendisine ikramda bulunur. Çünkü O, kullarına çok merhamet edendir.

Bu âyette, günahkâr kulları tevbe etmeye ve sadaka vermeye teşvik vardır.

105. «De ki : 'Çalışın bakalım! Çalışmanızı; Allah da, peygamberi de, mü'minler de (kesin olarak) görecektir.» Dilediğiniz şekilde amellerde bulunun bakalım. Bu ifadenin zahiri anlamı, ruhsat verme ve serbest bırakmadır. Bâtınî anlamı ise, iyiliğe teşvik ve kötülüklerden sakındırmadır. Hayır veya şer, her ne yaparsanız yapınız, bunların hiçbiri Allah'a gizli kalmaz. İşte bu ifade ile bir önceki ifadeye sebep gösterilmiş oluyor. Bunların durumunu sizin görüp bildiğiniz gibi, Allah da biliyordur. Çünkü, O'na hiçbir şey gizli kalmaz.

«Daha sonra, gizli ve açık olanı bilen Allah'a döndürüleceksiniz. Yapmış olduklarınızı size haber verecektir.'» Öldükten sonra da, gizli ve açık her şeyi bilen Allah'a döndürüleceksiniz. Âyette, *'gizli'* kelimesi *'açık'* kelimesinden önce zikredilmiştir. Bunun sebebi, onun âleminin genişliği ve öneminin daha fazla olmasındandır. O'na döndürüldükten sonra ise, dünyada yapmış olduklarınızı size şahitlerin huzurunda haber verecektir. Böylece, kendilerine gereken ceza verilmiş olacaktır.

Akıllı olan kimsenin, sâlih ameller yolunda ilerlemesi ve çirkin amelleri işlemekten kaçınması gerekir. Allah'ın, Rasûlüllah'ın ve bütün mü'minlerin huzurunda rezil olmaması için, böyle yapmak durumundadır.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye isimli eserde, şöyle deniyor: "Güzel amel işleyen kimsenin ameli ve ihlâsı için, göklere yükselen bir nur vardır. Bu nurun göklere yükselişi, kişinin sadakatinin ve ihlâsının kuvveti oranında olur. Allah onu, ulûhiyetinin nuruyla görür. Rasûlüllah ise, nübüvvetinin nuruyla görür. Mü'minlerin ruhları da onu, imanlarının nuruyla görürler. Bu amelin yükselmesi, güzel amel işleyen kimsenin himmetinin berraklığı ve aydınlığıyla ve niyetinin samimi ve temiz olmasıyla gerçekleşir."

106. «Diğer bir grup da, Allah'ın takdirine bırakılmıştır. Onlara ya azap eder, ya da tevbelerini kabul eder. Allah bilendir, hakîmdir.» Daha önce zikredilenlerin dışında Medine ve civarında yaşayanlardan savaşa katılmayan bir grup daha vardır. Bunların durumu ise, Allah, haklarında hükmünü indirinceye kadar Allah'ın takdirine kalmıştır. Tevbe edip özürlerini belirtmedikleri müddetçe ya kendilerine azap edilecektir. Yahut da, tevbe ederlerse kabul edilecektir. Tevbelerinin kabulü için de, tevbelerinin sahih, niyetlerinin

de samimi olması gerekir. Allah, onların hallerini çok iyi bilir. Onlara yaptıklarını da hikmeti gereği olarak yapar.

Bu âyet, savaşa katılmayan üç kişi hakkında inmiştir. Bunlar, Kâ'b b. Mâlik, Murâre b. Rebî' el-Umerî ve Hilâl b. Umeyye'dir. Bu üç kişi, Bedir'e katılanlardandı. Fakat her nasılsa, Hz. Peygamber'le birlikte Tebük savaşına katılamamışlardır. Bu şahıslar, diğer gruplar gibi ne yalan yere özür beyan etmişler, ne de kendilerini direklere bağlamışlardı. Sadece yaptıklarına pişman olmuşlardı. Bunlardan Ka'b b. Malik: "Ben Medine'de devesi en iyi olan biriyim. Dilediğim zaman onlara yetişirim," diye acele etmemiş, aradan günler geçince onlara yetişmekten ümidini kesmiş ve yaptığına pişman olmuştur. Diğerlerinin durumu da böyledir. Fakat bunlar Ebû Lübabe'nin yaptığı gibi kendilerini mescidin direğine bağlamamışlardır.

Hz. Peygamber bu şahıslara bir nevi boykot ilân ederek, şu âyet ininceye kadar, insanların onlarla birlikte olmasını, onlarla birlikte yemesini ve içmesini yasakladı. Kadınlarının bile kendilerinden ayrı kalmalarını, kendi ailelerinin yanlarına dönmelerini emretti. Hilâl'in hanımı Peygamber'e gelerek, kocasının çok yaşlı olduğunu, ona yemek verip veremiyeceğini sordu. Hz. Peygamber de, sadece yemek konusunda ona izin verdi.

O zamanlar Hristiyanların yaşadığı Şam'dan bir elçi Ka'b'a gelerek, kendilerine katılması için ona teşvikte bulundu. Bunun üzerine Kâ'b : "Hatalarım o kadar çoğaldı ki, müşrikler dahi kendilerine katılacağımı umuyorlar. Artık dünya bana dar gelmeye başladı" dedi. Hilâl b. Ümeyye o kadar ağladı ki, gözlerini kaybedeceğinden korkuldu. Yanında bulunan insanlar da : "Allah bunlar hakkında bir hüküm indirmezse, perişan olacaklar" dediler. Bir grup insan da: "Belki de Allah onları bağışlayacaktır" diyerek, onların yanında Allah'ın emrini beklemeye başladılar. Ya affedilirler, ya da azaba çarptırılırlar. Nihayet aradan elli gün geçtikten sonra, tevbelerinin kabul edildiğine dair âyetler inivердi. O âyetler de, *"Allah; peygamberi..., ve savaştan geri bırakılan üç kişinin tevbesini de kabul etti.."* (Tevbe: 117-118) mealindeki âyetlerdir.

Yüce Allah, onların durumlarını bir müddet geciktirdi ve sonunda onların tevbesinin kabul edildiğini en güzel şekilde açıkladı. Onların tevbesini, Peygamber'in, ensarın ve muhacirlerin tevbeleriyle birlikte zikretti. Bundan anlaşılıyor ki, eğitim amacıyla, üç günden fazla bile olsa, ayrılık câizdir. Bakınız! O zamanki müslümanlar, Allah Kitabı'nda bir açıklamada bulununcaya

kadar, o üç kişiyle nasıl ilgilerini kestiler. Onlara ne selâm verdiler ve ne de onlarla konuştular. Niyetteki samimiyet ve olayları Allah'a havale etmek, O'nun rahmetini elde etmeye vesiledir. Aynı şekilde, ağlamak ve kendini ıslah edip, ihlâsa bürünmek de tevbenin kabulüne vesiledir. Onun içindir ki, yapılan günahlardan pişmanlık duyarak, istiğfar edilmelidir.

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا
ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ
اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ
يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٠٧﴾ لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ
مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ
يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ ﴿١٠٨﴾ أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ
خَيْرٌ أَمْ مَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ
جَهَنَّمَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٩﴾ لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ
الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ
حَكِيمٌ ﴿١١٠﴾

107. Zarar vermek, inkâr etmek, mü'minlerin arasını ayırmak ve daha önce Allah ve peygamberine karşı savaş açan (Ebu Âmir isimli fasık)ın yolunu gözlemek için bir mescid yapanlar : "Biz sadece iyilik yapmak istiyorduk" diye yemin ederler. Allah da şahittir ki, bunlar yalancıdırlar.

108. Orada asla namaza durma! Hiç şüphe yoktur ki, başlangıçtan itibaren takva üzere kurulan bir mescidde namaz kılman daha hayırlıdır. Orada, temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da temizlenenleri sever.

109. Binasını, Allah'tan korkma ve rızâ kazanma amacıyla kuran mı, yoksa, binasını yıkılacak bir uçurumun kenarına kurup da onunla cehennem ateşine yuvarlanan mı daha hayırlıdır? Allah, zâlimler topluluğunu doğru yola iletmez.

110. Yaptıkları o bina, kalplerinde bir şüphe olarak kalacaktır. Tâ ki kalpleri paramparça oluncaya kadar. Allah alîmdir, hakîmdir.

107. «Zarar vermek, inkâr etmek, mü'minlerin arasını ayırmak ve daha önce Allah ve peygamberine karşı savaş açan (Ebu Âmir isimli fasık)ın yolunu gözlemek için bir mescid yapanlar : 'Biz sadece iyilik yapmak istiyorduk' diye yemin ederler. Allah da şahittir ki, bunlar yalancıdırlar.» Bunlar, Tebük savaşına katılmayan münafıklardı ve Kuba'daki mescide gidip gelirlerdi. Kuba mescidi ise, Hz. Peygamber'in ashabıyla birlikte ilk olarak güven içerisinde namaz kıldığı mesciddir. Cumartesi günü oraya yaya veya binekli olarak gelip, namaz kılar sonra da ayrılırlardı. Bir hadiste şöyle buyurulur : *"Kim güzelce abdest alır, Kuba mescidine gelir ve orada namaz kılarsa, ona umre yapmış kadar sevap vardır."* [45] Bir başka hadiste ise : *"Her kim, gösteriş ve desinlerden uzak kalarak bir mescid yaparsa, Allah da ona, cennette bir ev hazırlar"* buyurulmuştur.[46]

Kurtubî şöyle der : "Bu mesele, bütün yönleriyle, zahirdeki anlamının dışında bir anlam taşır. Dünyadayken mescid yaptıran kimseye, o mescidin sevabı olarak, ahirette daha büyük ve görkemli bir bina, köşk ikram edilir. Çünkü, yapılan amellerin karşılığı kat kat verilir. İyiliklerin karşılığı on katı olarak verilir." Nitekim bir hadisi şeriften anlaşılacağı üzere bu iyilikler o ka-

45- Neseî rivayet etmiştir. Bir benzeri Tirmizî'de vardır.

46- Hadisi Tirmizî ve Şeyhân şu lâfızla rivayet etmişlerdir.: *"Kim Allah'ın rızâsını gözeterek bir mescid yaparsa, Allah da ona cennette bir ev yapar."* Bkz. *Camiu'l-Usûl*, 11/186.

dar artar ki, bir tek hurma tanesi, arta arta bir dağ kadar olur. Ancak, bu artışın sağlanabilmesi için, yapılan amellerdeki niyetin samimi olması şarttır. İhlâssız ve samimiyetsiz olarak yapılan amellerin hiçbir sevabı olmaz. Bunlar her ne kadar görünürde bir amel yapıyor iseler de, onların Allah katında yararı yoktur. Fakat yapılan mescid, hükmen mesciddir; diğer mescidler gibi ona da saygı ve hürmet gösterilir.

Kâfir bir kimsenin mescid yaptırmasına müsade edilir mi? Bazıları bu soruya, "evet" diye cevap verirler. Onların dayandıkları delil, Hz. Peygamber'in şu hadisidir : *"Allahü Teâlâ bu dini, günahkâr bir adamla da yüceltir."*

Vâhidî, *"Müşrikler, Allah'ın mescitlerini imar edemezler."* (Tevbe: 17) âyetinin tefsirinde şöyle der : "Bu âyetin işaret ettiğine göre, müşriklerin, müslümanların mescidlerini imar etmeleri yasaktır. Müşrik olarak ölen kimse, böyle bir vasiyette bulunmuş olsa bile, vasiyyeti kabul edilmez."

Sa'dî Çelebî de şöyle der: "Âlimlerimiz arasında varılan icmaa göre, müşrik adamın o vasiyeti kabul edilmez. Fetva da buna göredir."

Bir kâfir, cami yaptırmakla müslüman olamaz. Bu kâfir camiye hürmet etse bile, Kelime-i şehadeti getirmedikçe durum aynıdır, değişmez. Fakat bir müslüman, kiliseye gitse, oranın yüceliğine, tazim edilmesi gerektiğine inansa, bu adam kâfir olur. Çünkü, sadece niyetle de kâfir olunabilir. İslâm olmak ise, Kelime-i şahadeti söylemeden gerçekleşmez.

Biz tekrar konumuza dönelim. Amr b. Avf oğulları Kuba mescidini yapınca, kardeşleri olan Benû Ğanem b. Avf onları kıskanmış ve fitne çıkararak müslümanların arasını açmak için, Kuba denilen yerde ikinci bir mescid yapmışlardı. Ebû Amir adındaki râhip Şam'dan geldiğinde, onlara bu mescidde imamlık yapacaktı. Bu mescidin inşası tamamlanınca, orada toplanıp, Hz. Peygambere ve müslümanların aleyhine planlar yapmaya başladılar. Daha sonra da, Hz. Peygamber'in gelip, orada namaz kıldırmasını istediler. Hz. Peygamber bunlara : *"Ben şu anda sefere çıkmak üzereyim ve meşgulüm. Şayet dönersem gelirim ve size namaz kıldırırım"* diye cevap verdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) Tebük seferinden dönünce, kendisine gelip, mescidlerinde namaz kıldırmasını istediler. Hz. Peygamber giymek için gömleğini isteyip daha sonra da gideceği sırada, işte bu âyet nazil oldu. Bu âyette Allahü Teâlâ; müşrikler tarafından yapılan bu mescidin, müslümanların zararına olduğunu, onların içlerinde gizledikleri inkârlarını pekiştirdiğini, Kuba mescidinde topla-

nan müslümanları parçalamayı amaçladığını bildiriyordu. Yeni yapılan bu mescid, müslümanların bir kısmını oraya çekmek sûretiyle, mü'minlerin birliğini bozacaktı. Ayrıca bu mescid, Allah ve Rasûlüne savaş açanların, bir gözetleme yeri olacaktı. Ebû Âmir er-Râhib buraya gelip güya namaz kılacaktı ve bu vesileyle de Hz. Peygamber'e karşı koyacaktı.

Ayrıca bu mescidi yapanlar, Allah adına yemin edecekler ve: "Bu mescidi, iyi niyetle, hayırlara vesile olsun diye yaptık" diyecekler ve o iyi niyetlerinin ise, müslümanların namaz kılmasını sağlamak ve namaz kılınacak olan yerin geniş olmasını temin etmek olduğunu söyleyeceklerdi. Allahü Teâlâ ise, onların yeminlerinin yalan olduğunu çok iyi biliyordu.

Bu âyet inince ve Allahü Teâlâ durumu müslümanlara bildirince, Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Hamza'nın katili olan Vahşi'yi ve bir grubu çağırdı, onlara şöyle emir verdi: *"Halkı zâlim olan şu mescide gidin. Onu yıkın ve yakın!"* [47] Bunun üzerine bu kimseler hemen mescid-i dırar'a gittiler, bir miktar hurma dalı, ya da lifi alıp tutuşturdular ve mescidi yerle bir ettiler. Bu olay, akşamla yatsı namazı arasında oluyordu. Hz. Peygamber, orasının çöplük olmasını, çöplerin ve leşlerin oraya atılmasını emretti. Ebû Amir de Şam'da tek başına ve garip bir şekilde ölüp gitti. Hz. Peygamber Medine'ye gittiğinde, Ebû Amir de ona gitmiş ve: "Getirdiğin nedir?" diye sormuştu. Peygamberimiz ona: *"İbrahim'in dini olan Hanif dinini getirdim"* demişti. Ebû Amir : "Ben de o dindenim" deyince Hz. Peygamber: *"Sen o dinden değilsin"* buyurmuştu. Ebû Amir : "Evet, ancak sen, Hanif dininde olmayan şeyleri o dine kattın" demiş. Hz. Peygamber de: *"Öyle yapmadım, (onu daha sonra karışan bâtıl şeylerden arıtıp) tertemiz bir din haline getirdim"* demişti. Bu söz üzerine Ebû Amir: "İkimizden kim yalancı ise, Allah onun, yalnız başına, kovulmuş bir halde ve garip olarak canını alsın!" diye bedduâ etmiştir, Hz. Peygamber de *"âmîn"* demişti. Bu adama, Hz. Peygamber Ebû Âmir er-Râhib yerine "el-fâsık" ismini vermiştir. Şam'a yakın bir kasabada kâfir olarak ölmüştür.

Bu hain adamın şerefli bir oğlu vardı. Adı da Hanzala idi. Uhut savaşında şehit olmuştu ve cenazesini melekler yıkamıştı.

108. «Orada asla namaza durma!» Ey Muhammed! Münafıklar tarafından yapılan o mescidde sakın namaz kılma! Âyette geçen *"kıyâm"* dan ka-

47- Buharî, *Cihad*, hadis no: 3062. Müslim, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel, 3/309 rivayet etmişlerdir.

sıt, namazdır. Aynı ifade hadiste de geçer. Hz. Peygamber : " *Kim Ramazan ayını imanlı olarak ve sevabını Allah'tan isteyerek kıyamda (namaz kılarak) geçirirse, geçmiş günahları bağışlanır*" [48] buyurmuştur.

«Hiç şüphe yoktur ki, başlangıçtan itibaren takva üzere kurulan bir mescidde namaz kılman daha hayırlıdır.» Burada bahsi geçen mescid, Hz. Peygamber'in Kuba'da yaptırdığı mesciddir. Kuba'da kaldığı müddetçe de orada namaz kılmıştır. İşte bu mescid, her yönüyle, sınırlarıyla, duvar ve temelleriyle Allah'a olan itaatten dolayı kurulmuştur. Başlangıcında, Allah'a itaat etme kastıyla yapılmıştır.

Buradaki mescidle, Hz. Peygamber'in Medine'de bulunan mescidinin kastedildiğini belirten bir görüş de vardır. Fakat ilk görüş, daha meşhur olan ve olaya daha uygun görüştür. Çünkü, Kuba'daki mescidle Medine'deki mescidi karşılaştırmak, Kuba'daki iki mescidi birbiriyle karşılaştırmaktan daha uzak bir ihtimaldir.

Haddâdî şöyle der : "Buradaki *"mescid"*ten kasıt, Kuba mescidi veya Hz. Peygamber'in mescidinden ikisi de olabilir. Çünkü, takva üzere kurulan mescitler bunlardır." İşte bu mescitlerde namaz kılmak, en evlâ olandır.

«Orada,» maddî ve manevi kirlerden **«temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da»** zaten **«temizlenenleri sever.»** Bunlar Ensar'dır. Maddî ve manevî her türlü kirlerden, günahlardan ve pisliklerden temizlenmeyi arzu ederler. Allah da kendisini temizleyenleri sever ve onları kendisine yakınlaştırır. Tıpkı, sevenin sevgilisini kendisine yakınlaştırdığı gibi.

Rivayet edildiğine göre, bu âyet indiği zaman, Hz. Peygamber yanındaki muhacirlerle birlikte, Kuba mescidinin kapısına kadar gitmiş ve orada durmuş, biraz oturduktan sonra şöyle sormuştur : *"Ey Ensar topluluğu! Allahü Teâlâ sizi sena ediyor. Abdest alırken ve büyük abdestinizi yapınca ne yaparsınız?"* Onlar da : " Pisliği üç tane taşla gideririz. Sonra da, su ile temizleniriz" deyince, Hz. Peygamber: *"Orada, temizlenmeyi seven adamlar vardır"* âyetini okudu.[49] Su ile ilk istinca yapan Hz. İbrahim'dir. İstinca (abdest bozduktan sonra yapılan temizlenme) üç müd (yaklaşık iki litre) su ile olur. Su yoksa, taşlarla kurulanır. Önemli olan iyice temizlenmektir. Bu temizlik tek taşla olursa o da yeterlidir. Üç taşla temizlenmezse, taş sayısını artırır. Ensar,

48- Şeyhan *Sahih*'lerinde rivayet etmişlerdir.
49- İbn Mâce ve Hâkim rivayet etmişlerdir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/402.

ufak abdestten sonra da su kullanırdı.

109. «Binasını, Allah'tan korkma ve rızâ kazanma amacıyla kuran mı, yoksa, binasını yıkılacak bir uçurumun kenarına kurup da onunla cehennem ateşine yuvarlanan mı daha hayırlıdır?» Buradaki soru ifadesi, inkâr içindir. Tabiî ki, binasını Allah korkusu ve itaat üzerine kuran daha hayırlıdır. Soruda, iki gruptan hangisinin daha hayırlı olduğu soruluyor. Hiç şüphe yoktur ki, Kuba mescidinde olduğu gibi, mescidini Allah rızâsını kazanmak için kuranlar, daha hayırlı kimselerdir. Allah rızâsının dışında, nifak, inkâr ve mü'minlerin arasını açmak için mescid kuranların, hayırla ilişkilerinin olmadığı açıktır. Âyette geçen *"şefâ"* bir şeyin kenarı, ucu demektir. *"Curuf"*, dere kenarında sel sularının dibini yalayıp oyduğu uçurum, *"hâr"* da bunun geriden çatlamış ve devrilmek üzere olan bir çeşididir. Arapçada "hâre'l-Binâe fe'nhâre" denir ki anlamı binayı yıktı, bina da yıkıldı, çöktü, demektir.

Câbir (r.a.), münafıkların yapmış olduğu bu Mescid-i Dırar'dan dumanların çıktığını söyler.

Haddâdî ise: "Kim, binasını nehrin kenarındaki uçurumun üzerine yaparsa, o bina nehire yıkılır. Münafıkların yapmış olduğu bu nifak mescidi de, cehennemin kenarına kurulmuş bir bina gibidir. Oraya girenler, cehenneme yuvarlanırlar" demektedir.

«Allah, zâlimler topluluğunu» asla **«doğru yola iletmez.»** Onları asla kendi kurtuluşlarının ve uhrevî menfaatlarının olduğu yöne iletmez. Aslında zulüm; Allah için yapılacak olan ibadeti ve O'na gösterilecek olan sevgiyi, dünyevî istekle değiştirip, dünyayı istemek ve dünya peşinde koşmaktır. Gerçek sevgi ve sadakatin Allah'a gösterilmesi gerekirken, bu sevgi ve sadakati dünyaya göstermek, zulmün tâ kendisidir.

110. «Yaptıkları o bina, kalblerinde bir şüphe olarak kalacaktır. Tâ ki kalbleri paramparça oluncaya kadar.» Onların yapmış oldukları bu mescid, yapılmış ve yıkılmış olarak, kalplerinde bir şüphe halinde kalacaktır. Bunun sebebi ise, dinde şüpheye düşmüş olmalarıdır.

Bu durum, kalbleri paramparça olup idrak kabiliyetlerini kaybedinceye kadar devam edecektir. Buna göre âyetin manası şöyle olur: "Yaptıkları bina da, gönüllerini bir şüphe halinde her zaman işgal edecektir. Ne zaman ki gönülleri paramparça olur, o zaman o şüpheden kurtulurlar. Aksi durumda, şüp-

heden kurtulmaları imkânsızdır." Bu ifade, ölünceye kadar onların kalblerinden kuşkunun gitmeyeceğini belirtmektedir.

«**Allah alîmdir**» koymuş olduğu yasayı çok iyi bilendir. O mescidin yıkılması ve münafıkların nifaklarını ortaya çıkarmak için verdiği emir ve hükmünde ise «**hâkîmdir**», hikmet sahibidir. Bütün bunları hikmetiyle yapmıştır.

Âyetten birçok neticeler elde ediyoruz:

1) İnkârı ezelî ve köklü olan bir kimseyi, Allahü Teâlâ'nın tekrar imtihana tâbi kılması, onun sadece sapıklığını, inkârını ve kinini artırır.

2) Hz. Peygamber, insanların ateşe düşmelerini istemiyor ve onları ateşten uzak tutmaya çalışıyordu. Mescid-i Dırar'ı onun için yıktırdı. Eğer onu yıktırmasaydı, bunun zararı herkese dokunacaktı.

Hadiste şöyle buyurulur : *"İçimden öyle geçirdim ki birisine, insanlara namaz kıldırmasını emredeyim de cemaate gelmeyenleri göreyim, evlerini yakayım."*[50] Hz. Peygamber'in bu ifadesi, cemaatle namaza gitmeyenlerin evlerinin yakılmasına cevaz vermektedir. Sünnet-i müekkedeyi terkedenin evi yakılabileceğine göre, farzları terkedenlerin durumları ne olur acaba?

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُم
بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ ۚ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ ۖ
وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنجِيلِ وَالْقُرْآنِ ۚ وَمَنْ أَوْفَىٰ
بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ ۚ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُم بِهِ ۚ

50- Bu hadisi Buharî ve Müslim rivayet etmişlerdir. Bu hadisin çeşitli rivayet tarikleri vardır. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 5/566. Bu hadis ve bu konu ile ilgili geniş açıklamayı, bu tefsirin 1. cild, s.64'de 6 numaralı dipnotunda bulacaksınız.

وَذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١١﴾ التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ
السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْآمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ
النَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾

111. Şüphesiz ki Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşırlar. Öldürürler ve öldürülürler. Bu, Allah'ın Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'ân'da olan gerçek va'didir. Kim, Allah'tan daha çok sözünde durur? Öyleyse, yapmış olduğunuz bu alışverişe sevinin! Büyük kurtuluş da budur işte.

112. Bunlar; tevbe edenler, ibadet edenler, hamd edenler, seyahat edenler, rükû edenler, secde edenler, iyiliği emredip kötülüğe engel olanlar ve Allah'ın koyduğu sınırlara riayet edenlerdir. Mü'minleri müjdele!

111. Rivayet edildiğine göre, Mekke'deki Akabe gecesinde, Hz. Peygamber'e Ensar'dan yetmiş kişi biat edeceği zaman Abdullah b. Revaha şöyle demişti : "Ey Allah'ın Rasûlü! Rabbin ve kendin istediğin şartı koş." Hz. Peygamber de : *"Rabbime, ona ibadet etmenizi ve ona hiçbir şeyi ortak koşmamanızı şart koşuyorum. Kendim için ise, kendinize ve malınıza gelmesini istemediğiniz şeyden beni de korumanızı şart koşuyorum"* demişti. Bunun üzerine Abdullah b. Revaha : "Bunu yaparsak bize ne var?" diye sorunca, Hz. Peygamber: *"Cennet"* diye cevap vermiştir. Ensar : "Alışveriş kârlı oldu. Ne anlaşmayı bozarız, ne de feshederiz" dediler. İşte bunun üzerine aşağıdaki âyet indi:

«Şüphesiz ki Allah, mü'minlerden canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır.» Cennet karşılığında canları satın alınanlar, münafıklar ve kâfirler değillerdir. Onlar bu alışverişe hazır değillerdir.

Hasan Basrî bu konuda şöyle diyor : "Kazançlı bir alışverişe bakınız.

Allahü Teâlâ, her mü'min ile bu alışverişi yapmıştır. Yeryüzünde hiçbir mü'min yoktur ki, bu alışverişe dahil olmuş olmasın."

Âyette geçen *"canlar"*dan kasıt, insanların vücutlarıdır. Çünkü vücutlar, ruhların kemale erişebilmesi için gerekli olan vasıtalardır. *"Mallar"*dan kasıt ise, vücudun varlığını sürdürebilmesini sağlayan vasıtalardır.

İşte mü'minler, canları ve mallarıyla yaptıkları cihad karşılığında, cenneti hak etmişlerdir. Eğer: "Bir kimse, kendi mülküyle başkasının mülkünü nasıl satın alabilir? Halbuki kul da, mülk de efendinindir" diye sorulacak olursa, bunun cevabı şudur : " Bu ifadeler, mü'minleri savaşa teşvik içindir. Burada mü'minlere iltifat vardır. Onları itaata çağırmaya, mâlî ve bedenî hayırlar yapmaya teşvik ve her şeyin karşılığının verileceğine dair tekid vardır. Tıpkı: *"Allah'a kim güzel bir ödünç verir"* (Bakara: 245) âyetinde olduğu gibi. Burada da, sadaka vermeye, başkalarına yardımda bulunmaya teşvik için ödünç verme zikredilmiş, bununla sadaka kastedilmiştir. Çünkü borcun, aynı şekilde geri ödenmesi gerekir. Sanki Allahü Teâlâ, varlığın aslî sahibi değilmiş gibi davranmaktadır. Burada Allah müşteri, mü'min ise satıcı durumundadır. Mü'minin malı ve bedeni ise, satışın esası olan mal konumundadır. Cennet ise, bu alışverişin vasıtası olan ücrettir, değerdir. Bütün bunlar, kulları iyi şeylere teşvik içindir.

Ca'fer-i Sâdık şöyle der: " Ey insanoğlu! Kendi değerini bil. Yüce Allah senin değerini bildiği için, senin karşılığında, cennetten başka bir şeye razı olmadı."

«Çünkü onlar Allah yolunda savaşırlar. Öldürürler ve öldürülürler.» Âyetin bu bölümü önceki bölümünü açıklamaktadır. Burada sanki : "Canlarını ve mallarını, cennet karşılığında nasıl satıyorlar?" diye sorulmuş cevaben: Onlar Allah yolunda savaşırlar, canlarını ve mallarını feda ederler. *"Öldürürler"* ifadesinden kastedilen, savaşan gazilerdir ki, onlar için cennet vardır. *"Öldürülürler"* den kasıt ise, şehitlerdir. Bunlar için de cennet vardır. Artık satıcı yani Allah yolunda savaşıp malını ve canını feda eden kul, teslim edilen malın karşılığını almaya hak kazanmıştır. Kufe'li Ebû Ali şöyle der:

Adn cennetinde, Tûbâ gölgesinde bulunan
Yüksek binaların yüksek kubbesini kim satın alır.
Orayı gösteren Mustafa, orasını dilediğine satan Allah'tır.
Cebrail ise, oraya çağıran ve davet edendir.

«Bu, Allah'ın Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'ân'da olan gerçek va'didir.» Bu durum, Kur'an'da böyle olduğu gibi, İncil ve Tevrat'ta da böyledir. Yani, Allahü Teâlâ'nın, kendi yolunda savaşanları cennete koyacağına dair va'di, bütün semavî kitaplarda mevcuttur. **«Kim, Allah'tan daha çok sözünde durur? Öyleyse, yapmış olduğunuz bu alışverişe sevinin! Büyük kurtuluş da budur işte.»** Buradaki soru, inkâr ve red anlamına gelir. Hiçbir kimse, sözünü yerine getirme konusunda Allah'tan daha ileri olamaz. Çünkü Allah, her şeye kadirdir, başkaları ise âcizdirler. Yani O'nun yolunda savaşıp cenneti kazanmış iseniz, sevininiz. Mutlu olunuz. Bu sizin hakkınızdır.

Haddâdî şöyle der : "Kendi nefislerinizi Allah'a sattığınız için sevininiz. Çünkü Allah'tan daha yüce müşteri, cennetten de daha büyük karşılık olamaz."

Âyette ki *"baye'tüm bih"* tabiri, alışverişlerini iyice pekiştirmek içindir. Çünkü, fâni olan kul ile, bâkî olan Allah arasında geçen bir alışveriş gerçekleşiyor. Bir de alış-verişe konu olan can ve mal da cennet de Allah'ındır. İşte burada canlar ve mallar verilmek sûretiyle kazanılan cennet gerçek kurtuluş yeridir. Ondan daha büyük bir kurtuluş yoktur. Çünkü, fânî olan varlık mukabilinde bâkî olan cenneti kazanılıyor.

Biliniz ki, bütün varlık Allah'ın mülküdür ve ona boyun eğer. Allah, mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunur. Yaptığı tasarruflardan dolayı sorgulanmaz. O herkesi sorgular. Bununla birlikte, mü'minlerin nefislerini, kendi katında değerli olduğu için yüce katından bir lütuf olmak üzere satın alır.

Yine biliniz ki, ecel hükmedilmiş ve kesindir, rızık ise, paylaştırılmış ve bellidir. Bütün nefisler de ölümü tadacaktır. Cennet ise kılıçların gölgeleri altındadır. Canlıların şehit olmaları, Allah katında bir gerçektir. Onların ruhları, cennette hazırlanmış yeşil kuşların karnındadır. Cennette istedikleri yerde barınırlar. Şehidin bütün hata ve günahları bağışlanır. Yine şehit, kendi aile ve yakınlarından yetmiş kişiye şefaat eder. Kıyamet günündeki çok büyük korkudan emindir, ölümün ve haşrin sıkıntı ve belâlarından kurtulur ve ölüm acısını duymaz. Şâir ne güzel söyler:

Ey dünya ile sarmaş dolaş olan kişi, orada kalmak yoktur.
Orada aldanmış ve aldatmış olarak akşamlayıp, sabahlarsın.
Erkenden firdevs cennetiyle sarmaş dolaş olmak için,
Dünya ile olan iç içeliğini keşke bıraksaydın:
Huld cennetinde ikamet etmek istiyorsan,
Ateşten emin olmamalısın."

112. «**Bunlar;**» şirkten, münafıklıktan, büyük ve küçük bütün günahlardan «**tevbe edenler**» dir. Tevbe, bir şeyden dönmek, vazgeçmek demektir. Bir günah işledikten sonra hemen tevbe yapılması vaciptir. Bundan önce ise, dönülen yani tevbe edilen günahın, günah olduğunu bilmek gerekir. Tevbenin kabulü için dört şey gerekir :

1) Fâsıklardan ayrılmak,

2) Sâlihlere katılmak,

3) Allah'a ibadet ve itaata başlamak. Eğer tevbe, samimi bir şekilde yapılmışsa, görürsünüz ki bedenin organları, niçin yaratılmışlarsa, onu yaparlar, yaratana boyun eğerler. Ağacın kökü sağlam olunca, dallarının meyve vermesi gibi.

4) Dünya sevgisinden uzaklaşmak.

«**İbadet edenler,**» samimi ve ihlâslı bir durumda Allah'a ibadet edenler. İbadet; Allah'ın yüceliğini hissettirmek üzere yapılan davranışlardır.

«**Hamd edenler,**» ikram etmiş olduğu nimetlerden dolayı Allah'a hamd edenler, O'nun nimetlerine şükredenler, Allah'ı, şanına lâyık isim ve sıfatlarla övenler. Bilinmelidir ki, insanın tevhid esasını kabul etmeye muvaffak kılınması, yüce Allah'ın en büyük nimetidir. Onun için her mü'min şu ifadeleri dilinden düşürmemelidir : "Elhamdü lillâhi alâ dini'l-İslâm ve tevfikil iman." (İslâm'a ve imana ulaşma şerefinden dolayı, Allah'a hamd ederim.)

Mücâhid, *"Allahü Teâlâ şükredenleri bilmez mi?"*(En'am: 53) âyetinin tefsirinde şöyle der : "Bunlar, tevhid esasına inandığına şükredenlerdir."

«**Seyahat edenler...**» İbn Abbas (r.a.), Kur'ân'da geçen bütün *'seyahat'* ifadesinin, oruç anlamına geldiğini söyler. Hadiste de: *"Ümmetimin seyahatı, oruçtur"* buyurulur. Şair'in şu şiirindeki *"saihan"* kelimesinin de oruç anlamında olduğu gibi:

Onu gece gündüz namaz kıldığını,
Oruç tutarak Allah'ı fazlaca andığını görürsün.

Orucun seyahata benzetilmesinin sebebi, insanları şehvetlerinden alıkoymasıdır. Seyahata çıkan insan, birtakım isteklerine ulaşamaz. Oruçlu da öyledir. Onun için bu benzetme yapılmıştır. Oruç, nefsânî bir riyazettir. Mülk ve melekütün gizliliklerine, oruç vasıtasıyla ulaşılır. Tıpkı seyahat edenin, bil-

mediği ve görmediği yerleri görüp bilmesi gibi.

Atâ şöyle der : "Âyetteki seyâhat edenlerden kasıt, 'Allah yolunda savaşan gâziler'dir. Bunlar, birçok yollar ve yerler katederler. Neticede küfür diyarlarına ulaşırlar ve onlarla cihad ederler."

İkrime: "Bunlar, ilim elde etmek için ülkeden ülkeye koşan ilim meraklısı öğrencilerdir" demiştir. Câbir, bir tek hadis öğrenmek için, Medine'den Mısır'a gitmiştir. Bir kimse yolculuk etmedikçe kâmil yani olgunluğa erişmiş sayılmazdı. İnsan bir yerlere göç etmeden dileğine ulaşamaz.

«Rükû edenler, secde edenler...» Rükû ve secde edenlerden maksat namaz kılanlardır. Çünkü namaz da bu iki fiilin ibadet ciheti diğerlerine nisbetle daha açıktır. Bir insanın ayakta durması ve oturması (kıyam-kuûd) olağan durumlardandır. Rükû ve secde olayı ise, normal âdetin dışında yapılan hareketlerdir. Bu iki fiil (rükû ve secde) sadece ibadet kastıyla yapılır. Bu da namazdır.

«İyiliği emredip kötülüğe engel olanlar...» İman ve ibadet gibi iyilikleri emredip, şirk ve günah gibi şeylere mani olanlar.

Haddâdî şöyle der : "Ma'rûf (iyilik) Hz. Peygamber'in sünneti, münker (kötülük) ise bid'attır." İbn Mâlik, Hz. Peygamber'in *'her bidat sapıklıktır'* sözü hakkında şöyle der: "Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yapmadığı ortaya atılan her yeni şey sapıklıktır. Çünkü sapıklık, doğru yolu bırakıp, başka yollara gitmektir. Doğru yol ise şeriattır."

Bu hükümden, güzel bidat (bidat-ı hasene) ayrı tutulmuştur. Nitekim Hz. Ömer teravih namazı hakkında: " Ne güzel bidattır" demiştir.

İlim adamları, beş çeşit bid'at olduğunu söylerler:

1) Vâcip olan bid'at: Dinsizlerin ve diğerlerinin şüphelerini gidermek için ilmî ve mantıkî deliller getirmek.

2) Mendup olan bid'at : Kitap yazmak ve medreseler yapmak.. gibi.

3) Mübah olan bid'at: Yemek ve buna benzer şeylerin çeşidini artırmak gibi.

4,5) Mekruh ve haram olan bidatlar : Bunlar da bellidirler.

«Ve Allah'ın koyduğu sınırlara riayet edenlerdir.» Bunlar da, Allahü Teâlâ'nın belirlemiş ve bildirmiş olduğu hakikatleri yaşayanlar ve insanların da yaşamasını sağlamaya çalışanlardır. Bu şer'î mükellefiyetler bu âyette sayılanlardan ibaret değil, çok fazladır. Birçok kısımdır. Bütün bu hakikatları sayıp dökmek için, ciltler dolusu kitaplar yazmak gerekir. Yüce Allah, mükellefiyetlerle ilgili diğer hususları kısaca *"Allah'ın koyduğu sınırlara riayet edenler"* şeklinde ifade etmiştir.

Mükellefin fiilleri iki kısımdır : 1)Vücut organlarının fiilleri, 2) Kalbin fiilleri. Fıkıh kitaplarında organların amelleriyle ilgili mükellefiyetler uzun uzadıya açıklanmıştır. Kalbin amelleri konusunda ise, fıkıh kitaplarında pek az şey vardır. Ancak, kelâm kitaplarında bu konuyla ilgili bazı bilgiler bulmak mümkündür. Bu konudaki bazı bilgileri ise, İmam Gazâlî ve benzerleri, ahlâk ilmi başlığı altında incelemişlerdir. Bütün bunlar, Allahü Teâlâ'nın *"Allah'ın koyduğu sınırlara riâyet edenler"* ifadesi içerisinde mevcuttur.

Haddâdî şöyle der : " Âyette belirtilen bu sıfat, kulların Allah'a itaatlarını, O'nun emirlerini yerine getirip yasaklarından kaçmayı en mükemmel şekilde ifade etmektedir. Çünkü Allah, emir, nehiy ve mendup olan konuların hududunu açıklamıştır. Bazı şeyleri yapmaya kulu teşvik etmiş, ya da serbest bırakmıştır. Kul, bunlardan dilediğini seçebilir. Allah'ın emir ve yasaklarına uyup, onları yerine getirir, Allah'ın dilediğine uyarsa, işte o zaman, Allah'ın sınırlarına riayet etmiş olur."

Rivayet edildiğine göre, Halef b. Eyyûb hanımına, gecenin bir bölümünde, çocuğunu emzirmemesini emretmiş ve "iki yıl doldu" demişti. Ona, "Niçin bıraktırdın? Bu gece de emzirseydi ya ?" dediklerinde, onlara: *"Allah'ın koyduğu sınırlara riayet ederler"* âyeti nerede kaldı ?" diye cevap vermişti.

«Mü'minleri müjdele!» Bahsedilen bu faziletlere sahip olanları müjdele. Ayette, *"mü'minler"* kelimesi yerine "Onları müjdele" denilebilirdi. Fakat Allahü Teâlâ, mü'minlerin imanlarına dikkat çekmek için, zamir kullanmamıştır. Neyin müjdeleneceği de, tazimden ötürü hazfedilmiştir. Sanki denmiştir ki : Sözle anlatılamıyacak ve bilinemeyecek derecede yüce bir şeyle müjdelendiniz.

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ
وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ
(١١٣) وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ
وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ
لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ (١١٤) وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ
حَتَّىٰ يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (١١٥) إِنَّ اللَّهَ
لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ
وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ (١١٦)

113. Ne peygamber ne de mü'minler, cehennemlik oldukları belli olduktan sonra, yakın akrabaları da olsa, müşrikler için af dileyemezler.

114. İbrahim'in, babası için af dilemesi ise, sadece ona verdiği sözü yerine getirmesi içindi. Fakat babasının, Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca, ondan vazgeçti. Gerçekten İbrahim, çok niyaz eden ve halim selim bir insandı.

115. Allah, bir milleti doğru yola ilettikten sonra, o millete, kaçınmaları gereken şeyleri açıklamadıkça, onları doğru yoldan saptırmaz. Gerçekten Allah, her şeyi bilir.

116. Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. O, hayat verir ve öldürür. Allah'tan başka, ne bir dostunuz ve ne de bir yardımcınız vardır.

113. «Ne peygamber, ne de mü'minler, cehennemlik oldukları belli olduktan sonra, yakın akrabaları da olsa, müşrikler için af dileyemezler.» Yüce Allah'ın hükmüne ve hikmetine göre, ne peygamberin ve ne de mü'minlerin, cehenneme gideceği belirtilmiş olan bir müşrik için, bağışlanma dileğinde bulunmaları doğru olmaz. Bu müşrik, onların yakınlarından birisi dahi olsa, durum yine aynıdır. Bu cehennemlik kişinin, cehennemlik olması, ya küfür üzereyken ölmesiyle anlaşılır, ya da bu şekilde öleceği vahiy gelmesiyle.

Rivayet edildiğine göre, Ebû Tâlib'in hastalığı artınca, Kureyş'liler kendi aralarında şöyle konuşmuşlar : " Hamza ve Ömer müslüman oldular. Muhammed'in dini Kureyş kabileleri arasında yayıldı. Gelin Ebû Tâlib'e gidelim ve yeğenine karşı bize yardımda bulunmasını isteyelim. Bu yaşlı adam ölürse, içimizden biri Muhammed'i öldürür, bu bizim için kötü olur ve Araplar bizi ayıplarlar. 'Amcası ölünceye kadar onu bıraktılar, sonra da alıverdiler' derler." Bu konuşmalardan sonra, aralarında Rebia'nın oğulları Utbe ve Şeybe, Ebû Cehil, Umeyye b. Halef ve Ebû Süfyan'ın da bulunduğu ileri gelenler grubu, toplanıp Ebû Tâlib'e gittiler. İçlerinden birini gönderip Ebû Tâlip'ten : "Senin kavminin ileri gelenleri yanına girmek için senden izin istiyorlar" diyerek randevu istemişti. O da: "Buyursunlar, gelsinler" demişti.

Adamlar içeri girip şöyle dediler: "Ey Ebû Tâlib! Sen bizim büyüğümüz ve efendimizsin. Başına gelen bu hastalıktan korkuyoruz. Yeğeninle aramızdaki olayları da biliyorsun. Ona söyle de, dinimizi bıraksın, biz de onun dinini bırakalım. Ebû Tâlip Hz. Peygamber'e haber gönderdi, o da Ebû Tâlib'in evine geldi. Hz. Peygamber Ebû Tâlib'in yanına varınca, toplulukla Ebû Tâlib arasında bir kişinin sığabileceği bir boşluk vardı. Ebû Cehil, Hz. Peygamber'in bu boş yere otururak kendisinden daha üstte olmasından korkmuş bunun için hemen oraya oturmuştu. Hz. Peygamber de, Ebû Tâlib'e yakın yer bulamayarak, hemen kapının yanında oturuverdi.

Ebû Tâlib şöyle dedi : "Ey yeğenim! Bunlar senin kavminin ileri gelenleridir. Senden istediklerini ver ki, sana insaflı davransınlar. Onlar, kendilerinin tanrılarına sövmekten vazgeçmeni istiyorlar. Buna uyarsan seni ilâhınla başbaşa bırakacaklar." Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara: *"Söyleyin bakalım: Ben size istediğinizi verirsem, siz de bana istediğim bir kelimeyi verir misiniz ki, bu bir tek kelime ile Araplara hakim olursunuz, acem de size boyun eğer."* dedi. Ebû Cehil ortaya çıktı ve: "Sana hem o sözü veririz hem de yanında on

mislini veririz. O söz nedir?" diye sordu. Hz. Peygamber de: *"Lâ ilâhe illallah diyeceksiniz ve Allah'tan başkasına kulluktan sakınacaksınız"* dedi. Onlar da ellerini birbirine vurararak: "Ey Muhammed! Bizden başka bir söz iste" dediler ve içlerinden biri şöyle dedi : " Vallahi bu adam size, istediğiniz şeyi vermez. Atalarınızın dini üzere devam edin. Tâ ki Allah, sizinle onun arasında bir hüküm verinceye kadar." Daha sonra da dağılıp gittiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber amcasına şöyle dedi: *"Ey Amca! Sen de kelime-i şahadeti söyle de Allah katında onunla sana şahitlik edeyim."* Ebû Tâlib'in cevabı ise: "Ey Yeğenim! Sana karşı utandığından dolayı iman etti demeleri korkusu ile bir de Kureyş'in 'ölümden korkarak iman etti' zanlarından da çekinmeseydim, kelime-i şehadet getirirdim" şeklindeydi. Bu diretme üzerine Hz. Peygamber : *"Yasaklanmadığım müddetçe, senin bağışlanmanı istemeye devam edeceğim"* dedi. Çünkü o, Hz. Peygamber'i korumuş ve ona yardım etmişti. Hz. Peygamber de, bu âyet nazil oluncaya kadar, onun bağışlanması için dilekte bulunmaya devam etmiştir.

114. «İbrahim'in, babası için af dilemesi ise, sadece ona verdiği sözü yerine getirmesi içindi.» İbrahim Peygamber'in, babası Azer için bağış dilemesi, onun imana gelmesi ve hidayet bulması için verdiği bir sözden dolayı idi. O babasına: *"Rabbimden senin bağışlanmanı dileyeceğim"* (Meryem: 47) demiş ve onun imana gelmesini arzulamıştı. Çünkü o zaman, durum belli değildi. **«Fakat babasının, Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca, ondan vazgeçti. Gerçekten İbrahim, çok niyaz eden ve halim selim bir insandı.»** İbrahim Peygamber'e, babasının inkârcı olmakta ısrar ettiği, sonsuza dek mü'min olmayacağı vahiy yoluyla bildirildikten sonra, onun için bağışlanma dileğinde bulunmaktan tamamen vazgeçti. Çünkü babasının Allah'ın düşmanı olduğu bütün açıklığıyla ortaya çıkmıştı.

İşte bütün bunlardan sonra, İbrahim (a.s.), babasının bu durumda ölmesine ve ona bağışlanma dileğinde bulunamıyacağına çok üzülmüştü. Babasına karşı da çok merhametli ve acıma duygusuna sahipti. Fakat bu duyguları fayda vermemişti. Çünkü babası, inkâr üzere ölmüştü. Kendisine yapılan eziyetlere karşı çok sabırlıydı. Bunun için babasına da çok merhametli davranmıştı. Bu merhametinden ötürüdür ki, babasının ona duyduğu kin ve kendisine çıkardığı zorluğa rağmen, yine de o, babasının bağışlanmasını diliyordu.

Hz. Peygamber de, müşrik olan amcası için bağışlanma dileğinde bulunuyordu. Tıpkı, İbrahim Peygamber'in müşrik olan babasının bağışlanmasını istediği gibi. Daha sonra, inkârcılar için bu tür isteklerde bulunmak yasaklan-

dı. İşte aşağıdaki âyet inmek sûretiyle, daha önce ölen müşrik akrabaları için istiğfarda bulunanların, bu durum yasaklanıncaya kadar hatalı davranmış olmadıkları açıklanmış oluyor.

115. «Allah, bir milleti doğru yola ilettikten sonra, o millete, kaçınmaları gereken şeyleri açıklamadıkça, onları doğru yoldan saptırmaz.» Bir milleti, doğru yola ilettikten sonra, onları sapıklıkla vasfetmesi ve buna göre hükümler uygulaması Allahü Teâlâ'nın şanından değildir. Tâ ki, o millete açık olarak, ya da delâlet yoluyla vahyedilerek doğru yol bildirilmiş olsun. Bir millete, sakınmaları ve dinde mahzurlu olan bildirildikten sonraki fiillerinden hesaba çekilir, daha önce yaptıklarından dolayı hesaba çekilmezler ve sapıklar grubundan da sayılmazlar. Çünkü onlara, gerçekler bildirilmiş değildi.

Bu âyetin ifadesine göre, bir insan, aklıyla bulamıyacağı şeylerin yerine getirilmesinden sorumlu tutulamaz. **«Gerçekten Allah, her şeyi bilir.»** Her şeyi tam anlamıyla bilen sadece Allah'tır. Onun içindir ki, insanların akılları yoluyla bilemeyecekleri iyi ve çirkin şeyleri, kendilerine Allah'ın bildirmesine ihtiyaçları vardır. Burada olduğu gibi, Allahü Teâlâ o bilgileri de vermiştir.

116. «Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. O, hayat verir ve öldürür. Allah'tan başka, ne bir dostunuz ve ne de bir yardımcınız vardır.» Göklerin ve yerin gerçek sahibi Allah'tır ve O'nun ortağı da yoktur. Canlıları öldüren, ölüleri dirilten de yine O'dur. Yeryüzündeki hayatları ve ölümleri, cesetleri ve kalbleri yoktan var eden O'dur. Yüce Allah'tan başka hiçbir dostunuz ve yardımcınız yoktur. Allah, insanın yakınları bile olsa, müşrikler için istiğfarda bulunmayı yasaklayınca Allah, kendisinin her şeyin sahibi olduğunu ve her türlü tasarrufu da kendisinin yaptığını, her şeye gâlip olduğunu, insanlara gelen her türlü yardım ve dostluğun, sadece O'ndan olacağını, onun için sadece O'na yönelmeleri ve O'ndan başkasından uzak durmaları gerektiğini bildirmiştir ki artık kendileri için, yaptıkları ve yapmadıkları her şeyde Allah'ın dışında bir maksadları olmasın.

es-Sîretü'l-Halebiyye'de şunlar yazılıdır: "Hz. Peygamber (s.a.v.)'in annesine istiğfarda bulunmaktan menedilmesini şöyle değerlendirmek gerekir: 'Fetret zamanında, kim dinini değiştirirse, ya da putlara tapınırsa, o kimseye azap olunur' sözüne dayanmaktadır. Oysa bu, zayıf bir görüş olup, akıl yoluyla iman ve tevhidin vacip olduğuna dayanır. Ehl-i sünnet ilim adamlarının çoğunluğunun görüşü ise, 'peygamber göndermeden iman ve tevhid vacip ol-

maz' şeklindedir. Araplara da Hz. İsmail'den sonra peygamber gönderilmemişti. Hz. İsmail'in peygamberliği de, diğer peygamberler gibi ölümüyle sona ermiştir. Ölümden sonra da mesajının bâkî kalması durumu Hz. Peygamber'e mahsus bir özelliktir. Öyleyse, fetret devrinde Arapların sorumlu olmıyacakları açık bir gerçektir. Onlar, dinlerini değiştirmiş ve puta tapmış bile olsalar durum değişmez."

Burada adı geçen grubun cezalandırılacağına dair olan hadisler, te'vile ihtimali vardır veya İslâm'a teşvik için söylenmiştir. Hz. Peygamber'in anne ve babasına gelince, cumhur'un görüşüne göre onlar, kurtulmuşlardır. Çünkü, fetret ehlindendirler. Fetret ehli demek, kendileri zamanında bir peygamber gelmeyen kimseler demektir. Bu konudaki âyet de şudur : *"Rasûl göndermedikçe azap etmeyiz"* (İsra :15). [51]

لَقَدْ تَّابَ ٱللَّهُ عَلَى ٱلنَّبِيِّ وَٱلْمُهَٰجِرِينَ وَ
ٱلْأَنصَارِ ٱلَّذِينَ ٱتَّبَعُوهُ فِى سَاعَةِ ٱلْعُسْرَةِ مِنۢ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ
قُلُوبُ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ ۚ إِنَّهُۥ بِهِمْ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٧﴾
وَعَلَى ٱلثَّلَٰثَةِ ٱلَّذِينَ خُلِّفُوا۟ ۖ حَتَّىٰٓ إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ ٱلْأَرْضُ بِمَا
رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ وَظَنُّوٓا۟ أَن لَّا مَلْجَأَ مِنَ ٱللَّهِ
إِلَّآ إِلَيْهِ ۚ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوٓا۟ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلتَّوَّابُ ٱلرَّحِيمُ ﴿١١٨﴾

51- Bu mesele doğrudur. Çünkü Allah, Peygamber göndermedikçe azap etmez. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: *"Peygamberlerden sonra insanların Allah'a karşı herhangi bir bahaneleri kalmaması için müjdeleyici ve uyarıcı peygamberler gönderdik."* (Nisa: 165) buyurulur.

117. And olsun ki Allah; peygamberi ve güçlük saatinde ona uyan Muhacirler'le Ensâr'ı, içlerinden bir kısmının kalbleri neredeyse sapacak duruma geldikten sonra tevbeye muvaffak kıldı, sonra da tevbelerini kabul etti. Gerçekten Allah, onlara karşı çok şefkatli ve merhametlidir.

118. Ve geri bırakılan üç kişinin tevbesini de kabul etti. Bütün genişliğine rağmen, dünya kendilerine dar gelmiş, canları sıkıldıkça sıkılmış ve Allah'tan kurtuluşun ancak Allah'a sığınmakta olduğunu anlamışlardı. Sonra (eski durumlarına) dönmeleri için, Allah onların tevbesini kabul etmişti. Şüphesiz Allah, tevbeleri çokca kabul eden ve çok merhametli olandır.

117. «And olsun ki Allah; peygamberi ve güçlük saatinde ona uyan Muhacirler'le Ensâr'ı, içlerinden bir kısmının kalpleri neredeyse sapacak duruma geldikten sonra tevbeye muvaffak kıldı, sonra da tevbelerini kabul etti.»

İbni Abbas (r.a.) bu konuda şöyle diyor : "Hz. Peygamber'in affedilmesi, onun münafıkların savaştan geri kalmalarını affetmesi dolayısıyladır. Bu günah, zelle cinsinden bir günahtır. Çünkü peygamberler, küçük ve büyük günah işlemekten korunmuşlardır. Günah işleyen kimseler heybet ve azametlerinden bazı şeyler kaybederler ve mü'minlerin gözünde saygınlıkları azalır. Peygamberler ise, heybet ve azametli olmak durumundadırlar. Bu sebeple de, cüzzam ve buna benzer nefret verici hastalıklardan korunmuşlardır. "*Zelle*"nin anlamı; haktan bâtıla sapmak değil, en üstün olandan, üstün olana yöneliştir. Bundan dolayı peygamberler, yaptıkları zelleler için, Allah katındaki şan ve mevkilerinden dolayı kınanırlar. Bu kınama Allah tarafından yapılır."

Ebû Sa'îd el-Harrâz şöyle der : " İyilerin iyilikleri, mukarrebûnun kötülükleri mesabesindedir."

Ensâr; Hz. Peygamber Mekke'den Medine'ye göç ettiği zaman, kendisini karşılayıp misafir edenlere verilen sıfattır. Bu isim İslâmîdir ve Allah tarafından Evs ve Hazrec kabilelerine verilmiştir. Bu kabileler, Hz. Peygamber'e yardım etmeden ve Kur'ân inmeden önce, bu isimle anılmıyorlardı. Ensar'ı sevmek vacip olup, imanın belirtisidir. Hadiste şöyle buyurulur : *"Mü'minin belirtisi, Ensar'ı sevmek, münafığın belirtisi de Ensar'a buğzetmektir."* [52]

52- Şeyhan ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmiştir. Bkz. *Müsned*, 3/130.

Hz. Peygamber'in belirttiğine göre Muhacirler, Ensar'dan daha faziletlidir. Hadiste: *"Hicret olmasaydı, Ensardan bir fert olurdum"* buyurulur. Bu ifadeden maksat, Ensar'a ikramda bulunmak, onlara değer vermektir. Çünkü, Allah katında, hicretten sonra O'nun dinine yardım etmekten daha yüce bir rütbe yoktur.

Âyette geçen *'ona uyanlar'* tabirinden kasıt da, Hz. Peygamber'e uyanlar ve ondan geri kalmayanlardır. *"Güçlük saatinde"* tabiri, Tebük savaşının gerçekleştiği zamandır. Çünkü o zaman, müslümanlar büyük güçlüklerle karşılaşmışlardı. Sıcak fazlaydı, binek o kadar azdı ki, bir deveye on kişi sıra ile biniyordu. Hz. Ömer (r.a.) der ki : " Çok sıcak bir günde çıkmıştık. Korkunç bir susuzluk yaşamıştık. Bizden birisi devesini keserek, işkembesini sıkar, elde ettiği suyu içerdi." İşte bu zorluklardan dolayı Tebük Savaşına "Zorluk Savaşı" adı da verilmiştir. Bu savaşa katılıp savaşanlara da, 'zorluklar ordusu' adı verilmişti. Hz. Peygamber'in ashabı zorluk anında ona uydukları için methedilmişlerdir. Durum böyle olmasına rağmen, o yüce insanlar bile tevbeye muhtaçtırlar. Diğer insanların durumunu artık siz düşünün!

Tebük savaşında Hz. Peygamber'le bulunan bir grup, karşılaştıkları zorluklara dayanamayıp, izinsiz olarak, zamanından önce savaş yerinden ayrılmayı arzular olmuşlardı. Fakat onlar da sabretmişler ve neticede mükâfatlarına ulaşmışlardı. İşte Allahü Teâlâ, onların da tevbelerini kabul etmiş, günahlarını bağışlamıştı. Çünkü onlar da çok büyük zorluklarla karşılaşmış ve sabretmesini bilmişlerdi. Bu sabrın karşılığı olarak da, tevbeleri kabul olunmuştu.

«Gerçekten Allah, onlara karşı çok şefkatli ve merhametlidir.» Allahü Teâlâ'nın şefkat ve rahmet sıfatı, tevbe ve affın dinamiklerindendir. Yüce Allah'ın kullarına olan rahmetlerinden birisi de, sevgili peygamberini göndermesi ve ona mûcizeler vermesidir.

Rivayet edildiğine göre Tebük savaşına katılanlar, Hz. Peygambere dert yanarak, su sıkıntısı çektiklerini bildirmişlerdi. Ebû Bekir (r.a.) şöyle demişti: "Ey Allah'ın elçisi! Allahü Teâlâ seni hayır duâda bulunmaya alıştırmıştır. Gel bize de duâ et!" Hz. Peygamber de *"Öyle mi istiyorsun?"* diye sorunca, Ebû Bekir "evet" demişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber ellerini kaldırarak duâda bulunmuş, yağmur bulutu gelip yağıncaya kadar ellerini indirmemiştir. Bunun üzerine, bütün insanların suya kanmasına ve ihtiyaçları kadar su elde etmelerine kadar yağmur yağdı. Bu yağmur sadece, askerlerin bulunduğu böl-

geye yağmıştı. [53]

Yine rivayet edildiğine göre, Tebük savaşına katılanlar, bir gün suyu olmayan kayalık bir yerde bulunuyorlardı ve neredeyse atlar ve insanlar, susuzluktan perişan olacaklardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber orada bulunan bir su kabı için: *"Şu su kabının sahibi nerede?"* diye sordu. "İşte burada Ey Allah'ın elçisi" dediler. *"Getir bana onu"* buyurdu. Su kabını kendisine getirdiler. İçerisinde bir damla kadar su vardı. Parmaklarını üzerine koyar koymaz, parmak aralarından on göze halinde sular çıkıverdi. İnsanlar toplanıp sularını içtiler, artan suyu da bineklerine içirdiler. Orduda : 12.000 at, 15.000 deve ve 30.000 insan vardı.

Yine rivayet edildiğine göre, Tebük savaşında açlıkla karşılaşan müslümanlar, Hz. Peygamber'e gelerek : "Ey Allah'ın Elçisi! İzin verseniz de, şu hayvanlarımızı kesip, birazcık yağlansak yani açlığımızı gidersek" derler. Hz. Ömer ise : "Eğer öyle yaparsan, bineklerimiz yok olur, fakat duâ et de Allah onların azıklarını artırsın, bereketleri artsın" der. Hz. Peygamber de bunu kabul ederek bir deri (sahtiyan) parçası istedi. Sonra onu yaydı, herkesin kalan azıklarını getirip oraya koymasını istedi. Biraz sonra, adamın biri, bir avuç mısır, birisi bir avuç hurma, bir diğeri de bir avuç değişik yiyecek getirerek derinin üzerine koydular. Hz. Peygamber bunların bereketlenmesi için duâ yaptı ve *"kaplarınızı alın"* buyurdu. Kaplarını dolu olarak alıp yediler ve orduda doymayan hiçbir kimse kalmadı. Bir miktar da arttı. Daha sonra Hz. Peygamber şöyle buyurdu : *"Şahitlik ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur ve ben O'nun Rasûlüyüm. Şüphe içerisinde olmayan bir kul bu inanç üzere Allah'a kavuşursa, Allah da onu cenennemden korur."* [54]

118. «**Ve**» savaştan «**geri bırakılan üç kişinin tevbesini de kabul etti.**» Allahü Teâlâ, durumları geciken ve haklarında vahiy gelinceye kadar durumları kesinlik kazanmayan üç kişinin tevbesini de kabul buyurdu. Bu üç kişi, şâir Kâ'b b. Mâlik, Murare b. Rebî' ve Hilâl b. Ümeyye el-Ensârî idi. «**Bütün genişliğine rağmen, dünya kendilerine dar gelmiş, canları sıkıldıkça sıkılmış ve Allah'tan kurtuluşun ancak Allah'a sığınmakta olduğunu anlamışlardı.**» Dünya o kadar geniş olmasına rağmen, o üç kişiye dar gelmeye başlamıştı. Durum bu aşamaya gelinceye kadar, onlar hakkındaki hüküm geciktirilmişti. Bu üç kişiyle insanlar konuşmayı kesmişlerdi, onlara selâm bile

53- İbn Cerir et-Taberî rivayet etmiştir.
54- İbn Cerir et-Taberî İbn Abbas'tan rivayet etmiştir.

vermiyorlardı. O üç kişi, ölmelerinden ve Hz. Peygamber (s.a.v.) ile müslümanların cenaze namazlarını kılmayacaklarından korkuyorlardı. Âyet-i kerime onların şaşkınlıklarını ifade etmektedir. Sanki onların kendilerini sakinleştirecek ne bir kararları ve ne de sığınılacak bir yerleri vardı. Bu üç kişinin canları sıkıldıkça sıkılmış ve kalbleri gam ve yalnızlığın son noktasına varmıştı. Sığınacakları bir insan kalmadığı gibi, rahat ve huzurları gitmişti. İşte o zaman kesin olarak anladılar ki, Allah'ın gazabından kurtulmak için, yine O'nun rahmetine sığınmak gerekiyor.

Önceki ilim adamlarının bazıları şöyle diyorlar : "Üzerinde nimetler görülen kimse, Allah'a hamdetmeyi artırsın. Sıkıntısı artanlar, istiğfarı artırsın. Bilmiş olunuz ki, tevhid denizine dalan, Allah'tan başka varlık göremez. O'ndan başkasına sığınamaz. Ne şekilde olursa olsun, O'ndan başkasına da kaçış yoktur."

«Sonra (eski durumlarına) dönmeleri için, Allah onların tevbesini kabul etmişti. Şüphesiz Allah, tevbeleri çokca kabul eden ve çok merhametli olandır.» Daha sonra Allahü Teâlâ, onları tevbe etmeye de muvaffak kıldı. Günahlardan dönmelerine fırsat sağladı. Çünkü O, tevbe etmek isteyenlerin tevbesini çok kabul eden, çeşitli nimetler vermek suretiyle onlara merhamet edendir.

Ebû Zer el-Gifârî (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, devesi yavaşlayınca, devenin yükünü kendisi sırtlamak suretiyle, yaya olarak Hz. Peygamber'in izini takip etmişti. Hz. Peygamber onun karartısını görünce *"Herhalde bu Ebû Zer olmalı"* demişti. Yanında bulunan insanlar "tâ kendisi" demişlerdi. Bunun üzerine Peygamber : *"Allah, Ebû Zer'e rahmet etsin. O tek başına yürür, tek başına ölecek ve tek başına diriltilecektir."* buyurdu.

O üç kişiden Hilâl Akabe Bey'atı'nda, Murâre ve Kâ'b ise Bedir gazvesinde bulundular. Kâ'b şöyle der : "Seferden döndüğü zaman Hz. Peygamber'e gidip selâm verdiğimde, kızgın bir şekilde selâmıma karşılık verdi ve dedi ki : *'Benimle neden gelmeyip geciktin. Yoksa binmek için deve almamış mıydın?'* Ben de: 'Beni sana tâbi olmaktan alıkoyan bir özürüm yoktu' dedim. Bunun üzerine o: *"Yanımdan kalk, Allah, senin hakkında hükmünü verir"* buyurdu. İki arkadaşına da aynı şeyi söyledi ve müslümanlara onlarla konuşmayı yasakladı.

İnsanlar onlardan uzaklaştı, ne uzak ve ne de yakınlarından hiçbir kimse onlarla konuşmadı. O iki kişi kendi evlerinde kalıp, ağlamaya devam etti-

ler. Kâ'b ise namaza geliyor, müslümanlarla namaz kılıyor ve sokaklarda dolaşıyordu. Fakat hiçbir kimse onunla konuşmuyordu.

Kâ'b şöyle anlatır : "Medine sokaklarında dolaşırken, Şam'dan yiyecek ve gıda maddeleri getirip satan bir Nabtî ile karşılaştım. Bu adam 'Kâ'b'ı bana kim gösterebilir?' diye soruyordu. İnsanlar da beni gösterince, yanıma geldi ve Gassan kralı Hâris b. Ebû Şemr'den bir mektub getirdi. Bu mektup, ipekten bir kumaş parçasına sarılıydı. Mektupta şöyle yazılıydı: 'Bana bildirildiğine göre, arkadaşın (yani Hz. Peygamber) sana eza ve cefa etmektedir. Bu tür zillete düşmekten kurtulman için bize katıl sana yardım edelim.' Bunu okuyunca: 'Bu da bir başka belâ' dedim ve o mektubu bir fırına attım. Aradan kırk gece geçtikten sonra Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bir elçisi geldi ve: 'Hz. Peygamber, hanımından ayrılmanı emrediyor' dedi. 'Boşayayım mı yoksa?' diye sordum. Elçi: 'Hayır, ondan ayrıl ve yaklaşma' dedi. Aynı sözleri diğer iki arkadaşıma da gidip bildirdi. Hanımıma dedim ki : 'Ailene git ve Allah bir hüküm belirtinceye kadar orada kal.' Hilâl'in hanımı Hz. Peygamber'e gelerek şöyle dedi: 'Hilâl yaşlı bir insandır. Hizmetçisi de yoktur. Ona hizmet vermemi istemiyor musun?' Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): *"Hayır, fakat sana yaklaşmasın!"* buyurdu. Bunun üzerine kadıncağız: 'Allah'a yemin ederim ki o hiç hareket edecek durumda değil. Başına bu iş geldiğinden beri, ağlaması durmadı' dedi."

Bu günden sonra tam elli gün daha geçti. Yani o üç kişiye boykot etme emri verilmesinin üzerinden tam elli gün geçmişti. Kâ'b yine şöyle der: "Ellinci günün sabahı, sabah namazı vaktinde, Sel' dağının en zirve noktasından gelen bir ses duydum. O ses: 'Müjde Ey Kâ'b b. Mâlik!' diyordu. Hemen secdeye koyuldum ve Hz. Peygamber'e, Allahü Teâlâ'nın bizim tevbemizi kabul buyurduğunu bildirdiğini anladım. Dağın tepesinden sesini işittiğim adam yanıma gelip müjdeyi verince, üzerimdeki elbiseyi çıkarıp müjdesine karşılık olarak ona hibe ettim. Halbuki o gün, bir başka elbisem de yoktu. Amcamın oğlu Katâde'den alt ve üste giyilen iki elbise ödünç aldım ve onları giydim. Allahü Teâlâ Hz. Peygamber'e, tevbelerimizi kabul ettiğini, gecenin son üçte birinde bildirmişti. Hz. Peygamber o zaman, Ümmü Seleme (r.a.)'nin evinde bulunuyordu. Ümmü Seleme beni iyi bilirdi ve bana yardımcı olmak isterdi. Hz. Peygamber ona: *'Kâ'b'ın tevbesi kabul edildi'* demişti. O ise: 'Kâ'b'a adam gönderip müjde vereyim mi?' diye sormuştu. Hz. Peygamber de: *'İnsanlar uyanır ve gecenin bu saatinde size uyku uyutmazlar'* buyurmuştu. Hz. Peygamber (s.a.v.) sabah namazını kıldıktan sonra Allah'ın tevbelerimizi ka-

bul ettiğini bildirdi."

Ka'b diyor ki: "Daha sonra Peygamber'e gittim. Halk beni karşılayıp kutlamak için, sıraya girmişlerdi. Şöyle diyorlardı : 'Allah tevbeni kabul buyurdu. Tebrik ederiz.' Nihayet Mescid'e girdim. Hz. Peygamber oturuyordu ve yanında diğer insanlar da vardı. Talha b. Abdullah derhal ayağa kalkıp bana doğru koştu, benimle musafaha yaptı ve beni kutladı. Muhacirlerden hiçbir kimse benim bu halime aldırış bile etmedi. Onun içindir ki, Talha'yı hiç unutamam. -Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye hicret ettiği zaman, bu iki şahsı birbirlerine kardeş yapmıştı.- Hz. Peygamber'e selâm verdiğim zaman, neşesinden dolayı yüzü parlıyordu. Hz. Peygamber neşelendiği zaman, yüzünden ay parçası gibi ışıklar saçılırdı. Önüne oturduğum zaman: *'Ey Kâ'b, ananın seni doğurduğu günden beri, en hayırlı şeyi sana müjdeliyorum'* buyurdu ve bu âyetleri (Tevbe sûresinin 118 ve 119'uncu âyetlerini) okudu. Bunun üzerine ben: 'Tevbemin kabulü için, elimdeki bütün malımı sadaka olarak dağıtıyorum' dedim. Hz. Peygamber (s.a.v.) : *'Malının bir kısmını kendine ayır. Bu daha hayırlıdır'*[55] buyurdu."

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَكُونُوا۟ مَعَ ٱلصَّٰدِقِينَ ﴿١١٩﴾
مَا كَانَ لِأَهْلِ ٱلْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُم مِّنَ ٱلْأَعْرَابِ أَن يَتَخَلَّفُوا۟
عَن رَّسُولِ ٱللَّهِ وَلَا يَرْغَبُوا۟ بِأَنفُسِهِمْ عَن نَّفْسِهِۦ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ
لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ وَلَا
يَطَـُٔونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ ٱلْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوٍّ نَّيْلًا إِلَّا
كُتِبَ لَهُم بِهِۦ عَمَلٌ صَٰلِحٌ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ ٱلْمُحْسِنِينَ ﴿١٢٠﴾

55- Müfessirlerin zikrettiği bu olay Sahihayn'da ve *Sünen*'lerde geçmektedir.

وَلَا يُنفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ ﴿١٢٠﴾
وَادِيًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢١﴾

119. Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğrularla beraber olun!

120. Ne Medine halkının, ne de onların çevresinde bulunan bedevî Arapların, Allah'ın elçisinden geri kalmaları ve onun canından önce kendi canlarının kaygısına düşmeleri onlara yakışmaz. Öyledir. Çünkü, Allah yolunda karşılaşacakları hiçbir susuzluk, yorgunluk, açlık, inkârcıları öfkelendirecek bir yeri çiğneyip geçmeleri ve düşmana karşı başarıya ulaşmaları yoktur ki, mutlaka bunlarla kendilerine sâlih bir amel yazılmış olmasın. Allah, güzel davrananların ecrini zayi etmez.

121. Allah'ın onları, yapmakta olduklarının en güzeli ile mükâfatlandırması için, yaptıkları küçük-büyük bütün harcamalar, geçtikleri her vadi mutlaka onların lehine yazılır.

119. «Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğrularla beraber olun!» Ey, hem kalbiyle tasdik eden ve hem de bu imanını sözleriyle belirtenler! Allah'ın rızâsı olmayan konularda Allah'tan korkun ve her konuda doğrularla beraber olun. Sadık ve samimi kimselerden ayrılmayın, onlarla arkadaşlıktan uzak kalmayın. Bu âyet, sıdkın (doğruluğun) faziletini, üstünlüğünü göstermeye ve doğruluğa teşvik etmeye delildir. Hadiste : *"Kıyamet gününde tüccarlar, günahkâr (fâcir) olarak haşrolacaklardır. Ancak yalandan sakınanlar, yeminlerinde duranlar ve sözlerinde doğru olanlar müstesna"*[56] buyurulmuştur.

Hadiste tüccara, günahkâr anlamındaki "fâcir" kelimesinin çoğulu olarak "füccâr" denilmesi, alış-verişlerinde yalan yere yemin etmeleri, insanları aldatmaları, hile yapmaları ve fâizli muâmelelerden kaçınmamaları sebebiyledir. Bu sebeple hadis-i şerifin sonunda ancak yalandan sakınanlar, yeminle-

56- Tirmizî, Büyu' 1210; İbni Mâce, Ticâret 2146 ve İbni Hibban rivayet etmişlerdir.

rinde duranlar ve sözlerinde doğru olanlar böyle değildir, denilmiştir. Şunu bilmek lazımdır ki; yalan yere emin etmesi sebebiyle Allah, malının bereketini giderir.

120. «Ne Medine halkının...» Aslında Medine, şehir demektir. Buradaki *"Medine"*den maksat Hz. Peygamberin hicret ettiği Medine şehridir. Nisbet ismi "Medenî" şeklinde olur. Şehir anlamındaki Medinenin nisbeti ise "Medînî" şekline gelir. Bu kentin, yüz tane adının olduğunu söyliyenler vardır. Onlardan birkaçı şunlardır : Dâr'ul-Ehyâr, Dâbir'ul-Ebrâr, Dâru's-Sünne, Dâru's-Selâme, Dâru'l-Feth, Bârra, Tayyibe, Tâbe, Taybe... Buraya bu son üç kelimenin isim olarak verilmesinin sebebi, oradaki hayatın hoş ve güzel oluşu, oradaki ıtırdaki güzel kokunun diğerlerinde bulunmayışından dolayıdır. Ayrıca Medine kentinde, *"Acve"* denen bir cins hurma vardır. Bu meyveden başka yerde bulunmaz. Bu meyve, zehirlenmelere şifadır.

Allahü Teâlâ, Mekke ve Medine kentine özellikler vermiştir. Çünkü bu iki kent, ilim erbabından, din adamlarından, fazilet sahiplerinden hiç boş kalmamıştır, kalmayacaktır da. Tâ ki, Allahü Teâlâ yeryüzüne vâris oluncaya, yani kıyamet kopuncaya kadar. Allahü Teâlâ, mirasçıların en hayırlısıdır. Medine kenti, Deccal'ın şerrinden korunmuştur. Mekke de öyledir. Bu iki kente de Deccal giremez. Bu konuda sahih hadisler vardır.

«Ne de onların çevresinde bulunan bedevî Arapların, Allah'ın elçisinden geri kalmaları ve onun canından önce kendi canlarının kaygısına düşmeleri onlara yakışmaz.» Bunlardan kasıt; Müzeyne, Cüheyne, Eşcâ', Gıfâr ve diğer bazı kabilelerdir. Bunların, savaşa yöneltildiklerinde, savaşa katılmayıp, Hz. Peygamber'i tek başına bırakmak sûretiyle kendi can dertlerine düşmeleri, kesinlikle onlara yakışmaz. Onlar böyle bir şeye kesinlikle başvurmazlar. Hz. Peygamber, birtakım sıkıntılar çekerken, onların mutlu bir hayat yaşamaları kesinlikle düşünülemez. Hz. Peygamber neredeyse, onlar da yanındadırlar.

Haddâdî âyetin manası hakkında şöyle der : "Onlara, Hz. Peygamber'i bırakıp, kendi nefislerini tercih etmeleri, kendilerine ondan daha şefkatli olmaları yakışmaz. Aksine onlara, kendilerini, Hz. Peygamber'e siper etmeleri gerekir. Çünkü, Hz. Peygambe'rin onlar üzerinde hakları vardır. Onları imana davet etmiş, onlar da hidayet bulmak sûretiyle, cehennemden kurtulmuşlardır."

«Öyledir. Çünkü, Allah yolunda karşılaşacakları hiçbir susuzluk, yorgunluk, açlık, inkârcıları öfkelendirecek bir yeri çiğneyip geçmeleri ve düşmana karşı başarıya ulaşmaları yoktur ki, mutlaka bunlarla kendilerine sâlih bir amel yazılmış olmasın. Allah, güzel davrananların ecrini zayi etmez.» Bu sebepten, yani o kimselerin Hz. Peygamber'le birlikte bulunarak Allah yolunda uğradıkları susuzluktan, vücutlarına dokunan herhangi bir yorgunluk ve açlıktan, kendilerinin ya da hayvanlarının atacağı bir adımdan yani düşman toprağına girmelerinden dolayı inkârcıların kızmalarından, kâfirleri öldürmeleri, esir almaları ve yenmeleri gibi bütün olaylardan mutlaka kendilerine sevaplar yazılır. Bütün bunlar, kendileri için sâlih ameller olup, mutlaka birçok sevaplara nail olurlar. Yüce Allah, güzel davrananların (muhsinlerin) mükâfatını eksiksiz verir. Bu âyetten anlaşıldığına göre, cihad etmek de ihsandır.

121. «Allah'ın onları, yapmakta olduklarının en güzeli ile mükâfatlandırması için, yaptıkları küçük-büyük bütün harcamalar, geçtikleri her vadi mutlaka onların lehine yazılır.» Onların, cihad için yaptıkları tüm harcamalar, bir tek hurma tanesi, bir at nalı, bir kamçı dahi olsa, bütün bunlardan kendilerine mükâfat verilir. Bu durum, küçük bir şeyin verilmesinde böyle olduğu gibi, büyük harcamalarda da böyledir. Tıpkı, Hz. Osman ve Abdurrahman b. Avf'ın Tebük ordusuna yapmış olduğu harcama gibi.

Onlara, inkârcıların yerlerinden geçerken atmış oldukları adımlardan, basmış oldukları topraktan ve çiğneyerek geçtikleri vadilerden ve dağlardan dolayı da çok yüce mükâfatlar verilecektir. Bütün bunlar, onların amel defterlerinde tesbit edilir ve kendileri lehine yazılır. Daha güzeliyle de mükâfatlandırılırlar. Cihadda, diğer amellerde bulunmayan faziletler, mevcuttur. Cihad, Hz. Peygamberin sanatıdır.

Ebû Hureyre şöyle anlatır : "Hz. Peygamber'in ashabından birisi, bir dağ yamacına uğramış, orada tatlı su kaynağı görmüş ve bu su hoşuna gitmişti: 'İnsanlardan ayrılıp da şu suyun yanında kalsam da kendimi ibadet ve taata versem. Fakat, Hz. Peygamber'den izin almadan yapamıyacağım bunu' diye düşünmüştü. Daha sonra da bu isteğini Hz. Peygamber'e bildirmişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) : *'Yapma! Çünkü, sizin birinizin Allah yolunda cihadan dolayı makamı, onun yetmiş yıllık namazından daha faziletlidir. Allahü Tealâ'nın sizi bağışlamasını ve cennete sokmasını istemez misiniz? Allah yolunda savaşınız! Deve sağılıncaya kadar Allah yolunda savaşana,*

cennet vacip olur' buyurmuştur."[57] Bu hadisten anlaşılmaktadır ki, cihad etmek, bir köşeye çekilip ibadet etmekten daha faziletlidir. Yine bilmiş olunuz ki, bir özürden dolayı savaşa katılamıyan, niyeti samimi olduğu müddetçe, Allah yolunda savaşanın sevabı kadar sevap alır.

Bu konuda Hz. Peygamber, Tebük savaşından döndükten sonra şöyle buyurmuştur: *"Medine'de de bazılarını bıraktık. Hiçbir vadi ve dağ yamacı geçmedik ki, onlar da bizimle birlikte olmasınlar. Onları Medine'de bırakan özürleriydi."*[58] Yani, kazanılan sevaplarda bize ortak oluyorlardı. Çünkü, niyetleri bizimle birlikte olmaktı. Fakat özürleri, onlara engel oldu. Özürleri olmasaydı, bizimle olacaklardı. Ancak, sevapta tam eşitlik zannedilmesin. Çünkü âyette *"Allah, mücahitleri, evinde oturanlara karşı büyük bir mükâfatla üstün kılmıştır"* (Nisâ: 95) buyurmuştur.

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَافَّةً ۚ فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ
فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ
إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُم مِّنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً ۚ وَ
اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٢٣﴾ وَإِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُم مَّن
يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَٰذِهِ إِيمَانًا ۚ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَزَادَتْهُمْ

57- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*'de rivayet etmiştir. Hadisin bir bölümünü Suyûtî, *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/215 de rivayet etmiştir.

58- Buharî rivayet etmiştir. Müslim'de benzer şekilde rivâyet etmiştir.

إِيمَٰنًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿١٢٤﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ
فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿١٢٥﴾
أَوَلَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَّرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا
يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾ وَإِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ نَّظَرَ
بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ هَلْ يَرَاكُم مِّنْ أَحَدٍ ثُمَّ انصَرَفُوا صَرَفَ اللَّهُ
قُلُوبَهُم بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَفْقَهُونَ ﴿١٢٧﴾

122. Mü'minlerin hep birlikte savaşa çıkmaları gerekmez. O halde çıkan her kabileden bir grup; dini bilgileri öğrenmek ve kavimleri kendilerine döndüklerinde, onları uyarmak için geride kalmalıdır. Umulur ki dikkatli olurlar.

123. Ey iman edenler! Yakınınızda bulunan inkârcılarla savaşın, onlar sizde bir katılık bulsunlar. Bilmiş olun ki Allah, korunanlarla beraberdir.

124. Bir sûre indirildiği zaman, onlardan bir kısmı der ki: "Bu sûre, sizin hanginizin imanını artırdı?" İman edenlere gelince, bu onların imanlarını artırır ve onlar sevinirler.

125. Kalblerinde hastalık olanlara gelince, bu sûre onların murdarlıklarına murdarlık katar ve onlar inkârcı olarak ölürler.

126. Onlar, senede bir veya iki defa imtihan edildiklerini görmüyorlar mı? Sonra da ne tevbe ediyorlar, ne de ibret alıyorlar.

127. Bir sûre indirildiğinde: "Sizi birisi görüyor mu?" diye birbirlerine bakar, sonra da gidiverirler. Anlamayan bir

kavim oldukları için Allah onların kalplerini (imandan) çevirmiştir.

122. «Mü'minlerin hep birlikte savaşa çıkmaları gerekmez.» Âyette geçen *'lâm'* harfi, nefyi tekid için kullanılmıştır. "Onların savaşa çıkmaları doğru olmaz, " anlamına gelir. Mü'minlerin hep birlikte, savaşa ya da ilim tahsiline çıkmaları doğru olmaz. Yine onların hepsinin savaşa ve ilim tahsiline gitmeyerek, oldukları yerde kalmaları da uygun bir davranış olmayıp, geçim temin etme konusundaki emre aykırıdır.

«O halde çıkan her kabileden bir grup; dini bilgileri öğrenmek ve kavimleri kendilerine döndüklerinde, onları uyarmak için geride kalmalıdır. Umulur ki dikkatli olurlar.» Âyette geçen *'Lev lâ'* edatı da, 'hellâ' gibi teşvik edatıdır. Bu tür teşvik edatları, -dili geçmiş zaman fiiliyle kullanıldığında (mazi fiil), o fiilin yapılmamasından dolayı kınama ifade eder. Bu da, ancak vacib terkedildiği için olur ve o işi yapmanın vacip olduğunu gösterir. Âyette geçenden kasıt da, savaşa çıkmanın ve gereğini yapmanın emredildiğidir. Her kabile, ya da topluluktan bir grup savaştan geri kalıp, din bilimlerini öğrenmeli ve savaşa katılanlar geri dönünce, onlara dinlerini öğretmelidir. Buradaki fıkıhtan kasıt, dinle ilgili hükümleri bilmektir. Onların savaştan geri kalmalarının en önemli sebebi, kendi toplumlarını irşad etmek ve onları fenalıklardan sakındırmaktır. Âyette, sadece *"inzar"* (uyarma) belirtilmiştir. "Tebşir" (müjde) belirtilmemiştir. Çünkü uyarı, daha önemlidir. Tıpkı, kötü huylardan temizlenmenin, güzel huylarla süslenmekten daha önce geldiği gibi. Umulur ki böylece, onlar uyarılırlar ve içine düşmeleri muhtemel şeylere karşı dikkatli olurlar.

Bu âyetten anlaşıldığına göre, fıkıh bilgisi elde edip, insanlara öğüt vermek, farz-ı kifâyelerden birisidir. Öğrencilerin yegâne gayeleri, doğruluk ve dini yaymak olmalıdır. Yükselmek, üstün olmak ve başa geçmek olmamalı, giyim kuşam, binek, cariye ve köle yönünden, diğer insanlardan üstün olmak, olmamalıdır. Zamanımız insanları bu güzel huylardan uzaktırlar. Allah yardımcımız olsun!

Öğrenci, Allah'ın rızâsını ve ahireti istemelidir. Kendisinden ve diğer cahil kişilerden, cehaletin gitmesini arzu etmelidir. Dinin ihyasını, İslâm'ın bekasını temine çalışmalıdır. İslâm'ın bekası ilimle mümkündür. Cahillikle ne zühd olur, ne de takva. Yine öğrenci, elde ettiği ilimden dolayı, bedenine ve-

rilen sıhhatten, organlarının sağlamlığından ve kendine ikram edilen akıl nimetinden dolayı Allah'a şükretmeyi niyetine koymalıdır. Allahü Teâlâ'nın şu buyruğunu aklından çıkarmamalıdır: *"Allah sizi, annelerinizin karnından çıkardı. Bir şey bilmiyordunuz. Şükredesiniz diye size; kulak, göz ve kalpler verdi."* (Nahl: 78)

Yine öğrencinin, iyice düşünerek, en bilgin ve en takva sahibi hocayı seçmesi gerekir. Tıpkı Ebû Hanife'nin Hammad'ı seçtiği gibi. Ebû Hanife şöyle der : " Basra'ya girdim ve sandım ki, sorulan her soruya cevap verebilirim. Bir şeyler sordular, verecek cevabım yoktu. Bunun üzerine, Hammad'ı terketmemeye yemin ettim ve onun yanında tam yirmi yıl daha kaldım. Hiçbir namaz kılmadım ki, annem ve babamla ona da dua etmiş olmayayım." Sâlih hocaların ve kâmil insanların nefeslerinde, hayret verici etkiler vardır. Anlatıldığına göre, Ebû Hanife'nin babası olan Sâbit, Nevruz ve Mihrican gününde, Ali b. Ebî Tâlib'e helva hediye etmişti. O da Sâbit'e ve çocuklarına bereket duâsında bulunmuştu.

Öğrenci, bilgin ve bilgisinin gereğini yerine getiren hocayı bulunca, her ilimden ahirette kendisine yarayacak olan bilginin, en güzelini ve en faydalısını seçmelidir.

'İz b. Abdi's-Selâm şöyle der : " Farz olan ilim üç gruptur:

1) Tevhid ilmi : Bu konuda insana gerekli olan dinin temellerini bilecek kadar bilgi sahibi olmaktır. Önce, mabudu ve ona nasıl ibadet edeceğini bilmesi gerekir. İsimlerini ve zatının sıfatlarını, hakkında nelerin vacip, nelerin muhal olduğunu bilmediğine nasıl ibadet edeceksin? Belki de, onun hakkında bazı şeylere inanmış olacaksın, halbuki bunlar bâtıl şeylerdir. Bütün ibadetlerin heba olup gidecektir.

2) Sır ilmi : Bu ilim, kalb ve onunla ilgili ilimdir. Bir mü'minin, kalbin durumlarına dair ilmi de bilmesi farzdır. Bunlar; tevekkül, Allah'a yönelme, Allah korkusu, rızâ (ki bu her durumda gerekir), hırstan, öfkeden, kibirden, hasetden, gurur ve gösteriş gibi şeylerden sakınmadır.

3) Şeriat ilmi: Bu ilim, şer'î amellerden yapman gerekenleri bildiren ilimdir. Şeriat tarafından emrolunduğun şekilde, nasıl davranacağını bilmen gerekir. Bunu sana, şeriat ilmi öğretir. Yapmaman gereken şeyleri de sana yine bu ilim öğretir. Bu ilim, bütün ibadetleri ve muamelâtı kapsamına alır. Her kim, alışverişle ve sanatla uğraşırsa, muamelelerinde ve kazancında, haram-

dan kaçınmasını öğreten bilgiyi öğrenmesi gerekir. Bu bilgilerin öğrenilmesi, bazan da farz-ı kifaye olur.

'Ayn'ul-Me'ânî isimli eserde şöyle denir : " *'...Dinde geniş bilgi elde etmek için...'* ifadesinden kasıt, ahiret ilmidir. Çünkü âyetin sonunda, uyarma ve dikkat etme, sakınma ifadeleri yer almıştır. Ahiret ilmi, hem muamele ve hem de mukâşefe ilmini kapsamına alır. Muamele ilmi; Allah'a nasıl yaklaşılacağını, O'ndan ne yapılırsa uzak kalınacağını belirten ilimdir. Bu ilime, organların ve kalblerin yaptıkları da girer. Mükâşefe ilmi ise: *"Âlimin âbide olan üstünlüğü, benim ümmetime olan üstünlüğüm gibidir"* [59] hadisinde belirtilen hususdur. Astronomi ilmini de, kıbleyi ve namaz vakitlerini tesbit edebileceği kadar öğrenmesi caizdir. Hastalıkları tedavi edecek kadar tıb ilmi öğrenmesi de gerekir."

Eşbâh adlı eserde de şöyle söylenir : "İnsanın dinini yaşayabilmesi için gerekli olan bilgileri öğrenmesi farz-ı ayındır. Başkalarına faydalı olacak olanı öğrenmesi, farz-ı kifâyedir. Fıkıh ilminde ve gönül ilminde derinlemesine bilgi sahibi olması da mendubtur. Göz boyama, müneccimlik, kumla fala bakmak ve büyü gibi şeyler haramdır. Şâirlerin kahramanlık ve gazel türünden şiirleri mekruhtur. Manası bozuk olmayan şiirler de mübahtır."

İlmi yaymak ve ilimle irşad faaliyetlerinde bulunmak, büyük bir faziletir. Onun içindir ki Hz. Peygamber Muaz b. Cebel'e, kendisini Yemen'e gönderdiği zaman şöyle demiştir: *"Allahü Teâlânın, senin sayende bir insanı hidayete kavuşturması, senin için güneşin doğmuş olduğu en hayırlı gündür."*[60]

İlim adamları, peygamberlerin mirasçılarıdırlar. Çünkü peygamberler tebliğ ve irşadla meşgul oldukları gibi ona varis olanlar da irşad ve tebliğ ile meşgul olurlar. Peygambere vâris olan her mürşidin maksadının Hz. Peygambere saygı göstermek ve ümmetinin çoğalması için çalışmak olmalıdır. Çünkü

59- Tirmizî: *"Benim, sizin en altta bulunanınıza olan üstünlüğüm gibi.."* ifadesiyle zikretmiştir. İlmin fazileti konusunda rivayet edilen uzunca bir hadisin bir bölümüdür. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 2/268.

60- Taberânî benzer şekilde rivayet edilmiştir. Bkz. *el-Fethu'l-Kebîr*, 3/6. Buhârî ve Müslim de Sehl b. Sa'd'dan rivayet etmişlerdir. Orada hitap Hz. Ali'ye olup şöyledir: *"Allah'a yemin ederim ki senin vasıtanla Allah'ın bir adamı hidayete erdirmesi senin için kırmızı develerden daha hayırlıdır."* Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/654.

Hz. Peygamber; *"Ben diğer ümmetlere karşı sizin çok oluşunuzla övüneceğim"* buyurmuştur.

Âyette, mü'minler için, vatanlarını terkederek, faydalı ilimleri öğrenmeye teşvik vardır. Hz. Câbir, bir tek hadis elde etmek için, Medine'den Mısır'a gitmiştir. Bundan dolayıdır ki bir kimse, ilim için yolculuk yapmadıkça kâmil sayılamaz, göç etmeden ise, maksadına ulaşamaz. Şâir şöyle der:

Gez dolaş, ayrılmış olduğun şeye bir karşılık bulursun.
Durmadan çalış, çünkü şeref kazanmak ancak çalışmayladır.

123. «Ey iman edenler! Yakınınızda bulunan inkârcılarla savaşın.» Ey Allah'ın birliğini tam olarak kabul eden ve de Rasûlüllah (s.a.v.)'ı tasdik edenler! Yakınınızda bulunan inkârcı düşmanla savaşın. Savaşa size en yakın olan kâfirlerden başlayın. Size yakın olanı bırakıp da uzak olanla savaşmayın. Çünkü, size yakın olan düşman, sizin ülkenizi, yuvanızı ve çoluk çocuğunuzu yok etmek ister. Buradan anlaşılmaktadır ki müslümanlar yakınlarındaki düşmandan emin olunca uzaktaki düşmanlarıyla savaşırlar.

Bilmiş olunuz ki, yakın veya uzakta olsun, bütün inkârcılarla savaşmak vaciptir. Fakat en gerekli olan da, yakında bulunan düşmanla savaşmaktır. Onun için Hz. Peygamber (s.a.v.), önce kendi kavmiyle savaşmış, daha sonra da diğer Arap kabileleriyle savaşa başlamıştır. Daha sonra da savaş için Şam'a yürümüştür. Sahabe de, önce Şam'da savaşmış, daha sonra ise Irak'a geçmiştir. İşte farz olan da budur. Diğer düşmanlar zarar vermediği müddetçe önce kendi çevresindekilerle savaşır. Allah yoluna çağırmadaki düzen de, aynen bunun gibidir. Hz. Peygamber, ilk defa kendi kabilesini uyarmakla emrolunmuştur. Çünkü, kendisine yakın olan, şefkate ve ıslah edilmeye daha lâyık olur. İnsanın üzerinde yakınlarının hakkı daha çoktur.

Farzlardan sonra, amellerin en faziletlisinin hangisi olduğu konusunda ihtilâf edilmiştir. Şafi'ye göre, bedenî ibadetlerin en faziletlisi namazdır, Nafile namaz da diğer nafile ibadetlerden daha faziletlidir. Ahmed b. Hanbel der ki : "Farzlardan sonra, cihaddan daha faziletli bir şey bilmiyorum. Çünkü cihad, Hz. Peygamber'in sanatıdır." Ebû Hanife ve Mâlik ise : " Farz-ı ayın olan amellerin dışında, ilimden daha faziletlisi yoktur. Çünkü, ameller de, cihad da ilme dayanır" derler.

«Onlar sizde bir katılık bulsunlar.» Onlar sizde, savaşa karşı şiddet ve sabır bulsunlar. *Kâmus*'da denir ki, *"ğılza"* kelimesi, incelik ve nazikliğin

zıddı olan bir anlam ifade eder. Bu ifade: "Seni orada bir daha görmeyeyim" kabilindendir. Burada görünüşte sözü söyleyen kimse, muhatabı orada görmeyi kendisine yasaklıyor. Âyette de görünüşte emir kâfirleredir. Müslümanları katı bulmaları emrediliyor. Fakat hakikatta emir müminleredir. Müminlerin inkârcılara karşı katı ve sert bir şekilde muamelede bulunmaları emrediliyor. Burada bir kinaye yapılmak suretiyle, lâzım zikredilmiş, melzum kasdedilmiştir, yani gerekli olan belirtilmiş, gereken şeyin anlaşılması istenmiştir.

«Bilmiş olun ki Allah, korunanlarla beraberdir.» Allah, mü'minleri korur, onları gözetir ve yardım eder. *"Beraberdir"* ifadesinden kasıt, onlara devamlı olarak dosttur demektir. Mü'minler, doğrudan doğruya savaşa katılmış oldukları için, sanki onlara şöyle denmiştir : "Biliniz ki Allah'ın yardımı; takvanızdan, İslâm ve imanınızdan ve de itaatinizden dolayı sizinledir."

124. Kur'an'daki sûrelerden **«bir sûre indirildiği zaman, onlardan bir kısmı der ki : 'Bu sûre, sizin hanginizin imanını artırdı?'»** İlim adamlarının ittifakına göre, Kur'ân sûrelerinin sayısı yüz on dört tanedir. Kur'an'ın bir sûresi indirilmiş olduğu zaman, münafıklar bunu inkâr ederek, alaylı bir şekilde arkadaşlarına şunu söylerler : *"Bu sûre, sizin hanginizin imanını artırdı?"* Halbuki onlarda, mü'minlerde olduğu gibi, bir iman yoktur. Âyetin ifadesine göre, alaya almak, münafıklık belirtisidir ve inkâr işaretidir. Sonra da Allahü Teâlâ, onların inkâr ve alay etmelerine cevap veriyor. Allahü Teâlâ'ya ve O'nun gönderdiklerine **«İman edenlere gelince, bu»** sûre **«onların imanlarını artırır ve onlar sevinirler.»** İmanlarının dereceleri, zayıflık ve kuvvetlilik yönünden artar. Bir şeyi kabataslak bilenle detaylarına kadar bilen aynı değildir. Bir şeyi yakından görmekle, uzaktan görmek de aynı olamaz. İmanın şekli, icmâlî ve tafsîlî olarak kalb ile tasdik etmektir. İmanın gerçeği ise, ihsandır. İhsan ise, Allah'ı görüyormuşcasına ona ibadet etmektir. Sen O'nu görmüyorsan da, O seni görüyordur. İhsanın gerçeği de *"onun gözü ve kulağı olurum"*[61] kudsî hadisinde belirtilen derecedir. Bu da, nafile ibadetlerle olur. Bunun üzerinde ise, farzların insanı O'na yakınlaştırması vardır. Buna da şöyle işaret edilmiştir : "Allah, kendisine hamdedenlerin hamdini duyar."

Sonuç olarak, Kâbe'nin varlığına inanan kimse, onu uzaktan görünce inancı kuvvetlenir. Ona yaklaştıkça da imanı kemâle erer. İçerisine girince bu

61- Buharî ve diğer hadis kitaplarında rivayet edilen şu hadise işaret edilmiştir: *"Kulum nafile ibadetlere devam ederek bana yaklaşır. Nihâyet ben de onu severim. Onu sevdiğim zaman ben onun işiten kulağı; gören gözü olurum."* Bkz. *Câmiu'l-Ulûm ve'l-Hikem*, s.313.

kemal daha da artar. Yoksa, imanın aslında farklılık yoktur. Daha sonra mü'minler, o inen sûrelerdeki maddî ve manevî faydalardan dolayı sevinirler.

125. «Kalblerinde hastalık olanlara gelince...» Kalblerde hastalık olması, inkâr ve inanç bozukluğu demektir. Allahü Teâlâ, münafıklığa hastalık adını vermiştir. Çünkü, kalpteki nifak kalbin bir hastalığından ileri gelmektedir. Tıpkı, bedende duyulan acının, beden hastalığı olması gibi.

Fakir der ki : "Onların herbiri insanı helâke götürür. Bedendeki hastalık, bedeni helâk eder. Kalpteki hastalık ise, ruhu helâk eder. Bu hastalıkların her ikisi de, gereği şekilde tedavi edilmelidir."

«Bu sûre onların murdarlıklarına murdarlık katar ve onlar inkârcı olarak ölürler.» İnen yeni sûreleri inkâr ettikçe, kalblerinde bulunan murdarlık ve pisliklere yenileri eklenmiş oldu. İnkârları ve bâtıl inançları da arttı. Âyette geçen *"rics"* (murdarlık) ile *"neces"* (pislik) arasındaki fark şudur : "Rics", aklen pis olarak kabul edilen şeylere verilen isimdir. "Neces" ise, insan tabiatının tiksinti duyduğu şeylere verilen isimdir. İşte bu tip insanlar, bulundukları hal üzere devam ederek ölürler. Allahü Teâlâ burada, sûrelerin inişi anında, mü'minlerde iki şeyin meydana geldiğini açıklıyor : İmanların artması ve sevinme. Münafıkların da iki durumu ortaya çıkmış oluyor: Murdarlıklarının artması ve inkâr üzereyken ölmeleri. Hadiste şöyle buyurulur: *"Allahü Teâlâ bu kitapla nice milletleri yüceltir, nice milletleri de alçaltır."*[62] Kim Kur'an'a inanır ve onun yüceliğini kabul ederek emirlerine uyarsa, Allah da onun ahiretteki derecesini yükseltir. Ona izzet ve şeref ikram eder. Kim de Kur'ân'a inanmaz ve onun emirlerini yerine getirmez, onun yüceliğine dil uzatırsa, işte o kimseyi de hem dünyada, hem de ahirette yüzüstü bırakır.

126. «Onlar, senede bir veya iki defa imtihan edildiklerini görmüyorlar mı? Sonra da ne tevbe ediyorlar, ne de ibret alıyorlar.» Buradaki soru, inkâr ve kınama anlamına gelir. Yani "münafıklar bakmazlar ve görmezler" demektir. *"Senede bir veya iki defa"* dan kasıt da, sayı belirtmek de-

62- Müslim *Sahih*'inde rivayet etmiştir. Müslimdeki hadis numarası 817 dir. Hadisin bir de kıssası vardır. Abdulhâris oğlu Nâfi', Usfan'da Hz. Ömer'le karşılaştı. Hz. Ömer onu Mekke'ye vali tayin etmişti. Ona: "Mekke'de yerine kimi bıraktın" diye sordu. O da: "İbn Ebzâ'yı" dedi. Hz. Ömer: "İbn Ebzâ kimdir?" diye sordu. Nâfi': "Azadlı kölelerimizden biridir... Allah'ın kitabını okur." diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Ömer, Resûlüllah'tan işittiği yukarıdaki hadisi nakletti. Bkz. *Câmiu'l-Usûl*, 8/507; *Müslim, Müsâfirin*, 269; İbn Mâce, *Mukaddime*, 16.

ğil, çokluğu göstermektir. Her yıl birçok defa, birçok türden belâ ve musibetle karşılaşırlar ki bunlar onlara günahlarını ve kıyamet gününde Rablerinin huzuruna çıkacaklarını hatırlatıp onları Allah'a imana götürmesi gerekirdi. Oysa onlar yine de ne tevbe ederler, ne de belâ ve musibetlerden ibret alırlar. Halbuki bu imtihanlar, ibret alma ve tevbeyi gerektirir. Bu imtihanlar, diri olan kalbin uyanmasını gerektirir. Demek ki onların kalpleri ölüdür.

Ölü kalbler, ne Allah'a dönerler ve ne de öğüt verenlerin öğütlerini dinlerler. Tıpkı yüce Allah'ın *"Ölülere işittiremezsin"* (Neml: 80), *"Bu Kur'an Muhammed'e dirileri uyarması için indirilmiştir."* (Yâsîn: 70) kelâmında olduğu gibi.

127. «Bir sûre indirildiğinde: 'Sizi birisi görüyor mu?' diye birbirlerine bakar, sonra da gidiverirler. Anlamayan bir kavim oldukları için Allah onların kalplerini (imandan) çevirmiştir.» Bu âyet, kendilerine tebliğ yapılma zamanında inen âyetlere karşı, münafıkların durumlarını anlatıyor. Kendi durumlarını belirten bir âyet indiğinde, o âyeti inkâr ve alay etmek üzere birbirlerine göz kırparlar ve: "Şayet yerinizden kalksanız sizi müslümanlardan hiçbir kimse görür mü?" derlerdi. Böylece mescitten ve topluluktan ayrılıverirlerdi. Eğer onları, müslümanlardan birisi görmüş ve işitmiş olsaydı, oradan ayrılamıyacaklardı ve durumları ortaya çıkacaktı, kendilerine gülünecekti ve rezil olacaklardı.

Kendilerini birisi görüp de rezil olmaktan korktukları için, oradan hemen sıvışıveriyorlardı. Yani, sıvışmak için harekete geçtiklerinde, onları gören bir müslüman olup olmadığını birbirlerine soruyorlardı. Gören bir müslüman varsa, yerlerinden hiç kıpırdamıyorlardı ve Hz. Peygamber'in konuşmasının bitmesini bekliyorlar, daha sonra da ayrılıveriyorlardı. Onlar böyle yaptıkları için, Allahü Teâlâ da onların kalplerini imandan çevirdi de imana yaklaşmadılar. Çünkü onlar kötü anlayışlı bir topluluktur.

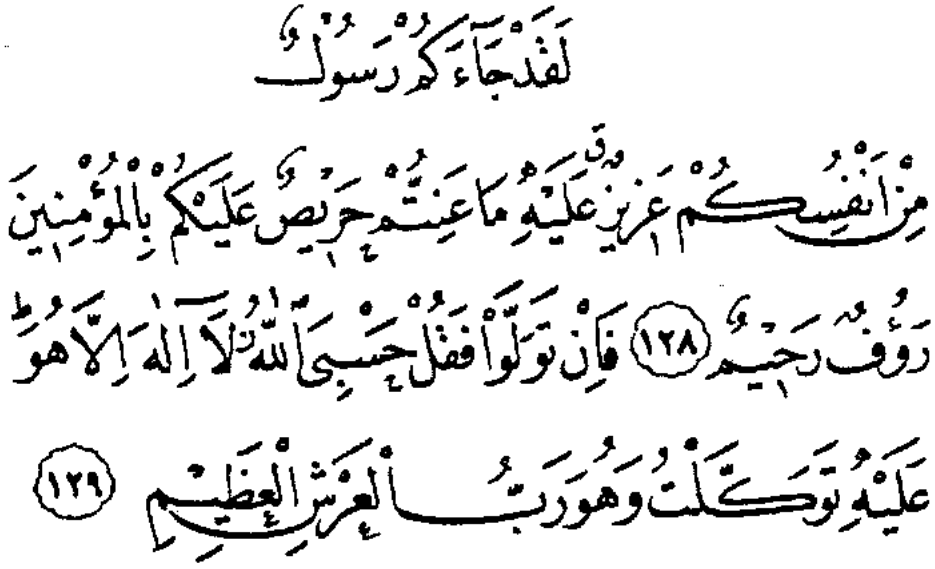
Bazı ilim adamları şöyle der : "İnsanlar kalbleri açısından üç bölüme ayrılır :

1) Behâim-Hayvanlar gibi olanlar : *"Onların kalpleri vardır. Fakat anlamazlar."* (A'raf: 179)

2) Cesetleri insan oğlunun cesetleri gibi olup ruhları şeytanların ruhları gibi olanlar.

3) Hiçbir gölgenin olamayacağı kıyamet gününde, Allah'ın gölgesinde bulunacak olanlar.

Ebû Bekir el-Verrâk şöyle der : "Kalbin altı hali var : Hayat, ölüm, sağlık, hastalık, uyku ve uyanıklık hali. Kalbin hayatı hidayet, ölümü dalalet, sağlığı saflık, hastalığı Allah'tan başkasına ilgi ve alâka, uyanıklığı zikir ve uykusu da gaflettir."

128. Size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. Çünkü o, size çok düşkün, mü'minlere de çok şefkatli ve merhametlidir.

129. Yüz çevirirlerse de ki : " Kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allah bana yeter. Ben O'na dayandım. Ve O, yüce Arş'ın sahibidir."

128. «Size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir.» Buradaki hitap, bütün Arap ve Acemleredir. Allah'a yemin olsun ki, size kendi aranızdan şanı yüce bir peygamber gelmiştir. Rasûl; Allah'ın, insanlara hükümlerini gönderdiği insandır. O da sizin gibi bir insandır. Sizin aranızdan birisidir. Melek ve bir başka varlık değildir ki, ondan kaçasınız ve ona uymaktan çekinesiniz ve sonra da: "O bizim cinsimizden değildi, onun için de kendisine uyamadık" diyesiniz. Âyette *"De ki : Ben de sizin gibi bir beşerim."* (Kehf: 110) buyurulur.

Buradaki hitap, sadece Araplara da olabilir. Buna göre âyetin manası: Ey Araplar! Allah'a yemin olsun ki, sizlere, sizin gibi bir Arap peygamber gelmiştir. Sizin dilinizi konuşuyor. Ona uyum sağlamak sizin için çok kolaydır. Onun delillerini çabucak anlarsınız. İnsanları doğru yola iletmek, ancak onların dillerini bilmekle olur.

Şöyle bir hikâye anlatılır : Arap, Türk, Acem ve Rum olmak üzere dört milletten dört kişi varmış ve hiçbiri bir diğerinin dilini anlamıyormuş. Bunlar yolda bir dirhem para bulmuşlar ve birbirlerini anlamadıkları için de ihtilâfa düşmüşler. Bu dört kişinin dilini bilen bir başka kimse, her birine ayrı ayrı ne istediklerini sormuş. Bu dört kişinin herbirinin istediği şey, o parayla üzüm satın almakmış. Dil bilen o adam, ellerindeki parayla onlara üzüm satın almış. Böylece, aralarındaki ihtilâf çözümlenmiş. Âyetteki: *"Min enfüsiküm=İçinizden..."* ifadesi "min enfesiküm" şeklinde de okunmuştur. Buna göre âyetin manası: "Size sizin en şerefliniz ve en faziletli olanınız peygamber olarak gönderildi" şeklinde olur. Sizin sıkıntıya uğramanız, dini hükümlere inanmamanız ona çok ağır gelir. O, âkibetinizin kötü olmasından ve azaba uğramanızdan korkuyor.

«Çünkü o, size çok düşkün, mü'minlere de çok şefkatli ve merhametlidir.» O peygamber, sizin iman etmenizi çok ister ve durumunuzu düzeltmenize çok düşkündür. Yoksa Hz. Peygamber, onların bizzat kendilerine düşkün değildi. Bir şeye düşkün olmak (hırs) o şeyi elde etmek için şiddetli çaba sarfetmektir. Âyette, *"raûf"* (şefkatli) kelimesi önce zikredilmiştir. Şefkatli olmak, merhametli olmanın daha kuvvetli halidir. Bir yerde övme yapılırken, alttan yukarıya doğru gidilir. Burada tersinin yapılmış olması, âyet sonlarındaki fasılalara riâyet içindir. Bir de burada da mü'minler kelimesi önce zikredilmiştir. Bunun sebebi de mü'minlerden başkasına şefkat ve merhamet olmadığını vurgulamak içindir.

İnkârcılara gelince, onlara ne şefkat ve ne de merhamet yoktur. Rivayet edilir ki, Ebû Tâlib öldüğü zaman, Hz. Peygamber Kureyş'ten o zamana kadar görmediği çileleri gördü. Kureyş'ten çektiği o akıl almaz çileler yüzünden Tâif denen yere gitti. Kendisine çektirilen çile ve işkenceden, yalanlama ve hakaretlerden dolayı çok muzdaripti. Ona : "Sen değil misin tanrıları tek tanrı diye ilân eden?" diye bağırıp çağırıyorlardı. Bu sözler üzerine Hz. Ebû Bekir ortaya çıkıp, kimine vurarak, kimini de iterek şöyle diyordu : "Rabbim Allah'tır' diyen adamı mı öldürmeye kalkıyorsunuz?"

Hz. Peygamber'in Tâif'e gidişi, peygamberliğinin onuncu yılı Şevval ayında idi. Tâifte bulunan Sakif kabilesinin müslüman olmasını istiyordu. Onların İslâm'a girmelerini ve bu dine yardımcı olmalarını umuyordu. Tâif'e vardığı zaman, onların ileri gelenlerine gidip, kendisine gelen vahyi bildirdi. Birisi dedi ki : " Bu adam Kâbe'nin örtüsünü kesiyor, çalmıyor." Bir başkası : "Allah, rasûl göndermek için senden başka birisini bulamadı mı?" dedi. Üçüncü bir kişi de : "Allah'a yemin ederim ki, seninle hiç konuşamam. Eğer sen, söylemiş olduğun gibi, Allah'ın göndermiş olduğu bir peygambersen, çok yüce bir insansın. Onun içindir ki, sana cevap veremem. Eğer yalan söylüyorsan, sana cevap vermeye değmez" dedi.

Hz. Peygamber bunların yanından üzgün olarak kalktı ve şöyle dedi : "Bu durumu kimseye söylemeyin. Aramızda sır olarak kalsın." Hz. Peygamber, durumdan kendi kavminin haberinin olmasından ve işin zorlaşacağından endişe ediyordu. Tâifliler Hz. Peygamber'e: "Şehrimizden çık git" diyorlar ve ayak takımını ona musallat ediyorlardı. Onlar da bir araya toplanıp, Hz. Peygamber'e hakaret ederek bağırıp çağırıyorlardı. Olay şöyle gerçekleşmişti: İnsanlar iki grup halinde yolun sağında ve solunda toplanmışlar, Hz. Peygamberi taş yağmuruna tutmuşlardı. Ayaklarını kana bulamışlardı. Onların şerlerinden kurtulunca, bir üzüm bağına girdi. Ağaç altında gölgelenirken şöyle duâ ediyordu : *"Ey Allah'ım! Kuvvetimin zayıflığını, imkânımın azlığını ve insanlara karşı düşkünlüğümü ve hakir görülmüş olmamı sana arzediyorum. Ey merhametlilerin en merhametlisi olan Allah'ım! Sen zayıfların Rabb'isin! Benim de Rabbimsin, beni kime bırakıyorsun? Eğer bana öfkelenmediysen, ben aldırış etmem."*

Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) gamlı ve üzgün bir şekilde oradan ayrılarak, Karnusseâlib denen ve Mekke ile Tâif arasında bulunan bir yere vardı. Burası Necid veya Yemen halkının mîkat yeri olup Mekke ile arasındaki mesafe bir gün ve gecelik yoldu. Burada Allahü Teâlâ Cebrail'i ve onunla birlikte dağlarla görevli meleğini peygambere gönderdi ve şöyle haber verdi : "Eğer dilersen, şu iki dağı Sakif kabilesinin başına yıkayım." Bunun üzerine Hz. Peygamber : *"Hayır! Ben Allah'tan onların zürriyetinden, Allah'a ibadet edecek olan ve şirk koşmayacak olan nesiller çıkarmasını istiyorum"* buyurdu. Bunun üzerine dağlara müvekkel olan melek : "Sen, Rabbinin seni isimlendirmiş olduğu gibisin" buyurdu. Yani sen "Çok şefkatli ve merhametlisin" demek istedi.

129. «Yüz çevirirlerse de ki : 'Kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allah bana yeter. Ben O'na dayandım.» Burada Hz. Peygamber'i teselli etme vardır. Eğer onlar, sana inanmaktan yüz çevirir ve nasihatlerini dinlemezler ve sana uymazlarsa, onların sana ettikleri kötülüklere karşı: *"Bana Allah yeter"* de. Çünkü O sana yardım edecek ve onların kötülüğünden seni koruyacaktır. Buradan anlaşılıyor ki, Hz. Peygamber'in yapmış olduğu tebliğ, onun Allah'a yaklaşmasına ve kabulüne vesiledir. O Allah'tan başka ilâh da yoktur. İbadet edilecek olan sadece O'dur. O'na dayandığım için, başkasından korkmam. Tevekkül etmek, kalbi Allah'a dayamak ve O'na güvenmektir. Kalbin huzura ermesi ve ızdıraptan kurtulması, ancak bu şekilde Allah'a bağlanmasıyla olur. **«Ve O, yüce Arş'ın sahibidir.'»** O Allah, yerden ve göklerden daha büyük olan Arş'ın yaratıcısıdır. Allah, her şeyin Rabbi olduğu halde burada özellikle Arş'ın Rabbi olduğunun belirtilmesinin sebebi, bu kadar yüce bir şeyin Rabbi olan, Allah'ın, ondan daha küçük olan şeylerin Rabbi de olacağı açık olduğu içindir. Bir başka görüşe göre ise, 'Arş'ın' zikredilmesi, onu yüceltmek ve ona şeref vermek içindir.

Bu iki âyetin faziletleri konusunda çeşitli şeyler anlatılır :

Sâlih kimselerden birinden şöyle nakledilmiştir: Adamın birinin içi daralmış. Rüyasında Hz. Peygamber'i görmüş. Hz. Peygamber ona: "Ey Adam! Üzülme ve tasalanma! Yarın sabah, Ali b. İsa'ya git. (O bir vezirdir.) Ona selâm söyle ve işaret ederek, bana bin defa duâ salavât getirdiğini söyle. O da sana yüz dinar para verir." Ertesi gün bu adam, doğrudan Ali b. İsa'ya gider ve rüyayı anlatır. Ali b. İsa'nın gözlerinden yaşlar akar ve: "Allah ve Rasûlü dosdoğru söyler. Sen de doğru söylüyorsun ey adam. Bu, Allah ve O'nun Rasûlünden başkasının bileceği bir şey olamaz. Getir yavrum şu keseyi" der. Sonra da keseyi açarak üçyüz dinar para çıkarır ve : "Bu yüz dinar Hz. Peygamber'in söylediği, bu yüz dinar müjde ve şu yüz dinar da sana hediye," der. Adam, üç yüz dinarı alarak oradan ayrılır, böylece üzüntü ve tasası da gider. Allah bu vezire lütufta bulunur ve vezirliği de başkanlığı da bırakır. Daha sonra, Mekke'ye giderek Hz. Peygamber'i anmanın bereketi hürmetine orada itikâfa girer. Çünkü bu adamın bu hale gelmesi, Allah'ın ezelî olan ilminde vardı ve işin sonunda işlerin Allah'a havale edileceği takdir edilmişti.

Bilmiş olunuz ki, sûrelerin sonunda, bunların faziletleriyle ilgili *Keşşaf*'ta zikredilen ve Kadı Beyzavî ile Ebû's-Suud'un da almış olduğu hadisler hakkında, ilim adamları olumlu ve olumsuz çok şeyler söylemiştir. İmam Sâğânî gibi bazı âlimler bu hadislerin uydurma olduğunu söylemişlerdir. Eğer

bu tür hadisler sahih ve kuvvetli ise, üzerinde konuşmaya gerek yoktur. Eğer isnad yönünden zayıf iseler, hadis âlimlerinin ittifakına göre, bu zayıf hadislerle, sadece teşvik ve sakındırma (terğib-terhib) konularında amel etmek caizdir. Nitekim Nevevî'nin *Ezkâr*'ında böyle denilmektedir.

Eğer hadisler uydurma ise, Hâkim ve diğerleri şöyle derler: "Zahidlerden birisi, Kur'ân sûrelerinin faziletleri konusunda hadis uyduruyormuş. Ona 'Neden böyle yapıyorsun?' diye sorulduğunda şöyle demiş: 'İnsanların Kurân'dan uzaklaştıklarını gördüm. Ona teşvik etmek için böyle yapıyorum.' Bunun üzerine o adama, Hz. Peygamber'in şu hadisi hatırlatılmış : *'Her kim, kasten, bana yalan isnat ederse, cehennemdeki yerine hazırlansın.'* Bu hadisin lâfzı emir, manası ise haberdir. Yani Allah ona, cehennemde bir yer ayırmıştır. Bu hadis hatırlatıldıktan sonra o adam şöyle demiş : 'Ben, onun aleyhinde değil, lehinde yalan uydurdum.'"

Gerçek olan da şudur ki, yalan söylemek kesinlikle caiz değildir. Çünkü yalan, İslâmın temellerini yıkmaya sürükler, şeriatı ve dinin hükümlerini bozar. Bu durumlar cahillikten kaynaklanır. Çünkü cahiller, şeriatın hükümlerini bilmezler. Yalan söylemek, ister teşvik isterse sakındırma için olsun, kesinlikle haramdır.

Allah'ın yardımıyla Tevbe Sûresi'nin tefsiri tamamlandı.